

LEV NIKOLAEVICI TOLSTOI

Învierea

Matei, Cap. 18, versetul 21. Atunci a venit la el Petru și i-a zis: „Doamne, de câte ori va greși față de mine fratele meu și eu ierta-voi lui? Oare până de șapte ori?”

Matei, Cap. 18, versetul 22. Îi răspunde Iisus: „Nu zic ție până de șapte ori, ci până de șaptezeci de ori câte șapte”.

Matei. Cap. 7, versetul 3. De ce vezi paiul din ochiul fratelui tău, dar de bârna din ochiul tău nu-ți daiseama?

Ioan. Cap. 8, versetul 7. Cine dintre voi este fără de păcat să arunce cel dântâi piatra asupra ei.

Luca. Cap. 6, versetul 40. Ucenicul nu este mai presus de învățătorul său; dar orice ucenic desăvârșit fi-va ca învățătorul său.

PARTEA ÎNTÂI. I.

Oricât se străduiau oamenii, îngrămădiți câteva sute de mii pe o palmă de loc, să slujească pământul pe care se înghesuiau, acoperindu-l cu piatră pentru a nu mai putea rodi nimic, smulgând orice firicel de iarbă ce se-ncumeta să răsară, îmbăcsind văzduhul cu fum de cărbune și petrol, ciopârțind copacii și alungând din preajma lor toate animalele și păsările – primăvara era tot primăvară, chiar și la oraș. Soarele încălzea, iarba dădea colț verde și se înălța oriunde n-o stârpea mâna omului, nu numai prin parcuri, dar și printre dalele de piatră; mestecenii, plopii, mălinii își desfăceau frunzulițele lipicioase și înmiresmate; pe ramurile mugurate ale teilor plesneau bobocii plini de sevă; stâncuțele, vrăbiile, porumbeii ca în fiecare primăvară își clădeau voios cuiburile, iar muștele, înviorate de căldura soarelui, bâzâiau pe lângă ziduri. Plantele, păsările, găzele, copiii, toți erau veseli. Numai oamenii – cei vârstnici, cei în toată firea – nu încetau a se înșela și a se chinui unii pe alții și pe ei înșiși. Pentru ei nu această dimineată de primăvară, această frumusețe a lumii, dăruită de Dumnezeu spre fericirea tuturor vietăților – frumusețe aducătoare de pace, bună înțelegere și dragoste între oameni – era ceva sfânt și însemnat, ci sfânt și însemnat era ceea ce născociseră ei înșiși, pentru a se înstăpâni unii deasupra celorlalți.

Astfel, de pildă, în cancelaria închisorii guberniale nu erau socotite un lucru sfânt și însemnat bucuria și înduioșarea pe care primăvara le dăruiește tuturor animalelor și oamenilor; sfânt și însemnat era faptul că în ajun se primise o dispoziție scrisă, cu număr, antet și parafă, prin care se ordona ca a doua zi dimineată, pe 28 aprilie, la ceasurile nouă, să fie aduși la tribunal trei arestați – un bărbat și două femei – deținuți în prevenție.

Una dintre aceste femei, socotită drept o primejdioasă criminală, trebuia să fie adusă singură.

Deci, conformându-se acestei dispoziții, pe 28 aprilie, la ceasurile opt, gardianul-șef al închisorii intră în coridorul întunecos și urât mirositor al secției de femei. În urma lui venea pe același coridor o femeie cu părul cărunt și creț, cu fața obosită, îmbrăcată într-o bluză cu galoane la mâneci și strânsă cu o cingătoare cu paspoal albastru pe margine. Era supraveghetoarea-șefă.

— După Maslova ai venit? întrebă ea, apropiindu-se o dată cu gardianul de serviciu de una dintre ușile celulelor ce dădeau pe coridor.

Gardianul, zornăindu-și cheile, descuie lacătul, deschise ușa celulei, din care răbufni un miros și mai greu decât cel de pe coridor, și strigă:

— Maslova, la tribunal!

Apoi închise iar ușa și rămase locului, așteptând.

Până și în curtea închisorii se simțea aerul proaspăt, înviorător al câmpiilor, adus de vânt în oraș. Pe coridor însă te apăsa o duhoare grea, fetidă, de excremente, catran și putregai, care trezea în sufletul oricărui nou-venit un sentiment de tristețe și descurajare. Simți aceasta până și temnicera, deși era deprinsă cu aerul stricat, căci intrând de afară pe coridor, o năpădiră deodată un fel de oboseală și o dorință de somn.

Din celulă se auzeau o larmă de glasuri femeiești și lipăit de picioare desculțe.

— Haide, Maslova, mișcă mai repejor. N-auzi! strigă gardianul-șef prin ușa celulei.

Peste câteva clipe, o femeie tânără, nu prea înaltă și cu un piept bogat, ieși pe ușă cu pas hotărât, se întoarse repede în loc și se opri lângă gardianul-șef. Purta un halat cenușiu, tras peste o fustă și o bluză albă. În picioare avea ciorapi de bumbac și cipici de pușcăriașă, iar pe cap era legată cu un batic alb, de sub care se zăreau câțiva cărlionți negri, scoși cu siguranță dinadins. Fața femeii era palidă, albă, de o albeață caracteristică oamenilor care stau multă vreme închiși între ziduri și care amintește albul mugurilor de cartofi ce încolțesc în beci. La fel de albe erau și palmele mici și late și gâtul plin ce ieșea din gulerul larg al halatului. Acest obraz de o paloare mată te impresiona mai ales prin ochii negri, strălucitori, cu pleoapele puțin umflate, dar foarte vii, dintre care unul privea ușor sașiu. Femeia se ținea dreaptă, cu pieptul plin scos în afară. Ajunsă în coridor, își lăsă ușor capul pe spate, se uită drept în ochii gardianului-șef și rămase nemișcată, pregătită să îndeplinească orice poruncă. Gardianul-șef era gata să încuie camera, când se ivi prin crăpătura ușii un cap de femeie, descoperit, cu părul cărunt, cu fața severă, palidă și zbârcită. Bătrâna începu să-i turuie ceva Maslovei, dar gardianul îi împinse ușa-n nas și capul se făcu nevăzut. Dinăuntru se auziră hohote de râs. Maslova zâmbi și ea și se întoarse spre ferestruica zăbrelită a celulei. Bătrâna lipi capul de partea cealaltă a zăbrelelor și zise cu glas răgușit:

— Vezi să nu spui nimic de prisos; ține-o una și bună.

— De s-ar sfârși odată într-un fel; mai rău ca acum nu poate să fie, spuse Maslova, scuturând din cap.

— Sigur c-o să se sfârșească într-un fel, și nu în două, interveni gardianul cu superioritate de șef, încredințat că are mult haz. După mine, marș!

Ochiul din ferestruică dispăru, iar Maslova ieși până în mijlocul coridorului și, cu pași mărunți și repezi, porni în urma gardianului-șef. Coborâră niște trepte de piatră, trecură pe lângă celulele bărbaților – și mai gălăgioase încă, și mai puturoase ca ale femeilor – urmăriți de ochi curioși, pironiți la ferestrele ușilor, și intrară în cancelarie, unde îi așteptau doi gardieni înarmați.

Slujbașul din cancelarie îi întinse unuia dintre ei o hârtie duhnind a tutun și-i spuse, arătând spre pușcăriașă:

— Ia-o în primire.

Gardianul, un mujic de pe la Nijni-Novgorod, cu fața roșie, ciupită de vărsat, vâri hârtia în manșeta mantalei și, arătând cu capul spre deținută, zâmbi și-i făcu cu ochiul tovarășului său, un ciuvaș cu pomeții obrajilor proeminenți. Deținuta și cei doi gardieni coborâră alte trepte, îndreptându-se spre ieșirea principală.

În poarta mare se deschise o ușiță și cei doi soldați cu pușcăriașa, părăsiră curtea închisorii și o porniră de-a lungul străzilor pavate ale orașului.

Birjarii, negustorii, bucătăresele, muncitorii, funcționarii aflați pe stradă se opreau din mers, privind cu curiozitate pușcăriașa; unii dădeau din cap, gândind: „Ian vezi unde ajungi, când nu ești cinstit, cum suntem noi!” Copiii se uitau îngroziți la răufăcătoare, liniștindu-se numai la gândul că e păzită de jandarmi și nu mai poate pricinui nici un rău. Un țăran, care tocmai vânduse niște cărbuni și se cinstise cu ceai la ceainărie, se apropie de ea, își făcu semnul crucii și-i întinse un bănuț. Femeia roși, își lăsă capul în piept și bolborosi ceva.

Simțind privirile ațintite asupra sa, pușcăriașa se uita cu coada ochiului, fără să-și întoarne capul și pe neobservate, la cei ce o priveau; atenția oamenilor, pe care o stârnea în treacăt persoana ei, o înveselea. O înveselea și aerul curat de primăvară, mai ales în comparație cu cel al închisorii. Era însă dureros să păsească pe caldarâm cu picioarele dezobișnuite să umble și încălțate cu cipici lăbărțați de pușcăriașă, așa că încerca să calce cât mai cu fereală pe piatra caldarâmului, pe care o simțea dureros sub tălpi. Trecând prin fața unui depozit de făină, era cât pe ce să dea peste unul dintre porumbeii ce țopăiau nestingheriți pe acolo; porumbelul se ridică în zbor și, bătând din aripi, trecu pe lângă urechea pușcăriașei, lăsând în urma lui o ușoară adiere. Pușcăriașa zâmbi, apoi, amintindu-și de starea în care se afla, oftă din adâncul sufletului.

II.

Povestea pușcăriașei Maslova era dintre cele mai obișnuite. Maslova era fiica unei slujnice-iobage, nemăritate, care trăia pe lângă maică-sa, vâcăriță, în satul a două moșierite surori, amândouă fete bătrâne. Această femeie nemăritată dădea naștere în fiecare an unui copil și, cum se întâmplă adesea la țară, copilul era botezat și în scurtă vreme murea de foame întrucât mama refuza să hrănească pruncul nedorit, care o încurca și o împiedica să muncească.

Așa i-au murit cinci copii. Toți au fost botezați, apoi lăsați să moară prin înfometare. Al șaselea copil, făcut cu un țigan în trecere prin partea locului, a fost o fetiță, care ar fi avut aceeași soartă, dacă nu se întâmpla ca

una dintre domnișoarele bătrâne să intre într-o bună zi în staul, ca să dojenească văcărițele pentru mirosul neplăcut de grajd pe care-l avea frișca. Acolo se afla culcată lehuza cu un prunc de toată frumusețea lângă ea. Bătrâna domnișoară dojeni femeile și pentru frișcă, și pentru faptul c-a fost lăsată o femeie să nască în staul și se pregătea tocmai să plece, când dădu cu ochii de copilaș; acesta îi plăcu atât de mult, încât se oferă să-i fie nașă. Botează fetița, iar apoi, fiindu-i milă de ea, îi dădu în mai multe rânduri mamei, lapte și bani, și așa se întâmplă că a rămas copila în viață. Domnișoarele bătrâne chiar îi spuneau „salvata”.

Copila avea trei ani când maică-sa a căzut bolnavă și a murit. Bunica, bătrâna văcăriță, își creștea anevoie nepoțica, și atunci bătrânele domnișoare o luară la ele. Fetița cu ochi negri se făcuse neobișnuit de vioaie și frumușică și bătrânelor domnișoare le era drag de ea.

Cea mai tânără și mai bună la suflet dintre bătrânele domnișoare se numea Sofia Ivanovna. Ea era nașa fetiței. Cea mai în vârstă, Maria Ivanovna, era o femeie mai aspră din fire. Sofia Ivanovna dichisea fetița, o învăța să citească și voia s-o ia copil de suflet. Maria Ivanovna era de părere că fetița trebuie să ajungă o slujnică destoinică și de aceea era severă cu ea, o pedepsea și chiar o bătea când era în toane rele. Astfel crescută de cele două moșierite, fiecare cu punctul ei de vedere, fetița ajunsese până la urmă pe jumătate slujnică, pe jumătate copil de suflet. Și numele îi era pe potrive stării sale: nu i se spunea alintător – Katenka, dar nici grosolan – Katka, ci într-un fel intermediar – Katiușa. Fata cosea, deretice odăile, curăța icoanele cu praf de cretă, prăjea, râșnea și servea cafeaua, spăla mărunțișuri și uneori ședea împreună cu domnișoarele și le citea.

O pețeau destui flăcăi, ea însă nu-l voia pe niciunul dintre ei, simțind că traiul lângă un om care muncește din greu n-ar fi prea fericit pentru ea, care gustase din huzurul vieții boierești.

Așa a dus-o până la vârsta de șaisprezece ani. Când păși în al șaptesprezecelea, sosi în vizită la domnișoarele ei un nepot de-al lor, student, prinț bogat, și Katiușa se îndrăgosti de el, lucru pe care nu îndrăznea să-l mărturisească nici măcar sieși. Peste doi ani, același nepot, în drum spre front, se abătu iar pe la mătușile lui, zăbovi la ele patru zile și în ajunul plecării o seduse pe Katiușa. A doua zi îi strecură în palmă o hârtie de o sută de ruble și-și văzu de drum. După cinci luni de la plecarea lui, fata se încredință că este însărcinată.

Din ziua aceea, nimic nu i-a mai tihnit, fiind stăpânită doar de un singur gând: cum să scape de rușinea ce o pândeă; începu să le slujească în silă pe domnișoare, ba chiar, într-o bună zi – fără să știe nici ea cum de s-a întâmplat, își ieși din fire. Le aruncă domnișoarelor în obraz o seamă de grosolănii, lucru de care se căi apoi și le ceru să-i dea drumul să plece. Domnișoarele, foarte nemulțumite de ea, i-au împlinit voia. Plecând de la ele, fata se tocmi slujnică la șeful de secție, unde nu rămase decât trei luni, pentru că polițaiul, un bătrân de cincizeci de ani, începu să-i dea târcoale și, într-o bună zi, când omul se arată mai îndrăzneț, ea își pierdu cumpătul, îl făcu tâmpit și diavol bătrân și-l îmbrânci cu atâta furie în piept, încât îl trânti la podea. Fu dată afară pentru mojie. Nu mai avea cum să-și caute alt loc, căci i se apropia sorocul, astfel că se aciuă în sat, la o văduvă, care făcea negoț de vin și era și moașă. Nașterea fu ușoară. Numai că moașa, care moșise în sat o femeie bolnavă, o molipsi de febra puerperală; iar

pruncul, un băiețel, fu trimis la un leagăn de copii, unde după spusele bătrânei care îl dusesese, se prăpădi imediat ce ajunsese acolo.

Toată averea Katiușei, când s-a mutat la moașă, era de o sută douăzeci și șapte de ruble: douăzeci și șapte câștigate de ea și o sută primite de la seducătorul ei. Când plecă însă de la moașă, nu mai avea decât șase ruble. Nu știa să chibzuiască banii – cheltuia pentru ea și dădea și altora, oricui i-ar fi cerut. Moașa îi ceru pentru două luni de găzduire, mâncare și ceai – patruzeci de ruble; douăzeci și cinci de ruble cheltuisese cu trimisul copilului, patruzeci de ruble îi mai ceruse moașa împrumut, să-și cumpere o vacă, vreo douăzeci de ruble se duseră așa, pe zaharicale și pe rochii, astfel că, o dată sănătoasă, Katiușa se trezi fără nici un ban și trebui să-și caute un loc de muncă. Îl găsi la șeful ocolului silvic. Acesta era un om înșurat, dar, ca și polițaiul, din prima zi începu să-i dea târcoale Katiușei. Ei îi era silă de el și căuta să-l ocolească. Omul era însă mai viclean decât Katiușa și mai cu experiență și, în calitate de stăpân, putea s-o trimită unde avea chef. Până la urmă prinse o clipă prielnică și își bătu joc de ea. Nevastă-sa află și într-o bună zi, prinzându-și bărbatul în odaia Katiușei, sări s-o bată. Aceasta nu se lasă și se încinse o păruială, în urma căreia fata fu izgonită din casă, fără să primească nici o lețcaie. Atunci Katiușa plecă la oraș, unde trase la o mătușă de-a ei. Bărbatul mătușii era legător de cărți și cândva o dusesese bine, acum însă își pierduse toți mușteriii, căzuse în patima beției și dădea ultimul gologan pe băutură.

Mătușa ținea o mică spălătorie, din al cărei venit își hrănea copiii și pe bețivul de bărbatu-său. Maslovei îi propuse să intre la ea ca spălătoreasă.

Văzând însă ce viață trudnică duceau femeile care lucrau la mătușă-sa, Maslova se codi, căutându-și între timp pe la birourile de plasare un loc de servitoare. Până la urmă se tocmi la o cucoană care avea doi băieți, elevi de liceu. După o săptămână de lucru, băiatul cel mare, un tânăr cu mustăcioară, elev în clasa a șasea de liceu, își lăsă baltă învățătura și începu să se lege de Maslova. Maică-sa o învinovăți de toată întâmplarea pe Maslova și îi făcu socoteala. Tot căutând fără succes un alt loc, se întâmplă într-o bună zi să întâlnească la biroul de plasare o cucoană simandicoasă, cu brațele și degetele dolofane încărcate de brățări și inele. Cucoana, aflând că Maslova e în căutarea unui loc, îi dădu adresa ei, invitând-o să treacă pe la ea. Maslova se duse. Cucoana o primi călduros, o ospătă cu plăcintuțe și cu o băutură dulce, apoi își trimise servitoarea undeva cu un bilețel. Spre seară apărură un domn înalt, cu părul lung și sur și cu o barbă căruntă; bătrânul vizitator se așeză îndată lângă Maslova și, zâmbind și privind-o cu ochi aprinși, începu s-o cerceteze și să glumească împreună cu ea. Stăpâna casei îl chemă într-o odaie alăturată și Maslova o auzi spunându-i: „E prospețică, de la țară”. Apoi, stăpâna o chemă pe Maslova și-i spuse că domnul este scriitor, că are bani foarte mulți și că n-o să precupețească nimic, dacă ea va ști să-i fie pe plac.

Fata fuse pe placul lui și scriitorul îi dădu douăzeci și cinci de ruble, promițându-i c-or să se mai vadă deseori. Banii se topiră foarte repede, o parte la plata găzduirii la mătușă-sa și restul pe o rochie nouă, pălărioară și panglici. Peste câteva zile, scriitorul trimise pentru a doua oară după ea. Maslova se duse. El îi dădu iarăși douăzeci și cinci de ruble și-i propuse să se mute într-o locuință separată.

Locuind în casa închiriată de scriitor, Maslova se îndrăgosti de un băiat de prăvălie, om foarte vesel care locuia în aceeași curte. I-o spuse chiar ea scriitorului și se mută într-un mic apartament. Flăcăul însă, care-i făgăduise s-o ia în căsătorie, plecă într-o bună zi la Nijni, fără să-i spună nimic, părăsind-o, și Maslova rămase singură. Vru să-și păstreze mai departe locuința, însă nu i s-a îngăduit. Inspectorul de poliție îi declară că nu poate trăi așa mai departe decât dacă își face condicuță și se prezintă periodic la controlul medical. Atunci Maslova se întoarse iarăși la mătușă-sa. Aceasta, văzând-o cu rochie nouă, cu pelerină și pălărie, o primi cu respect și nu mai îndrăzni să-i ofere un loc de spălătoreasă la ea, socotind că nepoată-sa s-a ridicat pe o treaptă socială mai înaltă. Pentru Maslova, de fapt, nici nu se mai punea alternativa de a fi spălătoreasă. Se uita acum cu milă la viața de ocnășe pe care o duceau la mătușă-sa spălătoresele, palide, cu brațele slabe, dintre care unele se oftigiseră, tot spălând și călcând în aburi și căldură de treizeci de grade, cu ferestrele larg deschise vara și iarna, și se îngrozea la gândul că ar fi putut să intre și ea într-o asemenea ocnă.

Tocmai în această perioadă deosebit de grea, când Maslova nu izbutea să-și găsească nici un protector, se întâlnește cu o proxenetă, care căuta fete pentru casele de toleranță.

Cu fumatul, Maslova se deprinsese de mult, iar în ultimul timp al legăturii sale cu băiatul de prăvălie și după ce acesta o părăsise, se obișnuise să mai și bea. Băutura îi plăcea nu numai la gust, ci mai ales fiindcă o ajuta să-și uite toate suferințele îndurate și-i dădea o îndrăzneală și un sentiment al propriei demnități, care-i lipseau când era trează. Când nu bea, era întotdeauna copleșită de tristețe și rușine.

Proxenetă o pofti cu mătușă ei la o masă și, după ce o îmbătă pe Maslova, îi propuse să lucreze în cea mai bună casă din oraș, arătându-i toate avantajele și privilegiile acestei situații. Maslova trebuia să aleagă între situația umiltoare de servitoare, în care avea să fie, fără îndoială, urmărită de stăruințele bărbaților și, deci, împinsă spre legături adulterine tainice și temporare, și o situație asigurată, liniștită, legiferată, cu alte cuvinte, o prostituție pe față, protejată de lege și bine plătită; ea o alese pe cea din urmă. Apoi i se părea că în felul acesta se va răzbuna pe seducătorul său, pe băiatul de prăvălie și pe toți cei care îi făcuseră rău. O mai ispitea un lucru, care de fapt a fost hotărâtor – proxenetă îi spuse că va putea să-și comande orice rochie va dori: de catifea, de tafta, de mătase, rochii de bal, decoltate, cu umeri și brațe goale. Și când se văzu în închipuire îmbrăcată cu o rochie galbenă de mătase, cu decolteul garnisit cu catifea neagră, Maslova nu mai putu rezista și-și dădu actul de identitate proxenetei.

Aceasta, chiar în aceeași seară, tocmai o birjă și o duse într-o casă foarte cunoscută, ținută de o oarecare Kitaeva.

Din clipa aceea, începu pentru Maslova acea viață de neîncetată încălcare a poruncilor dumnezeiești și omenești, pe care o duc sute și sute de mii de femei, nu numai cu autorizația conducerii statului, preocupată de binele cetățenilor, dar chiar sub protecția ei; viața care se sfârșește pentru nouă femei din zece cu boli chinuitoare, bătrânețe prematură și moarte.

Dimineața și ziua, somn greu după orgiile nopții. Pe la ceasurile trei, patru, trezirea moleșită într-un pat murdar; sifon și cafea după beție; trândăveală searbădă prin odăi, în capot, cămașă sau halat, aruncând câte

o privire pe fereastră, de după perdea; vorbe urâte, schimbate leneș cu colegele; apoi spălatul, parfumatul și unsul trupului, pomădatul părului, probarea rochiilor, cearta din pricina lor cu patroana; cercetarea în oglindă, sulemenitul feței, al sprâncenelor; îmbuibarea cu mâncăruri grase și cu dulciuri; apoi îmbrăcatul în rochii de mătase, ținătoare și decoltate; ieșirea în salonul împodobit, puternic luminat; venirea oaspeților; muzică, dans, bomboane, vin, tutun și prostituție practică cu bărbați tineri, de vârstă mijlocie, adolescenți, și bătrâni ramoliți, burlaci, oameni însurați, negustori, vânzători, bolnavi, beți, treji, grosolani sau drăgăstoși, militari, civili, studenți, liceeni – oameni de toate vârstele, caracterele, obârșiile. Larmă, glume, bătai, muzică, vin și tutun, tutun și vin și iar muzică din seară până în zori. Și abia dimineața, eliberarea de toate și somnul greu și adânc. Și așa zi de zi, toată săptămâna. Apoi, la sfârșitul fiecărei săptămâni, vizita la secția sanitară de sector, unde funcționarii și doctorii statului, uneori cu seriozitate și rigoare, alteori cu chef de glumă, jignind pudoarea firească dată ca pavăză împotriva răului oamenilor și chiar animalelor, făceau controlul acestor femei, eliberându-le permisul scris de a săvârși mai departe, împreună cu complicii lor, de-a lungul săptămânii viitoare, aceleași păcate cu care se îndeletniciseră toată săptămâna trecută. Și începea o altă săptămână, la fel cu cea de mai înainte. Și așa în fiecare zi, iarnă, vară, în zilele de lucru, ca și în cele de sărbătoare.

Astfel a trăit Maslova șapte ani. În timpul acesta a schimbat două case de toleranță și a fost o dată internată la spital. În al șaptelea an de viață prin case de toleranță și la opt ani după primul ei pas greșit, în vârstă fiind de douăzeci și șase de ani, se întâmplă acel fapt pentru care fusese arestată și era dusă acum la judecată, după șase luni de închisoare printre hoți și criminali.

III.

În timp ce Maslova, istovită de atâta mers, se apropia cu escorta sa de clădirea tribunalului districtual, nepotul fostelor ei stăpâne, prințul Dmitri Ivanovici Nehliudov, cel care o sedusese, stătea încă tolănit în patul lui înalt, cu saltea de puf peste somiera cu arcuri, între cearșafuri mototolite, într-o cămașă de noapte de olandă, curată, cu pieptii în cute fine frumos călcate, și fuma alene o țigară. Cu privirea pironită în gol se gândea la cele ce avea de făcut în acea zi și la cele întâmplate cu o zi înainte.

Amintindu-și de seara din ajun, petrecută la Korceaghini, oameni bogați și cu vază, cu a căror fiică toată lumea aștepta să se căsătorească, Nehliudov oftă și, aruncând țigara, vru să scoată alta dintr-un portțigaret de argint, dar se răzgândi; își coborî din pat picioarele albe și îngrijite, dibui papucii, își aruncă pe umeri halatul de mătase, și cu pași greoi, grăbiți, se îndreptă spre odaia de toaletă alăturată, pătrunsă de miros de apă de colonie, parfum, creme și pomezi. Își spală dinții, mulți dintre ei plombați, periindu-i cu un praf anume, îi clăti cu apă de gură parfumată, apoi începu să se spele și să se frece cu felurite prosoape. Se spală pe mâini cu săpun parfumat, își curăță cu periuța unghiile lungi. Își spală la un lavoar mare de marmură fața și gâtul plin și trecu într-o altă odaie vecină, unde îl aștepta dușul. După ce își răcori cu apă rece trupul alb, musculos și cam îngreuiat de grăsime, se șterse cu un prosp mare, plușat, se îmbracă în rufăria

imaculată și frumos călcată, se încălță cu ghetele lustruite lună și se așează în fața oglinzii unde începu să-și perie, cu două perii odată, bărbuța neagră, cărlionțată, și părul inelat, ușor rărit pe frunte.

Toate lucrurile lui – rufăria, hainele, încălțăminte, cravatele, acele, butonii – erau de cea mai bună calitate, fine, discrete, trainice și scumpe.

Nehliudov luă din vreo duzină de cravate și tot atâtea ace pe cele dintâi care-i picară sub mână – cândva preocuparea de a le alege era ceva nou pentru el și-i făcea plăcere, acum însă nu mai prezenta nici un interes – își îmbracă hainele periate, pregătite pe un scaun, și se îndreptă, dacă nu destul de înviorat cel puțin curat și parfumat, spre sufrageria mare al cărei parchet fusese lustruit chiar în ajun de către trei mujici; se găseau acolo un bufet enorm de stejar și o masă mare, tot de stejar, cu picioare masive, sculptate în formă de labe de leu, care-i dădeau un aspect impunător. Pe această masă, acoperită cu o față de masă subțire, scrobită, cu monograma brodată, îl așteptau un ibric mare de argint cu cafea aromată, zaharnița tot de argint, un castronaș cu caimac și un coșuleț cu pâinițe calde, pișcoturi și pesmeciori.

Lângă tacâm erau scrisorile abia primite, ziarele și ultimul număr din *Revue des deux mondes*. Tocmai când Nehliudov se pregătea să-și deschidă corespondența, în ușă se arătă o femeie în vârstă, cam grasă, în doliu, cu o eșarfă de dantelă pe cap, ce-i acoperea cărarea, în jurul căreia părul se rărise. Era Agrafena Petrovna, camerista răposatei mame a lui Nehliudov – moartă nu de mult chiar în această casă – și care rămase acum pe lângă fiu în calitate de menajeră. Agrafena Petrovna petrecuse în răstimpuri cu mama lui Nehliudov vreo zece ani în străinătate și avea ținuta și purtările unei cucoane. Locuia în casa Nehliudovilor din copilărie și-l știa pe Dmitri Ivanovici încă de pe vremea când acesta era încă Mitenka.

— Bună dimineța, Dmitri Ivanovici.

— Bună ziua, Agrafena Petrovna. Ce noutăți ai? întrebă Nehliudov în glumă.

— O scrisoare de la prințesă, de la cea bătrână sau de la cea tânără, nu știu. A adus-o de mult camerista, așteaptă răspunsul la mine în odaie, spuse Agrafena Petrovna, întinzându-i scrisoarea și zâmbind cu înțeles.

— Bine, îndată, răspunse Nehliudov, luând scrisoarea și, băgând de seamă zâmbetul Agrafenei Petrovna, se posomorî.

Zâmbetul Agrafenei Petrovna însemna că scrisoarea era de la tânăra prințesă Korceaghina, pe care, socotea ea, Nehliudov avea de gând s-o ia în căsătorie. Și tocmai această presupunere, exprimată prin zâmbetul Agrafenei Petrovna, îi era neplăcută lui Nehliudov.

— Atunci să-i spun să aștepte.

Agrafena Petrovna, ochind măturica de adunat firmiturile de pe masă, care nu era așezată la locul ei, o mută unde se cuvenea, și ieși maiestuos din odaie.

Nehliudov deschise scrisoarea parfumată și începu s-o citească.

„Ținând seama de obligația pe care mi-am luat-o de a fi memoria dumitale – era scris pe o foaie groasă de hârtie cenușie, dințată pe margini, cu un scris ascuțit, dar lăbărtat, – îți amintesc că astăzi, 28 aprilie, trebuie să fii la curtea cu juri și deci nu ne vei putea însoți dimpreună cu Kolosov la galeria de tablouri, după cum, cu obișnuita dumitale ușurătate, ne-ai promis ieri; a moins que vous ne soyez dispose a payer a la cour d'assises

les 300 rubles d'amende, que vous vous refusez pour voire cheval1 pentru faptul de a nu te fi prezentat la vreme. Mi-am adus aminte de aceasta ieri, îndată ce-ai plecat. Așadar, ține minte. Prințesa M. Korceaghina”

Pe partea cealaltă era adăugat: „Maman vous fait dire que votre couvert vous attendra jusqu' a la nuit. Venez absolument a quelle heure que cela soit.2 M. K.”

Nehliudov se încruntă. Biletul se încadra și el în acea tactică iscusită, dusă de două luni de către prințesa Korceaghina, cu scopul de a-l învălui tot mai strâns într-o rețea de nevăzute legături. Iar Nehliudov, pe lângă nehotărârea în fața căsătoriei, obișnuită oamenilor nu prea tineri și nici prea îndrăgostiți, mai avea un motiv puternic, care-l împiedica să facă acum o cerere în căsătorie, chiar dacă s-ar fi decis la aceasta. Motivul nu era faptul de a fi sedus-o pe Katiușa cu zece ani în urmă și de a fi părăsit-o – lucrul acesta era cu totul uitat și nu putea constitui pentru el o piedică de a se căsători; motivul era legătura sentimentală pe care o avea cu o femeie măritată, pe care o rupsese de fapt, deși dânsa socotea că nu s-a sfârșit totul între ei. Nehliudov era foarte timid cu femeile, dar tocmai timiditatea lui trezise în această femeie măritată dorința de a-l cuceri. Doamna era soția mareșalului nobilimii din ținutul unde luase și Nehliudov parte la alegeri. Ea îl atrăsese într-o aventură sentimentală, care pe zi ce trecea era pentru Nehliudov mai pasionată și în același timp mai respingătoare. La început, Nehliudov nu putuse rezista ispitei, iar apoi, simțindu-se vinovat față de ea, nu putuse rupe legătura fără încuviințarea ei. Acesta era motivul care-l făcea să nu se simtă liber a cere mâna tinerei prințese Korceaghina, chiar dacă ar fi dorit-o.

Pe masă, în fața lui, tocmai se găsea o scrisoare de la soțul acestei femei. Văzând ștampila poștei și recunoscând scrisul, Nehliudov roși și simți în aceeași clipă înviorarea pe care o încerca ori de câte ori îl pândeau vreo primejdie. Tulburarea lui era însă neîntemeiată: soțul, mareșalul nobilimii din ținutul în care Nehliudov își avea cele mai mari proprietăți, îl înștiința că la sfârșitul lunii mai va avea loc o adunare extraordinară a zemstvei și-l ruga să vină neapărat donner un coup d'épaule3 la această adunare, unde aveau să fie puse probleme importante în chestiunea școlilor și a drumurilor vicinale, la discutarea cărora se prevedea o serioasă opoziție a reacțiunii.

Mareșalul era un liberal și împreună cu alți câțiva nobili care-i împărtășeau ideile, lupta împotriva reacțiunii instalate în timpul lui Alexandru al III-lea și, fiind absorbit cu totul de această luptă, nu știa nimic despre necazurile sale casnice.

Nehliudov își aminti de toate clipele chinuitoare legate într-un fel sau altul de acest om: își aminti cum își închipuise o dată că soțul a aflat totul și cum se pregătise să se bată în duel cu el, foarte hotărât să tragă în aer; apoi de o scenă înfiorătoare, în care ea, într-un acces de disperare, alergase să se înece în iazul din grădină, iar el fugise s-o caute. „Nu pot să mă duc nicăieri, nici să fac nimic, până ce nu voi avea răspunsul ei”, gândi Nehliudov. Cu o săptămână în urmă îi scrisese o scrisoare categorică, în care își recunoștea vina și se arăta gata s-o ispășească în orice chip ar voi ea, totuși, spre binele ei chiar, socotea legătura lor ruptă pentru totdeauna. La această scrisoare tot aștepta răspuns. Faptul că el întârzia era, într-un fel, un semn bun. Dacă n-ar fi primit să rupă legătura, i-ar fi răspuns,

desigur de mult, sau ar fi venit personal cum mai făcuse de atâtea ori. Nehliudov auzise că se afla acum la ei un oarecare ofițer care-i făcea curte, ceea ce pe de o parte îi stârnea gelozia, iar pe de altă parte îl bucura, dându-i speranța că se va putea elibera de această minciună apăsătoare. A doua scrisoare era de la administratorul-șef al moșiilor sale. Acesta îi scria că trebuie neapărat să vină personal ca să ia în primire moștenirea și, afară de asta, să hotărască în ce fel va fi administrată averea mai departe – ca pe timpul răposatei prințese sau așa cum îi propusese el pe vremuri prințesei înseși și îi propunea acum prințului: măbind inventarul și lucrând tot pământul care se dădea până acum în dijmă țăranilor în nume propriu. Administratorul scria că acest fel de exploatare ar fi mult mai rentabil. Își cerea totodată scuze pentru mica întârziere a expedierii celor trei mii de ruble, pe care se cuvenea să le trimită la fiecare întâi ale lunii, și aveau să vină cu poșta următoare. Întârzierea se datora țăranilor rău platnici, care în delăsarea lor ajunseseră până acolo, încât se văzu silit să apeleze la autorități. Scrisoarea îl bucură și-l supără totodată. Îl bucură și-i făcea plăcere să se simtă proprietarul unei averi considerabile, dar faptul îl și supăra fiindcă în prima tinerețe fusese un entuziast adept al lui Herbert Spencer⁴ și, mare proprietar de pământ, fusese adânc impresionat de ideile acestuia din Social Statics⁵, care afirmau că dreptatea nu admite proprietatea individuală asupra pământului. Cu sinceritatea și dârzenia caracteristică tinereții, nu numai că susținuse atunci, în discuții, că pământul nu poate fi obiectul proprietății private, nu numai că, la universitate fiind, scrisese o lucrare pe această temă, dar chiar dăruise țăranilor o mică moșioară care-i aparținea lui, ca moștenire de la tatăl său, nevrând să contravină convingerilor sale. Acum, devenind prin moștenirea averii mamei sale un latifundiar, avea de ales: ori să renunțe la proprietatea sa, cum făcuse acum zece ani cu cele două sute de deseatine moștenite de la tatăl său, ori să-și recunoască tacit concepțiile de până atunci drept false și greșite.

Prima cale n-o putea urma, întrucât, afară de pământ, nu avea alte mijloace de trai. Să intre în serviciu nu voia, apoi, fiind deprins cu anumite comodități ale vieții, nu se putea gândi să renunțe la ele. De altminteri, nici nu se mai simțea îndemnat să o facă; convingerile lui își pierduseră fermitatea de odinioară, iar el nu mai avea acea dârzenie, nici acea vanitate și dorință de a uimi, din tinerețe. Cât despre a doua cale: să renege acele argumente limpezi și de netăgăduit cu privire la proprietatea privată ilegală asupra pământului, pe care le culesese cândva din Statica socială al lui Spencer și pe care le găsisese mult mai târziu strălucit confirmate în operele lui George Henry⁶, îi era cu neputință de admis. Din pricina aceasta, scrisoarea administratorului său îl supără. IV.

După ce-și bău cafeaua, Nehliudov se îndreptă spre biroul său, să vadă în înștiințarea primită la ce oră trebuie să fie la tribunal și, totodată, să-i răspundă prințesei. Trecu prin atelier, unde se afla pe un șevalet un tablou început de mult și întors cu spatele, iar pe pereți erau atârinate niște schițe. La vederea acestui tablou, la care lucra de doi ani, a schițelor și a întregului atelier, se redeșteptă în el sentimentul neputinței, încercat atât de stăruitor în ultima vreme, de a merge mai departe în aria picturii. Își explica acest sentiment prin simțul său estetic prea rafinat, totuși ideea în sine era foarte neplăcută.

Cu șapte ani în urmă, părăsise serviciul, fiind convins că are chemare pentru pictură și, de la înălțimea activității sale artistice, privea cu oarecare dispreț toate celelalte ocupații. Acum însă își dădea seama că nu avea dreptul s-o facă. De aceea, orice aducere-aminte în legătură cu aceasta îi era neplăcută. Cu inima grea se uită o clipă la toate ustensilele din atelierul său luxos și, indispus, intră în odaia sa de lucru. Era o încăpere foarte mare, înaltă, cu tot felul de ornamente și mobilă elegantă și confortabilă.

În sertarul biroului său uriaș găsi îndată înștiințarea pusă în dosarul pe care scria urgent și văzu că trebuie să fie la tribunal la ora unsprezece. Nehliudov începu să-i scrie prințesei că-i mulțumește pentru invitație și va căuta să vină la masă. După ce citi biletul însă, îl rupse, părându-i-se prea intim; scrise un altul, care i se păru prea rece, aproape ofensator. Îl rupse și pe acesta și apăsă pe butonul soneriei din perete. Un lacheu în vârstă se ivi în ușă, posomorât, ras, cu favoriți și cu șorț cenușiu de mușama dinainte.

— Trimite după o trăsură, te rog.

— Îndată, Luminăția voastră.

— Și spune-i, te rog, persoanei care așteaptă răspunsul meu pentru familia Korceaghin – spune-i că mulțumesc pentru invitație și voi căuta să vin.

— Da, Luminăția voastră.

„Nu prea e politicos, dar nu pot scrie nimic. Oricum am s-o văd astăzi”, își spuse Nehliudov și se duse să se îmbrace.

Apoi ieși în stradă, unde îl aștepta în fața casei birja cu roți de cauciuc, care-l ducea de obicei.

— Ieri, cum ați plecat de la prințul Korceaghin, am sosit și eu, spuse birjarul întorcându-și spre Nehliudov gâtul ars de soare, ce se zărea din gulerul alb al cămășii. Portarul mi-a spus: „Chiar acum a plecat”.

„Și birjarii știu de relațiile mele cu Korceaghinii”, gândi Nehliudov, și problema care-l tot frământa în ultima vreme, dacă să se însoare sau nu cu Korceaghina, îi răsări iar în minte; dar ca în cazul mai tuturor problemelor sale apărute în acea perioadă, nu se văzu în stare să ia vreo hotărâre.

Pentru căsătorie, în general, pleda în primul rând faptul că, în afară de bucuria unui cămin, căsătoria, reglementând viața sexuală, îți oferea posibilitatea unei vieți morale; iar în al doilea rând, ceea ce era cel mai important, Nehliudov nădăjduia că familia și copiii vor da un sens existenței lui inconsistente de acum. Acestea erau argumentele în favoarea căsătoriei, în general. Împotriva căsătoriei, în mare, era mai ales acea teamă de a-și pierde libertatea, caracteristică burlacilor trecuți de prima tinerețe, și mai era și teama inconștientă față de ființa misterioasă care este femeia.

În cazul acesta particular, pentru căsătoria cu Missi (pe prințesa Korceaghina o chema Maria, dar, conform obiceiului din familiile dintr-o anumită pătură socială, i se dăduse un nume de alint) pleda în primul rând faptul că ea se trăgea dintr-o familie foarte bună și că în toate, de la îmbrăcăminte până la felul de a vorbi, de a umbla, de a râde, se deosebea de oamenii obișnuiți, nu prin vreo calitate excepțională, ci tocmai prin această „distincțiune” (Nehliudov nu găsea altă expresie pentru a defini această însușire, pe care o prețuia nespus de mult); în al doilea rând, faptul că ea îl stima mai presus decât pe toți ceilalți, deci, după concepția lui, îl înțelegea. Această înțelegere, adică recunoașterea marilor lui calități, era o dovadă pentru Nehliudov că e deșteaptă și știe să judece. Împotriva căsătoriei în

cazul particular cu Missi era, în primul rând, eventualitatea de a găsi, poate, o fată cu și mai multe calități decât Missi și, deci, și mai demnă de el; în al doilea rând, dat fiind că ea avea douăzeci și șapte de ani, era destul de probabil să mai fi fost îndrăgostită înainte de a-l cunoaște, iar gândul acesta era chinuitor pentru Nehliudov. Mândria lui nu se mai putea împăca deloc cu ideea ca ea ar fi putut să iubească, fie și în trecut, pe un altul decât pe el. Fără îndoială, ea n-avea cum să știe că-l va întâlni pe el, dar numai gândul că ar fi putut iubi pe altcineva înaintea lui, îl jignează.

Așadar, erau tot atâtea argumente pentru, cât și împotriva căsătoriei, la fel de valabile și unele și altele, și Nehliudov, râzând de el însuși, se compara cu măgarul lui Buridan. Totuși rămânea nehotărât, neștiind ce cale să aleagă.

„De altfel, înainte de a primi răspuns de la Maria Vasilievna (soția mareșalului), înainte de a curma această situație, nu pot întreprinde nimic”, își spuse el.

Și gândul că putea și chiar trebuia să-și amâne hotărârea îi făcea plăcere.

„De altfel, am să chibzuiesc mai târziu despre toate astea”, își spuse el, în timp ce trăsura înainta fără zgomot pe asfaltul din fața intrării în tribunal.

„Acum trebuie să-mi fac conștiincios datoria obștească, așa cum obișnuiesc să o fac întotdeauna și cum socot că trebuie făcută. Și pe urmă, deseori e chiar interesant”, gândi el și trecând pe lângă portar, intră în clădirea tribunalului.

V.

Coridoarele tribunalului forfoteau de lume la ceasul când sosi Nehliudov. Ușierii umblau zoriți de colo-colo, cu tot felul de hârtii și însărcinări, unii chiar în pas alergător, târșindu-și picioarele și gâfîind. Portăreii, avocații și judecătorii mișunau fără conținere, iar petiționarii și inculpații lăsați liberi se plimbau posomorâți pe lângă ziduri sau ședeau pe bănci, așteptând.

— Unde-i tribunalul districtual? Îl întreba Nehliudov pe unul dintre ușieri.

— Care anume? Secția civilă sau penală?

— Sunt jurat.

— Secția penala, vasăzică. Așa să fi spus de la început. Pe aici la dreapta, apoi la stânga, a doua ușă.

Nehliudov porni în direcția arătată.

Lângă ușa indicată așteptau în picioare doi bărbați: un negustor înalt și gras, părând a fi blajin din fire, care – se vedea cât de colo – luase o gustare, băuse un păhărel și era acum cât se poate de bine dispus; celalalt era un vechil, evreu de origine. Tocmai vorbeau de prețul lânii, când de ei se apropie Nehliudov și-i întreabă dacă acolo era camera juraților.

— Aici, domnule, aici. Și dumneata tot jurat? Întrebă blajinul negustor, făcându-i vesel cu ochiul. Așadar, o să ne dăm osteneala împreună astăzi, urmă el la răspunsul afirmativ al lui Nehliudov. Baklașov, negustor de rangul al doilea, adăugă apoi, întinzând cu stângăcie mâna mare și moale. Trebuie să ne-o dăm, n-avem încotro. Cu cine am plăcerea?

Nehliudov își spuse numele și intră în odaia juraților.

În încăperea nu prea mare se aflau vreo zece oameni de diferite condiții sociale și profesii. Abia veniseră. Unii ședeau pe scaune, alții umblau de colo- colo, cercetându-se reciproc și făcând cunoștință între ei. Un ofițer ieșit la pensie era în uniformă, ceilalți în haine sau surtuce, și numai unul singur în podiovcă7

Cu toate că mulți dintre ei își lăsaseră treburile și se plângeau că-i cam încurcă ședința asta, pe toate fețele era întipărită o oarecare mulțumire, la gândul că îndeplinesc o muncă obștească de mare însemnătate.

Jurații, după ce unii făcuseră cunoștință între ei, iar alții numai bănuiau cu cine stăteau de vorbă, discutau despre vreme, despre primăvara timpurie, despre procesele ce aveau să se judece. Cei care nu-l cunoșteau pe Nehliudov se grăbiră să i se prezinte, socotind aceasta în mod evident drept o deosebită cinste. Iar Nehliudov, ca întotdeauna când se afla printre oameni necunoscuți, găsea că-i foarte firesc să fie așa. Dacă l-ar fi întrebat cineva de ce se socotește mai presus de majoritatea oamenilor, n-ar fi putut răspunde, deoarece viața lui de până atunci nu se distingea prin merite deosebite. Iar faptul că vorbea bine englezește, franțuzește și nemțește, că purta rufărie, haine, cravată și butoni de la cei mai cunoscuți furnizori din oraș nu era destul pentru a-i dovedi – își dădea și el seamă de aceasta – superioritatea.

Totuși, se considera superior, primea orice semn de respect din partea celorlalți drept ceva firesc și s-ar fi simțit jignit dacă nu i l-ar fi arătat. În camera juraților îi fu dat să constate tocmai această lipsa de respect. Printre cei prezenți se afla și un cunoscut de-al lui Nehliudov, un oarecare Piotr Gherasimovici (Nehliudov nu-i știuse niciodată numele de familie și chiar se lăuda puțin cu asta), fostul institutor al copiilor surorii sale. Între timp, Piotr Gherasimovici absolvise facultatea și era acum profesor de liceu. Nehliudov nu-l putuse niciodată suferi din pricina familiarității lui, a râsului plin de sine, în genere a „vulgarității” sale, cum spunea sora lui Nehliudov.

— A, ai nimerit și dumneata aici, îl întâmpină Piotr Gherasimovici pe Nehliudov cu un hohot de râs. N-ai izbutit să scapi?

— Nici n-am avut de gând să scap, răspunse Nehliudov, posomorât și sever.

— Ăsta-i eroism civic. Stai puțin când te-o ajunge foamea și oboseala, o să vorbești altfel! Spuse Piotr Gherasimovici râzând și mai tare.

„Acest fecior de popă o să înceapă în curând să mă tutuiască”, gândi Nehliudov și, compunându-și o față atât de cătrănită de parcă ar fi aflat chiar atunci de moartea tuturor rudelor sale, se îndreptă spre un grup ce se formase în jurul unui bărbat înalt, prezentabil, cu față rasă, care povestea ceva cu multă vervă. Acest domn vorbea despre procesul care tocmai se judeca la secția civilă ca despre o chestiune pe care o cunoștea foarte bine, spunându-le pe nume ori de câte ori se referea la judecătoria și avocații cei mai renumiți. Povestea despre o uimitoare întorsătură pe care știuse s-o dea lucrurilor un avocat celebru și datorită căreia una dintre părți, o doamnă în vârstă, cu toate că dreptatea era în mod clar de partea ei, trebuia să plătească părții adverse o mare sumă de bani.

— Genial avocat! Încheie el.

Îl ascultau toți cu respect. Unii încercau să intervină cu mici observații, el însă îi întrerupea, de parcă ar fi fost singurul în măsură să cunoască adevărata față a lucrurilor. Cu toate că venise târziu, Nehliudov fu nevoit să aștepte îndelung.

Întârzierea se datoră unuia dintre membrii completului de judecată, care nu se prezentase încă.

VI.

Președintele venise la tribunal devreme. Era un bărbat înalt, voinic, cu favoriți mari, cărunți. Deși era căsătorit, ducea o viață foarte dezamățată, ca și soția lui de altfel. Fiecare era liber să facă ce voia. În dimineața aceea președintele primise un bilet de la guvernanta elvețiană care locuise în timpul verii la ei în casă și care acum, întorcându-se la Petersburg dintr-o călătorie de pe undeva din sud, era în trecere prin oraș. Îl înștiința că-l așteaptă între ceasurile trei și șase la hotelul „Italia”. De aceea omul ar fi vrut să înceapă și să isprăvească procesul cât mai devreme, ca să mai apuce până la șase să meargă s-o vadă pe roșcovana Klara Vasilievna, cu care vara trecută, la țară, avusese o aventură.

De cum intră în birou, trase zăvorul ușii, scoase din dulapul cu hârtii două haltere, execută câte douăzeci de mișcări în sus, înainte, într-o parte și în jos, apoi se lăsă de trei ori pe călcâie, ținând greutatea deasupra capului.

„Nimic nu te înviorează ca apa rece și ca gimnastica”, gândi el, pipăind cu mâna stângă, pe al carei inelar strălucea un inel masiv de aur, bicepsul încordat al brațului drept. Mai avea de făcut „mulineul” (întotdeauna făcea aceste exerciții înainte de ședințele lungi), când cineva apăsă clanța ușii, încercând s-o deschidă. Președintele puse repede greutatea la loc și deschise ușa.

— Scuzați-mă, spuse el.

Unul dintre membrii completului de judecată, un om nu prea înalt, cu umerii ridicați, față posomorâtă și ochelari cu ramă de aur pe nas, intră în odaie.

— Iar n-a venit Matei Nikitici, spuse el, nemulțumit.

— N-a venit încă, aprobă președintele, punându-și tunica. Veșnic întârzie.

— Mă mir cum de nu-i e rușine, spuse judecătorul, supărat, așezându-se pe un scaun și scoțându-și ținărele.

Acest judecător, ordonat și punctual de felul lui, avusese dimineață o scenă foarte neplăcută cu soția sa, fiindcă aceasta cheltuisese înainte de vreme banii dați de el pentru o lună întreagă. Ea îl rugase să-i dea un avans pe luna viitoare, el însă nu voise să cedeze și se lăsase cu ceartă. Soția sa îi declarase că, dacă așa stau lucrurile, nu va avea masă de prânz, așadar nici să nu se gândească să mănânce acasă. După aceea el plecase cu teama în suflet că soția sa se va ține de cuvânt, căci de la ea te puteai aștepta la orice. „Poftim, ce-nseamnă să duci o viață corectă și morală! Gândi el, uitându-se la președintele radiind de sănătate, voioșie, bunătațe, care, cu coatele date în lături, își potrivea cu mâinile sale frumoase și albe favoriții deși, lungi și cărunți, ce se răsărau deasupra gulerului cusut cu fir al tunicii. El e întotdeauna vesel și satisfăcut, pe când eu mă chinui.”

Intră grefierul și aduse un dosar cu acte. Foarte mulțumesc, spuse președintele și-și aprinse o țigară. Cu care proces să începem?

— Cu otrăvirea, așa crede, spuse grefierul, căutând să pară nepăsător.

— Bun, fie cel cu otrăvirea, răspunse președintele chibzuind că era un proces nu prea complicat pe care să-l poată sfârși până la ora patru ca să-și vadă apoi de treburile lui. Matei Nikitici n-a venit încă?

— N-a venit.

— Dar Breve e aici?

— Este.

— Spune-i, te rog, dacă îl vezi, că începem cu otrăvirea. Breve era substitutul de procuror care susținea acuzarea în acest proces.

Ieșind pe coridor, grefierul îl întâlnește pe Breve. Mergea repede, cu umerii ridicați, cu tunică descheiată și cu o servietă sub braț, alerga aproape tropăind cu tocurele ghetelor și mișcându-și brațul liber așa tare, că palma cădea perpendicular pe direcția mersului său.

— Mihail Petrovici m-a rugat să vă întreb dacă sunteți gata, îl opri grefierul.

— Bineînțeles, eu sunt gata oricând, răspunse substitutul de procuror. Care-i primul proces?

— Otrăvirea.

— Foarte bine, spuse substitutul de procuror, cu toate că nu găsea deloc că ar fi așa de bine: nu dormise toată noaptea. Luase parte la o agapă de rămas-bun, unde se băuse mult, jucaseră cărți până la două noaptea, după care merseseră cu toți la femei, tocmai în casa în care cu șase luni în urmă se afla încă Maslova, așa că n-apucase să citească dosarul cu otrăvirea și voia să-l răsfoiască acum. Grefierul, știind aceasta, dinadins îi sugerase președintelui să înceapă cu procesul respectiv. Grefierul avea concepții liberale, ba chiar radicale. Breve, dimpotrivă, era conservator și, ca toți funcționarii nemți din Rusia, ortodox înfocat. Grefierul nu-l înghițea și îi invidia funcția.

— Ei, dar cu scapeții cum rămâne? Întrebă grefierul.

— Am mai spus că nu pot face nimic din pricina lipsei de martori. Am s-o declar în ședință.

— Păi, oricum...

— Nu pot, repetă substitutul de procuror și se îndreaptă în fugă spre biroul său, mișcându-și întruna brațul.

Amâna mereu procesul cu scapeții, sub pretextul lipsei unui martor, cu totul neînsemnat și inutil, numai pentru faptul că jurații din această instanță erau intelectuali și ar fi putut să-i achite pe inculpați. În înțelegere cu președintele, aștepta ca acest proces să fie trimis spre judecare la o sesiune județeană a judecătorilor de pace, unde juriul includea mai mulți țărani și unde erau mai multe posibilități de condamnare.

Forfota de pe coridor creștea din ce în ce. Lumea se îmbulzea mai cu seamă în fața secției civile, unde se dezbătea procesul despre care povestise domnul cel prezentabil, amator de procese mari. În pauză, ieși din sala respectiva bătrânica pe care genialul avocat izbutise s-o despoaie de avere în folosul unui om de afaceri, care nu avea nici un drept la ea: o știa aceasta și judecătorii, dar mai ales împricinatul și avocatul său. Cei doi întorseseră lucrurile în așa fel, încât era cu neputință ca averea bătrânei să nu treacă în mâinile omului de afaceri. Bătrâna era o femeie cam grasă, îmbrăcată

într-o rochie elegantă și cu o pălărie cu flori mari. Ieșind din sală, se opri pe coridor și, dându-și în lături brațele scurte și grase, îi repeta întruna avocatului său:

— Dar ce-i asta? Vă rog! Ce-i asta?

Avocatul îi privea florile de pe pălăria ei dus pe gânduri, fără s-o asculte.

În urma bătrânei ieși grăbit din sala secției civile vestitul avocat, radiind de satisfacție că se pricepuse să facă astfel încât bătrâna cu flori la pălărie să rămână săracă, iar omul de afaceri, de la care primise un onorariu de zece mii de ruble, să primească peste o sută de mii. Privirile tuturor se îndreptară spre avocat, care purta o cămașă albă-imaculată, al cărei plastron impecabil scrobitea și călcat se vedea de sub haină prin răscoiala largă a vestei.

Avocatul, conștient de privirile ațintite asupra lui, părea a spune prin întreaga lui înfățișare: „Lăsați, nu-i nevoie de nici o manifestare de admirație”. Și trecu repede printre oameni.

VII.

În sfârșit sosi și Matei Nikitici, și atunci portărelul, un bărbat slab, cu gâtul lung, care mergea aplecat într-o parte, cu buza de jos răsfrântă tot într-o parte, intra în urma lui în odaia juraților.

Portărelul era un om cinstit, cu studii universitare, dar nu rămânea în nici o slujbă prea mult, din pricina beției. Cu trei ani în urmă, o contesă, protectoarea soției lui, intervenise pentru el și omul era fericit că izbutise să se mențină în noul său post.

— Ei, domnilor, s-a adunat toată lumea? Întrebă el, punându-și pe nas pince-nez-ul și privindu-i pe cei din jur.

— Toți, pare-mi-se, răspunse negustorul cel vesel.

— Să verificăm, spuse portărelul și, scoțând din buzunar o foaie de hârtie, începu să facă apelul, uitându-se la cei de față când peste lentile, când prin ele.

— Consilierul de stat I. M. Nikiforov.

— Aici, răspunse domnul cel prezentabil, mare cunoscător în ale proceselor.

— Colonelul în retragere Ivan Semionovici Ivanov.

— Aici, spuse un bărbat slab, îmbrăcat în uniformă de ofițer ieșit la pensie.

— Piotr Baklașov, negustor de rangul al doilea.

— Prezent, răspunse blajinul negustor zâmbind cu toată fața. Suntem gata!

— Prințul Dmitri Nehliudov, locotenent în garda imperială.

— Eu sunt, răspunse Nehliudov.

Portărelul, cu o deosebită politețe și simpatie, își înclină capul, privindu-l peste ochelari, vrând parcă astfel să-l diferențieze de ceilalți jurați. Căpitanul Iuri Dmitrievici Dancenکو; negustorul Grigori Efimovici Kuleșov, etc.

Nu lipseau decât doi.

— Acum, domnilor, poftiți în sală, spuse portărelul, arătând cu un gest amabil spre ușă.

Porniră cu toții și, poftindu-se unul pe altul la ușă, trecură în coridor,

iar din coridor, în sala de ședințe.

Sala de ședințe era o încăpere spațioasă și lungă. La un capăt al încăperii se afla un podium, la care duceau trei trepte. În mijlocul podiumului se afla o masă, acoperită cu postav verde, cu franjuri de un verde închis. În spatele mesei erau așezate trei jețuri de stejar, cu speteze foarte înalte, sculptate, iar pe peretele din spatele jețurilor atârna un tablou viu colorat, într-o ramă aurită, reprezentându-l pe țar în uniformă de general, cu marele cordon, stând cu un picior întins înaintea și mâna sprijinită pe sabie. În colțul din dreapta, în chivot, se vedea o icoană cu chipul lui Christ cu cununa de spini și, de asemenea, un analoghion⁸; tot în dreapta se afla masa procurorului. În partea stângă, față în față cu această din urmă, era așezată masa grefierului, iar în fața ei, mai aproape de public, o balustradă de stejar strunjit și banca acuzaților, încă neocupată. În partea dreaptă a podiumului erau înșirate scaune pe două rânduri, tot cu speteze înalte, pentru jurați, iar alături, jos, mese pentru avocați. Toate acestea se găseau în prima jumătate a încăperii, împărțită în două printr-un grilaj. Cealaltă jumătate era ocupată cu bănci așezate în amfiteatru, până la peretele din fund. În primele bănci ședea patru femei – păreau a fi niște lucrătoare de fabrică, sau niște slujnice – și doi bărbați, tot lucrători; vizibil impresionați de mărimea sălii, sușoteau sfioși între ei.

Îndată după intrarea juraților, portărelul înaintă cu mersul aplecat într-o parte până în mijlocul sălii și cu glas tare, vrând parca să-i sperie pe cei de față, anunță:

— Curtea!

Toată lumea se ridică în picioare și judecătorii intrară pe podium: președintele, cu trup musculos și favoriți bogați, apoi unul dintre membrii completului de judecată, judecătorul cel posomorât cu ochelari de aur pe nas, care părea acum și mai posomorât deoarece, chiar înainte de a intra în ședință, se întâlnise cu un cumnat al său, candidat la magistratură, care-i comunicase că a trecut pe la soră-sa și această i-a spus că nu vor avea masă la prânz.

— Așa ca o să fim nevoiți să mâncăm la vreo cârciumă, spuse cumnatul, râzând.

— Nu văd nimic de râs, răspunse judecătorul cel posomorât și se posomorâse și mai tare.

Și, la urmă, al treilea membru al completului de judecată, acel Matei Nikitici, care întârzia mereu – un bărbat bărbos, cu niște ochi mari și blânzi. Acesta suferea de ulcer la stomac și, după sfatul medicului, începuse în dimineața aceea un nou regim, care îl reținuse acasă și mai târziu ca de obicei. Pășind pe podium, avea un aer foarte preocupat, și era într-adevăr, întrucât avea obiceiul să se antreneze într-un joc legat de ambianța în care se afla și, prin niște conexiuni și calcule imaginate de el, să prevadă cum se vor rezolva – pozitiv sau negativ – unele probleme personale. De pildă, acum își pusese în gând că dacă numărul pașilor de la ușa biroului până la jețul său se va împărți fix la trei, noul regim o să-l vindece de ulcer, iar dacă nu, n-o să-l vindece. Numărase douăzeci și șase de pași, dar înainte de a se așeza, mai făcu un pas mititel ca să fie în total douăzeci și șapte. Înfățișarea președintelui și a celor doi judecători de pe podium, în uniformă, cu gulerele cusute cu fir, era foarte impunătoare. Simțeau și ei acest lucru și aproape intimidăți de propria lor mărime, toți trei își lăsaseră cu modestie ochii în

jos și se grăbiră să se așeze în jețurile lor sculptate, la masa acoperită cu postav verde, pe care se aflau un instrument triumfiular cu un vultur în vârf, vase de sticlă, dintr-acelea în care se pun bomboanele la bufete, o călimară, condeie, hârtie albă imaculată, de cea mai bună calitate, și o mulțime de creioane, bine ascuțite. O dată cu judecătorii intră și substitutul de procuror.

Trecu și el grăbit la locul său de lângă fereastră, cu servieta la subsuoară și mișcându-și, după obicei, brațul drept, apoi îndată se cufundă în citit și în verificarea hârtiilor, profitând de fiecare clipă pentru a se pregăti în vederea dezbaterilor. Era abia la al patrulea proces în calitate de acuzator. Fiind foarte ambițios și hotărât să-și facă o carieră, socotea necesar să obțină condamnarea în toate procesele în care va susține el rechizitoriul. Procesul cu otrăvirea îl cunoștea în linii generale și își schițase un oarecare plan al rechizitoriului, mai avea însă nevoie de unele date, pe care le căuta acum de zor, răsfoind dosarul.

Grefierul se afla la capătul celălalt al podiumului și, fiindcă își pregătise toate hârtiile trebuitoare la proces, parcurgea acum cu ochii un articol interzis, pe care îl primise și-l citise în ajun. Dorea să stea de vorbă despre el cu judecătorul cel bărbos, care-i împărtășea vederile și înainte de discuție voia să știe în amănunt ce scria acolo.

VIII.

Președintele, după ce răsfoi hârtiile, puse câteva întrebări portărelului și grefierului și, primind răspunsuri afirmative, ceru introducerea în sală a acuzaților. Ușa de la boxa acuzaților se deschise numaidecât și se arătară în prag doi jandarmi cu șepci pe cap și cu săbii în mână care intrară, urmați de un bărbat roșcovan și pistruiat și de cele două femei. Bărbatul era îmbrăcat într-un halat de pușcăriaș, prea lung și prea larg pentru el. Își ținea brațele lipite de trup, cu degetele desfăcute, ca să nu-i atârne peste mâini mânecile prea lungi. Fără să se uite la judecători și la public, își pironise ochii la banca pe care trebuia să o ocolească. După ce o înconjură, se așeză cu grijă la capătul băncii, făcând loc și celorlalți și, ațintindu-și privirea asupra președintelui, începu să-și joace maxilarele, de parcă ar fi șoptit ceva. În urma lui venea o femeie mai în vârstă, îmbrăcată și ea într-un halat de pușcăriașă. Era legată la cap cu o basma tot de pușcăriașă, față îi era palidă- pământie, iar ochii roșii – fără gene și sprâncene. Femeia părea foarte liniștită. Trecând spre locul ei, i se agăță halatul de ceva, ea îl trase încet, cu băgare de seamă și se așeză pe bancă. A treia acuzată era Maslova.

De cum intră, ochii tuturor bărbaților din sală se îndreptară spre ea și multă vreme rămaseră ațintiți asupra feței ei albe, cu ochi negri strălucitori, și asupra pieptului ei plin. Chiar și jandarmul pe lângă care trecu nu-și luă ochii de la ea până ce nu se așeză pe bancă, iar după ce o văzu așezată, simțindu-se parcă vinovat, își întoarse grabnic capul, își corectă ținuta și rămase cu privirea pironită la fereastră din fața sa.

Președintele așteptă până ce acuzații își ocupară locurile și, îndată ce se așeză și Maslova, îi făcu semn grefierului.

Începu procedura obișnuită: apelul juraților, comentarii în privința celor ce nu s-au prezentat, amendarea lor, cercetarea cererilor de învoire ale

celor care lipseau și înlocuirea lor prin alții. Apoi președintele împături niște bilețele, le puse în vasul de sticlă, își trase ușor în sus mânecile cusute cu fir ale tunicii, dezgolindu-și brațele foarte păroase, și, cu gesturi de prestidigitator, începu să scoată câte un bilețel, să-l despăturească și să-l citească. Apoi își trase mânecile la loc și-l rugă pe preot să poftească jurații la jurământ.

Preotul, un bătrân cu fața puhavă, gălbejită, în anterior cafeniu, cu o cruce de aur pe piept și cu o decorație mică prinsă într-o parte, târându-și încet picioarele umflate, se apropie de analoghionul de sub icoană. Jurații se ridicară în picioare și porniră laolaltă spre analoghion.

— Pofțiți mai încoace, spuse preotul, pipăindu-și cu mâna dolofană crucea de pe piept și așteptând ca toți jurații să se apropie.

Preotul acesta slujea de patruzeci și șapte de ani și se pregătea să-și serbeze peste trei ani jubileul, așa cum făcuse nu demult protoiereul de la catedrală. Aici funcționa de când se înființase tribunalul districtual și se mândrea grozav că primise jurământul câtorva zeci de mii de oameni și că la vârsta sa înaintată mai trudea încă pentru binele bisericii, al patriei și al familiei sale, căreia socotea să-i lase, afară de casă, și un capital de cel puțin treizeci de mii de ruble în acțiuni. Faptul că slujba lui la tribunal, unde îi pune pe oameni să jure pe Evanghelie, gest cu desăvârșire oprit de cartea sfântă, era o îndeletnicire plină de păcat, nu-i trecea prin minte și ea nu numai că nu-l stânjenea, dar chiar îi plăcea fiindcă adesea îi dădea prilejul să cunoască oameni de vază. De data asta, de pildă, avusese plăcerea să-l cunoască pe celebrul avocat, care-i inspira mult respect, prin faptul că, numai pentru procesul bătrânei cu flori mari la pălărie, încasase zece mii de ruble.

Când toți jurații se urcară pe podium, preotul, aplecându-și într-o parte capul cărunt și aproape chel, și-l petrecu prin deschizătura slinoasă a patrafirului și, netezindu-și puținele fire de păr, spuse către jurați:

— Ridicați mâna dreaptă, iar degetele adunați-le iacă așa, spuse el, vorbind rar, cu glasul lui de om bătrân, ridicând palma grăsuță, cu gropițe la încheietura fiecărui deget, și îndoind degetele ca pentru semnul crucii. Acum repetați după mine, adaugă el și începu:

— Mă leg și jur pe Domnul cel atotputernic, pe sfânta Evanghelie și pe sfânta cruce, cea dătătoare de viață, că la judecata, la care... spunea el, cu pauze între cuvinte. Nu coborâți brațul, țineți mâna sus, se adresă apoi unui tânăr, care își lăsase mâna în jos... Că la judecata, la care...

Domnul cel prezentabil cu favoriți, colonelul, negustorul și alții țineau cu deosebită plăcere, parcă, mâinile cu degetele îndoite, ridicând bine și cu hotărâre brațul, așa cum îi învățase preotul. Alții, dimpotrivă, o făceau în silă și fără convingere. Unii repetau cuvintele prea tare, cu un ton sfidător parca și cu un aer care părea să spună: „Totuși am să vorbesc, am să vorbesc”; alții însă abia șopteau, rămâneau în urmă, apoi, sperându-se, se străduiau să-l ajungă pe preot. Unii își țineau degetele strânse tare, ca și cum le-ar fi fost teamă să nu le scape ceva din mână, alții le tot desfăceau și le strângeau la loc. Toți se simțeau oarecum stânjeniți, numai bătrânul preot era pe deplin încredințat că face un lucru foarte folositor și însemnat. După jurământ, președintele curții le ceru juraților să-și aleagă un președinte. Jurații se ridicară și, înghesuindu-se, trecură în camera de deliberare, unde mai toți își aprinseseră numaidecât câte o țigară. Cineva îl

propuse ca președinte pe domnul cel prezentabil, ceilalți aprobară îndată, își stinseră țigările și se înapoiară în sala de ședințe. Președintele juraților se prezentă președintelui curții și-l anunță că a fost ales, apoi toți jurații, călcând unul peste picioarele celuilalt, se așezară pe scaunele cu speteaza înaltă, înșirate pe două rânduri.

Totul se petrecea ordonat, repede, și cu oarecare solemnitate; și era vădit ca această ordine, această disciplină și solemnitate le făceau plăcere participanților, întărindu-le convingerea că îndeplinesc o datorie obștească, serioasă și însemnată. Același sentiment îl avea și Nehliudov.

Îndată ce jurații se așezară, președintele îi anunță care le sunt drepturile, îndatoririle și răspunderile. Vorbind, președintele își schimba mereu poziția: ba se sprijinea pe cotul stâng, ba pe cel drept, ba se lăsa pe speteaza jețului său, ba pe brațele lui, ba îndrepta colțurile hârtiei de pe masă, ba mângâia cuțitul de tăiat hârtia, ba creionul.

După spusele lui, jurații aveau dreptul să pună întrebări acuzaților prin mijlocirea președintelui; să aibă în fața lor hârtie și creion și să cerceteze corpurile delictelor. Îndatorirea lor era să judece drept și nu strâmb. Iar răspunderea consta în a respecta secretul deliberării; în cazul în care ar fi comunicat în vreun fel cu oameni străini de judecată, ar fi pasibili de pedeapsă.

Toți ascultau cu luare-aminte și respect. Negustorul, răspândind în jurul lui un iz de vin și străduindu-se să-și stăpânească câte un râgâit sonor, dădea din cap la fiecare frază a președintelui, în semn de aprobare.

IX.

După ce-și sfârși cuvântarea, președintele se întoarse către acuzați:

— Simon Kartinkin, ridică-te.

Simon sări nervos în picioare. Maxilarele sale parcă se puseră și mai repede în mișcare.

— Numele dumitale?

— Simon Petrov Kartinkin, spuse el repede, cu glas tare, ca unul care și-a pregătit dinainte răspunsurile.

— Starea?

— Țăran.

— Din ce gubernie, ce județ?

— Gubernia Tula, județul Krapivenski, plasa Kupeanskaia, satul Borki.

— Câți ani ai?

— Treizeci și patru, născut în anul mie opt sute...

— Religia?

— Creștină pravoslavnică.

— Căsătorit?

— Nu.

— Ocupația?

— Fac parte din personalul hotelului „Mauritania”.

— Ai mai fost judecat vreodată?

— Nu, n-am mai fost judecat, întrucât după cum am trăit înainte...

— Deci, n-ai mai fost judecat?

— Niciodată, ferească-mă Dumnezeu.

— Copia actului de acuzare ai primit-o?

— Am primit-o.

— Stai jos. Evfimie Ivanovna Bocikova, urmă președintele către următoarea inculpată.

Simon însă rămase în picioare, mascând-o pe Bocikova.

— Kartinkin, stai jos!

Kartinkin nu se mișcă.

— Kartinkin, stai jos!

Kartinkin rămase mai departe în picioare; nu se așeză decât atunci când portărelul, apropiindu-se cu capul aplecat într-o parte și holbându-se la el, îi șopti pe un ton tragic: „Jos, jos!”

Kartinkin se așeză cu aceeași repeziciune cu care se ridicase și, strângându-și poalele halatului, începu din nou să-și joace în tăcere fălcile.

— Numele dumitale? întrebă președintele, oftând obosit, fără să-și ridice privirea de pe foaia de hârtie din fața sa. Procedura aceasta era așa de obișnuită pentru el, încât pentru a grăbi mersul procesului putea să facă două lucruri deodată.

Bocikova avea patruzeci și trei de ani, era târgoveată din Kolomna; lucrase ca femeie de serviciu la același hotel „Mauritania”. Nu mai fusese judecată; primise copia actului de acuzare. Bocikova răspundea la întrebări cu multă îndrăzneală și cu o intonație în glas de parcă ar fi vrut să adauge: „Da, Evfimie Bocikova a primit copia și e mândră de aceasta și nu o să dea voie nimănui să-și rădă de ea”. De cum isprăvi cu răspunsurile, Bocikova se așeză, fără a mai aștepta să fie poftită.

— Numele dumitale? întrebă președintele, mare amator de femei, adresându-se cu deosebită amabilitate celei de-a treia acuzate. Trebuie să te ridici în picioare, adăugă el cu un ton blând și cald, văzând ca Maslova rămăsese așezată.

Cu o mișcare iute a corpului, Maslova se ridica și scoțându-și pieptul înainte, rămase tăcută, cu înfățișarea unui om pregătit pentru orice, privindu-l pe președinte drept în față, cu ochii ei negri, zâmbitori și care se uitau puțin sașiu.

— Numele dumitale?

— Liubov, răspunse ea repezit.

Nehliudov, în vremea aceasta, punându-și pince-nez-ul, se uita pe rând la fiecare acuzat interogată. „Nu se poate, gândi el fără să-și ia ochii de la acuzată, dar cum de o cheamă Liubov?” își spuse el, auzind răspunsul.

Președintele voia să treacă la întrebarea următoare, dar judecătorul cel cu ochelari îl opri, șoptindu-i ceva, supărat. Președintele dădu din cap aprobator și se adresă iarăși acuzatei:

— Cum așa, Liubov? Ești trecută aici cu alt nume. Acuzata tăcea.

— Te întreb care-i adevăratul dumitale nume?

— Cum ai fost botezată? adăugă judecătorul cel posomorât.

— Înainte mă numeam Katerina.

„Nu se poate”, își spuse iarăși Nehliudov, cu toate că era sigur că femeia aceasta era ea, acea pupilă și slujnică, de care fusese cândva îndrăgostit – acesta era cuvântul, îndrăgostit – și într-o clipă de nebunie o sedusese, apoi o părăsise, iar de atunci nu-și mai adusese niciodată aminte de ea, pentru că era o amintire prea chinuitoare, care-i arăta prea limpede că el, atât de mândru de corectitudinea sa, nu numai că nu se purtase corect cu

această femeie, dar se dovedise a fi un adevărat ticălos față de ea.

Da, ea era. Recunoștea acum limpede în trăsăturile ei acea tainică particularitate, care dă fiecărui chip un caracter deosebit, numai al său, și care-l diferențiază de toate celelalte, îl face unic, neasemuit. Cu toată paloarea excesivă și rotunjimea obrazului, el regăsea acea particularitate, dragă, unică, întipărită pe chipul femeii, în buzele, în ochii ei puțin sașii, și mai ales în privirea ei naivă, zâmbitoare și în aerul hotărât pe care îl avea întreaga ei făptură.

— Așa trebuia să spui, vorbi președintele cu același ton, deosebit de blând. Numele patronimic?

— Sunt copil nelegitim, răspunse Maslova.

— Dar după naș, să zicem, cum te-a chemat?

— Mihailova.

„Dar ce rău o fi putut să facă?” gândea mai departe Nehliudov, tulburat.

— Numele de familie? urmă președintele.

— După mama, Maslova.

— Starea?

— Târgoveață.

— De religie ortodoxă?

— Ortodoxă.

— Ocupația? Cu ce te-ai ocupat? Maslova tăcea.

— Ocupația dumată? repetă președintele.

— Am fost într-o casă, spuse ea.

— Ce fel de casă? întrebă aspru judecătorul cel cu ochelari.

— Știți dumneavoastră ce fel, răspunse Maslova și zâmbi; apoi se uită repede împrejur și-și aținti iarăși privirea pe fața președintelui.

Era ceva atât de neobișnuit în expresia ochilor ei, ceva atât de grozav și de jalnic totodată în cuvintele spuse de ea, în zâmbetul și în privirea scurtă, aruncată celor din jur, încât președintele își lăsă ochii în jos și, pentru o clipă, se făcu o tăcere adâncă în sală. Tăcerea fu întreruptă de râsul cuiva din public. Apoi se auzi un: „Sst!” al altcuiva. Președintele ridică iar capul și urmă cu întrebările:

— Ai mai fost judecată?

— Nu, răspunse Maslova încet și oftă.

— Ai primit copia actului de acuzare?

— Am primit-o.

— Stai jos, încheie președintele.

Acuzata își ridică fusta la spate, cu acel gest cu care femeile elegante își ridică trena, și se așeză, vârându-și palmele mici și albe în mânecile halatului, fără să-și ia ochii de la președinte.

Fură strigați martorii, care ieșiră apoi din sala de ședințe. După aceasta se citi decizia referitoare la medicul-expert, care fu poftit și el în sală. În sfârșit, grefierul se ridică în picioare și dădu citire actului de acuzare. Citea limpede și tare, dar atât de repede, încât glasul lui, mai cu seamă că nu pronunța prea bine literele s și r, suna ca un vuiet neîntrerupt, adormitor.

Judecătorii se sprijineau când pe un braț al jețului, când pe celălalt, când pe masă, când se lăsau pe spate, când închideau ochii, apoi iar îi deschideau și șușoteau între ei. Unul dintre jandarmi își înăbuși de câteva

ori un căscat.

Printre acuzați, Karlinkin nu înceta să-și joace mușchii obrazilor. Bocikova ședea dreaptă, liniștită și din când în când se scărpină în cap pe sub basma.

Maslova ba stătea nemișcată, cu ochii pironiți asupra grefierului, ascultând ce citește, ba tresărea, vrând parca să spună ceva, roșea, ofta din greu, își schimba poziția mâinilor, se uita în jur, apoi iarăși își muta privirea la el.

Nehliudov ședea în rândul din față pe scaunul său înalt, al doilea de la margine, și scoțându-și mereu pince-nez-ul, se uita la Maslova, în timp ce în sufletul său se petrecea un proces chinuitor și complicat.

X.

Actul de acuzare suna așa: „La 17 ianuarie 188* la hotelul «Mauritania» a murit subit Ferapont Emelianovici Smelkov, negustor de rangul al 2-lea, din Kurgan.

Medicul circumscripției a 4-a de poliție a certificat că moartea s-ar fi datorat unui atac de cord, pricinuit de alcoolism. Cadavrul lui Smelkov a fost înhumat.

După câteva zile, negustorul Timohin, consătean și prieten cu Smelkov, întorcându-se de la Petersburg și aflând de moartea lui și de împrejurările în care ea s-a produs, și-a declarat bănuiala că acesta ar fi fost otrăvit cu scopul de a fi jefuit de banii pe care-i avea asupra lui. Această bănuială a fost confirmată printr-o anchetă preliminară, care a stabilit următoarele: 1) Cu puțin înainte de moarte, Smelkov a primit de la bancă sumă de 3.800 ruble, în numerar. Iar când s-a făcut inventarul și s-au sigilat, în scop de conservare, valorile pe care le avea cu el, nu s-au găsit decât 312 ruble și 16 copeici. 2) Toată ziua și toată noaptea din ajunul morții sale, Smelkov le-a petrecut cu prostituata Liubka (Ekaterina Maslova), la casa de toleranță și la hotelul «Mauritania», unde, trimisă de Smelkov și în lipsa lui, Ekaterina Maslova a venit de la casa de toleranță după bani, pe care i-a luat din geamantanul lui Smelkov, descuindu-l în prezența femeii de serviciu a hotelului «Mauritania», Evfimia Bocikova, și a lui Simon Kartinkin, cu cheia pe care i-o dăduse chiar Smelkov. În geamantanul lui Smelkov, pe care Maslova l-a descuiat de față cu Bocikova și Kartinkin, aceștia au văzut câteva pachete cu bilete de banca de câte o sută de ruble. 3) După întoarcerea lui Smelkov de la casa de toleranță la hotelul «Mauritania», împreună cu prostituata Liubka, aceasta din urmă, sfătuită fiind de Kartinkin, om de serviciu la hotelul mai sus pomenit, i-a dat să bea lui Smelkov, într-un păhărel de coniac, un praf alb, primit de la Kartinkin. 4) A doua zi dimineața, prostituata Liubka (Ekaterina Maslova) i-a vândut stăpânei sale, martoră Kitaeva, patroana casei de toleranță, un inel cu brilliant al lui Smelkov, pe care, după spusele ei, l-ar fi primit în dar de la acesta. 5) Evfimia Bocikova, femeie de serviciu la hotelul «Mauritania», a două zi după moartea lui Smelkov, a depus în contul său curent, la banca de comerț din localitate, 1.800 ruble în numerar.

Cercetările medico-legale, autopsia și analiza chimica a viscerelor lui Smelkov au probat existența unor urme incontestabile de otrăvă în corpul defunctului, ceea ce a dus la concluzia ca moartea s-a produs prin otrăvire.

Maslova, Bocikova și Kartinkin, trași la răspundere în calitate de acuzați, nu și-au recunoscut vina. Maslova a declarat că a fost într-adevăr trimisă de Smelkov de la casa de toleranță, unde, după expresia ei, «lucrează», la hotelul «Mauritania», să-i aducă acestuia bani; că a descuiat geamantanul negustorului cu cheia pe care i-a dat-o el, a luat de acolo patruzeci de ruble, cum i-a spus el, și nici un ban mai mult, ceea ce pot confirma Bocikova și Kartinkin, în prezența cărora a descuiat și a încuiat la loc geamantanul. Mai departe a declarat că, venind a doua oară la hotel, de data asta împreună cu Smelkov, i-a dat într-adevăr acestuia, după sfatul lui Kartinkin, să bea într-un păhărel de coniac un praf alb, crezând că este somnifer; a făcut-o cu gândul ca el să adoarmă și ea să poată pleca mai repede. Iar inelul i l-a dăruit însuși Smelkov, după ce a bătut-o și ea a plâns și a vrut să plece de la el.

Evfimie Bocikova a declarat că ea nu știe nimic de banii care lipsesc, că n-a intrat niciodată în odaia lui Smelkov, unde a intrat și și-a văzut de treabă numai Liubka singură, iar dacă i s-a furat ceva lui Smelkov, n-a putut s-o facă decât Liubka, când a venit cu cheia după bani. (La citirea acestor rânduri, Maslova tresări, și se uită cu gura căscată la Bocikova.) Când i s-a arătat Evfimiei Bocikova contul de la bancă, unde avea depusă sumă de 1.800 ruble, în numerar, citea mai departe grefierul, și a fost întrebată de unde a avut atâția bani, ea a declarat ca i-a câștigat în decurs de doisprezece ani, împreună cu Simon Kartinkin, cu care urma să se căsătorească. Simon Kartinkin în prima sa declarație a mărturisit că împreună cu Bocikova, îndemnați fiind de Maslova, care a venit de la casa de toleranță cu cheia de la geamantan, a luat banii, pe care i-a împărțit cu Bocikova și cu Maslova. (Aici Maslova tresări din nou, aproape sărind în sus de pe bancă, se făcu roșie ca focul și începu să spună ceva, însă portărelul o opri.) În stârșit, continuă grefierul să citească, Kartinkin a recunoscut și faptul că i-a dat Maslovei un praf care să-l adoarmă pe negustor; în a doua sa declarație a negat participarea lui la furtul banilor, precum și faptul de a-i fi dat Maslovei praful, învinuind-o pe ea singură de toate. Despre banii depuși de Bocikova la bancă a declarat, ca și ea, că i-au câștigat amândoi în cei doisprezece ani de slujbă la hotel, de la boierii care-i răsplăteau pentru serviciile făcute.”

Apoi urmau în actul de acuzare rezultatele confruntărilor, depozițiile martorilor, părerile experților și așa mai departe.

Concluzia actului de acuzare era următoarea: „Pe baza celor expuse mai sus, țăranul Simon Petrov Kartinkin, originar din satul Borki, în vârstă de 33 de ani, târgoveața Evfimie Ivanovna Bocikova, în vârstă de 43 ani, și târgoveața Ekaterina Mihailova Maslova, în vârstă de 27 de ani, sunt acuzați de faptul că la 17 ianuarie 188*, înțelegându-se între ei, au furat bani, 2.500 ruble, în numerar, și un inel de la negustorul Smelkov, și, cu intenția de a-l omorî pe Smelkov, i-au dat să bea otravă, care i-a și pricinuit moartea.

Această crimă se încadrează în paragrafele 4 și 5, articolul 1453 din Codul penal. Pe baza acestuia și a articolului 201 din Codul de procedura penală, țăranul Simon Kartinkin, Evfimie Bocikova și târgoveața Ekaterina Maslova sunt deferiți judecării tribunalului districtual și a juraților.”

Încheind astfel citirea lungului act de acuzare, grefierul își adună hârtiile, apoi se așează la locul său și-și netezi cu amândouă mâinile pletele lungi. Toți răsuflară ușurați, cu plăcută convingere că încep dezbaterile, că

totul se va lămuri îndată și adevărul va ieși la lumină. Singur Nehliudov nu împărtășea acest sentiment general: îl copleșea groaza, gândindu-se la ceea ce a fost în stare să facă Maslova, fetița inocentă și încântătoare de acum zece ani.

XI.

Când se isprăvi cu citirea actului de acuzare, președintele, după ce se sfătui cu cei doi judecători, se întoarse către Kartinkin, cu o expresie care părea să spună că acum totul se va limpezi și lămuri până în cele mai mici amănunte.

— Țăranul Simon Kartinkin, începu el, aplecându-se spre stânga.

Simon Kartinkin se ridică în picioare, în poziție de drepti, cu capul aplecat înainte, mișcându-și neconținut maxilarele.

— Ești acuzat că la 17 ianuarie 188*, împreună cu Evfimie Bocikova și Ekaterina Maslova, ai sustras din geamantanul negustorului Smelkov bani, apoi ai adus șoricioaica și ai convins-o pe Ekaterina Maslova să i-o pună în vin negustorului Smelkov, lucru care a provocat moartea acestuia. Îți recunoști vina? adăugă el și se aplecă spre dreapta. Nu-i cu puțință, că doar treaba noastră e să servim clienții...

— Mai târziu ai să spui ce ai de spus. Îți recunoști vina?

— În nici un caz, vă rog. Eu numai...

— Ai să spui mai târziu. Îți recunoști vina? repetă președintele liniștit, dar răspicat.

— Nu pot să fac una că asta, pentru că...

Iar se repezi portărelul spre Simon Kartinkin și-l opri cu o șoaptă tragică.

Președintele, cu o expresie ce arăta că a isprăvit cu primul acuzat, își mută cotul în care se sprijinea și se întoarse către Evfimie Bocikova:

— Evfimie Bocikova, ești acuzată că la 17 ianuarie 188*, la hotelul „Mauritania”, împreună cu Simon Kartinkin și Ekaterina Maslova ați sustras din geamantanul negustorului Smelkov bani și un inel al acestuia și, după ce- ați împărțit cele sustrate, i-ați dat să bea otravă, pentru a nu se descoperi fapta voastră, lucru care i-a pricinuit moartea. Îți recunoști vina?

— Nu sunt cu nimic vinovată, răspunse acuzata cu îndrăzneală și siguranță în glas. Nici n-am intrat în odaia lui... Nemernica asta a fost acolo, ea le-a făcut pe toate.

— Ai să vorbești mai târziu, spuse din nou președintele, liniștit, dar răspicat. Vasăzică, nu-ți recunoști vina?

— Eu n-am luat banii și nu i-am dat să bea. Nici n-am intrat în odaie. Să fi fost acolo, o dădeam eu pe dânsa afară.

— Nu-ți recunoști vina?

— Doamne ferește.

— Foarte bine.

— Ekaterina Maslova, începu președintele privind-o pe a treia acuzată, ești învinuită de faptul că, venind de la o casă de toleranță la hotelul „Mauritania”, cu cheia de la geamantanul negustorului Smelkov, ai sustras din geamantan bani și un inel, spuse el, ca pe o lecție bine învățată, aplecându-și urechea spre judecătorul din stânga sa, care-i șoptea că dintre corpurile delictelor lipsește o sticlă. Ai sustras din geamantan bani și un

inel, repetă președintele, apoi ai împărțit banii și după scurt timp te-ai înapoiat din nou cu negustorul Smelkov la hotelul „Mauritania” și i-ai dat lui Smelkov să bea vin cu otravă, lucru care i-a pricinuit moartea. Ți recunoști vina?

— Nu sunt vinovată cu nimic, răspunse ea repede, cum am spus și până acum, n-am luat, n-am luat, n-am luat nimic, iar inelul mi l-a dat chiar el...

— Nu recunoști că ți-ai însușit două mii cinci sute ruble? spuse președintele.

— Am spus că n-am luat nimic, afară de patruzeci de ruble.

— Dar că ai turnat în paharul lui Smelkov, un praf, recunoști?

— Asta recunosc. Numai c-am crezut, după cum mi-au spus, că e un praf de dormit și că n-o să-i facă nici un rău. Jur în fața lui Dumnezeu că n-am vrut și nu m-am gândit să fac nici un rău, spuse ea.

— Vasăzică, nu recunoști că ai luat bani și un inel de la negustorul Smelkov, spuse președintele, dar recunoști că i-ai dat un praf să bea?

— Da, recunosc, numai c-am crezut că e un praf de dormit. I-am dat ca să adoarmă, n-am vrut și nici nu m-am gândit să fac altceva.

— Foarte bine, spuse președintele, vădit mulțumit de rezultatele obținute. Povestește, te rog, cum s-au petrecut lucrurile, spuse el, rezemându-se de speteaza jețului și punându-și mâinile pe masă. Povestește totul cum a fost. Printr-o mărturisire sinceră poți să-ți ușurezi situația.

Maslova tăcea, uitându-se ca și înainte drept în ochii președintelui.

— Povestește cum s-au petrecut lucrurile.

— Cum s-au petrecut? spuse deodată Maslova repede. Am venit la hotel și m-au dus în odaia lui; el era acolo, tare beat. Rosti cuvântul el cu o licărire de groază în ochii ei mari. Am vrut să plec, dar el nu m-a lăsat.

Tăcu dintr-o dată, ca și cum ar fi pierdut șirul povestirii sau și-ar fi adus aminte de altceva.

— Ei, și pe urmă?

— Ce să fie pe urmă? Pe urmă am rămas și după aceea am plecat acasă.

În clipa aceea substitutul de procuror se ridică pe jumătate, sprijinindu-se într-un cot.

— Doriți să puneți o întrebare? spuse președintele și, la răspunsul afirmativ al substitutului de procuror, îl pofti printr-un gest să ia cuvântul.

— Aș vrea să întreb dacă acuzata îl cunoștea pe Simon Kartinkin dinainte? spuse substitutul de procuror, fără să se uite la Maslova.

După ce puse întrebarea, își strânse buzele și se încruntă. Președintele repetă întrebarea. Maslova se uită speriată la substitutul de procuror.

— Pe Simon? Da, îl cunoșteam, răspunse ea.

— Aș mai vrea să știu care erau relațiile acuzatei cu Kartinkin. Se vedeau des?

— Care erau relațiile? Mă poftea la clienții hotelului, astea erau toate relațiile, răspunse Maslova, mutându-și privirea neliniștită de la președinte la procuror și de la procuror la președinte.

— Aș vrea să știu de ce Kartinkin o poftea la clienți numai pe Maslova, și nu poftea și alte fete, spuse substitutul de procuror, mijindu-și ochii și schițând un zâmbet viclean, mefistofelic.

— Nu știu. De unde să știu? răspunse Maslova, privind speriată în jur, apoi își opri o clipă ochii asupra lui Nehliudov. Poftea pe cine voia.

„Să mă fi recunoscut oare?” gândi cu groază Nehliudov, simțind cum sângele îi năvălește în obraz. Maslova însă, fără să-l deosebească de ceilalți, își întoarse iarăși privirea spre substitutul de procuror.

— Așadar, acuzata neagă că ar fi avut relații mai intime cu Kartinkin? Foarte bine. Nu mai am de pus alte întrebări.

Substitutul de procuror își trase cotul de pe birou și începu să noteze ceva. De fapt, nu scria nimic, ci numai încercuia cu condeiul literele de pe hârtia din fața lui. Voia să dea însă impresia că scrie, fiindcă văzuse că așa fac procurorii și avocații, după câte o întrebare dibace: inserează numaidecât în pledoaria lor câte o observație, menită să-l strivească apoi pe adversar.

Președintele nu urmă imediat cu interogarea acuzatei, căci tocmai îl întrebă pe judecătorul cel cu ochelari dacă e de acord cu ordinea întrebărilor pregătite din vreme, ce urmau să se pună acuzaților.

— Ce s-a întâmplat apoi? reluă interogatoriul președintele.

— Am venit acasă, urmă Maslova, ațintindu-și acum spre președinte o privire mai curajoasă, i-am dat banii patroanei și m-am culcat. Abia am adormit, că a venit Berta, una dintre fetele noastre, să mă scoale. „Du-te, zice, iar a venit negustorul tău.” Eu n-am vrut să ies, dar mi-a poruncit patroana. El – Maslova rosti iarăși acest el cu vădită groază – tot le dădea fetelor să bea, apoi a vrut să mai trimită după băutură, dar nu mai avea bani. Patroană n-a vrut să-i dea pe datorie. Atunci m-a trimis la el la hotel, mi-a spus unde sunt banii și cât să iau. Și m-am dus.

În timpul acesta, președintele vorbea ceva în șoaptă cu judecătorul din stânga lui și n-o auzea pe Maslova. Ca să dea însă impresia că a auzit totul, repetă ultimele ei cuvinte:

— Te-ai dus, și?

— M-am dus la hotel și am făcut exact ce mi-a spus să fac: am intrat în odaia lui, dar n-am intrat singură, ci i-am chemat pe Simon Mihailovici și pe dânsa, spuse ea, arătând spre Bocikova.

— Minte, nici n-am visat să intru acolo... începu Bocikova, dar fu oprită.

— În prezența lor am luat patru hârtii de zece ruble, urmă Maslova, încruntată, fără să se uite la Bocikova.

— Când a luat cele patruzeci de ruble, n-a băgat de seamă acuzata câți bani mai erau acolo? întrebă iarăși substitutul de procuror.

Maslova tresări, de cum începu să vorbească procurorul. Nu știa ce și cum, dar simțea ca omul acesta îi vrea răul.

— Nu i-am numărat; am văzut că erau hârtii de o sută de ruble și atât.

— Vasăzică, acuzata a văzut hârtiile de o sută de ruble; altceva nu mai am de întreb.

— Și i-ai adus banii negustorului? urmă cu întrebările președintele, uitându-se la ceas.

— I-am dus.

— Și mai departe? întrebă președintele.

— Apoi m-a luat înapoi cu el la hotel, spuse Maslova.

— Ei, și cum i-ai dat să bea praful? întrebă președintele.

— Cum? I l-am turnat în pahar și gata.

— Pentru ce i l-ai dat?

Maslova, fără să răspundă, oftă adânc.

— Tot nu voia să-mi dea drumul să plec, începu ea, după un răstimp de tăcere, și eu eram obosită moartă din pricina lui. Am ieșit pe coridor și i-am spus lui Simon Mihailovici: „De m-ar lăsa să plec. Sunt obosită”. Mihailovici mi-a spus: „Și noi ne-am săturat de el. Ne-am gândit să-i dăm un praf de

dormit. O să adoarmă și ai să pleci”. I-am spus: „Bine”. Am crezut că nu-i face nici un rău. Mi l-a dat apoi într-un pliculeț. Când am intrat în odaie, el stătea culcat după paravan și mi-a cerut de îndată să-i dau coniac. Am luat de pe masă sticlă cu șampanie, am umplut două pahare, pentru mine și pentru el, iar în paharul lui am turnat praful și i l-am dat. Să fi știut ce era, i l-aș fi dat eu?

— Dar cum de a ajuns inelul lui la dumneata? întrebă președintele.

— Inelul mi l-a dăruit el însuși.

— Când ți l-a dăruit?

— Când am venit cu el la hotel, am vrut să plec, iar el mi-a dat una în cap și mi-a rupt pieptenele. M-am supărat și am vrut să ies pe ușă. Atunci și-a scos inelul de pe deget și mi l-a dat, ca să rămân cu el, explică ea.

În clipa aceea, substitutul de procuror se săltă iarăși pe jumătate și, cu același aer de prefăcută naivitate, ceru voie să mai pună câteva întrebări. Primind dreptul la cuvânt, își lăsă bărbia peste gulerul înfirat al tunicii și întrebă:

— Aș vrea să știu cât timp a întârziat acuzata în odaia negustorului Smelkov?

Pe Maslova o cuprinse iarăși teama. Plimbându-și neliniștită privirea de la substitutul de procuror la președinte, spuse repede:

— Nu țin minte cât timp.

— Dar nu ține cumva minte acuzata dacă, ieșind de la negustorul Smelkov, a mai intrat undeva înainte de a părăsi hotelul?

Maslova se gândi.

— Am intrat în odaia de alături, care era liberă, spuse ea.

— Și pentru ce ai intrat acolo? întrebă substitutul de procuror, cu însuflețire, adresându-i-se de-a dreptul acuzatei. Am intrat să-mi potrivesc ținuta și să aștept până vine birja.

— Kartinkin a intrat și el acolo cu acuzata, sau nu?

— A intrat și el.

— Pentru ce a intrat și el?

— Mai rămăsese șampanie de la negustor și am băut-o împreună.

— Așa, ați băut-o împreună. Foarte bine. Dar a stat de vorbă acuzata cu Simon? Și despre ce a vorbit?

Maslova se încruntă deodată, se făcu roșie ca focul și spuse iute:

— Ce-am vorbit? N-am vorbit nimic. Am spus tot ce s-a întâmplat. Altceva nu știu nimic. Faceți cu mine ce vreți. N-am nici o vină și gata.

— Nu mai am de pus nici o întrebare, îi spuse substitutul de procuror președintelui și, ridicându-și parcă nefiresc umerii, începu să noteze în conspectul rechizitoriului său mărturisirea acuzatei că a intrat cu Simon într-o odaie liberă a hotelului.

Se făcu tăcere.

— Nu mai ai nimic de spus?

— Am spus tot, răspunse ea oftând și se așeză pe bancă.

Președintele notă ceva pe hârtie, apoi, după ce-l ascultă pe judecătorul din stânga sa, care-i șoptea ceva la ureche, anunță o pauză de zece minute, se ridică grăbit în picioare și părăsi sala. Judecătorul din stânga, acel magistrat înalt, bărbos, cu ochii mari și blânzi, îi comunicase președintelui că îl cam supără stomacul și ar vrea să-și facă masaj și să ia niște picături. Din această pricină se suspendase ședința. După judecători, se ridicară și jurații, avocații, martorii și, cu plăcută convingere că au îndeplinit deja în parte misiunea lor foarte importantă, începură să se plimbe de colo-colo.

Nehliudov se duse în odaia juraților și se așeză la fereastră.

XII.

Da, era Katiușa.

Relațiile dintre Nehliudov și Katiușa fuseseră următoarele:

Nehliudov o văzuse întâia dată pe Katiușa pe când era student în anul al treilea, în timpul unei veri petrecute la moșia mătușilor sale, ca să-și scrie teza despre proprietatea privată asupra pământului. De obicei, el și sora sa se duceau vara cu mama lor la moșia acesteia din apropierea Moscovei. În anul acela însă sora lui se căsătorise, iar maică-sa plecase pentru o cură de ape minerale în străinătate. Nehliudov, trebuind să-și scrie lucrarea, a hotărât să-și petreacă vara la țară, la mătuși. La moșioara lor retrasă era liniște și nu erau distracții, iar mătușile își iubeau cu duioșie nepotul și moștenitorul. Și el le iubea și-i plăcea viața lor simplă și de modă veche.

În acea vară petrecută la mătuși, Nehliudov se afla în acea stare de exaltare prin care trece un tânăr când ajunge pentru întâia oară să-și dea seama prin el însuși, nu din spusele altora, de frumusețea și valoarea vieții, de toată însemnătatea menirii pe care o are omul în lume, de posibilitatea unei neîncetate desăvârșiri, a sa proprie și a întregii omeniri, și se dăruiește acestei misiuni, nu numai cu nădejdea, ci și cu credința deplină că va atinge perfecțiunea visată. În același an, fiind încă la universitate, citise Statica socială a lui Spencer și concepția acestuia despre proprietatea privată a pământului făcuse asupra lui o puternică impresie, mai ales din pricină că el însuși era fiul unei mari latifundiare. Tatăl lui nu fusese un om bogat, mama sa însă primise ca zestre aproape zece mii de deseatine⁹ de pământ. Pentru întâia oară pricepuse el atunci toată cruzimea și inechitatea proprietății private asupra pământului și, fiind unul dintre acei oameni pentru care jertfa în numele unor imperative morale este cea mai înaltă satisfacție spirituală, hotărî să nu se folosească de dreptul lui de proprietate asupra pământului și împărți chiar atunci țăranilor tot lotul moștenit de la tatăl său. Aceasta fu și tema lucrării sale.

În acel an, viața pe care o ducea la țară, la mătușile sale, se desfășura cam așa: se scula foarte devreme, uneori chiar de la trei dimineața, și, înainte de răsăritul soarelui, se ducea să se scalde în râul de la poalele dealului, deseori învăluit în negura dimineții; se întorcea acasă când iarba și florile erau încă pline de rouă. Câteodată, dimineața, după ce-și bea cafeaua, se așeza la scris sau își consulta sursele bibliografice, deseori însă, în loc să scrie sau să citească, pleca iarăși de acasă, să hoinărească pe câmp sau prin pădure. Înainte de masă trăgea un pui de somn pe undeva prin grădină, la masă, plin de voioșie, își înveselea mătușile, apoi călărea

sau se plimba cu barca, iar seara citea sau ședea cu mătușile, făcând pasiențe. Deseori nopțile, mai ales în cele cu lună, nu putea să doarmă, tulburat de intensitatea bucuriei de a trăi, și de multe ori se plimba prin grădină până în zori cu gândurile și visurile lui. Așa a trecut prima lună a vizitei sale la mătuși, în care a dus o viață fericită și liniștită la moșia lor, fără s-o bage deloc în seamă pe Katiușa, fata sprintenă și cu ochi negri, jumătate copil de suflet, jumătate slujnică.

Pe atunci, Nehliudov, crescut sub aripa protectoare a mamei sale, era la nouăsprezece ani ai, săi un tânăr plin de candoare. Visa la femeie numai în calitatea ei de viitoare soție. Orice femeie care, în concepția sa, nu i-ar fi putut deveni soție era pentru el nu o femeie, ci pur și simplu o ființă omenească. S-a întâmplat însă, ca în vara aceea, să vină de Înălțare la mătușile lui o vecină de moșie cu copiii ei: două domnișoare și un băiat, licean, împreună cu un tânăr pictor, oaspetele lor, de obârșie țăran.

După ceai, cei tineri au ieșit pe pajiștea cosită din fața casei, să se joace, de-a prinselea”¹⁰. O luară și pe Katiușa cu ei. Schimbând de câteva ori partenera, lui Nehliudov îi veni rândul să alerge cu ea. Întotdeauna îi făcuse plăcere s-o vadă, dar nici nu-i trecea prin minte că între ei ar putea exista relații mai deosebite.

— Ei, pe ăștia doi nu mai e chip să-i prinzi – doar dacă s-ar împiedica de ceva – spuse pictorul cel vesel, al cărui rând era să prindă pe unul din cei doi, fugari”. Flăcăul alerga foarte iute cu picioarele lui scurte și strâmbe, dar vânjoase, de țăran.

— Dumneata să nu ne prinzi?!

Unu, doi, trei! bătură cu toții de trei ori din palme.

Abia stăpânindu-și râsul, Katiușa schimbă locul cu Nehliudov, îi strânse palma mare în mână ei mica și aspră și porni în goană spre stânga, fășiind din fusta scrobită.

Nehliudov alerga și el iute și, nevrând să se lase bătut de pictor, se avântă cu mare iuțeală spre dreapta. Când se uită înapoi, îl văzu pe pictor urmărind-o pe Katiușa, dar dânsa, mișcându-și iute picioarele tinere și zvelte, nu se lăsa, îndreptându-se tot mai mult spre stânga. Înaintea lor se vedeau niște tufe de liliac, îndărătul cărora nu ajunsese nimeni până atunci. Katiușa îi arunca o privire lui Nehliudov și-i făcu semn cu capul să se întâlnească în dosul tufelor. El pricepu și alergă într-acolo. Dacă se prindeau iar de mână, erau scăpați de urmărire, așa era jocul. În spatele tufelor se găsea însă un mic șanț, plin de urzici, pe care Nehliudov nu-l știa, așa că se împiedica și căzu, urzicându-și mâinile și udându-le de rouă. Se ridică însă îndată răzând și alergă pe loc drept.

Katiușa, strălucind de zâmbet, cu ochii negri ca mura umedă, zbură în întâmpinarea lui. Se întâlniră și-și strânseră mâinile.

— V-ați urzicat, mi se pare, spuse ea, gâfâind și zâmbind, în timp ce-și îndreptă cu mâna liberă cosița și-l privea în ochi, de jos în sus.

— N-am știut că e un șanț aici, spuse zâmbind și el, nelăsând mâna ei dintr-alui.

Ea făcu încă un pas spre el, iar el, fără să știe cum de s-a întâmplat, își lipi obrazul de al ei; ea nu se feri, iar el îi strânse mai tare mâna și o sărută pe gură.

— Ia te uită! spuse ea și, smulgându-și cu o mișcare iute mâna, o zbughi. Trecând pe lângă o tufă de liliac alb, rupse două rămurele cu

florile aproape scuturate și, lovindu-se cu ele peste obraji aprinși, se mai uită o dată înapoi la el, apoi alergă spre jucători, fluturându-și brațele.

Din acea clipa atitudinea celor doi tineri unul față de altul se schimbă, și între ei se statorniciră acele relații deosebite ce se înfiripă de obicei între un tânăr curat și o fată tot atât de curată, ce se simt atrași unul spre altul.

De cum intra Katiușa în odaie, sau era destul ca Nehliudov să-i zărească de departe șorțul alb, și îndată totul în jur îi apărea scăldat în soare, mai demn de interes, mai vesel, mai de seamă și i se umplea sufletul de bucurie. La fel simțea și ea. Și nu numai prezența și apropierea Katiușei îl făcea să simtă astfel, dar chiar numai gândul că ea există. Același lucru se întâmpla și cu ea. Dacă Nehliudov primea vreo scrisoare neplăcută de la mama lui sau întâmpina greutăți la lucrarea sa, ori îl încerca acea melancolie fără pricină, cum li se întâmplă celor tineri, era destul să-și aducă aminte că există Katiușa, că are s-o vadă, și de îndată se însenina.

Katiușa avea multe de făcut în casă, dar știa să-și rostuiască astfel treburile, încât să aibă răgaz și pentru citit. Nehliudov îi dădu cărți de Dostoievski și de Turgheniev, pe care abia atunci le citise și el. Cel mai mult îi plăcuse Katiușei, Acalmie de Turgheniev. Stăteau de vorbă pe apucate: în coridor, pe balcon, întâlnindu-se întâmplător, în curte și uneori în odăița bătrânei slujnice a mătușilor, Matriona Pavlovna, cu care locuia Katiușa și unde Nehliudov venea câteodată să bea ceai. Aceste discuții, de față fiind și Matriona Pavlovna, erau cele mai plăcute. Să stea de vorbă când erau singuri era mai greu. Îndată ochii începeau să spună cu totul altceva decât spuneau buzele, ceva cu mult mai însemnat, și atunci ei amuțeau, cuprinși de un fel de teamă nelămurită, și se grăbeau să se despartă.

Relațiile acestea dintre Nehliudov și Katiușa au ținut toată vara cât a stat el la mătușile sale. Amândouă au băgat de seamă, s-au speriat chiar și i- au scris în străinătate prințesei Elena Ivanovna, mama lui Nehliudov. Mătușa lui, Maria Ivanovna, se temea de vreo legătura erotică între el și Katiușa.

Spaima ei era însă neîntemeiată; Nehliudov, fără să știe nici el, nutrea pentru Katiușa o dragoste inocentă și această dragoste era cea mai bună pavază. Nu numai că nu simțea dorința de a o posedea fizic, dar se îngrozea chiar la gândul acesta. În schimb temerile romanticei Sofia Ivanovna, că Dmitri, cu firea lui integră și hotărâtă, iubind fata, să nu vrea cumva să o ia de soție, fără să țină seamă de originea și situația ei, erau mult mai îndreptățite.

Întrucât dacă Nehliudov și-ar fi dat limpede seama atunci de iubirea lui pentru Katiușa și mai ales dacă ar fi încercat cineva atunci să-l convingă că nu poate și nu trebuie să-și unească soarta cu o asemenea fată, s-ar fi putut foarte bine întâmpla ca el, cu firea lui hotărâtă și loială, să-și fi spus că nimic nu-l poate împiedica de a se căsători cu o fată pe care o iubește, oricine ar fi ea. Mătușile însă nu îi vorbiră niciodată despre temerile lor și el plecă fără să- și dea bine seamă de iubirea lui pentru Katiușa.

Era încredințat că sentimentul pe care-l avea pentru ea era una dintre manifestările bucuriei de a trăi, care îi covârșea ființa și pe care o împărtășea și această fată plăcută și veselă. Dar în clipa plecării sale, când Katiușa stătea pe treptele casei împreună cu mătușile și-l petrecea cu ochii ei negri, plini de lacrimi, care priveau nițel sașiu, simți totuși că lasă în

urma lui ceva minunat și drag, pe care nu-l va mai regăsi niciodată. Și o tristețe adâncă îi potopi sufletul.

— Rămâi cu bine, Katiușa! Îți mulțumesc pentru toate, spuse el peste boneta Sofiei Ivanovna, așezându-se în trăsură.

— Cu bine, Dmitri Ivanovici, răspunse ea, cu vocea ei plăcută, mângâietoare, stăpânindu-și lacrimile ce-i umpleau ochii, și fugi în coridor, unde putea să plângă în voie.

XIII.

Trecură trei ani, în care Nehliudov n-a mai văzut-o pe Katiușa. O reîntâlni abia când, tocmai ieșit proaspăt ofițer, în drum spre regiment se abătu din nou pe la mătușile sale; acum însă nu mai semăna deloc cu tânărul care își petrecuse, cu trei ani în urmă, o vară la moșia lor.

Pe atunci fusese un tânăr cinstit, plin de abnegație, gata să se jertfească pentru o cauză dreaptă; acum era un egoist, pervertit și rafinat, care nu-și iubea decât propria desfătare. Pe atunci, lumea făcută de Dumnezeu îi părea o mare taină, pe care se străduia, cu bucurie și încântare, s-o pătrundă; acum, totul în viață îi părea simplu și limpede, determinat de condițiile în care trăia. Pe atunci, simțea cât de însemnată și de necesară este pentru el legătura cu natura și cu oamenii care au trăit, au gândit și au simțit înaintea lui – filosofii, poeții; acum, însemnate și necesare îi păreau instituțiile omenești și legăturile cu camarazii. Pe atunci, femeia îi părea o ființă misterioasă și fermecătoare, al cărei farmec se năștea tocmai din misterul ce o învăluia; acum, femeia, orice femeie, afară de cele din familia lui sau de soțiile prietenilor săi, avea pentru el o însemnătate foarte limpede: femeia era una dintre cele mai desăvârșite unelte pentru obținerea unor desfătări din care apucase să guste. Pe atunci nu-i trebuiau bani: s-ar fi putut mulțumi cu mai puțin de o treime din ce-i dădea mama lui, fusese în stare să renunțe la moșia pe care i-o lăsase tatăl său și să o împartă țăranilor; acum, nu-i mai ajungeau cele 1500 de ruble pe care le primea lunar de la maică-sa și i se întâmpla chiar să aibă un schimb de vorbe neplăcute cu dânsa din pricina asta. Pe atunci, considera că ființa lui spirituală este eul lui adevărat; acum, socotea că animalul sănătos și puternic din el reprezintă adevărata lui ființă.

Și toată această îngrozitoare schimbare se petrecuse în el numai din pricină că încetase de a mai avea încredere în sine însuși și începuse să creadă în ceilalți. Și asta pentru că a trăi crezând în sine însuși îi era mult prea greu: ar fi trebuit să rezolve fiecare problemă nu după cerința eului său animalic, veșnic în goană după plăceri superficiale, ci aproape totdeauna împotriva lui; iar având încredere în ceilalți, nu trebuia să hotărască nimic, fiindcă totul era gata hotărât totdeauna împotriva eului său spiritual și în folosul celui animalic. Mai mult, crezând în sine însuși, era mereu dezaprobat de oameni, pe când, dacă avea încredere în ceilalți, avea și încuviințarea celor din jur. Așa, de pildă, pe vremea când Nehliudov gândea, citea, vorbea despre Dumnezeu, despre dreptate, bogăție și sărăcie, toți cei din preajma lui găseau că-i nelalocul lui, ba-i chiar puțin ridicol, iar mama și mătușa lui îi spuneau cu binevoitoare ironie: *notre cher philosophe*!; pe câtă vreme când citea romane, spunea anecdote piperate, se ducea la teatrul francez să vadă vodeviluri caraghioase, despre care povestea apoi cu

mult haz, toată lumea îl lăuda și îl încuraja. Pe vremea când socotea că trebuie să fie cumpătat, purta o manta mai veche și nu bea vinațuri, cei din jur luau asta drept o ciudățenie de-a lui sau drept dorința de a epata prin originalitate, și dimpotrivă, când cheltuia o avere pentru vânatoare sau pentru mobilarea unui birou luxos și extravagant, toți îi lăudau gustul și-i dăruiau lucruri de mare preț. Pe vremea când era cast și voia să rămână astfel până la înșurătoare, rudele se arătau îngrijorate de sănătatea lui, încât mama lui mai degrabă se bucură aflând că fiul său a devenit un bărbat adevărat și că i-a suflat unui prieten pe o oarecare franțuzoaică, iar la episodul cu Katiușa și la eventualitatea că Nehliudov să fi dorit să se însoare cu ea, prințesa-mamă nu se putea gândi decât cu groază.

Tot așa se întâmplase și atunci când Nehliudov, ajuns la majorat, dăruise țăranilor moșioara moștenită de la tată-său, fiindcă socotea proprietatea privată asupra pământului o nedreptate; fapta aceasta îi uluise pe mama lui și pe neamurile sale mai apropiate și fusese obiectul dojenilor și al veșnicilor glume din partea tuturor celorlalte rubedenii. I se spunea întruna că țăranii cărora le dăduse pământ nu numai că nu se îmbogățiseră, ci dimpotrivă, ajunseseră și mai săraci, pentru ca deschiseseră trei cârciumioare și nu-și mai vedeau deloc de treabă. În schimb, când Nehliudov intră în regimentul de gardă și cheltui în petreceri și la cărți împreună cu aristocraticii lui prieteni atâția bani încât Elena Ivanovna fu nevoită să-și retragă o parte din capital, faptul acesta o necăji prea puțin pentru că socotea că e firesc și chiar bine să se vaccineze împotriva acestor nebunii de tânăr într-o societate aleasă.

La început, Nehliudov încercase să lupte, dar lupta era neînchipuit de grea pentru că tot ce el socotea bun, pe când credea încă în sine însuși, ceilalți socoteau că-i rău și dimpotrivă tot ce el considera rău, cei din jurul lui considerau bun. Până la urmă, Nehliudov se dădu bătut, încetă să mai creadă în sine însuși și începu să creadă în ceilalți. La început renunțarea îi provocase un sentiment de nemulțumire, dar această stare sufletească nu ținu prea mult; foarte curând Nehliudov, care tot pe atunci începuse să fumeze și să bea, încetă să se mai simtă nemulțumit, ba chiar dimpotrivă încerca o mare ușurare.

Astfel Nehliudov cu firea lui pătimasă se dădu cu totul acestei vieți noi, care se bucură de aprobarea tuturor celor din jur și înăbuși în el acel glas lăuntric care cerea altceva. Totul începuse după mutarea lui la Petersburg, culminând la intrarea lui în armată.

În general, slujba în armată îi strică pe oameni, punându-i în condițiile unui huzur desăvârșit, adică ale unei lipse totale de muncă rațională și folositoare, eliberându-i în același timp de îndatoririle comune tuturor oamenilor, în schimbul cărora le oferă numai onoarea convențională a regimentului, a uniformei, a drapelului, și, pe de o parte, o putere nelimitată asupra altor oameni, iar pe de altă parte o supunere de robi față de superiori. Dar, când la această pervertire a omului de către serviciul militar, cu onoarea uniformei și a drapelului, cu îngăduirea siluirii și a uciderii pe care le aduce cu sine, se mai adaugă și pervertirea prin bogăție și prin înrudire cu familia imperială, așa cum se întâmplă în mediul regimentelor de gardă, ai căror ofițeri sunt recrutați numai din familiile bogate și vestite, atunci oamenii care cad sub influența acestei pervertiri ajung într-o stare de egoism vecin cu nebunia. Într-o astfel de stare se găsea și Nehliudov de când intrase în

serviciul militar și începuse să duca o viață similară cu a camarazilor lui.

Tot ce avea de făcut era ca – îmbrăcat într-o uniformă impecabilă, bine periată, nu de el, ci de alții, cu o casca și cu arme fabricate, lustruite și înmânate de asemenea de alții – să călărească pe un armăsar falnic, crescut, dresat și îngrijit tot de alții, la instrucție sau la paradă, laolaltă cu camarazii întru totul asemenea lui, să galopeze învărtind sabia în aer, să tragă focuri de pușca și să-i învețe pe alții să facă același Jucru. Altă treabă nu aveau, și oamenii cei mai sus-puși, tineri sau bătrâni, însuși împăratul cu toți cei din preajma lui nu numai că încuviințau această meserie, dar chiar o lăudau și le mulțumeau celor care se îndeletniceau cu ea. Pe lângă aceasta, ofițerii socoteau că e corect și chiar important, după instrucție, să se adune în cluburi ofițerești sau la restaurantele cele mai de lux, ca să mănânce și mai ales să bea împreună, risipind cu nemiluita banii care le veneau de-a gata, ca din cer; apoi urmau teatrele, balurile, femeile, apoi iar călăritul, învărtitul săbiilor, galopurile și iar aruncatul banilor, băutura, jocul de cărți, femeile.

Felul acesta de viață îi strică în chip deosebit pe militari, căci, dacă un civil duce un asemenea trai, nu se poate în adâncul sufletului său să nu se rușineze de ceea ce face. Pe când militarii socotesc că e firesc să se poarte astfel, ba chiar se laudă și se mândresc cu felul lor de viață, mai cu seamă pe timp de război, ceea ce s-a întâmplat și cu Nehliudov, care a intrat în armată după ce Rusia declarase război Turciei. „Suntem gata să ne jertfim viața în război și prin urmare traiul vesel și lipsit de griji pe care-l ducem nu numai că ni se poate ierta, dar ne este chiar neapărat necesar. De aceea trăim astfel.”

Asemenea gânduri nedeslușite erau în mintea lui Nehliudov în această perioadă a vieții sale; era bucuros că se eliberase de toate constrângerile morale cu care se îngrădise până atunci și trăia într-o stare continuă de egoism nebunesc.

În starea aceasta se găsea când se întoarse după trei ani să-și revadă mătușile.

XIV.

Nehliudov se abātu pe la mătuși pentru că moșia lor era chiar în drumul lui spre regimentul pe care trebuia să-l ajungă din urmă, și apoi pentru că ele îl rugaseră mult să le facă o vizită; dar mai ales să o revadă pe Katiușa. Poate că în sufletul său se și înfiripase un gând nesăbuit în privința fetei, sugerat de instinctul animalic care domnea acum în el, dar Nehliudov nu-și dădu seama, el voia numai să mai ajungă o dată în locurile unde fusese cândva atât de fericit, să-și revadă mătușile un pic ridicole, dar simpatice și cumsecade, care-l înconjurau întotdeauna, fără ca el să observe, cu dragoste și admirație, și s-o mai zărească o dată pe drăgălașa Katiușa, căreia îi păstra în suflet o amintire atât de plăcută.

Sosi la mătușile lui pe la sfârșitul lui martie, în Vinerea Mare, pe o ploaie torențială ce desfundase drumul; era ud până la piele și înghețat, dar voios și exuberant, ca mai totdeauna în acea vreme. „Oare mai e la ele Katiușa?” se întreba Nehliudov intrând cu echipajul în ograda străvechiului conac împrejmuirea de un zid de cărămidă și plină de zăpada căzută de pe

acoperișuri. Se așteptase s-o vadă alergând să-l întâmpine la auzul zurgălăilor, dar în locul ei se iviseră la intrarea de din dos două femei desculțe, cu poalele în brâu și cu câte o găleată în mână, care spălau podelele. Katiușa nu se arată nici la intrarea principală. Îi ieși înainte numai Tihon, lacheul, cu un șorț peste haină, ocupat și el, se vede, cu curățenia casei. În antreu îl primi Sofia Ivanovna, în rochie de mătase și cu o bonetă pe cap.

— Ce drăguț din partea ta că ai venit! spuse ea, sărutându-l. Mașa se simte slăbită: s-a obosit la biserică. Ne-am împărtășit.

— Să vă fie de bine, tanti Sofia, răspunse Nehliudov, sărutând mâinile Sofiei Ivanovna. Ah, iartă-mă, te-am udat!

— Du-te în odaia ta. Ești ud learcă. Și ce mustăți ți-au crescut!... Katiușa, Katiușa! Fă-i repede o cafea!

— Numaidecât! Răspunse din coridor un glas plăcut și bine cunoscut.

Și inima lui Nehliudov zvâcni de bucurie., „E aici!”. Parcă s-ar fi arătat soarele printre nori. Nehliudov, urmat de Tihon, se îndreptă voios spre fosta lui odaie să se schimbe.

Îi stătea pe buze să-l întrebe pe Tihon de Katiușa: Ce mai face? Cum o duce? Nu cumva se mărită? Dar Tihon era atât de respectuos și de grav, stăruia atât de mult să-i toarne chiar el apă ca să se spele pe mâini, încât Nehliudov nu se încumetă să-l întrebe de Katiușa și se mulțumi să se intereseze numai de nepoții lui, de bătrânul armăsar al fratelui său și de Polkan, dulăul din curte. Toți erau bine sănătoși, în afară de Polkan, care turbase anul trecut.

Nehliudov tocmai își lepădase hainele ude și începuse să se îmbrace, când auzi pe coridor niște pași repezi și apoi o bătaie în ușă. Și pașii și bătaia în ușă îi erau cunoscute. Numai ea umbla și bătea așa.

Nehliudov își aruncă repede pe umeri mantaua udă și se apropie de ușă.

— Intră!

Era ea, Katiușa; neschimbată, doar parca și mai drăgălașă. Ochii ei

negri, nevinovați, plini de zâmbet și puțin sașii, priveau ca înainte, de jos în sus. Și tot ca atunci, purta un șorț alb și curat. Aducea din partea mătușilor un săpun parfumat, abia despachetat, și două prosoape: unul mare, rusesc, celălalt plușat; și săpunul neatins, cu literele lui frumos gravate, și ștergarele, și Katiușa însăși erau la fel de curate, proaspete, neatinse și plăcute. Buzele ei dragi, plinuțe și roșii, se încrețeau într-un zâmbet reținut de bucurie nemăsurată, întocmai cum se întâmpla în trecut, de câte ori îl întâlnea.

— Bine ați venit, Dmitri Ivanovici! rosti Katiușa cu sfială și se îmbujoră toată.

— Bine te-am găsit... v-am găsit, începu el, neștiind dacă se cuvine s-o tutuiască, și se îmbujoră la fel ca și dânsa. Ești bine, sănătoasă?

— Mulțumim lui Dumnezeu!... Iaca, v-a trimis mătușa dumneavoastră un săpun cu miros de trandafir, cel care vă place mai mult, spuse fata, așezând săpunul pe masă și prosoapele pe spetezele jilțurilor.

— Dumnealor au tot ce le trebuie, spuse Tihon, apărând independența musafirului și arătând cu mândrie trusa mare, deschisă, a Lui Nehliudov, cu capace de argint și cu o sumedenie de sticlute, perii, pomezi, parfumuri și tot soiul de obiecte de toaletă.

— Mulțumește-i, te rog, mătușii din partea mea. O, ce bine-mi pare c-am venit! mai spuse Nehliudov, simțindu-și sufletul potopit de aceeași lumină și duioșie ca în trecut.

Fata zâmbi la vorbele lui și ieși din odaie.

Mătușile, care totdeauna îl iubiseră pe Nehliudov, îl primiră de data aceasta cu și mai multă dragoste ca de obicei. Dmitri pleca la război, unde putea fi rănit, ucis. Și gândul acesta le tulbura.

Nehliudov avusese de gând să stea la mătuși numai o zi și o noapte, dar, revăzând-o pe Katiușa, hotărî să rămână încă două zile, să sărbătorească Paștele împreună cu ele, și-i dădu o telegramă lui Schonbock, prietenul și camaradul său de regiment cu care trebuia să se întâlnească la Odesa, poftindu-l să vină și el la conac.

Din clipa când Nehliudov o revăzu pe Katiușa, vechiul sentiment pe care-l avusese cândva pentru ea se redeșteptă în sufletul lui. Acum, ca și odinioară, nu putea să vadă fără emoție șorțul alb al fetei, nici să-i audă pașii, glasul sau râsul, fără să tresară de bucurie; nu putea să se uite în ochii ei negri ca mura umedă, fără un sentiment de duioșie, mai cu seamă când ea zâmbea; dar mai ales nu putea să vadă fără tulburare cum roșea de câte ori se întâlneau. Simțea că este îndrăgostit, dar nu ca odinioară, când dragostea lui era pentru el o taină, pe care nu îndrăznea să și-o mărturisească, și când era incredințat că nu poți iubi decât o singură dată în viața; acum știa că e îndrăgostit și se bucura de această dragoste, presimțind nelămurit – deși căuta să-și ascundă acest lucru – ce însemna iubirea și la ce anume putea să- l ducă.

În Nehliudov, ca de altminteri în orice ființă umană, viețuiau doi oameni: unul – spiritual, năzuind spre un bine care să fie și binele celorlalți; celălalt – animalic, căutând să-i fie bine numai lui personal și care pentru asta ar fi fost în stare să jertfească binele întregii omeniri. În acea perioada de egoism vecin cu nebunia, în care ajunsese datorită vieții de la Petersburg și din armată, omul-animal domnea în el și înăbușise cu desăvârșire pe cel

al spiritului. Dar de îndată ce o văzu pe Katiușa și sentimentul din trecut reînvie în sufletul lui, omul spiritual din el prinse viață și începu să-și ceară drepturile. Din clipa aceea, în ființa lui Nehliudov se porni o luptă inconștientă, care ținu tot timpul celor două zile până la Paște.

În adâncul inimii, știa că ar trebui să plece, că n-avea rost să mai zăbovească la mătuși, știa că nu putea să iasă nimic bun din asta, dar era cuprins de o bucurie și de o plăcere atât de mari, că nu voia să se gândească la nimic și rămase la conac.

Sâmbătă seara, în ajunul Sfintei învieri a lui Christos, preotul cu diaconul și cu dascălul parohiei veniră cu sania, străbătând cu greu – după chiar spusele lor – băltoacele și drumul pe alocurea rămas fără zăpadă de-a lungul celor trei verste care despărțeau biserica de conacul mătușilor, ca să slujească învierea.

Nehliudov ascultă toată slujba, împreună cu cele două mătuși și cu slugile de la conac, tot trăgând cu coada ochiului la Katiușa, care stătea lângă ușă și aducea cădelnița; apoi, după ce îi îmbrățișă pe preot și pe mătușile sale cum cere datina, spunându-le „Christos a înviat”, se pregătea tocmai să meargă la culcare, când auzi pe coridor că Matriona Pavlovna, bătrâna cameristă a Mariei Ivanovna, împreună cu Katiușa se duc la biserică pentru a sfinți cozonacii și pasca. „Merg și eu”, își zise Nehliudov.

Drumul până la biserică era atât de desfundat, că nu era chip să-l străbați nici cu carul și nici cu sania; de aceea Nehliudov, care porunca la conacul mătușilor sale ca la el acasă, ceru să fie înșeuat armăsarul de călărie, poreclit „calul fratelui” și, în loc să se culce, se îmbracă într-o tunică strălucitoare, cu pantaloni de călărie strâns lipiți pe coapse, își puse mantaua, încălecă pe bătrânul armăsar prea bine hrănit și greoi, care necheza întruna, și o pomi în noapte, prin zăpadă și băltoace, spre biserică.

XV.

Această noapte de înviere a rămas pentru Nehliudov una dintre cele mai luminoase și mai vii amintiri din viața lui.

Când, în bezna nopții luminată pe alocurea de licăritul slab al zăpezii, ajunse la biserică și intră în curte, plescăind prin băltoace cu armăsarul care își mișca urechile ciulite, speriat de opaițele aprinse de jur împrejurul clădirii, slujba începuse.

Țăranii, de îndată ce-l recunoscuseră pe nepotul Mariei Ivanovna, îl călăuziră spre un loc mai uscat, unde să poată descăleca, îi luară calul ca să-l priponească și îl conduseră înăuntru. Biserica gemea de enoriași în straie de sărbătoare.

În dreapta erau țăranii: bătrânii gătiți cu sumane de șiac, cu opinci și obiele albe, curate; cei tineri cu caftane noi de postav, încinși cu brăie viu colorate, și cu cizme. În stânga erau femeile cu broboade roșii de mătase, cu podiovci de catifea încrețite la brâu și mâneci roșii-aprinse, cu fuste albastre, verzi, roșii sau pestrițe; în picioare purtau ghetе țintuite. În spatele lor stăteau băbuțele, modest îmbrăcate cu broboade albe și caftane sure, cu catrințe străvechi și cu ghetе sau cu opinci noi. Între cele tinere și cele bătrâne erau rânduiți copiii, frumos gătiți, cu părul dat cu ulei. Bărbații își făceau cruce și se înclinau, aruncându-și apoi părul pe spate cu o mișcare a capului; femeile, mai cu seamă cele bătrâne, cu ochii spălăciți de ani,

pironiți pe câte o icoană înconjurată de lumânări, își apăsau tare degetele strânse pentru închinăciune pe basmaua de pe frunte, pe pânțele și pe umeri, și, șoptind vorbe neauzite, se plecau adânc din mijloc sau cădeau în genunchi. Luând pildă de la cei vârstnici, copiii se închinau și ei de zor, mai ales când se simțeau priviți. Catapeteasma aurită strălucea de lumina lumânărelelor ce împrejmuiau bogat lumânările mari împodobite cu fir daurit. Candelabrul era și el plin de lumânări, iar din strană se auzeau cântările vesele ale corului, alcătuit de bunăvoie din enoriași, cu răcnetele asurzitoare ale bașilor și glăscioarele subțiri ale băietanilor.

Nehliudov își făcu drum până în față. Acolo, la mijloc, stătea protipendada: moșierul cu nevasta și cu feciorașul îmbrăcat în costum de marinar, polițaiul, telegrafistul, negustorul cu cizme cu carâmbul larg, primarul cu medalia în piept și la dreapta amvonului, în spatele moșieresei, Matriona Pavlovna, într-o rochie liliachie cu ape, pe umeri cu un șal alb cu chenar colorat, și Katiușa, într-o rochie albă cu cute pe piept, încinsă cu un cordon albastru, și cu o fundiță roșie în părul ei negru.

Toate celea aveau o înfățișare de sărbătoare, de măreție, erau pătrunse de bucurie și de încântare: preoții în odăjdii strălucitoare de argint cu cruci de aur, diaconii și dascălul cu stihare cusute cu fire de argint și aur, cântăreții gătiți și cu părul uns, cântările voioase și cadențate, nenumăratele binecuvântări pe care le dădeau preoții norodului, cu cele trei lumânări înmănunchiate și împodobite cu flori, însoțite de cuvintele „Christos a înviat!”, „Christos a înviat!” Toate erau minunate, dar cea mai minunată era Katiușa în rochia ei albă, încinsă cu cordonul cel albastru, cu funda mică roșie în părul ei negru și cu ochii strălucind de o încântare fără margini.

Nehliudov simțea că fata l-a văzut fără să-și fi întors capul. Apoi s-a încredințat că așa este, în clipa când trecu foarte aproape de ea, înaintând spre altar. N-avea nimic să-i spună, dar trecând pe lângă dânsa născoci ceva:

— Mătușă-mea a zis ca o să mănânce pască sfințită după a doua liturghie.

Sângele tânăr năvăli în obrajii drăgălași ai fetei, cum se întâmpla de câte ori îl vedea, iar ochii ei negri, sclipind de râs și bucurie, îl priviră cu candoare de jos în sus și rămaseră ațintiți asupra lui Nehliudov.

— Știu, răspunse Katiușa, zâmbind.

În clipa aceea, dascălul, care își făcea drum prin mulțime cu un ibric de aramă în mână, trecu pe lângă fată și, fără s-o privească, o atinse cu poala stiharului. O atinsese cu siguranță numai din stimă pentru Nehliudov, pe care căutase să-l ocolească. Dar lui Nehliudov i se păru ciudat că dascălul nu înțelege că tot ce exista acolo și pretutindeni pe pământ există numai pentru Katiușa și că poți trece nepăsător pe lângă orice, numai pe lângă ea nu, pentru că ea este miezul tuturor lucrurilor. Pentru ea strălucea aurul catapetesmei, pentru ea ardeau lumânările din policandru și din sfeșnice, pentru ea răsuna cântarea cea plină de bucurie: „Paștele Domnului, veseliți-vă, oameni...” Și tot ce era bun pe lumea asta era pentru ea. Îi părea ca și fata își dă seama că toate astea sunt pentru ea. Așa i se părea lui Nehliudov de câte ori privea pe furiș trupul ei mlădiu, în rochia albă cu cute, obrazul ei plin de încântare și de reculegere, pe care citea limpede că tot ce cânta în sufletul lui cânta și în sufletul ei. În intervalul

dintre prima și a doua liturghie, Nehliudov ieși din biserică. Oamenii îi făceau loc și-l salutau cu plecăciune. Unii îl cunoșteau, alții întrebau: „Cine este?”. Se opri în pridvorul bisericii. Îl înconjurară numaidecât cerșetorii: le împărți tot mărunțișul din pungă, apoi coborî treptele în curte.

Se lumina de ziuă, dar soarele nu răsărise încă. Unii se risipeau pe lângă mormintele din jurul bisericii. Katiușa mai rămăsese în biserică și Nehliudov se opri în așteptarea ei.

Oamenii tot mai ieșeau în valuri din biserică, bocănind cu țintele cizmelor pe dalele de piatră, coborau treptele și se răspândeau prin ograda bisericii și prin cimitir.

Un moș împovărat de ani, cofetarul Mariei Ivanovna, căruia îi tremura capul de bătrânețe, îl opri pe Nehliudov și-l îmbrățișă spunându-i „Christos a înviat!”, iar femeia lui, o băbuță cu gâtul zbârcit ce i se întrezărea prin broboada de mătase, scoase dintr-o basma un ou galben ca șofranul și-l întinse lui Nehliudov. Tot atunci se apropie de el un alt țăran tânăr și vânjos, cu față zâmbitoare, încins cu un brâu verde peste haina lungă încrețită la mijloc.

— Christos a înviat! spuse el, cu ochii răsători și, dându-se mai aproape de Nehliudov, îl învălui în mirosul lui frust, dar plăcut de țăran, și gâdilându-l cu bărbuța cârlionțată, îl sărută de trei ori pe gură, cu buzele-i tari și proaspete.

În timp ce Nehliudov se săruta cu țăranul cel tânăr și primea de la el un ou vopsit în cafeniu, se arătară la intrare rochia liliachie cu ape a Matrionei Pavlovna și căpșorul negru, drăgălaș, cu fundiță roșie, al Katiușei.

Fata îl zări numaidecât, peste capetele celor ce mergeau înaintea ei, și Nehliudov văzu cum i se luminează deodată fața.

Katiușa și Matriona Pavlovna ieșiră în pridvor și se opriră să le împartă pomeni cerșetorilor. Unul dintre ei, cu o cicatrice roșie în locul nasului, se apropie de Katiușa. Fata scoase ceva din băsmăluță, îl milui pe cerșetor, apoi își apropie fața de dânsul și, fără să vădească cea mai mică silă, ci dimpotrivă, cu aceeași strălucire în ochi, îl sărută de trei ori. În timp ce-l săruta pe cerșetor, ochii fetei întâlneau privirea lui Nehliudov, iar lui i se păru că citește în ei întrebarea: e bine ce fac?

„Da, da, draga mea! E bine! Totul e minunat și te iubesc.”

Femeile coborâră din pridvor și Nehliudov se apropie de Katiușa. Nu voia s-o sărute. Voia numai să fie mai aproape de dânsa.

— Christos a înviat! spuse Matriona Pavlovna, înclinând puțin capul pe o parte și zâmbind într-un fel care însemna: astăzi suntem toți egali, și, după ce-și șterse gura cu batista strânsă ghem, îi întinse buzele.

— Adevărat a înviat! îi răspunse Nehliudov și o sărută. Apoi Nehliudov se uită la Katiușa. Fata se îmbujoră și se apropie îndată de dânsul.

— Christos a înviat, Dmitri Ivanovici!

— Adevărat a înviat! îi răspunse el. Se sărutară de două ori, apoi se opriră o clipă de parcă s-ar fi întrebat dacă trebuie să se mai sărute o dată, și, hotărând pesemne că trebuie, se sărutară și a treia oară și zâmbiră amândoi.

— Nu mergeți la preot? întrebă Nehliudov.

— Nu, Dmitri Ivanovici. O să stăm puțin aici, rosti Katiușa cu o sforțare, ca după o trudă dătătoare de mulțumire, trăgând din plin aerul în piept și privindu-l adânc în ochi cu ochii ei nițel sașii, plini de supunere, de inocență

și iubire.

În dragostea dintre un bărbat și o femeie este întotdeauna o clipă când iubirea ajunge la apogeul ei, când nu are în ea nimic conștient, nimic cugetat, și nici senzual. O asemenea clipă trăi Nehliudov în acea noapte a Sfintei Învieri a lui Christos. Când încerca acum să și-o reamintească pe Katiușa în toate chipurile în care o văzuse vreodată, acea clipă le întuneca pe celelalte toate. Căpșorul negru, lucios, rochia albă în cute ce-i cuprindea trupul mlădiu, cu pieptul feciorelnic, roșeața obrazilor, duiosia ochilor negri, strălucitori, care priveau puținel sașiu din pricina nopții de veghe, și în toată ființa ei două trăsături de seamă: curăția iubirii ei feciorelnice nu numai pentru el – și el știa asta – ci pentru toți și pentru toate, și nu numai pentru ce este bun și frumos pe lume, ci chiar pentru milogul pe care-l sărutase.

Nehliudov știa că ființa ei purta în sine această iubire, fiindcă în acea noapte și-n acea dimineață de Paști o simțea și el însuși, și înțelegea că în această iubire, ei erau una.

O, dacă lucrurile s-ar fi oprit numai la sentimentul încercat de el în acea noapte! „Da, toată acea cumplită întâmplare s-a petrecut după noaptea aceea a Sfintei Învieri a lui Hristos!” gândea Nehliudov acum, stând la fereastra camerei juraților.

XVI.

Întors de la biserică, conform datinei, Nehliudov mănca pască sfințită împreună cu mătușile sale și, ca să mai prindă puteri, după obiceiul căpătat la armată, bău votca și vin, apoi se duse în odaia sa și adormi pe loc, așa îmbrăcat cum era. Îl trezi o bătaie în ușă. După felul cum ciocănea, Nehliudov înțelese că era ea și se ridică în capul oaselor, frecându-se la ochi, somnoros încă, și întinzându-se.

— Tu ești, Katiușa? Intră, spuse el, coborând din pat. Fata deschise ușa.

— Vă poștește la masă, zise ea.

Purta aceeași rochie albă; numai funda din păr nu o mai avea. Îl privi în ochi, cu față luminată de zâmbet, ca și cum i-ar fi vestit o bucurie mare și neașteptată.

— Vin îndată, răspunse Nehliudov și luă pieptenele să-șinetezească părul.

Fata mai zăbovi o clipă. El văzu asta și, aruncând pieptenele din mână,

se îndreptă spre dânsa. Dar chiar în aceeași clipă ea se-ntoarse în loc cu o mișcare vioaie și porni cu pașii ei ușori și iuți pe lăicerul coridorului.

„Prost am fost, se dojeni Nehliudov, de ce n-am oprit-o?” Și dintr-un salt o ajunse din urmă pe coridor. Ce voia de la dânsa nici el nu știa. Dar îi părea că, atunci când a intrat la el în odaie, ar fi trebuit să facă un lucru pe care-l făceau toți în asemenea împrejurare și pe care el nu l-a făcut.

— Așteaptă, Katiușa, îi spuse el. Fata întoarse capul.

— Ce doriți? întrebă ea apoi, oprindu-se.

— Nimic, numai...

Și cu efortare ca să-și învingă firea, amintindu-și ce fac îndeobște toți ceilalți în asemenea împrejurare, o cuprinse pe Katiușa de mijloc.

Ea rămase nemișcată și-l privi în ochi.

— Nu trebuie, Dmitri Ivanovici, nu trebuie, spuse ea, înroșindu-se până la lacrimi, și împinse cu mâna ei aspră și puternică brațul ce-o strângea de talie.

Nehliudov îi dădu drumul și o clipă nu numai că-i fu rușine și se simți stingherit, dar îi fu chiar scârbă de el însuși. Ar fi trebuit atunci să-și asculte glasul inimii, dar el nu înțelese că acea rușine și acea silă de el însuși izvorau din sentimentele lui cele mai nobile; dimpotrivă, i se părea că ceea ce vorbește într-însul este numai prostia lui și că trebuie neapărat să facă și el ceea ce fac toți ceilalți.

Atunci o mai ajunse o dată din urmă, o cuprinse iar și o sărută pe gât. Și sărutarea lui nu mai semăna cu cele dintâi: prima pe care i-o dăduse cândva aproape fără să-și dea seama, după tufa de liliac, celelalte chiar în acea dimineață la biserică. Sărutarea de acum prevestea ceva înspăimântător și fata înțelese asta.

— Ce-ați făcut? strigă ea, ca și cum Nehliudov ar fi spart pentru totdeauna un lucru neasemuit de scump, și se depărtă în fugă de el.

Nehliudov intră în sufragerie. Mătușile lui, îmbrăcate de sărbătoare, stăteau în picioare lângă masă cu gustări, împreună cu doctorul și o vecină. Totul decurgea cum nu se poate mai obișnuit, numai în sufletul lui Nehliudov era furtună. Nu pricepea nimic din ce i se spunea, răspundea alandala și nu se gândea decât la Katiușa; avea încă vie în el senzația sărutului pe care i-l dăduse pe coridor și nu se mai putea gândi la nimic altceva. Când intră ea în sufragerie, el – fără să ridice ochii – îi simțea cu toată ființa lui prezența și trebuia să-și pună toată voința la încercare ca să nu se uite la ea.

Îndată după masă, Nehliudov se retrase în odaia lui și umblă multă vreme, măsurând-o în lung și-n lat, cuprins de o adâncă tulburare, și cu urechea ațintită la zgomotele casei, așteptând să audă pașii ei. Animalul din el nu numai că-și ridicase capul, dar călcase cu totul în picioare ființa lui spirituală, cea care trăia în el la prima lui venire și chiar în acea dimineață, la biserică; și acum acest animal înspăimântător pusese stăpânire pe sufletul său. Dar, deși Nehliudov o pândi neîncetat pe Katiușa, nu izbuti în acea zi să rămână singur cu ea. Pesemne că fata îl ocolea. Pe seară însă Katiușa avu treaba în odaia vecină cu a lui. Doctorul rămânea peste noapte la conac și ea trebuia să-i facă patul. Auzindu-i pașii, Nehliudov, călcând tiptil și ținându-și răsuflarea, de parcă s-ar fi pregătit pentru o fărâdelege, intră după ea.

Katiușa, cu amândouă mâinile vârâte într-o față de pernă curată și ținând de colțuri perna pe care voia s-o înfețe, întoarse capul și-i zâmbi; numai ca de astă dată, zâmbetul ei nu era nici vesel, nici fericit ca altădată, ci plin de spaimă și jalnic. Zâmbetul acesta părea să-i spună că ceea ce face el e urât. O clipă, Nehliudov se opri. În clipa aceea, o luptă în sufletul lui mai era cu puțință. Deși foarte slab, glasul iubirii adevărate pentru fată se mai auzea în el, și acest glas îi vorbea de ea, de sentimentele ei, de viața ei. Dar un alt glas îi spunea: Bagă de seamă! Ai să lași să-ți scape plăcerea ta, bucuria ta. Și glasul acesta din urmă îl sugrumă pe cel dintâi. Nehliudov se apropie de fată cu pași hotărâți și o patimă înspăimântătoare, nestăvilită, animalică puse stăpânire pe el.

Fără să-i dea drumul din strânsoarea brațelor sale, Nehliudov o

așeză pe pat și, simțind că mai e ceva de făcut, se așeză și el alături.

— Dmitri Ivanovici, dragul meu, vă rog din suflet, lăsați-mă, se rugă fata cu glasul plin de jale. Uite, vine Matriona Pavlovna! strigă ea apoi, smucindu-se din îmbrățișarea lui. Într-adevăr, se auzeau pași pe coridor.

— Atunci să știi că la noapte vin la tine, îi spuse Nehliudov. Dormi singură, nu?

— Vai, ce vă vine în minte?! Pentru nimic în lume! Nu trebuie! spunea fata numai cu buzele, căci toată făptura ei, tulburată și rușinată, spunea cu totul altceva.

Cea care se apropiase de ușă era într-adevăr Matriona Pavlovna. Femeia intră în odaie, cu o plapumă pe braț și, după ce-i aruncă lui Nehliudov o privire plină de dojană, o muștră cu asprime pe Katiușa pentru că nu luase plapuma care trebuia.

Nehliudov ieși tăcut din odaie. Nici măcar nu-i era rușine. După felul cum îl privise Matriona Pavlovna, văzuse că femeia îl osândește, știa că are dreptate, știa că ceea ce face el e urât, dar patima animalică, scăpată din frâul iubirii adevărate pentru fată, îl luase cu totul în stăpânirea ei și domnea nestingherită, neținând seama de nimic. Acum știa ce trebuie să facă pentru a-și satisface simțurile și căuta prilejul s-o facă.

În toată seara aceea nu-și mai găsea locul; aici intra la mătuși, aici ieșea de la ele, se ducea în odaia lui sau pe afară, în pridvorul casei, și n-avea decât un singur gând: cum s-o vadă singură. Fata însă căuta să-l ocolească și Matriona Pavlovna la rândul ei n-o scăpa nici ea o clipă din ochi.

XVII.

Astfel trecu seara și veni noaptea. Doctorul se duse să se culce și mătușile se retraseră și ele. Nehliudov știa că Matriona Pavlovna era acum în dormitorul mătușilor și că în odaia slujnicilor, Katiușa a rămas singură. Ieși iar în pridvor. Afară era întuneric, umed și cald și se lăsase acea păclă lăptoasă, care primăvara gonește ultimele zăpezi sau, dimpotrivă, se încheagă din topirea ultimelor zăpezi, și care acum umplea tot văzduhul. Dinspre râul ce curgea în vale, sub coastă, la vreo sută de pași de casă, veneau zgomote ciudate – se spârgea gheața.

Nehliudov coborî treptele și, călcând peste băltoace pe zăpada înghețată, se apropie de fereastra camerei slujnicilor. Inima îi bătea așa de tare în piept, că-i auzea limpede bătăile; răsuflarea ba i se tăia, ba izbucnea într-un oftat adânc. În camera slujnicilor ardea o lampă mică. Katiușa, așezată singură lângă masă, era dusă pe gânduri, cu ochii ațintiți în gol. Nehliudov rămase mult timp nemișcat, uitându-se la ea, curios să vadă ce face când crede că n-o vede nimeni. Katiușa șezu vreo două minute nemișcată, apoi ridica ochii, zâmbi și clătină din cap, ca și cum s-ar fi dojenit pe ea însăși, apoi, schimbându-și poziția, puse cu o mișcare iute amândouă mâinile pe masă și-și aținti iarăși privirile în gol.

Nehliudov stătea la fereastră și, cu ochii la Katiușa, asculta fără să vrea bătăile propriei inimi și zgomotele ciudate ce veneau dinspre râu. Acolo, de vale, la râu, sub ceața alburie, se săvârșea o muncă lentă dar, continuă și se auzea când un huruit, când o pârâitură, când clinchetul ca de sticlă al gheții subțiri sparte. Stătea neclintit, cu ochii pironiți pe fața Katiușei, gânditoare și chinuită de o luptă lăuntrică, și-i era milă de ea, dar, lucru

ciudat: mila aceasta îi stârnea și mai mult patima. Iar patima aceasta îl cuprinse pe de-a-ntregul.

Ciocăni ușor în geam. Fată tresări ca atinsă de un curent electric și o mare spaimă se zugrăvi pe chipul ei. Dar numaidecât sări de pe scaun, se apropie de fereastră și își lipi fruntea de geam. Expresia de spaimă nu i se șterse de pe față nici când, apărându-și ochii cu palmele streășină, îl recunoscă pe Nehliudov. Fața ei era neobișnuit de serioasă: niciodată n-o mai văzuse astfel. Katiușa îi zâmbi răspunzându-i la zâmbet, numai în semn de supunere, căci în sufletul ei nu era urmă de zâmbet, ci numai teamă. El îi făcu semn cu mâna să iasă afară. Dar fata clătină din cap că nu, și rămase mai departe lângă fereastră. El își apropie din nou fața de geam și se pregătea s-o strige să vină afară, dar tocmai în clipa aceea fata se întoarse spre ușa, chemată pesemne de cineva. Nehliudov se depărtă de fereastră.

Ceața era atât de deasă, că la cinci pași de casă nu se mai zăreau ferestrele; clădirea părea o grămadă neagră dinăuntrul căreia străbătea lumina lămpii ce părea roșietică, uriașă. Dinspre râu se auzea același huruit ciudat, același foșnet, trosnet și clinchet de gheață. Undeva, nu departe, în ceață, răsună cântatul unui cocoș, la care răspunseră alții, de aproape; apoi, departe de sat, se porniră pe întrecute alte glasuri de cocoș, care se contopiră într-o singură cântare prelungită. Jur-împrejur, în afara zgomotelor de la râu, domnea liniștea. Era al doilea cântat al cocoșilor din acea noapte.

Nehliudov se plimbă încolo și înapoi pe după colțul casei, nimeri de câteva ori cu piciorul în băltoace și se apropie iar de fereastra odăii slujnicilor. Lampa ardea încă, și Katiușa ședea iar la masă cu un aer de nehotărâre parcă. Cum se apropie Nehliudov de fereastră, ea își aținti ochii într-acolo. Nehliudov bătău în geam. Fără să se mai uite cine a bătut, fata ieși în fugă din odaie și Nehliudov auzi scârțâitul ușii de afară. El o aștepta lângă intrare și, fără un cuvânt, o cuprinse în brațe. Ea se lipi de dânsul, ridică fața spre el și îi întâmpină cu buzele sărutarea. Stăteau amândoi la colțul casei, pe un loc dezgolit de zăpadă și zbicit, iar în Nehliudov creștea din ce în ce mai mult o dorință chinuitoare, nepotolită. Deodată ușa de la intrare plescăi și scârțâi și se auzi glasul mânios al Matrionei Pavlovna:

— Katiușa!

Fata se smuci din brațele lui și se întoarse în odaia slujnicilor. Nehliudov auzi clămpănitul cârligului pus. Apoi totul se liniști, ochiul roșu din fereastră se stinse și nu rămase decât ceața din jur și huruitul dinspre râu.

Nehliudov se apropie de fereastră, dar nu se mai vedea nimic. Bătu, dar nu primi nici un răspuns. Atunci se întoarse în casă pe ușa mare din față, dar nu izbutea să adoarmă. Își scoase cizmele și o porni desculț de-a lungul coridorului, spre ușa ei, care era alături de odaia Matrionei Pavlovna. Mai întâi se opri să asculte sforăitul liniștit al bătrânei și, tocmai când era gata să intre, Matriona Pavlovna tuși și se întoarse în patul ei scârțâitor. Nehliudov încremeni și rămase locului vreo cinci minute. Când se făcu din nou liniște și se auzi sforăitul pașnic al bătrânei, se furișă tiptil mai departe, având grijă să calce pe unde nu scârțâia podeaua, și se apropie de ușa fetei. Din odaia ei nu se auzea nici un zgomot. Era pesemne trează, altminteri i-ar fi auzit râsuflarea. Dar abia apuca să șoptească „Katiușa!” și fata sări din pat, se apropie de ușă și începu să-l roage, cu glas care voia să pară

supărat, să plece.

— Ce mai e și asta? Se poate? O să audă mătușile! șopteau buzele ei, pe când toată ființa spunea: „Sunt a ta”.

Și numai acest lucru îl auzea Nehliudov.

— Deschide numai o clipă! Te implor, se ruga el, fără să mai știe bine ce spune.

Ea tăcu, dar îndată se auzi zgomotul ușor al mâinii ei, băjbâind după cârlig. Apoi cârligul căzu zăngănind și Nehliudov intră în odaie. Cum intră, o cuprinse așa cum era, în cămașa ei aspră de pânză, cu brațele goale, o ridică în brațe și o duse pe sus.

— Ah, ce faci! șoptea ea.

Dar el nu-i asculta vorbele și o ducea în odaia lui.

— Lasă-mă, nu trebuie, se ruga fata, strângându-se tot mai mult la pieptul lui.

Când Katiușa pleca de la dânsul, tăcută și tremurând toată, fără să răspundă la vorbele lui, Nehliudov ieși iar în pridvorul conacului și se opri acolo, încercând să pătrundă înțelesul celor întâmplate.

Afară se luminase puțin; de din vale, dinspre râu, trosnetul, huruitul și clinchetul gheții creșteau mereu, adăugându-li-se acum și susurul apei. De după perdeaua de ceață ce se lăsa încet spre pământ se străvedea hârbul lunii știrbite, luminând mohorât ceva negru și înspăimântător.

„Ce să însemne toate acestea? Mi s-a întâmplat o mare fericire sau o mare nenorocire?” se întrebă el. „Așa se întâmplă de când lumea, toți fac la fel”, își zise el și se duse la culcare.

XVIII.

A doua zi veni să-l ia pe Nehliudov veselul și distinsul Schonbock, care cuceri cu totul inima mătușilor prin eleganța lui, buna-cuviință, veselia, generozitatea și prin dragostea ce o arăta față de Dmitri. Dărnicia lui, deși le plăcu mult mătușilor, le lăsă totuși oarecum nedumerite, într-atât era de lipsită de măsură. Cerșetorilor orbi veniți la conac le dădu o rublă; servitorilor le împărți bacșiș cincisprezece ruble, iar când Siuzetka, cățelușa albă a Sofiei Ivanovna, își zdreli laba până la sânge, Schonbock fără să stea o clipă pe gânduri își rupse în fâșii batista de batist fin cu dungulițe pe margine (Sofia Ivanovna știa ca o duzină de batiste dintr-acestea costă cel puțin cincisprezece ruble) și bandajă rana Siuzetkăi. Mătușile nu mai întâlniseră în viața lor tineri ca dânsul și n-aveau de unde să știe că acest Schonbock avea două sute de mii de ruble datorii, pe care știa bine că n-o să le poată plăti vreodată, așa că douăzeci și cinci de ruble mai mult sau mai puțin nu contau.

Schonbock rămase o singură zi la conac și în noaptea următoare plecă împreună cu Nehliudov. Nu mai puteau rămâne, căci era ultimul termen de prezentare la regiment.

În acea zi, ultima petrecută la mătuși, când era încă atât de vie amintirea nopții trecute, în sufletul lui Nehliudov se înfruntau două sentimente: unul – arzător, plin de patimă la amintirea dragostei trupești (care de altfel nu-i îndreptățise nici pe departe așteptările), amestecat cu oarecare mulțumire a țelului atins; celălalt – conștiința că a săvârșit o faptă urâtă, faptă ce se cuvine îndreptată, și nu pentru Katiușa, ci pentru sine. În

acea stare de egoism vecin cu nebunia la care ajunsese, Nehliudov nu se gândea decât la el, întrebându-se cum ar fi privită de ceilalți, în cazul când s-ar afla, purtarea lui față de Katiușa, și nicidecum la ceea ce putea să fie în sufletul ei și nici la ce se va întâmpla cu ea în viitor.

Se gândea cum Schonbock bănuiește legătura lui cu Katiușa și asta îi măgulea amorul propriu.

— Acum înțeleg dragostea ta subită pentru mătuși, îi spusese Schonbock, când o zărise pe Katiușa, acum înțeleg de ce ai rămas la ele o săptămână. În locul tău aș fi făcut la fel. E încântătoare!

Se mai gândea că, deși îi părea rău să plece chiar atunci, fără să se fi bucurat din plin de dragostea pe care i-o oferea fata, această plecare forțată avea și o parte bună, punând brusc capăt unei legături pe care i-ar fi fost greu s-o ducă mai departe. Se mai gândea că trebuie să-i dea niște bani fetei, nu atât pentru ea, nici pentru că i-ar putea fi de folos, ci pentru că așa se obișnuiește și pentru că toți l-ar socoti necinstit, dacă nu i-ar plăti după ce și- a făcut cheful cu ea. De aceea îi și pregăti o sumă de bani, cât socoti el că s- ar cuveni după treapta socială a fiecăruia dintre ei.

În ziua plecării, după masă, o aștepta în tindă. Fata se aprinse toată când îl văzu și voi să treacă mai departe, arătându-i din ochi ușa deschisă de la odaia slujnicilor, dar el o opri.

— Vreau să-mi iau rămas-bun de la tine, îi zise el, mototolind în palmă plicul cu hârtia de o suta de ruble. Uite, eu...

Fata ghici ce vrea să spună, se încruntă, scutură din cap și îi împinse mâna în lături.

— Ba nu, ia, îndrugă el, vârându-i plicul în sân și, ca și cum s-ar fi ars, se crispă la față cu un geamăt și se întoarse fuga în odaia lui.

Și multă vreme mai umblă de colo până colo prin odaie, strâmbându-se și chiar tresărind și oftând lung, ca de o durere fizică, de îndată ce își amintea scena trăită. „Dar ce poți face? Așa se-ntâmplă totdeauna. Așa a fost cu Schonbock și cu guvernanta despre care mi-a povestit: așa a fost cu unchiul Grișa; așa a fost și cu tatăl meu, când a stat la țara și a avut o legătură cu o țărăncuță de la care i s-a născut un fiu nelegitim, Mitenka, fiu care trăiește și astăzi. Și dacă toți fac așa, pesemne că nu se poate altfel.” Așa încerca Nehliudov să se liniștească, dar nu izbutea cu nici un chip. Amintirea celor petrecute îi ardea conștiința.

În străfundul sufletului știa că se purtase atât de urât, atât de josnic și de crud, încât, cu o asemenea faptă pe conștiință, își pierduse nu numai dreptul de a-i judeca pe alții, dar chiar și dreptul de a se uita în ochii oamenilor, iar ca să mai creadă despre el că este un tânăr cu sentimente înalte, cu suflet mare și generos, cum se socotise până atunci, despre asta nici nu mai putea fi vorba. Și totuși, el avea nevoie să se creadă astfel, ca să poată duce mai departe viața lui veselă și senină. Pentru asta nu era decât un singur mijloc: să nu se mai gândească la cele întâmplate. Și Nehliudov făcu întocmai.

Viața în care abia își făcea intrarea, mediul nou, războiul, toate acestea îl ajutară. Cu cât treceau anii, cu atât se gândea mai puțin la întâmplările de atunci și în cele din urmă chiar uită cudesăvârșire.

O singură dată numai, când se opri după război la mătușile lui, nădăjduind s-o mai vadă o dată pe Katiușa, află că nu mai este la ele, că la scurt timp după plecarea lui a plecat și ea, întrucât trebuia să nască, și că

ar fi născut pe undeva un copil, iar apoi, după câte auziseră mătușile lui, s-ar fi stricat de tot. Inima lui Nehliudov se strânse de durere. După data când născuse, copilul putea fi al lui, cum de asemenea putea fi și al altuia. Mătușile spuneau ca o luase pe căi rele și că era o stricată ca și maică-sa. Și felul acesta de a judeca al mătușilor îl mulțumea, pentru că i se părea că-l absolvă oarecum de vină. La început, ar fi vrut totuși să-i caute pe ea și pe copil, dar pe urmă, tocmai pentru că în adâncul sufletului simțea o mare durere și rușine când se gândea la ea, nu-și dădu destulă osteneală s-o găsească și se strădui iarăși să-și uite păcatul, până încetă de a se mai gândi la el câtuși de puțin.

Iar acum, această întâmplare ciudată îi reamintea totul și îi cerea să-și recunoască lipsa de omenie, cruzimea și lașitatea, care-i îngăduiseră să trăiască liniștit toți acești zece ani, cu un asemenea păcat pe conștiință. Numai că Nehliudov era încă departe de a recunoaște toate acestea și deocamdată se temea doar să nu fie dat totul în vileag, să nu dezvăluie ea sau apărătorul ei toată povestea, acoperindu-l de rușine în fața tuturor.

XIX.

Aceasta era starea sufletească a lui Nehliudov, când trecu din sala de judecată în camera juraților. Acolo, așezat la fereastră, asculta tot ce se vorbea în jurul lui și fuma fără încetare.

Negustorul cel vesel în mod vădit aproba din toată inima felul de viață dus de negustorul Smelkov.

— Tii, frate, strașnic mai petrecea! Curat ca în Siberia! Și n-avea gusturi proaste! Ce fătucă și-a ales! Președintele juraților își expunea argumentele în ideea că totul depindea de expertiza făcută. Piotr Gherasimovici glumea cu vechilul evreu și râdeau în hohote amândoi. Nehliudov răspundea monosilabic la întrebările celorlalți și n-avea decât o dorință: să fie lăsat în pace.

Când portărelul, care umbla aplecat într-o parte, îi pofti iar pe jurați în sala de ședințe, Nehliudov fu cuprins de teamă, de parcă nu el trebuia să judece, ci dimpotrivă, trebuia să fie judecat. În adâncul sufletului simțea deja că e un nemernic căruia ar trebui să-i fie rușine să se uite în ochii oamenilor, și totuși, în virtutea obișnuinței, intră cu pași hotărâți ca totdeauna, se urcă pe podium, se așază la locul său, al doilea după președinte, își puse picior peste picior, în timp ce cu o mână își tot răsucea ochelarii.

Acuzații fuseseră și ei scoși din sală și acum erau aduși înapoi.

În sală apăruseră figuri noi: martorii, și Nehliudov băgă de seamă ca Maslova parcă nu-și mai putea lua ochii de la o femeie planturoasă, gătită în mătăsuri și catifele, cu o pălărie înaltă cu fundă mare și cu poșeta foarte elegantă, atârând de brațul gol până la cot, care ședea în rândul întâi, chiar în fața grilajului de la boxa acuzaților. Femeia aceasta, după cum află mai târziu, era și ea o martoră, fiind patroana acelui stabiliment în care locuise Maslova.

Începu interogarea martorilor: numele, religia ș.a.în.d. Apoi, după ce li s-a pus părților întrebarea dacă vor să răspundă sub jurământ sau nu, intră iar, abia târându-și picioarele, același preot bătrân, și, îndreptându-și crucea pe pieptul înveșmântat în mătase, luă jurământul martorilor și al

expertului, cu același calm și la fel de încredințat că face o treabă cât se poate de folositoare și de însemnată. După depunerea jurământului, martorii fură scoși afară. În sală rămase numai Kitaeva, patroana casei de tolerantă. Ea fu întrebată ce știe privitor la cazul ce se judeca. Și Kitaeva, cu un zâmbet fățarnic pe buze și legănându-și la fiece frază pălăria, istorisi curgător și cu de-amănuntul întâmplarea, vorbind cu un pronunțat accent nemțesc.

Mai întâi și-ntâi, venise la dânsa Simon, servitorul de la hotel, pe care-l cunoștea, ca să-i ceară o fată pentru un negustor bogat din Siberia. Și ea o trimisese pe Liubașa. După o vreme, Liubașa s-a întors înapoi împreună cu negustorul.

— Negustorul era cam afumat, spunea Kitaeva cu un zâmbet ușor pe buze, iar la noi i-a dat înainte cu băutura și a cinstit fetele, până ce a rămas fără bani și a trimis-o în odaia lui de la hotel pe această Liubașa, de care v- am vorbit și pentru care avea o slăbiciune, adăugă ea, aruncându-i o privire acuzatei.

Lui Nehliudov îi păru ca o vede pe Maslova zâmbind la aceste vorbe și zâmbetul ei îl umplu de dezgust. Un simțământ ciudat, nedefinit, de silă, amestecat cu milă, îi năpădi sufletul.

— Dar care era părerea dumneavoastră în general despre Maslova? o întreabă pe Kitaeva, roșind și fâstâcindu-se, apărătorul Maslovei, numit din oficiu, candidat la funcția de judecător.

— A, foarte bun! răspunse femeia. O fată învățat și luxos. A crescut în familie bun și știe citit în franceză. Uneori bea peste măsură, dar niciodată pierdut capul. Foarte bun fată!

Katiușa era cu ochii ațintiți la patroană, dar pe urmă și-i mută brusc asupra juraților și-i pironi pe față lui Nehliudov; chipul ei se făcu deodată serios, chiar aspru. Unul din ochii ei severi se uita sașiu, și vreme îndelungată căutătura ciudată a femeii rămase ațintită asupra lui Nehliudov, care, cu toată groaza ce-l cuprinsese, nu-și putea desprinde nici el privirea de la acești ochi sașii, cu albul curat și scânteietor. Își reaminti de acea noapte înspăimântătoare, de ceața, de gheața ce se spârgea, și mai cu seamă de luna știrbă, cu coamele în sus, ce se străvedea prin văzduhul alburiu al dimineții, luminând mohorât ceva negru și înspăimântător. Acești doi ochi negri care se uitau la el și în același timp pe lângă el, și parcă dincolo de el, îi aminteau acel ceva negru și înspăimântător.

„M-a recunoscut!” își zise și se închirci ca în așteptarea unei lovituri. Dar Maslova nu-l recunoscuse. Pieptul ei se ridica într-un oftat liniștit și femeia își mută iar ochii la președinte. Nehliudov oftă și el.,Doamne, de s-ar sfârși mai repede”, gândea el. Încerca acum simțământul, pe care-l avea la vânatoare, când trebuia să omoare o pasăre rănită: scârbă, milă și ciudă. O pasăre rănită, dar încă vie, se zbate în tolba și atunci ți-e silă și totodată milă și ai vrea s-o ucizi mai repede și să uiți.

Aceleași sentimente amestecate îl stăpâneau și acum pe Nehliudov, ascultând depozițiile martorilor.

XX.

Dar, ca într-adins, procesul se lungea; după audierea martorilor – unul câte unul, după obișnuitele întrebări de prisos, puse cu cea mai mare

gravitate de substitutul de procuror și de apărători – președintele le propuse juraților să cerceteze corpurile delict: un inel de mărime uriașă cu o rozetă de briliante, meșterit pentru un deget arătător obez, și un filtru, în care fusese analizată otrava. Obiectele erau pecetluite și etichetate.

Jurații erau gata să treacă la cercetarea corpurilor delict, când substitutul se ridică din nou și ceru ca înainte de aceasta să fie citit raportul asupra examenului medical al cadavrului.

Președintele, care grăbea procesul cât putea, ca să ajungă la vreme la elvețianca lui, știa prea bine că citirea raportului nu putea avea alta urmare decât plictiseala și întârzierea la masă și că procurorul cerea acest lucru numai pentru că știa că are dreptul s-o facă; dar, neavând încotro, își dădu consimțământul. Grefierul scoase hârtia și se apucă iar de citit cu vocea lui plicticoasă, pronunțând cu intonație guturală literele s și r:

— Examenul extern a arătat că:

1) Înălțimea lui Ferapont Smelkov este de 2 arșini¹² și 12 verșoci¹³

— Tii, un adevărat uriaș! șopti cu interes negustorul la urechea lui Nehliudov.

2) Vârsta, judecând după înfățișarea exterioară, pare a fi de circa 40 de ani.

3) Aspectul cadavrului – umflat.

4) Culoarea mucoaselor este pretutindeni verzuie, împestrițată pe alocuri de pete întunecate.

5) Pe toată suprafața corpului pielea prezintă bășici de diferite mărimi, iar pe alocuri s-a jupuit și atârână sub forma de zdrențe.

6) Păr blond-închis, des, care la orice atingere se desprinde ușor de piele.

7) Ochii sunt ieșiți din orbite cu corneea întunecată.

8) Din cavitățile nasului, ale ambelor urechi și din gură se scurge un lichid purulent roșietic; gura este întredeschisă.

9) Gâtul aproape nu se vede din pricina umflăturii obrazului și pieptului.”

Ș.a.în.d.

Pe patru pagini, în 27 de puncte, urma astfel descrierea tuturor amănuntelor examenului extern al cadavrului, groaznic la vedere, uriaș, gras și pe deasupra și umflat și intrat în descompunere – tot ce rămăsese din negustorul care se veselise în orașul lor. Acel nelămurit simțământ de scârbă, pe care îl încercase Nehliudov, spori la citirea descrierii cadavrului. Viața Katiușei, scursoarea roșietică din nasul cadavrului, ochii lui ieșiți din orbite, și propria lui purtare din trecut față de fată, toate acestea îi păreau că fac parte din aceeași categorie de lucruri, care îl împresurau și îl covârșeau din toate părțile. După ce grefierul termină în sfârșit citirea concluziilor examenului medical extern, președintele oftă din greu și ridică fruntea, nădăjduind ca s-a isprăvit, dar grefierul trecu pe nerăsuflăte la citirea concluziilor examenului intern.

Președintele lăsă iar capul în jos, își propti fruntea în palmă și închise ochii. Negustorul de lângă Nehliudov lupta din greu cu somnul și uneori se legăna în scaun. Acuzații, ca și jandarmii din spatele lor, ședeau neclintiți: Din examenul intern s-a constatat că:

1) învelișurile de piele ale craniului se desprindeau fără greutate de oase și nu prezentau echimoze.

2) Oasele craniene – de grosime medie – sunt intacte.

3) Pe dura water se observă două pete mici, pigmentate, cam de 4 mm fiecare, iar învelișul însuși are culoarea albicioasă mată”. Ș.a.în.d., pe încă 13 puncte.

Urmau apoi numele martorilor asistenți, iscăliturile și la urmă concluzia medicului, din care reieșea ca în urmă modificărilor – găsite la autopsie și trecute în procesul-verbal – pe care le prezentau stomacul și, parțial, intestinele și rinichii, se poate conchide că după toate probabilitățile moartea lui Smelkov a survenit de pe urma otrăvii care a pătruns în stomacul lui o dată cu vinul. Ce anume otravă a fost introdusă în stomacul negustorului era greu de precizat după modificările survenite în stomac și intestine; cât despre faptul ca otrava a ajuns în stomac o dată cu vinul, se presupune că așa a fost, pentru că în stomacul lui Smelkov s-a găsit o mare cantitate de vin.

— Se vede că ținea bine la băutură, șopti iar negustorul, trezit din toropeală.

Totuși, nici lectura aceasta, care ținuse aproape un ceas, nu-l mulțumi deplin pe substitut. După ce grefierul termină de citit raportul, președintele i se adresa:

— Cred că ar fi de prisos să citim raportul examenului viscerelor.

— Eu aș cere să fie citit, spuse cu severitate substitutul, fără să se uite la președinte; se ridicase, puțin aplecat pe o parte, și dădea a înțelege din tonul său că citirea numitelor hârtii este un drept al lui, la care n-are să renunțe, și că un refuz ar fi un motiv de casare a sentinței.

Judecătorul cel cu barbă mare și ochii blânzi cu colțurile trase în jos, care suferea de ulcer, simțindu-se foarte istovit, îi spuse președintelui:

— Pentru ce să le mai citim? ca s-o lungim cât mai mult?! De data asta, mătura nouă nu mătură mai bine, ci mai cu târăgăneală.

Judecătorul care purta ochelari cu rame de aur nu spuse nimic, ci se mulțumi să privească dârz și posomorât înainte; nu mai aștepta nimic bun nici de la nevastă, nici de la viață.

Și cititul actului începu: „În februarie anul 188*, în ziua de 15, subsemnatul, primind însărcinarea secției medicale, înregistrată cu nr.638 – citi iar grefierul cu multă hotărâre și cu voce mai puternică, vrând parca să risipească somnul ce-i copleșea pe toți din sală – am purces la examinarea viscerelor, de față fiind și ajutorul inspectorului medical. Am examinat:

1) Plămânul drept și inima (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

2) Conținutul stomacului (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

3) Stomacul însuși (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

4) Ficatul, splina și rinichii (într-un borcan de sticlă de 3 pfunzi).

5) Intestinele (într-un borcan de sticlă de 6 pfunzi).

La începutul citirii acestui document, președintele se aplecă spre unul dintre judecători și-i șopti ceva, apoi spre altul și, după ce primi încuviințarea lor, întrerupse cititul din acest punct.

— Instanța găsește că citirea acestui act este de prisos, zise el.

Grefierul tăcu și își strânse hârtiile, iar substitutul de procuror, supărat, își însemnă ceva într-un carnet.

— Domnii jurați pot examina corpurile delict, spuse președintele.

Președintele juraților și câțiva jurați se ridicară de la locurile lor și,

neștiind cum să-și țină mâinile sau ce puteau face cu ele, se apropiară de masă și priviră pe rând inelul, sticluța și filtrul. Negustorul chiar încercă inelul pe degetul sau.

— Tii, ce deget avea! spuse el, întorcându-se la locul lui. Parcă ar fi fost un castravete și încă unul zdravăn, mai adăugă el foarte amuzat pesemne de imaginea de voinic pe care și-o făcuse în închipuirea lui despre negustorul omorât prin otrăvire.

XXI.

Când se sfârși cercetarea corpurilor delict, președintele declară ancheta terminată și, fără să mai facă pauză, dorind să scape cât mai repede, dădu numaidecât cuvântul acuzatorului, cu nădejdea că, fiind și el om, deci la fel de doritor ca toți ceilalți să fumeze și să mănânce, se va milostivi de ei.

Dar substitutul de procuror nu se milostivi nici de sine însuși și nici de ceilalți. Era foarte prost din fire, iar pe deasupra avusese nenorocirea să termine liceul cu medalie de aur, iar la universitate să fie premiat pentru teza lui asupra servituților în dreptul roman, și de aceea e ra din cale-afară de încrezut și de mulțumit de sine însuși, fapt la care contribuia și succesul său la femei, astfel că toate acestea luate la un loc îi sporiseră prostia. Când i se dădu cuvântul, el se ridică fără grabă, lăsând să i se vadă silueta elegantă în uniforma cusută cu fir, își puse amândouă mâinile pe pupitru, înclină ușor capul pe umăr, își roti privirile asupra sălii, ocolindu-i pe acuzați, și cuvântă:

— Cazul ce vi s-a încredințat spre judecată, domnilor jurați, își începu el rechizitoriul pregătit în timpul citirii rapoartelor medicale și a actului, este o crimă tipică, dacă mă pot exprima astfel. Rechizitoriul unui substitut de procuror trebuia – după părerea lui – să aibă o însemnătate socială tot așa de mare ca și cea a pledoariilor celebre rostite de avocații cu mare renume. E drept că spectatori erau numai trei femei: o croitoreasă, o bucătăreasă și sora lui Simon, precum și un birjar, dar asta nu avea nici o importanță. Avocații cu renume își făcuseră și ei începutul în aceleași condiții. Iar substitutul de procuror se conducea după unele principii, care-i cereau să fie întotdeauna la înălțimea funcției sale, adică să pătrundă până în adâncul psihologiei crimei și să dea în vileag plăgile societății.

— Aveți în fața dumneavoastră, domnilor jurați, o crimă tipicădacă mă pot exprima astfel – de sfârșit de secol, care poartă în ea trăsăturile specifice, ca să zic așa, ale tristului fenomen de descompunere morală, ce atinge în epoca noastră acele elemente ale societății, supuse iată acțiunii razelor puternice, ca să zic așa, ale acestui proces...

Substitutul de procuror vorbi la nesfârșit, căutând pe de o parte să-și amintească toate lucrurile deștepte pe care le născocise dinainte, iar pe de altă parte și mai cu seamă, să nu se oprească nici o clipă și cuvântarea lui să curgă neîntrerupt nu mai puțin de un ceas și un sfert. O singură dată se poticni și își tot înghiți saliva un răstimp destul de lung, dar până la urmă își reluă firul și izbuti printr-un șuvoi de elocință și mai înflăcărată să recâștige chiar timpul pierdut. Vorbea când duios și insinuant, lăsându-se de pe un picior pe celălalt, cu ochii în ochii juraților, când pe un ton grav și profesional, aruncând priviri în carnețelul său, când acuzator, cu glas de

tunet, întorcându-se către spectatori și avocați. Numai acuzaților, care nu-și luau ochii de la el, nu le arunca nici o privire. În discursul lui mișunau ideile cele mai noi, care aveau căutare în cercul lui, tot ce era socotit pe atunci, și mai este și astăzi, ca fiind ultimul cuvânt al înțelepciunii științifice. Era vorba despre ereditate, despre criminalitatea innăscută, despre Lombroso¹⁴ și Tarde¹⁵, despre evoluție și lupta pentru existență, hipnotism și sugestie, Charcot¹⁶ și decadentism...

Negustorul Smelkov era, după aprecierea substitutului de procuror, tipul omului rus puternic și nepervers, care, din pricina firii sale prea încrezătoare și generoase, fusese victima unor indivizi stricați până în măduva oaselor, în ghearele cărora încăpuse.

Simon Kartinkin era un produs atavic al iobăgiei, un om îndobitocit, fără carte, fără principii și chiar fără religie. Evfimia îi era ibovnica și era o victimă a eredității. Prezenta toate semnele personalității degenerate. Iar resortul principal al crimei era Maslova, care întrupa fenomenul decadentismului în tot ce avea el mai josnic.

— Această femeie, urmă substitutul, fără s-o privească, a primit o educație! Am auzit chiar aici, la proces, depoziția patroanei sale. Știe nu numai să citească și să scrie, dar mai știe și franțuzește! Ea, o orfană, purtând în ea – fără îndoială – germenul crimei, a fost crescută într-o familie nobilă de intelectuali și ar fi putut să trăiască dintr-o muncă cinstită; în loc de asta, ea își părăsește binefăcătorii, se dedă patimilor ce o stăpânesc și, spre a le satisface în voie, intră într-o casă de toleranță, unde strălucește printre camaradele sale, prin știința de carte, dar mai ales – după cum ați auzit aici, domnilor jurați, de la patroana ei – printr-o misterioasă putere asupra vizitatorilor, putere care în timpul din urmă a fost studiată pe cale științifică mai ales de școala lui Charcot și care acum e cunoscută sub numele de sugestie. Folosindu-se de această putere, ea a pus stăpânire pe acest voinic ca din basme, un preaîncrezător și blând Sadko – oaspete bogat de a cărui încredere se folosește mai întâi pentru a-l jefui și, la urmă, pentru a-i curma, fără milă, viața.

— Ei, aici mi se pare ca a cam luat-o razna, spuse zâmbind președintele, aplecându-se către judecătorul cel grav.

— Mare nerod, răspunse acesta.

— Domnilor jurați! urmă substitutul de procuror, mlădiindu-și cu grație mijlocul subțire, aveți în mâinile dumneavoastră soarta acestor persoane, dar tot în mâinile dumneavoastră este, într-o oarecare măsură, și soarta societății, ce va fi influențată de sentința dumneavoastră. Pătrundeți-vă bine de gravitatea acestei crime, de primejdia pe care o reprezintă pentru societate acești indivizi, ca să zic așa, patologici, cum e Maslova, și apărați societatea de contaminare, apărați elementele sănătoase și curate ale acestei societăți de infectare și chiar de moarte deseori.

Și strivit parcă el însuși de însemnătatea hotărârii ce trebuie luată, substitutul de procuror, încântat peste măsură de cuvântarea sa, se lăsă încet pe scaun.

Înțelesul care se desprindea din rechizitoriul lui – lăsând la o parte floricelele retoricii – era că Maslova l-ar fi hipnotizat pe negustor, i-ar fi câștigat încrederea și, pătrunzând în odaia lui de hotel, cu cheia pe care i-o dăduse el ca să scoată o sumă de bani, ar fi vrut mai întâi să pună mâna pe toți banii, dar fiind prinsă asupra faptului de Simon și Evfimia, ar fi fost

nevoită să le dea și lor o parte. Iar după aceea, pentru a șterge urmele furtului, s-ar fi întors împreună cu negustorul și l-ar fi otrăvit.

După rechizitoriul substitutului de procuror, se ridică de pe banca avocaților un om de vârstă mijlocie, în frac, cu piepții cămășii bine scrobiți, și rosti o pledoarie bine ticluită în apărarea lui Kartinkin și a Bocikovei. Era un avocat tocmnit de ei cu trei sute de ruble; ca să-i scoată nevinovați pe cei doi, el dădea toată vina pe Maslova. Mai întâi, respingea depoziția Maslovei, care susținuse că Bocikova și Kartinkin au fost împreună cu ea în clipa când a luat banii, stăruind asupra faptului ca depoziția Maslovei, acuzată de otrăvire, nu putea fi luată în considerație. Iar banii, cele două mii cinci sute de ruble, puteau foarte ușor – zicea avocatul – să fie agonisiți de doi oameni harnici și cinstiți, care primeau uneori câte trei și chiar cinci ruble bacșiș pe zi de la clienți. Cât despre banii negustorului, ei au fost furați numai de Maslova și dați de ea altcuiva sau chiar pierduți, pentru că femeia se afla într-o stare anormală. Iar otrăvirea a fost comisă numai de Maslova.

De aceea, el le cerea juraților să-i declare pe Kartikin și pe Bocikova ca nevinovați de furtul banilor; iar dacă îi găseau totuși vinovați de furt să nu-i socotească părtași la otrăvire și să țină seama că au acționat fără premeditare.

În încheiere, avocatul îl cam înțepase pe substitutul de procuror, spunând că strălucitele considerații ale acestuia asupra eredității, deși explică științific fapte în legătură cu ereditatea, nu se pot explica în cazul de față, pentru că părinții Bocikovei sunt necunoscuți.

Substitutul își notă ceva pe hârtie cu o mină furioasă, sugerând parcă răspunsul lui tăios, după care ridică din umeri, cu o figură mirat-disprețuitoare.

Apoi se ridică apărătorul Maslovei și-și rosti pledoaria cu sfială și șovăind. Fără să nege ca Maslova luase parte la furtul banilor, stăruia numai asupra faptului ca n-avusese intenția să-l otrăvească pe Smelkov, ci îi dăduse praful numai ca să-l adoarmă. Apoi încerca și el, la rândul sau, să-și arate elocința, relatând cum a fost împinsă Maslova pe calea pierzaniei de către un bărbat rămas nepedepsit, în vreme ce ea trebuia să poarte pe umeri tot greul păcatului său, dar această incursiune în domeniul psihologiei nu-i ieși deloc și toată lumea se simți oarecum stânjenită. Când începu să îndruga ceva despre cruzimea bărbaților și slăbiciunea femeilor, președintele, dorind să-l scape din încurcătură, îl rugă să nu se depărteze de subiect.

După ce isprăvi apărătorul Maslovei, se ridică din nou substitutul de procuror și își apără teoria despre ereditate, atacată de primul avocat, spunând că, chiar dacă Bocikova este fiica unor părinți necunoscuți, adevărul teoriei despre ereditate nu este deloc invalidat prin aceasta, deoarece legea eredității este atât de temeinic stabilită de știință, încât suntem în măsură să deducem nu numai crima din ereditate, dar și ereditatea din crimă. Cât despre ipoteza propusă de apărătorul Maslovei, cum că aceasta ar fi fost împinsă pe calea pierzaniei de un seducător închipuit (apăsă cu un deosebit venin pe cuvântul: închipuit), toate datele dovedesc mai curând că ea însăși a fost seducătoarea multor, multor victime, care au trecut prin mâinile ei. Și acestea fiind spuse, se așeză cu un aer triumfător.

Apoi acuzații fură întrebați dacă au ceva de spus în apărarea lor.

Evfimie Bocikova mai repetă o dată că ea nu știa nimic, n-a luat parte la nimic și susținu cu tărie că numai Maslova e vinovată de toate. Simon se mulțumi să repete de câteva ori:

— Faceți cum credeți, dar să știți că n-am nici o vină și mă osândiți degeaba.

Maslova nu spuse nimic. Când președintele o întrebă dacă n-are ceva de adăugat întru apărarea ei, ea ridică ochii la el, apoi îi roti asupra celor din jur ca un animal încolțit și, lăsând capul în jos, izbucni într-un plâns amarnic, cu sughițuri.

— Ce ai? îl întrebă negustorul pe Nehliudov, auzind deodată geamătul ciudat, scăpat din pieptul vecinului sau. Acel geamăt era un sughiț de plâns înăbușit.

Nehliudov nu-și dădea încă seama de însemnătatea stării sufletești în care se găsea și pune pe seamă nervilor acel sughiț de plâns înăbușit și lacrimile ce-i împânzeau ochii. Își puse ochelarii ca să le ascundă, apoi scoase batista și își suflă nasul.

Teama de rușinea ce l-ar acoperi dacă toți cei din sală i-ar afla fapta, înăbușea transformarea lăuntrică ce se săvârșea în sufletul lui. Și teama aceasta era la început mai puternică decât orice.

XXII.

După cuvântul acuzațiilor și după discuțiile purtate cu privire la formularea întrebărilor ce trebuiau puse juraților, ceea ce lua destul timp, și, în sfârșit, după stabilirea definitivă a întrebărilor, președintele trecu la rezumarea dezbaterilor.

Înainte de a începe expunerea propriu-zisă, el le explică pe larg juraților, pe un ton plăcut, familiar, că jaful este jaf, iar furtul este furt, că furtul prin efracție este furt prin efracție, iar furtul fără spargere este furt fără spargere. Explicând acestea, se uită mai mult la Nehliudov, vrând parca să-l convingă de însemnătatea acestor adevăruri, în nădejdea că le va înțelege și va face și pe ceilalți colegi ai săi să le înțeleagă. Apoi, când socoti că jurații s-au pătruns de cele rostite de el, începu să explice un alt adevăr, și anume ca omor se numește orice acțiune ce pricinuește moartea unui om, și deci și otrăvirea este socotită un omor. Când îi păru că jurații și-au însușit și acest adevăr, începu să le explice că, atunci când omorul și furtul sunt săvârșite împreună, crima e numită furt cu omor.

Cu toate că președintele însuși voia să scape cât mai repede, știind că elvețianca îl aștepta, el era atât de puternic marcat de deprinderile sale profesionale, încât o dată ce începea să vorbească, nu se mai putea opri; și de aceea, le explică în amănunt juraților că, dacă aceștia îi vor găsi pe acuzați vinovați, au dreptul să-i declare vinovați; dacă însă îi vor găsi nevinovați, au dreptul să-i declare nevinovați; iar dacă îi vor găsi vinovați de un anumit lucru și nevinovați de un altul, au dreptul să-i declare vinovați de acel lucru și nevinovați de celalalt. Apoi le mai spuse că sunt datori să se folosească cu înțelepciune de acest drept care le este dat. Vru să le mai explice că, dacă vor da un răspuns afirmativ vreunei întrebări puse lor, înseamnă că ei răspund afirmativ la tot ce este cuprins în acea întrebare, iar dacă ei nu vor să afirme tot ce este cuprins în întrebare, atunci trebuie să specifice clar la care parte a întrebării dau răspuns

afirmativ și la care parte nu. Dar, uitându-se la ceas și văzând că este trei fără cinci minute, hotărî pe loc să treacă la expunerea propriu-zisă.

— Faptele acestui proces sunt următoarele, începu el, și repetă tot ce mai fusese spus și de apărători, și de substitutul de procuror, și de martori.

Președintele vorbea, iar judecătorii din dreapta și din stânga lui îl ascultau cu un aer grav și din când în când se uitau la ceas, socotind cuvântarea președintelui, deși reușită, adică așa cum se cuvenea să fie, totuși puțin prea lungă. De aceeași părere era și substitutul de procuror, precum și toți magistrații și toți cei prezenți în sală. În sfârșit, președintele își încheie expunerea.

Părea că totul a fost spus. Președintele însă nu se îndura să renunțe la dreptul său de a vorbi – atât de plăcut îi era să-și asculte intonațiile convingătoare ale glasului – și găsi că trebuie să mai adauge câteva cuvinte despre însemnătatea dreptului de care se bucură jurații, despre felul cum trebuie să se folosească de acest drept, cu multă atenție, prudență și fără să abuzeze de el; le aminti deci jurământul pe care l-au depus și faptul că ei reprezintă conștiința societății, că secretul deliberării este sfânt și așa mai departe.

Din clipa când președintele începuse să vorbească, Maslova nu-și mai luă ochii de la el, temându-se parca să nu-i scape vreun cuvânt, și de aceea Nehliudov o putea privi în voie, fără frica de a-i întâlni privirea. În mintea lui se petrecea acel fenomen obișnuit, când chipul cuiva drag, pe care nu l-ai văzut de mult, întâi impresionează prin schimbările survenite, iar apoi, încetul cu încetul, redevine așa cum a fost cu ani în urmă, schimbările se șterg și în fața ochilor sufletului nu mai rămâne, decât expresia unică, irepetabilă, a ființei lui spirituale. Așa ceva se petrecea cu Nehliudov.

Da, cu tot halatul de pușcăriașă, cu toată lăbărțarea trupului și a pieptului, cu toate ca obrazul era mai împlinit și avea zbârcituri pe frunte și la tâmpile și ochii îi erau umflați, femeia de pe banca acuzaților era aceeași Katiușa, care în acea luminoasă noapte de Înviere îl privise cu atâta nevinovăție, de jos în sus, cu ochii plini de dragoste, de fericire și de viață.

„Ce coincidență extraordinară! A trebuit să se nimerească tocmai acest proces când sunt eu jurat, ca după zece ani de când n-am văzut-o, s-o întâlnesc aici, pe banca acuzaților! Și cum se vor sfârși toate acestea?! Cel puțin de s-ar sfârși mai repede, mai repede!”

Nehliudov nu se supunea încă sentimentului de căință, care începea să se înfiripe în sufletul lui. Își închipuia că totul nu-i decât o întâmplare, care va trece fără să-i tulbure viața. Se simțea ca un cățel, care nu s-a purtat frumos în odaia stăpânilor și care este apucat de ceafă și vârat cu nasul în murdăria pe care a făcut-o. Cățelul schelălăie, se trage îndărăt, vrând să fugă cât mai departe de urmările faptei sale și s-o uite, dar stăpânul necruțător nu-l lasă din mână. La fel și Nehliudov simțea acum toată mârșăvia săvârșită de el, simțea și mâna puternică, invizibilă, a stăpânului, dar nu înțelegea încă deplin gravitatea faptei sale și nu-l recunoștea pe stăpân. Nu voia încă să creadă că ceea ce se desfășura în fața sa era propria lui operă. Mâna necruțătoare, nevăzută, îl înșfăcase însă și el resimțea că nu mai era chip să-i scape. Încerca să se îmbărbăteze, stând în voie, picior peste picior și jucându-se cu pince-nez-ul în felul lui obișnuit, așezat pe scaunul său, al doilea din primul rând. Cu toate acestea, în adâncul

sufletului său începea să simtă toată cruzimea, mârșăvia, josnicia nu numai ale faptei lui, dar și ale întregii sale vieți crude și egoiste, pline de huzur și dezmăț; și acea perdea înfricoșătoare, care timp de doisprezece ani îi ascunsese inexplicabil acest păcat al său și întreaga lui viață de atunci și până acum începea să se clatine, lăsându-l uneori să arunce câte o privire dincolo de ea.

XXIII.

În sfârșit, președintele isprăvi de vorbit și, ridicând cu o mișcare grațioasă foaia cu întrebările, o întinse președintelui juraților, care tocmai se apropiase de el. Jurații se ridicară în picioare, bucuroși că pot pleca și, neștiind cum să-și țină mâinile și parcă rușinându-se de ceva, porniră unul după altul spre camera de deliberare. Cum se închise ușa în urma lor, un jandarm se apropie și, scoțând sabia din teacă, rămase planton în fața camerei. Judecătorii ieșiră la rândul lor și acuzații fură scoși din sală.

Intrând în camera de deliberare, jurații, ca și la prima suspendare, mai întâi își aprinseră câte o țigară. Nefirescul și falsitatea situațiilor, pe care într-o măsură mai mare sau mai mică le resimțiseră toți în sală, când ședeau neclintiți în jețuri, se șterseseră de cum intrară în camera de deliberare și-și aprinseră țigările; se așezară în voie pe scaune, cu un sentiment de ușurare, și începură să discute cu însuflețire.

— Fata nu-i vinovată, s-a poticnit în viață și asta-i tot, spuse negustorul cei blajin. Trebuie să fim îngăduitori cu ea.

— Tocmai asta trebuie să examinăm și noi aici, le spuse președintele juraților. Nu trebuie să ne lăsăm furăți de impresii personale.

— Frumos rezumat a făcut președintele, își spuse părerea colonelul. Ei, frumos! Era cât pe ce să adorm.

— Vorba este că servitorii n-ar fi avut de unde să știe de bani, dacă Maslova n-ar fi fost înțeleasă cu ei, spuse vechilul de tip evreiesc.

— Și-atunci, după părerea dumată, ea a furat? întrebă unul dintre jurați.

— Nu pot să cred una ca asta, strigă negustorul cel blajin. Ticăloasa cea cu ochii roșii a pus totul la cale.

— Toți trei sunt poame bune, interveni colonelul.

— Dar femeia a spus că nici n-a intrat în odaie.

— Și dumneata o crezi? Eu n-aș crede o boabă din tot ce spune zgripturoaica asta.

— Ce crezi dumneata nu dovedește nimic, spuse zapciul.

— Cheia a avut-o ea.

— Ei, și ce dacă a avut-o ea? nu se lăsă negustorul.

— Dar inelul?

— Păi n-a spus fata, se înflăcăra el din nou, că negustorul acela era iute din fire și cu chef pe deasupra, și s-a repezit s-o bată? Ei, pe urmă, vezi bine, i s-a făcut milă de ea: „Na, poftim, nu mai plânge”. Era cogeamite omul; cică avea doisprezece verșoci înălțime și vreo opt puduri greutate!

— Nu-i vorba de asta, îl întrerupse Piotr Gherasimoviei, întrebarea este dacă ea a pus totul la cale sau servitorii?

— Nu puteau s-o facă servitorii singuri. Cheia era la ea. Discuția continuă o bună bucată de vreme așa fără vreun șir.

— Dați-mi voie, domnilor, spuse președintele, să ne așezăm mai bine la masă și să analizăm serios lucrurile. Pofțiți, adaugă el, așezându-se pe scaunul prezidențial.

— Și fetele astea sunt niște ticăloase, spuse vechilul și, în sprijinul părerii sale că principala vinovată era Maslova, povesti cum o fată din astea, într-un parc, i-a furat ceasul unui prieten de-al lui.

Colonelul, bucuros de prilej, povesti o întâmplare și mai năstrușnică, despre furtul unui samovar de argint.

— Domnilor, vă rog, să respectăm ordinea întrebărilor, spuse președintele, bătând cu creionul în masă.

Se făcu liniște. Întrebările erau formulate în felul următor:

1) Se face vinovat țăranul Simon Petrov Kartinkin, de treizeci și trei de ani, din satul Borki, județul Krapivenski, de faptul că în ziua de 17 ianuarie, anul 188*, în orașul X, ar fi pus otravă în băutura negustorului Smelkov, cu intenția de a-i curma viața pentru a-l jefui, în înțelegere cu alte persoane, și ar fi furat de la acesta circa două mii cinci sute de ruble și un inel cu briliant?

2) Se face vinovată de cele arătate la prima întrebare, târgoveța Evfimia Ivanovna Bocikova, de patruzeci și trei de ani?

3) Se face vinovată de cele arătate la prima întrebare, târgoveța Ekaterina Mihailova Maslova de douăzeci și șapte de ani?

4) Dacă acuzata Evfimia Bocikova se face vinovată de cele arătate la prima întrebare atunci se face ea vinovată de faptul că, în ziua de 17 ianuarie, anul 188*, în orașul X, fiind de serviciu la hotelul „Mauritania”, ar fi sustras în taină două mii cinci sute de ruble din geamantanul încuiat al negustorului Smelkov, care trăgea de obicei la acel hotel, în care scop a descuiat geamantanul care se afla în odaia lui, cu o cheie potrivită și adusă de ea?

Președintele citi prima întrebare.

— Ei, domnilor?

La această întrebare, răspunsul nu s-a lăsat așteptat, fiind cu toții de aceeași părere; Da se face vinovat”, recunoscându-l pe Kartinkin complice și la furt, și la otrăvire. Numai un meșter bătrân, care la toate întrebările era pentru achitare, nu fu de aceeași părere.

Președintele, crezând ca omul n-a înțeles, se apuca să-i explice cum stau lucrurile și că Bocikova și Kartinkin sunt fără îndoială vinovați. Meșterul însă îl asigură că el a înțeles, dar că totuși ar fi bine să aibă milă de ei. „Nici noi n-om fi ușă de biserică”, adăugă el și rămase la părerea lui.

La a doua întrebare privitoare la Bocikova, după multe discuții și schimburi de păreri, răspunseră: „Nu se face vinovată”, întrucât nu existau probe vădite că ar fi luat parte la otrăvire, lucru asupra căruia stăruise și avocatul ei.

Negustorul, vrând s-o scoată nevinovată pe Maslova, susținea că Bocikova a fost autorul principal al celor petrecute. Mulți dintre jurați erau de aceeași părere; președintele însă, care dorea să nu iasă din litera legii, susținea că nu există dovezi pe temeiul cărora Bocikova să poată fi socotită complice la otrăvire. După o lungă discuție în contradictoriu, părerea președintelui birui.

La a patra întrebare privitoare la Bocikova răspunseră: „Da, este vinovată” și la stăruințele meșterului adăugară: „dar cu circumstanțe

atenuante”.

Întrebarea a treia, cu privire la Maslova, provoca dezbateri furtunoase. Președintele susținea că e vinovată și de otrăvire, și de furt; negustorul era împotriva acestei păreri și îi avea de partea lui pe colonel, pe zapciu și pe meșter; părerea președintelui începea să se impună, mai ales pentru că jurații obosiseră și erau bucuroși să adere la acea părere care i-ar fi împăcat pe toți și, deci, i-ar fi eliberat mai repede.

După răspunsurile date la anchetă și după cât o cunoștea pe Maslova, Nehliudov era convins că nu e vinovată nici de furt, nici de crimă și la început credea că asta este și părerea celorlalți; când văzu însă că, în urma apărării inabile a negustorului, bazată evident pe faptul că Maslova îi plăcea ca femeie – lucru pe care de altfel nici nu-l ascundea, dar care stârnise împotrivirea președintelui – și mai ales din pricina oboselii tuturor, hotărârea juraților începea să încline spre învinuire, Nehliudov ar fi vrut să ia cuvântul; se îngrozi însă la gândul că dacă va lua apărarea Maslovei, toată lumea are să ghicească relațiile pe care le-a avut cu ea. Pe de altă parte, simțea că nu poate lăsa lucrurile așa și că trebuie să se opună. Făcea fețe-fețe, și tocmai era gata să înceapă a vorbi, când Piotr Gherasimovici, tăcut până atunci, se enervă pesemne auzind tonul autoritar al președintelui și interveni în dezbateri, spunând exact ce ar fi vrut să spună Nehliudov.

— Dați-mi voie, spuse el, dumneata susții că ea a furat pentru că a avut cheia. Dar nu puteau cei doi servitori, tot atât de bine, după plecarea ei, să umble la geamantan cu o cheie potrivită?

— Sigur că da, sigur că da, sări și negustorul.

— Ea nu putea să ia banii, pentru că în situația ei, nu ar fi avut ce să facă cu ei.

— Așa ziceam și eu, întări negustorul.

— După părerea mea, venirea ei la hotel a trezit în mintea celor doi servitori gândul rău, ei au profitat de prilej și apoi au dat toată vina pe ea.

Piotr Gherasimovici vorbea enervat. Enervarea lui se transmisese și președintelui, care-și susținea acum cu îndârjire părerea contrarie. Piotr Gherasimovici vorbea însă cu atâta convingere, încât majoritatea era de partea lui, recunoscând că Maslova n-a luat parte la furtul banilor și că inelul i-a fost dăruit. Când veni vorba de participarea ei la otrăvire, negustorul, înflăcăratul ei apărător, spuse că Maslova trebuie socotită nevinovată,

întrucât nu avea nici un motiv să-l otrăvească. Președintele însă susținu că nu poate fi considerată nevinovată, deoarece ea însăși a recunoscut că i-a dat să bea un prafnegustorului.

— I-a dat, dar a crezut că este opiu, spuse negustorul.

— Și cu opiu putea să-l omoare, interveni colonelul, căruia îi plăceau digresiunile și, bucuros de prilej, începu să povestească cum soția cumnatului sau s-a otrăvit cu opiu și ar fi murit, dacă nu s-ar fi găsit un doctor în apropiere și nu s-ar fi luat măsuri imediat. Colonelul povestea cu atâta convingere, siguranță și demnitate, încât nimeni nu avu curajul să-l întrerupă. Numai vechilul, molipsit de exemplul colonelului, se încumetă să-i ia vorbă din gura, ca să povestească și el o întâmplare.

— Sunt unii atât de deprinși cu opiul, începu el, încât ajung să ia până la patruzeci de picături; am eu o rudă...

Colonelul însă nu se lăsă întrerupt și povesti mai departe despre urmările pe care le-a avut opiul asupra soției cumnatului său.

— Domnilor, spuse unul dintre jurați, gândiți-vă că e trecut de ora patru.

— Ei, cum rămâne, domnilor, întrebă președintele juraților, o recunoaștem vinovată, fără intenția de a jefui, și fără participare la furt. Așa-i?

Piotr Gherasimovici, mulțumit de victorie, aprobă.

— Dar cu circumstanțe atenuante, adăugă negustorul. Toată lumea consimți. Numai meșterul stăruia să se răspundă: „Nu, nu se face vinovată”.

— Păi, e cam același lucru, îl lămură președintele, o dată ce specificăm „fără intenția de a jefui și fără participare la furt”, înseamnă că nu e vinovată.

— Scrie așa, domle, și adaugă: cu circumstanțe atenuante, și asta șterge și vina ce-i mai rămâne, spuse bucuros negustorul.

Erau cu toții atât de obosiți și de năuciți de discuții, încât nu-i mai dădu nici unuia prin cap să adauge la răspuns: da, dar fără intenția de a omori.

Nehliudov era atât de tulburat, că nu băgă nici el de seamă acest lucru. Așa că răspunsurile fură scrise sub această formă și duse în sală.

Rabelais scrie că un jurist la o judecată, după ce enumeră o mulțime de articole de legi, după ce citi vreo douăzeci de pagini de texte latinești ininteligibile propuse împricinaților să arunce zarurile; dacă iese un număr cu soț, atunci câștigă reclamantul, dacă iese fără soț, câștigă pârâtul.

Așa s-a întâmplat și de data aceasta. S-a luat o hotărâre și nu alta, nu pentru ca toată lumea a fost de aceeași părere, ci, în primul rând, pentru că președintele, citindu-și concluziile nesfârșit de lungi, a omis să mai spună ceea ce se spune întotdeauna, și anume: că răspunzând la întrebare, jurații pot specifica: „Da, este vinovată, dar fără intenția de a omori”; în al doilea rând, pentru ca și colonelul a povestit prea pe larg și plicticos întâmplarea cu soția cumnatului său; în al treilea rând, pentru că Nehliudov era într-atât de tulburat, încât n-a băgat de seamă ca s-a omis precizarea privitoare la intenția de a omori, crezând că precizarea: „fără intenția de a jefui” este suficientă pentru recunoașterea nevinovăției acuzatei; în al patrulea rând, pentru că Piotr Gherasimovici a ieșit din odaie tocmai atunci când președintele a recitat întrebările și răspunsurile, și, mai ales, pentru că jurații, fiind obosiți și vrând să scape cât mai repede, erau gata să aprobe orice hotărâre care ar încheia cât mai degrabă ședința.

Jurații sunară. Ostașul care stătea în fața ușii cu sabia la umăr o vâri în teaca și se dădu deoparte. Judecătorii se așezară la locurile lor și jurații intrară în sală, unul câte unul.

Președintele juraților ținea în mână cu un aer solemn foaia cu răspunsurile. Se apropie de președintele completului de judecată și o întinse. Președintele citi răspunsurile și, vădit mirat, își desfăcu brațele și se aplecă să se sfătuiască cu ceilalți doi judecători. Era mirat de faptul că jurații, menționând „Fără intenția de a jefui”, nu menționaseră și: „Fără intenția de a omori”. Reieșea din hotărârea juraților că Maslova n-a furat, n-a jefuit și totuși, fără nici un scop, a omorât un om.

— Priviți ce prostie au scris aici, îi spuse el judecătorului din stânga sa.

Asta înseamnă ocnă, și femeia e nevinovată.

— Cum așa, nevinovată? spuse judecătorul cel aspru.

— E fără îndoială nevinovată. După părerea mea ar fi cazul să aplicăm articolul 818 (articolul 818 spunea că, dacă instanța va găsi hotărârea juraților nedreaptă, are dreptul s-o revoce).

— Ce părere ai? îl întrebă președintele pe judecătorul cel blajin.

Acesta nu-i răspunse numaidecât. Se uită la numărul de înregistrare al hârtiei din fața lui și adună cifrele – numărul rezultat nu era divizibil cu trei. Își pusese în gând că dacă numărul este divizibil cu trei, să sprijine părerea președintelui. Dar, cu toate că numărul nu era divizibil cu trei, bunătatea lui îl făcu să spună:

— Și eu cred c-ar trebui.

— Dar dumneata ce crezi? făcu președintele către judecătorul cel aspru.

— În nici un caz, răspunse acesta cu hotărâre. Și așa spun ziarele că jurații îi achită pe criminali; ce-or să spună dacă începe și instanța să facă același lucru? Eu mă opun categoric.

Președintele se uită la ceas.

— Păcat, dar ce să-i faci, zise el și-i întinse foaia cu întrebările președintelui juraților, pentru ca acesta să-i dea citire.

Se ridicară cu toții în picioare și președintele juraților, mutându-și greutatea trupului de pe un picior pe altul, își dresе glasul și începu să citească. Toți cei de față: grefierul, avocații chiar și procurorul se arătară foarte mirați.

Acuzații ședeau nemișcați, vădit fără să înțeleagă ce însemnau răspunsurile. Se așezară din nou cu toții și președintele îl întrebă pe substitutul de procuror ce pedepse este de părere să se aplice acuzaților.

Substitutul de procuror, bucuros de izbânda neașteptată împotriva Maslovei și atribuind această izbândă elocinței sale, se uită prin nu știu ce hârtii, se ridică pe jumătate în picioare și spuse:

— Cer să fie condamnat Simon Kartinkin, pe baza articolului 1.452 și articolului 1.453, punctul 4, Evfimie Bocikova pe baza articolului 1.659 și Ekaterina Maslova pe baza articolului 1.454.

Pedepsele erau cele mai grele ce se puteau aplica.

— Curtea se retrage spre deliberare, spuse președintele, ridicându-se în picioare.

Toți ceilalți se ridicară în urma lui, și cu sentimentul plăcut de a-și fi îndeplinit datoria până la capăt, ieșiră din sală sau începură să umble de colo-colo.

— Dacă te gândești bine, dragul meu, am făcut o greșeală rușinoasă, spuse Piotr Gherasimovici, apropiindu-se de Nehliudov, căruia președintele juraților tocmai îi povestea ceva. Am trimis-o drept la ocnă.

— Ce-ai spus? strigă Nehliudov, fără să bage de seamă, de data aceasta tonul familiar al profesorului.

— Sigur că da, răspunse el. Am omis să adăugăm în răspuns: „Vinovată, dar fără intenția de a ucide”. Chiar acum mi-a spus grefierul că procurorul a cerut să fie osândită la cincisprezece ani muncă silnică.

— Păi, așa am hotărât cu toții, interveni președintele.

Piotr Gherasimovici începu să protesteze, spunând că-i de la sine înțeles că, de vreme ce nu a luat banii, nu putea avea intenția de a omorî.

— Doar am citit răspunsurile înainte de a le duce, se dezvinovăți președintele. Nimeni nu a avut nimic de obiectat.

— Eu în timpul acesta tocmai ieșeam din cameră, spuse Piotr Gherasimovici. Dar dumitale cum de ți-a scăpat acest lucru?

— Nu mi-am dat seama, făcu Nehliudov.

— Ei, asta-i urmarea.

— Lucrurile se mai pot îndrepta, spuse Nehliudov.

— Nu, acuma gata, s-a terminat.

Nehliudov se uita la acuzați, cei a căror soartă tocmai fusese hotărâtă. Ședeau mai departe nemișcați după grilaj, străjuți de jandarmi. Maslova zâmbea. Un sentiment urât își făcu loc în inima lui Nehliudov. Înainte, când prevedea achitarea Maslovei și rămânerea ei în oraș, se întreba ce purtare ar trebui să adopte față de ea; orice variantă i se părea greu de îndeplinit. Munca silnică și Siberia înlăturau dintr-o dată această întrebare; pasărea rănită din tolă avea să înceteze a se mai zbate și a-i aminti de ea.

XXIV.

Presupunerea lui Piotr Gherasimovici se adeveriră.

Președintele se întoarse din camera de deliberare și citi următoarele:

— Azi, 28 aprilie 188*. În baza decretului Maiestății sale imperiale, tribunalul districtual, secția penală, în urmă verdictului dlor jurați, în baza articolului 771, punctul 3, articolului 776, punctul 3, și a articolului 777 din Codul de procedură penală, condamnă pe țăranul Simon Kartinkin, de 33 de ani, și pe târgoveața Ekaterina Maslova, de 27 de ani, la muncă silnică, cu pierderea tuturor drepturilor civile. Pe Kartinkin la 8 ani, și pe Maslova la 4 ani, pentru amândoi cu consecințele prevăzute de art. 28 din Cod. Pe Evfimie Bocikova, de 43 de ani, o condamnă la 3 ani închisoare, lipsind-o de toate drepturile personale și privilegiile dobândite prin starea ei socială, cu consecințele prevăzute de art. 49 din Cod. Cheltuielile de judecată vor fi plătite în solidar de acuzați, iar în caz de nesolvabilitate, vor fi trecute în sarcina statului. Corpurile delictelor se vor vinde, inelul se va restitui posesoarei, iar sticlutele și borcanele se vor distruge”.

Kartinkin stătea nemișcat, în poziție de drepti, cu brațele întinse de-a lungul trupului, cu degetele rășchirate, și îi zvâcneau mușchii obrazilor. Bocikova părea foarte liniștită. Maslova, auzind hotărârea, se făcu roșie ca focul.

— Nu sunt vinovată, nu sunt vinovată! strigă ea deodată, de răsună sala. Faceți un păcat cu mine. Nu sunt vinovată. N-am vrut, nici prin cap nu mi-a trecut așa ceva. Spun adevărul, spun adevărul. Și, prăbușindu-se pe bancă, izbucni în hohote de plâns.

Kartinkin și Bocikova ieșiră din sala, iar ea rămase pe loc, plângând înainte. Jandarmul o trase de mâneca halatului.

„Nu, lucrurile nu pot fi lăsate așa”, își spuse Nehliudov uitând cu totul sentimentul acela urât care i se strecurase în suflet și, fără să mai stea pe gânduri, se repezi pe coridor, dorind, fără să știe de ce, să se mai uite o dată la ea. În ușă se înghesuiau jurații și avocații, mulțumiți ca și-au împlinit misiunea, așa că Nehliudov mai întârzie puțin. Când ieși pe coridor, Maslova se îndepărtase mult. Mergând cu pași repezi după ea, fără

să-i pese că trezește atenția celor din jur, o ajunse din urmă, o întrecu și apoi se opri. Ea nu mai plângea, doar sughița tare în răstimpuri și-și ștergea cu capătul basmalei fața plină de pete roșii. Trecu pe lângă el, fără să-l vadă. Nehliudov o lăsă să treacă și se întoarse înapoi grăbit, cu gândul de a-l întâlni pe președinte. Acesta însă plecase între timp.

Nehliudov îl ajunse abia la vestiar.

— Domnule președinte, spuse Nehliudov, apropiindu-se de el, în timp ce acesta își puneă paltonul de culoare deschisă și își lua apoi din mână portarului bastonul cu măciulie de argint. Aș putea să vă vorbesc câteva clipe în legătură cu procesul de adineauri? Sunt jurat.

— Cum să nu. Prințul Nehliudov, nu-i așa? Îmi pare bine. De altfel ne-am mai întâlnit, spuse președintele, strângându-i mâna și amintindu-și cu plăcere de seara când îl cunoscuse pe Nehliudov și când acesta, vesel, dansase mai mult și mai bine decât toți tinerii. Cu ce vă pot fi de folos?

— S-a strecurat o confuzie în răspunsul nostru cu privire la Maslova. Ea nu e vinovată de otrăvire și totuși a fost condamnată la muncă silnică, spuse Nehliudov mohorât și frământat.

— Curtea a dat sentința pe temeiul răspunsurilor prezentate de jurați, spuse președintele, îndreptându-se spre ușa de ieșire, cu toate că răspunsurile i s-au părut și curții nu tocmai corespunzătoare.

Își aduse aminte cum voise să le explice juraților că răspunsul: „Da, e vinovată”, dacă nu menționa: „fără intenția de a ucide”, însemna confirmarea unei omucideri cu premeditare, dar, fiind grăbit, n-o mai făcuse. Dar nu se poate îndrepta această greșală?

— Se poate totdeauna găsi un motiv pentru recurs. Trebuie să vorbiți cu un avocat, spuse președintele, punându-și pălăria puțin într-o parte și mergând mai departe spre ieșire.

— E îngrozitor!

— Vedeți, pentru Maslova nu erau decât două posibilități, spuse președintele, dorind vădit să fie cât mai amabil și mai politicos cu Nehliudov. Își potrivea favoriții deasupra gulerului și luându-l pe Nehliudov ușor de braț, se îndreptă spre ușă. Mergeți și dumneavoastră, nu?

— Da, spuse Nehliudov, punându-și în grabă paltonul, și plecă împreună cu el.

Ieșiră în strada animată, la lumina plăcută a soarelui. Aici fură nevoiți să vorbească mai tare, din pricina zgomotului pe care-l făceau roțile pe caldarâm.

— Vedeți dumneavoastră, este o situație foarte stranie, urmă președintele, ridicând glasul, în cazul Maslovei nu erau decât două căi: aproape achitarea, adică o condamnare la câteva luni de închisoare, cu scăderea detenției preventive, sau chiar numai arestul, ori munca silnică – o cale de mijloc nu exista. Dacă ați fi adăugat cuvintele: „Fără intenția de a ucide”, ar fi fost achitată.

— E de neiertat c-am omis asta! spuse Nehliudov.

— Asta-i toată povestea, răspunse președintele, zâmbind și uitându-se la ceas.

Nu mai avea decât trei sferturi de oră ca s-o mai poată găsi pe Klara la locul de întâlnire.

— Acum, dacă doriți, adresați-vă unui avocat. Trebuie găsit un motiv de

recurs și asta se poate face oricând. În strada Dvoreanskaia, îi spuse el birjarului, treizeci de copeici, niciodată nu plătesc mai mult.

— Pofțiți, Excelență!

— La revedere. Dacă vă pot fi cu ceva de folos, mă găsiți în strada Dvoreanskaia, casa Dvornikov. E ușor de ținut minte.

Președintele îl salută prietenos și se depărtă cu trăsura.

XXV.

Convorbirea cu președintele și aerul curat îl mai liniștiră întrucâtva pe Nehliudov. Se gândi că sentimentul pe care-l încercase fusese oarecum exagerat probabil din pricina împrejurărilor atât de neobișnuite în care-și petrecuse toată dimineața.

„Desigur, este o coincidență ciudată, uluitoare! Trebuie în orice caz să fac tot ce e cu putință pentru a-i ușura situația, și asta cât mai repede. Chiar acum. Da, trebuie să aflu aici, la tribunal, adresa lui Fanarin sau a lui Mikișin.” Își aduse aminte de doi avocați cu renume.

Nehliudov se întoarse la tribunal, își scoase paltonul și urcă scările. Chiar în primul coridor dădu de Fanarin. Îl opri, spunându-i ca are treabă cu el. Fanarin îl știa și din vedere, și după nume și-i răspunse că e foarte bucuros să-i fie de ajutor.

— Cu toate că sunt cam obosit... Dar dacă nu e prea lung, spuneți-mi chiar acum despre ce-i vorba. Vreți să trecem aici?

Și Fanarin îl duse pe Nehliudov într-o încăpere – biroul unui judecător probabil – unde se așezară la o masă.

— Vă ascult.

— Mai înainte de toate, începui Nehliudov, aș vrea să vă rog să nu afle nimeni că mă ocup de chestiunea despre care am să vă vorbesc.

— Asta e de la sine înțeles. Deci...

— Am luat astăzi parte ca jurat la un proces, în care am condamnat la ocnă o femeie nevinovată. Lucrul acesta mă apasă.

Nehliudov, spre propria lui mirare, roși și se tulbură. Fanarin îi arunca o scurtă privire, apoi își lăsă ochii în jos gata să-l asculte mai departe.

— Și? făcu el.

— Am condamnat o femeie nevinovată și aș dori să fie redeschis procesul și transferat la o instanță superioară.

— La Senat¹⁷, îl corectă Fanarin.

— Aș vrea să vă rog pe dumneavoastră să vă ocupați de acest proces.

Și, voind să termine cât mai repede partea mai grea a cererii sale, Nehliudov adăugă:

— Onorariul și celelalte cheltuieli, la oricât s-ar ridica, le iau toate asupra mea, spuse el roșind.

— A, în privința asta ne înțelegem noi, spuse avocatul și zâmbi îngăduitor, văzând lipsa lui de experiență. Spuneți-mi despre ce anume e vorba?

Nehliudov îi relată toată povestea.

— Bun, mâine cer dosarul și-l examinez. Iar poimâine, sau nu, joi, veniți la mine la ora șase și vă dau răspunsul. Rămâne stabilit? Și acum să mergem, eu mai am aici unele chestiuni de rezolvat.

Nehliudov își luă rămas-bun și ieși.

Convorbirea cu avocatul și faptul că a și luat unele măsuri ca s-o apere pe Maslova îl liniștiră și mai mult. Coborî în stradă. Era o vreme minunată și Nehliudov respira cu bucurie aerul de primăvară. Birjarii își ofereau pe întrecute serviciile. Nehliudov însă porni pe jos și îndată un noian de gânduri și de amintiri legate de Katiușa și de purtarea lui față de ea îi năvăliră în minte, făcându-l să se întristeze și să vadă lucrurile în negru. „Nu, la toate astea o să mă gândesc mai târziu, își spuse el, iar acum ar fi bine să mă ocup de ceva care să mă facă să uit de toate aceste impresii neplăcute.”

Își aduse aminte de invitația Korceaghinilor și se uită la ceas. Nu era încă prea târziu, avea timp să ajungă la ei la masă. Un tramvai cu cai tocmai trecea pe lângă dânsul. Îl ajunse din fugă și se sui în el. În piață coborî, luă o trăsură și peste zece minute trăgea în fața casei mari a familiei Korceaghin.

XXVI

— Pofțiți, vă rog, Excelență, sunteți așteptat, spuse politicos portarul cel gras al familiei Korceaghin, deschizând ușa mare de stejar de la intrare, care lunecă fără zgomot, prinsă în balamale englezești. S-au așezat la masă, doar pe dumneavoastră mi-au poruncit să vă rog să pofțiți.

Portarul se apropie de scară și trase de clopoțel.

— Mai e cineva străin? întrebă Nehliudov, scoțându-și paltonul.

— Domnul Kolosov și Mihail Sergheevici, altcineva nimeni, răspunse portarul.

Sus pe scară se arătă un valet chipeș în frac și cu mănuși albe.

— Pofțiți, Excelență, zise el, întâmpinându-l, sunteți rugat să pofțiți în sufragerie.

Nehliudov urcă scara, trecu prin salonul mare și impunător, pe care-l cunoștea atât de bine, și intră în sufragerie. Toată familia era așezată în jurul mesei, în afară de Sofia Vasilievna, prințesa-mamă, care nu ieșea niciodată din odaia ei. În capul mesei ședea bătrânul Korceaghin. În stânga lui, doctorul, iar de partea cealaltă – Ivan Ivanovici Kolosov, fost mareșal al nobilimii, acum membru în consiliul de administrație al unei bănci, om cu vederi liberale, prieten cu Korceaghin; mai departe, la stânga, miss Rader, guvernanta surorii celei mai mici a lui Missi, și apoi chiar fetița, în vârstă de patru ani; la dreapta, în fața ei, fratele lui Missi, Petea, singurul fiu al Korceaghinilor, elev în clasa VI-a de liceu, din pricina căruia toată familia rămăsese în oraș așteptând să-și treacă examenul, și studentul care-l medita pe Petea. În partea stângă urmau Katerina Alekseevna – o fată bătrână de patruzeci de ani, slavofilă; vizavi de ea – Mihail Sergheici, sau Mișa Teleghin, vărul lui Missi, și, în sfârșit, la capătul celălalt al mesei, însăși Missi. Lângă ea se mai afla un tacâm neatins.

— Ai venit foarte bine. Ia loc. Suntem abia la pește, spuse bătrânul Korceaghin, mestecând greu și cu băgare de seamă cu dinții lui falși și ridicând spre Nehliudov ochii injectați, parcă fără pleoape. Stepan, se adresă el cu gura plină către bufetierul trușes și maiestuos, arătând din ochi tacâmul gol.

Cu toate că Nehliudov îl cunoștea bine pe bătrânul Korceaghin și îl văzuse de nenumărate ori la masă, de data aceasta îl impresionează deosebit de neplăcut fața lui roșie, gura cu buze senzuale, mestecând lacom,

deasupra șervetului cu colțul vârât în vestă, ceafa lui groasă și tot trupul lui de general ghiftuit. Nehliudov își aminti fără să vrea de tot ce auzise despre cruzimea acestui om, care, Dumnezeu știe pentru ce – căci era bogat și de neam mare și nu avusese nevoie să facă exces de zel – pe vremea când fusese guvernator, pusese să fie bătuți cu vergile o seamă de oameni, iar alții chiar să fie spânzurați.

— Îndată, Excelență, spuse Stepan, scoțând un polonic mare din bufetul ticsit cu vase de argint și făcându-i semn din ochi valetului celui chipeș, cu favoriți. Acesta orându-i numaidecât tacâmul neatins de lângă Missi, acoperit până atunci de un șervet scrobit, cu blazonul brodat așezat cu măiestrie în sus.

Nehliudov făcu înconjurul mesei și strânse mâna fiecăruia. Toți, afară de bătrânul Korceaghin și de doamne, se ridicau pe rând în picioare să-l salute.

Și acest înconjur al mesei, și strângerea mâinilor celor de față – cu cei mai mulți dintre ei nu schimbaseră niciodată vreo vorbă – i se părură de data aceasta deosebit de neplăcute și de caraghioase. Se scuză că a întârziat și tocmai se pregătea să se așeze pe scaunul gol dintre Missi și Katerina Alekseevna, când bătrânul Korceaghin îl rugă, dacă nu vrea să bea votcă, cel puțin să ia o gustare la masă pe care se aflau homari, icre, brânzeturi, scrumbii. Nehliudov nu-și dăduse seama cât era de flămând, gustând însă din brânzeturi, începu să mănânce cu poftă.

— Ei, ați subminat temeliile stalului? spuse Kolosov, folosind cu ironie expresia unei gazete reacționare, care se ridicase împotriva Curții cu juri. I-ați achitat pe cei vinovați, i-ați osândit pe cei nevinovați, nu-i așa?

— Au subminat temeliile... Da, da, au subminat temeliile... repetă râzând prințul, care avea o încredere fără margini în deșteptăciunea și cultura prietenului și colegului său cu vederi liberale.

Nehliudov, cu riscul de a părea nepoliticos, nu-i răspunse lui Kolosov și, așezându-se la masă în fața farfuriei cu supă aburindă, mănă mai departe.

— Lăsați omul să mănânce, spuse Missi zâmbind și vrând prin această expresie familiară, „omul”, să arate cât erau de intimi.

Kolosov începu să expună cu înflăcărare și cu glas tare conținutul articolului îndreptat împotriva Curții cu juri și care îl indignase. Mihail Sergheici, nepotul prințului, îi ținea isonul și povesti la rândul său cuprinsul unui alt articol, apărut în același ziar.

Missi, ca întotdeauna, era foarte distingee¹⁸ și foarte bine îmbrăcată, deși discret.

— Trebuie să fii mort de oboseală și de foame, îi spuse ea lui Nehliudov, după ce îl așteptă să termine supa.

— Nu, nu chiar. Dar dumneata? Ai fost să vezi expoziția?

— Nu, am amânat pe altă dată. Am fost însă la lawn tennis¹⁹ la Salamalovi. Într-adevăr, mister Crooks joacă excepțional.

Nehliudov venise aici să se mai distreze puțin. În casa aceasta se simțea totdeauna bine, nu numai din pricina luxului de bun-gust, care-l reconforta, dar și din pricina atmosferei de afectuoasă măgulire ce-l înconjura discret. De data aceasta, însă, spre surprinderea lui, totul îi dispăcea – totul, începând cu portarul, scara cea largă, florile, lacheii, masa pusă cu grijă, până la Missi însăși, care îi părea astăzi lipsită de farmec și

nenaturală, îi era neplăcut și tonul increzut, vulgar, liberal al lui Kolosov; neplăcută îi era și înfățișarea bătrânului Korceaghin, zdravăn ca un taur, senzual și mulțumit de sine; neplăcute îi erau frazele franțuzești ale slavofilei Katerina Alekseevna, precum și chipurile stânjenite ale guvernantei și meditatorului, și mai ales deosebit de neplăcut îi sunase în urechi expresia: „Lăsați omul”, pe care o folosea Missi, referindu-se la el... Nehliudov șovăise întotdeauna între două sentimente față de Missi: ba o vedea frumoasă, suavă, deșteaptă și naturală, de parcă ar fi privit-o printre gene sau la lumina lunii... ba o vedea dintr-o dată de parcă ar fi privit-o la lumina puternică a soarelui și era cu neputință să nu-i observe toate cusururile. Astăzi o vedea în acest fel. Observa cele mai mici zbârcituri de pe fața ei, își dădea seama cum și-a potrivit pieptănătura, ca să-i pară părul cât mai bogat, îi vedea coatele ascuțite, și mai cu seamă observa cât de lată era unghia de la degetul cel mare, întocmai ca a lui taică- său.

— Plicticos e tenisul, spuse Kolosov, un joc mult mai amuzant era lupta²⁰, pe care-l jucam în copilărie.

— Nu găsesc, dumneata nu joci tenis; e foarte antrenant, îl contrazise Missi, rostind într-un fel deosebit de nenatural cuvântul „foarte”, cel puțin așa îi păru lui Nehliudov.

Se încinse o discuție aprinsă, la care luară parte și Mihail Sergheici și Katerina Alekseevna. Numai guvernanta, meditatorul și copiii tăceau, vădit plictisiți.

— Veșnic se ceartă! spuse bătrânul Korceaghin, râzând în hohote, gălăgios. Își scoase șervetul de la gât, și, împingându-și cu zgomot scaunul, pe care se grăbi să-l tragă feciorul, se ridica de la masă. După el se sculară toți ceilalți și se apropiară de o măsuță pe care se aflau boluri cu apă caldă și parfumată. Își clătiră gura, continuând conversația, care, de fapt, nu interesa pe nimeni.

— Nu-i așa? se întoarse Missi către Nehliudov, imbiindu-l să-i confirme părerea că nicăieri ca la joc nu-și dă omul în vileag caracterul. Deslușea pe chipul lui expresia de concentrare și parca de muștrare de care se temea și a cărei pricină ar fi vrut s-o afle.

— La drept vorbind, nu știu, nu m-am gândit niciodată la asta, răspunse Nehliudov.

— Vii la mama? întrebă Missi.

— Da, da, făcu el, scoțându-și o țigară. Tonul lui arăta însă limpede că n-avea nici un chef.

Ea îl privi întrebător, fără o vorbă, și el se simți rușinat. „Într-ade-văr, n-are nici un rost să vii la oameni ca să-i plictisești”, se gândi el și, încercând să fie amabil, adăugă numaidecât că merge cu plăcere, dacă prințesa îl primește.

— Da, da, mama are să se bucure. De fumat, poți să fumezi și acolo. E și Ivan Ivanovici la dansa.

Stăpâna casei, prințesa Sofia Vasilievna, își petrecea viața în pat. De mai bine de șapte ani își primea oaspeții culcată în pat, învăluită în dantele și panglici, împresurată de catifele, de flori, de obiecte de fildeș, bronz, lac sau poleite cu aur. Nu se ducea niciodată nicăieri și nu primea decât „prieteni”, cum îi plăcea să spună, adică numai pe acei oameni, care, după părerea ei, ieșeau cumva în evidență din „mulțime”. Nehliudov făcea și el parte dintre aceștia, pentru că trecea drept un tânăr deștept, pentru că

mama lui fusese o prietenă intimă a casei și pentru că era de dorit ca Missi să se mărite cu el.

Odaia prințesei Sofia Vasilievna se afla la capătul celor două saloane, cel mare și cel mic. În salonul mare, Missi, care mergea înainte, se opri cu hotărâre în loc și, punându-și mâinile pe speteaza aurită a unui scaun, se uită la Nehliudov.

Missi voia grozav să se mărite și Nehliudov era o partidă bună. Afară de aceasta, îi plăcea; se deprinsese cu gândul că va fi al ei (nu ea a lui, ci el al ei) și își urmărea țelul cu viclenia stăruitoare, deși inconștientă, a maniacilor. Începu să-i vorbească, pentru a-l provoca să se destăinuie.

— Văd că ți s-a întâmplat ceva, spuse ea. Nu ești în apele dumilale!

El își aminti de întâlnirea de la proces, se încruntă și roși.

— Da, s-a întâmplat ceva, răspunse el, vrând să fie sincer, o întâmplare ciudată, și neobișnuită, și însemnată.

— Ce anume? Nu poți să-mi spui?

— Acum nu pot. Dă-mi voie să nu-ți spun nimic. S-a întâmplat ceva la care nu am avut încă răgazul să mă gândesc de ajuns, adăugă el și se înroși mai tare.

— Și nu vrei să-mi spui? Pe fața ei tresări un mușchi și mâinile ei se încordară pe scaun, mișcându-l puțin din loc.

— Nu, nu pot, răspunse el, simțind că, răspunzându-i așa, își răspundea lui însuși, recunoscând că într-adevăr i s-a întâmplat ceva foarte însemnat.

— Bine, să mergem.

O porni înainte, scuturându-și capul, ca și cum ar fi vrut să alunge gândurile nepoftite, și pășind mai repede ca de obicei.

Lui Nehliudov i se păru c-a văzut-o strângându-și nefiresc buzele, pentru a-și reține lacrimile. Se mâhni și se rușină că a supărat-o. Știa însă că cea mai mică slăbiciune din partea lui îl va pierde, îl va încătușa. Și tocmai de acest lucru se temea el astăzi mai mult ca de orice. O însoți în tăcere până la camera prințesei.

XXVII.

Prințesa Sofia Vasilievna își sfârșise masa, cu feluri foarte rafinate și foarte hrănitoare, pe care o lua întotdeauna singură, ca să n-o vadă nimeni în timpul acestui ritual lipsit de poezie. Acum fuma, având pe o măsuță, alături de canapea, cafeaua servită. Sofia Vasilievna era o femeie brună, slabă, cu ochi mari negri și dinți lungi, și care se străduia să mai pară tânără.

Se vorbea despre relațiile ei cu doctorul. Înainte, Nehliudov nu lua în seamă aceste clevetiri, acum însă, văzându-l pe doctor, cu barba lui pomădată, despărțită în două, așezat lângă canapeaua prințesei, nu numai că-și aminti de ele, dar se simți cuprins de dezgust. Într-un fotoliu scund lângă Sofia Vasilievna, aproape de măsuță ședea Kolosov, amestecând cu lingurița cafeaua din ceașcă.

Alături de cafea se afla un păhărel cu lichior.

Missi intră împreună cu Nehliudov, dar nu rămase în odaie.

— Când mama se va simți obosită și sătulă de voi, veniți la mine, spuse ea către Kolosov și Nehliudov cu glasul obișnuit, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat, apoi, zâmbind vesel, ieși din odaie, călcând neauzit pe covorul

moale.

— A, bună ziua, prietene, stai jos și povestește-mi ce-ai mai făcut, spuse prințesa Sofia Vasilievna cu zâmbetul ei prefăcut, atât de bine reușit, că părea aproape natural, arătându-și dinții regulați și lungi, admirabilă imitație a celor pe care-i avusese cândva. Mi s-a spus că ai venit de la tribunal într-o dispoziție sumbră. Cred că pentru oamenii de inimă nu-i ușor a fi jurat, spuse ea în franțuzește.

— Da, e drept, replică Nehliudov, uneori simți... Simți că nu ai dreptul să-i judeci pe alții...

— Comme c'est vrai²¹, exclamă prințesa, parcă surprinsă de adevărul spuselor lui, căutând să-și măgulească, subtil, ca totdeauna, interlocutorul.

— Ei, dar ce se aude cu tabloul dumitale? Mă interesează nespus, adăugă ea. Să nu fi fost așa suferindă, de mult așa fi venit la dumneata să-l văd.

— L-am abandonat cu totul, răspunse cu un glas uscat Nehliudov, căruia astăzi îi săreau în ochi și falsitatea lingușirii, și bătrânețea ei disimulată. Și oricât se străduia, nu izbutea să fie amabil.

— Păcat! Știi, Repin însuși mi-a declarat că acest prieten al nostru are talent, îi spuse ea lui Kolosov.

„Cum de nu-i e rușine să mintă așa?” se întrebă Nehliudov, încruntându-se.

Văzând că Nehliudov nu e în bună dispoziție și că nu-i chip să-l atragă într-o discuție plăcută și inteligentă, Sofia Vasilievna se întoarse către Kolosov, cerându-i părerea despre o nouă dramă ce se reprezenta în oraș; întrebarea ei era pusă cu un asemenea ton, de parcă părerea lui Kolosov era imbatabilă și fiecare cuvânt al lui trebuia imortalizat. Kolosov critică drama și cu acest prilej își expuse și teoriile sale despre artă. Prințesa Sofia Vasilievna se entuziasmă de dreptatea reflecțiilor lui, încercă uneori să-l apere timid pe autorul dramei, dar ceda îndată în fața argumentelor doctorului sau căuta o cale de mijloc. Nehliudov se uita la ei și-i asculta, dar vedea și auzea cu totul altceva decât ceea ce se desfășura sub ochii lui.

Ascultându-i ba pe Sofia Vasilievna, ba pe Kolosov, Nehliudov își dădea seama, în primul rând, că Sofiei Vasilievna și lui Kolosov nu le păsa câtuși de puțin de dramă și nici unuia de celălalt și că dacă vorbeau, o făceau numai spre a-și satisface nevoia fiziologică de a-și pune în mișcare după masă mușchii limbii și ai gâtului. În al doilea rând, că acest Kolosov, care băuse votcă, vin și lichior, era cam amețit, nu ca mujicii care beau rar, ci ca oamenii care și-au făcut un obicei din a bea. Nu se clătina, nu spunea prostii, dar era într-o stare anormală de excitare și încântare de sine. În al treilea rând, Nehliudov vedea că prințesa Sofia Vasilievna, în timp ce discuta, se uita cu îngrijorare spre fereastră, de unde se apropia încet de ea o rază piezișă de soare, care i-ar fi putut lumina prea fățiș bătrânețea.

— Cât e de adevărat, aprobă ea o observație de-a lui Kolosov, și apăsă pe butonul de sonerie din perete, de lângă canapea.

În clipa aceea, doctorul se ridica și, ca unul de-al casei, ieși din odaie fără să spună nimic. Sofia Vasilievna îl însoți cu privirea, urmând înainte conversația.

— Te rog, Filipp, trage draperia peste fereastră, spuse ea, arătându-i din ochi draperia valetului celui chipeș, care-și făcuse apariția în odaie la

chemarea ei. Misticismul fără poezie e o superstiție, iar poezia fără misticism – proză, spuse ea, zâmbind trist, fără să-și ia ochii de la valet și de la draperie.

— Filipp, nu draperia asta, cealaltă draperie am spus, cea de la fereastra mare, porunci Sofia Vasilievna cu un glas plin de suferință, în mod vădit îndurerată de efortul pe care o făcea rostind aceste vorbe. Și ca să se mai aline, duse la gură, cu degetele sale împodobite cu inele, țigara parfumată, fumegândă.

Chipeșul Filipp, lat în spate, musculos, se înclină ușor, cerându-și iertare parcă, și, călcând fără zgomot pe covor cu picioarele lui zdravene, cu pulpe vâjnoase, trecu supus la cealaltă fereastră și începu să tragă draperia, potrivit-o astfel ca nici o rază de soare să nu cuteze să cadă pe prințesă. Dar nici de data aceasta nu nimeri bine ce avea de făcut și iarăși chinuita Sofia Vasilievna trebui să-și întrerupă discuția despre mistica și să-l dojenească pe neîndemânaticul Filipp, care-i tulbura fără milă liniștea. O clipă în ochii lui Filipp scăpără o scânteie.

„Dracu’ să te înțeleagă ce vrei», și-o fi zicând în sinea lui valetul”, gândi Nehliudov, care urmărise toată scena. Dar chipeșul și voinicul Filipp își stăpâni în aceeași secundă enervarea și începu să facă liniștit ceea ce-i porunca lănceda, lipsita de vlagă și falsă din cap până-n picioare, Sofia Vasilievna.

— Desigur că este o mare parte de adevăr în teoria lui Darwin, reluă Kolosov, tolănindu-se în fotoliul scund și privind cu ochi somnoroși la Sofia Vasilievna, dar uneori merge prea departe. Da.

— Dar dumneata crezi în ereditate? îl întrebă prințesa Sofia Vasilievna pe Nehliudov, a cărui tăcere o irita.

— În ereditate? întrebă Nehliudov. Nu, nu cred, urmă el, copleșit în clipa aceea de imaginile ciudate ce-i răsăriseră neașteptat în închipuire. Și-l reprezintă pe voinicul și chipeșul Filipp pozând ca model, iar alături de el pe Kolosov gol, cu burta ca un pepene, cu capul pleșuv și cu brațele slabe, moi, atârându-i ca două lujere de-a lungul trupului. Și apoi, la fel, vedea în imaginația lui, ca prin ceață, umerii Sofiei Vasilievna, acoperiți acum cu catifea și mătase, așa cum ar arăta în realitate; dar viziunea această era atât de hidoasă, încât se strădui s-o alunge.

Sofia Vasilievna îl măsură cu privirea.

— Ei, dar Missi te așteaptă, spuse ea. Du-te la ea, știu că voia să-ți cânte o piesă nouă de Schumann... Foarte frumoasă.

„Nu vrea să-mi cânte nimic. Toate astea-s minciuni. Mă întreb ce rost au?” gândi Nehliudov, ridicându-se în picioare și strângând mâna osoasă, transparentă și împodobită cu inele a Sofiei Vasilievna.

În salon o întâlni pe Katerina Alekseevna, care se opri să-i vorbească.

— Văd că îndatoririle de jurat au o influență deprimantă asupra dumitale, spuse ea în franțuzește, ca de obicei.

— Da, iertați-mă, sunt cam deprimat astăzi și nu am dreptul să-i indispun și pe alții, răspunse Nehliudov.

— Și de ce ești deprimat?

— Dați-mi voie să nu vă răspund la această întrebare, spuse el, căutându-și pălăria.

— Ai uitat când susțineai ca omul trebuie totdeauna să spună adevărul și când chiar ne-ai spus și nouă o seamă de adevăruri destul de

brutale.

Atunci de ce nu vrei să ne spui adevărul acum? Îți amintești, Missi? întrebă Katerina Alekseevna, cu ochii la Missi, care tocmai intra în odaie.

— Atunci era un joc, răspunse Nehliudov cu seriozitate. La joc e mai ușor. În realitate însă suntem atât de păcătoși... Adică eu sunt atât de păcătos... încât... Eu cel puțin nu pot spune adevărul.

— N-o mai drege, mai bine spune-ne prin ce suntem noi atât de păcătoși, insistă Katerina Alekseevna, jucându-se cu vorbele rostite de el și prefăcându-se că nu bagă de seamă aerul grav al lui Nehliudov.

— Nimic nu este mai rău decât să recunoști că nu ești bine dispus, intră în vorbă Missi. Eu niciodată nu recunosc așa ceva față de mine însămi și de aceea sunt totdeauna bine dispusă. Ei, haidem la mine. O să încercăm să-ți risipim această mauvaise humeur²²

Nehliudov simțea ceea ce simte probabil un cal când este dezmiardat ca să i se pună căpăstrul pentru a fi dus la înhamat. Și parcă niciodată nu-i fusese mai neplăcut ca azi gândul de a se lăsa înhamat. Se scuză spunând că trebuie neapărat să fie acasă și-și luă rămas-bun. Missi îi reținu mâna într-a ei mai mult ca de obicei.

— Nu uita că ceea ce este însemnat pentru dumneata este însemnat și pentru prietenii dumitale, spuse ea. Măine vii?

— Nu cred, răspunse Nehliudov și, cuprins de rușine, fără să știe dacă pentru sine sau pentru ea, roși și ieși în grabă.

— Ce să fie oare? Comme cela m' intrigue²³, spuse Katerina Alekseevna, după plecarea lui Nehliudov. Trebuie să aflu neapărat. Vreo chestiune d'amour-propre: il est tres susceptible, notre cher Mișea²⁴

„Plutot une affaire d'amour sale²⁵”, era să spună Missi, dar se stăpâni, privind în gol cu fața sumbră, cu totul diferită de cea pe care o avusese în prezența lui Nehliudov. Dar nici față de Katerina Alekseevna nu-și îngădui să spună acest calambur de prost gust, ci spuse numai atât:

— Fiecare dintre noi avem zilele noastre bune și zilele noastre proaste.

„Oare și ăsta o să mă înșele? gândi ea. După tot ce a fost între noi, ar fi prea urât din partea lui.”

Dacă ar fi trebuit să explice ce înțelege prin vorbele „tot ce a fost între noi”, Missi n-ar fi putut spune nimic precis, și totuși știa foarte bine că Nehliudov n-o îndemnase numai să spere, dar aproape că-i făgăduise să se însoare cu ea. Nu se rostiseră vorbe limpezi, dar se schimbaseră priviri, zâmbete, aluzii, tăceri. Și toate acestea o îndreptățeau, credea ea, să-l socotească al ei și i-ar fi venit foarte greu să-l piardă.

XXVIII

„Rușinos și dezgustător, dezgustător și rușinos”, gândea Nehliudov, mergând pe jos spre casa de-a lungul străzilor bine cunoscute. Sentimentul apăsător, trezit în el de convorbirea cu Missi, nu-l părăsea. Își spunea că, formal, dacă se poate spune așa, n-avea nici o vină față de ea: nu-i spusese nimic care să-l lege, nu-i propusese s-o ia în căsătorie; de fapt însă, își dădea seama că era legat de ea, că-i făgăduise tacit, și cu toate acestea simțea acum cu toată ființa lui că nu se poate căsători cu ea. „Rușinos și dezgustător, dezgustător și rușinos”, repeta întruna în sinea lui, gândindu-se nu numai la relațiile lui cu Missi, ci la toate, în general. „Totul e rușinos și

dezgustător”, repeta el, urcând treptele casei sale.

— Nu cinez, îi spuse el lui Kornei, care intrase după el în sufragerie, unde îl aștepta masa pusă și ceaiul. Poți pleca.

— Am înțeles, răspunse Kornei, dar nu plecă, ci se apuca să strângă masa. Nehliudov se uita la Kornei cu ciudă. Ar fi vrut ca toată lumea să-l lase în pace și îi părea că toată lumea dinadins îl sâcâie. După ce ieși Kornei din odaie, Nehliudov se apropie de samovar, cu gândul să-și pregătească un ceai. Auzind însă pașii Agrafenei Petrovna, trecu repede în salon, ca să nu se întâlnească cu ea, și închise ușa după el. În camera aceasta murise maică-sa cu trei luni în urmă. Acum, intrând în salonul unde ardeau două lămpi cu reflectoare, care luminau portretul tatălui și al mamei sale, își aminti de purtarea lui din ultima vreme față de maică-sa și această purtare îi păru falsă și dezgustătoare. Iarăși un lucru rușinos și urât. Își aminti cum în ultima perioada a bolii ei chiar îi dorise moartea. Își spunea atunci ca o dorește pentru ea, ca să o scape de chinuri, în realitate însă o dorea ca să scape el de vederea chinurilor ei.

Din dorința de a trezi în suflet amintiri frumoase despre ea, se uită la portretul ei, făcut de un pictor vestit și plătit cu cinci mii de ruble. Era înfățișată într-o rochie neagră de catifea, cu un decolteu foarte mare, care lăsa să i se întrezărească pieptul. Se vedea că pictorul îi pictase cu deosebită grijă bustul, despărțitura dintre sâni, gâtul și umerii minunat de frumoși. Ceea ce i se păru din cale-afară de rușinos și de dezgustător. Era ceva respingător, de sacrilegiu în acest portret al mamei sale, prezentată în chip de femeie atrăgătoare, pe jumătate dezgolită. Și cu atât mai respingător, cu cât tocmai în camera asta, cu trei luni în urmă, zăcuse aceeași femeie, uscată ca o mumie, dar care răspândea un miros cumplit de greu, ce nu putea fi îndepărtat cu nimic, și care stăruia nu numai în cameră, ci în toată casa. I se părea ca și acum mai simte acel miros. Își aminti apoi cum, cu o zi înainte de a muri, ea îi luase mâna lui albă și zdravănă în mânuța ei mică, negricioasă, numai piele și os, și-i spusese: „Nu mă judeca, Mișea, dacă nu m-am purtat așa cum ar fi trebuit”, și ochii ei, decolorați de suferință, se umpluseră de lacrimi. „Ce dezgustător!” își spuse încă o dată, privind femeia din portret, pe jumătate dezgolită, cu umeri și brațe minunate, ca de marmură, și cu un zâmbet biruitor pe buze. Pieptul dezgolit din portret îi aduse aminte de o altă femeie tânără, pe care o văzuse cu câteva zile în urmă la fel de dezgolită. Era Missi, care scornise un pretext oarecare ca să-l cheme seara la ea, s-o admire în rochia ei elegantă, înainte să plece la un bal. Își aduse aminte cu dezgust de umerii și brațele ei frumoase. Și de acel tată al ei, grosolan, bestial, cu trecutul lui încărcat și plin de cruzime, și de mama ei cu reputație îndoielnică și faimă de bel esprit²⁶

Toate acestea erau respingătoare și în același timp rușinoase. „Rușinos și dezgustător, dezgustător și rușinos.” „Nu, nu, nu se mai poate așa, își spunea el, trebuie să mă eliberez, să rup toate aceste legături false cu familia Korceaghin, cu Maria Vasilievna, cu moștenirea, cu toate celelalte... Da, să răsuflu ușurat, liber. Să plec în străinătate, la Roma, să lucrez la tabloul meu...” Își aduse aminte de îndoielile lui asupra talentului său. „N-are a face, numai să răsuflu liber. Întâi la Consta-tinopol, apoi la Roma; plec cum scap de îndatoririle mele de jurat, cum pun la punct chestiunea aceea cu avocatul.”

Și deodată îi răsări în închipuire cu o limpezime uimitoare pușcăriașa

cu ochii negri și puțin sașii. Și cum a plâns la ultimul cuvânt al acuzaților! Nehliudov își strivi brusc în scrumieră țigara, aprinse alta și începu să umble de colo până colo prin odaie. Și, una după alta, începură să-i învie în minte clipele trăite alături de ea. Își aminti de ultima lor întâlnire, de patima aceea animalică, care-l cuprinsese atunci, și de dezamăgirea care-i urmasese după îndestularea simțurilor. Își aminti de rochia ei albă cu cingătoare albastră, de slujba de înviere. „Doar am iubit-o, am iubit-o cu adevărat, cu o dragoste curată, în noaptea aceea, și înainte chiar, o, cât am iubit-o când am locuit prima oară la mătușile mele, pe când îmi scriam lucrarea!”. Își aduse aminte cum era el pe vremea aceea și un val de prospețime, de tinerețe, de bucurie de a trăi îl învălui și-l întristă și mai tare.

Deosebirea dintre el, cel de atunci, și cel de acum era enormă, aceeași, dacă nu și mai mare, ca dintre Katiușa din biserica și prostituata judecată astăzi dimineață, care chefuisse cu negustorul. Atunci era un om plin de avânt, liber, în fața căruia se deschideau posibilități nemăsurate – acum se simțea încheștat din toate părțile de ghearele unei vieți neroade, serbede, josnice, din care nu mai vedea nici o ieșire și, cel mai ades, chiar se complăcea în ea. Își aduse aminte cât de mândru fusese cândva de sinceritatea și de corectitudinea lui, de legământul pe care îl făcuse cu sine însuși de a spune totdeauna adevărul și pe care îl respecta cu sfințenie, iar acum era cufundat în minciună – în cea mai înspăimântătoare minciună, pe care cei din jurul lui o luau drept adevăr. Și nu era nici o ieșire din această minciună, cel puțin el nu vedea niciuna. Se împotmolise în ea, se deprinsese cu ea, se lăfăia în ea.

Cum să rupă legăturile cu Maria Vasilievna, cu bărbatul ei, astfel încât să nu-i fie rușine să se uite în ochii bărbatului și ai copiilor lui? Cum să se elibereze fără minciună de legăturile lui cu Missi? Cum să rezolve contradicția dintre a recunoaște nedreptatea proprietății private asupra pământului și a păstra mai departe averea moștenită de la maică-sa? Cum să-și răscumpere păcatul față de Katiușa? Acest lucru cel puțin nu putea fi lăsat așa. „Nu pot să părăsesc o femeie pe care am iubit-o, mulțumindu-mă să plătesc un avocat ca s-o scape de ocnă, la care merge nevinovată, adică să-mi răscumpăr păcatul cu bani, ca atunci, demult, când socoteam că am făcut tot ce trebuie dându-i bani.”

Retrăia în minte clipa când o oprise pe coridor, îi vârase în sân banii și fugise. „Ah, banii aceia! spuse el cu groaza și dezgustul pe care le simțise și atunci. Ah, ah! Ce dezgustător! rosti el cu glas tare, ca și atunci. Numai un netrebnic, un ticălos putea să se poarte astfel. Iar netrebnicul și ticălosul acela sunt chiar eu! spuse el tot cu glas tare. Dar să fie oare cu puțință, se opri el din mers, sunt cu adevărat un ticălos? Dar cine altul decât eu? își răspunse tot el. Și apoi, asta nu e încă tot, urmă el să se învinovățească mai departe. Nu este o josnicie, o ticăloșie, purtarea ta față de Maria Vasilievna și de bărbatul ei? Dar atitudinea ta față de avere? Sub pretext că banii sunt de la mama, te folosești de o avere, pe care altminteri o socotești ilegală. Și toată viața ta desfrânată și trândavă. Și ca o încununare a tuturor acestora – purtarea ta față de Katiușa. Ticălosule, netrebnicule! Oamenii n-au decât să creadă ce vor despre mine, pe ei pot să-i înșel, dar nu mă pot înșela pe mine însumi.”

Și deodată înțelese că tot dezgustul acela, pe care-l simțise în ultimul

timp, și mai ales astăzi, față de oameni, față de bătrânul prinț, de Sofia Vasilievna, de Missi, de Kornei, nu era decât dezgustul pe care-l simțea față de sine însuși. Și lucru de mirare: această recunoaștere a propriei ticăloșii, deși dureroasă, avea totuși în ea ceva liniștitor și dător de bucurie.

De mai multe ori se petrecuse în viața lui Nehliudov ceea ce el numea o „curățare sufletească”. Era acea stare de spirit în care, după un lung răstimp, dându-și deodată seama de încetinirea și uneori chiar de stagnarea vieții sale lăuntrice, începea să măture tot gunoiul ce se adunase în sufletul său și pricinuisese această stagnare.

Întotdeauna după asemenea treziri la realitate, Nehliudov își statornicea unele reguli de purtare, pe care își propunea să le respecte toată viața: își scria jurnalul, reîncepea o nouă viață, pe care nădăjduia să n-o mai schimbe niciodată – turning a new leaf²⁷, cum spunea el. De fiecare dată însă, ispitele lumești îl prindeau iar în mrejele lor și pe nesimțite cădea iarăși, uneori chiar mai jos decât înainte.

Astfel se curățase el și se ridicase de câteva ori; prima oară se întâmplase în acea vară pe care o petrecuse la mătușile sale. A fost trezirea lui cea mai puternică și mai înflăcărată. Și urmările ei au ținut destul de multă vreme. A doua trezire de acest fel a fost atunci când, doritor să-și jertfească viața, și-a părăsit slujba civilă și a intrat în armată în timp de război. De data aceea însă, reîmbăcsirea sufletului urmase cu pași repezi. Apoi a mai fost o altă trezire, atunci când și-a dat demisia din armată și a plecat în străinătate pentru a se apuca de pictură.

De atunci și până în această zi trecuse o perioadă lungă fără nici o curățare și de aceea se îmbăcsise sufletește mai tare ca oricând, ajunsese la o nepotrivire atât de izbitoare între ceea ce-i cerea conștiința și viața pe care o ducea, încât, dându-și deodată seama de ea, se îngrozi.

Prăpastia ce se căscase era atât de mare și îmbăcsirea sufletească atât de cumplită, încât în prima clipă gândi că nu mai e nici o cale de purificare. „Doar ai mai încercat să te îndrepti, să fii mai bun, și n-ai izbutit, spunea glasul ispitei în sufletul lui, ce rost are să mai încerci? Nu ești singurul, toți sunt la fel, așa e viața”, îi spunea același glas. Dar în Nehliudov se trezise de astă dată acea ființă liberă, spirituală, singura adevărată, singura puternică și veșnică, și el nu putea să nu-i dea crezare. Și oricât de enormă era deosebirea între ceea ce era el și ceea ce ar fi vrut să fie, pentru ființa spirituală trezită în el totul era cu puțință.

„Am să dau în vileag cu orice preț toată minciuna, care m-a legat de mâini și de picioare, voi mărturisi totul, voi spune adevărul tuturor și voi făptui numai ce este drept, își spuse el cu glas tare și hotărât. Am să-i spun lui Missi adevărul, că sunt un desfrânat și nu mă pot căsători cu ea, ca degeaba am tulburat-o; am să-i spun Mariei Vasilievna (soția mareșalului nobilimii)... De altfel, ei n-am ce-i spune, am să-i spun bărbatului ei că sunt un ticălos, că l-am înșelat. Cu moștenirea am să fac așa cum cere dreptatea. Am să-i spun ei, Katiușei, că sunt un ticălos, că sunt vinovat față de ea și am să fac tot ce pot ca să-i ușurez soarta. Da, am s-o văd și am s-o rog să mă ierte. Da, am să cer iertare, cum cer copiii. Se opri o clipă. Am să mă căsătoresc cu ea, la nevoie.”

Se opri, își împreună palmele a rugă, așa cum făcea când era mic, își ridica ochii în sus și spuse către o ființă nevăzută:

— Doamne, ajută-mă, învață-mă ce trebuie să fac, vino și te sălășluiește în sufletul meu și mă curățește pre mine de toată spurcăciunea!

Se rugă lui Dumnezeu. Îi cerea să-l ajute, să pogoare în el, să se sălășluiască în el și să-l curețe, fără să-și dea seama că ceea ce-l ruga el se și împlinise. Dumnezeu, care sălășluia în el, se și trezise în conștiința lui. Se simțea una cu el și de aceea simțea nu numai libertatea, avântul și bucuria vieții, dar și toată puterea binelui. Tot binele pe care-l poate face un om se simțea acum în stare să-l facă.

În timp ce-și spunea aceasta, ochii i se umplură de lacrimi; bune și rele lacrimi; bune, întrucât erau lacrimi de bucurie pentru trezirea ființei spirituale din el, care în toți acești ani fusese adormită, și rele, întrucât erau lacrimi de înduioșare față de el însuși și față de virtutea sa.

I se făcuse cald. Se apropie de fereastră și o deschise. Fereastra dădea în grădină. Era o noapte liniștită, răcoroasă, luminată de lună. În depărtare se auzi un duruit de roți, apoi totul se cufundă în tăcere. Umbra unui plop înalt cădea chiar sub fereastră și cele mai mici amănunte ale crengilor sale dezgolite se vedeau pe nisipul greblat al grădinii. În stânga, acoperișul unei magazii părea alb în lumina puternică a lunii. Drept înainte se așternea printre ramurile împletite ale copacilor umbra neagră a gardului. Nehliudov se uita în grădina scăldată în lumina lunii, la acoperișul magaziei, la umbra plopului, și trăgea adânc în piept aerul curat, înviorător.

„Ce bine el Ce bine, Doamne, ce bine el”, își spunea el, cu gândul la ceea ce se petrecea în sufletul său.

XXIX.

Maslova se înapoie în celula ei abia la șase seara, obosită și bolnavă, cu picioarele umflate, după cele cincisprezece verste de mers pe piatra caldarâmului cu care nu era obișnuită; era copleșită de condamnarea neașteptată de grea și, pe deasupra, sfârșită de foame.

La tribunal, în timpul unei pauze, când gardienii mâncaseră lângă ea pâine cu ouă răscoapte, simțise cum îi lasă gura apă și că-i este tare foame, dar îi păruse umilitor pentru ea să le ceară de mâncare. După vreo trei ceasuri, nu mai simțea foame, ci doar o mare slăbiciune. În starea aceasta se afla când se pronunțase sentința atât de neașteptată pentru ea. În prima clipă i se păruse că n-a auzit bine, nu-și credea urechilor, atât de greu îi venea să se socoată ocnașă. Văzând însă fețele liniștite, profesionale, ale judecătorilor și juraților, care primeau acest lucru ca pe ceva foarte firesc, se revoltase și strigase din toate puterile că nu e vinovată. Văzând însă că strigătul ei este primit ca un lucru foarte firesc, obișnuit, care nu putea schimba nimic, izbucnise în plâns, înțelegând că trebuie să se supună acestei nedreptăți crunte și neașteptate, care fusese săvârșită asupra ei. O mira mai ales faptul ca o osândiseră atât de aspru niște bărbați – bărbați tineri, aceiași care se uitau totdeauna drăgăstos la ea. Numai pe substitutul de procuror îl simțise că e pornit împotriva ei. În timpul cât așteptase în camera arestaților să fie chemată la judecată și în pauzele procesului îi văzuse pe acești bărbați trecând sub diferite pretexte prin fața ușii ei sau chiar intrând în odaie, numai ca să se uite mai îndeaproape la ea. Și deodată acești bărbați o condamnaseră fără nici un rost la ocnă, cu toate că

era nevinovată. La început plânse, apoi se potoli și, buimăcită cu totul, așteptă în camera arestaților să fie trimisă înapoi la închisoare. Nu mai avea decât o singură dorință: să fumeze. În această stare o găsiră Bocikova și Kartinkin, aduși în aceeași odaie după citirea sentinței. Bocikova începu de îndată s-o ocărăscă pe Maslova și s-o numească ocnașă.

— Ei, ce-ai câștigat? Credeai că scapi așa? Nu ți-a mers, târfă afurisită. După faptă și răsplată. La ocnă n-o să-ți mai ardă de ferchezuală.

Maslova ședea cu mâinile vârate în mânecile halatului și, cu capul lăsat în piept, se uita la podeaua murdară de sub picioare. La ocările Bocikovei nu răspunse decât atât:

— Eu nu mă leg de voi, nu vă legați nici voi de mine. Eu nu mă leg de voi, nu-i așa? repetă ea de câteva ori, după care tăcu.

Se învioră puțin numai după ce Kartinkin și Bocikova fură scoși din odaie și un gardian intră, întinzându-i trei ruble.

— Tu ești Maslova? întrebă el. Uite, ți i-a trimis o cucoană.

— Care cucoană?

— Ia banii și nu mai tot întreba atâta.

Banii îi trimisese Kitaeva, patroana casei de toleranță. După proces, îl întrebase pe portărel dacă s-ar putea să-i dea ceva bani Maslovei. Aflând de la acesta că se poate, ea își trăsese de pe mâna albă, plină, mânușa de antilopă cu trei nasturi, scosese dintr-un buzunar ascuns în cutele de la spate ale fustei sale de mătase un portofel modern și, scotocind printre cupoanele abia tăiate de la titlurile de rentă pe care le câștigase în întreprinderea ei, alesese unul în valoare de 2 ruble și 50 copeici, adăugase la aceasta două monede de 20 de copeici și una de 10, apoi îi înmânase toată suma portărelului. Acesta chemase gardianul și-i întinse banii în fața donatoarei.

— Te rog să-i dai pe toți, îi spuse Karolina Albertovna gardianului.

Gardianul se simțise jignit de această neîncredere și de aceea fusese atât de ursuz cu Maslova.

Maslova se bucură de bani, fiindcă datorită lor își putea satisface singura dorință din clipa aceea.

„De-aș putea să-mi fac repede rost de țigări și să trag un fum”, își zise ea; toate gândurile îi erau concentrate asupra fumatului. Dorea atât de mult o țigară, încât inspiră cu lăcomie aerul îmbâcsit cu miros de tutun ce ieșea prin ușa biroului. Fu nevoită însă să mai aștepte destul de mult, căci grefierul care urma să facă formele de plecare ale condamnaților uitase de ei, tot discutând în contradictoriu cu unul dintre avocați despre articolul interzis.

Câțiva tineri și chiar câțiva mai în vârstă intrară și după proces în odaia în care se afla Maslova, ca să se uite la ea, șușotind între ei. Acum însă Maslova nici nu-i băgă în seamă.

În sfârșit, spre ceasurile cinci, i se dădu drumul să plece. Însoțită de gardieni – cel din Nijni-Novgorod și ciuvașul – Maslova părăsi tribunalul, ieșind pe ușa de din dos. Încă pe coridorul tribunalului le dădu 20 de copeici, rugându-i să-i cumpere două pâini albe și țigări. Ciuvașul începu să râdă, luă banii și-i spuse:

— Bine, cumperi noi.

Și în adevăr se ținuse de cuvânt – îi cumpără pâine și țigări și-i dădu și restul.

Nu era voie de fumat pe drum, așa că Maslova ajunsese la închisoare cu aceeași dorință neîmplinită. În clipa sosirii sale, fură aduși la închisoare vreo sută de pușcăriași, veniți cu trenul, cu care se întâlneau în gangul închisorii.

Pușcăriașii, care bărboși, care rași, bătrâni, tineri, ruși și de alte naționalități, unii cu capul ras pe jumătate, zăngănind din cătușele de la picioare, umplură coridorul de praf, larmă de glasuri, tropăit de pași și miros iute de sudoare. Trecând pe lângă Maslova, o priveau cu ochi lacomi, iar unii, cu fețele aprinse de poftă, se apropiau și se legau de ea.

— Uu-u, ce fătucă frumoasă spuse unul.

— Respectele mele, domnișoară, sări un altul, făcându-i cu ochiul.

Unul dintre ei, negricios și mustăcios, cu fața bărbierită și ceafa rasă,

vineție, sări spre ea, încurcându-se în lanțurile de la picioare și-o apuca de mijloc.

— Ce, nu mă mai cunoști, ai? Lasă nazurile! strigă el, rânjind și fulgerând-o cu privirea, când ea îl împinse în lături.

— Ce faci, nemernicule? strigă subdirectorul închisorii, apropiindu-se din urmă.

Pușcăriașul se ghemui și se dădu înapoi. Subdirectorul se răsti la Maslova:

— Tu ce cauți aici?

Maslova vru să-i spună că fusese adusă de la tribunal, dar era atât de obosită, că-i fu lene să vorbească.

— De la tribunal, înălțimea voastră, răspunse unul dintre însoțitorii ei, făcându-și loc prin mulțime și ducându-și mâna la cozoroc.

— Predă-o imediat gardianului-șef. Ce-i porcăria asta!

— Am înțeles, înălțimea voastră.

— Sokolov, ia-o în primire, strigă subdirectorul.

Gardianul-șef se apropie de ea, o împinse supărat de umăr și, făcându-i semn cu capul, o duse în culoarul secției de femei. Aici fu percheziționată în amănunt și, negăsindu-se nimic la ea (cutia cu țigări era vârată în pâine), fu dusă în aceeași celulă din care plecase dimineață.

XXX.

Celula în care era întemnițată Maslova era o odaie mare, lungă cam de nouă arșini și lată de șapte, cu două ferestre, o sobă scorjită și un prici de scânduri grosolan înjghebat, care ocupa cam două treimi din încăpere. La mijlocul peretelui din fața ușii atârna o icoană întunecată, cu o lumânare de ceară lipită pe ea și sub care spânzura un buchețel de imortele prăfuite. În partea stângă, după ușă, se afla un hârdău puturos, în jurul căruia podeaua se făcuse neagră. Inspecția de seară trecuse de curând și femeile fuseseră încuiate pentru noapte.

Cincisprezece suflete locuiau în această cameră: douăsprezece femei și trei copii.

Era încă lumină și numai două femei se culcaseră pe prici: una cu halatul tras peste cap – o fată săracă cu duhul, arestată pentru că n-avea acte – care dormea mai tot timpul, și cealaltă, o ofticoasă, condamnată pentru furt. Aceasta din urmă nu dormea; sta întinsă, cu halatul sub cap,

cu ochii larg deschiși, luptându-se din greu cu tușea care-i hârâia tot timpul în piept și-i zgâria gâtulejul. Celelalte femei – toate numai în cămăși groase de pânză și cu capul gol – unele ședeau pe pat și coseau, altele stăteau la fereastră și se uitau la deținuții care treceau prin curte. Una dintre cele trei femei care coseau era bătrâna Korabliova – ea o petrecuse dimineață pe Maslova până la ușa celulei – femeie înaltă, trupeșă, cu o față zbârcită, încruntată și posomorâtă, și cu o gușă atârându-i sub bărbie. Avea părul bălai, cărunt la tâmpile, împletit într-o cosiță scurtă, iar pe obraz un neg mare, păros. Fusesse condamnată la ocnă pentru că-și omorâse bărbatul cu toporul. Îl omorâse pentru că acesta se legase de fiică-sa. Ea era șefa camerei și tot ea făcea negoț cu băutură. Cosea cu ochelarii pe nas și ținea acul în mână ei mare, muncită, așa cum îl țin țărăncile, cu trei degete și cu vârful spre ea.

Lângă dânsa ședea o femeie scundă, oacheșă, cu nasul cârn și ochi mici, negri, blândă din fire și foarte guralivă. Cosea și ea saci din foaie de cort. Fusesse paznică la un canton de cale ferată și era condamnată la trei luni de închisoare, pentru că uitase să întâmpine un tren cu fanionul în mână și se produsese un accident. A treia femeie care cosea era Fedosia – Fenicika, cum îi spuneau suratele – foarte tânără și frumușică, albă, rumenă, cu ochi albaștri de copil și două cozi lungi, blonde, puse cunună în jurul capului. Era închisă pentru tentativa de a-și otrăvi bărbatul. Încercase să-l otrăvească îndată după cununie, la care fusesse silită la vârsta de șaisprezece ani. În cele opt luni în care fusesse eliberată pe cauțiune, în așteptarea judecării, nu numai că se împăcase cu bărbatul ei, dar îl și îndrăgise din toată inima, așa că judecata o găsisse trăind în cea mai deplină înțelegere cu bărbatul-său. Și cu toate că bărbatu-său și socru-său și mai ales soacră-sa care prinsese drag de ea se străduiseră din răspuțeri s-o scape de judecată, fusesse condamnată la muncă silnică și deportare în Siberia. Fedosia cea bună, veselă și zâmbitoare își avea locul pe prici alături de Maslova și o îndrăgise așa de tare, încât își luase răspunderea să-i poarte de grijă. Pe prici mai ședeau, fără nici o treabă, încă două femei. Una de vreo patruzeci de ani, cu fața trasă și palidă, care trebuie să fi fost cândva foarte frumoasă, acum însă slabă și ofilită, ținea la sân un prunc și-i dădea să sugă din pieptul ei alb și veșted.

Crima săvârșită de ea era aceea că, în ziua când în satul lor fusesse luat ca recrut, pe nedrept, după părerea țăranilor, un nepot de-al ei, și țăranii îl opriseră din drum pe zapciu și-l luaseră pe băiat înapoi, ea, mătușa, fusesse cea dintâi care apucase de căpăstru calul pe care era dus recrutul. Între ea și sobă stătea așezată o bătrânică blajină, gârbovită, cu față zbârcită și părul alb, care se prefăcea că vrea să prindă un băiețel dolofan, de vreo patru ani, tuns scurt, care alerga prin fața ei și râdea din toată inima. Copilul, numai în cămășuță, alerga strigând: Iaca nu m-ai prins!” Bătrânică, învinuită împreună cu fiul său de incendiere, își ispășea pedeapsa cu inima ușoară; îi era jale numai pentru fiul ei care trebuia să stea și el în temniță, și mai cu osebire încă pentru moșul de acasă, căci se temea c-or să-l năpădească păduchii, fiindcă noră-sa îl părăsise și n-avea cine-l îngriji.

Pe lângă aceste șapte femei, alte patru stăteau la una dintre ferestrele deschise și, ținându-se cu mâinile de gratii, vorbeau prin semne și strigăte cu deținuții care treceau prin curte, aceiași cu care se întâlnise Maslova la intrare. Una dintre aceste femei, o roșcovană mare și greoaie, cu trupul

puhav și moleșit, plină de pistrui pe fața albă-gălbuie, pe mâinile și pe gâtul gras, revărsat peste gulerul desfăcut al cămășii, era condamnată pentru furt. Striga pe fereastră cu glas tare și răgușit vorbe deșuchate. Alături de ea stătea o femeie puțintică la trup cât o fetiță de zece ani, disproporționată, cu spinarea lungă și picioarele scurte de lot. Avea fața roșie, pătată, ochi negri, foarte depărtați, și niște buze scurte și groase, care-i descopereau dinții albi, ieșiți în afară. Privea la cele ce se petreceau în curte și chicotea pițigăiat.

Această pușcăriașă, poreclită Cilibia din pricina cochetăriei sale, fusese condamnată pentru furt și incendiere. În spatele lor se afla o femeie însărcinată, cu o burtă enormă, îmbrăcată într-o cămașă murdară, aproape cenușie; era slabă, vânoasă și avea o înfățișare jalnică. Fusese condamnată ca tăinuitoare la un furt. Tăcea și zâmbea cu o expresie îngăduitoare, privind la cele ce se petreceau în curte. Cea de-a patra femeie de la fereastră era o țărăncuță scundă și îndesată, cu ochii bulbucați și fața blajină, condamnată pentru negoț clandestin cu băuturi spirtoase. Aceasta era mama băiețelului de patru ani, care se juca cu bătrânica, și a unei fetițe de șapte ani, pe care-i luase cu ea la închisoare, neavând cu cine-i lăsa acasă. Se uita și ea pe fereastră, împletind însă fără oprire la un ciorap, și uneori se încrunta și închidea ochii, vădit nemulțumită de ceea ce auzea vorbindu-se în curte.

Fiică-sa, fetița de șapte ani, numai în cămășuță și cu părul bălai despletit, se ținea cu mânuța slabă de fusta roșcovanei și, cu ochii larg deschiși, asculta cu luare-aminte vorbele triviale pe care le schimbau femeile cu pușcăriașii din curte și le repeta în șoaptă, vrând parca să le învețe pe de rost. Cea de-a douăsprezecea deținută era fiica de paracliser; își înecase în fântână copilul din flori, abia născut. Era o fată înaltă, frumos clădită, cu părul bălai încâlcit, împletit neglijent într-o coadă groasă, și cu ochi bulbucați, privind ținta în gol. Fără să ia seama la cele ce se petreceau în jurul ei, desculță și îmbrăcată într-o cămașă murdară, pământie, umbla neîncetat încolo și încoace, în spațiul liber al odăii, și se întorcea repede și brusc când ajungea la perete.

XXXI.

Când zăngăni lacătul și Maslova intră în odaie, toate femeile întoarseră capul spre ea. Până și fata de paracliser se opri o clipă din mers, ridică din sprâncene și se uită la cea care intrase, apoi, fără să scoată o vorbă, începu iar să umble cu pași mari, apăsați. Korabliova înfipse acul în pânza aspră și privi întrebător peste ochelari la Maslova.

— Na! Te-ai întors. Și eu care credeam c-o să scapi, spuse ea cu glasul ei răgușit, de bas, aproape bărbătesc. Vasăzică te-au înfundat?!

Își scoase ochelarii și-și puse lucrul alături pe prici.

— Și eu, drăguță, tocmai vorbeam cu mătușa, ziceam că poate ți-or da drumul pe loc. Se întâmplă, cică, și așa ceva uneori. Îți mai dau și bani – după cum ți-e norocul – prinse a vorbi cu glas cântat cantoniera. Și, când colo, a ieșit pe dos. N-a fost voia lui Dumnezeu, se vede, draga mea, adăugă ea cu glas blând și melodios.

— Cum se poate? Te-au condamnat? întrebă Fedosia, uitându-se cu duioșie și compătimire la Maslova, cu ochii ei albaștri de copil. Fața ei

tânăra și veselă se schimbă dintr-o dată și părea gata să plângă.

Maslova nu răspunse, trecu tăcută la locul ei, al doilea de la capăt, alături de Korabliova, și se așeză pe priciul de scânduri.

— Te pomenești că nici n-ai mâncat, spuse Fedosia, ridicându-se în picioare și apropiindu-se de Maslova.

Maslova, fără să răspundă, puse pâinea la căpătâiul priciului și începu să se dezbrace: își scoase halatul plin de praf, apoi basmaua ce-i acoperea părul negru, inelat, și se așeză.

Bătrânica gârbovită, care se hârjonise cu copilul la celălalt capăt al patului, se apropie și ea și se opri în fața Maslovei.

— Țț, țț, țț! făcu ea, clătinând din cap cu milă.

Băiatul se apropie și el o dată cu bătrâna, își holbă ochii și rămase cu gura căscată și privirile ațintite la pâinea adusă de Maslova. Văzând toate aceste chipuri pline de compătimire, după tot ce i se întâmplase, Maslovei îi veni să plângă; buzele începură să-i tremure, dar izbuti să se stăpânească până în clipa când se apropiară de ea bătrânica și băiețașul. Când auzi însă exclamația blajină și plină de milă a bătrânei și, mai ales, când întâlni ochii gravi ai băiețelului, ridicați acum spre ea, nu se mai putu abține. Fața începu să-i tremure și izbucni în hohote de plâns.

— Ți-am spus eu să-ți iei un apărător ca lumea, interveni Korabliova. La ce te-au condamnat? La deportare? întrebă ea.

Maslova vru să răspundă, dar nu izbuti. Plângând, scoase din pâine și îi întinse Korabliovei o cutie de țigări, pe care era zugrăvită o cucoană rumenă, cu părul înfiorat și cu un decolteu mare, adânc răscroît. Femeia se uită la poza de pe cutie, clătină dojenitor din cap la gândul că Maslova cheltuiește banii cu atâta ușurință, apoi luă o țigară, o aprinse la lampă, trase un fum în piept și trecu țigara Maslovei, care, tot plângând, începu să tragă cu lăcomie din ea.

— La ocnă, spuse ea printre sughițurile de plâns.

— Cum de nu li-e frica de Dumnezeu, hapsâni afurisiți, căpcăuni! mormăi Korabliova. Au osândit fata pe degeaba.

Femeile care stăteau la fereastră izbucniră deodată într-un râs grosolan. Râdea și fetița. Glasul ei subțirel se contopea cu râsul răgușit și strident al celorlalte trei femei. Un deținut din curte făcuse se vede vreo șotie, stârnindu-le râsul.

— Ia te uită, harmăsarul! Ce-i dă prin minte să facă, spuse roșcovana, cu trupul mare și gras scuturat de râs și, lipindu-și fața de gratii, începu să strige măscări fără șir.

— Uf, moara asta stricată. I-auzi-o cum duruie! apuse Korabliova, arătând din cap spre roșcovană, și se întoarse iar spre Maslova: Pe mulți ani?

— Patru, răspunse Maslova și o podidiră și mai tare lacrimile, încât una îi căzu pe țigară.

Maslova o strivi supărată între degete, o zvârli și-și aprinse alta.

Cantoniera, deși nu era fumătoare, ridică mukul de țigară și-l netezi, vorbind mai departe.

— Nu degeaba se zice, draga mea, că dreptatea au mâncat-o porcii. Fac ce vor. Matveevna spunea: o să-i dea drumul, da' eu ziceam, nu cred, drăguța mea, îmi spune mie inima c-au s-o înfunde, amărâta de ea, și iacătă că n-

am greșit, încheie ea, și se vedea că-i plăcea să se asculte vorbind.

Între timp, deținuții străbătuseră curtea și femeile, părăsind fereastra, se apropiară și ele de Maslova. Cea dintâi veni cârciumăreasa cu ochii bulbucați, împreună cu fetița ei.

— De ce așa de aspră osânda? întrebă ea, așezându-se lângă Maslova și împletind de zor la ciorap.

— Pentru că n-a avut bani, de aceea-i aspră. Să fi avut bănișori, și-ar fi luat un apărător bun de gură și ar fi achitat-o, spuse Korabliova. E unu' pletos și cu nasu' mare, cum naiba-i zice, ăla, draga mea, te scoate basma curată din orice încurcătură. Să-l fi luat pe el.

— Auzi vorbă, spuse Cilibia, hlizindu-se și așezându-se lângă ele. Ăla fără o mie de ruble nici nu se uită la tine.

— Așa i-a fost scris, spuse bătrânica condamnată pentru incendiere. Glumă-i asta: să-i iei flăcăului nevasta și plodul, apoi să-l zvârli în temniță să-l mănânce păduchii, și pe mine tot așa la bătrânețe, începu ea pentru a suta oară să-și spună povestea. Adevărată-i vorbă poporului: de pușcărie și de cerșetorie nu-i chip să scapi. Dacă nu-i una – e alta.

— Așa merge la ăștia, spuse cârciumăreasa și, uitându-se cu luare-aminte la capul fetiței, își puse ciorapul deoparte, trase copila spre ea, o așeză între genunchi și începu s-o caute cu îndemânare în cap:

— cică „de ce faci negoț cu spirtoase?” Da' din ce să-mi hrănesc copiii? urmă ea, văzându-și liniștită de treaba începută.

Cuvintele cârciumăresei îi amintiră Maslovei de băutură.

— Niște rachiu ar fi bun, îi spuse ea Korabliovei, ștergându-și lacrimile cu mâneca și sughițând în răstimpuri.

— Basamac? Bine, fie, încuviință Korabliova.

XXXII.

Maslova scoase banii ascunși în pâine și îi întinse o hârtie Korabliovei. Korabliova luă hârtia, o cercetă din ochi și, cu toate că nu știa carte, se încrezu în atotștiutoarea Cilibia, care o asigură că hârtia valora două ruble și cincizeci de copeici, și se îndreptă spre răsuflătoarea sobei, unde avea ascunsă o sticlă cu rachiu. Femeile care nu erau vecine de prici cu Maslova plecară la locurile lor. Maslova își scutură de praf halatul și basmaua, își trase picioarele pe pat și se apuca să mănânce din pâine.

— Ți-am păstrat ceaiul, da' s-o fi răcit, spuse Fedosia, luând de pe poliță ceainicul de tablă, acoperit cu o cârpă, și o cană tot de tablă.

Ceaiul era rece și avea gust de cocleală, totuși Maslova își umplu cana și începu să soarbă după fiecare îmbucătură de pâine.

— Finașka, na, ține, spuse Maslova, rupând o bucată de pâine și întinzând-o băiatului care nu-și lua ochii de la gura ei.

Korabliova îi aduse sticlă cu rachiu și o cană. Maslova le cinsti pe Korabliova și pe Cilibia. Aceste trei deținute alcătuiau elita celulei, fiindcă erau singurele care aveau uneori bani și împărțeau totul între ele.

După câțva timp, Maslova se învioră și începu să povestească plină de înflăcărare cele petrecute la tribunal, maimuțărindu-l pe procuror și amintindu-și despre tot ce o impresionase mai tare, și anume că toți bărbații se uitau la ea și-și făceau tot timpul de lucru prin camera acuzaților.

— Până și jandarmul din escortă mi-a spus: „Ăștia vin anume să te vadă pe tine”. Venea câte unul să caute, cică, vreo hârtie, sau altceva, dar eu vedeam bine că n-are nevoie de nici o hârtie, ci mă sorbea din ochi, spunea, zâmbind și clătinând din cap, nedumerită parcă. Ia, se prefăceau!

— Știut lucru! îi țin ușa cantoniera, cu glas cântat. Se înghesuie ca muștele la miere. Dacă-i vorba de altceva, nu-i găsești, dar la așa ceva se înghesuie. E bucuria lor...

— Și aici nu-i la fel? îi tăie vorba Maslova. Nici aici n-am scăpat. Abia mă aduseseră la închisoare, că a și picat o ceată de pușcăriiași de la gară. Au dat buzna peste mine, că nu mai știam cum să scap de ei. Noroc de subdirector c-a sosit tocmai atunci și i-a alungat. Unul s-a ținut scai de mine, abia m-am putut descotorosi de el.

— Cum arăta? întrebă Cilibia.

— Oacheș, cu mustăți.

— El trebuie să fie.

— Care el?

— D-apăi, Șceglov. Care a trecut adineauri pe-aici.

— Care Șceglov?

— Na-ți-o bună! Nu-l cunoști pe Șceglov? A fugit de două ori de la ocnă. Acum l-au prins, da' las' că le scapă el iarăși. Până și gardienii se tem de el, spuse Cilibia, care schimba biletele cu deținuții și știa tot ce se petrece în închisoare. Nici vorbă c-o-ntinde.

— Și dacă o-ntinde? Noi tot aici rămânem, se amestecă în vorbă Korabliova. Mai bine zi, spuse ea către Maslova, ce ți-a spus avocatul despre recurs; ar fi să-l înaintezi acum?

Maslova îi răspunse că nu știe nimic.

În clipa aceea, roșcovana, cu mâinile ei pistruiate înfipse în păr și scărpinându-se de zor cu unghiile, se apropie de cele trei deținute, care beau rachiu.

— Las' că te învăț eu, Katerina, ce trebuie să faci, începu ea vorba. Întâi și-ntâi trebuie să scrii că nu ești mulțumită de judecată, iar după aceea să faci o declarație către procuror.

— Da' tu ce te bagi? o repezi cu glasul ei de bas Korabliova. Ai simțit miros de rachiu și d-aia ne dai târcoale. Știe ea și fără tine ce-are de făcut, n- o mai învăța tu.

— Nu vorbesc cu tine, ce te bagi?

— Ți s-a deschis pofta de rachiu și te dai bine pe lângă noi.

— Dă-i și ei un pahar, spuse Maslova, totdeauna gata să împartă cu oricine tot ce avea.

— Las' că-i dau eu acuși, să mă țină minte...

— Nu zău! răspunse roșcovana, venind spre Korabliova. Nu mi-e frica de tine!

— Pușcăriiașă nenorocită!

— Tu ești aia.

— Târâtură!

— Eu târâtură? Ocnașo! Ucigașo! strigă roșcovana.

— Pleacă de-aici, îți spun, mârâi, încruntată, Korabliova. Roșcovana însă se apropie și mai mult și Korabliova o îmbrânci în pieptul ei gras, dezgolit.

Roșcovana parcă atâta aștepta. Cu o mișcare iute își înfipse o mână în

părul Korabliovei, iar cu cealaltă se pregătea s-o lovească peste față, când Korabliova i-o prinse din zbor. Maslova și Cilibia o înșfăcară de mâini pe roșcovană, încercând s-o tragă deoparte, degetele ei însă rămaseră încheștate în părul adversarei. Le slobozi o clipă, dar numai pentru a răsuci coada în jurul mâinii. Korabliova, cu capul lăsat într-o parte, o izbea cu pumnul pe roșcovană și încerca să-i prindă mâna cu dinții. Femeile se îngrămădiră în jurul celor două bătaușe, încercând să le despartă și răcnind. Până și ofticoasa, tușind, se apropie de ele să privească încăierarea. Copiii se înghesuiau unul într-altul și urlau cât îi ținea gura. La auzul tărăboiului, veniră supraveghetoarea și gardianul. Bătaușele fură despărțite: Korabliova își despleti coada căruntă, scoțând din păr ghemotoace smulse; roșcovana își strângea pe pieptul galben cămașa sfâșiată, amândouă răcneau, lămurind cum s-au petrecut lucrurile și dând vina una pe alta.

— Las' că știu eu, toată pricina e rachiul; chiar mâine am să raporteze totul directorului și vă scutură el cum trebuie. Simt eu că miroase a rachiu aici. Băgați de seamă, faceți rânduiala pe aici, c-o pățiți cu toatele. N-avem vreme de pierdut cu voi. Haide, fiecare la locul ei și liniște!

Liniște se făcu însă greu. Femeile se certară încă multă vreme, povestindu-și una alteia cum a început cearta și cine era vinovată. În cele din urmă, gardianul și supraveghetoarea plecară și femeile începură să se potolească și să se pregătească de culcare. Bătrânica se așeză în față icoanei și începu să se roage.

— S-au adunat două lepădături de ocnașe, se auzi deodată de la capătul celălalt al sălii glasul răgușit al roșcovanei, apoi urmară câteva înjurături neobișnuit de rafinate.

— Ia vezi să nu te cotonogesc, îi răspunse fără întârziere Korabliova, însoțindu-și vorbele cu înjurături tot atât de sofisticate. Apoi se făcu iar liniște.

— Mare noroc ai avut că nu ți-am scos ochii, de nu venea gardiana... strigă iar roșcovana și numaidecât urmă răspunsul iute și mușcător al Korabliovei.

Urmă un răstimp de tăcere, iarăși întrerupt de ocări. Dar ocările răbufneau tot mai rar și în sfârșit se făcu liniște.

Toate femeile erau culcate; unele dintre ele începuseră să sforăie, și numai bătrâna, care întotdeauna se ruga îndelung, tot mai bătea mătânii în fața icoanei, iar fata paracliserului, de cum plecă supraveghetoarea, se sculă din pat și începu să umble de la un capăt la altul al odăii.

Maslova nu dormea nici ea, gândindu-se neîncetat ca de acum încolo e o ocnașă, cum de două ori i-au zvârlit cuvântul în obraz: o dată Bocikova și o dată roșcovana, și nu se putea obișnui cu gândul acesta. Korabliova se întoarse cu fața spre ea.

— Cine-ar fi crezut să pice așa năpastă pe capul meu, spuse încet Maslova. Alții câte nu fac și nu pătesc nimic, iar eu trebuie să sufăr pe degeaba.

— Nu te amări, fetițo, și-n Siberia trăiesc oameni. Las' că te descurci tu și acolo, o mângâie Korabliova.

— Știu eu că am să mă descurc, dar mă doare. Nu mă așteptam la soarta asta, cum sunt eu deprinsă cu o viață mai ușoară.

— Nu poți să te pui împotriva voinței lui Dumnezeu, spuse, oftând,

Korabliova. Împotriva lui nu poți să te pui.

— Știu, mătușico, totuși mi-e tare greu. Tăcură amândouă un timp.

— Auzi? Păcătoasa! îi atrase deodată Korabliova luarea-aminte Maslovei asupra sunetelor ciudate ce răzbăteau dinspre capătul celălalt al odăii.

Erau sughițuri de plâns ale roșcovanei. Roșcovana plângea pentru că fusese înjurată, bătută, și nu i se dăduse rachiul, de care-i era atât de poftă. Plângea și la gândul că în toată viața ei nu avusese parte decât de înjurături, batjocuri, umiliri și bătaii. Vrând să se mângâie, își aminti de prima ei dragoste cu lucrătorul de la fabrică, Fedka Molodionkov, dar, amintindu-și de începutul acestei dragoste, își aminti și de sfârșitul ei. Molodionkov, beat fiind și ca să facă haz, o stropise cu piatră vânăta la locul cel mai gingaș și apoi se prăpădise de răs împreună cu prietenii lui, privind-o cum se tăvălește de durere. Își aduse aminte de toate acestea și i se făcu milă de ea însăși și, crezând că n-o aude nimeni, începu să plângă, cum plâng copiii, sughițând, gemând și înghițindu-și lacrimile sărate.

— Mi-e milă de ea, spuse Maslova.

— Nici vorbă că ți-e milă, dar n-avea decât să nu se bage.

XXXIII.

A doua zi dimineață, Nehliudov se trezi cu sentimentul că s-a întâmplat ceva cu el și, înainte chiar de a-și aduce aminte ce anume s-a întâmplat, știa că era ceva foarte însemnat și bun. „Katiușa, tribunalul!” Da, își făgăduise să înceteze de a mai minți și să spună tot adevărul. Printr-o ciudată coincidență, în aceeași dimineață veni, în sfârșit, și mult așteptata scrisoare de la Maria Vasilievna, soția mareșalului, scrisoare de care avea acum deosebită nevoie. Ea îi dădea libertatea deplină și îi ura fericire în căsătoria pe care plănuia s-o facă.

„Căsătorie! gândi el cu ironie. Ce departe sunt de asta acum!”

Își aduse aminte de gândul lui din ajun de a-i mărturisi totul bărbatului ei, de a-i cere iertare și de a se arăta gata să-i dea orice satisfacție ar fi dorit. Astăzi însă lucrul acesta nu i se mai părea așa de ușor ca ieri. „Și apoi, de ce aș face nefericit un om, o dată ce el nu știe nimic? Dacă m-o întreba, da, am să-i spun adevărul. Altfel n-are rost s-o fac. Nu e nici o nevoie.”

Tot atât de greu îi părea acum și să-i mărturisească lui Missi adevărul. Iarăși, socotea că n-ar avea sens să-i vorbească, căci ar fi jignit-o. Era inevitabil să rămână între ei unele lucruri subînțelese, așa cum se întâmplă deseori în relațiile dintre oameni. O singură hotărâre luă în această dimineață: să nu mai meargă pe la ei și să le spună adevărul numai dacă va fi întrebat.

În schimb, în relațiile cu Katiușa nimic nu trebuia să rămână nelimpzit.

„O să mă duc la închisoare, o să vorbesc cu ea, o s-o rog să mă ierte. Și la nevoie, da, la nevoie, o să mă însor cu ea”, își spunea el.

Gândul de a jertfi tot și de a se căsători cu ea, de dragul satisfacției morale, îl înduioșa în chip deosebit în clipa aceasta.

De mult nu mai începuse o zi cu atâta avânt. Când Agrafena Petrovna intră în odaie, o anunță pe un ton hotărât, de care se miră el însuși, că nu mai are nevoie de această locuință și nici de serviciile ei. Printr-o înțelegere

tacită se știa că el întreținea această locuință mare și scumpă pentru că avea de gând să se căsătorească. Renunțarea la casă, avea deci o deosebită semnificație. Agrafena Petrovna îl privi mirată.

— Îți mulțumesc foarte mult, Agrafena Petrovna, pentru grija pe care mi-ai purtat-o, dar de acum înainte nu mai am nevoie de o casă așa de mare și de atâția servitori. Dacă vrei însă să-mi dai o mână de ajutor, am să te rog să fii așa de bună și să poruncești să se strângă toate lucrurile, așa cum se făcea pe vremea mamei. Când o să vină Natașa, o să facă cum crede ea că-i mai bine. (Natașa era sora lui Nehliudov).

Agrafena Petrovna clătină din cap.

— Cum așa? Doar o să mai aveți nevoie de lucrurile astea, spuse ea.

— Nu, Agrafena Petrovna, n-o să mai am nevoie de ele, sigur n-o să am nevoie, zise Nehliudov, răspunzând prin aceasta la ceea ce voise să spună femeia, când clătinase din cap. Spune-i, te rog, și lui Kornei că am să-i plătesc leafa pe două luni înainte, dar ca de acum încolo nu mai am nevoie de el.

— De pomană faci asta, Dmitri Ivanovici, spuse ea. Chiar dacă pleci în străinătate, tot o să-ți trebuiască o casă când te întorci.

— E vorba de cu totul altceva, Agrafena Petrovna. Nu plec în străinătate; iar dacă o fi să plec cumva, o să plec în cu totul altă parte.

Nehliudov se înroși deodată ca focul. „Da, trebuie să-i spun, gândi el, nu are rost să mai ascund nimic, trebuie să le spun tuturor adevărul.”

— Ieri mi s-a întâmplat un lucru ciudat și de mare însemnătate. O ții minte pe Katiușa de la mătușa Maria Ivanovna?

— Cum să nu. Eu am învățat-o să coasă.

— Ieri la tribunal a fost judecată Katiușa și eu am fost jurat la procesul ei.

— Ah, Dumnezeuule, ce păcat! spuse Agrafena Petrovna. Și pentru ce a fost judecată?

— Pentru omor. Și numai eu sunt de vină de toate acestea.

— Cum așa? E foarte ciudat tot ce-mi spui, zise Agrafena Petrovna și o flacăra se aprinse în ochii ei bătrâni.

Ea cunoștea toată povestea cu Katiușa.

— Da, numai eu sunt de vină. Și faptul acesta mi-a schimbat toate planurile.

— Nu văd ce schimbare poate aduce acest lucru în viața dumitale? spuse Agrafena Petrovna, stăpânindu-și un zâmbet.

— Dacă eu sunt vinovat că a apucat-o pe drumul ăsta, tot eu trebuie să fac acum tot ce pot ca s-o ajut.

— Asta-i după bunăvoința dumitale, căci vină prea mare eu nu văd să ai. Nu ești singurul căruia i se întâmplă așa ceva și dacă ești om cu judecată, toate astea se dreg ele, se uită, și viața merge mai departe, spuse Agrafena Petrovna pe un ton grav și serios, și nu ai de ce să te omori cu firea. Am auzit mai demult despre fata asta că a luat-o pe un drum greșit. Ei, și cine-i de vină?

— Eu sunt de vină. Și de aceea vreau să-mi îndrept greșeala.

— Ei, asta-i cam greu s-o mai îndrepti.

— Asta e treaba mea. Iar dacă te gândești la dumneata, să știi că dorința mamei...

— Nu mă gândesc la mine. Răposata dumitale mamă a avut atâta grijă

de mine, că nu am nevoie de nimic. Lizanka mă cheamă la ea (o nepoată de-a ei, măritată), așa că atunci când n-o să mai fie nevoie de mine, mă duc la ea. Numai că e păcat să pui toate astea la inimă, se întâmplă asemenea lucruri în viață.

— Vezi, eu gândesc altfel. Și te rog totuși să-mi dai o mână de ajutor pentru închiriatul locuinței și împachetatul lucrurilor. Și să nu fii supărată pe mine. Îți sunt foarte, foarte recunoscător pentru toate.

Ciudat era că din clipa când Nehliudov recunoscuse că e un păcătos și că i se făcuse silă de el însuși, începu să nu-i mai fie silă de ceilalți. Dimpotrivă, acum avea chiar pentru Agrafena Petrovna și pentru Kornei un sentiment de respect afectuos. Ar fi dorit să se căiască și în fața lui Kornei, dar acesta îi purta un respect atât de impunător, încât nu îndrăzni s-o facă.

În drum spre tribunal, trecând de-a lungul aceluiași străzi, în aceeași birjă, Nehliudov se mira el însuși de schimbarea petrecută în el care-l făcea să se simtă cu totul alt om.

Căsătoria cu Missi, care-i păruse ieri încă atât de apropiată, îi apărea acum ca un lucru imposibil. Ieri încă se vedea pe el însuși într-o lumină așa de favorabilă, încât nu se îndoia că Missi ar fi fericită să-l ia de bărbat, astăzi simțea că un om ca el nu numai că nu merită să se căsătorească cu ea, dar nici măcar să o frecventeze. „Dacă ar ști cine sunt cu adevărat, nu m-ar primi pentru nimic în lume în casa ei. Și când mă gândesc că îndrăzneam să-i reproșez micile cochetații cu domnul acela! Și chiar dacă ar accepta ea acum să se mărite cu mine, oare aș putea eu să fiu nu zic fericit, dar cel puțin liniștit, știind că cealaltă e în temniță, iar mâine-poimâine va porni cu convoiul la ocnă? Femeia aceea, împinsă de mine la pierzanie, să se ducă la ocnă, iar eu rămân aici, să primesc felicitări și să fac vizite cu tânăra mea soție? Sau, împreună cu mareșalul nobilimii, pe care l-am trădat în chip rușinos, să număr la adunare voturile pentru și contra propunerii de inspectare a școlilor din partea zemstvei și alte asemenea lucruri, iar după aceea să-i fixez o întâlnire nevesti-sii (ce ticăloșie!); sau să lucrez mai departe la tabloul meu, pe care sunt sigur că nu-l voi termina niciodată, pentru că nu se cade să mă țin de asemenea fleacuri; de acum înainte n-aș mai putea face așa ceva”, își spunea Nehliudov, bucurându-se neconștient de schimbarea lăuntrică petrecută în el.

„Întâi de toate, gândea el, trebuie să-l văd pe avocat și să aflu ce a hotărât, iar apoi... Apoi s-o văd la închisoare pe pușcăriașa de ieri și să-i spun totul.”

Și când încerca să-și închipuie cum o să decurgă întrevederea cu ea, cum o să-i spună totul, cum o să-și recunoască vina față de ea, cum o să-i făgăduiască să facă tot ce-i stă în putere, s-o ia de nevastă chiar, ca să-și răscumpere vina, îl cuprindea o adevărată exaltare și ochii i se umpleau de lacrimi.

XXXIV.

Intrând la tribunal, Nehliudov îl întâlnește în coridor pe portărelul de la procesul din ajun și-l întreabă unde se aflau închiși condamnații judecați ieri și cine îi poate da autorizația să-i vadă. Portărelul îi spuse că aceștia erau repartizați în diferite locuri și că, până la pronunțarea sentinței definitive, numai procurorul poate da o asemenea autorizație.

— Vă conduc eu personal la dumnealui, după proces. Procurorul nici n-a venit încă. După proces. Acum poftiți în sala de ședințe. Începe îndată.

Nehliudov îi mulțumi pentru bunăvoință portărelului, care-i păru astăzi deosebit de prăpădit, și se îndreptă spre camera juraților.

Între timp, jurații tocmai începuseră să iasă din cameră, trecând spre sala de ședințe. Negustorul, care luase iar o gustărica și băuse un păhărel, era la fel de vesel ca în ajun și-l întâmpină pe Nehliudov ca pe un vechi prieten. Astăzi, nici Piotr Gherasimovici nu-l mai irita pe Nehliudov cu râsul și cu familiaritatea lui.

Nehliudov ar fi vrut să le spună tuturor juraților despre legăturile lui cu acuzata de ieri. „De fapt, își zicea el în gând, ieri, în timpul procesului, ar fi trebuit să mă ridic și să îmi mărturisesc în public vina.” Când intră însă împreună cu ceilalți jurați în sala de ședințe și începu iar procedura din ajun, când se anunță din nou: „Curtea!” și cei trei judecători în uniforme urcară pe podium și se făcu liniște înjur, iar jurații se așezară pe scaunele cu spetezele înalte, și când văzu aceiași jandarmi, același portret, același preot, Nehliudov își dădu limpede seama ca deși ar fi trebuit s-o facă, n-ar fi fost în stare ieri, precum nici azi nu era în stare, să tulbure toată această solemnitate.

Pregătirile fură aceleași ca și cele din ajun (afară de jurământul juraților și cuvântul președintelui adresat lor).

De data aceasta se judeca un furt cu spargere. Acuzatul, păzit de doi jandarmi cu săbiile scoase, era un băiat de douăzeci de ani, slab, firav, îmbrăcat într-un halat cenușiu și cu o față palidă, cenușie și ea. Ședea singur pe banca acuzaților și se uita pe sub sprâncene la cei care intrau în sală. Era învinuit că spărsese, împreună cu un prieten, lacătul unei magazii și furase de acolo niște preșuri vechi, în valoare de trei ruble și șaiszeci și șapte de copeici. Din actul de acuzare reieșea că un vardist îl prinsese în timp ce mergea pe stradă împreună cu prietenul său, care ducea preșurile pe umăr. Băiatul și prietenul său și-au recunoscut numaidecât vina și amândoi au fost închiși. Prietenul acuzatului, un lăcătuș, murise în închisoare, așa că băiatul era acum judecat singur. Preșurile cu pricina se aflau pe masa unde se depuneau de obicei corpurile delictelor.

Procesul se desfășură întocmai ca și cel din ajun, cu tot arsenalul de dovezi, corpuri delictelor, martori, jurământul acestora, interogatorii, expertize și contrainterogatorii. Vardistul, în calitate de martor, răspundea scurt și automat la întrebările președintelui, ale acuzatului și ale apărătorului: „Așa-i, să trăiți!”, „Nu pot să știu” și iarăși: „Așa-i, să trăiți!”, dar cu toată îndobitocirea lui cazonă și felul automat de a vorbi, se vedea că-i era milă de băiat și că relata în silă cum l-a prins.

Al doilea martor, un bătrânel, proprietarul casei în care se petrecuse furtul și posesorul preșurilor, un om ursuz, la întrebarea dacă își recunoaște preșurile, răspunse cu o vădită silă că preșurile cu pricina îi aparțin; când însă substitutul de procuror îl întrebă la ce avea de gând să le folosească și dacă avea într-adevăr nevoie de ele, bătrânelul răspunse supărat:

— Dracu' să le ia de preșuri, că n-am nici o trebuință de ele. Să fi știut c-o să am atâta bătaie de cap de pe urma lor, nu numai că nu le-aș fi căutat, dar aș mai fi dat și o hârtie de 10 ruble, ba chiar două, numai să nu fiu târât pe la tribunal. Numai pe trăsuri am cheltuit cinci ruble până acum. Și sunt și bolnav – de surpătură și reumatism.

Acestea fură depozițiile martorilor. Cât despre acuzat, el își recunoștea toată vina, se uita speriat în jur, ca un animal prins în capcană, și cu glas întretăiat povestea cum se petrecuse totul.

Chestiunea era foarte limpede, substitutul de procuror însă, ca și în ajun, ridicând din umeri, puneă întrebări subtile, menite să-l înfunde pe vicleanul infractor.

În rechizitoriul său dovedea că furtul fusese săvârșit într-o locuință, prin efracție, și deci tânărul trebuie să primească pedeapsa cea mai grea.

Apărătorul numit din oficiu căuta să demonstreze că furtul nu fusese săvârșit într-o casă locuită și deci, cu toate ca delictul nu putea fi tăgăduit, făptașul nu era totuși chiar atât de primejdios pentru societate cum afirma substitutul de procuror.

Președintele, întocmai ca în ajun, se strădui să se arate drept și nepărtinitor și le explică în amănunt juraților ceea ce aceștia știau foarte bine și nici nu se putea să nu știe. Întocmai ca în ajun se făcură pauze, se fumă.

Iar portărelul anunță: „Curtea!”; și ca și în ajun, cei doi jandarmi ședeau smirnă lângă acuzat, cu săbiile scoase amenințător, trudindu-se să nu adoarmă.

Din dezbaterile procesului reieșea că băiatul fusese dat de taică-său încă de copil la o fabrica de tutun, unde lucrase cinci ani. Anul acesta fusese dat afară de patron, în urma unor neînțelegeri ale acestuia cu lucrătorii.

Rămas fără lucru, băiatul umblase teleleu prin oraș și băuse tot ce mai avusese. Într-o cârciuma se înhăitase cu un lăcătuș aflat în aceeași situație, rămas încă mai de mult fără lucru, și amândoi, într-o noapte, beți fiind, spărseseră lacătul unei magazii și luaseră ce le căzuse sub mână. Fuseseră prinși și își recunoscuseră vina. Urmase închisoarea, unde lăcătușul, în așteptarea judecății, murise. Iar băiatul fusese acum adus la proces, fiind socotit un element primejdios de care societatea trebuia ferită.

„Un element tot atât de periculos ca și criminala de ieri, gândi Nehliudov, ascultând cele ce se desfășurau în fața lui. Ei sunt primejdioși, dar noi care-i judecăm nu suntem primejdioși oare? Eu, de pildă, un păcătos, un desfrânat, un mincinos, și noi toți, toți cei care știu ce sunt și nu numai că nu mă disprețuiesc, dar chiar mă stimează. Și chiar dacă acest băiat ar fi omul cel mai primejdios din câți se află aici în sală, ce ar fi trebuit să facem cu el, în numele bunului-simț, în clipa când a fost prins?

E limpede doar că băiatul ăsta nu e vreun răufăcător deosebit, ci omul cel mai obișnuit – oricine vede asta – care a ajuns ceea ce este numai pentru că a nimerit în condiții care creează astfel de oameni. Și de aceea, ca să-i împiedicăm pe acești tineri să cadă în asemenea greșeli, e limpede că trebuie să ne străduim să înlăturăm condițiile respective.

Iar noi ce facem? Prindem un tânăr dintre aceștia, întâmplător căzut în mâinile noastre, știind foarte bine că alte mii la fel ca el rămân în libertate, și- l zvârlim în temniță, în condițiile unei totale trândăvii sau ale unei munci cum nu se poate mai nesănătoase și fără folos, alături de alți indivizi slabi și decăzuți, iar apoi îl trimitem pe cheltuiala statului din gubernia Moscova în gubernia Irkutsk, în societatea unor oameni dintre cei mai pervertiți moralicește.

Pentru a înlătura însă condițiile care dau naștere unor astfel de

oameni nu numai că nu facem nimic, dar dimpotrivă, încurajăm stabilimentele care le produc. Acestea sunt prea bine cunoscute: fabricile, uzinele, atelierele, birturile, cârciumile, casele de toleranță. Iar noi nu numai că nu le desființăm, ci, socotindu-le necesare, le încurajăm și le reglementăm.

Și educăm în aceste condiții nu un singur om, ci milioane de oameni, iar apoi punem mâna pe unul dintre ei și ni se pare că am făcut o mare ispravă dacă l-am îndepărtat de noi și l-am trimis din gubernia Moscova în gubernia Irkutsk, altceva nici nu ni se mai poate cere, gândea Nehliudov cu o neobișnuită limpezime și agerime a minții, șezând pe scaunul său, alături de colonel, ascultând intonațiile glasurilor apărătorului, procurorului și președintelui și privindu-le gesturile pline de îngâmfare. Și când te gândești câtă osteneală cere această prefăcătorie, gândea mai departe Nehliudov, cercetând cu privirea sala imensă, portretele, lămpile, fotoliile, uniforme, zidurile groase, ferestrele, dându-și seama de imensitatea clădirii respective și a instituției pe care o adăpostea, cu toată armata ei de funcționari, conțopiști, paznici, aprozi, nu numai de aici, ci din întreaga Rusie, cu toți cei care primesc simbrerie ca să joace această comedie netrebuitoare nimănui. Ce s-ar întâmpla dacă măcar a suta parte din toate eforturile risipite pentru aceasta le-am depune pentru a le ajuta pe ființele acestea aruncate la marginea societății, pe care le privim numai ca pe niște trupuri și brațe necesare pentru huzurul și liniștea noastră? Și când te gândești c-ar fi fost destul să se fi găsit un om care să fi avut milă de el pe vremea când din pricina mizeriei a fost trimis de la țară la oraș, gândea Nehliudov, uitându-se la fața trasă și speriată a băiatului, și să-i fi întins o mână de ajutor; sau chiar mai târziu, la oraș, când băiatul, după douăsprezece ore de lucru la fabrică, se ducea la cârciumă cu tovarășii lui mai în vârstă, dacă s-ar fi găsit unul care să-i fi spus: «Nu te duce, Vanea, nu-i bine», băiatul nu s-ar fi dus, nu și-ar fi pierdut capul și n-ar fi făcut mai târziu nimic rău.

Dar nu s-a găsit nici un om căruia să-i fi fost milă de el pe vremea când era ucenic la oraș și când, tuns perie, ca să nu facă păduchi, alerga după târguieli pentru meșteri și trăia ca un pui de animal hăituit; dimpotrivă, tot ce-a auzit de la meșteri și de la colegi, de când lucra la oraș, era că bărbat adevărat e cel care înșală, bea, injură, are pumnul tare și nu se dă în lături de la dezmăț.

Iar când, bolnav și vlăguit de o muncă nesănătoasă, de beție și dezmăț, hoinărind prin oraș, îndobitocit și năuc, a intrat într-o magazie ca să fure niște preșuri fără nici o valoare, noi toți, oameni înstăriți, cu mințile luminate, în loc să luăm masuri ca să înlăturăm cauzele care l-au adus în starea de astăzi, credem ca îndreptăm răulosându-l.

E îngrozitor! Nici nu știi ce primează aici: cruzimea sau negliobia. S-ar părea ca și una, și alta, ajunse la limită.”

Nehliudov se gândea la toate acestea, fără să mai asculte ceea ce se petrecea în jurul lui. Și se îngrozea de cele ce i se dezvăluiau cugetului. Nu pricepea cum de nu văzuse toate acestea mai înainte, cum de nu le vedeau ceilalți.

XXXV.

În prima pauză, Nehliudov se ridica și ieși pe culoar cu gândul de a nu

se mai întoarce în sală. N-aveau decât să facă ce-or vrea, el nu mai putea să ia parte la această îngrozitoare și josnică maimuțareală.

Aflând unde-i biroul procurorului, Nehliudov porni într-acolo. Aprodul nu voi să-i dea drumul, sub cuvânt că procurorul e ocupat. Nehliudov însă nu-l luă în seamă, trecu pragul ușii și-i spuse funcționarului care-l întâmpină că-l roagă să-l înștiințeze pe procuror că un jurat vrea să-l vadă neapărat într-o chestiune foarte importantă. Titlul de prinț și înfățișarea lui elegantă îi fură de ajutor. Funcționarul îi raportă procurorului și Nehliudov fu poftit să intre.

Procurorul, vădit nemulțumit de stăruința lui Nehliudov, îl primi în picioare.

— Ce doriți? îl întreabă el cu severitate.

— Sunt jurat, numele meu e Nehliudov și am neapărată nevoie s-o văd pe acuzata Maslova, spuse el repede și cu hotărâre în glas, roșind și simțind că face un pas care urma să-i influențeze hotărâtor întreaga viață.

Procurorul era un om de statură potrivită, negricios, cu părul cărunț, tăiat scurt, cu ochi vioi și strălucitori și cu o barbă deasă, tunsă în jurul bărbiei proeminente.

— Pe Maslova? Da, o știu. A fost acuzată de otrăvire, spuse procurorul liniștit. Și pentru ce vă trebuie s-o vedeți? Apoi, vrând parca să-și îndulcească întrebarea, adăugă: Nu vă pot autoriza s-o vedeți fără să știu care este motivul acestei cereri.

— Trebuie s-o văd într-o chestiune foarte importantă pentru mine, răspunse Nehliudov, aprinzându-se la față.

— Așa-a, făcu procurorul și, ridicându-și ochii, îl cercetă cu atenție pe Nehliudov. Procesul ei s-a judecat sau încă nu?

— S-a judecat ieri și a fost condamnată la patru ani de ocnă, pe nedrept. E nevinovată.

— Așa-a. Dacă a fost condamnată abia ieri, spuse procurorul, fără să ia în seamă afirmația lui Nehliudov despre nevinovăția Maslovei, înseamnă că până la pronunțarea hotărârii definitive se află în arest preventiv. La ei vizitele sunt îngăduite numai în anumite zile. V-aș sfătui să vă adresați acolo.

— Trebuie s-o văd însă cât mai repede, spuse Nehliudov cu bărbia tremurând, simțind că se apropie clipa hotărâtoare.

— Și pentru ce, vă rog? întreabă procurorul, ridicând din sprâncene cu oarecare enervare.

— Pentru că este nevinovată și a fost condamnată la ocnă. Și toate sunt din vina mea, spuse Nehliudov cu glas tremurând, simțind că spune ceea ce n-ar trebui să spună.

— Cum așa? întreabă procurorul.

— Eu am sedus-o și am adus-o în situația în care se află astăzi. Dacă n-aș fi împins-o pe drumul pe care a apucat, n-ar fi căzut asupra ei o asemenea învinuire.

— Totuși nu văd ce legătură are asta cu întrevederea pe care mi-o solicitați.

— Are, pentru că vreau s-o urmez... și să mă căsătoresc cu ea, izbuti să spună Nehliudov. Și ca totdeauna când se gândea la această hotărâre, ochii i se umplură de lacrimi.

— A? Așa! făcu procurorul. Da, într-adevăr, este un caz cu totul excepțional. Nu sunteți dumneavoastră delegatul zemstvei din

Krasnopiorsk? întrebă procurorul, amintindu-și c-a mai auzit vorbindu-se despre acest Nehliudov, care-i făcea acum o declarație atât de ciudată.

— Mă iertați, dar nu cred ca aceasta să aibă vreo legătura cu rugămintea mea, răspunse Nehliudov, înroșindu-se de mânie.

— Sigur că nu, răspunse procurorul deloc tulburat și cu un zâmbet imperceptibil pe chip, dorința dumneavoastră este însă atât de ciudată și iese atât de mult din tiparele obișnuite...

— Deci, aș putea să capăt autorizația?

— Autorizația? Da, v-o dau numaidecât. Luați loc, vă rog. Se apropie de masă, se așează și începu să scrie.

— Vă rog, luați loc pe scaun. Nehliudov rămase mai departe în picioare.

După ce scrisese autorizația, procurorul i-o dădu lui Nehliudov, privindu-l cu curiozitate.

— Vreau să vă mai anunț, spuse Nehliudov, ca nu mai pot continua să fiu jurat în această sesiune.

— Pentru aceasta trebuie, după cum știți, să prezentați tribunalului motive serioase.

— Motivul este că eu găsesc orice judecată nu numai inutilă, dar și imorală.

— Așa, spuse procurorul cu același zâmbet imperceptibil, ca unul care a auzit multe asemenea declarații amuzante. Cred însă că vă dați seama că eu ca procuror nu pot să împărtășesc părerea dumneavoastră. Și de aceea vă sfătuiesc să comunicați cele ce mi-ați spus tribunalului, care va hotărî dacă motivele dumneavoastră sunt valabile sau nu și, în acest din urmă caz, vă va supune la o amendă. Adresați-vă tribunalului.

— Eu v-am comunicat dumneavoastră ce-am avut de comunicat și nu mă mai adresez nimănui, spuse supărat Nehliudov.

— Bine, vă salut, spuse procurorul, înclinând capul, vădit grăbit să scape de acest vizitator ciudat.

— Cine a fost la dumneata? întrebă unul dintre membrii completului de judecată, intrat în biroul procurorului îndată după plecarea lui Nehliudov.

— Nehliudov, ții minte, acela care în zemstva din Krasnopiorsk făcea fel de fel de propuneri extravagante. Închipuiește-ți, e jurat și a regăsit printre acuzați o fată sau o femeie, condamnată la muncă silnică, pe care, cică, a sedus-o cândva și pe care vrea acum s-o ia de nevastă.

— Nu se poate!

— Așa mi-a spus... Și era într-o stare ciudată de exaltare.

— S-ar părea că există ceva în neregulă cu tineretul de astăzi.

— Numai că el nu mai e chiar așa de tânăr.

— Uf, da' plicticos mai e faimosul dumitale Ivașenkov. Te amețește cu poliloghia lui fără sfârșit.

— Ăstora ar trebui să li se ia cuvântul, nici mai mult, nici mai puțin, altminteri ajung adevărați obstrucționiști...

XXXVI.

De la procuror, Nehliudov se duse de-a dreptul la închisoarea preventivă. Aici însă n-o găsi pe Maslova și directorul îl informă că trebuie să fie la vechea închisoare de tranzit. Nehliudov porni într-acolo.

Într-adevăr, Ekaterina Maslova se afla acolo. Procurorul uitase că în urmă cu vreo șase luni jandarmii stârniseră un proces politic, dându-i niște proporții exagerate, și acum închisoarea preventivă era înțesată de studenți, medici, muncitori, studenți și felcerițe.

Distanța de la închisoarea preventivă până la cea de tranzit era foarte mare, așa că Nehliudov ajunsese acolo abia pe seară. Apropiindu-se de poarta clădirii uriașe, o santinelă îl opri și apoi sună în locul lui. La chemarea soneriei, ieși un gardian. Nehliudov îi arătă biletul de intrare, acesta îi răspunse însă că nu-l poate lăsa să intre fără încuviințarea directorului. Nehliudov porni la director. Urcând scara locuinței acestuia, auzi răzbătând prin ușă sunete de pian: se cânta o bucată complicată, cu caracter triumfal. Când o slujnică ursuză, legată la un ochi, îi deschise ușa, sunerele răbufniră din odaie, izbindu-i auzul. Era o rapsodie de Liszt, ultracunoscută. Cel ce cânta la pian o executa fără greș numai până la un punct, unde se oprea, reluând totul de la capăt. Nehliudov întrebă fata legată la ochi dacă directorul este acasă.

Fata îi răspunse că nu este acasă.

— Se întoarce repede?

Rapsodia se opri iarăși, apoi reîncepu cu brio și vioiciune, pentru a se poticni din nou la locul buclucaș.

— Mă duc să întreb. Slujnica dispăru în casă.

Rapsodia, care între timp își luase iarăși avânt, se opri înainte de locul cu pricina și se auzi un glas rostind:

— Spune-i că nu-i aici și că nici n-o să fie astăzi. E într-o vizită. Ce tot vor de la el, răsună un glas de fată îndărătul ușii. Rapsodia porni din nou, dar încetă îndată și se auzi zgomotul unui scaun mișcat din loc.

Fără îndoială, pianista, iritată, avea de gând să-l dojenească personal pe vizitatorul picat la ceas nepotrivit.

— Tatăl meu nu-i acasă, spuse cu glas supărat, ieșind în prag, o fată palidă, cu o înfățișare bolnăvicioasă, cu părul ciufulit și cu cearcâne la ochi. Văzând însă un tânăr îmbrăcat elegant, se mai îmbună: Poftiți înăuntru, vă rog... Ce doriți?

— Doresc să văd o deținută, închisă aici.

— O deținută politică probabil?!

— Nu, nu este o deținută politică. Am autorizație de la procuror.

— Nu știu nimic, iar tata nu-i aici. Intrați, vă rog, îl pofti ea din nou într-un mic antreu. Sau vorbiți cu subdirectorul. El e la birou acum. Cum vă numiți?

— Vă mulțumesc, spuse Nehliudov, fără să-i răspundă la întrebare și porni în jos pescări.

Abia se închise ușa în urma lui, că se și auziră aceleași sunete vesele, avântate, atât de nepotrivite cu locul în care răsunau, și cu față bolnăvicioasă a fetei care le exersa cu atâta osârdie. În curte, Nehliudov întâlni un tânăr ofițer, cu mustața răsucită și cănită, și-l întrebă unde-l poate găsi pe subdirector. Subdirectorul era chiar el. Luă din mână lui Nehliudov biletul de intrare, îl cercetă și-i spuse că nu știe dacă-l poate lăsa să intre cu un bilet eliberat pentru arest preventiv. De altfel e și târziu...

— Veniți mâine. Mâine e chiar zi de vizite, începând de la ora zece. O să fie și directorul aici. Atunci puteți să o vedeți pe deținută în vorbitorul comun sau, cu aprobarea directorului, și în birou.

Nehliudov se întoarse acasă fără nici un rezultat. Tulburat la gândul întâlnirii cu ea, mergea pe stradă, gândindu-se nu la tribunal, ci la discuția lui cu procurorul și cu directorii închisorilor. Faptul că făcuse demersuri ca să se întâlnească cu ea, că-și mărturisise intențiile procurorului și că fusese la două închisori s-o caute, îl tulburase atât de tare, încât multă vreme nu se putu liniști. Sosind acasă, își luă numaidecât jurnalul uitat de mult în sertar, reciti unele pagini și notă următoarele: „De doi ani n-am mai însemnat nimic și credeam că nici n-am să mă mai întorc vreodată la asemenea copilării. Dar cum să numești copilărie această convorbire cu mine însumi, cu sinele autentic, de esență divină, care trăiește în fiecare om? În tot acest răstimp, eul meu a dormit și n-am avut cu cine sta de vorbă. L-a trezit neobișnuita întâmplare din 28 aprilie petrecută la un proces la care am luat parte ca jurat. Am văzut-o pe banca acuzaților, în halat de pușcăriașă, pe Katiușa, fata pe care am sedus-o cândva. Dintr-o stranie nebăgare de seamă, datorată și mie, a fost condamnată la muncă silnică. Chiar acum am fost la procuror și apoi la închisoare, dar nu mi-au dat voie s-o văd. Sunt hotărât însă să fac totul ca s-o revăd, să-i cer iertare și să-mi îndrept greșeala fie și luând-o în căsătorie. Doamne ajută-mă! Îmi simt sufletul ușor și plin de bucurie.”

XXXVII.

Multă vreme, Maslova nu putu să adoarmă în noaptea aceea; stătea întinsă, cu ochii deschiși și se tot gândea, privind ușa prin fața căreia trecea încolo și înapoi fata dascălului și ascultând sforăitul roșcatei.

Se gândea că pentru nimic în lume n-are să se mărite cu vreun ocnaș la Sahalin, ci o să se descurce altcumva – cu vreunul din șefi, cu vreun funcționar, gardian sau chiar cu subdirectorul. Ei sunt oricând gata de așa ceva. „Numai de n-aș slăbi, că atunci m-am dus pe copcă.” Își aminti cum se uitaseră la ea și apărătorul, și președintele, și bărbații care treceau pe lângă ea la tribunal, întâmplător sau dinadins. Își aminti de Berta, care o vizitase la închisoare și care îi povestise că studentul acela, pe care-l iubise pe când se afla în casa Kitaevei, trecuse pe la ele ca să întrebe de ea și-i spusese că e foarte mâhnit. Își aduse aminte de încăierarea cu roșcovana și-i fu milă de ea. Își mai aduse aminte de brutarul care îi trimisese o pâine de la el. Își aduse aminte de mulți, numai de Nehliudov nu. Nu se gândea niciodată la copilăria și tinerețea ei, și mai cu seamă la dragostea ei pentru Nehliudov. O dureau prea tare aceste amintiri; ele sălășluiau neatinse în străfundul sufletului ei.

Nici în vis nu-l vedea niciodată pe Nehliudov. Astăzi, la tribunal, nu-l recunoscuse nu atât pentru că ultima oară când îl văzuse el era în uniformă militară, fără barbă, cu o mustăcioară mică, cu părul inelat și scurt, iar acum era un om îmbătrânit, cu barbă, ci mai mult pentru că nu se gândea niciodată la el. Înfirmăntase toate amintirile legate de el în acea noapte cumplită și neagră, când el, întorcându-se de la război, trecuse fără să se oprească la mătușile lui.

Până în acea noapte, cât timp nădăjduse să-l revadă, nu se gândise la copilul pe care-l purta în pânțe ca la o povară, ci adeseori chiar se înduioșase, surprinsă, simțindu-i mișcările câteodată ușoare, alteori energice, înăuntrul ei. Din acea noapte însă totul se schimbase și viitorul

prunc nu mai fu decât o făptură nedorită, care o încurca.

Mătușile îl așteptau pe Nehliudov, îi scriseseră, poftindu-l să se oprească la ele, el însă le telegrafiasc că nu poate veni, având ordin să se prezinte în cel mai scurt timp la Petersburg. Aflând aceasta, Katiușa se hotărâse să se ducă la gară, să-l vadă. Trenul trebuia să treacă pe la ceasurile două din noapte. După ce se culcară domnișoarele, Katiușa o convinsese pe Mașka, fiica bucătăresei, să vină cu ea. Își trase în picioare niște ghete vechi, își puse pe cap un șal și fugi la gară.

Era o noapte întunecată de toamnă, cu ploaie și vânt. Ploaia ba cădea în picături mari, calde, ba se oprea un răstimp. Pe câmp nu se deslușea cărarea, iar în pădure era întuneric beznă, ca într-un mormânt. Katiușa, cu toate că știa bine drumul, se cam rătăci prin pădure și ajunse în gara micuță, unde trenul nu se oprea decât trei minute, nu din timp, așa cum dorise, ci numai cu o clipă înainte de pornirea trenului, după ce se dăduse al doilea semnal de plecare. Alergând pe peron, Katiușa îl zări îndată la fereastra unui vagon de clasa întâi. Vagonul era viu luminat. Pe banchetele de catifea ședeau față în față doi ofițeri fără tunici și jucau cărți. Pe măsuta de lângă fereastră ardeau niște lumânări groase, aprinse de mult. Nehliudov, în cămașă albă și pantaloni de uniformă strânși pe pulpe, ședea pe brațul fotoliului, sprijinindu-se de spetează, și râdea. De cum îl recunosc, Katiușa bătu cu mâna înghețată în geam. În același timp însă sună clopotul pentru a treia oară și trenul se urni încet. Întâi se dădu scurt înapoi, apoi vagoanele, smucindu-se, începură să înainteze unul după altul. Unul dintre jucători se ridică în picioare, cu cărțile în mână, și se uită pe fereastră. Katiușa mai bătu o dată și își lipi obrazul de geam. Tocmai atunci se smuci și vagonul lângă care stătea ea și se urni din loc. Porni și ea, privind mai departe pe fereastră. Ofițerul vru să lase geamul, dar nu izbuti. Nehliudov se ridică în picioare și, dând ofițerul la o parte, se apucă el să coboare geamul. Trenul își accelerează mersul. Ea se ținea în pas iute după el. Trenul însă își tot sporea viteza și în clipa când geamul se lăsă în jos, conductorul trenului o împinse la o parte și sări în vagon. Katiușa rămase în urmă, dar continuă să alerge pe scândurile ude ale peronului. Când ajunse la capătul peronului fu cât pe ce să cadă coborând treptele, dar nu se opri din fugă, deși vagonul de clasa întâi se depărtase mult. Acum treceau pe lângă ea vagoanele de clasa a doua, apoi trecură și mai repede cele de clasa a treia, Katiușa însă alerga mereu înainte. Când trecu și ultimul vagon cu felinarul la spate, Katiușa se trezi dincolo de castelul de apă, în plină bătaie a vântului, care se năpusti asupra ei, smulgându-i șalul de pe cap și lipindu-i rochia de picioare. Șalul îi lunecase de pe umeri, dar ea tot mai fugea după tren.

— Tușică Mihailovna! strigă fetița, abia izbutind să se țină după ea. Ți-a căzut șalul.

„El șade într-un jeț de catifea în vagonul luminat, petrece și bea, iar eu, aici în noroi, în întuneric, în ploaie și vânt, stau și plâng”, își spuse Katiușa; se opri și, dându-și capul pe spate, și-l prinse cu amândouă mâinile și izbucni în hohote de plâns.

— A plecat! strigă ea.

Fetița se sperie și o îmbrățișă peste rochia udă.

— Tușică, să mergem acasă.

„La primul tren – sub vagon, și s-a isprăvit cu toate”, își spunea

Katiușa, fără să-i răspundă fetei.

Și avea de gând să îndeplinească ceea ce își pusese în minte. Dar, cum se întâmplă totdeauna în clipa de acalmie ce urmează marilor emoții, el, copilul din ea, copilul lui, tresăltă deodată, o lovi, apoi se întinse încet și o lovi din nou gingaș, cu ceva plâpând și ascuțit și deodată tot ceea ce cu o clipă mai înainte o chinuise atât, încât viața îi păruse de neîndurat, toată amărăciunea împotriva lui Nehliudov și dorința de a se răzbuna pe el fie și prin moartea ei – toate se risipiră pe loc ca prin farmec. Katiușa se liniști, își potrivea rochia, se îmbrobodi cu șalul și porni cu pas grăbit spre casă.

Ajunsesese acasă istovită, udă, murdară, și din ziua aceea începuse în ea acea schimbare sufletească, în urma căreia devenise ceea ce era acum. Din acea noapte îngrozitoare încetase să mai creadă în bine. Înainte crezuse și ea că binele există pe lume, ca oamenii cred în el, din acea noapte se convinsese însă că nimeni nu crede aceasta și că tot ce se spune despre bine și despre Dumnezeu e numai minciună și înșelătorie. El, pe care ea îl iubea și care o iubise – știa asta – o părăsise, după ce se desfătase cu trupul ei și îi batjocorise simțămintele. Și el era cel mai bun dintre toți oamenii pe care-i cunoștea ea. Toți ceilalți erau și mai răi. Și tot ce se întâmplă după aceea cu ea îi întări pas cu pas această convingere. Mătușile lui, acele bătrânele bisericose, o dădură afară de îndată ce nu mai fu în stare să le slujească la fel ca înainte. Femeile cu care avusese de-a face nu vedeau în ea decât un mijloc de a câștiga bani, iar bărbații, începând cu bătrânul zapciu și până la gardienii din închisoare, un mijloc de desfătare. Și nimeni pe lume nu ținea la nimic altceva decât la desfătare, numai la această desfătare. De asta o încredințase și mai mult bătrânul scriitor cu care se încurcase în al doilea an de viața liberă. El îi spunea de-a dreptul că în desfătare – el o numea poezie și estetică – stă toată fericirea omului.

Toți trăiau numai pentru ei, pentru plăcerea lor, iar toate vorbele despre bine și despre Dumnezeu erau o înșelătorie. Și de câte ori se ridica în mintea ei întrebarea: de ce în lumea asta totul este atât de prost orânduit și de ce oamenii nu conținesc a-și face rău unul altuia și a suferi, era mai bine să alunge asemenea gânduri. O țigară, un pahărel de vin, un ceas de dragoste cu un bărbat, și totul se risipea.

XXXVIII.

În ziua următoare, o duminică, pe la ceasurile cinci dimineața, când răsună pe coridorul secției de femei fluieratul obișnuit, Korabliova, care nu mai dormea, o trezi pe Maslova. „Ocnașa”, gândi cu groază Maslova, frecându-se la ochi și trăgând în piept, fără să vrea, aerul din odaie, care putea îngrozitor spre ziuă; vru să adoarmă din nou, să se cufunde în neștire, teama obișnuită însă învinse somnul, încât se ridică în capul oaselor, se așeză pe pat trăgându-și picioarele sub ea și începu să privească în jur. Femeile se sculaseră, numai copiii mai dormeau încă. Cărciumăreasa cu ochii holbați trăgea halatul de sub copii, cu grijă, să nu-i trezească. Pușcăriasa osândită pentru răzvrătire pune la uscat în jurul sobei niște cârpe, care slujeau de pelinci pruncului ei. Acesta, în brațele Fedosiei cea cu ochii albaștri, care îl legăna, dezmiardându-l cu glas dulce, urlă ca din gură de șarpe. Ofticoasa, cu fața congestionată, tușea, ținându-se cu mâinile de piept, și, în răstimpuri, trăgea aerul în piept, scoțând niște sunete aproape

ca niște țipete.

Roșcovana, trezită și ea, stătea culcată pe spate, cu picioarele groase îndoite și povestea cu glas tare și vesel visul pe care-l visase noaptea. Bătrâna incendiatoare era iarăși în fața icoanei și, șoptind mereu aceleași cuvinte, își făcea cruce și bătea mătânii. Fata de paracliser ședea nemișcată pe pat și, cu o privire adormită, pierdută, se uita într-un punct fix. Cilibia își învârtea pe deget șuvițe din păru-i nespălat, aspru și negru.

Pe coridor se auziră niște pași târșiți, zăngănitul lacătului și imediat în cameră intrară doi pușcăriași în scurte și în pantaloni cenușii mult deasupra gleznei, care, cu fețe serioase și ursuze, ridicară cu o cobiliță hârdăul puturos și îl scoaseră din încăpere. Femeile ieșiră pe coridor să se spele la robinete.

Acolo roșcovana se luă la harță cu o femeie dintr-o celulă vecină. Și iar răsunară înjurături, strigăte, văicăreli...

— Vi s-a făcut cumva dor de carceră? strigă gardianul și o plesni cu palma pe roșcovană peste spinarea grasă și goală, de răsună în tot coridorul. Să nu-ți mai audgura.

— Ia te uită la moșu, îi arde de joacă, spuse roșcovana, luând gestul drept o dezmierdare.

— Haide, repede! Pregătiți-vă de liturghie.

Nu apucă Maslova să se pieptene, ca și veni gardianul cu suita.

— La control! strigă gardianul.

Din cealaltă celulă ieșiră pușcăriașele și se așezară pe două rânduri în coridor; fiecare pușcăriașă din spate trebuia să pună mâinile pe umerii celei din fața ei. Se făcu numărătoarea.

După numărătoare, veni supraveghetoria și duse pușcăriașele la biserică. Maslova și Fedosia se aflau pe la jumătatea coloanei, alcătuită din peste o sută de femei ieșite de prin toate celulele. Toate erau în bluze și fuste albe, cu basmale albe pe cap și numai pe ici, pe colo, întâlneai câte o femeie în rochie colorată. Erau nevestele pușcăriașilor, unele cu copii, venite să-și însoțească bărbații. Procesiunea umplea întreagă scară. Se auzea un tropăit ușor de picioare încălțate în cipici, larmă de glasuri, uneori râsete. La o cotitură, Maslova zări mai în față chipul răutăcios al Bocikovei, dușmanca ei, și i-o arătă Fedosiei. Ajunse în josul scărilor, femeile tăcură și, făcând cruci și plecăciuni, începură să intre rând pe rând în biserică goală încă și strălucind de aurării. Locul lor era în partea dreaptă a bisericii; înghesuindu-se una în alta, prinseră a se orându-i.

În urma femeilor intrară pușcăriașii, în halate cenușii, unii numai în trecere aici, în drum spre locul de deportare, alții condamnați la închisoare sau la ocnă de obștile sătești, și, tușind și dregându-și glasul, se orându-i în grup compact în partea stângă și în mijlocul bisericii. În galeria de sus se găseau deja de o parte ocnașii, cu capetele rase pe jumătate, zăngănind din lanțuri, de cealaltă parte cei aflați în arest preventiv, fără cătușe și nerași pe cap.

Biserica închisorii, reclădită și împodobită pe dinăuntru de un negustor bogat, care cheltuise în acest scop câteva zeci de mii de ruble, strălucea îmbrăcată toată în aur și zugrăvită în culori vii. Un timp, liniștea din biserică fu aproape desăvârșită – nu se mai auzeau decât smiorcăieli, tuse, câte un zăngănit de lanțuri sau țipăt de copil. Apoi, deodată, pușcăriașii din mijlocul bisericii se mișcară, înghesuindu-se unii într-alții,

făcându-i loc de trecere directorului, care înaintă până în față și se opri în fruntea mulțimii.

XXXIX.

Începu slujba.

Slujba se oficia astfel: preotul, îmbrăcat în niște odăjdii de brocart, de o croială mai ciudată și incomodă, tăia pâine în cuburi mici, pe care le punea pe o farfurioară și apoi într-o cupă cu vin, șoptind diferite nume și rugăciuni. În timpul acesta, dascălul citea fără întrerupere, apoi cânta când singur, când împreună cu corul alcătuit din pușcăriași, diferite rugăciuni în limba slavonă, oricum greu de înțeles, iar din pricina repeziciunii cu care se citea și cânta, aproape de nepriceput. Rugăciunile cuprindeau mai cu seamă urări de propășire pentru țar și familia lui. Oamenii, stând în genunchi, rosteau de mai multe ori aceste rugăciuni pentru țar, împreună cu alte rugăciuni. Dascălul citi câteva versete din Faptele Apostolilor, cu un glas atât de straniu și de încordat, încât nu se putea desluși nici un cuvânt. Apoi preotul citi foarte limpede un capitol din Evanghelia lui Marcu, care spunea că după ce Christos a înviat, înainte de a se sui la cer, pentru a sta de-a dreapta Tatălui, i s-a arătat Mariei Magdalena, din care izgonise șapte diavoli, apoi celor unsprezece ucenici ai săi, căroră le-a poruncit să propovăduiască Evanghelia tuturor făpturilor, vestindu-le că cel ce nu va crede va pieri, iar cel ce va crede și se va boteza se va mântui și pe lângă asta va putea să izgonească diavolii, să tămăduiască bolnavii, atingându-i cu mâna, va ști să vorbească limbi noi, să îmblânzească șerpii, iar dacă va bea venin, nu va muri, ci va rămâne nevătămat.

Semnificația slujbei consta în presupunerea că bucățelele de pâine puse în vin se preschimbă, prin anumite mișcări ale mâinilor și prin rugăciuni, în trupul și sângele Domnului. Preotul ridica mereu brațele sus, cu toate că-l stânjenea sacul de brocart cu care era înveșmântat, apoi se lăsa pe genunchi și săruta masa și tot ce se afla pe ea. Clipa cea mai însemnată era aceea când preotul, apucând șervetul cu amândouă mâinile, îl mișca lin încolo și înapoi, deasupra farfurioarei și a cupei cu vin. Se presupunea că în timpul acesta pâinea și vinul se preschimbă în trup și sânge, și de aceea partea aceasta a slujbei era săvârșită cu o deosebită solemnitate.

— Cu înțelepciune, pentru preasfânta, preacurata și preabinecuvântata Fecioară Maria”, vesti cu glas tare preotul din altar, și corul începu să cânte solemn că e drept să preaslăvim pe Fecioara Maria, care l-a născut pe Christos, rămânând pururea fecioară, și e vrednică din pricina aceasta de mai multă cinste decât heruvimii și de mai multă slavă decât serafimii. După acestea, preschimbarea se socotea săvârșită și preotul, ridicând șervetul de pe farfurioară, tăie bucățica de pâine din mijloc în patru, o muie în vin și-o puse în gură. Se presupunea că a mâncat o fărâmă din trupul Domnului și a băut o înghițitură din sângele lui. Preotul trase apoi perdeaua la o parte, deschise ușile împărătești și ieși în prag cu potirul de aur în mână, poftind pe cei ce vor să mănânce și ei din trupul și sângele Domnului.

Se apropiară de el câțiva copii.

După ce-i întrebă cum îi cheamă, preotul luă pe rând cu lingurița din cupă vin și câte o bucățica de pâine și le vârî adânc în gura fiecărui copil, în

timp ce dascălul le ștergea buzele și cânta cu glas voios că ei mâncaseră din trupul și sângele Domnului. Apoi preotul duse potirul în altar, bău acolo tot sângele ce mai rămăsese și înghiți toate bucățelele din trupul Domnului, își supse mustățile cu sânguință, își șterse gura și potirul și ieși înviorat din altar, cu pași hotărâți, scârțâind din pingecele subțiri ale cizmelor sale de iuft.

Cu aceasta luă sfârșit slujba principală. Preotul însă, vrând să aducă o mângâiere amanților de pușcăriași, adăugă la slujba obișnuită încă una deosebită. Această slujbă se mărginea la atât: preotul, așezându-se înaintea unei icoane ferecate în metal aurit (cu fața și mâinile negre), luminată de vreo zece lumânări de ceară, care îl înfățișa pe Cel din trupul și sângele căruia mâncase, începu să cânte, sau mai curând să spună, cu glas ciudat și nefiresc, următoarele: „Iisuse, preabunule, slava apostolilor, Iisuse al meu, lauda mucenicilor, stăpâne atotputernic, Iisuse, mântuiește-mă pre mine, cel ce alerg la tine; Iisuse, mântuitorul meu, Iisuse al meu preaminunat, mântuitorule, miluiește-mă, pentru rugăciunile Celei ce te-a născut și ale tuturor sfinților tăi, Iisuse, și ale tuturor prorocilor, Iisuse mântuitorule, și mă învrednicește desfătării raiului, Iisuse, iubitorule de oameni!”

Preotul se opri, trase aer în piept, își făcu cruce, se închină până la pământ și toți făcură la fel. Directorul, gardienii, pușcăriașii, toți bătură câte o mătanie; și sus se auziră zăngănind lanțurile.

— Făcătorul îngerilor și Dumnezeu atotputernic, urmă preotul, Iisuse preaminunate, mirarea îngerilor, Iisuse preaputernice, izbăvirea strămoșilor, Iisuse preablânde, slăvirea patriarhilor, Iisuse preaslăvite, tăria împăraților, Iisuse preaiubite, împlinirea prorocilor, Iisuse preaminunate, întărirea mucenicilor, Iisuse preasupuse, bucuria călugărilor, Iisuse preamilostive, mângâierea preoților, Iisuse preaîndurate, înfrânarea postitorilor, Iisuse preablânde, bucuria preacuvioșilor, Iisuse preacurate, neprihănirea fecioarelor, Iisuse cel mai înainte de veci, mântuirea păcătoșilor, Iisuse, fiul lui Dumnezeu, miluiește-ne pre noi”, se opri el în sfârșit, rostind „Iisuse” cu glas din ce în ce mai șuierător; apoi își ridică cu o mână odăjdiile căptușite cu mătase, se așază într-un genunchi și se înclină până la pământ, în timp ce corul cânta ultimele cuvinte: Iisuse, fiul lui Dumnezeu, miluiește-ne pre noi”.

Pușcăriașii se lăsau în genunchi și se ridicau, scuturându-și părul rămas netuns pe jumătate de cap și zăngănind lanțurile ce le rodeau picioarele slabe.

Și aceasta ținu vreme îndelungată. Întâi lăudară pe Domnul, încheind cu vorbele: „Miluiește-ne pre noi”, apoi urmară alte laude, care se încheiau cu: „Aleluia”. Iar pușcăriașii își făceau cruce, se închinau până la pământ și băteau o mătanie. La început, făceau câte o mătanie după fiecare laudă, apoi din două în două și mai apoi din trei în trei, și toți fură foarte bucuroși când laudele luară sfârșit și preotul, răsuflând ușurat, închise cartea de rugăciuni și intra în altar. Mai rămânea cea din urmă solemnitate: preotul luă de pe masă o cruce mare de aur, cu medalioane smălțuite la capete, și ieși cu ea în mijlocul bisericii. Cel dintâi se apropie de preot directorul și sărută crucea, apoi subdirectorul, apoi gardienii, apoi începură să se apropie pușcăriașii, imbulzindu-se și ocărându-se în șoaptă. Preotul, stând de vorbă cu directorul, întindea mâna cu crucea când la gura, când la nasul

pușcăriașilor, care se străduiau să sărute mâna și crucea preotului. Cu această luă sfârșit slujba creștinească, care se săvârșea întru mângâierea și îndreptarea fraților rătăciți.

XL.

Nici unuia dintre cei de față, începând cu preotul și directorul și sfârșind cu Maslova, nu-i trecuse prin minte că acel Iisus, al cărui nume îl pomenise preotul de atâtea ori cu glas șuierător, preaslăvind-l prin tot felul de cuvinte ciudate, era împotriva a tot ceea ce se petrecea aici: interzisese nu numai această vorbărie fără rost și vrăjitoria pângăritoare pe care o făceau preoții- învățători cu vinul și cu pâinea, dar în chipul cel mai hotărât nu îngăduia oamenilor să numească învățători pe alți semeni de-ai lor; îi oprise să se roage în biserici, poruncind să se roage fiecare în singurătate; interzisese înseși bisericile, spunând că el a venit să le dărâme, și că trebuie să te închini nu în biserică, ci întru spirit și adevăr; și mai ales, oprise nu numai judecarea oamenilor și întemnițarea lor în închisori, chinuirea, înjosirea și canonirea lor, așa cum se făcea aici, dar și orice silnicie asupra lor, spunând că el a venit să dea celor înrobiți libertate.

Niciunul dintre cei de față nu-și dăduse seama că tot ceea ce se petrecea aici era cea mai mare pângărire și batjocorire a lui Christos însuși, în numele căruia se făceau toate acestea. Nimănu-i dăduse prin gând că acea cruce aurită, cu medalioane smălțuite la capete, cu care ieșise preotul și pe care o dădea tuturor s-o sărute, nu era altceva decât simbolul uneltei de tortură pe care pătimise Iisus, tocmai pentru că interzisese ceea ce se făcea acum, aici, în numele lui. Nimănu-i trecuse prin cap că toți acei preoți, care își închipuie că, mâncând pâine și vin, mănâncă și beau din trupul și din sângele lui Christos, într-adevăr fac asta, dar nu prin bucățelele de pâine muiate în vin, ci prin faptul că nu doar îi ademenesc pe „cei umili”, cu ființa cărora s-a identificat Christos, dar îi lipsesc de cel mai mare bine și-i aruncă în chinurile cele mai crunte, ascunzând oamenilor acel adevăr pe care l-a adus el pe pământ.

Preotul săvârșea slujba cu conștiință împăcată, pentru că din copilărie încă i se insuflase convingerea că aceasta este singura credință adevărată, împărtășită de toți sfinții din timpurile vechi, iar acum de conducătorii clerului și ai statului. El credea nu în schimbarea pâinii în trup, nici în folosul sufletesc al atâtor cuvinte, nici că a mâncat într-adevăr o fărâmă din trupul lui Dumnezeu – în acestea era cu neputință să creadă – dar credea că trebuie să crezi în acestea; și ceea ce îl întărea în această credință era faptul că, îndeplinind cele cerute de ea în cei optsprezece ani de slujbă preoțească, putuse agonisi un venit care-i îngăduia să-și întrețină familia, pe fiul său la liceu și pe fiică-sa într-o școală pentru fetele de preoți. Tot astfel credea și dascălul, ba încă mai cu tărie decât preotul, pentru că el uitase cu desăvârșire înțelesul dogmelor acestei credințe și nu ținea minte decât că pentru împărtășanie, pomelnic, ceaslov, pentru sfeștanie și sfeștanie cu acatist era un preț hotărât, pe care adevărații creștini îl plăteau cu dragă inimă și de aceea striga acel „Doamne miluiește, Doamne miluiește”, și cânta, și citea tot ce se cerea, cu aceeași senină încredere în necesitatea acestor lucruri, cu care alți oameni vând lemne, făină ori cartofi. Directorul închisorii și gardienii, deși habar n-aveau și nici nu căutaseră vreodată să

afle ce cuprind în esența dogmele acestei credințe și ce înseamnă slujbele bisericești, credeau că trebuie să creadă în această credință, de vreme ce superiorii lor și chiar însuși țarul cred în ea. În afară de aceasta, ei simțeau nelămurit (n-ar fi fost în stare să-și explice de ce) că această credință îndreptățește crudele lor îndatoriri. Să nu fi fost această credință, le-ar fi fost greu și poate chiar cu neputință să-și pună în joc toate puterile ca să chinuiască oamenii, așa cum făceau acum, cu conștiința pe deplin împăcată. Directorul închisorii era un om atât de bun la suflet, că n-ar fi putut trăi astfel, dacă n-ar fi găsit un sprijin în această credință. De aceea stătea nemișcat și drept, se închina și bătea sânguincios mătănii, căuta să se înduioșeze când se cânta „Heruvimii”, iar când începuse împărtășania copiilor, ieșise în față de tot, îl ridicase pe unul dintre băieți și-l ținuse în brațe cât timp se împărtășise.

Cât despre pușcăriași, afară de câțiva dintre ei, care-și dădeau limpede seama de toată înșelătoria și-și băteau joc în sufletul lor de această credință, cei mai mulți credeau că în aceste icoane aurite, lumânări, cupe, cruci, ca și în cuvintele fără înțeles „Iisuse preablânde”, „Miluiește-ne pre noi”, sălășluiește o putere tainică, prin care se pot căpăta multe înlesniri în viața aceasta și în cea viitoare. Cu toate că cei mai mulți dintre ei încercaseră în zadar să capete înlesniri în viața aceasta prin rugăciuni, sfeștanii, lumânări, căci rugile lor rămăseseră neîmplinite, erau deplin încredințați că e vorba numai de o întâmplare și că biserica, încuviințată de oameni învățați și de mitropoliți, este totuși o instituție foarte însemnată și necesară, dacă nu pentru viața aceasta, cel puțin pentru cea viitoare.

Tot astfel credea și Maslova. Ca și ceilalți, încerca în timpul slujbei un sentiment amestecat de pietate și de plictiseală. La început, stătuse în mijlocul mulțimii, în dosul unui perete despărțitor, și nu putuse vedea pe nimeni, afară de tovarășele ei, când însă cele ce urmau să se împărtășească trecură înainte, își făcu și ea loc, împreună cu Fedosia, și îl zări pe director, iar în spatele lui, printre gardieni, pe un țăran cu barba și cu părul bălai – era bărbatul Fedosiei, care se uita țintă la nevastă-sa. În tot timpul citirii acatistului, Maslova, închinându-se și bătând mătănii numai când o făceau toți ceilalți, vorbe în șoaptă cu Fedosia și-i cercetă din ochi bărbatul.

XLI.

Nehliudov ieși de acasă devreme. Pe ulicioară întâlni un țăran într-o cotiugă, care striga cu un glas nefiresc: „Lapte, lapte, lapte!”

În ajun căzuse cea dintâi ploaie caldă de primăvară. Peste tot unde era pământ nepavat răsăriseră firicele de iarbă; mestecenii din grădini se îmbrăcaseră în puf verde, mălinii și plopilor își deschideau mugurii, slobozind frunzulițe lungi și înmiresmate, iar în case și în prăvălii se scotea rândul al doilea de geamuri și se curățau ferestrele. În piața de vechituri din drumul lui Nehliudov mișuna o mulțime de oameni în jurul tarabelor; niște bărbați zdrențăroși umblau încolo și înapoi cu cizme la subsuoară sau cu veste și pantaloni călcați, aruncați pe umăr.

În jurul cârciumilor se îmbulzeau lucrători ieșiți de la fabrici, îmbrăcați în podiovci curate și cu cizme lustruite în picioare, și femei cu basmale de mătase viu colorate pe cap, și în haine împodobite cu mărgelă. Vardiștii, cu pistoale la brâu, legate cu găitane galbene, stăteau la posturile

lor, pândind vreo neregulă, care să-i mai scoată din amorțeală și plictiseală. Pe trotuarele bulevardelor și pe gazonul abia înverzit, alergau și se jucau copii și căței, iar dădacele guralive ședea pe bănci și vorbeau între ele.

Pe străzile încă răcoroase și umede pe partea umbrită și uscate pe mijloc, treceau huruind neîncetat căruțe grele, alergau trăsură ușoare, duruind pe caldarâm, și tramvaie cu cai, sunând din clopoțel. Văzduhul răsună de dangătul clopotelor, care chemau pe felurite glasuri norodul la biserică, la slujbe la fel cu cea care se oficia acum în capela închisorii. Oameni gătiți în haine de duminică se îndreptau fiecare spre parohia lui.

Trăsura care-l ducea pe Nehliudov nu se opri chiar în fața închisorii, ci la colțul din preajma intrării.

Acolo, la vreo sută de pași de închisoare, aștepta un grup de bărbați și de femei, mai toți cu legături în mână. În dreapta se întindeau câteva clădiri joase de lemn, iar în stânga era o casă cu etaj și cu o firmă pe fațadă. Clădirea uriașă de piatră a închisorii se înălța în față și nimeni nu era lăsat să se apropie de ea. Santinela cu arma la umăr umbla încolo și înapoi prin fața clădirii, strigând sever la cei care încercau să vină mai aproape.

La poarta clădirilor de lemn, pe partea dreapta, în față santineli, ședea pe o bancă un gardian în uniformă cu galoane, ținând în mână un caietel. De el se apropiau vizitatorii, îi spuneau numele persoanei pe care doreau s-o vadă, iar el îi înșcria în caietel. Nehliudov se apropie și el și o numi pe Katerina Maslova. Gardianul cu galoane o înșcrie pe listă.

— De ce nu ne dă voie să intrăm? întrebă Nehliudov.

— Nu s-a sfârșit încă liturghia. Îndată ce e gata, o să se dea drumul.

Nehliudov se întoarse la grupul celor ce așteptau. Un om zdrențaros, cu fața brăzdată de dungi roșii, cu o pălărie boțită pe cap și cu picioarele goale în niște ghetă rupte și scâlciate, se desprinsese din mulțime și se îndreptă spre închisoare.

— Unde te bagi? strigă santinela.

— Ce zbieri așa? răspunse zdrențarosul, fără să se tulbure cătuși de puțin și făcu cale întoarsă. Nu se poate, foarte bine, oi aștepta. Nu-i nevoie să răcnești așa, de parcă-ai fi vreun ghinărar.

Mulțimea răsă aprobator. Cei mai mulți dintre vizitatori erau foarte sărăcăcios îmbrăcați, unii chiar în zdrențe. Numai câțiva bărbați și câteva femei aveau o înfățișare mai respectabilă. Lângă Nehliudov stătea un om bine îmbrăcat, cu față rasă, gras, rumen, ținând în mână o legătură – cu rufe pesemne. Nehliudov îl întrebă dacă vine pentru întâia oară. Omul îi răspunse că vine în fiecare duminică și astfel intrară în vorbă. Era portar la o bancă și venea să-și vadă fratele, osândit pentru fals. Bărbatul acesta prietenos îi istorisi lui Nehliudov toată povestea lui și era gata să-l întrebe la rândul său, când atenția le fu atrasă de o trăsură cu roți de cauciuc, trasă de un cal voinic de rasă, negru corb. Din trăsură coborâră o doamnă cu voaletă și un student. Acesta ținea în mână o legătură voluminoasă. Se apropie de Nehliudov și-l întrebă ce trebuie să facă pentru a putea împărți deținuților colacii pe care i-a adus.

— E dorința logodnicei mele. Ea e logodnica mea. Părinții ei ne-au sfătuit să împărțim colaci deținuților.

— Și eu vin pentru întâia oară aici și nu v-aș putea îndruma, cred însă că ar trebui să-l întrebați pe omul acela, spuse Nehliudov, arătând spre gardianul cu galoane, care ședea pe bancă cu caietelul în mână.

În timp ce Nehliudov stătea de vorbă cu studentul, porțile mari de fier, cu o ferestruică la mijloc, se dădură în lături și se iviră în prag un ofițer în uniformă și un gardian. Iar gardianul cel cu caietelul în mână vesti că a început primirea vizitatorilor. Santinela se dădu la o parte și toți vizitatorii, temându-se parca să nu întârzie, se repeziră spre poartă, care mergând, care alergând chiar. La poartă stătea un gardian, care, pe măsură ce treceau oamenii, îi număra cu glas tare: „Şaisprezece, şaptesprezece” etc. Un alt gardian, în curtea clădirii, îi mai număra o dată atingându-i cu mâna, înainte să-i lase să intre pe o altă uşă, cu scopul de a putea astfel controla la plecare dacă n-a rămas cumva vreun vizitator în temniță sau n-a ieșit vreun deținut pe poarta închisorii. Gardianul care îi număra fără să se uite la cel care trecea plesni cu palma peste spinarea lui Nehliudov și această atingere aspră îl jigni în prima clipă pe Nehliudov, dar amintindu-și îndată pentru ce a venit aici se rușină de sentimentul său de nemulțumire și jignire.

Uşa dădea într-o încăpere mare, boltită, cu gratii la ferestrele înguste. În această odaie, numită sala de adunare, Nehliudov zări, spre surprinderea lui, într-o firidă, un tablou mare, înfățișându-l pe Iisus răstignit pe cruce.

„Ce sens are?” se gândi el, asociind fără să vrea imaginea lui Iisus cu oamenii eliberați, nicidecum întemnițați.

Nehliudov mergea încet, lăsându-i pe cei grăbiți să treacă înaintea lui. Simțea un fel de groază față de răufăcătorii închiși aici, milă față de cei nevinovați, întemnițați pe nedrept, ca tânărul acuzat de ieri și Katiușa, amestecate cu un sentiment de sfială și de înduioșare la gândul întâlnirii care-l aștepta. La capătul celălalt al odăii, un gardian spusese ceva, în timp ce ieșeau din prima încăpere, Nehliudov însă, cufundat în gânduri, nu-l băgă în seamă și merse înainte, urmându-i pe cei mai mulți dintre vizitatori, îndreptându-se astfel spre vorbitorul bărbatilor, în loc de al femeilor, unde voia să ajungă.

Lăsându-i pe cei mai grăbiți să treacă înaintea lui, intră cel din urmă în vorbitor. Ceea ce-l izbi în clipa când deschise uşa fu vuietul asurzitor a sute de glasuri strigând laolaltă. Abia când se apropie mai mult de oamenii care stăteau lipiți ca muștele pe o bucată de zahăr de rețeaua de sârmă ce despărțea odaia în două, Nehliudov se dumiri de ce făceau atâta larmă. Camera aceasta cu ferestrele spre curtea interioară era împărțită prin două rânduri de rețele de sârmă, din tavan până în podea; de o parte stăteau deținuții, în spațiul dintre rețele se plimbau gardienii, iar de partea cealaltă stăteau vizitatorii. Între unii și ceilalți era un interval de vreo trei arșini, așa încât oamenii nu numai că nu-și puteau înmâna câte ceva, dar nici nu se puteau vedea ca lumea la față.

Ca să fii auzit, trebuia să răcnești. De ambele părți ale rețelelor stăteau oamenii cu fețele lipite de plasa de sârmă: soți, tați, mame și copii, străduindu-se să se audă unii pe alții și să-și spună ce aveau de spus. Fiind mulți însă și fiecare căznindu-se să fie auzit, strigau din răspuțuri, încercând să acopere unul glasul celuilalt. Toate aceste voci se contopeau în acel vuiet asurzitor, care-l izbise pe Nehliudov în clipa când deschisese uşa. Era cu neputință să deslușești ceva din larma generală. Cel mult puteai ghici după fețe cam ce spuneau și ce legături erau între cei ce-și vorbeau. Alături de Nehliudov se afla o bătrână cu o basma pe cap, care, lipindu-se

de rețeaua de sârmă, cu bărbia tremurândă, striga ceva unui flăcău palid, cu capul ras pe jumătate. Pușcăriășul, cu sprâncenele ridicate și cu fruntea încrețită, o asculta cu atenție. Lângă bătrână stătea un tânăr îmbrăcat în podiovcă, care asculta cu mâinile pâlnie la urechi și clătinând din cap la ceea ce-i spunea un deținut cu barba căruntă și cu fața brăzdată, care-i semăna la trăsături. Puțin mai departe, zdrențărosul pe care-l văzuse Nehliudov la poartă râdea și dădea din mâini, strigând din răspuțeri ca să se facă auzit. Alături de el ședea pe jos o femeie, cu o broboadă de lână pe cap și cu un copil în brațe, și plângea în hohote. Pesemne că-l văzuse pentru întâia oară pe omul cărunt de dincolo de plasa de sârmă în halat de pușcăriăș, cu capul ras și cu lanțuri la picioare. Portarul cu care vorbise Nehliudov stătea lângă femeie și-i răcnea ceva unui deținut chel și cu ochii scăpărători. Când Nehliudov își dădu seamă în ce condiții va trebui să vorbească, îl cuprinse un sentiment de revoltă împotriva celor care orânduiseră astfel lucrurile. Îl uimea faptul ca o situație atât de îngrozitoare, o asemenea batjocorire a sentimentelor omenești nu părea să jignească pe nimeni. Și soldații, și gardienii, și vizitatorii, și deținuții se supuneau fără a crâcni acestei rânduieli, ca și cum ar fi fost un lucru firesc și nici nu s-ar putea să fie altfel.

Nehliudov rămase în această încăpere vreo cinci minute, copleșit de un sentiment ciudat și apăsător, dându-și seama de neputința lui și de prăpastia dintre el și ceilalți oameni. Îl cuprinse un straniu dezgust moral, asemănător cu senzația răului de mare.

XLII

„Trebuie totuși să fac acel lucru pentru care am venit aici, își zise el, îmbărbătându-se. Dar cum să ajung să-l fac?”

Căuta din ochi vreun șef. Văzând un bărbat scund și slab, cu mustați și cu epoleți de ofițer, care se tot plimba în spatele vizitatorilor, Nehliudov se apropie de el:

— N-ați putea să-mi spuneți, stimate domn, zise el, cu o sforțare și cu o deosebită politețe, unde se află deținute femeile și unde este vorbitorul lor?

— Căutați secția de femei?

— Da, aș vrea să văd o deținută, răspunse Nehliudov cu aceeași politețe forțată.

— Trebuia s-o spuneți când erați în odaia cea mare. Pe cine vreți să vedeți?

— Pe Ekalerina Maslova.

— E deținută politică? întrebă subdirectorul.

— Nu, e...

— Ce-i cu ea, e condamnată?

— Da, de trei zile, răspunse Nehliudov, smerit, temându-se să nu-l supere cumva pe subdirectorul care părea să-i arate oarecare bunăvoință.

— Atunci poftim pe aici, spuse subdirectorul, socotind după înfățișarea lui Nehliudov că acesta merită considerație. Sidorov, îl chemă el pe un subofițer mustăcios, cu decorații pe piept, condu-l pe domnul la secția de femei.

— Da, să trăiți.

În clipa aceea, cineva de lângă plasa de sârmă izbucni într-un plâns sfâșietor.

Totul îi părea ciudat lui Nehliudov, și cel mai ciudat dintre toate îi părea faptul că era nevoit să-i mulțumească subdirectorului și gardianului-șef, să se simtă îndatorat față de oamenii care erau răspunzători de toate cruzimile ce se petreceau în clădirea aceasta.

Gardianul îl conduse pe Nehliudov din vorbitorul bărbaților într-un coridor și, deschizând o ușa chiar din fața lor, îl conduse în vorbitorul femeilor.

Odaia, ca și cealaltă, era împărțită în trei prin două rețele de sârmă; era însă mult mai mică. Deși aici erau mult mai puțini vizitatori și deținute, larma era tot atât de mare ca dincolo. Și aici se plimbau între rețele supraveghetori și o gardiană-șefă, într-o uniformă cu galoane la mâneci și cu vipușca albastră, încinsă cu o centură la fel cu cea a gardienilor. La fel ca în vorbitorul bărbaților, oamenii stăteau cu fețele lipite de sârmă. De o parte vizitatorii îmbrăcați felurit, de cealaltă – pușcăriășele, unele în hainele albe ale închisorii, altele în rochiile lor colorate. De-a lungul rețelelor nu se mai găsea nici un loc liber. Unii erau nevoiți să se ridice în vârfurile picioarelor, ca să poată striga peste capetele celorlalți, alții se așezaseră pe jos, ca să se poată auzi cât de cât unii pe alții.

Dintre deținute atrăgea atenția prin înfățișarea și prin strigătele ei o țigancă slabă, lăptoasă, cu o basma care-i alunecase de pe părul cârlionțat; stătea cam în mijlocul odăii, lângă un stâlp, de partea cealaltă a rețelei de sârmă, și striga ceva, dând iute din mâini, către un țigan în surtuc albastru, încins strâns cu un brâu. Lângă țigan ședea chircit un ostaș și vorbea cu o pușcăriășă, apoi după el, lipit de sârmă, un țărănuș cu o barbă bălaie, în opinci și aprins la față, stăpânindu-și cu greu lacrimile. Vorbea cu o pușcăriășă frumușică, blondă, care-l privea cu ochii ei albaștri-deschis. Erau Fedosia cu bărbatul ei. Mai încolo, un om în zdrențe vorbea cu o femeie ciufulită, cu fața lătăreață; urmau două femei, un bărbat, și iarăși o femeie. În dreptul fiecăruia era câte o pușcăriășă. Maslova nu era printre acestea. În spatele lor însă, stătea în picioare o femeie, și Nehliudov își dădu numaidecât seama că era ea și inima începu să-i bată cu putere și i se tăie răsuflarea. Se apropia clipa hotărâtoare. Înaintă până la plasă și îndată o recunoscuse. Stătea în spatele Fedosiei, cea cu ochi albaștri, și asculta, zâmbind, la cele ce vorbea aceasta cu bărbatul său. Nu era în halat ca alaltăieri, ci într-o bluză albă, strânsă cu un cordon și bine întinsă pe pieptul plin. De sub basma, ca și la tribunal, îi ieșeau cârlionții negri.

„Acum se va hotărî totul, își spuse el. Dar cum s-o chem? Sau poate se va apropia ea singură?”

Ea însă nu se apropia; o aștepta pe Klara și nu-i trecea prin cap că acest bărbat venise pentru ea.

— Dumneata pe cine dorești să vezi? îl întreabă supraveghetoarea pe Nehliudov, apropiindu-se de el.

— Pe Ekaterina Maslova, îngăimă cu greu Nehliudov.

— Maslova, e cineva pentru tine! strigă supraveghetoarea.

XLIII.

Maslova își roti ochii în jur și cu capul ridicat, cu pieptul scos înainte

și cu acea expresie de parcă era gata pentru orice, pe care Nehliudov i-o cunoștea atât de bine, se apropie de rețeaua de sârmă, își făcu loc printre două deținute și se uită cu o privire mirată și întrebătoare la Nehliudov, fără să-l recunoască.

Văzând însă după îmbrăcămintea lui că-i un om bogat, îi zâmbi.

— Pe mine mă căutați? întrebă ea, lipindu-și de rețea obrazul cu ochi zâmbitori și puțin sașii.

— Am venit să... Nehliudov nu știa dacă să-i spună „tu” sau „dumneata” și se hotărî pentru „dumneata”. Nu vorbea mai tare ca de obicei. Am venit la dumneata... să...

— Nu-mi spune mie moși-pe-groși, strigă zdrențărosul de lângă el, mie să-mi spui: ai luat sau n-ai luat?

— Ți-am spus că e pe moarte, ce mai vrei? strigă cineva de partea cealaltă.

Maslova nu izbuti să audă vorbele lui Nehliudov, dar expresia feței lui în timp ce vorbea o făcu deodată să-și reamintească de el. Deși i se părea cu neputință să fie el, zâmbetul de pe față i se șterse și o cută adâncă de suferință îi brăzdă fruntea.

— Nu vă aud, strigă ea, micșorându-și ochii, cu fruntea tot mai încrețită.

— Am venit să...

„Da, îmi fac datoria, ispășesc, își spuse Nehliudov.” La gândul acesta ochii i se umplură de lacrimi. Se agăță cu degetele de rețeaua de sârmă și tăcu, stăpânindu-și plânsul.

— Ți-am spus, de ce te bagi unde nu-ți fierbe oala... strigă cineva.

— Dumnezeu mi-e martor că nu știu nimic, strigă o deținută de partea cealaltă.

Tulburarea lui Nehliudov o ajută pe Maslova să-l recunoască.

— Parcă semănați cu... dar nu, nu-mi amintesc cine sunteți, strigă ea fără să-l privească; roși dintr-o dată și fața i se posomorî și mai tare.

— Am venit să-ți cer iertare, strigă el tare, fără nici o inflexiune în glas, ca pe o lecție învățată pe de rost.

După ce spuse vorbele acestea, i se făcu rușine și se uită în jurul lui. Îndată însă îi veni în minte gândul că e cu atât mai bine dacă îi este rușine, pentru că merită să îndure rușinea. Și el urmă cu glas tare:

— Iartă-mă, sunt foarte vinovat față de tine...

Ea stătea neclintită și-l privea ținând cu ochii ei sașii. El nu mai fu în stare să mai spună ceva și, luptând să-și stăpânească plânsul care-i zguduia pieptul, se îndepărtă de rețea.

Subdirectorul care îl îndrumase spre secția de femei și a cărei curiozitate fusese pesemne stârnită, intră în vorbitor. Văzându-l pe Nehliudov că se depărtează de rețea, îl întrebă de ce nu stă de vorbă cu femeia pe care voise s-o vadă. Nehliudov își suflă nasul și, încercând să-și ascundă emoția, îi răspunse:

— Nu se poate vorbi prin plasă, nu se aude nimic. Subdirectorul se gândi o clipă.

— Ei, am putea s-o aducem aici pentru câteva clipe.

— Maria Karlovna! spuse el către supraveghetore. Trimite-o pe Maslova aici.

Peste un minut Maslova intră pe o ușă laterală. Se apropie cu pași ușori

de Nehliudov și se opri, privindu-l pe sub sprâncene. Cârliionții negri îi ieșeau de sub basma, ca la tribunal; fața ei albă, puhavă, totuși drăgălașă, era foarte liniștită. Numai ochii negri, strălucitori, aveau o lucire deosebită pe sub pleoapele umflate.

— Puteți sta de vorbă aici, spuse subdirectorul și se îndepărtă. Nehliudov făcu câțiva pași spre banca de lângă perete. Maslova se uită cu o privire întrebătoare la subdirector, apoi, strângând din umeri, mirată, se îndreptă și ea spre banca și se așază alături de Nehliudov, potrivit-și fusta.

— Știu că-ți vine greu să mă ierți, începu el, și îndată se opri iar, simțind un nod în gât, dar dacă trecutul nu mai poate fi îndreptat, vreau cel puțin acum să fac tot ce se poate... Spune-mi...

— Cum de m-ați găsit? întrebă ea, fără să se refere la spusele lui, privindu-l mai mult pieziș, cu ochii ei ușor sașii.

„Doamne! Ajută-mă! Învață-mă ce să fac!” se rugă în sinea lui Nehliudov, cu ochii la fața ei schimbată, urâtă.

— Am fost jurat alaltăieri, spuse el, la procesul dumitale. Nu m-ai recunoscut?

— Nu, nu v-am recunoscut. N-am avut vreme de așa ceva. Și-apoi, nici nu m-am uitat, răspunse ea.

— Ai avut un copil, nu-i așa? întrebă el și simți că roșește.

— A murit chiar atunci, slavă Domnului, răspunse ea scurt și cu răutate, întorcându-și privirea de la el.

— Cum, din ce?

— Am fost rău bolnavă și eu, cât pe ce să mor, adăugă ea, fără să-și ridice ochii.

— Cum de ți-au dat drumul mătușile mele?

— Cine ține o servitoare cu copil? Cum și-au dat seama că sunt însărcinată, m-au și alungat. Dar ce rost are să mai vorbim despre asta? Am uitat totul de mult. Ce-a fost s-a isprăvit.

— Nu, nu s-a isprăvit. Nu pot lăsa lucrurile așa. Vreau cel puțin acum să-mi răscumpăr vina.

— Nu-i nimic de răscumpărat. Ce-a fost s-a dus, urmă ea, apoi, spre surprinderea lui, se uită la el cu un zâmbet neplăcut, ademenitor și jalnic totodată.

Maslova nu se așteptase să-l mai revadă vreodată, și mai ales acum și aici, și de aceea venirea lui o uimise la început, silind-o să-și aducă aminte de lucruri uitate pentru totdeauna. În primele clipe își reaminti nedeslușit acel univers nou și minunat de sentimente și gânduri pe care i-l deschisese tânărul fermecător care o iubise și pe care-l iubise; apoi își aduse aminte de cruzimea lui de neînțeles și de tot șirul de suferințe și de umilințe care urmaseră după acea fericire plină de vrajă. Și simți o mare durere în suflet. Nefiind în stare să-și lămurească toate acestea, făcu și acum așa cum făcea de obicei: alungă noianul de amintiri, căutând să le înăbușe în negura deasă a vieții ei desfrânate. În primele clipe îl asemui pe domnul din fața ei cu acel tânăr pe care-l iubise odinioară, dar, cum lucrul acesta era prea dureros pentru ea, renunță să-i suprapună în mintea ei. Domnul această bine îmbrăcat, îngrijit, cu barba parfumată, nu mai era pentru ea acel Nehliudov pe care-l iubise, ci unul dintre bărbații care, când au chef, se folosesc de ființe ca ea și de pe urma cărora ființele ca ea trebuie să tragă cât mai multe

foloase. De aceea îi zâmbi ademenitor și tăcu un răstimp, gândindu-se cu ce foloase s-ar putea alege de pe urma lui.

— Ce-a fost s-a dus, repeta ea. Acum, iacătă, sunt condamnată la ocnă. Buzele ei tremurară rostind aceste vorbe cumplite.

— Am știut, am fost convins că nu ești vinovată, spuse Nehliudov.

— Sigur că nu-s vinovată. Ce-s eu, hoată, tâlhăroaică? Mi-au tot spus că totul atârnă de avocat, urmă ea. Și că ar trebui să fac recurs, dar, după cum se aude, costă foarte scump...

— Da, nici vorbă... spuse Nehliudov. Am și vorbit cu un avocat.

— Nu trebuie să vă zgârciți la bani... Trebuie luat unul bun.

— Am să fac tot ce-i cu putință... Tăcură amândoi.

Katiușa zâmbi iarăși ca mai înainte.

— Aș vrea să vă mai rog... De ceva bani, dacă se poate. Vreo zece ruble mi-e destul, zise ea deodată.

— Da, da, spuse Nehliudov încurcat, ducându-și mâna la portofel.

Ea îi arunca o privire subdirectorului, care umbla încolo și înapoi.

— Să nu mi-i dați față de el, că mi-i ia. Când o fi mai încolo. Nehliudov scoase portofelul din buzunar, de cum se întoarse subdirectorul cu spatele, dar n-apuca să-i dea bancnota Katiușei, căci subdirectorul se întoarse iarăși spre ei, așa că ascunse hârtia în pumn.

„Dar e o femeie moartă”, își spuse el, uitându-se la fața ei atât de drăgălașă odinioară, acum buhăită și vulgară, la ochii ei negri, cu o strălucire neplăcută în privire, care urmăreau mișcările subdirectorului și mâna ce ținea strâns banii. Nehliudov avu o clipă de șovăială.

Același glas al ispitei, care vorbise și noaptea trecută în sufletul lui, se făcu iarăși auzit, încercând să-i mute gândurile de la ceea ce trebuia să facă la întrebarea: ce va ieși din tot ce vrea să facă și cui îi va fi de folos.

„N-ai să poți face nimic din această femeie, șoptea glasul, îți atârni doar o piatră de gât, care te va trage la fund și te va împiedica să fii de folos altora. Dă-i bani, dă-i tot ce vrea, și ia-ți rămas-bun de la ea o dată pentru totdeauna.”

Dar îndată își dădu seama că în clipa aceea chiar se petrecea ceva nespus de însemnat în sufletul lui, că viața lui lăuntrică sta parcă într-o cumpănă și că cea mai mică atingere, cea mai mică efortare putea s-o facă să se aplece într-o parte sau în cealaltă. Și el făcu această efortare, invocând pe Dumnezeu pe care-l simțise în ajun sălășluind în sufletul său și care nu întârzie să-i răspundă. Nehliudov hotărî să-i spună pe loc totul:

— Katiușa! Am venit la tine să-ți cer iertare și tu nu mi-ai răspuns dacă m-ai iertat, dacă o să mă ierți vreodată, spuse el repede, trecând dintr-o dată la „tu”.

Ea nu-l asculta, ci se uita când la subdirector, când la mâna lui. Când subdirectorul se întoarse cu spatele, ea întinse repede mâna spre Nehliudov, luă bancnota și și-o vârî în cordon.

— E ciudat ce spuneți, îi răspunse apoi, zâmbind cu dispreț, după cât i se păru lui.

Nehliudov simțea în toată ființa ei ceva dușmănos față de el, ceva care o apăra pe ea, cea de acum, și care-l împiedica pe el să pătrundă până la inima ei.

Dar, ciudat, faptul acesta nu numai că nu-l îndepărta de ea, dar parcă-

l atrăgea și mai mult, cu o putere neobișnuită. El simțea că e dator să-i trezească sufletul și că acest lucru va fi foarte greu; dar tocmai această greutate îl atrăgea. Avea pentru ea acum un sentiment pe care nu-l încercase niciodată nici pentru ea, nici pentru nimeni, un sentiment în care nu era nimic egoist; el nu dorea nimic de la ea, voia numai un singur lucru: să nu rămână cum este acum, să se trezească, să redevină cea de altădată.

— Katiușa, de ce vorbești așa? Eu te cunosc doar bine, îmi amintesc de tine cum erai atunci, la Panovo...

— N-are rost să ne amintim de trecut, răspunse ea cu răceală.

— Mi-l amintesc, Katiușa, ca să pot îndrepta, ispăși vina mea, începu el, vrând să spună mai departe că e gata s-o ia de nevastă, dar îi întâlni privirea, în care citi ceva atât de groaznic, de trivial și de respingător, încât îi fu cu neputință să meargă până la capăt.

Vizitatorii începură să plece. Subdirectorul se apropie de Nehliudov și-i spuse ca ora de vizită s-a sfârșit. Maslova se ridică, așteptând supusă să i se dea drumul.

— Rămâi cu bine. Aș mai avea multe să-ți spun, dar, după cum vezi, acum nu se poate, spuse Nehliudov și-i întinse mâna. Am să mai vin.

— Cred că mi-ați spus tot...

— Nu, am să caut să te mai văd într-un loc unde să putem vorbi mai bine și atunci am să-ți vorbesc despre un lucru foarte însemnat, pe care trebuie să ți-l spun neapărat.

— Bine, atunci veniți, răspunse ea, zâmbindu-i așa cum le zâmbea bărbaților cărora voia să le placă.

— Îmi ești mai apropiată ca o soră, spuse Nehliudov.

— Ciudat, repetă ea și, clătinând din cap, trecu dincolo de plasa de sârmă.

XLIV.

Nehliudov își închipuise ca de la prima întâlnire, văzându-l că se căiește și că vrea să o ajute, Katiușa se va bucura, se va înduioșa, va redevini Katiușa cea de altădată; dar constată cu groază că ea nu mai exista, că exista numai Maslova, și asta îl surprinse și-l îngrozi.

Îl mira mai ales faptul că Maslova nu numai că nu se rușina de situația ei – nu de pușcăriașă (de asta îi era rușine), ci de situația ei de prostituată, de care părea mulțumită și aproape mândră chiar. Dar de fapt, nici nu putea fi altfel. Fiecare om, pentru a-și vedea de îndeletnicirea sa, trebuie neapărat să o socotească însemnată și bună. Și de aceea, oricare ar fi situația unui om, el își va dezvoltă în chip firesc o concepție despre viață în care propria îndeletnicire să apară însemnată și bună.

Se crede îndeobște că hoțul, ucigașul, spionul, prostituata, recunoscând că profesia lor este rea, ticăloasă, trebuie să se rușineze de ea. Se întâmplă însă exact invers. Oamenii puși de soartă și de păcatele lor într-o anumită situație, oricât de imorală ar fi ea, dezvoltă o concepție generală despre viață în care situația lor le apare bună și demnă de respect. Pentru a-și putea menține o asemenea privire asupra lucrurilor, ei se alătură instinctiv acelui mediu care are aceeași concepție despre viața și despre locul pe care îl ocupă ei în societate. Lucrul acesta ne miră când e vorba de hoți care se laudă cu dibăcia lor, de prostituate care se fălesc cu

viața dezvățată pe care o duc sau de ucigași mândri de cruzimea lor. Dar ne mira numai pentru că cercul lor este restrâns și noi ne găsim în afara lui. Și totuși nu se întâmplă oare același fenomen printre bogătașii care se laudă cu bogăția lor, de fapt cu jaful la care se dedau, printre comandanții mândri de victoriile – de fapt, de omorurile lor, printre stăpânitorii care se fălesc cu puterea lor, adică de fapt cu silnicia pe care o practică? În cazul acestora, nu vedem cât de denaturată e concepția despre viață, despre bine și rău, pentru justificarea propriei situații, decât pentru că grupul acestor oameni e mai larg și noi înșine facem parte din el.

O astfel de părere despre viața sa și despre locul său în societate își făcuse și Maslova. Era prostituată, condamnată la ocnă, și totuși își formase un fel de a privi lucrurile prin care își putea justifica situația, ba chiar se putea mândri cu ea în fața celorlalți.

După concepția ei, singura fericire a bărbaților, a tuturor bărbaților, fără excepție, bătrâni, tineri, liceeni, generali, culți și inculți, consta în raporturile fizice cu femeii atrăgătoare; așa încât toți bărbații, chiar dacă se prefăceau a avea alte preocupări, nu doreau, de fapt, decât acest lucru. Ea fiind o femeie atrăgătoare, care putea satisface sau nu, după voie, această dorință, era deci o persoană însemnată și necesară. Toată viața ei din trecut, ca și cea de acum, confirma temeinicia acestei păreri.

De zece ani încoace, oriunde s-ar fi aflat, văzuse că toți bărbații, începând cu Nehliudov și cu bătrânul zapciu și isprăvind cu gardienii de la închisoare, aveau nevoie de ea; pe cei care nu aveau nevoie de ea nu-i băga în seamă și nu-i vedea. Și astfel, lumea întreagă îi apărea ca o adunare de bărbați roși de poftă trupești, care o pândeau de pretutindeni și căutau prin toate mijloacele – amăgire, forță, bani sau șiretenie – s-o aibă.

În felul acesta înțelegea Maslova viața și de aceea nu numai că nu se socotea cea din urmă ființa, ci, dimpotrivă, una foarte importantă. Ținea nespus la acest fel de a privi lucrurile, și nici nu se putea să nu țină, căci, schimbându-l, ar fi pierdut însemnătatea socială pe care acest fel de a vedea i-o dăduse. Și tocmai ca să nu-și piardă stima față de situația ei în societate, Maslova se alăturase instinctiv unui cerc de oameni care priveau viața la fel ca ea. Simțind că Nehliudov vrea s-o atragă într-o altă lume, ea se împotriva, presimțind că în acea lume își va pierde locul privilegiat care îi dădea încredere și respect față de sine însăși. Din aceeași pricină alungă și amintirile primei tinereți și primelor legături cu Nehliudov. Aceste amintiri nu se împăcau cu concepția ei de acum despre viață și de aceea le șterse cu totul din minte sau, mai curând, le păstră neatinse, ascunse undeva în cugetul ei, zăvorâte și astupate cu grijă, așa cum albinele astupă cuiburile viermilor pătrunși în stup care ar putea să le nimicească toată truda. De aceea Maslova nu voia să vadă în Nehliudov pe tânărul pe care-l iubise cândva cu o dragoste curată, ci doar pe un domn bogat, de la care putea și trebuia să tragă foloase și cu care nu ar fi putut avea alte relații decât cele pe care le avea cu ceilalți bărbați.

„Da, n-am putut să-i spun ce era mai însemnat, se gândea Nehliudov, îndreptându-se o dată cu ceilalți spre ieșire. Nu i-am spus că vreau să mă căsătoresc cu ea. Nu i-am spus-o, dar am s-o fac”, gândea el.

Gardienii de la ușă, dând drumul vizitatorilor, îi numărau iarăși, atingându-i cu mâinile pe fiecare, nu cumva să rămână vreun vizitator înăuntru sau să iasă vreunul dintre deținuți din închisoare. De data

aceasta, Nehliudov nu numai că nu se mai simți jignit când fu atins cu palma pe spinare, dar nici nu băgă de seamă.

XLV.

Nehliudov hotărâse să-și schimbe în general felul de viață: să închirieze locuința prea mare pentru el, să le dea drumul servitorilor și să se mute la hotel. Dar Agrafena Petrovna îi demonstrează că nu are rost să facă vreo schimbare până la iarnă, căci vara nimeni n-o să-i închirieze casa, iar el oricum trebuie să locuiască undeva și să-și țină mobila. Așa că toate eforturile lui de a-și schimba felul de viață (ar fi vrut să ducă o viață simplă, de student) nu duseră la nimic. Nu numai că totul rămăsese ca înainte, dar casa se umplu deodată de o intensă activitate: aerisitul și scuturatul lucrurilor de lână și al blănurilor, treaba la care luau parte și portarul, și ajutorul lui, și bucătăreasa, și însuși Kornei. Mai întâi fură scoase afară și atârinate pe frânghie tot felul de tunici și de haine de blană, pe care nu le folosiseră nimeni niciodată; apoi începură să scoată covoarele și mobila, iar portarul, împreună cu ajutorul său, cu mânecile suflecate și cu brațele vânjoase dezgolate, le băteau de zor, ținând ritmul. Și prin toate odăile se răspândi mirosul de naftalină. Trecând prin curte sau uitându-se pe fereastra, Nehliudov se mira cât de multe lucruri erau în casa lui, de care nu avea trebuință. „Singură menire a acestor lucruri era de a da prilej de exerciții fizice Agrafenei Petrovna, lui Kornei, portarului, ajutorului său și bucătăresei”, gândea Nehliudov.

„De fapt, n-are rost să fac vreo schimbare până nu se rejudecă procesul Maslovei, își spunea el. E și prea complicat. Când au s-o elibereze ori au s-o deporteze și am să plec cu ea totul o să se schimbe de la sine.”

În ziua hotărâtă, Nehliudov se duse la avocatul Fanarin. Acesta avea în proprietate o locuință impunătoare, împodobită cu plante uriașe, cu perdele somptuoase la ferestre și în general cu mobilă scumpă, care dovedeau cât de ușor câștigă banii stăpânul lor, îmbogățit peste noapte. Nehliudov găsi în sala de așteptare o sumedenie de clienți, ca la medic, care își așteptau rândul, șezând plictisiți în jurul unor măsuțe și răsfoind revistele ilustrate menite să-i distreze. Secretarul avocatului, așezat la un birou în sala de așteptare, îl recunoscuse numaidecât pe Nehliudov, se apropie de el să-l salute și-i spuse că se duce să-l anunțe pe acesta șeful său. Dar până să ajungă secretarul la ușă, aceasta se dădu în lături și în prag se ivi un bărbat trecut de tinerețe, îndesat, roșu la față și cu mustăți groase, îmbrăcat în haine noi, însoțit de însuși Fanarin. Vorbeau însuflețit, tare, având pe față acea expresie pe care o întâlnești la oamenii care de abia au încheiat o afacere mănoasă, dar nu tocmai curată.

— Numai dumneata ești vinovat, frate, spunea Fanarin, zâmbind.

— Bucuros m-aș duce în rai, dar nu-i chip de păcate.

— Da, da, știm noi asta. Și amândoi răseră forțat.

— A, prințul Nehliudov, poftiți, vă rog, spuse Fanarin, văzându-l pe Nehliudov. Apoi, salutându-l încă o dată pe negustor, îl pofti pe Nehliudov în biroul său, sobru mobilat.

— Nu doriți să fumați? întrebă avocatul, așezându-se în fața lui Nehliudov și stăpânindu-și zâmbetul care îi venea pe buze la gândul afacerii strălucite pe care tocmai o încheiase.

— Mulțumesc, am venit pentru procesul Maslovei.

— Da, da, numaidecât. Ah, dar ce pungași mai sunt și bogătașii ăștia

plini de bani! spuse el. L-ați văzut pe flăcăul asta? Are vreo douăsprezece milioane avere mobilă și l-ați auzit cum vorbește: „păcate”. Dar dacă poate să-ți ia o bancnotă de douăzeci și cinci de ruble, cu dinții ți-o smulge din buzunar.

„El spune: păcate, iar tu spui: avere mobilă”, se gândea Nehliudov, simțind o antipatie de neînvingător față de omul acesta plin de el care dorea să arate prin tonul lui ironic că el și Nehliudov fac parte din aceeași lume, pe când ceilalți clienți ai săi și restul lumii erau cu totul pe altă treaptă.

— Mi-a scos sufletul pungașul ăsta și simțeam nevoia să-mi vărs focul, spuse avocatul, vrând parca să se scuze pentru digresiunea făcută. Ei, și acum să trecem la problema care vă interesează... Am studiat dosarul cu atenție, dar, cum spune Turgheniev: „împotriva-m-am cuprinsului său”, cu alte cuvinte avocașul a fost slăbuț și a omis toate motivele de redeschidere a procesului.

— Și atunci, ce-i de făcut după părerea dumneavoastră?

— O clipă. Spune-i, se întoarse el către secretarul său, care tocmai intrase pe ușă, că rămâne așa după cum am vorbit. Dacă poate – bine, dacă nu – îl privește!

— El nu se învoiește.

— Ei, n-are decât, spuse avocatul și fața lui zâmbitoare și veselă se făcu dintr-o dată morocănoasă și rea.

— Ei, poftim, și se spune că avocații iau bani pe degeaba, zise el, încercând să dea feței sale expresia plăcută de mai înainte. L-am scos pe un datornic vândut dintr-o încurcătură și acum toți cei ca el aleargă la mine. Iar o treabă ca asta cere o muncă uriașă. Da, și noi lăsăm câte o bucațică din carnea noastră în călimară, cum a spus nu mai știu ce scriitor. Așadar, după cum ziceam, procesul dumneavoastră sau, mai bine zis, procesul care vă interesează, urmă el, a fost dus cum nu se poate mai prost, motive temeinice pentru recurs nu sunt, totuși ceva am putea încerca și de aceea am scris următoarele...

Luă de pe birou o foaie de hârtie scrisă și începu să citească, trecând repede peste formulele de procedură juridică și rostind într-un fel insinuant cuvintele care îi păreau importante:

— Plângere către Departamentul penal al casației și așa mai departe, și așa mai departe. Prin sentința pronunțată în ș.a.în.d., ș.a.în.d., prin verdictul ș.a.în.d... Acuzata Maslova a fost găsită vinovată de ucidere prin otrăvire a negustorului Smelkov și pe baza articolului 1.454 din Cod, condamnată la ș.a.în.d... munca silnică ș.a.în.d.”

Avocatul se opri. Era vădit că își citea opera cu deosebită plăcere, cu toate că era obișnuit cu asemenea hârtii.

— Această sentință este rezultatul unor încălcări de procedură și greșeli atât de grave, urmă el pe un ton impunător, încât este posibilă de casare. În primul rând, încă de la început, președintele a întrerupt în timpul ședinței citirea procesului-verbal de analiză a viscerelor lui Smelkov – punctul întâi.”

— Bine, dar acuzatorul a fost cel care a cerut această citire, spuse Nehliudov mirat.

— N-are importanță. Apărarea putea să aibă și ea motivele ei pentru a cere același lucru.

— Bine, dar asta n-ar fi folosit la nimic.

— Totuși, în cazul nostru este un motiv. Mai departe: „În al doilea rând, apărătorul Maslovei, urmă el să citească, a fost oprit în timpul prelegerii de către președinte, tocmai când voia să caracterizeze personalitatea acuzatei, referindu-se la pricinile ascunse ale decăderii ei. Președintele l-a oprit, susținând că s-ar îndepărta de la obiectul procesului. În procesele penale însă, după cum s-a arătat de nenumărate ori de către Senat, descrierea caracterului și în general a profilului moral al acuzatului are o însemnătate primordială pentru justă soluționare cel puțin a chestiunii responsabilității”, spuse avocatul, uitându-se la Nehliudov.

— Bine, dar apărătorul vorbea așa de prost și de încurcat, încât nu se putea înțelege nimic din ceea ce spunea, observă Nehliudov din ce în ce mai mirat.

— Nici vorbă, flăcăul e un prostănac și sigur că n-a putut spune nici un lucru mai de Doamne-ajută, răspunse Fanarin, zâmbind, totuși pentru noi este un motiv. Mai departe: „În al treilea rând, președintele, contrar prevederilor categorice din paragraful I, articolul 801 din Codul de procedură penală, n-a explicat juraților, în cuvântul său de încheiere, din ce elemente juridice se compune noțiunea de culpabilitate și nu le-a spus că au dreptul, recunoscând că Maslova este vinovată de a-i fi dat otravă lui Smelkov, să declare totuși lipsa ei de intenție de a omorî, găsind-o astfel vinovată nu de crimă, ci de un simplu delict, de o imprudență, căreia i-a urmat moartea negustorului, cu totul neașteptată pentru ea”. Acesta este, de fapt, motivul principal.

— Noi ar fi trebuit să ne dăm seama de acest lucru. Este greșeala noastră.

— Și, în sfârșit, în al patrulea rând, urmă avocatul, la întrebarea Curții dacă Maslova e vinovată, jurații au dat un răspuns care conținea o vădită contradicție. Maslova era învinuită de otrăvirea lui Smelkov numai din lăcomie de bani, acesta fiind singurul mobil al crimei. Or, jurații în răspunsul lor au respins mobilul de furt și participarea Maslovei la sustragerea valorilor, cu alte cuvinte au vrut să nege intenția acuzatei de a omorî, și numai din cauza unei neînțelegeri, pricinuite de cuvântul de încheiere incomplet al președintelui, nu s-au exprimat suficient de limpede. Prin urmare, acest răspuns al juraților cerea neapărat aplicarea articolelor 816 și 808 din Codul de procedură penală, adică președintele ar fi trebuit să le atragă atenția juraților asupra greșelii de care s-au făcut vinovați și să-i invite la o nouă deliberare, pentru a da un nou răspuns la întrebarea cu privire la vinovăția acuzatei”, citi Fanarin.

— Și de ce n-a făcut președintele acest lucru?

— Asta aș vrea să știu și eu, răspunse Fanarin, râzând.

— Deci, credeți că Senatul va îndrepta această greșeală?

— Asta depinde de zaharisiții care vor fi atunci în ședință.

— Cum adică zaharisiți?

— Adică ramoliți. Și acum, mai departe: „Un astfel de verdict nu dădea dreptul Curții, urmă avocatul repede, s-o supună pe Maslova unei pedepse penale, iar aplicarea paragrafului 3, articolul 771 din Codul de procedură penală constituie o gravă și flagrantă violare a principiilor de bază ale procedurii noastre penale. Pe temeiul celor de mai sus, am onoarea a solicita... ș.a.md., ș.a.în.d., casarea verdictului conform articolului 909, 910, paragraful 2 din articolul 912, 928 din Codul de procedură penală ș.a.în.d., ș.a.în.d., și trimiterea procesului

la o altă secție din același tribunal, spre rejudecare”. Așadar, tot ce se putea face s-a făcut. Ca să fiu sincer, însă, n- am mari speranțe de succes. De altfel, totul depinde de cine va intra în componența completului în ședința respectivă. Dacă aveți oarecare trecere pe lângă cei de la Senat, ar fi bine să vă folosiți de ea.

— Da, îi cunosc pe unii dintre ei.

— Și s-o faceți cât mai repede, pentru că în curând au să plece cu toții să-și îngrijească hemoroizii și atunci trebuie să mai așteptăm vreo trei luni... În sfârșit, în caz de nereușită, ne mai rămâne să facem o cerere către Maiestatea sa. Și asta depinde tot de lucrătura din culise. Și în cazul acesta sunt gata să vă servesc, nu în ce privește lucrătura din culise, ci la alcătuirea cererii de grațiere.

— Vă mulțumesc. Onorariul dumneavoastră...?

— Secretarul meu o să vă dea cererea de recurs bătută la mașină și o să vă comunice și onorariul.

— Aș vrea să vă mai întreb ceva: procurorul mi-a dat o autorizație de intrare în închisoare, ca s-o pot vedea pe acuzată, dar mi s-a spus acolo că pentru a o vedea și în alte zile decât cele reglementare și în alt loc decât în vorbitorul comun ar mai fi nevoie și de o autorizație de la guvernator. Nu știți, este într-adevăr nevoie de această autorizație?

— Da, cred că da. Numai că acum guvernatorul lipsește și-i ține locul viceguvernatorul, care e prost ca noaptea, așa că are să fie greu să obțineți ceva de la el.

— Nu e cumva Mastennikov?

— Ba da.

— Îl cunosc, spuse Nehliudov și se ridică în picioare să plece. În clipa aceea, o femeie mica și foarte urâtă, cârnă, osoasă și gălbejită la față, intră valvârtej în cameră. Era soția avocatului și nu părea deloc afectată de urâtenia ei. Nu numai că te izbea cu eleganța ei din cale-afară de originală – purta ceva combinat din catifea și mătase în culori vii, de un galben și un verde țipător – dar chiar și părul ei rar avea o pieptănătură cât se poate de complicată. Se năpustise cu un aer triumfător în cabinetul avocatului, însoțită de un domn înalt, zâmbitor, cu față pământie, îmbrăcat într-o haină cu revere de mătase și cu cravată albă la gât. Era un scriitor, pe care Nehliudov îl cunoștea din vedere.

— Anatol, spuse femeia deschizând o alta ușă. Vino, te rog, aici la mine. Semion Ivanovici ne-a făgăduit să ne citească o poezie de-a lui și trebuie neapărat să ne citești și tu ce-ai scris despre Garșin.

Nehliudov vru să plece, dar soția avocatului, după ce îi șopti ceva la ureche bărbatului său, se întoarse către Nehliudov.

— Vă rog, prințe – vă cunosc și găsesc că prezentările sunt de prisos – vă rog să luați parte la matineul nostru literar. O să fie foarte interesant. Anatol citește minunat.

— Vedeți ce variate ocupații am? spuse, zâmbind, Anatol desfăcând brațele și arătând spre nevasta sa, vrând să-și exprime astfel neputința de a se împotrivi unei persoane atât de fermecătoare.

Nehliudov, cu o față tristă și severă, îi mulțumi extrem de politicoasă soției avocatului pentru onoarea ce i-o făcea invitându-l, dar se scuză că nu putea lua parte, fiind foarte ocupat, și ieși din birou.

— Ce fadosit! spuse soția avocatului după plecarea lui Nehliudov.

În sala de așteptare, secretarul îi dădu lui Nehliudov cererea de recurs, iar în privința onorariului îi spuse că Anatoli Petrovici l-a fixat la o mie de

ruble, explicându-i totodată că, de fapt, Anatoli Petrovici nu se ocupă de chestiuni de acest fel și o face numai ca să-l servească.

— Dar cine trebuie să semneze cererea? întrebă Nehliudov.

— Chiar acuzata, dacă sunt însă probleme, atunci o poate semna și Anatoli Petrovici, prin procură.

— Nu, am să mă duc la închisoare și am să-i dau să iscălească cererea, spuse Nehliudov, bucuros de prilejul de a o vedea pe Maslova înainte de ziua hotărâtă prin regulamentul închisorii.

XLVI.

La ora obișnuită, răsunară pe coridorul închisorii fluierăturile gardienilor; ușile camerelor se deschiseră cu zăngănit de fiare, se auzi lipăit de picioare goale și târșăit de cipici și de-a lungul coridoarelor trecură cei care vărsau hârdaiele cu murdarii, umplând aerul de o putoare grea: deținuții se spălară, se îmbrăcară și ieșiră pe coridor la apel, apoi porniră după ceai.

La ora ceaiului, în toate camerele închisorii se comenta cu aprindere faptul că în acea zi urmau să fie bătuți cu nuiiele doi dintre pușcăriași. Unul dintre ei era un tânăr vânzător, Vasiliev, om cu carte, care își omorâse iubita într-un acces de gelozie. Tovarășii lui de cameră îl iubeau pentru că era un om vesel, darnic și dârz în relațiile lui cu șefii. Cunoștea bine legile și cerea ca ele să fie respectate, lucru pentru care șefii nu-l aveau la inimă. Cu trei săptămâni în urmă, un gardian lovise un deținut, pentru că acesta îi pătase uniforma nouă cu ciorba. Vasiliev îi luase apărarea deținutului, spunând că legea nu permite bătaia. „Îți arăt eu ție lege”, spuse gardianul și-l înjurase pe Vasiliev. Acesta îi răspunse cu aceeași monedă. Gardianul voise să-l lovească, dar Vasiliev îl apucase de mâini, îl ținuse așa vreo trei minute, îl întorsese cu fața spre ieșire și-l împinsese afară. Gardianul se plânsese directorului și acesta poruncise ca Vasiliev să fie băgat la carceră.

Carcerele erau niște cămăruțe întunecoase, închise pe din afară cu zăvoare. În aceste chilii reci și fără lumină nu era nici pat, nici masă, nici scaun, așa încât deținutul pus acolo trebuia să stea așezat sau culcat pe podeaua murdară; și erau așa de mulți șobolani și atât de îndrăzneți, încât nu numai că alergau în jurul lui și călcau peste el, dar pe întuneric îi mâncau pâinea din mână; uneori îl atacau chiar pe deținut, dacă acesta nu se mișca. Vasiliev declarase că nu se duce la carceră, pentru că nu era vinovat. Fu luat cu forța. Atunci el se zbătu și, ajutat de doi pușcăriași, izbuti să scape din mâinile gardienilor. Se adunară îndată mai mulți gardieni, printre care și Petrov, vestit pentru purtarea lui. Pușcăriașii fură bătuți măr și aruncați în carcere. I se aduse îndată la cunoștință guvernatorului că la închisoare ar fi avut loc un fel de răzmeriță. Acesta porunci ca cei doi vinovați principali – Vasiliev și vagabondul Nepomniașci – să fie pedepsiți cu câte treizeci de lovituri de nuiiele. Pedepsa urma să fie executată în vorbitorul femeilor.

De cu seară vestea se răspândise în toată închisoarea și prin toate camerele se discuta cu însuflețire despre pedeapsa care urma să se aplice.

Korabliova, Cilibia, Fedosia și Maslova ședeau în colțul lor obișnuit, stârnite la vorbă și roșii la față de votca cu care Maslova își cinstea acum mereu cu dărnicie prietenele; beau ceai și vorbeau și ele despre același lucru.

— Măcar să fi făcut omul scandal, spunea Korabliova despre Vasiliev, mușcând cu dinții ei zdraveni dintr-o bucățica de zahăr. N-a făcut nimic altceva decât ca și-a aparat tovarășul, pentru că acum, vezi bine, n-ai voie să lovești pușcăriașii.

— Cică-i un om tare de treabă, adaugă Fedosia, șezând pe o buturugă lângă priciul pe care se afla ceainicul.

Era cu capul gol și cu cozile ei lungi atârându-i pe piept.

— Ar fi bine să-i spui și lui, Mihailovna, zise cantoniera către Maslova, înțelegând prin „lui” pe Nehliudov.

— Am să-i spun. El face orice pentru mine, răspunse Maslova cu un zâmbet și scuturându-și capul.

— Dar cine știe când o să mai vină, iar pe ăștia doi o să-i aducă chiar acuși, spuse Fedosia. E îngrozitor, adăugă ea, oftând.

— Eu am văzut odată la pretură cum îl băteau pe un mujic. Mă trimisese, țin minte, tătuca-socru la staroste și când am venit, l-am văzut cum... începu cantoniera o poveste lungă.

Istorisirea îi fu întreruptă de un zgomot de glasuri și de pași care răzbăteau din coridorul de sus. Femeile tăcură, ciulind urechile.

— I-au luat, afurisiții, spuse Cilibia. Să vezi acum bătaie! Sunt tare înfuriați pe ei gardienii pentru că nu le iartă nimic.

Sus se făcu liniște și cantoniera își istorisi până la capăt povestea cu mujicul bătut cu biciul la pretură, cu spaima pe care a tras-o ea, mai-mai să-i vină rău. Cilibia povesti cum l-au bătut cu nuiiele pe Șceglov și cum acesta n- a scos un vaiet. Apoi Fedosia strânse cămile de ceai; Korabliova și cantoniera se apucară de cusut, iar Maslova se așeză pe pat, cu picioarele îndoite, și-și cuprinse genunchii cu brațele, tânjind de atâta plictiseală. Tocmai era pe cale să tragă un pui de somn, când supraveghetoarea o strigă să vină la birou, fiindcă o caută cineva.

— Neapărat să-i spui și despre noi, o rugă bătrâna Menșova, în timp ce Maslova își potrivea basmaua în fața unei oglinzi pe jumătate scorojite. Spune-i că nu noi am dat foc, ci chiar el, ticălosul; a văzut și argatul. Fiu-meu nu e în stare să omoare nici o muscă. Spune-i să-l cheme pe Mitri. Mitri o să-i povestească de-a fir-a-păr totul. Ne-au închis aici, oameni nevinovați, iar tâlharul ala își face de cap cu nevasta altuia și nu iese din cârciumă.

— Asta nu-i după lege! întări Korabliova.

— Îi spun, îi spun neapărat, răspunse Maslova. Să mai trag o dușcă, ca să mai prind nițel curaj, adăugă ea, făcând cu ochiul.

Korabliova îi turnă o jumătate de ceașcă. Maslova o dădu pe gât, își șterse buzele și zâmbind vesel mai spuse încă o dată, clătinând din cap: „Ca să mai prind nițel curaj”.

XLVII.

Nehliudov aștepta de multă vreme în vestibul. Sosind la închisoare, sunase la intrare și-i întinsese gardianului autorizația primită de la procuror.

— Ce doriți?

— S-o văd pe deținuta Maslova.

— Acum nu se poate; directorul e ocupat.

— E la birou? întreabă Nehliudov.

— Nu, e aici în vorbitor, răspunse gardianul cam încurcat, după cum îi păru lui Nehliudov.

— E zi de primire astăzi?

— Nu, are o altă chestiune, spuse el.

— Cum aş putea totuşi să-l vad?

— Când o să iasă, o să vorbeşti cu el. Trebuie să aşteptaţi puţin. În timpul acesta, un plutonier cu galoane strălucitoare şi cu faţa veselă şi lucioasă, cu mustăţile îmbâcsite de fum de mahorcă, intră pe o uşă laterală şi, văzându-l pe Nehliudov, îi spuse cu asprime gardianului:

— De ce l-ai lăsat să intre aici?... La cancelarie...

— Mi s-a spus că directorul ar fi aici, interveni Nehliudov, mirat de neliniştea care se oglindea pe faţa plutonierului.

În clipa aceea se deschise uşa din spate şi în prag se ivi Petrov, aprins la faţă şi gâfâind.

— O să mă țină minte, făcu el către plutonier.

Acesta i-l arătă din ochi pe Nehliudov; Petrov amuţi şi, încruntându-se, ieşi pe o alta uşă.

„Cine o să țină minte? De ce par așa de încurcați? De ce i-a făcut semn plutonierul?” se întrebă Nehliudov.

— Nu puteţi aştepta aici, poftiţi, vă rog, în cancelarie, îi spuse din nou plutonierul lui Nehliudov. Acesta se pregătea să plece, când intră pe uşă directorul, parca şi mai stânjenit decât subalternii lui şi oftând întruna. Văzându-l pe Nehliudov, îi spuse gardianului:

— Fedorov, cheam-o pe Maslova din a cincea de femei. Cheam-o în cancelarie. Poftiţi, vă rog, spuse el către Nehliudov.

Suiră amândoi o scară abruptă şi ajunseră într-o odăiţă, luminată de o singură fereastră, cu un birou şi cu câteva scaune. Directorul se aşeză.

— Grele îndatoriri, foarte grele, spuse el către Nehliudov, scoţând din buzunar o ţigară groasă.

— Păreţi obosit, spuse Nehliudov.

— M-a obosit slujba asta, am îndatoriri foarte dificile. Ai vrea să le mai uşurezi soartă nenorociţilor ăstora, şi când colo iese pe dos; tot timpul mă gândesc cum să fac să plec de aici... Grele îndatoriri, foarte grele.

Nehliudov nu ştia de ce anume îi păreau directorului îndatoririle lui atât de grele, dar, văzându-l așa de trist şi de deznădăjduit, i se făcu milă de el.

— Da, cred că aveţi o slujbă foarte grea, spuse el. Dar de ce nu renunţaţi la ea?

— Am familie şi alte mijloace de existenţă n-am.

— Bine, dar dacă vă e așa de greu...

— De, totuşi, să vă spun, eu caut pe cât pot să le fiu de folos, să le mai îndulcesc soarta. Un altul în locul meu s-ar purta altfel cu ei. Gândiţi-vă numai: două mii de oameni şi mai bine – şi ce fel de oameni! Trebuie să ştii cum să te porţi cu ei. Au şi ei suflet, şi se face milă, dar nici să le dai frâu liber nu se poate.

Directorul începu să-i povestească o întâmplare petrecută nu de mult în închisoare, despre o încăierare între deţinuţi, care se sfârşise cu un omor. Povestea lui fu întreruptă de intrarea unui gardian, urmat de Maslova.

Nehliudov o văzu prin uşa deschisă, înainte să-l fi putut vedea ea pe director. Avea faţa roşie şi mergea cu pas apăsător după gardian, zâmbind şi

clătinând din cap. Zărindu-l pe director, îl privi ținută cu ochii speriați, dar își reveni repede și, întorcându-se veselă către Nehliudov, îi spuse bună ziua. Glasul ei era târăgănat și, tot zâmbind, îi strânse de data asta mâna cu putere.

— Ți-am adus cererea de recurs ca s-o iscălești, spuse Nehliudov, mirat oarecum de vioiciunea cu care-l primea Maslova. Avocatul a făcut cererea, trebuie numai s-o semnezi și o vom trimite la Petersburg.

— Da, desigur, pot s-o iscălesc. Orice se poate, spuse Maslova, mijind un ochi și zâmbind.

Nehliudov scoase din buzunar o foaie împăturită și se apropie de birou.

— Se poate scrie aici? îl întreabă Nehliudov pe director.

— Vino încoace, așază-te, îi spuse directorul Maslovei, uite și un toc. Știi carte?

— Am știut cândva, spuse ea și zâmbind și, potrivindu-și fusta și mâneca bluzei, se așază la birou, luă cu neîndemânare tocul cu mâna ei mica și hotărâtă și se întoarse, râzând, spre Nehliudov. El îi arată unde trebuie să iscălească.

Femeia muie cu grija penița în călimară, o scutură de cerneală și își scrise numele.

— Altceva nu mai trebuie? întreabă ea, uitându-se când la Nehliudov, când la director și punând tocul ba pe călimară, ba pe hârtiile de pe birou.

— Vreau să-ți spun ceva, spuse Nehliudov, luându-i tocul din mână.

— Bine, spuneți-mi, răspunse ea și deodată, ca și cum ar fi căzut pe gânduri sau ar fi fost deodată cuprinsă de somn, fața ei deveni serioasă.

Directorul se ridica și ieși din odaie și Nehliudov rămase singur cu Maslova.

XLVIII.

Gardianul care o adusese pe Maslova se așază pe pervazul ferestrei la o oarecare depărtare de birou. Pentru Nehliudov sosise acum clipa hotărâtoare. Avusese tot timpul remușcări fiindcă nu-i spusese la prima întâlnire lucrul cel mai important, și anume că are de gând s-o ia de nevastă. Acum era hotărât să-i spună. Maslova ședea de o parte a biroului, iar Nehliudov se așază în fața ei. În odaie era lumină și Nehliudov putu pentru prima oară să-i vadă de aproape fața – crețurile din jurul ochilor și al gurii și pungile de sub ochi. I se făcu și mai milă de ea.

Aplecându-se peste birou, în așa fel ca să nu fie auzit de gardian – un bărbat cu înfățișare de evreu și cu favoriții cărunți – Nehliudov îi spuse Maslovei:

— Dacă cererea noastră de recurs este respinsă, vom face o altă cerere către Maiestatea sa. Vom face tot ce este cu putință.

— Să fi avut un avocat bun de la început... îl întrerupse ea. Avocatul meu a fost chiar un prostănac. Nu știa decât să-mi facă tot felul de complimente, adăugă ea și începu să râdă. Să se fi știut atunci că mă cunoașteți, ar fi fost altceva. Dar așa? Toată lumea credea că-s o hoată.

„Ce ciudată e astăzi”, gândi Nehliudov și vru să-i spună gândul său, dar ea urmă:

— Aș vrea să vă spun ceva: avem noi aici o bătrânică, știți, o femeie

tare de treabă, închisă împreună cu feciorul-sau, fără să aibă nici o vină. Toată lumea se miră, toți știu că sunt nevinovați, și cu toate astea au fost învinuiți că ar fi pus foc. Ea, știți, a auzit că vă cunosc, spuse Maslova, clătinând din cap și privindu-l în ochi, și m-a rugat: „Spune-i și dumnealui, spune-i să-l cheme pe fecioru-meu, el o să-i povestească tot cum a fost”. Menšov îl cheamă. O să faceți ceva pentru ei? E o bătrânică așa de bună, știți; se vede cât de colo că e nevinovată. Fiți bun și stăruțiți pentru ei, spuse ea, privindu-l, apoi își lăsă ochii în jos, zâmbind.

— Bine, am să cercetez, spuse Nehliudov, din ce în ce mai mirat de dezinvoltura ei. Eu însă aș fi vrut să vorbesc cu dumneata despre noi. Ți amintești ce ți-am spus data trecută?

— Mi-ați spus multe. La ce anume vă gândiți? zise ea, fără să înceteze de a-și întoarce mereu capul ba într-o parte, ba în cealaltă.

— Ți-am spus că am venit să-ți cer iertare.

— Ce rost are? Să vă iert, să vă iert... Și ce-i cu asta?... Mai bine ați...

— Am venit să-ți spun că vreau să-mi îndrept greșeala, urmă Nehliudov, și nu prin vorbe, ci prin fapte. Sunt hotărât să mă căsătoresc cu dumneata.

Pe fața ei trecu deodată o expresie de spaimă. Ochii ei sașii se opriră asupra lui, fără să-l vadă parcă.

— Și pentru ce asta? întrebă ea, încruntându-se cu mânie.

— Simt că am datoria față de Dumnezeu să fac asta.

— Dumnezeu? De unde l-ați scos? Vorbiți fără noimă. Dumnezeu? Care Dumnezeu? Atunci să vă fi gândit la Dumnezeu, spuse ea și se opri cu gura întredeschisă.

Abia acum simți Nehliudov mirosul puternic de votcă ce-i ieșea din gură și înțelese pricină vioiciunii ei.

— Liniștește-te, spuse el.

— N-am să mă liniștesc. Crezi că sunt beată? Și chiar dacă-s beată, eu știu ce vorbesc, spuse ea repede și se înroși ca focul: eu sunt o ocnașă, o târfă... Iar tu ești un boier, un prinț, și n-ai de ce să te murdărești cu mine. Du-te la prințesele tale; prețul meu e o hârtie de zece ruble.

— Oricât de crude sunt vorbele tale, ele sunt încă prea puțin față de ce simt eu, spuse încet Nehliudov, tremurând tot. Nici nu-ți poți închipui cât mă simt de vinovat față de tine...!

— Mă simt vinovat... îl îngână ea cu răutate. Nu te-ai simțit vinovat atunci, n-ai știut decât să-mi vâri în sân o hârtie de o sută de ruble? La atâta m-ai prețuit...

— Știu, știu, dar ce e de făcut acum? spuse Nehliudov. Am luat hotărârea să nu te mai las, urmă el, și ceea ce am spus am să fac.

— Și eu îți spun că n-ai s-o faci! îi răspunse ea și râse tare.

— Katiușa! spuse el, punându-și mâna pe mâna ei.

— Pleacă! Eu sunt o ocnașă, iar tu ești un prinț și n-ai ce căuta aici, strigă ea, schimbată la față de mânie, și-și smulse mâna din mâna lui. Vrei să-ți izbăvești sufletul prin mine, urmă ea, grăbindu-se să-i spună tot ce avea pe inimă. Ți-ai făcut plăcerea cu mine în viața asta și acum ai vrea tot prin mine să-ți izbăvești sufletul pentru lumea cealaltă! Mi-e scârbă de tine, de ochelarii tăi, de toată mutra ta grasă și nesuferită. Pleacă, pleacă de aici, strigă ea, sărind în picioare. Gardianul se apropie de ei.

— Ce faci scandal?! Ce-i asta?

— Las-o, te rog, spuse Nehliudov.

— Să nu-și ia nasul la purtare, spuse gardianul.

— Nu, nu, lasă, te rog, spuse Nehliudov. Gardianul se retrase iarăși la fereastră.

Maslova se așeză iar, își lăsă ochii în jos și-și încrucișă strâns degetele mâinilor ei mici.

Nehliudov sta în picioare lângă ea, fără să știe ce să facă.

— Nu mă crezi, spuse.

— Că vrei să te însori cu mine? Asta niciodată! Mai bine mă spânzur, să știi.

— Și totuși, am să am grijă de tine mai departe.

— Asta te privește. Numai să știi că eu n-am nevoie de nimic de la dumneata. Țasta-i adevărul adevărat. Of, de ce n-am murit atunci? adăugă ea și izbucni într-un plâns jalnic.

Nehliudov nu mai era în stare să vorbească. Văzând-o că plânge, îl înecară și pe el lacrimile. Maslova își ridică ochii, se uită la el cu mirare și începu să-și șteargă cu colțul basmalei lacrimile ce-i curgeau pe obraji.

Gardianul se apropie iarăși de ei și le aminti că e vremea să se despartă. Maslova se ridică în picioare.

— Ești prea tulburată acum. Am să vin mâine dacă e cu putință. Gândește-te până atunci, spuse Nehliudov.

Ea nu-i răspunse nimic și, fără să-l privească, ieși din odaie în urma gardianului.

— Ehei, fato, să vezi acum trai pe tine, îi spuse Korabliova Maslovei, când aceasta se întoarse în cameră. După cum se vede, e îndrăgostit lulea de tine. Vezi, nu fi proastă. Țasta poate să te scape. Oamenii bogați pot orice.

— Asta așa-i, spuse cu glas cântat cantoniera. La omul sărac nici boii nu trag, la al bogat toate-i ies după pofta inimii. La noi, drăguță, era unul bogat, să vezi numai...

— Ia zi, despre mine i-ai vorbit? întrebă Menșova.

Dar Maslova nu răspunse nimic; se întinse tăcută pe pat și rămase așa până seara, cu ochii ei sașii ațintiți în gol. O dureroasă luptă lăuntrică se petrecea în ea. Ceea ce-i spusese Nehliudov redeștepta în ea o lume în care ea suferise și pe care o părăsise, fără s-o înțeleagă și urând-o. Acum se spulberase acea uitare în care trăise atâta vreme, iar a trăi cu amintirea limpede a tot ce fusese cândva era prea chinuitor pentru ea. Seara își cumpără iar băutură și se îmbătă cu tovarășele ei.

XLIX

„Da, vasăzică așa stau lucrurile. Așa...” își spunea Nehliudov, ieșind din închisoare și înțelegându-și abia acum pe deplin vina. Să nu fi încercat să-și îndrepte, să-și răscumpere greșeala, nu și-ar fi dat niciodată seama cât de mare îi era vina; și nici Katiușa n-ar fi simțit tot răul pe care i-l pricinuisse el.

Abia acum ieșea la iveală toată grozăvia celor întâmplare. Abia acum vedea el limpede ce făcuse cu sufletul acestei femei și își dădea și ea seama ce făcuse el din ea. La început, Nehliudov se jucase numai, autoadmirându-se pentru pocăința sa; acum însă îl cuprindea groaza. S-o părăsească

acum simțea că nu-i cu putință, iar pe de altă parte nu izbutea să întrevadă unde vor duce relațiile lui cu ea.

La ieșire, se apropie de Nehliudov un gardian cu pieptul plin de medalii și decorații, cu o față neplăcută și vicleană, care cu un aer foarte misterios îi întinse un bilețel.

— Un bilet pentru Excelența voastră, de la o persoană...

— Ce persoană?

— Citiți-l și o să vedeți. O deținută politică. Eu lucrez la secția lor. Dânsa m-a rugat. Cu toate că este oprit, dar, de, oameni suntem... adăugă gardianul cu glas prefăcut.

Pe Nehliudov îl miră faptul că un gardian de la secția de deținute politice poate să transmită bilețele, chiar în incinta închisorii, și aproape în văzul tuturor; nu știa pe atunci ca omul acesta era și gardian, și spion. Cu toate acestea, luă bilețelul și, după ce ieși din închisoare, îl citi. Biletul era scris cu creionul de o mână energică, după noua ortografie, și conținea următoarele: Am aflat că veniți la închisoare și vă interesați de o deținută de drept comun și aș vrea să stau de vorbă cu dumneavoastră. Cereți autorizația să mă vedeți. Am să vă spun multe lucruri, importante și pentru protejată dumneavoastră și pentru grupa noastră. Cu mulțumiri, Vera Bogoduhovskaia”.

Vera Bogoduhovskaia fusese învățătoare în gubernia Novgorod, într-un sat uitat de Dumnezeu, prin care Nehliudov și cu niște prieteni ai săi trecuseră cândva, mergând la o vânătoare de urși. Această învățătoare îl rugase pe Nehliudov să-i dea niște bani pentru a-și putea urma studiile. Nehliudov îi îndeplinise rugămintea, și apoi o uitase cu totul. Și iată, acum se dovedea că această persoană era o deținută politică, întemnițată în această închisoare, unde, pesemne, aflase povestea lui, și își oferea serviciile. Cât de simplu și de ușor era totul pe atunci și cât de greu și de complicat e totul acum! Nehliudov își aduse aminte cu plăcere de vremurile de atunci și de cunoștința lui cu Bogoduhovskaia. Era înainte de Lăsata secului, într-un sat îndepărtat, la vreo șaiszeci de verste de cea mai apropiată gară. Vânătoarea fusese izbutită, doborâseră doi urși, și tocmai cinau înainte de plecare, când intră în odaie gazda lor, un țăran, ca să le spună că a venit fiica dascălului, care dorește să-l vadă pe prințul Nehliudov.

— E frumoasă? întrebă careva.

— Lăsați, lăsați astea! spusese Nehliudov și, cu o față serioasă, se ridicase de la masă, își ștersese buzele și ieșise, întrebându-se mirat ce-o fi vrând de la el fata dascălului.

Alături îl aștepta o fată îmbrăcată într-o șubă și cu o pălărie de pâslă pe cap; slabă, urâtă la față, numai ochii și sprâncenele înalt arcuite erau de toată frumusețea.

— Uite, Vera Efremovna, vorbește cu dumnealui, spuse bătrâna gazdă, e chiar prințul. Eu mă duc.

— Cu ce vă pot fi de folos? întrebă Nehliudov.

— Eu... Eu... Vedeți, dumneavoastră sunteți un om bogat, zvârliți banii pe tot felul de nimicuri, cu vânătoarea... începuse fata, foarte rușinată, știu asta, iar eu aș vrea un singur lucru: să fiu de folos oamenilor, și nu pot nimic pentru că nu am destule cunoștințe.

Ochii ei erau plini de sinceritate, de bunătate și expresia hotărâtă și

totodată sfioasă a feței sale era atât de mișcătoare, încât Nehliudov, cum i se întâmpla deseori, se puse în situația ei, o înțelese și se înduioșase.

— Ce-aș putea să fac pentru dumneata?

— Sunt învățătoare, aș vrea să urmez la Universitate și nu mi se dă voie. Adică mi s-ar da voie, dar îmi trebuie bani. Dacă m-ați ajuta, aș putea să-mi termin studiile și atunci să-mi și plătesc datoria. M-am gândit ca

oamenii bogați omoară urși, îi îmbată pe mujici, lucruri fără nici un rost. Și mi-am zis: de ce n-ar face ei o faptă bună? N-aș avea nevoie decât de optzeci de ruble. Dacă nu vreți să mi le dați, cum credeți, mi-e totuna, adăugase ea cu ciudă.

— Dimpotrivă, îți sunt foarte recunoscător că mi-ai dat prilejul... Am să ți-i aduc îndată, răspunse Nehliudov.

Ieșise în săliță, unde dăduse peste unul dintre prietenii lui, care trăgea cu urechea la convorbirea lor. Fără să răspundă la glumele tovarășilor, scosese din geantă banii și-i dădufetei.

— Te rog, te rog să nu-mi mulțumești. Eu sunt cel care ar trebui să-ți mulțumească, îi spuse Nehliudov.

Acum îi făcea plăcere să-și aducă aminte de toate acestea; îi făcea plăcere să-și amintească cum fusese cât pe ce să se certe cu un ofițer, care voise să facă din toată povestea asta o glumă proastă, cum un alt prieten îl susținuse, lucru care i-a apropiat unul de altul după aceea; cât de veselă și de izbutită fusese vânătoria și cât de voios se simțise în timp ce se întorceau noaptea spre gară! Săniile, două câte două, lunecau fără zgomot pe cărarea îngustă a pădurii de brazi, când înalți, când scunzi, îngreuiți de zăpadă. Prin întuneric pâlăia câte o țigară parfumată, aprinsă de vreun vânător. Osip, hăitașul, alerga de la o sanie la alta prin zăpada până la genunchi, potrivea șleaurile și povestea despre elanii care rătăcesc prin zăpezile adânci și rod scoarța plopilor de munte, și despre urșii care zac în viziuni, încălzindu-se cu propria lor răsuflare.

Nehliudov își aduse aminte de toate acestea și mai ales de acel sentiment de fericire al omului sănătos, puternic și fără griji. Plămânii respiră aerul înghețat, făcând să-i salte jocul, pe față se scutură zăpada de pe crengile atinse de acoperământul saniei, trupul îi e cald, fața simte gerul înviorător, iar sufletul e ușor, senin, fără remușcări, fără teamă, fără dorințe. Ce bine era! Și acum? Doamne, totul e atât de dureros și de greu...!

Fără îndoială, Vera Efremovna ajunsese o revoluționară și acum era întemnițată pentru asta. Trebuia neapărat s-o vadă, mai ales că-i promisese să-l sfătuiască despre cum putea îmbunătăți situația Maslovei.

A doua zi, de cum se deșteaptă, Nehliudov își aduse aminte de tot ce se petrecuse în ajun și se îngrozi.

Dar, cu toată frica aceasta, era mai hotărât ca oricând să ducă până la capăt ceea ce începuse.

Cu acest sentiment al datoriei de îndeplinit pleca de acasă la Mastennikov, să-l roage să-i dea autorizația de a vizita la închisoare nu numai pe Maslova, ci și pe bătrânica Menșova cu fiul ei. Afară de aceasta, voia să-i ceară și autorizația s-o vadă pe Bogoduhovskaia, care-i putea fi de folos Maslovei.

Nehliudov îl cunoștea de mult pe Mastennikov, încă de la regiment. Mastennikov era pe vremea aceea casierul regimentului. Era un ofițer foarte

de treabă și conștiincios, care nu știa și nici nu voia să știe nimic în afară de regiment și de familia imperială. Mastennikov înlocuise între timp regimentul cu gubernia și se ocupa acum cu administrarea ei. Era căsătorit cu o femeie bogată și energică, care îl silise să părăsească serviciul militar și să-și ia o slujbă civilă.

Ea râdea de el și-l dezmierda ca pe un cățeluș dresat. În iarna trecută, Nehliudov fusese o dată în vizită la ei, dar societatea lor îi păruse atât de puțin interesantă, încât nu se mai dusesese niciodată să-i vadă.

Văzându-l pe Nehliudov, Mastennikov se luminează la față. Avea aceeași față grasă și roșie și era tot așa de voinic și de bine îmbrăcat ca și în armată. Acolo purta întodeauna o uniformă impecabilă, croită după ultima modă, care îi îmbrăca impecabil umerii și pieptul. Acum era într-un costum civil, obișnuitul frac de uniformă al funcționarilor civili, tot după ultima modă, care îi venea turnat pe trupul bine hrănit, pe pieptul lat, proeminent. Cu toată diferența de vârstă (Mastennikov avea vreo patruzeci de ani), cei doi se tutuiau.

— Ei, bravo, ce bine îmi pare că ai venit! Să mergem la nevastă-mea. Am zece minute libere înainte de ședință. Șeful meu e plecat. Eu îi țin locul, spuse el fără să-și poată ascunde mulțumirea.

— Am venit la tine pentru niște treburi.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Mastennikov deodată mai rezervat, pe un ton speriat și oarecum sever.

— O persoană de care mă interesez îndeaproape se află în închisoare (la cuvântul închisoare, fața lui Mastennikov se făcu parca și mai severă) și aș vrea să capăt o autorizație să pot vorbi cu ea nu în vorbitorul comun, ci în birou, și nu numai în zilele de vizită, ci mai des. Mi s-a spus ca depinde de tine.

— Desigur, mon cher, sunt gata să fac orice pentru tine, răspunse Mastennikov, atingându-l cu amândouă mâinile pe genunchi, vrând parca să-i arate cât mai multă sollicitudine, se poate, dar, vezi, eu sunt calif numai pentru un ceas.

— Așadar, poți să-mi dai un permis că s-o pot vedea când vreau?

— E o femeie, deci?

— Da.

— Și pentru ce este închisă?

— Pentru otrăvire, dar a fost condamnată pe nedrept.

— Da, asta-i dreptatea judecătorilor voștri, ils n' en font point d'autres²⁸, spuse el, nu se știe de ce pe franțuzește. Știu că nu ești de aceeași părere cu mine în privința asta, dar n-am ce face, c'est mon opinion bien arrefee²⁹, adăugă el, spunându-și părerea, pe care de un an o tot pescuia sub diferite forme dintr-o gazetă reacționară și conservatoare. Știu că tu ești liberal.

— Nu știu dacă sunt liberal sau altceva, răspunse Nehliudov, zâmbind, mirat ca întodeauna când se vedea rânduit de ceilalți în vreun partid și era socotit liberal numai pentru că susținea că, înainte de a condamna un om, trebuie să-l lași să vorbească, să-l asculte, că în fața judecății toți oamenii sunt egali și că nu trebuie să chiniești, nici să bați oamenii în general, și mai ales pe cei care nu sunt condamnați încă. Nu știu dacă sunt liberal sau nu, cred însă că tribunalele de astăzi, oricât de proaste ar fi ele, sunt totuși mai bune decât cele de altădată.

— Pe cine ai luat ca avocat?

— Pe Fanarin.

— A, Fanarin! spuse Mastennikov, și făcu o schimă, amintindu-și cum anul trecut acest Fanarin îl interogase ca martor la un proces și timp de o jumătate de oră, cu tonul cel mai politicoș, își bătuse joc de el. Eu nu te-aș sfătui să ai de-a face cu el. Fanarin ăsta est un honnne tare³⁰

— Și mai am o rugămintă, spuse Nehliudov, fără să-i răspundă. Este o fată, o învățătoare, pe care am cunoscut-o demult, o ființă amărâtă, care este și ea acum la închisoare, și ar vrea să mă vadă. Poți să-mi dai un permis s-o văd și pe ea?

Mastennikov își plecă ușor capul pe o parte și rămase îngândurat.

— E deținută politică?

— Da, mi s-a spus că ar fi politică.

— Vezi, întrevederile cu deținuții politici se dau numai rudelor. Ție însă am să-ți dau o autorizație generală, je sais que vous n'abuserez pas³¹

— Cum zici ca o cheamă pe această protegee a ta? Bogoduhovskaia?

Elle est jolie³²

— Hideuse³³

Mastennikov clătină din cap dezaprobator, se apropie de masă, luă o hârtie cu antet și începu să scrie apăsător: „Aducătorul prezentei, prințul Dmitri Ivanovici Nehliudov, este autorizat să viziteze în cancelaria închisorii pe târgoveața Mașlova și pe felcerița Bogoduhovskaia”, încheie el, punându-și semnătura înflorată.

— Ai să vezi ce ordine domnește acolo. Și nu-i prea ușor s-o păstrezi, când închisoarea geme de oameni și e plină mai ales de deținuți care vor fi deportați; dar supraveghez totul cu severitate. Îmi place treaba asta. Ai să vezi, deținuții o duc foarte bine și sunt foarte mulțumiți. Trebuie numai să știi să te porți cu ei. Uite de pildă, zilele trecute s-a întâmplat acolo o mică neplăcere – un caz de nesupunere. Un altul ar fi luat acest lucru drept o răzvrătire și ar fi făcut pe mulți să pătimească. La noi însă lucrurile au trecut foarte liniștit. Pe de o parte, trebuie să dai dovadă de multă grijă pentru ei, pe de altă parte – de autoritate, spuse el, strângându-și pumnul alb și grăsuliu, cu un inel cu peruzea pe deget, care ieșea de sub manșeta albă și scrobită a cămășii – grijă și autoritate.

— Nu știu, spuse Nehliudov, am fost de două ori acolo și am plecat cu o impresie foarte apăsătoare.

— Știi ce? Ar trebui să iei legătura cu contesa Passek, urmă Mastennikov însuflețit, s-a devotat treburilor ăstora. Elle fait beaucoup de bien³⁴

Mulțumită ei, și poate ca și mie, o spun fără falsă modestie, am reușit să schimbam radical viața închisorilor, așa încât astăzi nu se mai petrec lucrurile îngrozitoare care se petreceau înainte și deținuților le este într-adevăr foarte bine. Ai să vezi tu. Cât despre Fanarin, nu-l cunosc personal, iar situațiile noastre sociale nu ne apropie, dar e în adevăr un om necinstit și afară de aceasta își permite să spună în instanță niște lucruri, niște lucruri...

— Ei, îți mulțumesc, spuse Nehliudov, luând autorizația și, fără să-l mai asculte până la capăt, își luă rămas-bun de la fostul său camarad.

— Nu intri puțin la nevastă-mea?

— Nu, iartă-mă, nu am timp astăzi.

— Nu se poate, n-o să mi-o ierte niciodată, spuse Mastennikov, însoțindu-și prietenul până la capul scărilor, așa cum făcea de obicei cu vizitatorii nu cei mai importanți, ci de-o importanță ceva mai mică, după cum îl socotea pesemne pe Nehliudov. Zău, te rog, intră măcar pentru câteva clipe.

Nehliudov însă nu se lăsă înduplecat și, în timp ce lacheul și por-tarul se grăbeau să-i întindă paltonul și bastonul și îi deschideau ușa, lângă care stătea de planton în stradă un sergent, repetă că îi este cu neputință astăzi.

— Ei, atunci te așteptăm joi. E ziua de primire a nevestei mele. Am s-o anunț că vii, îi strigă Mastennikov din capul scărilor.

De la Mastennikov, Nehliudov porni de-a dreptul la închisoare, unde se duse la locuința directorului, pe care o cunoștea bine acum. Și de dată aceasta se auzeau sunetele unui pian dezacordat, dar în locul rapsodiei se cântau niște studii de Clemenți, cu aceeași repeziciune, energie și claritate. Servitoarea, cea cu ochiul legat, care-i deschise ușa, spuse că directorul este acasă și-l pofti pe Nehliudov într-un salonaș, în care se aflau o canapea, o masă și o lampă mare pusă pe un șervețel croșetat din fire de lână și cu un abajur de hârtie roz, ars într-o parte. Îndată intră în salonaș și directorul închisorii, cu o față obosită și tristă.

— Spuneți-mi, vă rog, cu ce vă pot fi de folos? întrebă el, încheindu-și nasturele de la talia tunicii.

— Am fost la viceguvernator și mi-a dat această autorizație, spuse Nehliudov, întinzându-i hârtia. Aș vrea s-o văd pe Maslova.

— Markova? întrebă directorul care nu auzise bine din pricina pianului.

— Maslova.

— Aha!

Directorul se ridică în picioare și se apropie de ușa prin care răzbătea muzica lui Clemenți.

— Marusia, oprește-te măcar o clipă, spuse el cu un glas după care se vedea că această muzica era calvarul vieții lui, nu se aude nimic.

Pianul tăcu, se auziră niște pași nervoși și cineva își bagă capul pe ușă.

Directorul, vădit ușurat de întreruperea muzicii, își aprinse o țigară groasă de tutun slab și-i oferi și lui Nehliudov. Nehliudov mulțumi și refuză.

— Așadar, aș dori s-o văd pe Maslova.

— Pe Maslova nu-i tocmai potrivit s-o vedeți astăzi, răspunse directorul.

— De ce?

— Așa. E numai din vina dumneavoastră, răspunse directorul, zâmbind ușor. Prințe Nehliudov, să nu-i mai dați bani pe mână. Dacă doriți, dați-mi-i mie. Am să-i păstrez pentru ea. Ieri i-ați dat ceva bani, pesemne, și ea și-a făcut rost de băutură – e un rău de care nu izbutesc să-i dezbar – și astăzi s-a îmbătat într-un hal, că nu-i chip să te apropii de ea, e dezlănțuită.

— Cum se poate?

— Da, așa este, și chiar a trebuit să iau măsuri și s-o mut într-o altă celulă. Altminteri, e o femeie liniștită... Dar vă rog să nu-i mai dați bani. Așa-s astea...

Nehliudov își reaminti într-o clipă toate cele întâmplate în ajun și îl apucă din nou frica.

— Dar pe Bogoduhovskaia, deținuta politică, aș putea s-o văd? întrebă

Nehliudov, după un răstimp de tăcere.

— De ce nu, se poate, spuse directorul. Ce-i cu tine? făcu el către o fetiță de cinci sau șase anișori, care intrase în odaie și, fără să-și ia ochii de la Nehliudov, se apropie de tatăl sau. Vezi c-ai să cazi, spuse directorul, zâmbind către fetiță, care fără să se uite unde calcă, se îm-piedica de covoraș, alergând spre taică-său.

— Dacă se poate, aș vrea s-o văd.

— Puteți s-o vedeți, spuse directorul, strângând în brațe fetița care se uita mereu la Nehliudov, apoi se ridică în picioare și, dând-o cu blândețe la o parte, îl însoți pe Nehliudov în antreu.

Nici nu apucă directorul să-și îmbrace paltonul, pe care i-l ținea slujnica cea legată la ochi, când se auziră din nou acordurile studiilor lui Clementi.

— A studiat la conservator, dar a avut niște neplăceri pe acolo. Are însă mult talent, spuse directorul, coborând scara. I-ar plăcea să dea concerte.

Directorul și Nehliudov ajunseră la închisoare. Poarta se deschise numaidecât și gardienii îl salutară pe director, urmărindu-l cu privirea. Pe coridor se încrucișară cu patru bărbați cu capetele pe jumătate rase; duceau niște hârdaie.

Văzându-l pe director, se dădură la o parte, iar unul dintre ei își lăsă capul în jos și, încruntat, se uită pe sub sprâncene cu ochi negri, scânteietori.

— Nici vorbă, un talent trebuie perfecționat. E păcat să-l lași să se piardă, numai că, știți, într-o locuință mică e uneori cam greu, urmă directorul fără să ia seamă la cei patru pușcăriași. Târându-și picioarele obosite, trecu în vorbitor, însoțit de Nehliudov.

— Pe cine doriți să vedeți? întrebă directorul.

— Pe Bogoduhovskaia.

— E închisă în celulă. Va trebui să așteptați puțin, spuse el.

— N-aș putea, până una-alta, să-i văd pe deținuții Menșov, mamă și fiu, învinuiți de a fi pus foc?

— Ba da. Celula douăzeci și unu. Da, ei pot fi chemați.

— Nu s-ar putea să-l văd pe Menșov chiar în celula lui?

— Aici ați avea mai multă liniște.

— Da, dar m-ar interesa așa ceva!

— Ați și găsit ce să vă intereseze.

În timpul acesta intră pe o ușă laterală subdirectorul, un ofițer ferchezuit.

— Condu-l, te rog, pe prinț în celula lui Menșov. Celula douăzeci și unu, îi spuse directorul adjunctului sau, apoi vă întoarceți în cancelarie. Între timp, eu am s-o chem aici pe deținuta aceea. Cum ziceți ca o cheamă?

— Vera Bogoduhovskaia, spuse Nehliudov. Subdirectorul era un ofițer tânăr, blond, cu mustăți pomădate, care răspândea în jurul lui miros de apă de colonie florală.

— Pofțiți, vă rog, îi spuse el lui Nehliudov cu un zâmbet plăcut. Vă interesează instituția noastră?

— Da, și mă interesează și omul acesta, care, după câte mi s-a spus, e închis aici fără a fi vinovat.

Subdirectorul strânse din umeri.

— Da, se întâmplă uneori, răspunse el liniștit, lăsându-l pe vizitator

să treacă înainte într-un coridor larg și urât mirositor. Dar se întâm-plă să și mintă aștia. Poftiți, vă rog.

Ușile camerelor erau descuiate și câțiva dintre deținuți se aflau pe coridor. Subdirectorul răspunse dând ușor din cap la salutul gardianului și, uitându-se chiorâș la deținuții care treceau pe lângă zid spre camerele lor sau stăteau smirnă ca soldații în față șefului, îl conduse pe Nehliudov spre stânga, într-un coridor, despărțit de primul printr-o ușă de fier.

Acest coridor era mai îngust, mai întunecat mai puturos decât cel dintâi. De-o parte și de alta a coridorului erau uși ferecate cu lacăte. Fiecare ușă avea o gaură mică – așa-numitul „ochiuleț”, cu un diametru cam de o jumătate de verșoc. În coridorul acesta nu era nimeni, afară de un gardian bătrân cu o față zbârcită și tristă.

— În care celulă se află Menșov? întrebă subdirectorul.

— A opta pe stânga. LII

— Aș putea să mă uit nițel? întrebă Nehliudov.

— Vă rog, cum să nu, răspunse subdirectorul, zâmbind politicos, și se întoarse să-l întrebe ceva pe gardian. Nehliudov se uită prin vizetă și zări un bărbat tânăr și înalt, numai în cămașă și în izmene, cu bărbuță mică, neagră, care umbla încolo și încoace prin celulă; auzind zgomot la ușă, arunca o privire într-acolo, se încruntă și începu iar să umble dintr-un capăt într-altul al celei.

Nehliudov se uită apoi printr-o altă vizetă. Privirea sa, se întâlnește în dosul ei, cu un ochi mare și speriat, care se uita din partea cealaltă. Nehliudov se dădu repede în lături. Privind printr-al treilea ochiuleț, văzu dormind pe pat un om mic, făcut covrig, cu halatul tras peste cap. În celula a patra se afla un bărbat cu o față lată, palidă, care ședea cu coatele sprijinite pe genunchi și cu capul lăsat în piept. Auzind pași, înălță privirea și se uită spre ușă. Pe chip, și mai ales în ochii mari, i se citea o tristețe deznădăjduită. Era vădit că nu-l mai interesa cine se uită în celula lui. Oricine ar fi fost, nu mai aștepta de la nimeni nici un bine. Nehliudov simți că îl cuprinde spaima. Renunță să se mai uite prin vizete și porni de-a dreptul spre celula do-uăzeci și unu în care se afla Menșov. Gardianul descuie lacătul și deschise ușa. Un bărbat tânăr, cu un gât lung, vânos, cu o bărbuță mică și cu niște ochi rotunzi și blânzi, stătea în picioare lângă pat, trăgându-și grăbit halatul pe el, și uitându-se cu o față speriată la cei care intrau. Pe Nehliudov îl impresionară mai ales ochii aceia blânzi, plini de mirare și de spaimă, care se uitau când la gardian, când la Nehliudov, când la subdirector.

— Uite, domnul vrea să te întrebe despre procesul tău.

— Vă mulțumesc frumos.

— Da, mi s-a vorbit despre procesul dumitale, spuse Nehliudov, trecând în fundul celei și oprindu-se lângă fereastra murdară, zăbreliată, și aș vrea să-mi povestești dumneata cum s-au petrecut lucrurile.

Menșov se apropie și el de fereastră și începu îndată să povestească, întâi uitându-se mereu cu sfială la subdirector, apoi cu tot mai multă îndrăzneală. Iar când subdirectorul ieși din celulă pe coridor, să dea niște ordine, omul prinse și mai multă inimă. Vorba și gesturile lui erau ale unui țăran simplu, cumsecade, și-i părea ciudat lui Nehliudov să-l vadă în straie rușinoase de pușcăriaș, întemnițat între zidurile unei celule. Nehliudov asculta, cercetând în timpul acesta patul jos, cu mindir de paie, fereastra

cu zăbrele groase, zidurile igrasioase și murdare, și fața trasă și nenorocită a acestui țăran îmbrăcat în halat de pușcăriaș și cu cipici în picioare, și simțea că-l învăluie tot mai apăsător tristețea. Nu-i venea să creadă că poate fi adevărat ceea ce-i povestea acest om blajin, atât era de îngrozitor să crezi că oamenii erau în stare să pună mâna pe un semen de-al lor, să-l îmbrace în haine de pușcăriaș și să-l închidă fără nici un fel de vină într-un loc atât de îngrozitor, ba încă după ce tot el fusese obidit. Dar și mai groaznic era să crezi că această poveste atât de verosimilă, spusă de un om atât de blajin, ar putea fi o minciună și o născocire. Omul istorisea că, la scurt timp după însurătoare, un cârciumar din sat îi luase nevasta. El ceruse să i se facă dreptate, cârciumarul însă mituia autoritățile și dreptatea era de partea lui.

Odată, omul și-a luat singur nevasta, dar ea a fugit a doua zi. Atunci flăcăul s-a dus la cârciumar să-și ceară femeia. Acesta i-a spus că nevastă-sa nu e la el (deși flăcăul o văzuse chiar în clipa când intra pe ușă) și i-a poruncit să-și vadă de drum. Flăcăul n-a vrut și atunci cârciumarul împreună cu un băiat de prăvălie de-al lui l-au bătut până la sânge. A doua zi a izbucnit un incendiu în curtea cârciumarului. Vina a căzut pe capul flăcăului și al maică-sii, cu toate că ei se aflau la un cumătru și nici nu se gândiseră să pună foc.

— Și chiar într-adevăr n-ai dat tu foc?

— Nici prin gând nu mi-a trecut, boierule. El, tâlharul, și-o fi aprins cu mâna lui casa. Lumea spunea că și-o asigurase de curând. Iar el zicea că eu și cu maică-mea fuseserăm pe la el să-l amenințăm. Asta e adevărat. L-am ocărât în ziua aceea, n-am mai putut răbda, dar de pus foc n-am pus. Nici n-am fost acolo când a izbucnit focul. El a ales dinadins taman ziua când am fost cu maică-mea la el; și-a dat singur foc la casă, pentru că era asigurat, iar după aceea a aruncat vina pe noi.

— E cu puțință?

— Da, boierule, Dumnezeu mi-e martor că spun adevărul. Ajutațimă ca un părinte! spuse el și vru să facă o plecăciune până la pământ în fața lui Nehliudov; acesta abia izbuti să-l împiedice.

— Scăpați-mă, mă prăpădesc aici degeaba, urmăel.

Fața începu să-i tremure și izbucni în plâns. Suflecându-și mâneca halatului, începu să-și ștergă ochii cu mâneca murdară a cămășii.

— Ați isprăvit? întrebă subdirectorul.

— Da. Nu-ți pierde cumpătul, vom face tot ce este cu puțință, spuse Nehliudov și ieși din celulă. Menșov rămase în prag, așa că gardianul îl împinse înauntru când închise ușa. Cât timp gardianul încuie lacătul, Menșov se uită pe ochiulețul ușii.

LIII.

Întorcându-se de-a lungul coridorului lat (era timpul mesei și ușile celulelor erau date în lături) printre oamenii îmbrăcați în halate galbene, pantaloni largi și scurți și cu cipici în picioare, oameni care nu-și luau ochii de la el, Nehliudov încerca un sentiment ciudat – de compătimire față de pușcăriașii închiși aici, și totodată de nedumerire și groază față de cei care i-au întemnițat și-i țin între aceste ziduri, și parca și de rușine pentru el însuși, care privea toate acestea atât de liniștit.

Pe un alt coridor trecu în goană cineva, lipăind din cipici, și intră într-o celulă, de unde ieșiră îndată câțiva bărbați, care îi tăiară drumul lui Nehliudov, ploconindu-se în fața lui.

— Dați poruncă, înălțimea voastră, nu știm cum vă numiți, să se hotărască odată într-un fel cu noi.

— Eu nu am cădere să mă amestec și nu pot face nimic.

— N-are a face, spuneți și dumneavoastră cuiva, mai-marilor de aici, la nevoie, se auzi un glas revoltat. Nu suntem vinovați cu nimic și ne chinuim de două luni aici.

— Cum așa? Pentru ce? întrebă Nehliudov.

— Iaca, ne-au aruncat în temniță. Stăm aici de două luni și nu știm nici noi pentru ce.

— E adevărat, au nimerit din întâmplare aici, spuse subdirectorul, au fost găsiți fără acte, și trebuiau să fie trimiși în gubernia lor, acolo însă a ars închisoarea și administrația locală ne-a cerut să-i ținem la noi. Pe cei care au fost din alte gubernii i-am trimis acasă, dar pe ăștia i-am oprit.

— Cum așa, numai pentru atâta lucru? întrebă Nehliudov, oprinduse în ușa.

Vreo patruzeci de oameni în halate de pușcăriași îi înconjurară pe Nehliudov și pe subdirector. Mulți dintre ei începură să vorbească toți odată. Subdirectorul îi opri.

— Unul singur să spună ce aveți de spus.

Un țăran înalt, chipeș, de vreo cincizeci de ani, ieși din mulțime, și explică lui Nehliudov că au fost întemnițați pentru că la un control i-au găsit fără acte. De fapt, acte au avut, dar le expirase termenul de vreo două săptămâni. Întârzieri de felul acesta li se mai întâmplaseră și în alți ani, și totuși nu pățiseră niciodată nimic, de data asta însă au fost trimiși la închisoare și stau aici de două luni, ca niște criminali.

— Noi toți suntem pietrari, muncim laolaltă. Ni s-a spus că în gubernia noastră ar fi ars închisoarea, dar ce vină avem noi? Faceți-vă pomană cu bieții de noi.

Nehliudov asculta, aproape fără să înțeleagă, ce spunea țăranul cel chipeș, pentru că toată atenția lui era atrasă de un păduche mare, cenușiu, cu multe picioare, care se plimba pe obrazul păros al pietra-rului.

— Se poate? Numai pentru atâta lucru? spuse Nehliudov către subdirector.

— Da, se vede că i-au uitat cei de sus, oamenii ar trebui trimiși la urma lor, spuse subdirectorul.

Abia isprăvi subdirectorul de vorbit, că-și făcu loc din mulțime un bărbat mititel, îmbrăcat și el în halat de pușcăriaș, și, strâmbându-și caraghios gura, începu să povestească cât sunt de chinuiți aici pe degeaba.

— Mai rău ca niște câini... făcu el.

— Ia vezi, nu îndruga prea multe, mai ține-ți gura, că altfel...

— Că altfel ce? răspunse cu deznădejde bărbatul cel mititel. Ce vină avem noi?

— Gura! strigă subdirectorul și omulețul nu mai spuse nimic. „Dar ce înseamnă toate acestea?” se întrebă Nehliudov, mergând de-a lungul coridorului, urmărit de sute de ochi, care-l priveau din ușile camerelor, și de privirile pușcăriașilor pe care-i întâlnea în cale.

— Cum se poate să fie închiși oameni cu totul nevinovați? spuse

Nehliudov în clipa când ieșiră din coridor.

— Ce poți face? Da' și ei le mai înfloresc. Dacă e să te iei după gura lor, niciunul nu-i vinovat, răspunse subdirectorul.

— Bine, bine, dar ăștia sunt chiar nevinovați.

— Ăștia, să zicem, dar încolo toți sunt foarte afurisiți, și fără severitate nu faci nimic. Sunt unii așa de îndrăciți, că ți-e și frica de ei. De pildă, nu mai departe decât ieri a trebuit să-i pedepsim pe doi.

— Cum să-i pedepsiți? întrebă Nehliudov.

— Cunuiele, conform ordinului.

— Bine, dar pedeapsa corporală a fost oprită.

— Nu și pentru cei care și-au pierdut drepturile. Legea nu-i privește și pe ei.

Nehliudov își aduse deodată aminte de tot ce văzuse în ajun aici, când așteptase în vestibul și înțelese că pedeapsa avusese loc chiar atunci. Și acel sentiment de curiozitate, tristețe, nedumerire și dezgust moral, dus aproape până la greață fizică, îl năpădi din nou, și mai puternic.

Fără să-l mai asculte pe subdirector, și fără să se uite în jurul său, ieși repede din coridor și se îndreptă spre cancelarie. Directorul era acolo, dar, luându-se cu alte treburi, uitase să trimită s-o cheme pe Bogoduhovskaia. Își aduse aminte abia când îl zări pe Nehliudov.

— Luați loc, vă rog, trimit îndată după ea, spuse el. LIV.

Cancelaria era alcătuită din două odăi. În cea dintâi, cu două ferestre murdare și o sobă mare, coșcovită pe alocuri, se afla într-un colț un aparat de măsurat înălțimea deținuților, iar într-un alt colț atârna pe perete o icoană mare a lui Christos, nelipsită din locurile de schingiuire, pusă parcă anume pentru a-și bate joc de învățătura lui. În această odaie stăteau în picioare câțiva gardieni. În odaia cealaltă, pe bănci, de-a lungul pereților, se înșirau, în grupuri mici sau câte doi, vreo douăzeci de bărbați și femei care vorbeau încet între ei. Lângă fereastră se afla o masă de scris.

Subdirectorul se așeză la masă și-i oferă un scaun lui Nehliudov.

Nehliudov se așeză și el și începu să cerceteze oamenii din odaie.

Atenția îi fu atrasă mai întâi de un tânăr cu față plăcută, îmbrăcat într-o haină scurtă, care stătea lângă o femeie nu prea tânără, cu sprâncenele negre și căreia îi povestea ceva cu însuflețire, dând mereu din mâini. Alături de el era așezat un bătrân cu ochelari albaștri pe nas care asculta ce-i povestea o pușcăriașă tânără, pe care o ținea de mână. Un licean cu fața speriată, imobilă, nu-și lua ochii de la bătrân. În apropierea lor, în colț, ședea o pereche de îndrăgostiți: fata, foarte tânără, bălaie și frumușică, avea o expresie energică, părul tuns scurt și era îmbrăcată după ultima modă, iar băiatul, chipeș, cu părul creț și trăsături delicate, purta o haină de ploaie.

Șușoteau între ei, vădit topiți de amor. Cel mai aproape de masă sta așezată o femeie căruntă, îmbrăcată în negru, o mamă, se vedea bine, care sorbea din ochi un băiat cu o înfățișare de ftizie; purta și el haină de ploaie; ea voia să-i spună ceva, dar o înecau lacrimile și nu izbutea să scoată o vorbă. Băiatul ținea în mână o hârtiuță, și, neștiind pesemne ce să facă, o mototolea în palmă, încruntându-se, nemulțumit. Lângă ei mai era o tânără fată, voinică, rumenă și frumușică, cu ochii ușor bulbucați, îmbrăcată într-o rochie cenușie și cu o pelerină pe umeri. Ședea lângă mamă și o mângâia pe umăr, încercând să-i potolească lacrimile. Totul era

frumos la această fată: și mâinile mari și albe, și părul ondulat, tuns scurt, și nasul energic, și gura; dar mai ales erau plini de farmec ochii ei căprui mari, blânzi și sinceri. Ochii ei frumoși se desprinseseră de pe chipul mamei în clipa când intră Nehliudov pe ușă și-i întâlniră privirea. În aceeași clipă însă și-i întoarse de la el și începu să-i spună ceva mamei. În apropierea perechii de îndrăgostiți, ședea un bărbat negricios, cu plete; avea o înfățișare posomorâtă și-i vorbea mânios unui vizitator spân, cu mutră de scapet. Nehliudov, așezat lângă subdirector, se uita cu o încordată curiozitate în jurul său. Îl întrerupse un băiețel tuns până la piele care se apro-pie de el și-l întrebă cu glas subțirel:

— Dumneata pe cine aștepți?

Nehliudov se miră de întrebarea lui, dar văzând față serioasă a băiatului, ochii lui inteligenți, vii și atenți, îi răspunse foarte serios că așteaptă o doamnă, o cunoscută de-a lui.

— Ce-ți e, soră? întrebă băiatul.

— Nu, nu mi-e soră, răspunse mirat Nehliudov. Dar tu cu cine ești aici?

— Cu mama. E deținută politică, răspunse băiatul cu mândrie.

— Maria Pavlovna, ia-l pe Kolea de aici, spuse subdirectorul, găsind pesemne convorbirea dintre Nehliudov și băiat împotriva regulamentului.

Maria Pavlovna, acea tânără frumoasă cu ochi căprui, care îi atrăsese atenția lui Nehliudov, se ridică în picioare și, cu mers hotărât, aproape bărbătesc, se apropie de Nehliudov și de băiat.

— V-a întrebat cine sunteți, nu-i așa? spuse ea, zâmbind către Nehliudov și privindu-l în ochi cu atâta încredere și simplitate, încât fu clar numaidecât că relațiile ei cu oamenii nu puteau fi decât simple, afectuoase și frățești. Pe toate vrea să le știe, urmă femeia și-i zâmbi copilului cu un zâmbet atât de duios și de blând, încât și băiatul și Nehliudov, fără să vrea, îi răspunseră tot cu un zâmbet.

— Da, m-a întrebat pentru cine am venit.

— Maria Pavlovna, nu e voie să vorbești cu străinii. Doar știți, spuse subdirectorul.

— Bine, bine, spuse ea și, luând în mână ei mare și albă mânuța lui Kolea, care nu-și mai dezlipea ochii de la ea, se întoarse la mama tânărului celui ftizic.

— Al cui e băiețelul ăsta? îl întrebă Nehliudov pe subdirector, de data aceasta.

— Al unei deținute politice; s-a născut aici în temniță, răspunse subdirectorul mulțumit, bucuros parca să poată dovedi cât de excepțională este instituția pe care o conduce.

— Cum se poate?

— Da, și uite acum pleacă în Siberia împreună cu maică-sa.

— Dar fata aceasta?

— Nu vă pot răspunde, spuse subdirectorul, ridicând din umeri. De altminteri, iat-o pe Bogoduhovskaia.

LV.

Pe o ușă din fund intră cu mers repezit Vera Efremovna, mica și slabă, tunsă scurt, cu fața galbenă și cu niște ochi mari și blânzi.

— Vă mulțumesc că ați venit, spuse ea, strângându-i mâna lui Nehliudov. Vă mai aduceți aminte de mine? Să ne așezăm.

— Nu mă așteptam să vă găsec aici.

— O, mă simt minunat aici! Mi-e atât de bine, atât de bine, încât nu-mi doresc altceva, spuse Vera Efremovna, uitându-se, speriată ca totdeauna, cu ochii ei mari, rotunzi și blânzi la Nehliudov și tot răsucindu-și gâtul subțire, galben și vânos, care îi ieșea din gulerul murdar și mototolit al bluzei.

Nehliudov o întrebă cum se face că era închisă. Ea se grăbi să-i povestească, foarte însuflețită, toată istoria ei. Spusele ei erau presărate cu tot felul de cuvinte neobișnuite, ca: propagandă, dezorganizare, grupe, secții și subsecții, pe care ea credea că toată lumea le cunoaște, dar pe care Nehliudov nu le auzise niciodată.

Vorbea, incredințată fiind că Nehliudov e foarte încântat și foarte interesat să afle toate tainele asociației „Narodnaia volia”. Nehliudov însă se uita la gâtul ei alb, la părul ei rar și încâlcit și se mira de ce fata aceasta se ocupa cu asemenea lucruri și de ce i le spunea lui. Îi era milă de ea, dar o altfel de milă decât cea pe care o simțise pentru țăranul Menșov, închis fără nici o vină în această temniță pestilențială. O compătimea mai ales pentru încurcătura vădită ce domnea în mintea ei. Era limpede că se credea o eroină, gata să-și jertfească viața pentru izbânda cauzei sale, cu toate că i-ar fi fost greu să explice în ce consta această cauză și cum își închipuia izbânda ei.

Chestiunea despre care dorea să-i vorbească lui Nehliudov era următoarea: o tovarășă a ei, Șustova, care de fapt nici nu făcea parte din subgrupa ei, după cum se exprima ea, fusese arestată cu cinci luni în urmă și închisă în fortăreața Petropavlovsk numai pentru că fuseseră găsite la ea niște cărți și hârtii care îi fuseseră date în păstrare. Vera Efremovna se considera în parte vinovată de arestarea Șustovei și-l imploră pe Nehliudov, om cu relații, să facă tot ce-i stă în putință ca s-o elibereze. O a doua chestiune pe care Bogoduhovskaia voia să-l roage pe Nehliudov era să-i facă rost unui oarecare Gurkievici, deținut și el la fortăreața Petropavlovsk, de o autorizație pentru a-și putea vedea părinții și pentru a putea primi cărți științifice, de care avea nevoie pentru studiile lui.

Nehliudov îi promisese să facă tot ce-i va sta în putere îndată ce se va întoarce la Petersburg.

Vera Efremovna îi povesti că, după ce și-a absolvit cursurile de moașe, a intrat în partidul narodovolților. La început totul a mers foarte bine – scriau proclamații, făceau propagandă prin fabrici – mai apoi însă a fost arestat un membru important al partidului, au pus mâna pe documentele lor și au început să-i ridice și pe ceilalți.

— M-au ridicat și pe mine și uite acum aștept să mă deporteze... își încheie ea povestirea. Dar nu face nimic. Mă simt foarte bine, am o liniște olimpică, adăugă ea și zâmbi cu un zâmbet jalnic.

Nehliudov o întrebă cine era fata cu ochii căprui. Vera Efremovna îi răspunse că era fiica unui general, că făcea parte de mult din partidul revoluționar și fusese arestată pentru că luase asupra ei vina de a fi împușcat un jandarm. Locuise împreună cu niște conspiratori într-o casă în care se găsea și o tiparniță. Într-o noapte, la o percheziție, locatarii, hotărâți să se apere, au stins lumina și au început să distrugă hârtiile

compromițătoare.

Polițiștii au intrat cu forța și unul dintre conspiratori a tras un foc de armă rănind mortal un jandarm. La anchetă, ea a luat vina asupra ei, cu toate că în viața ei nu ținuse un revolver în mână și nu era în stare să omoare nici o muscă. A fost însă crezută și acum urma să fie trimisă la ocnă.

— E o altruistă, un om minunat... spuse aprobativ Vera Efremovna.

A treia chestiune despre care voia să-i vorbească Vera Efremovna era în legătură cu Maslova. Cunoștea povestea Maslovei și relațiile ei cu Nehliudov – lucrurile astea se află foarte repede în închisoare – și îl sfătui să ceară să fie mutată la deținuții politici ori cel puțin la infirmerie, ca îngrijitoare, căci în clipa de față erau foarte mulți bol-navi și aveau nevoie de personal.

Nehliudov îi mulțumi, spunându-i că va căuta să se folosească de sfatul ei.

LVI.

Convorbirea lor fu întreruptă de director, care se sculă în picioare și spuse că s-a împlinit ceasul îngăduit vizitelor și că trebuie să se despartă. Nehliudov se ridică, își luă rămas-bun de la Vera Efremovna și se apropie de ușă, în pragul căreia se opri, privind la cele ce se petreceau în odaie.

— Domnilor, e timpul, spunea directorul, ba ridicându-se în picioare, ba așezându-se iarăși pe scaun.

Cuvintele directorului stârniră printre deținuții și vizitatorii din odaie o oarecare forfotă, nimeni însă nu se hotăra să plece. Unii se ridicaseră în picioare și vorbeau mai departe. Alții rămăneau așezați, vorbind între ei. Câțiva începură să-și ia rămas-bun și să plângă. Deosebit de mișcătoare era scena dintre mamă și fiul ei ofticos. Tânărul tot învătea hârtiuța între degete, iar fața lui căpătă o expresie din ce în ce mai răutăcioasă, din pricina efortului pe care o făcea de a nu se lăsa înduioșat de maică-sa și de a nu izbucni și el în lacrimi. Maică-sa însă, auzind că trebuie să plece, își puse capul pe umărul lui și începu să plângă cu sughituri. Fata cu ochii căprui – Nehliudov fără să vrea o urmărea – stătea în fața bătrânei care plângea și încerca să o liniștească. Bătrânul cu ochelari albaștri, în picioare lângă fiică-sa, o ținea de mână și dădea din cap la vorbele ei. Tinerii îndrăgostiți se ridicară și ei și, strângându-și mâinile, se uitau în tăcere unul în ochii celuilalt.

— Numai ăștia doi sunt fericiți, spuse arătând spre perechea de îndrăgostiți, tânărul îmbrăcat în scurtă, care stătea alături de Nehliudov și se uita și el la cei care își luau rămas-bun.

Simțind privirile lui Nehliudov și ale tânărului ațintite asupra lor, perechea de îndrăgostiți – flăcăul în haină de ploaie și fata cea bălaie și drăgălașă – izbucniră în râs, își întinseră brațele și ținându-se de mână începură să se învârtască.

— Se căsătoresc astă-seară, aici în închisoare, și ea o să plece cu el în Siberia, spuse tânărul.

— El ce e?

— Un pușcăriaș osândit la ocnă. Bine că sunt măcar ei veseli, altminteri e prea îngrozitor, adăugă tânărul, ascultând hohotele de plâns ale bătrânei mame.

— Domnilor! Vă rog, vă rog! Nu mă siliți să trec la măsuri mai aspre, spuse directorul, repetând de câteva ori aceleași vorbe. Vă rog foarte mult,

vă rog! urmă el, cu glas stins și nehotărât. Ce înseamnă asta? Ora de vizită a trecut de mult. Așa nu se poate. V-o spun pentru ultima oară, repetă el fără vlagă, ba aprinzându-și, ba stingându-și țigara Maryland.

Era limpede ca oricât de iscusite, de vechi și obișnuite ar fi fost argumentele care le îngăduie oamenilor să facă rău celorlalți fără a se simți răspunzători, directorul nu putea să nu-și dea seama ca și el era unul dintre cei vinovați de tragedia care se desfășura în odaie și fără îndoială că-i venea foarte greu.

În sfârșit, deținuții și vizitatorii începură să se despartă: unii îndreptându-se spre ușa care ducea înăuntrul închisorii, ceilalți spre cea care ducea afară. Plecară bărbatii – cel cu haină de ploaie, și cel ofticos, și cel oacheș și cu plete; se retrase și Maria Pavlovna cu băiatul care se născuse în închisoare.

Începură să plece și vizitatorii. Trecu cu pas apăsător bătrânul cu ochelari albaștri, iar în urma lui, Nehliudov.

— Da, ciudată rânduială, spuse tânărul cu scurtă, urmând parca o discuție întreruptă, în timp ce cobora scările alături de Nehliudov. Noroc de căpitan că-i om cumsecade și nu respectă întocmai regulamentul! Oricum, mai stau și ei nițel de vorbă, își mai ușurează sufletul.

— Oare în alte închisori nu sunt asemenea întrevederi?

— Aș, nici gând. Numai câte unul singur și numai după gratii.

Când Nehliudov, tot discutând cu Medântev – așa se recomandase tânărul cel vorbăreț – ajunsese în vestibul, se apropie de ei directorul, care părea foarte obosit.

— Dacă vreți să o vedeți pe Maslova, treceți mâine, spuse el, vrând să fie amabil cu Nehliudov.

— Foarte bine, răspunse Nehliudov și se grăbi să plece. Groaznică îi părea suferință nemeritată a lui Menșov – și nu atât suferința fizică, cât mai ales cea morală, acea nedumerire, acea neîncredere în bine și în Dumnezeu, pe care trebuie să le fi încercat țăranul acesta, văzând cruzimea oamenilor care-l chinuiau fără nici o vină; groaznice erau chinurile și rușinea acelor oameni, închiși numai pentru faptul că nu le erau hârtiile în perfectă regulă; groaznica era mentalitatea acestor gardieni îndobitociți, care nu aveau altă ocupație decât aceea de a-i chinui pe semenii lor, convinși fiind că fac un lucru bun și de seamă. Dar cel mai groaznic îi părea rolul acestui director în vârstă, cu sănătatea șubredă și cu suflet bun, care era nevoit să despartă pe mamă de fiu, pe tată de fiică – oameni la fel ca el și copiii lui.

„Și pentru ce toate acestea?” se întreba Nehliudov, simțind mai tare ca oricând acel dezgust moral, care se preschimba într-un fel de greață fizică, ce-l cuprindea totdeauna în închisoare; și nu găsea nici un răspuns.

A doua zi, Nehliudov se prezentă la avocat și-i aduse la cunoștință cazul lui Menșov și al mamei sale, rugându-l să-și ia însărcinarea să-i apere. Avocatul îl ascultă cu atenție și îi spuse că va studia dosarul și dacă totul este așa cum îi relatase Nehliudov, ceea ce e foarte probabil, el se obligă să-i apere fără nici un fel de plată. Nehliudov îi povesti avocatului și despre cei o sută treizeci de deținuți închiși dintr-o simplă întâmplare, întrebându-l de cine depindea eliberarea lor și cine este vinovat de această greșală. Avocatul tăcu un răstimp, pe gânduri, vrând pesemne să-i dea un răspuns exact.

— Cine este vinovat? Nimeni, spuse el hotărât. Dacă îl întrebați pe

procuror, el are să arunce totul în spinarea guvernatorului, iar dacă-l întrebați pe guvernator, acesta are să spună că procurorul e răspunzător. Nimeni nu-i vinovat.

— Mă duc chiar acum la Mastennikov, să-i aduc la cunoștință acest caz.

— Cred ca degeaba vă duceți, îi răspunse avocatul, zâmbind. Este un – sper că nu vă e rudă, nici prieten? – este un cap de lemn, să-mi fie cu iertare, și pe deasupra mai e și un viclean afurisit.

Nehliudov își aduse aminte în ce termeni îi vorbise Mastennikov despre avocat și fără să răspundă își luă rămas-bun și porni la vice-guvernator.

Două lucruri voia să-i ceară acestuia: s-o mute pe Maslova la infirmerie și să rezolve situația celor o sută treizeci de deținuți găsiți fără acte și închiși în temniță fără vină. Cu toate că-i era foarte greu să-i ceară ceva unui om pe care nu-l respecta, nu avea încotro, căci era singurul mijloc de a-și atinge scopul.

LVII.

Apropiindu-se de casa lui Mastennikov, Nehliudov văzu la intrare câteva trăsuri, calești, și-și aduse aminte că era tocmai ziua de primire a doamnei, la care-l invitasese Mastennikov. Înaintea lui Nehliudov, o trăsură trase la scară și un lacheu cu pălărie cu cocardă și cu pelerină pe umeri tocmai ajuta o doamnă să urce treptele de la intrare, a cărei trenă ridicată îi dezvelea glezna subțire și piciorul în ciorap și pantof negru. Printre trăsurile care așteptau, Nehliudov recunoscuse careta familiei Korceaghin. Vizitiul cărunt și cu obraz rumen își scoase respectuos pălăria și-l salută pe Nehliudov, ca pe un boier pe care-l cunoștea bine. Nici n-apucă Nehliudov să-l întrebe pe portar unde se afla Mihail Ivanovici (Mastennikov), când acesta se și ivi în capul scării acoperite cu un covor, însoțind un oaspete de mare vază pesemne, căci coborî cu el scara până jos. În timp ce cobora scara, musafirul, un militar, povestea în franțuzește despre o loterie cu toate numerele câștigătoare, organizată în oraș în folosul orfelinatelor, exprimându-și părerea că era o ocupație foarte bună pentru doamne: „Și pentru ele e distractiv, și se adună și bani mulți”.

— Qu’elles s’amusent et que le bon Dieu les benisse³⁵

A, Nehliudov, bună ziua! De mult nu te-am mai văzut, îl salută el pe Nehliudov. Allez presenter vos devoirs a madame³⁶

Și Korceaghinii sunt aici. Et Nadine Bukshevden. Toutes les jolies femmes de la ville³⁷, spuse el, ridicând ușor umerii cu epoleți ca să-i pună feciorul impunător și plin de galoane de aur, mantaua. Au revoir, mon cher! Apoi îi mai strânse o dată mâna lui Mastennikov.

— Ei, să mergem sus, mă bucur că te văd! spuse Mastennikov cu însuflețire, luându-l de braț pe Nehliudov și trăgându-l în sus cu iuțeală mai mare decât s-ar fi putut bănuia la un om așa de trupeș.

Mastennikov era foarte bine dispus, din pricina atenției pe care i-o arătase oaspetele de vază. S-ar fi convenit că după un îndelungat serviciu militar într-un regiment de gardă imperială, în preajma familiei țarului, să fie deprins să aibă relații cu înalta aristocrație. Dar se vede că slugărnicia nu face decât să sporească pe măsură ce se repetă și orice atenție de felul acesta îi provoca lui Mastennikov o bucurie asemănătoare cu cea pe care o

simte un cățeluș afectuos când e mângâiat și scărpinat între urechi de stăpân. Potaia dă din coadă, se gudură, se învârteste și aleargă nebunește în jurul stăpânului. Asta era gata să facă și Mastennikov. Nici nu băgă de seamă expresia de seriozitate de pe față lui Nehliudov, nu-l asculta, și-l trăgea de-a dreptul în salon, așa încât Nehliudov, vrând-nevrând, nu putu decât să-l urmeze.

— Treburile le amânăm pe mai târziu; am să fac tot ce-mi ceri, spuse Mastennikov, străbătând cu Nehliudov salonul. Anunț-o pe doamna general că a venit prințul Nehliudov, îi spuse el din mers unui lacheu. Acesta trecu înaintea lor cu pas iute, grăbindu-se să ducă vestea. Vous n'avez qu' a ordonner³⁸

Dar mai întâi trebuie să o vezi pe nevastă-mea. Data trecută a fost supărată foc pe mine că nu te-am dus la ea.

Lacheul îl anunțase. Când intrară în salon, Anna Ignatievna, soția viceguvernatorului, doamna general, cum își spune ea, îl salută c-un zâmbet pe Nehliudov, peste cercul capetelor și al pălăriilor ce-i înconjurau canapeaua. La celălalt capăt al salonului, erau așezate mai multe doamne în jurul mesei de ceai, iar bărbații – militari și civili – stăteau în picioare lângă ele; glasurile lor amestecate făceau o larmă continua.

— Enfin³⁹! Ne-ați dat cu totul uitării. V-am supărat oare cu ceva?

Cu toate aceste vorbe, care lăsau să se presupună o intimitate, care, de fapt, nu existase niciodată între ei, îl întâmpină Anna Ignatievna pe Nehliudov.

— Vă cunoașteți? Madame Beleavskaia, Mihail Ivanovici Cernov. Așezați-vă mai aproape de noi.

— Missi, venez donc a notre table. On vous apportera votre the⁴⁰? Și dumneata... spuse ea către ofițerul care stătea de vorbă cu Missi și căruia îi uitase numele, poftim încoace. Un ceai, prinț?

— Nu, niciodată, niciodată n-am să fiu de părerea dumatăle. Ea nu-l iubea, asta este, se auzi un glas de femeie.

— În schimb, se prăpădea după colțunași.

— Totdeauna faci glume proaste, se amestecă în vorbă, râzând, o doamnă cu pălărie mare pe cap și strălucind toată în mătăsuri, aur și nestemate.

— C'est excellent⁴¹, sunt minunate prăjiturile astea, și așa de ușoare. Am să mai iau una.

— Și vrasăzică, plecați în curând?

— Da, azi e ultima zi când mai stăm aici. De aceea am venit. Primăvara e atât de frumoasă, trebuie să fie plăcut acum la țară!

Missi, cu pălărie și într-o rochie de culoare închisă, vărgată, care-i venea ca turnată, vădindu-i mijlocul subțire, era foarte frumoasă. Văzându-l pe Nehliudov, roși.

— Credeam că ai plecat, îi spuse ea.

— Sunt ca și plecat, răspunse Nehliudov. M-au copleșit treburile. Și am venit tot cu o treabă.

— Când vii s-o vizitezi pe mama? Ar vrea mult să te vadă, spuse ea, și, știind că minte și că el își dă seama de asta, se înroși și mai tare.

— Nu cred să am timp, răspunse Nehliudov, posomorât, prefăcându-se că nu bagă de seamă roșeața de pe chipul ei.

Missi se încruntă, supărată, strânse din umeri și se întoarse către

ofițerul cel elegant, care-i luă ceașca goală din mână și, pocnindu-se cu sabia de scaune, o duse mândru la masacealaltă.

— Și dumneata trebuie să donezi ceva pentru orfelinatul nostru.

— Nu mă dau în lături, vreau însă să-mi păstrez dărnicia pentru loteria cu numerele câștigătoare. Acolo am să-mi demonstrez tot entuziasmul.

— Bine, bine, o să te vedem! se auzi un râs vădit prefăcut. Ziua ei de primire era dintre cele mai strălucite și Anna Ignatievna era încântată.

— Mika mi-a spus că vă interesați de închisorile noastre. Eu vă înțeleg așa de bine, îi spuse ea lui Nehliudov. Mika (Mika era Mastennikov cel truș) poate să aibă și el cusururile lui, dar are o inimă de aur. Toți nenorociții ăștia de deținuți sunt ca și copiii lui. El nu-i poate socoti altfel. C'est d'une bonte...42

Se opri, negăsind cuvinte care să exprime destul de bine acea „bonte” a bărbatului său, din ordinul căruia erau bătuți oamenii, și în aceeași clipă se întoarse, zâmbind, spre o doamnă în vârstă, zbârcită și împodobită cu panglici violete, care tocmai intra în salon.

După ce stătu de vorbă numai atât, cât să salveze aparențele, și suficient de superficial pentru a nu încălca regulile de bună purtare, Nehliudov se ridica și se apropie de Mastennikov.

— Te rog, poți să-mi acorzi câteva minute?

— Da, desigur! Despre ce este vorba? Hai să trecem dincoace.

Intrară amândoi într-un mic salon japonez și se așezară lângă fereastră.

LVIII

— Ei, je suis a vous43

Vrei să fumezi? Stai numai nițel, să nu facem dezordine aici, spuse el și aduse o scrumieră. Ei, te ascult.

— Am două chestiuni de discutat cu tine.

— Așa!

Chipul lui Mastennikov se întuneca și se întristă. Bucuria aceea de cățeluș scărpinat după urechi de stăpânul său pieri fără urmă. Din salon se auzeau glasuri. O voce de femeie spunea: *Jamais, jamais, je ne croirais*44, iar o altă voce de bărbat istorisea ceva, menționând mereu două nume: *La comtesse Voronzoff et Victor Apraxine*. Din partea cealaltă a salonului nu se auzea decât un vuiet de glasuri și râsete. Mastennikov trăgea cu urechea la ce se petrecea în salon și totodată asculta ce-i spunea Nehliudov.

— Am venit să-ți vorbesc iar despre aceeași femeie, îi spuse Nehliudov.

— Da, condamnată pe nedrept, știu, știu.

— Aș vrea să te rog să o treci la infirmerie că îngrijitoare. Mi s-a spus că se poate face.

Mastennikov strânse din buze și căzu pe gânduri.

— Cred că e cam greu, făcu el. Am să mă interesez și am să-ți telegrafiez mâine.

— Mi s-a spus că sunt foarte mulți bolnavi și că ar fi nevoie de ajutoare.

— Bun, bun. În orice caz, am să-ți dau de știre.

— Te rog, spuse Nehliudov.

Din salon se auzi un hohot general de râs, de dată asta chiar natural.

— Viktor trebuie să fie, spuse Mastennikov zâmbind, când e în vervă e foarte spiritual.

— Și acum, a doua chestiune, urmă Nehliudov: în închisoare se află o sută treizeci de oameni închiși numai pentru vina că le-au expirat actele de identitate. Stau acolo de mai bine de o lună.

Și îi relatează cauzele pentru care acești oameni erau ținuti în temniță.

— Și cum ai aflat acest lucru? întrebă Mastennikov și pe fața lui se citiră deodată îngrijorarea și nemulțumirea.

— Mă duceam să văd un acuzat și pe coridor m-au înconjurat acești oameni și m-au rugat...

— Și la ce acuzat te duceai?

— La un țăran, acuzat pe nedrept, căruia i-am luat un avocat ca să-l apere. Dar nu despre asta e vorba. Mă întreb cum se poate ca oamenii aceștia fără vină să fie ținuti atâta vreme în închisoare, numai pentru că le-au expirat actele.

— Asta-i treaba procurorului, îl întrerupse Mastennikov cu ciudă. Vezi, tu spuneai că justiția e dreaptă și rapidă! E obligația substitutului de procuror să viziteze închisorile și să vadă dacă deținuții sunt închiși în mod legal. Dar el ce face. Stă și joacă vânt.

— Atunci, tu nu poți face nimic? întrebă posomorât Nehliudov, amintindu-și de cuvintele avocatului, care spusese că guvernatorul are să arunce vina pe procuror.

— Ba da, am să fac eu ceva, am să mă interesez numaidecât.

— Cu atât mai rău pentru ea. Cest un souffre-douleur⁴⁵, se auzi din salon o voce de femeie, vădit indiferentă față de ceea ce spunea.

— Cu atât mai bine, am s-o iau și pe asta, se auzi de partea cealaltă un glas vesel de bărbat și râsul jucăuș al unei femei, care pesemne se împotriva să-i dea ceva.

— Nu, nu, pentru nimic în lume, spunea glasul de femeie.

— Bun, am să fac eu tot ce trebuie, repetă Mastennikov, stingându-și țigara cu mâna lui albă împodobită cu un inel cu peruzea, iar acum să ne întoarcem la doamne.

— Da, și încă ceva, spuse Nehliudov, oprindu-se în pragul ușii, fără să intre în salon. Mi s-a spus că ieri la închisoare s-a aplicat unor deținuți pedeapsa corporală. E adevărat?

Mastennikov roși.

— Ah, ce tot spui! Nu, mon cher, hotărât lucru, nu mai trebuie să fii lăsat să intri acolo, prea te amesteci în toate. Haidem, haidem, ne cheamă Annette, spuse el, luându-l de braț pe Nehliudov. Se arăta iarăși însuflețit, ca după vizita personajului de vază, numai ca de data aceasta nu mai era vesel, ci neliniștit.

Nehliudov își trase mâna dintr-a lui și, fără să-și ia rămas-bun de la nimeni, fără să spună un cuvânt, străbătu cu o față posomorâtă salonul, vestibulul, trecu pe lângă lachei și ieși în stradă.

— Ce-i cu el? Ce i-ai făcut? îl întrebă Annette pe bărbatul ei.

— Asta-i o a la francaise⁴⁶, spuse cineva.

— Nici un a la francaise, asta e a la zoulou⁴⁷

— Ei, dar el a fost întotdeauna așa.

Cineva se ridică, altcineva intră în salon și flecăreala urmă mai departe.

Întreaga societate găsi în incidentul cu Nehliudov un subiect de conversație potrivit pentru un jour fixe⁴⁸.

A doua zi după vizita lui la Mastennikov, Nehliudov primi de la acesta o scrisoare, cu un scris frumos și energic, pe o hârtie groasă, lucioasă, cu blazon și sigilii. Mastennikov îl înștiința că i-a transmis medicului închisorii rugămintea de a o transfera pe Maslova la infirmerie și că, după toate posibilitățile, lucrul se va face. Scrisoarea se încheia cu: „Bătrânul și devotatul tău prieten”, apoi urma iscălitura cu o parafă foarte energică și înflorită.

— Idiotul! spuse Nehliudov fără să vrea, mai ales din pricină că simțea în cuvântul „prieten” o oarecare condescendență din partea lui Mastennikov, care, îndeplinind funcția cea mai rușinoasă și mai josnică din punct de vedere moral, se considera totuși un om foarte important și voia, dacă nu să-l măgulească, cel puțin să-i arate că nu se mândrește prea mult de mărirea la care a ajuns, de vreme ce îl numește prieten.

LIX.

Una dintre cele mai obișnuite și răspândite prejudecăți este credința că fiecare om are însușirile lui proprii foarte bine determinate; cu alte cuvinte, că sunt oameni buni sau răi, deștepți sau proști, energici, molâi ș.a.în.d. În realitate, oamenii nu sunt așa. Am putea spune despre un om că este adeseori mai bun decât rău, adeseori mai mult deștept decât prost, de cele mai multe ori energic și nu molâu, sau invers; am susține însă un neadevăr dacă am spune despre un om că este bun sau deștept, iar despre un altul că este rău sau prost. Și totuși, noi împărțim întotdeauna oamenii în felul acesta, ceea ce este o greșeală. Oamenii sunt asemenea râurilor; apa în toate râurile este la fel, una și aceeași, dar fiecare râu este aici îngust, colo repede, dincolo lat, acum liniștit, apoi curat, când rece, când turbure, când cald. La fel și oamenii. Fiecare om poartă în el în embrion toate însușirile omenești, dar câteodată manifestă unele din ele, iar altă dată altele și se întâmplă deseori să nu semene cu el însuși, cu toate că rămâne mereu una și aceeași ființă. La unii oameni aceste schimbări sunt foarte accentuate. Nehliudov făcea parte din această categorie. Cauze atât morale, cât și fizice, determinau uneori mari schimbări în ființa lui. O asemenea schimbare se produsese în el acum.

Acel sentiment al propriei reînnoiri sufletești care-l umplea de fericire și pe care-l încercase după judecată și după prima întâlnire cu Maslova trecuse cu totul și, după ultima lor întâlnire, lăsase locul unui soi de spaimă, aproape de repulsie față de ea. Era hotărât să n-o părăsească, să nu renunțe la hotărârea lui de a se căsători cu ea, bine-înțeles, dacă ea va consimți; dar acest lucru îi părea acum dureros și apăsător.

A doua zi după vizita lui la Mastennikov, se duse din nou la închisoare s-o vadă.

Directorul îi îngădui întrevederea, dar nu în cancelarie și nici în odaia avocaților, ci în vorbitorul femeilor. Cu toată bunătatea lui, directorul era acum mai rezervat decât înainte cu Nehliudov; pesemne că, în urmă discuțiilor cu Mastennikov, acesta ordonase mai multă precauție față de vizitator.

— Da, puteți s-o vedeți, spuse el, numai în privința banilor vă rog să nu

uitați ce v-am rugat... Cât despre mutarea ei la infirmerie, după cum ne-a scris Excelența sa guvernatorul, asta se poate și medicul este de acord. Dar nu vrea ea, zice: „Mare nevoie am eu să strâng oa-lele de noapte după toți nespălații...” Nu-i cunoașteți pe oamenii ăștia, prințe, adăugă el.

Nehliudov nu-i răspunse nimic, îi ceru numai s-o vadă. Directorul chemă un gardian și Nehliudov îl urmă în vorbitorul femeilor, gol la acea oră.

Maslova, care se și afla acolo, ieși de după rețeaua de sârmă, liniștită și sfioasă. Se apropie de Nehliudov și, fără să-l privească în ochi, spuse încet:

— Iertați-mă, Dmitri Ivanovici, pentru tot ce v-am spus alaltăieri.

— Nu eu sunt cel îndreptățit să te ierte... începu Nehliudov.

— N-are a face, și apoi vă rog să nu mai aveți grijă de mine, adăugă ea și în privirea ochilor ei mai sașii ca oricând Nehliudov citi iarăși o expresie de încordare și de răutate.

— Și pentru ce să nu mai am grijă de dumneata?

— Așa.

— De ce așa?

Și din nou îi păru că-l privește cu aceiași ochi răi.

— Ce să vă spun, zise ea. Lăsați-mă în plata Domnului, v-o spun cu toată sinceritatea. Nu mai pot. Lăsați-mă și nu mai veniți pe aici, adăugă ea cu buzele tremurânde, apoi tăcu. Vă spun cinstit. Mai bine mă spânzur.

Nehliudov simțea în acest refuz ura ei împotriva lui, jignirea pe care nu i-o putea ierta, dar mai era și altceva – ceva bun și nobil. Acest refuz repetat astăzi, când era cu totul liniștită, înlătură dintr-o dată orice îndoială din sufletul lui Nehliudov și-l readuse în acea stare de entuziasm, gravitate și înduioșare față de ea.

— Katiușa, îți repet ceea ce ți-am mai spus, rosti el grav. Te rog să te căsătorești cu mine. Dacă însă nu vrei, și câtă vreme n-ai să vrei, eu doar am să fiu lângă tine și am să te urmez oriunde vei fi dusă.

— Asta vă privește, dar eu n-am să mai spun nici un cuvânt, îi replică ea și din nou îi tremurară buzele.

Tăcea și el, simțind că nu e în stare să vorbească.

— Am să plec acum la țară, iar apoi la Petersburg, spuse într-un târziu, venindu-și în fire. Voi face demersuri pentru chestiunea dumatăle, pentru chestiunea noastră, și, cu ajutorul lui Dumnezeu, poate se va anula sentința.

— Totuna mi-e dacă se anulează ori nu. O merit, dacă nu pentru ce ma învinuiesc ei, atunci pentru altele... spuse ea și el își dădu seama că face un efort ca să nu izbucnească în plâns. L-ați văzut cumva pe Menșov? întrebă ea deodată, ca să-și ascundă tulburarea. E adevărat, nu-i așa, că sunt nevinovați?

— Da, cred că da.

— E o bătrânică atât de cumsecade, adăugă ea.

El îi povesti tot ce aflase de la Menșov și-o întrebă dacă nu are nevoie de ceva. Ea îi răspunse că nu are nevoie de nimic. Urmă iar un răstimp de tăcere.

— În privința infirmeriei, spuse ea deodată, privindu-l cu ochii ei sașii, dacă vreți, mă duc acolo; și nici de băut n-am să mai beau...

Nehliudov, tăcut, o privi în ochi. Ochii ei zâmbeau.

— Asta-i foarte bine, atâta putu să spună el și-și luă rămas-bun. „Da,

da. Acum e un alt om”, se gândea Nehliudov, încercând după îndoielile de altădată un sentiment cu totul nou, pe care nu-l mai simțise niciodată, de încredere în puterea de neînvins a dragostei.

Întorcându-se după această întâlnire în celula ei urât mirositoare, Maslova își scoase halatul și se așeză pe pat, cu mâinile pe genunchi. În odaie mai erau ofticoasa din Vladimir, cu pruncul ei, bătrâna Menșova și cantoniera cu cei doi copii. Pe fata paracliserului o trimiseseră la spital, fiindcă se constatasese în ajun că e nebună. Celelalte femei erau la spălat rufe. Bătrâna dormea pe prici, copiii se jucau pe coridor, spre care dădea ușa deschisă. Ofticoasa cu copilul în brațe și cantoniera, ținând în mână ciorapul la care împlotea cu repeziciune, se apropiară de Maslova.

— Ei, ați vorbit?

Maslova, fără să răspundă, ședea pe patul înalt, bătând din picioare.

— De ce să te amărăști? spuse cantoniera. Totul e să nu te lași doborâtă. Haide, Katiușa, haide! spuse ea, împletind de zor.

Maslova nu răspunse nimic.

— Femeile noastre s-au dus să spele rufe. Se zice că s-ar fi adus astăzi multe daruri. A fost pomană frumoasă, spuse femeia din Vladimir.

— Finașka! strigă cantoniera spre ușă. Încotro te-ai dus, neastâmpăratule? Vârî la repezeală una dintre iglițe în ghemul de lână și ieși pe coridor.

În aceeași clipă se auzi un zgomot de pași și de glasuri de femei; locatarele camerei, cu picioarele goale în cipici, intrară înăuntru, ducând fiecare în mână câte o pâine, iar unele chiar câte două. Fedosia se apropie îndată de Maslova.

— Ce-i cu tine, s-a întâmplat ceva? întrebă Fedosia, uitându-se la Maslova cu ochii ei albaștri, plini de duioșie. Uite ce-am adus pentru ceai, spuse ea și începu să așeze pâinile pe raft.

— Ce, s-a răzgândit, nu mai vrea să se însoare? întrebă Korabliova.

— Nu, nu s-a răzgândit, dar nu vreau eu. Chiar așa i-am și spus.

— Mare proastă! exclamă cu vocea ei de bas Korabliova.

— Dacă nu pot trăi împreună, la ce naiba să se însoare? spuse Fedosia.

— Dar tu, uite că bărbat-tu merge cu tine la ocnă, se amestecă în vorbă cantoniera.

— Păi da, noi suntem căsătoriți după lege, spuse Fedosia. Dar el de ce să se însoare, dacă nu pot trăi împreună?

— Proastă ești! De ce? Păi dacă se însoară cu ea, i-a pus Dumnezeu mâna în cap femeii.

— El mi-a spus: „Oriunde au să te trimeată, merg cu tine”, zise Maslova. Vine – bine, nu vine – iarăși bine. De rugat eu n-am să-l rog. Acum pleacă la Petersburg să stăruie pentru mine. Acolo toți miniștrii îs neam cu el, numai că eu, oricum, tot n-am nevoie de el.

— Cred și eu! încuviință dintr-o dată Korabliova, cotrobăind prin sacul ei și gândindu-se desigur la altceva. Ei, tragem o dușca de rachiu?

— Eu nu, răspunse Maslova. Beți fără mine.

Sfârșitul părții întâi

PARTEA A DOUA.

I

Peste două săptămâni, recursul putea fi audiat în Senat și Nehliudov voia să fie atunci la Petersburg ca, în caz de nereușită, să înainteze o cerere de grațiere Maiestății sale, după cum îl sfătuisese avocatul care-i făcuse recursul. Dacă recursul era respins, lucru la care se putea aștepta, după părerea avocatului, motivele de casare fiind foarte slabe, grupul de ocnași din care făcea parte Maslova urma să plece la începutul lunii iunie. Deci, ca să poată fi gata s-o urmeze în Siberia, hotărâre la care Nehliudov nu voia să renunțe, trebuia să meargă neîntârziat la moșiile lui, să-și orânduiască treburile.

Înainte de toate, Nehliudov se duse la Kuzminskoie, cea mai apropiată moșie, care-i aducea venitul cel mai însemnat. Petrecuse la această moșie multe veri în copilărie și în tinerețe. Apoi, mai târziu, fusese de vreo două ori, iar o dată, la rugămintea mamei sale, venise întovărășit de un administrator neamț, cu care controlase toată gospodăria, așadar cunoștea bine starea moșiei și relațiile țăranilor cu administrația, adică cu proprietarul pământului. Aceste raporturi erau, vorbind delicat, de totală dependență a țăranilor față de moșier, iar vorbind pe șleau – de robie. Nu era o robie precum cea care fusese desființată în 1861, robia individuală față de proprietar, ci robia în genere a tuturor țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin față de marii latifundieri și, mai cu seamă, iar uneori exclusiv, față de aceia în mijlocul cărora trăiau. Nehliudov știa lucrul acesta, nu putea să nu-l știe, de vreme ce pe această robie se întemeia gospodăria lui. Și el îngăduia această rânduială. Nu numai că știa faptul acesta, dar mai știa că este un lucru nedrept și crud, o știa încă din timpul studenției, când împărtășea și propovăduia învățătura lui Henry George, în numele căreia își împărțise pământul moștenit de la taică-său țăranilor, socotind că a fi proprietar de pământ în vremurile noastre este un păcat tot atât de mare cât era și cel de a fi proprietar de iobagi în urmă cu cincizeci de ani. E adevărat că după ce ieșise din armată, când luase obiceiul să cheltuiască aproape douăzeci de mii de ruble pe an, toate aceste lucruri încetaseră să mai fie pentru el principii ferme de viață; le-a dat uitării; nu numai că nu s-a mai întrebat niciodată de unde-i veneau banii pe care-i dădea maică-sa, dar chiar evita să se gândească la asta. Moartea mamei lui însă, moștenirea lăsată de ea și nevoia de a se îngriji de moșiile sale, adică de pământ, ridicaseră din nou în conștiința lui problema atitudinii față de proprietatea funciară. Cu o lună în urmă, Nehliudov și-ar fi spus că nu stă în puterea lui să schimbe ordinea existentă, că nu conduce el moșia și, mai mult sau mai puțin, s-ar fi liniștit, trăind departe de moșie și primind doar veniturile. Acum însă, deși îl așteptau plecarea în Siberia și relațiile grele și complicate cu lumea închisorilor, pentru care îi trebuiau bani, hotărî totuși că nu poate lăsa lucrurile așa cum erau, și că trebuie să le schimbe, chiar dacă asta ar fi în paguba lui. De aceea hotărî să nu mai lucreze el pământul, ci să-l dea cu preț mic țăranilor, oferindu-le astfel posibilitatea să ajungă independenți față de latifundieri în general. Și înainte vreme, de multe ori, comparând situația proprietarului de pământ cu cea a proprietarului de iobagi, Nehliudov socotea că darea pământului în folosința țăranilor, în loc să i-l

lucreze oamenii lui, era la fel cu ceea ce făceau proprietarii de iobagi, trecându-i pe țăranii de la clacă la dijmă în bani sau în produse. Această nu era o rezolvare a problemei, ci numai un pas spre rezolvare; era trecerea de la o formă aspră de silnicie la una ceva mai blândă. Ceea ce intenționa să facă și el.

Nehliudov sosi la Kuzminskoie aproape de amiază. Căutând să-și simplifice viața în toate, nu mai telegrafiasse la moșie, ci luase de la gară o trăsură cu doi cai. Vizitiul, un flăcău îmbrăcat într-o podiovca de nanchin, strânsă cu un chimir, mai jos de mijloc, ședea într-o parte pe capră, cum obișnuiesc îndeobște birjarii, și vorbea cu boierul cu atât mai bucuros, cu cât mijlocașul bălan, beteag de un picior, și lăturașul slab și cu tignafes puteau merge la pas, după puterile și voia lor.

Vizitiul îi povesti despre administratorul din Kuzminskoie, neștiind că stă de vorbă chiar cu stăpânul acestuia. Nehliudov nu-i spuse-se dinadins nimic.

— E un neamț fercheș, spunea vizitiul, care locuise o vreme la oraș și citise romane. Ședea pe jumătate întors către boier, netezându-și biciul lung de la vârf la coadă, vădit bucuros să-și arate cunoștințele în față boierului. Și-a cumpărat o troică cu trei cai șargi și, când iese la plimbare cu nevastă-sa, cine mai e că el! Iarna, de sărbători, au făcut pom de Crăciun la conac; eu i-am adus musafirii cu trăsura. Ce frumos mai era pomul! Cu becuri electrice. Mai ceva ca la oraș. A furat la bani, mamă Doamne! Că, de, toate-s pe mâna lui. Se spune ca și-ar fi cumpărat o moșie frumoasă.

Nehliudov își închipuise până atunci că nu-i pasă deloc de felul cum îi administrează neamțul moșia. Cu toate acestea, povestea vizitiului nu-i făcea plăcere. Admira frumusețea zilei, norii întunecați care acopereau din când în când soarele, ogoarele de grâne de primăvară prin care mergeau țăranii în urma plugului, ieșiți la a doua arătură, întinderile semănate cu ovăz, lanurile înverzite deasupra cărora se înălțau ciocârlile, pădurile, ale căror copaci se și îmbrăcaseră în verdeață proaspătă, afară de stejarul cel întârziat, și fânețele împestrițate cu cirezi de vite și herghelii de cai. Totuși, din când în când simțea că-l tulbură ceva neplăcut parca și, întrebându-se ce-ar putea să fie, îi veneau în minte spusele vizitiului despre administratorul neamț, care gospodărea cum poftea la Kuzminskoie.

Ajungând la Kuzminskoie și luându-se cu treaba, Nehliudov uită de toate acestea.

Controlând registrele și stând de vorbă cu administratorul, care-i arăta cu naivitate foloasele pe care le trăgea din faptul că țăranii aveau pământ puțin, și acela înconjurat din toate părțile de pământ boieresc, Nehliudov se întărea în hotărârea de a-și da tot pământul țăranilor și de a renunța să mai fie proprietar. Din registre și de la administrator află că două treimi din cel mai bun pământ arabil al moșiei era lucrat de lucrătorii moșiei cu unelte perfecționate, iar cealaltă treime de către țăranii, pe cinci ruble de fiecare deseatină, cu alte cuvinte pentru cinci ruble țăranul se obliga să are de trei ori, să grape de trei ori și să însămânțeze deseatina respectivă, apoi s-o cosească sau s-o secere, să lege snopii, să-i care la arie, lucru care la o tocmeala liberă ar fi costat cel puțin zece ruble de deseatină. În schimbul a tot ce căpătau însă de la administrație pentru nevoile lor, țăranii plăteau prețurile cele mai ridicate. Mai plăteau cu munca pentru pășune, pentru lemne, pentru frunze de cartofi, și mai toți erau datori la administrație.

Astfel, pentru o deseatină de pământ de cea mai proastă calitate arendat țăranilor se lua de patru ori mai mult decât putea să aducă venit valoarea lui, socotit cu cinci la sută.

Toate acestea Nehliudov le știa și înainte. Acum însă i se părea că le afla pentru prima oară și se tot mira cum de a putut el și cum de pot ceilalți oameni aflați în aceeași situație să nu-și dea seamă de anormalitatea acestei stări de lucruri. Argumentele administratorului cum că a da pământul țăranilor înseamnă a pierde tot inventarul, pe care nu-l va putea vinde nici la a patra parte din valoarea lui, cum că țăranii vor secătui pământul și că proprietarul va pierde mult din această învoire nu făceau decât să-l întărească pe Nehliudov în convingerea că, dând pământ țăranilor și lipsindu- se astfel de o mare parte din venitul său, face o faptă bună. Hotărî s-o facă chiar acum, cât era la moșie, rămânând ca după plecarea lui, administratorul să adune grânele, să le vândă, să vândă și inventarul și acareturile de care nu mai era nevoie. Îl rugă pe administrator să-i convoace la o adunare chiar a doua zi pe toți țăranii din cele trei sate cuprinse în moșia Kuzminskoie ca să le anunțe hotărârea sa și să cadă la învoială cu ei asupra prețului.

Nehliudov ieși din birou, mulțumit de tăria cu care se opusese tuturor argumentelor administratorului și de hotărârea sa de a face o jertfă în favoarea țăranilor. Gândindu-se la toate câte avea de făcut, Nehliudov se plimbă în jurul casei și a straturilor de flori, neîngrijite anul acesta (acum era o grădiniță de flori numai în fața casei administratorului), trecu la terenul de tenis, năpădit de cicoare, și pe aleea de tei, unde își fuma de obicei țigara de foi și unde cochetase cu el acum trei ani drăgălașa Kirimova, aflată în vizită la maică-sa. După ce își făcu în minte planul cuvântării pe care avea s-o țină a doua zi mujicilor, Nehliudov se întoarse la administrator, unde mai discutară încă o dată la ceai despre felul în care aveau să desfacă gospodăria, apoi, liniștit și mulțumit, se retrase în odaia de musafiri pregătită pentru el la conac.

În odaia aceasta curată și nu prea mare, împodobită cu vederi din Veneția și cu o oglindă mare, așezată între cele două ferestre, se aflau un pat cu somieră, o măsuță cu o carafă de apă, chibrituri și o stingătoare de lumânări. Pe masa mare din fața oglinzii era pus geamantanul lui deschis, în care se zăreau trusa de toaletă și câteva cărți: una ruseasca despre cercetarea legilor criminalității, una în limba germană și alta în limba engleză despre același subiect, pe care le luase cu el cu gândul să le citească în clipele de răgaz ale călătoriei pe la proprietățile sale. Acum însă era târziu și Nehliudov hotărî să se culce, ca să se poată scula a doua zi devreme și să fie gata pentru întâlnirea cu țăranii.

Într-un colț al odăii era un fotoliu vechi de mahon cu încrustații. Și acest fotoliu, pe care și-l amintea în iatacul mamei sale, îi trezi în suflet un sentiment neașteptat. I se făcu deodată milă de casa aceasta, care se va dărăpăna, și de grădina care se va păragini, și de pădurile care vor fi tăiate, și de toate acareturile, de grajduri, de staul, de șoproane, de unelte, de cai și de vite, de toate câte fuseseră cumpărate și păstrate cu trudă, dacă nu de el, de înaintașii lui. Mai adineauri i se păruse ușor să renunțe la toate acestea, dar acum îi părea rău nu numai de ele, dar și de pământ, și de jumătatea de venituri, care i-ar fi prins acum atât de bine. Și, deodată, îi trecu prin minte că e un nechibzuit și că nu e bine să-și desființeze gospodăria și să dea

pământul țăranilor.

„Nu trebuie să stăpânesc pământ. Nemaivând însă pământ, nu pot să mai întrețin toată această gospodărie. Afară de asta, plec acum în Siberia și deci nu mai am nevoie nici de casă, nici de moșie”, îi spunea un glas lăuntric.

„Asta așa-i, șoptea un alt glas, dar, în primul rând n-ai să rămâi toată viața în Siberia, iar dacă te însori, s-ar putea să ai copii și, așa cum ai moștenit tu moșiile în bună rânduială, tot așa trebuie, la rândul tău, să le transmiți și lor. Omul are îndatoriri față de pământ. Să dai, să risipești totul este foarte ușor. Să dobândești însă este foarte greu. Mai înainte de toate trebuie să te gândești la viitor, la viața pe care vrei s-o duci și în vederea aceasta să-ți orânduiești averea. Oare e destul de tare hotărârea pe care ai luat-o? Apoi – faci tu ceea ce faci cu toată sinceritatea sau o faci numai de ochii lumii, ca să te fălești în fața oamenilor?” se întreba Nehliudov și era nevoit să-și mărturisească că părerea pe care și-o vor face oamenii despre el influența în bună parte hotărârea lui actuală. Și cu cât se gândea mai mult, cu atât îi veneau în minte mai multe întrebări la care nu mai găsea răspuns. Ca să scape de aceste gânduri, se întinse în așternutul proaspăt, căutând să adoarmă, în nădejdea că a doua zi, cu mintea limpede, o să rezolve toate problemele în care se încurcase acum. Dar multă vreme nu putu să adoarmă. Prin fereastra deschisă năvălea în odaie aerul proaspăt de afară, lumina lunii, se auzeau orăcăitul broaștelor, trilurile privighetorilor din fundul parcului – numai una cântă aproape de tot, lângă geam, într-o tufă de liliac. Ascultând privighetorile și broaștele, Nehliudov își aduse aminte de pianul fiicei directorului închisorii și de însuși directorul închisorii, ceea ce îi aminti de Maslova și de cum îi tremurau buzele, ca ale broaștelor orăcăind, când i-a spus: „Nu vă mai îngrijiți de mine”. Apoi administratorul neamț începu parca să coboare spre broaște. Nehliudov vru să-l rețină, dar el se preschimbă dintr-o dată în Maslova, care striga cu mânie: „Eu sunt o ocnașă, iar dumneata ești prinț”. „Nu, n-am să mă las”, gândi Nehliudov și se trezi întrebându-se: „Fac bine sau nu fac bine? Nu știu și mi-e totuna, mi-e totuna. Acuma trebuie să dorm”. Și simți cum și el coboară acolo unde coborâseră administratorul și Maslova, apoi deodată totul se destrămă.

II.

A doua zi, Nehliudov se deșteaptă la ora nouă dimineața. Tânărul slujbaș, pus să aibă grijă de boier, auzind că acesta s-a trezit, îi aduse ghetetele, strălucind de lustru ca niciodată, și apă rece de izvor, anunțându-l că țăranii au început să se adune. Nehliudov sări din pat și-și recapitulă gândurile din ajun. Sentimentul de părere de rău că dă pământul țăranilor și că distruge gospodăria pierise cu desăvârșire, se mira chiar că-i trecuse așa ceva prin gând. Acum se bucura că își poate împlini hotărârea și era mândru de ea. De la fereastra odăii lui se vedea terenul de lawn-tenis, năpădit de cicoare, unde, din porunca administratorului, urmau să se adune țăranii. Nu degeaba orăcăiseră în ajun fără istov broaștele, era o vreme închisă; de dimineață se pornise o ploică caldă, fără vânt, care tremura în picături ca de rouă pe frunze, ramuri și iarbă. Pe lângă mirosul de verdeață proaspătă, mirosul de pământ ud, dornic încă de ploaie,

năvălea în odaie. Nehliudov, în timp ce se îmbrăca, se uită de mai multe ori pe fereastră la țăranii care se adunau pe terenul de tenis. Unul câte unul se apropiau de cei veniți mai înainte, își scoteau căciulile sau șepcile și se așezau roată, sprijinindu-se în toiege. Administratorul, un tânăr voinic, bine hrănit, vânjos, îmbrăcat într-un surtuc scurt, cu un guler verde, drept, și cu niște nasturi enormi, veni să-i spună lui Nehliudov că s-au adunat țăranii, dar că nu e nici o grabă, c-au să aștepte până ce Nehliudov își va bea cafeaua sau ceaiul – după dorință, ambele fiind pregătite.

— Nu, mai bine mă duc întâi la ei, spuse Nehliudov, simțind un neașteptat sentiment de sfială și de rușine la gândul convorbirii pe care avea s-o aibă cu țăranii.

Se ducea să împlinească o dorință a țăranilor, la a cărei împlinire nici nu îndrăzneau să nădăjduiască, și anume: să le dea pământul în folosință la un preț mic, cu alte cuvinte se ducea în chip de binefăcător, și totuși, nu se știe de ce, îi era rușine. Când ajunse lângă țăranii adunați roată și ei își descoperiră capetele bălaie, cârlionțate, chele sau cărunte, Nehliudov se tulbură atât de tare, încât multă vreme nu putu să vorbească. Ploaia cădea mai departe în picături mici, care rămăneau agățate în părul, în bărbile oamenilor sau pe puful sumanelor lor de postav. Țăranii, cu ochii ațintiți la boier, așteptau să audă ce are să le spună, iar el, tulburat și stânjenit, nu era deocamdată în stare să scoată un cuvânt. Tăcerea apăsătoare fu curmată de administratorul neamț – om calm, sigur de el, care se socotea un bun cunoscător al mujicului rus și care vorbea foarte bine rusește. Acest bărbat voinic, bine hrănit, împreună cu Nehliudov contrastau izbitor cu țăranii slabi, cu fețele zbârcite și cu sumanele atârând pe trupuri.

— Iată, boierul vrea să vă facă un mare bine, să vă dea pământul, lucru pe care, de altfel, nu-l meritați, spuse administratorul.

— Cum nu merităm, Vasili Karlici, n-am lucrat noi pentru tine? Noi am fost mulțumiți de răposata cucoană, Dumnezeu s-o ierte, și-i mulțumim și tânărului prinț că nu uită de noi, începu un mujic roșcovan, meșter la vorbă.

— De aceea v-am chemat, pentru că vreau, dacă vă învoiți și voi, să vă dau tot pământul, spuse Nehliudov.

Mujicii tăceau de parcă n-ar fi înțeles ce li se spune sau nu le venea să-și creadă urechilor.

— Cum, adică, să ne dați pământul? spuse unul de vârstă mijlocie, îmbrăcat în podiovcă.

— Adică să vi-l dau în folosință voastră la un preț mic.

— Strașnic lucru, spuse un bătrân.

— Numai să fie plată pe măsura pungii noastre, spuse un altul.

— De ce să nu luăm pământul, îl luăm, cum să nu!

— Pe noi pământul ne hrănește!

— Și dumneavoastră o să fiți mai liniștit, o să primiți banii și gata, fără multă bătaie de cap! se auziră câteva glasuri.

— Bătaia de cap e de la voi, spuse neamțul, că dacă ați munci și ați ține orânduială bună...

— Ce să-i faci, Vasili Karlici? spuse un bătrân sjab, cu nas ascuțit. Tu zici, de-o pildă, de ce ai lăsat calul în grâne, da' parcă eu l-am lăsat: cât îi ziulica de lungă – și-i lungă, cât un an – trag la coasă și noaptea adorm pe pășune, și calul – tușt în grânele tale, iar tu îmi iei pielea de pe

mine după aia.

— Dacă nu știți să țineți orânduială.

— Ușor de spus orânduială, dar pe noi nu ne țin puterile să orânduim toate alea, sări cu vorba un țăran destul de tânăr, înalt, cu părul negru și cu barba la fel.

— Nu v-am spus să vă faceți garduri?

— Păi dă-ne scânduri, se auzi din mulțime glasul unui țăran scund, nearătos. Vara trecută am vrut să ridic gard și am tăiat un pom, iar dumneata ce-ai făcut? M-ai vârat la închisoare pe trei luni, să hrănesc păduchii. Mai fă gard dacă poți.

— Despre ce vorbește? îl întrebă Nehliudov pe administrator.

— Der erste Dieb im Dorfe⁴⁹, spuse administratorul pe nemțește. În fiecare an l-am prins în pădure. Să înveți întâi să respecti bunul altuia, îi spuse administratorul.

— Da' parcă noi nu te respectăm? spuse bătrânul. N-avem cum să nu te respectăm, că doar suntem în mâinile tale, ce vrei aia faci din noi.

— Las' că nu rămâneți voi obidiți, mai curând îl obidiți voi pe altul.

— D-apăi, cum de nu! Astă-vară mi-ai făcut mutra chiseliță și cine te-a tras la răspundere? Se vede că-i pierdere de vreme să te judeci cu cei bogați.

— N-ai decât să te porți după lege.

Se pornise un adevărat duel de cuvinte, al cărui rost însă nu-l știau prea bine nici cei care participau la el. Se vedeau numai, de o par-te, ura stăpânită de teamă, iar de partea cealaltă – conștiința puterii și a superiorității. Lui Nehliudov îi venea greu să-i asculte și încerca să se întoarcă la miezul chestiunii: stabilirea prețului și a soroacelor de plată.

— Ei, cum rămâne cu pământul? Vreți să-l luați? Și dacă vă dau tot pământul, ce preț îmi dați?

— Marfa e a dumneavoastră, așa că dumneavoastră trebuie să spuneți și prețul.

Nehliudov le spuse prețul. Ca întotdeauna, cu toate că prețul fixat de Nehliudov era cu mult mai mic decât prețurile care se plăteau în alte părți, țăranii începură să se tocmească, părându-li-se totuși scump. Nehliudov se așteptase ca propunerea lui să fie primită cu bucurie, dar nu văzu la ei nimic asemănător. Abia atunci când se puse problema dacă pământul să fie dat întregii obști sau numai unei tovărășii de țărani, Nehliudov înțelese că le făcuse o propunere avantajoasă. O discuție aprigă se încinse între țăranii care voiau să-i scoată din învoială pe cei mai săraci sau pe rău platnici, și între aceștia din urmă, care nu se lăsau. În cele din urmă, mulțumită administratorului, fixară prețul și soroacele de plată. Țăranii, vorbind între ei cu însuflețire, începură să coboare dealul spre sat, iar Nehliudov împreună cu administratorul se duseră la birou, pentru a întocmi proiectul de contract.

Totul se făcuse așa cum voise și cum nădărduse Nehliudov; țăranii primeau pământul cu vreo treizeci la sută mai ieftin decât în altă parte, iar venitul lui se micșora aproape la jumătate, ajungându-i totuși cu prisosință, mai ales că la acest venit se mai adăuga și suma pe care urma s-o ia din tăierea pădurii și din vânzarea inventarului. Totul părea să decurgă cum nu se poate mai bine, totuși Nehliudov se simțea oarecum stânjenit și rușinat, își dădea seama că țăranii, cu toate că unii îi spusese cuvinte de

mulțumire, nu erau satisfăcuți și se așteptau la mai mult. Rezultatul era că el se lipsea de foarte mult, fără să le dea țăranilor ceea ce așteptau de la el.

A doua zi, contractul a fost semnat și Nehliudov, petrecut de bătrânii care făceau parte din sfatul obștii, se urcă în trăsură cea luxoasă a administratorului, cum se exprimase vizitiul de la gară, trasă de trei cai și, după ce își luă rămas-bun de la mujicii nedumeriți, care clătinau din cap a nemulțumire, plecă la gară cu senzația neplăcută de a fi lăsat ceva neisprăvit în urma lui. Nehliudov era nemulțumit de el însuși. De ce era astfel nu știa nici el, dar se simți tot timpul mâhnit și rușinat.

III.

De la Kuzminskoie, Nehliudov se duse la moșia moștenită de la cele două mătuși ale sale – moșia la care o cunoscuse pe Katiușa. Voia să facă și aici cu pământul același lucru ca și la Kuzminskoie; afară de aceasta, dorea să afle tot ce se putea despre Katiușa și despre copilul ei și al lui; dacă e adevărat că a murit și de ce anume a murit. Sosi la Panovo în zorii zilei și primul lucru care-l izbi când intră în curte fu aspectul de paragină și dărăpănare în care se găseau toate acareturile și mai ales conacul.

Acoperișul de tablă, cândva verde, nevopsit de mult, era acum roșu de rugină și câteva foi de tablă stăteau ridicate în sus, pe jumătate smulse de vânt, pesemne. Tăbliile de lemn care îmbrăcau casa fuseseră smulse de oameni, acolo unde le venise mai ușor să scoată cuiele ruginite. Scările – și cele de la intrarea principală, și cele de la intrarea din dos, pe care le ținea cu deosebire minte – erau putrezite și nu se mai vedeau decât parmalăcurile; unele dintre ferestre aveau în locul geamurilor scânduri bătute în cuie; și pavilionul în care locuia administratorul, și grajdul, și bucătăria – totul era dărăpănat și cenușiu.

Numai grădina crescuse și se îndesise și era toată înflorită; în dosul gardului se vedeau, ca niște nori albi, vișinii, merii și prunii în floare. Tufele de liliac înfloreau ca și acum paisprezece ani, când se jucase de-a „vrabia” cu Katiușa, căzuse și se urzicase. Larița pe care o sădise Sofia Ivanovna lângă casă și care nu era pe atunci mai mare decât un țăruș se făcuse acum un ditamai copac, îmbrăcat tot în gin-gașe și mătăsoase ace verzi-gălbui. Râul vuia și acum în jgheaburile morii. Pe izlaz, dincolo de râu, păștea o cireada pestriță a țăranilor din sat. Administratorul, un seminarist care părăsise școala fără să-și fi terminat studiile, îl întâmpină zâmbind pe Nehliudov în curte și, tot zâmbind, îl pofti în birou, apoi, cu același zâmbet care părea să-i făgăduiască lui Nehliudov ceva deosebit, trecu în dosul unui perete despărțitor, de unde se auziră niște șoapte, apoi se făcu tăcere. Birjarul își primi bacșișul și-și văzu de drum. Se auziră câteva clipe zurgălăii trăsurii, apoi se făcu liniște deplină. O fată descultă, cu o cămașă cusută cu arnici și cu cercei în urechi, trecu în fugă pe lângă fereastră, iar după ea un țăran, bocănind cu cuiele cizmelor pe pământul bătătorit.

Nehliudov se așeză la fereastră, privind în grădină și ascultând. Aerul curat de primăvară îi flutura ușor părul de pe fruntea transpirată și ridica foile de hârtie de pe pervazul zgâriat ici-colo cu cuțitul, adiind cu miros de pământ reavăn, răscolit de sapă. Pe râu se auzeau maiurile femeilor: „trap-trap-tap, trap-tap-tap”, și sunetele lor se răspândeau peste apa zăgăzuită, lucind în soare, și se îmbinau cu vuietul ritmic al morii. Pe lângă urechea lui

zbură o muscă, bâzâind speriată.

Nehliudov își aminti deodată cum demult, când era tânăr și cu sufletul curat, auzise, ca și acum, venind de pe râu bătaile maiurilor pe rufele ude, împletite cu vuietul ritmic al morii; ca și acum, vântul de primăvară îi fluturase părul pe fruntea nădușită și ridicase foile de hârtie de pe pervazul zgâriat al ferestrei, și tot așa o muscă speriată zburase pe lângă urechea lui. Își aduse aminte de băiatul de optsprezece ani, care era atunci, ba chiar mai mult, se simți și acum la fel de proaspăt și cu sufletul curat, ca pe vremea aceea, plin de aceleași năzuințe spre fapte mari în viitor, deși, așa cum se întâmplă în vis, știa că asta nu mai poate fi. Se simți năpădit de tristețe.

— Când doriți să luați masa? întrebă administratorul, zâmbind.

— Când vrei, nu mi-e foame. Mă duc să fac o plimbare prin sat.

— N-ați vrea să intrați în casă? Înăuntru totul este în rânduială, chiar dacă pe din afară...

— Nu, mai târziu. Deocamdată spune-mi, te rog, dacă mai este pe aici o femeie cu numele de Matriona Harina.

Aceasta era mătușa Katiușei.

— Este, cum de nu. În sat. Am mare bătaie de cap cu ea. Ține o cârciumă. Știu toate câte le face și-i spun mereu, și o cert, dar s-o dau în judecată parcă nu mă îndur; e bătrână, are nepoței, spuse administratorul cu același zâmbet pe buze, care arăta dorința de a fi cât mai plăcut stăpânului și convingerea că Nehliudov privește lucrurile la fel ca el.

— Unde locuieste? M-aș duce până la ea.

— Cam spre capătul satului, a treia casă de la drum. Pe mâna stângă e o casă de cărămidă și după ea o să vedeți cocioaba Matrionei. Dar mai bine să vă petrec eu până acolo, spuse administratorul, zâmbind voios.

— Nu, mulțumesc, mă descurc eu și singur, iar dumneata spune, te rog, mujicilor să se adune aici, vreau să vorbesc cu ei în privința pământului, spuse Nehliudov hotărât să facă aceeași învoială cu ei ca și cu cei de la Kuzminskoie, și, dacă se poate, să stabilească totul chiar în seara aceea.

IV.

Ieșind din grădină, Nehliudov întâlnește pe cărarea bine bătătorită, care se întindea peste pășunea cu pătlagină și păduchelniță, o țărăncă tânără cu cercei din puf de veveriță în urechi și cu șorț pestriț, care se întorcea pesemne spre casă, călcând iute cu picioarele-i durdulii și desculțe. Își mișca repede mâna stângă în mers, iar cu cea dreaptă ținea un cocoș roșu, strângându-l la piept. Cocoșul cu creasta lui roșie fluturând în mers părea foarte liniștit, numai din când în când își dădea ochii peste cap și ba își lăsa, ba își ridica piciorul negricios, agățându-se cu ghearele de șorțul fetei. Când se apropie de boier, fata își încetini pasul, iar când ajunsese în dreptul lui se opri și, lăsându-și ușor capul pe spate, îl salută apoi cu o plecăciune și, numai după ce se depărtă Nehliudov, porni și ea mai departe cu cocoșul ei.

Coborând spre fântână, Nehliudov întâlnește o bătrână, îmbrăcată cu o cămașă de pânză murdară, ducând în spinarea-i gheboasă două căldări grele, pline cu apă. Bătrâna își puse încet căldările jos și, lăsându-și capul pe spate, ca

și tânăra țărăncă, îl salută.

Dincolo de fântână începea satul. Era o zi senină și caldă și, cu toate că nu trecuse încă de ceasurile zece, era mare zăpușeală. Pe cer pluteau nori, care acopereau din când în când soarele. Pe uliță stăruia un miros tare și înțepător, nu tocmai neplăcut, de bălegar, venind de la șirul de căruțe care urcau la deal, de-a lungul drumului bătătorit și strălucitor, și mai ales de la bălegarul răscolit prin curțile cu porțile deschise, pe lângă care trecea Nehliudov. Mujicii desculți, în cămăși și nădragi stropiți de bălegar, mergeau în urma căruțelor și se uitau la boierul înalt și voinic, cu pălărie cenușie, cu panglica de mătase lucind la soare, care suia și el dealul, izbind pământul cu bastonul lui noduros cu măciulie strălucitoare de metal. Mujicii care se întorceau de la câmp, zguduiți pe scândura căruțelor goale, își scoteau căciulile și se uitau cu mirare la omul neobișnuit pentru ei care mergea pe uliță; muierile ieșeau în cerdacuri și la porți, arătându-și-l una alteia și petrecându-l din urmă cu privirea.

Când trecu pe lângă a patra poartă, Nehliudov fu oprit de o căruță, care tocmai ieșea scârțâind din curte, plină vârf cu bălegar îndesat, deasupra căruia fusese așternută o rogojină de stat pe ea. În urma căruței venea un băiețaș desculț, de vreo șase anișori, stârnit de plimbarea care-l aștepta. Un mujic tânăr cu opinci în picioare mergea cu pași mari, mânănd calul pe poartă. Un mânz negru-vinețiu cu picioare lungi sări pe poartă în urmă carului, dar se sperie de Nehliudov și se dădu mai aproape de căruță, lovindu-se cu picioarele de roți, apoi o zbughi spre mamă-sa, o iapă roșcată, înhămată la carul cel greu, care necheza, îngrijorată. Un mujic mai în vârstă, slab, sprinten încă, desculț și el, cu nădragi vârgați și o cămașă lungă în poale și murdară, scotea un cal din curte.

După ce ieșiră caii pe drumul bătătorit, presărat cu grămăjoare cenușii de bălegar uscat, bătrânul se întoarse spre poartă și-l salută pe Nehliudov.

— Nu-i așa, boierule, că ești nepotul domnișoarelor noastre?

— Da, sunt nepotul lor.

— Bine ai venit. Ai venit să vezi cum o mai ducem? spuse bătrânul cu chef de vorbă.

— Da, da. Ia spune-mi, cum o mai duceți? întrebă Nehliudov, neștiind ce altceva să-i spună.

— Ca vai de noi! Viață amărâtă, răspunse cu un soi de satisfacție bătrânul vorbăreț, lungind cuvintele.

— De ce amărâtă? întrebă Nehliudov, intrând pe poartă.

— D-apăi cum, mai amărâtă nici că se poate, întări bătrânul, pășind în urma lui Nehliudov și trecând pe partea de pământ curățată de sub șopron. Nehliudov intră și el sub șopron.

— Uite, de pildă, eu am de hrănit douăsprezece guri, urmă bătrânul, arătând spre două femei care stăteau proptite în furci pe o grămadă de bălegar încă neadunat; erau nădușite, cu basmalele căzute de pe cap, cu poalele sumese și cu picioarele goale mânjite cu bălegar. Îmi trebuie șase puduri de făină pe lună. Da' de unde să le iau?

— Dar grâul dumitale nu-ți ajunge?

— Al meu?! întrebă bătrânul cu un zâmbet de dispreț pe buze. Am pământ numai pentru trei suflete. Am adunat vreo opt căpițe și nu mi-au ajuns nici până la Crăciun.

— Și atunci cum te descurci?

— Cum să mă descurc? Pe un fecior l-am dat argat și am luat ceva bani înainte de la domnia ta. Am și luat toți banii până la lăsata secului, iar birurile au rămas neplătite.

— Și ce biruri plătești?

— D-apăi din curtea mea ies cam de trei ori pe an câte șaptesprezece ruble. Uf, ferească Dumnezeu de așa viață, nici nu mai știi cum s-o scoți la capăt.

— Aș putea să intru în casă? întrebă Nehliudov, pornind înainte prin curte de pe locul curățat pe straturile de bălegar încă neatinse de furcă, galbene ca șofranul și cu miros pătrunzător.

— Se poate, de ce nu, spuse bătrânul și cu pași iuți, strivind cu picioarele desculțe bălegarul care-i mustea printre degete, trecu repede înaintea lui Nehliudov, ca să-i deschidă ușa.

Femeile își potriviră basmalele pe cap, privindu-l cu spaimă și curiozitate pe boierul dichisit, cu bumbi de aur la mâneci, care intra în casa lor.

Din casă o zbughiră în curte două fetițe numai în cămășuțe. Nehliudov își scoase pălăria și intră în tindă, aplecându-se în pragul ușii. În odaia murdară și strimță, cu miros de mâncare înăcrită, se aflau două războaie.

Lângă cuptor stătea o bătrână cu mânecile suflecate pe brațele slabe, vânoase și arse de soare.

— Iată, a venit boierul nostru la noi să ne vadă, spuse bătrânul.

— Poftim înăuntru, poftim înăuntru, fii binevenit, boierule, spuse bătrâna cu blândețe, trăgându-și în jos mânecile suflecate.

— Am vrut să văd cum trăiți, spuse Nehliudov.

— Trăim și noi, după cum vezi. Casa stă gata să se năruie de pe o zi pe alta poate să cadă și să mai omoare pe careva dintre noi. Bătrânul zice că-i bine ca o avem și pe asta. Și iacă așa ne ducem traiul, spuse bătrâna dând cu vioiciune din cap. Uite, acuși îi adun pe toți la masă. Oamenii muncesc și trebuie să mănânce.

— Și ce-o să mâncați azi?

— Ce-o să prânzim? Mâncare bună. Felul întâi pâine cu cvas50, felul al doilea cvas cu pâine, răspunse bătrâna, dezvelindu-și dinții pe jumătate mâncați.

— Spune, fără glumă, vreau să știu ce-o să mâncați astăzi?

— Ce-o să mâncăm? întrebă bătrânul, râzând. Mâncarea noastră nu-i lucru mare. Arată-i, băbuțo.

Bătrână clătină din cap.

— Vrei să vezi mâncarea noastră țărănească? Ce boier iscoditor ești, toate alea vrei să le știi. Ți-am spus doar, pâine cu cvas, apoi o ciorbă – mi-au adus femeile niscai peștișori ieri și am încropit o ciorbă – câțiva cartofi și asta-i toată masa noastră.

— Altceva nimic?

— D-apăi ce alta? Oleacă de lapte, cine-o vrea, și gata, făcu bătrâna, râzând și uitându-se spre ușă.

Ușa era deschisă și tinda se umpluse de lume: băieți, fete, femei cu prunci la sân, se uitau cu toții la ciudatul boier, care voia să știe ce mănâncă mujicul. Bătrâna era mândră, de bună seamă, că știe cum

trebuie să se poarte cu un boier.

— Da, amărâtă, amărâtă viață, boierule. Ce să mai vorbim, spuse bătrânul. Unde vă băgați? strigă el la cei din ușă.

— Ei, rămâneți cu bine, spuse Nehliudov, simțindu-se, fără să-și dea seamă de ce, stânjenit și rușinat.

— Mulțumim cu plecăciune că ai venit să ne vezi, spuse bătrânul.

Cei din tindă se înghesuiră unul într-altul, ca să-i facă loc să treacă. El ieși în uliță și o porni la deal. În urma lui o zbughiră din tindă doi băieți desculți. Unul mai măricel, îmbrăcat cu o cămașă murda-ră, albă cândva, iar celălalt într-o cămașă veche, rozalie, decolorată de soare. Nehliudov se întoarse să-i privească.

— Acum unde te duci? întrebă băiatul cu cămașa albă.

— La Matriona Harina. O cunoști?

Băiatul cel mai mic în cămașuța roz pufni în răs, dar cel mare întrebă serios:

— Care Matriona? Una bătrână?

— Da, bătrână.

— A-a, făcu el. Semenihă adică, aia care stă tocmai la capătul satului. Te ducem noi până acolo. Haide, Fedka, să-l ducem până la ea.

— Dar caii noștri?

— Las' că ne-așteaptă ei.

Fedka fiind de aceeași părere, o porniră toți trei în sus, de-a lungul satului.

V.

Nehliudov se simțea mai în largul lui cu copiii decât cu oamenii vârstnici și pe drum începu să discute cu ei. Băiatul cel mic cu cămașă roz încetă să mai ridă și vorbea acum tot atât de serios și de cuminte ca și cel mare.

— Spuneți-mi, cine-i cel mai sărac la voi în sat? întrebă Nehliudov.

— Cine-i cel mai sărac? Mihailo e sărac, Semion Makarov e sărac și Marfa-i tare săracă.

— Dar Anisia? Aia-i și mai săracă. N-are nici vacă măcar și umblă cu cerșitul, zise micul Fedka.

— N-are vacă, dar în schimb sunt numai trei, pe când la Marfa sunt cinci cu ea cu tot, răspunse băiatul cel mare.

— Da, da' aia-i văduvă, o apără băiețelul în roz pe Anisia.

— Zici că Anisia e văduvă, da' Marfa e ca și văduvă, nu se lăsă băiatul cel mare. Nici ea n-are bărbat.

— Dar unde e bărbatul ei? întrebă Nehliudov.

— La pușcărie, hrănește păduchii, spuse băiatul cel mare, întrebuițând expresia pe care obișnuiau s-o folosească cei mari.

— Vara trecută a tăiat și el în pădurea boierului doi mesteceni și l-au băgat în temniță, se grăbi să lămurească băiețelul în roz. De șase luni stă acolo, iar femeia umbla cu cerșitul. Are trei copii și o bătrână, spunea el ca un om mare.

— Unde locuiește? întrebă Nehliudov.

— Uite, chiar aici, în curtea asta, zise băiatul, arătându-i o casă la marginea cărării pe care mergea Nehliudov, în fața căreia stătea un

copilaș bălai, ținându-se pe piciorușele strâmbe, îndoite de la genunchi.

— Vaska, încotro, ștregarule? strigă o femeie, ieșind în fugă din casă, cu o cămașă atât de murdară pe ea, că părea presărată cu cenușă. Speriată, se repezi, apucă plodul și-l trase în casă, parcă temându-se că Nehliudov să nu-i facă vreun rău.

Era nevasta țaranului închis în temniță pentru mestecenii din pădurea lui Nehliudov.

— Ei, dar Matriona e săraca și ea? întrebă Nehliudov, când se apropie de izbușka ei.

— Ce săracă, ea face negoț cu băutură! răspunse cu hotărâre în glas băiețelul cel cu cămașa roz.

În față izbei, Nehliudov se despărți de băieți, intră în tindă apoi în casă. Căsuța bătrânei Matriona era cam de vreo șase arșini, așa că pe patul de lângă sobă n-ar fi putut să încapă un om mai voinic. „Pe patul ăsta, se gândi Nehliudov, a născut și a zăcut bolnavă Katiușa.” Mai toată casa era ocupată de un război, pe care bătrâna împreună cu nepoată-sa cea mai mare tocmai puneau urzeala în clipa în care Nehliudov intra, izbindu-se cu capul de tocul ușii. Alți doi nepoți intrară într-un suflet în urma lui Nehliudov și se opriră în spatele lui la ușă, ținându-se cu mâinile de uscior.

— Pe cine cauți? întrebă supărată bătrâna, mâniaasă că nu izbutea să așeze războiul. Pe deasupra, vânzând băutură pe ascuns, femeia se temea de oameni necunoscuți.

— Eu sunt moșierul. Aș vrea să stau de vorbă cu dumneata. Bătrâna tăcu, se uită lung la el, apoi se schimbă dintr-o dată la față.

— Vai, drăguțule, dumneata ești! Și eu, proasta de mine, nici nu te-am cunoscut. Mă gândeam – o fi vreun drumeț, spuse ea cu o bucurie prefăcută. Vai, drăguțul de el...

— Aș vrea să vorbim între patru ochi, spuse Nehliudov, uitându-se la ușa deschisă, în pragul căreia stăteau copiii, iar în spatele lor o femeie slabă cu un copil mic în brațe, palid și cu un zâmbet bolnăvicios, cu o scufiță din petice pe cap.

— Ce stați și căscați gura! Acuși pun mâna pe cârjă! strigă bătrâna la cei din ușă. Închideți ușa! Copiii o luară la goană, iar femeia cu pruncul în brațe închise ușa după ea. Și eu care mă gândeam cine să fie, și când colo e chiar stăpânul. Scumpul de el, frumosul de el! spuse bătrâna. A venit la mine aici, nu i-a fost silă, comoara mea! Stai aici, Luminăția ta, uite, aici pe laviță, spuse ea, ștergând lavița cu șor-țul. Și eu mă gândeam cine dracu' să fie ăsta care a venit și când colo era chiar Luminăția ta, chiar boierul nostru cel bun, părintele și binefăcătorul nostru. Iartă pe proasta de mine: am început să nu mai văd așa bine.

Nehliudov se așeză, iar bătrâna stătu în picioare în fața lui, cu obrazul rezemat în palma dreaptă, sprijinindu-și cotul slab cu mâna stângă și spunându-i:

— Ai îmbătrânit, Luminăția ta. Erai ca o floare, și acum... Grijile, se vede.

— Am venit să te întreb ceva: o mai ții minte pe Katiușa Maslova?

— Pe Katerina? Păi cum să n-o țin minte, că doar îmi e nepoată...

Cum

să n-o țin minte; câte lacrimi, câte lacrimi n-am vărsat pentru ea, că doar am știut toată povestea ei, maică. Ce vrei, fiecare om cu păcatele lui. Altfel

nu se poate. Tinerețea-i tinerețe. Azi ceai, mâine cafea, pân' și-a băgat necuratu' coada și gata. Ce să-i faci?! Da' parcă ai lăsat-o așa, parcă n-ai răsplătit-o?

O sută de ruble i-ai dat. Dar ea ce-a făcut? N-a vrut să m-asculte, n-a vrut să-și bage mințile în cap, ar fi putut să trăiască bine. Cu toate că mi-e nepoată, ți-o spun deschis, e o destrăbălată. I-am făcut după aia un rost într-o casă foarte bună, dar n-a vrut să se supună, și-a batjocorit stăpânul. Parcă putem noi să-i batjocorim și să-i înjurăm pe boieri? Sigur c-au dat-o afară. După aia putea să stea liniștită la șeful ocolului silvic, dar nici acolo nu i-a plăcut.

— Vreau să te întreb de copil. A născut la dumneata, nu-i așa? Unde-i copilul?

— Cu copilul, maică dragă, am chibzuit eu bine atunci. Ea a fost tare bolnavă, nici nu credeam să scape, iar eu i-am botezat băiatul, după rânduială, și l-am dat la un orfelinat. La ce să mai chinui un prunc nevinovat, când mă-sa e pe moarte? Altele își lasă copiii la voia întâmplării, nu-i mai hrănesc și ei își dau sufletul, mititeii; m-am gândit că așa nu se face, mai bine mă ostenesc și-l duc la orfelinat. Bani am avut și a fost dus.

— Ai păstrat numărul cu care a fost înregistrat, nu?

— Număr i-au dat ei, numai că copilul a murit chiar atunci. Ea mi-a spus că a murit chiar când a ajuns acolo.

— Cine ea?

— Femeia aceea, care locuia la Skorodnoie și care se îndeletnicea cu de-astea. Malania o chemă, a murit și ea. Deșteaptă femeie a fost, făcea treabă bună, nu glumă! I se aducea câte un copil, îl lua la ea în casă și-l hrănea, frate dragă, până când venea sorocul să-l ducă. Cum aduna trei- patru copii, îi ducea pe toți deodată. Avea tot ce-i trebuie pentru treaba asta: un leagăn mare, cât un pat aproape, că puteai să culci câte doi-trei în el. Îi făcuse și un mâner. Îi culca acolo, unul cu capul într-o parte, celălalt cu capul în partea cealaltă, ca să nu se izbească între ei, și-i ducea câte trei-patru deodată. Le puneau biberonul în gură și ei, sărăcuții, tăceau chitic.

— Ei, și pe urmă cum a fost?

— Așa l-a dus și pe copilul Katherinei. L-a ținut întâi vreo două săptămâni la ea. Acolo încă începuse mititelul să tânjească.

— Era un copil frumos? întrebă Nehliudov.

— Ce copil, mai frumos copil nici nu se poate visa. Semăna ca două picături de apă cu Luminăția ta, adăugă bătrâna, făcându-i cu ochiul.

— Și de ce s-a îmbolnăvit? Poate nu l-au hrănit cum trebuie?

— Păi, ce hrană a avut el? Numai așa, de ochii lumii, că la un copil străin, ce vrei. Numai cât să-l ducă acolo viu. Ne-a spus că, îndată ce a ajuns la Moscova, s-a și stins, mititelul. Ne-a adus și un certificat, cum scrie la carte. Deșteaptă femeie era.

Atâta izbuti să afle Nehliudov despre copilul lui.

VI.

Izbindu-se din nou de pragurile ușilor, Nehliudov trecu din odaie în tindă, din tindă în curte și ieși în uliță, unde îl așteptau băiatul în alb și cel în roz. Se mai alăturară câțiva copii la grupul lor. În uliță mai erau și câteva femei cu prunci la sân – printre ele și femeia aceea slabă cu pruncul palid

în brațe, care purta pe cap o scufiță făcută din petice. Pe fețișoara lui zbârcită ca de bătrân stăruia mereu același zâmbet ciudat, iar degețelele lui strâmbe se mișcau neîncetat. Nehliudov își dădu seama că zâmbetul acesta era al suferinței. Întrebă cine este femeia.

— E chiar Anisia, de care ți-am vorbit, spuse băiatul mai măricel.

Nehliudov se întoarse către Anisia și o întrebă:

— Cum o duci? Din ce trăiești?

— Cum o duc? Cu cerșitul, răspunse Anisia și izbucni în plâns.

Copilașul cu față de bătrân zâmbi cu tot obrazul, îndoindu-și piciorușele subțiri ca niște viermi.

Nehliudov scoase din buzunar portofelul și-i întinse femeii zece ruble. Dar nu apuca să facă doi pași că se apropie o altă femeie cu un copil în brațe, apoi o bătrână, apoi încă una tânără. Toate îi vorbeau despre sărăcia lor și-l rugau să le ajute. Nehliudov împărți cele șaizeci de ruble pe care le avea asupra lui și, copleșit de tristețe, se înapoie acasă, adică la locuința administratorului. Acesta îl întâmpină, zâmbind, pe Nehliudov și-l anunță că țăranii se vor aduna în seara aceea la conac. Nehliudov îi mulțumi și, fără să intre în casă, se duse să se plimbe prin livadă, de-a lungul cărăruilor năpădite de buruieni și presărate cu petale albe de flori de măr, gândindu-se la tot ceea ce văzuse în sat.

La început era liniște, după un timp oarecare însă Nehliudov auzi răzbătând dinspre locuința administratorului două glasuri mânioase de femeie, care se întrerupeau unul pe altul, și numai din când în când glasul calm al administratorului celui zâmbăreț. Nehliudov ascultă mai cu luare-aminte.

— Nu mai am putere! Și crucea de la gât vrei să mi-o iei? spunea un glas mânios de femeie.

— Abia a intrat o clipă, spunea celălalt glas de femeie, dă-mi-o înapoi, îți spun. Chinui de pomană și vita, și-mi lași copiii fără lapte.

— Atunci plătește sau muncește pentru banii ăștia, se auzi glasul liniștit al administratorului.

Nehliudov ieși din livadă și se apropie de ușa casei, lângă care stăteau două femei cu părul ciufulit. Una dintre ele era însărcinată, aproape să nască. Pe treptele de la intrare stătea administratorul cu mâinile în buzunarele halatului său de doc. Văzându-l pe boier, femeile tăcură din gură și începură să-și potrivească basmalele pe cap, iar administratorul își scoase mâinile din buzunar și începu să zâmbească.

După spusele administratorului, țăranii își lăsau dinadins vitele, vițeii și chiar vacile, să intre pe pășunea boierească. Astăzi două vaci, aparținând acestor femei, fuseseră prinse pe izlaz și mâunate la curtea boierească.

Administratorul le cerea femeilor câte treizeci de copeici de vaca ori câte două zile de lucru. Femeile însă susțineau, în primul rând, că vacile abia dac- au intrat pe izlazul boieresc, iar în al doilea rând, că nu au bani și, chiar dacă ar urma să muncească ele pentru banii ăștia mai târziu, cereau să li se dea înapoi vacile, care stăteau de dimineață nemâncate și mugeau jalnic în țarcul conacului.

— De câte ori v-am rugat omenește, spuse zâmbind administratorul și se uită la Nehliudov, cerând parcă încuviințarea lui. Când mânați vitele acasă la amiază, să aveți grijă de ele.

— Numai cât am tras o fugă până la copil, și ele au și zbughit-o.

— Când ești cu vitele la pășune, nu mai fugi de lângă ele.
— Da' pe copil cine să-l hrănească? Vii tu să-i dai țâță?
— Înțeleg să fi făcut vreo pagubă, dar așa, abia de-a apucat să intre pe izlaz, spuse cealaltă.

— Ne-au stricat toate fânețele, spuse administratorul către Nehliudov. Dacă nu le țin din scurt, rămânem fără fân.

— Vorbești cu păcat, striga femeia cea însărcinată. Pe ale mele le-ai prins pentru întâia oară!

— O dată ce le-am prins, plătește ori muncește pentru banii cuveniți.

— Bine, bine, ți-oi munci, da' fă bine și dă drumul vacii, n-o mai chinui de pomană, că-i flămândă, striga mânioasă femeia. Și așa muncesc zi și noapte. Soacra mi-i bolnavă. Bărbatu-meu bea, și tot greul îi pe capul meu, abia de mă mai țin puterile. Sta-ți-ar în gât munca mea!

Nehliudov îl rugă pe administrator să dea drumul vacilor, iar el se duse mai departe în livadă să se gândească la ale lui. De fapt, nu mai avea nevoie să se gândească – totul era acum atât de limpede pentru el, încât se mira grozav cum nu-și dădeau seama oamenii și cum i-a trebuit și lui atâta timp să vadă ceea ce era atât de evident.

„Poporul merge spre pieire și s-a obișnuit cu starea asta: mortalitate mare printre copii, femeile surmenate de muncă, hrană insuficientă, mai ales pentru bătrâni. Și așa, încet-încet, oamenii au ajuns în starea în care nu mai văd grozăvia situației lor și nu se plâng de ea. De aceea și noi considerăm ca o asemenea situație e firească și că așa și trebuie să fie.” Acum îi era limpede ca lumina zilei că principala cauză a mizeriei poporului, lucru pe care țăranii îl știu și de care s-au plâns întotdeauna, este că pământul, singurul care-i poate hrăni, le-a fost luat de moșieri. Tot atât de evident era că bătrânii și copii mureau pentru că nu aveau lapte și nu aveau lapte pentru că nu aveau pământ unde să pască vitele, pământ care să le dea grâne și fân. Era cât se poate de limpede că toată mizeria poporului, sau cel puțin cauza principală a mizeriei lui, consta în faptul că pământul care-l hrănea nu era în mâinile lui, ci în mâinile unor oameni care, folosindu-se de dreptul lor de proprietate asupra pământului, trăiau din munca poporului. Iar pământul, atât de necesar oamenilor, încât mureau dacă erau lipsiți de el, îl lucra tot poporul, poporul acesta adus la sapă de lemn, pentru că grânele rodite de pământ să se vândă peste graniță, iar moșierii să-și poată cumpăra pălării, bastoane, trăsuri, statuete de bronz etc. Lucrul acesta era tot atât de limpede acum pentru Nehliudov ca și, de pildă, faptul că niște cai, ținuti într-un ceair unde au mâncat și ultimul firicel de iarbă, au să slăbească și au să moară de foame, dacă nu sunt lăsați pe o întindere mai mare de pământ, pe care să-și găsească hrana... Era un lucru îngrozitor care nu mai trebuia să dăinuiască.

Trebuia găsit un mijloc pentru ca asemenea lucruri să nu se mai întâmple, sau, cel puțin, pentru ca el, Nehliudov, să nu mai ia parte la ele. „Și am să găsesc neapărat acest mijloc, se gândea el, umblând încolo și înapoi pe o alee de mesteceni. În cercurile științifice, în instituțiile de stat și în ziare vorbim despre cauzele mizeriei poporului și despre mijloacele de a o înlătura; numai despre un singur mijloc nu vorbim, care ar putea într-adevăr să îmbunătățească starea poporului, și anume: a-i da înapoi pământul de care are atâta nevoie. Își aduse deodată aminte de principiile fundamentale ale lui Henry George și de cât de mult îl pasionaseră pe

vremuri, și-l cuprinse mirarea cum de a putut să le uite. „Pământul nu poate fi proprietatea privată a cuiva: nu poate fi vândut, nici cumpărat, cum nu poate fi apa, aerul sau razele de soare. Toți oamenii au aceleași drepturi asupra pământului și asupra tuturor foloaselor pe care le dă.” Acum înțelegea el de ce îi era rușine să-și aducă aminte de contractul încheiat la Kuzminskoie. Se amăgise pe el însuși. Știind că nici un om nu are dreptul să stăpânească pământul, își făcuse totuși lui personal această favoare și le dăruise țăranilor o parte din ceea ce stăpânea, știind în fundul sufletului său că nu avea nici un drept asupra acestui avut. Dar aici nu va mai repeta acest lucru și va schimba și ceea ce a făcut la Kuzminskoie. Își alcătui în minte un plan de a da pământul țăranilor în schimbul unui venit anual, iar acest venit să-l socotească proprietatea țăranilor, din care să-și plătească birurile și să-și împlinească nevoile lor obștești. Acesta nu era încă un single-tax⁵¹, dar era forma cea mai apropiată care se putea găsi în împrejurările de față. Principalul era că el nu se mai folosea de dreptul de proprietate asupra pământului.

Când se întoarse în casă, administratorul, zâmbind mai vesel ca oricând, îl pofti la masă, exprimându-și temerea că mâncarea pregătită de nevastă-sa, cu ajutorul țărăncuței cu cercei, să nu se fi trecut cu fiertul și coptul și să-și fi pierdut din savoare.

Masă era pusă. Pe o față de pânză groasă, peste care era așternut un ștergar brodat ce ținea locul șervețelilor elegante, fumega într-un castron de vieux-saxe⁵², cu o toartă știrbită, o supă de cartofi, pregătită din cocoșul acela pe care-l întâlnise în drum și care-și întindea pe rând picioarele negre, dar care acum era tăiat și împărțit în bucăți, acoperite pe alocuri cu tuleie. După supă se servi o friptură din același cocoș cu tuleie, apoi colțunași cu brânză de vaci, cu mult unt și zahăr. Cu toate că mâncarea nu era deloc gustoasă, Nehliudov mănca, fără să-și dea seama ce înghite: capul îi era plin de gândurile care izbutiseră să-i risipească tristețea cu care venise din sat.

Nevasta administratorului își scotea mereu capul pe ușă, în timp ce țărăncuța speriată servea masa, iar administratorul, mândru de arta culinară a soției sale, zâmbea, din ce în ce mai fericit.

După masă, Nehliudov îl convinse cu mare greutate pe administrator să se așeze lângă el și să-l asculte – simțea nevoia în primul rând să-și verifice părerea, și în al doilea rând să împărtășească altcuiva gândul care îl preocupa atât. Îi explică proiectul său de a da pământul țăranilor, cerându-i să-și spună și el părerea. Administratorul zâmbea, lăsând să se înțeleagă că el însuși se gândise de mult la așa ceva și era bucuros să audă același lucru acum din gura lui Nehliudov. În realitate însă, nu înțelegea nimic din ceea ce i se spunea, nu atât pentru că Nehliudov nu s-ar fi exprimat destul de clar, cât pentru că din vorbele lui reieșea că ar vrea să se lipsească de profiturile lui personale în folosul altora. În mintea administratorului însă era atât de înrădăcinată credința că fiecare om se îngrijește numai și numai de profiturile proprii, în dauna altora, încât își zicea că desigur îi scapă ceva din explicațiile lui Nehliudov, când spune că tot venitul pământului va trebui să intre în fondul obștesc al țăranilor.

— Am înțeles. Vasăzică veți primi dobândă de la acest capital? zise el, luminându-se la față.

— Da' de unde. Dumneata nu înțelegi că pământul nu poate fi stăpânit de persoane particulare?

— Asta-i adevărat!
— Și, de aceea, tot ce produce pământul aparține tuturor.
— Cu alte cuvinte, n-o să mai aveți nici un fel de venit? întrebă administratorul, încetând de a mai zâmbi.
— Da, renunț la el.

Administratorul oftă din greu, apoi începu să zâmbească din nou. De data aceasta înțelesese. Înțelesese că Nehliudov nu este în toate mințile și începu îndată să caute în proiectul lui Nehliudov, care renunța la pământ, o cale de a trage un folos personal. Căuta cu orice preț să interpreteze proiectul în așa fel, încât să se aleagă el cu vreun câștig.

Când înțelese însă că nici asta nu era cu puțință, se întristă și încetă de a se mai interesa de proiect; continuă să zâmbească numai pentru a-i face plăcere stăpânului. Văzând că administratorul nu-l înțelege, Nehliudov renunță să mai discute cu el; se așază la masa scrijelită cu cuțitul și pătată cu cerneală și începu să-și aștearnă proiectul pe hârtie.

Soarele coborâse după teii abia înfrunziți și țăntarii intrau în roiuri în odaie și-l pișcau pe Nehliudov. Tocmai își isprăvisese de scris proiectul, când auzi mugetul cirezii de vite, scârțâitul porților ce se deschideau în ogrăzile din sat și glasurile mujicilor care începuseră să se adune după porunca lui. Nehliudov îi spuse administratorului să nu-i cheme pe mujici în birou, fiindcă avea de gând să se ducă el acolo unde se adună ei. Apoi își bău la repezeală paharul de ceai care i se adusese și porni spre sat.

VII.

Curtea primarului răsuna de glasurile mulțimii. De cum se apropie Nehliudov, țăranii tăcură și se descoperiră unul după altul, întocmai ca la Kuzminskoie. Țăranii de aici arătau mult mai șterși decât cei de acolo. Fetele și femeile purtau în urechi cercei din păr de veveriță, iar bărbații erau aproape toți în opinci și în cămăși și suma-ne țesute în casă. Unii erau desculți și numai în cămașă, așa cum veniseră de la muncă.

Nehliudov își luă inima în dinți și își începu cuvântarea spunându-le țăranilor că are de gând să le dea lor pământul pentru totdeauna. Mujicii tăceau și pe fețele lor nu se vedea nici o schimbare.

— Deoarece eu socotesc, spunea Nehliudov, roșind, că cel care nu lucrează pământul nu are dreptul să-l stăpânească și că fiecare om are același drept de a se folosi de pământ.

— Adevărat, așa e, se auziră glasurile mujicilor. Nehliudov le spuse mai departe că venitul pe care-l aduce pământul se cuvine a fi împărțit între toți și de aceea el le propune să ia ei pământul și să plătească pentru el cât vor găsi ei de cuviință, bani care vor intra în fondul obștesc și de care se vor folosi tot ei. Se auziră în continuare vorbe de aprobare, dar fețele grave ale țăranilor se făceau tot mai grave, iar ochii care înainte îl priveau pe boier drept în față se lăsară în jos, nevrând parca să-l rușineze pentru faptul că șmecheria lui a fost pricepută de toți și că nu va izbuti să păcălească pe niciunul dintre ei.

Nehliudov vorbea destul de limpede și țăranii erau oameni cu mintea ageră, totuși nu-l înțelegeau pe Nehliudov și nu puteau să-l înțeleagă din aceeași pricină din care nu-l înțelesese multă vreme nici administratorul. Și ei erau convinși că fiecare om se îngrijește numai de propriul său folos. Iar

din experiența câtorva generații știau că moșierul își urmărește întotdeauna interesele în dauna țăranilor. Și de aceea, dacă moșierul îi cheamă și le propune ceva nou, asta nu poate fi decât ca să-i înșele cu și mai mare vicleșug.

— Ei, atunci spuneți cu cât vreți să plătiți pământul? întrebă Nehliudov.

— Ce să spunem? N-avem ce să spunem. Pământul e al boierului, boierul trebuie să hotărască, răspunseră câteva glasuri din mulțime.

— Nu-i deloc așa, pentru că tot voi o să vă folosiți de acești bani pentru nevoile voastre, ale obștii.

— Noi nu știm să spunem. Obștea-i una și asta-i alta.

— Trebuie să înțelegeți, spuse zâmbind administratorul în dorința de a lămuri lucrurile, că prințul vă dă pământul pe bani, iar banii vi-i dă tot vouă pentru fondul obștii.

— Noi înțelegem foarte bine, zise un țăran știrb și posac, fără să-și ridice ochii. Cum ar fi la bancă, numai că noi trebuie să plătim la soroc. Noi nu vrem treaba asta, pentru ca și așa ne e destul de greu și asta ar însemna să ne ducem cu totul derăpă.

— N-are rost treaba asta. Mai bine să rămână că înainte, se auziră glasuri nemulțumite, mânioase chiar.

Cu și mai multă îndârjire se împotriviră când Nehliudov le spuse că va întocmi un contract în lege, pe care îl vor iscăli și el, și ei.

— De ce să iscălim? Așa cum am muncit până acum, o să muncim și de acum înainte. Ce-s toate astea? Noi suntem oameni fără carte.

— Nu putem să primim, pentru că nu suntem deprinși cu așa ceva. Mai bine să rămână cum a fost până acum. Numai cu sămânța dacă s-ar putea să schimbăm învoiala, se auziră câteva glasuri.

Până acum învoiala prevedea că la pământul luat în arenda, pentru care țăranul plătea boierului cu jumătate din recolta, sămânța trebuie s-o dea țăranul, iar ei cereau ca sămânța s-o dea boierul.

— Așadar, nu vreți să primiți pământul? îl întrebă Nehliudov pe un țăran în puterea vârstei, cu o față lucioasă, desculț, îmbrăcat într-un suman zdrențuit și care își ținea căciula ponosită în mâna stângă îndoită din cot, așa cum își țin soldații șepcile când și le scot la comandă.

— Așa-i, să trăiți, răspunse țăranul, care pesemne nu scăpase încă de sub puterea hipnotică a milităriei.

— Vasăzică, aveți destul pământ? spuse Nehliudov,

— Ba deloc, răspunse fostul soldat cu un zâmbet de comandă, ținându-și cu grijă căciula ponosită, gata parcă s-o ofere oricui ar fi vrut s-o ia.

— Totuși, gândiți-vă bine la ceea ce v-am spus, zise cu mirare Nehliudov și le repetă propunerea sa.

— N-avem la ce să ne gândim; rămâne așa cum am spus, răspunse mânios țăranul cel bătrân, știrb și posac.

— Mai stau și mâine aici, așa că, dacă vă răzgândiți, trimiteți să mă înștiințeze.

Mujicii nu răspunseră nimic.

— Dacă-mi îngăduiți, o să vă spun, prințe, zise administratorul, după ce se întoarseră acasă, că n-o să puteți să vă înțelegeți cu ei; sunt oameni încăpățânați. Când se adună toți la un loc, nu e chip să lupti cu îndărătnicia lor. Astă pentru că se tem de toate. Și totuși, printre mujicii

ăștia, cel cărunt, sau cel oacheș, de pildă, care n-au vrut să se învoiască, sunt mujici deștepți. Când vin la birou, îi poftesc uneori să stea jos și să bea un ceai, zise, zâmbind, administratorul, și, când încep să vorbesc cu ei, îmi dau seamă că-s deștepți foc, minte de ministru, nu altceva, așa ți le judeca și ți le chibzuiesc pe toate. La adunare însă parcă-s alți oameni; când le intră ceva în cap, nu e chip să le mai scoți...

— Nu s-ar putea să-i chemăm aici pe câțiva dintre ei, pe cei mai deștepți? întrebă Nehliudov. Aș sta și le-aș explica mai pe îndelete.

— Asta se poate, spuse administratorul, zâmbind.

— Atunci, foarte bine, te rog să-i chemi mâine.

— Se poate, am să-i adun mâine aici, răspunse administratorul, zâmbind și mai vesel.

— Ia te uită, ce isteț! zise un mujic negricios, cu barba zbârlită, nepieptănată de cine știe când, legănându-se pe o iapă bine hrănită, către un alt mujic, slab, bătrân, îmbrăcat cu un caftan zdrențuit, care călărea alături de el, zângănind din opritoarele de fier ale calului.

Se duceau să-și pască noaptea caii pe drumul cel mare și, în taină, în pădurea boierească.

— Cică vă dau pământul pe degeaba, numai să iscăliți. Pe câți dintre ai noștri nu i-au tras ei așa pe sfoară! Nu, frate, nu-ți merge, astăzi nici noi nu mai suntem așa de proști, adăugă el și începu să strige mânzul care rămăsese în urmă. Mânzule, mânzule! strigă el, oprind calul și uitându-se înapoi. Mânzul însă o luase razna peste luncă.

— Ia te uită, afurisitul, s-a învățat în lunca boierească, spuse mujicul cel negricios, cu barba zbârlită, auzind foșnetul măcrișului sub copitele mânzului care alerga și necheza pe pajiștea plină de rouă și mirosind a baltă.

— Mare a mai crescut iarba în luncă, ar trebui să trimitem muierile într-o zi de sărbătoare să plivească buruienile pe luncile luate cu arendă, că altfel se duc dracului coasele, spuse mujicul cel slab, îmbrăcat în caftanul zdrențuit.

— Iscălește, cică, urmă mujicul cel zbârlit, tot cu gândul la spusele boierului. Atâta ți trebuie să iscălești, că pe urmă te-nghite el de viu.

— D-apăi, răspunse bătrânul.

Cu această se curmă vorba lor și nu se mai auzi decât tropotul copitelor pe drumul pietros.

VIII.

Când se întoarse în casă, Nehliudov găsi în birou patul pregătit – o saltea de puf, două perne și o plapumă de mătase roșie-bordo, frumos tighelită și groasă de nu se îndoia, pesemne din zestrea nevestei administratorului. Această îi oferă lui Nehliudov să mănânce ceea ce mai rămăsese de la prânz, dar, cum el refuză, administratorul își mai ceru o dată iertare pentru mâncarea și găzduirea modeste și plecă, lăsându-l singur.

Refuzul țăranilor nu-l tulbură deloc pe Nehliudov. Deși la Kuzminskoie propunerea lui fusese primită și oamenii chiar îi mulțumiseră, pe când aici îi arătaseră neîncredere și chiar dușmănie, el se simțea liniștit și mulțumit. În birou nu era prea curat și aerul era înăbușitor. Nehliudov ieși în curte cu gândul să meargă în grădină, dar își aminti deodată de noaptea aceea de

odinioară cu fereastra luminată de la odaia servitorilor, cu intrarea din dos și simți că i-ar fi neplăcut să treacă prin acele locuri pângărite de amintiri pline de păcate. Se așeză din nou pe trepte și, respirând adânc aerul cald și aromit de frunza crudă de mesteacăn, privi multă vreme grădina întunecată, ascultând moara, privighetorile și încă o pasăre neștiută care ciripea într-o tufă de lângă cerdac. La fereastra administratorului se stinse lumina; dinspre răsărit, de după șopron, se ridica luna; scăpărări de fulgere tot mai dese lumineau casa dărăpănata și grădina înflorită și năpădită de verdeață; apoi, în depărtare, se auzi tunetul, și o treime din cer fu acoperită de un nor negru.

Privighetorile și păsările tăcură. Prin vuietul apei de la moară se auzea găgăitul unor găște, iar apoi din sat și în curtea administratorului răsunară trâmbițele cocoșilor, care în nopțile calde din preajma furtunilor cântă cu mult înaintea zorilor. O zicătoare spune că e semn de noapte veselă când cântă cocoșii mai devreme. Pentru Nehliudov această noapte era mai mult decât veselă, era o noapte fericită, plină de bucurie. În mintea lui se trezi amintirea acelei veri fericite, pe care o petrecuse aici, când era foarte tânăr și cu sufletul curat, și se simți și acum așa cum fusese atunci, ba mai mult chiar, ca în clipele cele mai bune ale vieții sale. Nu numai că-și amintea de acele vremuri, dar se simțea ca atunci, ca la vârsta de paisprezece ani, când se ruga lui Dumnezeu să-i arate adevărul sau când, copil fiind, plângea pe genunchii mamei sale pentru că trebuia să se despartă de ea și-i făgăduia să fie întotdeauna bun și să n-o supere niciodată; se simțea așa cum fusese atunci când el și Nikolenka Irteniev se legaseră să se ajute întotdeauna unul pe altul, să ducă o viață cinstită și să încerce să-i facă pe toți oamenii fericiți.

Își aduse aminte cum îl încercase ispita la Kuzminskoie, cum îi păruse rău de casă, de pădure, de gospodărie și de pământ. Își puse și acum întrebarea dacă îi pare rău sau nu. Și i se păru ciudat gândul că ar putea să-i pară rău. Își aminti de tot ce văzuse în cursul zilei, de femeia cea cu copii, al cărei bărbat fusese aruncat în temniță pentru că tăiașe niște copaci în pădurea boierească, își aminti de oribila Matriona, care socotea, sau cel puțin spunea, că femeile de seama lor trebuie să se supună, să primescă să fie ibovnice ale boierilor; își aminti de spusele ei despre copii, de trimiterea acestor copii la orfelinat și de pruncul nenorocit, cu față zbârcită de bătrân, care zâmbea mereu, deși era gata să moară de inaniție; își aminti de femeia aceea slabă, însărcinată, care trebuia să muncească pentru boier din pricină că, istovită de oboseală, nu-și păzise destul de bine vaca flămândă și această scăpase în lunca boierească. Își aduse aminte și de închisoare, de capetele rase ale pușcăriașilor, de celule, de mirosul dezgustător de acolo, de lanțurile de la picioarele deținuților și, pe lângă asta, de luxul nemăsurat al vieții sale de boier, de viața celorlalți boieri din capitală. Totul era acum pentru el cât se poate de limpede.

Luna strălucitoare, aproape plină, se ridica deasupra șopronului, și umbre negre se întinseră peste curte. Tabla de pe acoperișul casei gata să se năruie, sclipi în bătaia lunii.

Privighetoarea, tăcută până atunci, începu să cânte iar, nevrând parca să lase să se piardă în zadar lumina această frumoasă.

Nehliudov își aminti cum la Kuzminskoie cugetase asupra vieții lui, căutând să înțeleagă ce și cum trebuie să facă; și cum se încurcase în

hățișul încâlcit al acestor probleme, una mai grea decât alta, neizbutind să le dea de capăt. Își puse și acum aceleași întrebări și se mi-ra el însuși cât de simple i se păreau răspunsurile. Era simplu, pentru că acum nu se mai gândea la ceea ce se va întâmpla cu el – aproape că nici nu-l mai interesa lucrul acesta; nu se mai gândea decât la ceea ce trebuia să facă. Și, ciudat lucru, cu cât îi venea mai greu să hotărască ce trebuie să facă pentru el personal, cu atât știa mai bine ce trebuie să facă pentru alții. Nu se mai îndoia acum că trebuie să dea pământul țăranilor, că nu e bine să-l stăpânească mai departe. Nu se mai îndoia că nu trebuie s-o lase pe Katiușa, ci trebuie s-o ajute și să fie gata să facă orice, ca să-și răscumpere vina față de ea. Nu se mai îndoia că trebuie să studieze, să cerceteze, să descurce și să înțeleagă toate chestiunile de la tribunal în legătură cu judecata și pedeapsa, pe care el simțea că le vede altfel decât le văd ceilalți. Ce va ieși din toate acestea, el nu știa. Știa însă sigur că trebuie neapărat să facă astfel. Și această credință neclintită îl umplea de fericire.

Norul cel negru cuprindea acum tot cerul; fulgerele luminau tot mai puternic grădina și casa dărăpănată, cu scările putrezite; tunetul bubui chiar deasupra capului său. Toate păsările tăcură, în schimb începură a foșni frunzele și vântul năvăli până la scara pe care ședea Nehliudov, fluturându-i părul. Căzu o picătură de ploaie, îi urmară altele, lovind foile de brusture și acoperișul de tablă; văzduhul se luminează dintr-o dată, ca și cum ar fi luat foc, apoi totul se liniștește, pentru că, în aceeași clipă, să se audă un trosnet grozav pe bolta țariei, urmat de bubuituri prelungi. Nehliudov intră în casă.

„Da, da, se gândea el, tot ce se întâmpla în viață, sensul acestei vieți este de neînțeles pentru mine și așa va și rămâne: de ce au existat mătușile mele, de ce Nikolenka Irteniev a murit, iar eu trăiesc? De ce am cunoscut-o pe Katiușa? De ce a fost toată nebunia mea de până acum? De ce a fost războiul trecut? Ce rost a avut toată viața mea desfrânată din urmă? Să înțeleg toate acestea, să înțeleg lucrarea Domnului nu e în puterea mea. Dar să împlinesc voia Lui, pe care o port în conștiință, aceasta este în puterea mea, o știu prea bine, și, când o împlinesc, sunt pe deplin liniștit.”

Între timp, începuse să toarne cu găleata; apa se scurgea de pe acoperiș și cădea șiroind în butoaie; fulgerele luminau tot mai rar curtea și casa. Nehliudov se întoarse în odaie, se dezbrăcă și se întinse în pat, cu o oarecare teamă de ploșnițe, bănuindu-le prezente după aspectul tapetului rupt și murdar de pe pereți.

„Da, să te simți nu stăpân, ci servitor”, se gândea Nehliudov și acest gând îl umplea de bucurie.

Teama lui fusese îndreptățită. Abia stinse lumina, că începu să simtă nenumărate pișcături.

„Să dau pământul. Să plec în Siberia: purici, ploșnițe, murdărie! Și-apoi?”

Fie! Dacă trebuie, am să le îndur pe toate.” Dar cu toată bună-voința lui, nu putu să le mai rabde și se așeză lângă fereastra deschisă, uitându-se la norul care se îndepărta și la luna care se arată iarăși pe cer.

IX.

A doua zi, Nehliudov se sculă târziu, căci adormise abia către ziuă.

La amiază, șapte mujici aleși și poftiți de administrator veniră în livadă sub meri, unde acesta înjghebase o masă și câteva bănci, așezate pe pari bătuți în pământ. Multă vreme trebuiră să-i roage pe țărani să-și pună căciulile și să se așeze pe bănci. Mai ales fostul soldat, încălțat acum în opinci și cu obiele curate, se încăpățâna să stea în picioare, țeapăn ca la o înmormântare, cu căciula lui ponosită în mână. Numai când unul dintre ei, un țăran bătrân, cu o înfățișare venerabilă, cu o barbă albă inelată ca a lui Moise sculptat de Michelangelo, și cu părul alb, des și cârlionțat în jurul frunții arse de soare, își puse căciula lui mare pe cap și, încrucișându-și poalele sumanului țesut în casă, se așeză pe bancă, ceilalți se așezară și ei.

După ce luară loc cu toții, Nehliudov se așeză în fața lor, rezemându-se cu coatele de masă, peste hârtia cu ciorna proiectului, și începu să explice rostul lui.

De data aceasta, Nehliudov nu se mai simțea deloc stânjenit, fie pentru că erau țărani mai puțini, fie pentru că nu se mai gândea la el însuși, ci numai la proiectul său. Fără să vrea, vorbea mai ales către moșneagul cel spătos cu barba albă inelată, așteptând de la el o încuviințare sau împotrivire. Nehliudov se înșelase însă asupra lui. Moșneagul cel venerabil, deși clătina încuviințând din capul său frumos de patriarh sau îl scutura uneori, încruntându-se, când ceilalți mârâiau nemulțumiți, înțelegea foarte greu ceea ce spunea Nehliudov și asta abia după ce-i repetau ceilalți țărani cele spuse de prinț, mai pe limba lor. Mai curând îl înțelegea un moșneguț, care ședea alături de bătrânul cu înfățișarea de patriarh, un țăran aproape spân, chior, îmbrăcat într-o podiovca de nanchin peticită și niște cizme scâlciate.

Nehliudov află mai târziu că moșneguțul era sobar. Omul acesta își mișca cu repeziciune sprâncenele în efortul de a fi atent și îndată repetă cu vorbele lui cele spuse de Nehliudov. Tot atât de ușor îl înțelegea și un bătrân bine clădit, scund și îndesat, cu barba albă și cu ochii sticlind de inteligență, care, în timp ce vorbea Nehliudov, nu scăpa nici un prilej de a strecura câte o observație ironică sau glumeață, vrând să-și arate istețimea. Fostul soldat era destul de deștept și el și l-ar fi putut înțelege pe Nehliudov, dacă n-ar fi fost îndobitocit de militarie și s-ar fi putut dezbăra de tipicul soldătesc de a vorbi, care îl încurca vădit. Cu mai multă seriozitate decât toți ceilalți privea chestiunea un țăran înalt, cu nasul lung și cu o barbă mică, îmbrăcat curat cu haine țesute în casă, încălțat cu opinci noi, și care vorbea cu un glas gros.

Omul acesta înțelegea tot și vorbea numai când era nevoie. Ceilalți doi bătrâni, cel știrb, care fusese la adunare și care respinsese cu hotărâre toate propunerile lui Nehliudov, și un altul, schiop, înalt, cu părul cărunț și cu o față blajină, cu opinci în picioarele slabe, învelite cu obiele albe, tăceau aproape tot timpul, cu toate că ascultau cu multă atenție.

Mai înainte de toate, Nehliudov le vorbi despre vederile lui cu privire la proprietatea asupra pământului.

— După părerea mea, zise el, pământul nu se poate nici vinde, nici cumpăra, pentru că, o dată ce poate fi vândut, cei care au bani îl pot cumpăra tot și atunci vor lua de la cei ce nu au pământ câți bani poftesc, în schimbul dreptului de a se folosi de acest pământ. Vor putea lua bani și pentru dreptul de a umbla pe acel pământ, adăugă el, folosind argumentul lui Spencer.

— Îți leagă aripile și apoi te trimite să zbori, spuse bătrânul cu barba albă și cu ochi zâmbitori.

— Așa e, zise cu glas gros țăranul cu nasul lung.

— Întocmai, spuse fostul soldat.

— E destul să smulgă muierea o mână de iarbă pentru vaca și, dacă o prinde, ți-a și băgat-o în temniță, spuse țăranul cel blajin și șchiop.

— La cinci verste de sat e pământ, dar nu-i chip să-l poți lua în arendă. Au urcat prețul că nu te poți apropia de el, adăugă țăranul cel știrb și posomorât. Fac din noi ce vor, e mai rău ca pe vremea șerbiei.

— Și eu gândesc la fel cu voi, zise Nehliudov, socotesc că a stăpâni pământul este un păcat, și de aceea vreau să vi-l dau vouă.

— Da, ar fi un lucru bun, spuse bătrânul cu barba inelară ca a lui Moise, înțelegând pesemne că Nehliudov vrea să-l dea în arendă.

— De aceea am venit: nu vreau să mai stăpânesc pământul, numai că trebuie să ne gândim bine cum să rânduim lucrurile.

— Dă-l mujicilor și pace bună, spuse țăranul cel știrb și posomorât.

Nehliudov se tulbură în prima clipă, simțind în aceste cuvinte îndoiala în privința intențiilor lui. Își veni repede în fire și se folosi de această observație, pentru a le expune ceea ce avea de gând să le spună.

— Bucuros l-aș da, dar cui și în ce fel? Căror mujici? De ce să-l dau obștii voastre și nu celei din Deminskoie? (Satul vecin, care avea în stăpânire loturi foarte proaste.)

Toți tăceau și doar fostul soldat spuse:

— Întocmai.

— Ei, vedeți, spuse Nehliudov, v-aș ruga acum să-mi spuneți ce-ați face dacă țarul ar spune că pământul trebuie luat de la moșieri și împărțit țăranilor?

— Se aude despre așa ceva? întrebă același bătrân.

— Nu, țarul n-a spus nimic de felul ăsta. Eu vorbesc de la mine. Ce s-ar întâmpla dacă țarul ar spune să se ia pământul de la moșieri și să se împartă țăranilor – cum ați face voi treaba asta?

— L-am împărți tot, pe suflet de om, în părți egale, cât țăranului, atât și boierului, spuse sobarul, ridicându-și și coborându-și cu repeziciune sprâncenele.

— D-apăi cum altfel? De bună seamă l-am împărți pe suflet de om, întări spusele celui alt bătrânul cel blajin și șchiop, cu picioarele învelite în obiele albe.

Toți ceilalți încuviințară acest răspuns, socotindu-l foarte potrivit.

— Cum așa, pe suflet de om? întrebă Nehliudov. Atunci vor căpăta pământ și oameni de la curtea moșiei.

— Nu, să trăiți, spuse fostul soldat, căutând să pară isteț și vesel.

Țăranul cel înalt însă, care părea a fi mai chibzuit, era de altă părere.

— Dacă e să împărțim, apoi să-l împărțim tuturor în părți egale, spuse el cu glasul lui de bas, după un răstimp de gândire.

— Asta nu se poate, spuse Nehliudov, care-și pregătise din timp răspunsul. Dacă-l împărțim tuturor în părți egale, apoi toți aceia care nu lucrează singuri pământul, care nu-l ară, nu-l seamănă – boierii, slugile, bucătarii, funcționarii, pisarii, toți orășenii – au să-și ia partea lor și au s-o vândă celor bogați, și iarăși la aceștia se va aduna pământul. Iar cei care vor rămâne cu partea lor or să se înmulțească și copiii lor iar n-au să aibă

destul pământ, și atunci cine o să le mai dea pământ, dacă acesta va fi gata împărțit? Și iarăși bogații or să-i aibă în mână pe cei care vor avea nevoie de pământ.

— Întocmai, întări grabnic soldatul.

— Să fie oprită vânzarea pământului, fără decât numai acelor care-l ară singuri, spuse sobarul, întrerupându-l supărat pe soldat.

La aceasta Nehliudov răspunse că e greu de controlat cine dintre oameni îl ară pentru el și cine pentru altul.

Atunci țăranul cel înalt și chibzuit propuse să se facă o rânduială, ca să se are în tovărășie.

— Cine-l ară, acela să primească pământ, iar cine nu, acela să nu capete nimic, spuse el cu glas hotărât de bas.

Și împotriva acestui proiect comunist Nehliudov își pregătise din timp argumentele și le răspunse că pentru aceasta toți țăranii ar trebui să aibă pluguri și cai la fel de buni, așa încât unii să nu rămână în urma celorlalți cu lucrul, sau ar trebui ca plugurile și caii și treierătoarele, adică toată gospodăria, să fie proprietate comună, lucru pe care nu-l poți face decât dacă toți oamenii vor aceasta și se înțeleg între ei.

— Oamenii noștri n-or să vrea niciodată treaba asta, spuse țăranul cel încruntat.

— S-ar lua la bătaie, spuse țăranul cel cu barba albă și ochi zâmbitori. Muierile și-ar scoate ochii una alteia.

— Apoi, trebuie să mai ții seamă și de calitatea pământului, spuse Nehliudov. De ce unii să capete cernoziom, iar ceilalți lut și nisip?

— Ar trebui să fie împărțit pământul în parcele de aceeași calitate și fiecare să capete pământ de același fel, făcu sobarul.

La aceasta Nehliudov îi răspunse că nu e vorba numai de împărțeală într-o anumită obște, ci e vorba de împărțirea pământului în general, în toate guberniile. Dacă e vorba să dai pământul țăranilor pe degeaba, atunci de ce unora să le dai pământ bun, iar altora pământ sărac? Toți or să vrea să aibă pământ bun.

— Întocmai, spuse soldatul. Ceilalți tăceau.

— Așadar, nu e chiar atât de simplu cum pare, spuse Nehliudov. La treaba asta se gândesc și alții, afară de noi. Uite, există, de pildă, un american, George îi spune, care să vedeți ce s-a gândit, și eu sunt de aceeași părere cu el...

— Dumneata ești stăpânul și dumneata n-ai decât să-ți dai pământul, dacă asta e voința dumitale. Ce-ți pasă ce-o să fie după aceea? spuse țăranul cel încruntat.

Întreruperea aceasta îl cam puse în încurcătură pe Nehliudov, dar spre satisfacția lui băgă de seamă ca și ceilalți erau nemulțumiți de ea.

— Stai puțin, nene Semion, lasă-l să vorbească mai departe, spuse țăranul cel chibzuit, cu glasul său impunător de bas.

Această îl îmbărbătă pe Nehliudov și el începu să le vorbească despre teoria lui Henry George cu privire la birul unic.

— Pământul nu este al nimănui, este al lui Dumnezeu, începu el.

— Asta așa e. I-adevărat, se auziră câteva glasuri.

— Tot pământul e comun, toți au același drept asupra lui. Este însă pământ mai bun și pământ mai prost. Fiecare râvnește la cel bun, bineînțeles. Și atunci ce trebuie să facem că nimeni să nu fie în pagubă?

Trebuie ca acela care are pământul bun să plătească celor care n-au pământ atât cât valorează pământul lor, își răspundea lui însuși Nehliudov. Dar pentru că este greu să hotărăști cine și cui se cuvine să plătească și pentru că e nevoie de bani și pentru nevoile obștești ale țăranului, atunci se poate face așa, ca acela care are pământ să plătească obștii pentru nevoile obștești, ale tuturor țăranilor, atât cât valorează pământul lui. În felul acesta nimeni n-o să fie păcălit. Vrei să ai pământ – plătește pentru pământ bun mai mult, pentru cel prost mai puțin. Iar dacă nu vrei să ai pământ, nu vei plăti nimic, iar birul tău pentru nevoile obștești îl vor plăti numai cei care stăpânesc pământul.

— Așa e foarte drept, spuse sobarul, mișcându-și sprâncenele. Cine are pământ mai bun să plătească mai mult.

— Mintos a mai fost și Jorj ăsta, spuse țăranul cel venerabil, cu păr cârlionțat.

— Numai să fie plata după puterile tale, spuse țăranul cel înalt cu glas de bas, simțind pesemne cam unde bate Nehliudov.

— Prețul nu trebuie să fie nici prea mare, nici prea mic... Dacă e prea mare, țăranii nu-l vor putea plăti și-au să iasă pierderi, iar dacă-i prea mic or să înceapă să cumpere unii de la ceilalți și or să facă negoț cu pământul. Tocmai asta vreau să hotărăsc cu voi.

— Asta e drept. Așa e cinstit. Asta nu-i rău, răspunseră țăranii.

— Ce cap la Jorj ăsta! repetă țăranul cel venerabil, cu părul cârlionțat. Ce i-a dat prin minte!

— Ei, dar dacă, de pildă, aș vrea să iau și eu ceva pământ? spuse, zâmbind, administratorul.

— Dacă rămâne un lot de prisos, poți să-l iei și să-l lucrezi, spuse Nehliudov.

— Ce-ți trebuie? Dumneata și așa ești sătul, spuse țăranul cel cu ochi zâmbitori.

Cu aceasta se încheie consfătuirea.

Nehliudov își repetă din nou propunerea, fără să le ceară un răspuns imediat, sfătuindu-i să stea de vorbă cu obștea și abia după aceea să-i dea de știre ce au hotărât.

Mujicii spuseră că se vor sfătui cu obștea și-i vor da răspunsul, apoi își luară rămas-bun și, plini de însuflețire, își văzură de drum. Multă vreme se mai auzi pe drum vorba lor aprinsă. Și până seara târziu mai răzbătura dinspre sat, aduse de apele râului, glasurile lor.

A doua zi, mujicii n-au lucrat și au dezbătut propunerea boierului. Obștea era împărțită în două tabere; una găsea că propunerea boierului era avantajoasă și fără nici o primejdie, cealaltă vedea în ea o capcană, al cărei scop nu-l putea descoperi, și tocmai de aceea se temea mai mult de ea.

Totuși, a treia zi, mujicii se învoiră cu condițiile propuse de Nehliudov și veniră la el să-i anunțe hotărârea luată de obște. Hotărârea această fusese influențată de explicația pe care le-o dăduse o bătrânică, primită în sfatul moșnegilor, și care le risipise orice bănuială și orice frică. Ea le spusese că boierul a început să se gândească la ale sufletului și ca de aceea se poartă așa, întru mântuirea sa. Explicația era întărită și de marile pomeni pe care le împărțise Nehliudov de când era la Panovo. De fapt, el împărțise acești bani pentru că vedea pentru întâia oară de aproape halul de sărăcie în care ajunseseră țăranii și viața aspră pe care o duceau. Impresionat de această

mizerie, cu toate că știa că ceea ce face nu e un lucru prea chibzuit, nu se putea împiedica să împartă bani, mai ales că primise de curând o sumă mare pentru pădurea de la Kuzminskoie, vândută cu un an în urmă, și luase acțiuni pentru inventar.

De cum aflaseră că boierul împarte bani celor care-i cer, o mulțime de oameni, mai cu seamă femei, de prin toate împrejurimile, începură să vină la el să-i ceară ajutor. Nehliudov nu știa cum să se descurce cu ei, după ce să se călăuzească, cât și cui să dea. Simțea că nu putea să nu dea celor care-l rugau și care erau vădit oameni săraci. Totodată, își dădea seama că n-are nici un rost să dea așa, la întâmplare, oricui i-ar cere. Singurul mijloc de a ieși din această situație era să plece de acolo, lucru pe care se grăbi să-l facă.

În ultima zi de ședere la Panovo, Nehliudov făcu o oarecare rânduială printre lucrurile din casă. Scotocind prin sertarele unui scrin vechi de mahon, pântecos, cu sculpturi și inele de bronz, cu capete de lei, Nehliudov găsi numeroase scrisori și printre ele o fotografie care reprezenta un grup: Sofia Ivanovna, Maria Ivanovna, el însuși ca student și Katiușa – neprihănită, proaspătă, frumoasă și plină de viață. Din toate lucrurile din casă Nehliudov nu luă decât scrisorile și această fotografie. Tot restul lucrurilor cu casă cu tot le vându morarului pe a zecea parte din valoarea lor, la stăruința zămbitorului administrator.

Amintindu-și de părerea de rău care-l cuprinsese la Kuzminskoie la gândul pierderii bunurilor sale, Nehliudov era mirat acum că putuse să încerce un asemenea sentiment. Acum se simțea eliberat și plin de o bucurie anume în fața noului, asemănătoare cu cea pe care o încearcă, fără doar și poate, un explorator când descoperă pământuri noi.

X.

La întoarcerea sa, orașul îl izbi de astă dată într-un chip nou și ciudat. Sosi seara și parcurse drumul de la gară spre casă pe străzile luminate de felinare. Casa mirosea încă toată a naftalină și Agrafena Petrovna și cu Kornei erau amândoi obosiți și în toane rele, ba chiar se certaseră cu prilejul aranjării lucrurilor, care păreau a nu avea alt rost decât acela de a fi scuturate, aerisite și puse iarăși la loc. Odaia lui Nehliudov era liberă, fără să fi fost curățată încă, și abia de puteai ajunge la ea din pricina cuferelor așezate în drum. Se vedea limpede că sosirea lui Nehliudov stingherea toată activitatea care se desfășura în casă în virtutea unei ciudate inerții. După mizeria de la țară, ceea ce vedea aici îi părea o curată nebunie, la care luase și el odată parte, și-l impresionă atât de neplăcut, încât Nehliudov hotărî să se mute la hotel chiar de a doua zi, lăsând-o pe Agrafena Petrovna să se descurce cum se va pricepe, până la venirea surorii lui, care urma să dispună de toate lucrurile din casă așa cum ar fi găsit ea de cuviință.

A doua zi, Nehliudov ieși devreme în oraș, intră în cea dintâi casă care închiria camere mobilate și era mai aproape de închisoare, își alese două odăițe foarte modeste, nu tocmai curate, și luă măsuri să-i fie aduse unele lucruri de acasă, pe care și le pregătise în ajun. Apoi se duse la avocat.

Era frig afară. După furtuni și ploi, veni o vreme rece, așa cum se întâmplă primăvara. Sufla un vânt atât de tăios, încât Nehliudov rebegise în paltonul lui subțire și mergea foarte iute ca să se mai încălzească nițel.

Se gândea mereu la oamenii de la țară: femei, copii, bătrâni, la mizeria și viața grea de acolo, pe care acum le văzuse pentru întâia oară parcă, la copilășul acela cu fețișoară de bătrân care zâmbea mereu, mișcându-și piciorușele din cale-afară de slabe. Fără să vrea, compara toate acestea cu ceea ce vedea în oraș. Trecând pe lângă măcelării, pescării și prăvălii de îmbrăcăminte, se mira – de parcă vedea pentru prima oară – de marele număr de negustori, îmbuibăți, curați și grași, cum nu era nici un om la țară. Fără îndoială că acești oameni erau convinși că străduințele lor de a-și înșela clienții nepricepuți la marfa pe care o vindeau nu însemnau trândăvie și pierdere de vreme, ci o ocupație dintre cele mai folositoare. Tot atât de îmbuibăți erau și vizitiii cu spinările late, cu bumbi la gaică, portarii cu șepci balonate, precum și jupânesele cu șorț și cu părul drotat, și mai ales birjarii de pe trăsurile de lux, cu cefele lor rase, stând boierește pe capră și privind cu dispreț și nerușinare la trecători. Nehliudov vedea în aceștia pe oamenii de la țară care, neavând pământ, veniseră la oraș să-și caute un rost. Unii dintre ei știuseră să se adapteze la condițiile de viață de la oraș și, ajungând la fel ca și stăpânii lor, se bucurau de situația pe care și-o făcuseră, alții însă ajunseseră la oraș într-o stare și mai rea decât cea de la țară și erau și mai nenorociți ca înainte. Așa, de pildă, îi păsură lui Nehliudov cizmarii pe care îi văzu lucrând la o fereastră de subsol; așa îi păreau și spălătoresele slabe, palide, ciufulite, pe care le vedea călcând de zor în fața ferestrelor deschise ale spălătoriilor, într-o atmosferă încărcată de aburi, și cei doi vopsitori pe care îi întâlnește pe stradă, cu șorturi, cu ghetă scâlciate, încălțate de-a dreptul pe piciorul gol, mânjiți de vopsea din creștet până la călcâie. Duceau câte o căldare cu vopsea în mâinile lor slabe, vânoase, arse de soare, și se certau întruna. Aveau fețele obosite și încruntate. Așa arătau și căruțașii cu obraji negri, plini de praf, zdruncinați pe telegile lor, și femeile cu câte un copil în brațe, sau bărbații zdrențăroși și buhăiți, care cerșeau la câte un colț de stradă. Aceleași fețe se zăreau și prin fereastra deschisă a unei cârciumi pe lângă care trecu Nehliudov. În jurul meselor murdare, încărcate cu sticle, ceainice și cești, printre care umblau, legănându-se, chelnerii cu șorturi albe, ședea oameni nădușiți, cu fețele roșii și îndobitocite, care vorbeau, strigau sau cântau. Unul dintre ei, cu sprâncenele ridicate și cu buzele țuguiate, ședea chiar la fereastră, uitându-se țintă într-un punct, de parcă ar fi vrut să-și amintească ceva.

„De ce s-or fi adunat cu toții aici?” se întreba Nehliudov, trăgând în piept, fără să vrea, praful adus de vântul rece, amestecat cu un miros de vopsea proaspătă preparată cu ulei ranced.

Pe o stradă se întâlnește cu un șir de căruțe încărcate cu niște fiare, care făceau un zgomot atât de asurzitor pe caldarâmul plin de gropi, încât pe Nehliudov începuseră să-l doară urechile și capul. Își iuți pasul ca să întrecă șirul de căruțe, când deodată se auzi strigat de cineva. Se opri și văzu nu departe de el un militar cu mustățile răsucite și pomădate, cu față strălucitoare și veselă, care ședea într-o trăsură elegantă și-i făcea semn cu mâna, zâmbind și arătându-și dinții de o albeață izbitoare.

— Nehliudov! Tu ești?

În prima clipă, Nehliudov se bucură.

— A-a, Schonbock! strigă el bucuros, dar îndată își dădu seama că, de fapt, n-avea de ce să se bucure atât.

Era același Schonbock care venise odinioară la mătușile lui. Nehliudov nu-l mai văzuse de mult, auzise însă despre el că, deși părăsise regimentul din pricina datoriilor, rămăsese totuși în cavalerie și se învârtea și acum în cercul oamenilor bogați. Înfățișarea lui veselă și mulțumită confirma cele auzite de Nehliudov.

— Ce bine îmi pare că am dat de tine! Nu mai e nimeni în oraș. Ei, dar cam ai îmbătrânit, iubite prietene, spuse el, coborând din trăsură și dezmoțindu-și mădulele. Te-am recunoscut numai după mers. Ei, ce zici, prânzim împreună? Unde se mănâncă mai binișor aici pe la voi? întrebă el.

— Nu știu dacă o să am timp, răspunse Nehliudov, gândindu-se cum să scape de prietenul său fără să-l jignească. De fapt ce vânt te aduce pe aici? îl întrebă.

— Treburile, dragul meu, treburi de curatelă. Căci sunt curator. Administrez bunurile lui Samanov. Știi, bogătașul acela. E cam ramolit, dar are cincizeci și patru de mii de deseatine de pământ, spuse ofițerul cu deosebită mândrie, de parcă el ar fi câștigat aceste deseatine. Treburile îi erau grozav de încurcate și mai tot pământul era dat la țărani, care nu-i plăteau nimic, ba îi mai și datorau pentru impozite peste optzeci de mii de ruble. Într-un singur an am schimbat totul și am mărit venitul curatei cu șaptezeci la sută. Frumos, nu? întrebă el cu mândrie.

Nehliudov își aminti că auzise vorbindu-se că acest Schonbock, care-și mâncase toată averea și era plin de datorii pe care nu le mai putea plăti, fusese numit, printr-o înaltă protecție, curatorul averii unui bogătaș bătrân, care își risipise cea mai mare parte din avuție și din al cărui venit pesemne că trăia astăzi Schonbock.

„Cum să scap de el fără să-l jignesc?” se gândea Nehliudov, privindu-i față plină, lucioasă, cu mustați pomădate, și ascultându-l cum vorbea prietenos și bine dispus despre localurile unde se mănâncă bine și cum se laudă cu priceperea cu care a rânduit treburile curatei.

— Ei, ia zi, unde prânzim?

— Eu sunt foarte prins, spuse Nehliudov, uitându-se la ceas.

— Atunci, știi ce, vrei să vii diseară la curse?

— Nu, nu pot să vin.

— Haide, vino. Eu nu mai am cai, dar joc pe caii lui Grișa. Îl ții minte? Are un grajd strașnic. Așa că vino la curse și după aceea cinăm împreună.

— Nici să cinez nu pot, răspunse Nehliudov, zâmbind.

— Cum așa? Ce treburi ai? Unde te duci acum? Dacă vrei te conduc eu cu trăsura.

— Mă duc la un avocat, chiar aici după colț, spuse Nehliudov.

— A, da, am auzit că ai avea nu știu ce treburi pe la închisori. Te ocupi de deținuți? Am auzit despre asta la familia Korceaghin, spuse Schonbock, râzând. Ei au plecat la țară. Ia povestește-mi și mie despre ce-i vorba.

— Da, da, e adevărat, spuse Nehliudov, dar nu pot să-ți povestesc în stradă.

— Bine, bine. Tu ai fost întotdeauna un original. Ei, ce zici, vii la curse?

— Nu, nu pot și drept să-ți spun nici nu vreau. Te rog să nu te superi.

— De ce să mă supăr? Spune, unde locuiești? întrebă el și deodată față i se făcu serioasă. Încruntând din sprâncene, se uită țintă la Nehliudov,

vrând, fără îndoială, să-și amintească despre ceva. Nehliudov descoperi în el aceeași înfățișare tâmpă ca la omul acela cu sprâncenele ridicate și cu buzele țuguiate, pe care îl văzuse la fereastra cârciumii.

— U-u, ce frig el

— Da, da.

— Pachetele sunt în trăsură? îl întrebă el pe birjar. Ei, la revedere; mă bucur că te-am întâlnit, spuse Schonbock, strângându-i mâna lui Nehliudov, apoi sări în trăsură, fluturându-și în fața obrazului său lucios mâna mare, strânsă într-o mânășă albă, din piele de căprioară, și arătându-și dinții strălucitor de albi într-un zâmbet larg.

„Oare am fost și eu așa? se întreba Nehliudov, mergând spre avocat. Chiar dacă n-am fost așa, mă străduiam să ajung ca el, și aveam de gând să trăiesc toată viața în felul acesta.”

XI.

Avocatul îl luă pe Nehliudov peste rând și începu să-i vorbească despre chestiunea Menșovilor, pe care o studiasse cu de-amănuntul; era indignat de învinuirea nedreaptă ce li se adusese.

— E o chestiune revoltătoare, spuse el. E foarte probabil ca focul să fi fost pus chiar de proprietar, pentru a-și încasa prima de asigurare. În orice caz vinovăția Menșovilor nu este deloc dovedită; nu este nici o dovadă. Condamnarea se datorește numai excesului de zel al judecătorului de instrucție și indiferenței substitutului de procuror. Dacă procesul se judecă aici și nu la instanța județeană, garantez achitarea și nu pretind nici un fel de onorariu. În privința celeilalte chestiuni – am scris petiția Fedosiei Biriukova către Maiestatea sa. Dacă vă duceți la Petersburg, luați cererea cu dumneavoastră, și înaintați-o personal, altfel va trece la Ministerul de Justiție, unde după o sumară anchetă se va respinge cererea și n-o să iasă nimic. Ar trebui să încercați dumneavoastră personal să ajungeți la cei de sus.

— La țar? întrebă Nehliudov. Avocatul râse.

— Asta ar fi instanța supremă. Cei de sus înseamnă secretarul comisiei de grațieri sau președintele. Mi se pare că asta-i tot, nu-i așa?

— Nu, am mai primit o scrisoare de la niște sectanți, spuse Nehliudov. E un caz foarte ciudat, dacă-i adevărat ceea ce scriu ei. Am să caut să-i văd chiar azi și să aflu mai exact despre ce este vorba.

— Văd că ați devenit pâlnia prin care se varsă toate plângerile din închisoare, spuse avocatul, zâmbind. Să știți însă că sunt cam multe și s-ar putea să vă copleșească.

— Nu, dar acesta este un caz într-adevăr uluitor, repetă Nehliudov și povesti pe scurt miezul chestiunii: într-un sat, se adunaseră niște oameni să citească Evanghelia, dar au venit autoritățile și i-au împrăștiat. A doua duminică s-au adunat iarăși. Atunci a fost chemat ureadnicul⁵³, acesta a făcut un proces-verbal și i-a trimis în judecată. Judecătorul de instrucție i-a interogat, substitutul de procuror a întocmit actul de acuzare, camera de punere sub acuzare l-a aprobat și oamenii au fost deferiți Justiției. Substitutul de procuror și-a citit rechizitoriul, au fost expuse pe masă corpurile delictelor, adică Evanghelia, și oamenii au fost condamnați la deportare. E ceva îngrozitor, zise Nehliudov. Se poate oare să fie adevărat?

— Nu înțeleg ce vă miră atât?

— Totul mă miră. Bine, îl înțeleg pe ureadnic, căruia i s-a ordonat s-o facă, dar substitutul de procuror care a întocmit actul de acuzare doar e un om cu mintea luminată...

— Asta e greșeala noastră: ne-am obișnuit să credem că procuratura și oamenii justiției în general ar fi niște oameni cu vederi noi, liberale. Da, poate au fost cândva așa, acum însă lucrurile s-au schimbat. Astăzi nu mai sunt decât niște funcționari, care nu se gândesc decât la ziua lefii. Își încasează leafa, pe care o visează cât mai mare, și la atât se mărginesc principiile lor.

Sunt în stare să acuze, să judece și să condamne pe oricine vrei.

— Mă întreb însă dacă există într-adevăr legi după care un om poate fi deportat pentru faptul că a citit Evanghelia împreună cu alți oameni.

— Pot nu numai să fie deportați cu toții, dar chiar să fie trimiși la ocnă, dacă se dovedește că citind Evanghelia și-au îngăduit s-o tălmăcească altora altfel decât o face biserica. Defăimarea credinței ortodoxe în fata poporului se pedepsește, conform articolului 196, cu deportare.

— Nu se poate!

— Vă spun eu că se poate. Eu întotdeauna le spun domnilor judecători, urmă avocatul, că nu pot să-i privesc fără recunoștință la gândul că numai datorită bunăvoinței lor atât eu, cât și dumneavoastră, cât și mulți alții nu suntem astăzi la închisoare. Pentru ei e cel mai ușor lucru să găsească un text de lege, care să ne facă să ne pierdem drepturile și să fim deportați unde or vrea.

— Bine, dar dacă totul atârnă numai de bunul-plac al procurorului și al celor care pot sau nu să aplice legea, atunci pentru ce mai există justiția?

Avocatul râse cu poftă.

— Ciudate întrebări puneți! Asta se numește filosofie, iubite domn. Dacă doriți, putem vorbi despre asta. Pofțiți, de pildă, la mine într-o sâmbătă, o să întâlniți acolo oameni de știință, literați și artiști și o să discutăm împreună despre aceste probleme generale, spuse avocatul, accentuând cu ironie cuvintele „probleme generale”. Pe soția mea o cunoașteți, nu? M-aș bucura să veniți.

— Da, am să caut să vin, răspunse Nehliudov, știind că minte, că va căuta dimpotrivă să facă orice ca să nu meargă în acea seară la avocat, ca să scape de acei oameni de știință, literați și artiști, care se adunau la el.

Râsul cu care îi răspunse avocatul la întrebarea lui cu privire la rostul justiției și la surprinderea lui că judecătorii pot după bunul lor plac să aplice sau nu legea, cât și tonul cu care rostise avocatul cuvintele „filosofie” și

„probleme generale” îi arătau lui Nehliudov că era o mare deosebire între felul lui de a privi lucrurile și felul avocatului și probabil și al prietenilor acestuia. Și simțea ca oricât de mare era acum distanța între el și vechii lui prieteni, precum Schonbock, și mai mare era încă distanța între el și avocat și cercul acestuia de prieteni.

XII.

Cum se făcuse târziu și închisoarea era departe, Nehliudov luă o trăsură. Pe una dintre străzi, birjarul, un om de vârstă mijlocie, cu o față

inteligentă și blajină, se întoarse spre Nehliudov și-i arătă o casă mare în construcție.

— Ia uitați-vă ce mai căsoi se clădește aici, spuse el mândru, de parcă construcția i s-ar fi datorat chiar lui.

Într-adevăr, se construia o casă uriașă, într-un stil foarte complicat și neobișnuit. Schele trainice, din bârne groase de brad, prinse între ele cu scoabe de fier, se înălțau în jurul casei, despărțită de stradă printr-un gard de scânduri. Pe schele mișunau, ca niște furnici, lucrătorii stropiți cu var. Unii așezau pietrele, alții le ciopleau, alții le cărau, ducând sus târgi grele și hârdaie pline cu var sau coborându-le înapoi goale.

Un domn gras și foarte elegant, arhitectul probabil, sta lângă o schelă, arătând ceva sus și vorbind către antreprenor, vladimirean după port, care îl asculta cu respect. Pe lângă ei treceau mereu căruțele goale, care ieșeau pe poartă, și cele pline, care intrau în curte.

„Cât de convinși sunt și cei care lucrează, și cei care îi silesc să lucreze, că așa trebuie să stea lucrurile: că trebuie să clădească acest palat fără noimă și de prisos pentru vreun om tot atât de de prisos, unul dintre cei care- i jefuiesc și-i sărăcesc, în timp ce acasă la ei, la țară, nevestele lor însărcinate sunt nevoite să muncească peste puterile lor, iar copilașii cu scufițe peticite pe cap zâmbesc cu un zâmbet de bătrân, așteptându-și moartea timpurie, și mișcându-și piciorușele fără vlagă”, își spunea Nehliudov, privind clădirea.

— Da, casă fără noimă, spuse el, exprimându-și gândul cu glas tare.

— Cum așa, fără noimă? făcu birjarul, parcă jignit. Datorită ei au oamenii de lucru. Așa că nu-i deloc fără noimă.

— Da, dar e o muncă fără rost.

— Ba-i cu rost, o dată ce se construiește, îl contrazise birjarul. Din munca asta mănâncă poporul.

Nehliudov tăcu, mai ales că se deslușeau greu vorbele prin duruitul roților. În apropierea închisorii, trăsura trecu de pe stradă pietruită pe drum, așa că nu mai făcea atâta zgomot, și birjarul dădu iar glas către Nehliudov.

— Ce de-a oameni mai vin de la țară la oraș, spuse el, întorcându-se pe capră și arătându-i lui Nehliudov un grup de lucrători de la țară, care se apropiau de ei, cu topoare și ferăstraie în mâini, îmbrăcați cu scurte îmblănite și cu saci în spinare.

— Vin mai mulți decât în alți ani? întrebă Nehliudov.

— Nici vorbă că da! Vin cu duiumul și-i tot mai greu să-și mai găsească loc. Jale mare – patronii îi joacă după placul lor, că-i plin pretutindeni.

— Și de ce asta?

— S-au înmulțit prea tare și n-au ce face.

— Și ce dacă s-au înmulțit? De ce nu rămân la țară?

— Ce să facă la țară fără pământ?

Nehliudov simțea ceea ce simte de obicei un om rănit, căruia i se pare că se tot izbește tocmai peste locul bolnav, când, de fapt, este doar o impresie și asta numai pentru că locul e mai sensibil la lovituri.

„Oare peste tot e la fel?” își spuse el și începu să-l descoasă pe birjar cât pământ este în satul lor, cât pământ are el însuși și de ce a venit la oraș.

— Noi, boierule, avem câte o deseatină de cap de om. Familia mea are trei deseatine, începu să-i povestească bucuros, birjarul. Acasă stau tata și un frate, că celălalt frate e soldat. Ei singuri muncesc și văd de pământ. Se

descurcă. De altminteri, nici nu-i mult de făcut. Și frate-meu a vrut să plece la Moscova.

— Dar să luați pământ în arendă nu se poate?

— De unde? Boierii noștri de pe acolo și-au irosit tot ce-au avut și a încăput tot pământul pe mâna negustorilor, iar de la ăștia nu-i chip să arendezi, îl lucrează ei singuri. La noi un franțuz a cumpărat moșia fostului proprietar și nu vrea să dea în arendă nimic.

— Ce franțuz?

— Unul, Diufar, poate ați auzit de el? Face de-alea, cum le zice, peruci pentru artiști la Bolșoi Teatr. E o treabă bănoasă, așa că s-a îmbogățit omul și a cumpărat toată moșia de la domnișoara noastră, și acum el e stăpânul nostru. Ce vrea, aia face cu noi. Noroc că nu-i om rău. Nevastă-sa, în schimb, măcar că e rusoaică – e o viperă, să te ferească Dumnezeu. Jefuiește poporul. O nenorocire... Ei, iacătă și închisoarea. Unde să trag, la intrare? Mi-e că nu-i voie.

XIII.

Nehliudov sună la poarta principală și-l întrebă pe gardianul care se arătă în prag despre Maslova. I se strângea inima de frică, gândindu-se în ce stare o va găsi astăzi și la misterul ce-l simțea ascuns în ea și în toți ceilalți din închisoare. Gardianul se informă și îl anunță că Maslova este la infirmerie. Nehliudov porni într-acolo. Paznicul infirmeriei, un bătrânel blajin, îi dădu drumul numaidecât și, aflând pe cine anume căuta Nehliudov, se îndreptă spre secția de copii.

Un doctor tânăr, mirosind puternic a fenol, ieși în coridor și, pe un ton sever, îl întrebă pe Nehliudov ce dorește. Doctorul acesta le făcea tot felul de înlesniri deținuților, lucru pentru care avea mereu ciocniri cu șefii închisorii, ba și cu medicul-șef. De teama că nu cumva Nehliudov să-i ceară ceva nereglementar, își luase un aer supărat, vrând să-i arate că nu face nici o favoare nimănui.

— Aici nu sunt femei, aici sunt saloanele de copii, spuse el.

— Știu, dar cea pe care o caut a fost transferată aici de la închisoare, ca îngrijitoare.

— Da, sunt două; și ce doriți dumneavoastră?

— Mi-e foarte apropiată una dintre ele, Maslova, pe care aș vrea s-o văd, spuse Nehliudov. Plec la Petersburg pentru a înainta cererea de recurs în procesul ei și aș fi vrut să-i dau asta, spuse Nehliudov, scoțând din buzunar un plic. Nu e decât o fotografie.

— Mă rog, asta se poate, spuse doctorul, îmbunându-se, apoi se întoarse către o bătrână cu șorț alb și-i porunci s-o cheme pe îngrijitoarea- deținută Maslova. Nu vreți să stați jos sau să treceți în sala de primire?

— Mulțumesc, spuse Nehliudov și, văzându-l pe doctor mai binevoitor, îl întrebă dacă e satisfăcut de Maslova.

— Da, lucrează destul de bine, mai ales ținând seamă de împrejurările în care a trăit până acum. De altfel, iat-o și pe ea.

În încăpere intră bătrânică, urmată de Maslova. Katiușa era îmbrăcată într-o rochie în dungi, cu șorț alb, iar părul îi era acoperit cu o basma albă. Văzându-l pe Nehliudov, se opri locului, nehotărâtă parcă,

apoi, încruntându- se și lăsându-și ochii în jos, porni cu pași repezi spre el de-a lungul preșului din coridor. Ajungând în fața lui Nehliudov, șovăi dacă să-i dea sau nu mâna, apoi i-o întinse și se înroși și mai tare. Din ziua în care ea își ceruse iertare pentru că se înfuriase în ajun, Nehliudov n-o mai văzuse și credea c-o va găsi în aceeași dispoziție. Katiușa era însă cu totul alta, în expresia feței sale era ceva cu totul nou, stăpânit și sfios și, după cum îi păru lui Nehliudov, ceva dușmănos față de el. Îi spuse și ei același lucru pe care i-l spusese doctorului

– că pleacă la Petersburg, și-i dădu plicul cu fotografia adusă de la Panovo.

— Am găsit asta la Panovo, o fotografie din tinerețe. Poftim, poate c-are să-ți facă plăcere.

Ridicându-și sprâncenele negre, ea se uită, mirată, la Nehliudov cu ochii ei puțin sașii, întrebându-l parca de ce face asta. Luă apoi în tăcere plicul și-l bagă sub șorț.

— Am văzut-o acolo pe mătușa dumitale, spuse Nehliudov.

— Da, ați văzut-o? întrebă Katiușa cu indiferență.

— Cum te simți aici?

— Mulțumesc, destul de bine, spuse ea.

— Nu e prea greu?

— Nu, merge. dar nu m-am obișnuit încă.

— Sunt foarte bucuroși. Oricum, e mai bine aici decât acolo.

— Unde acolo? întrebă ea și se îmbujoră la față.

— Acolo, la închisoare, se grăbi să completeze Nehliudov.

— În ce fel e mai bine? Întrebă ea.

— Cred că aici sunt oameni mai cumsecade decât acolo.

— Și acolo sunt destui oameni cumsecade.

— M-am interesat de Menșov și sper c-o să li se dea drumul, spuse Nehliudov.

— Dar-ar Dumnezeu, că-i o bătrânică tare cumsecade, tare de treabă, zise ea, repetând ceea ce spunea întotdeauna despre bătrânica aceasta, și zâmbi ușor.

— Plec la Petersburg. Procesul dumitale va fi rejudecat în curând și sper că se va casa sentința.

— Acuma-i totuna, spuse ea.

— De ce: acuma?

— Așa, spuse ea, aruncându-i în treacăt o căutătură întrebătoare. Din această privire și din spusele ei, Nehliudov înțelese că ea vrea să știe dacă el și-a schimbat sau nu gândul.

— Nu știu de ce este pentru dumneata totuna, spuse el. Pentru mine într-adevăr este totuna dacă te achită sau nu, fiindcă, orice s-ar întâmpla, eu sunt gata să fac ceea ce ți-am spus, adăugă el cu hotărâre.

Ea ridică fruntea, îl privi cu ochii ei negri, ușor sașii și fața i se luminează de bucurie. Dar buzele ei rostiră cu totul altceva decât spuneau ochii.

— Degeaba vorbești așa, spuse ea.

— Vorbesc așa, ca să știi ce gândesc.

— În privința aceasta am spus tot ce era de spus și nu mai avem ce vorbi, răspunse ea, stăpânindu-și cu greu un zâmbet.

În clipa aceea se auzi un fel de forfotă parcă în salonul bolnavilor și un plâns de copil.

— Mă cheamă, cred, spuse ea, uitându-se neliniștită spre salon.

— Atunci, la revedere.

Ea se prefăcu că nu vede mâna pe care i-o întindea Nehliudov și, încercând să-și ascundă satisfacția, porni cu pași repezi pe preșul coridorului.

„Oare ce se petrece în sufletul ei? Ce gânduri o frământă? Ce simte? Vrea oare să mă încerce sau într-adevăr nu mă poate ierta? Nu poate să spună tot ce gândește și simte sau nu vrea?” S-a mai îmbunătățit sau s-a înrăit și mai tare?” se întreba Nehliudov, fără să-și poată răspunde. Știa un singur lucru, că acum Katiușa era cu totul alta, că-n ea se petrecea o schimbare adâncă și de seamă pentru sufletul ei și că aceasta schimbare îl apropia nu numai de ea, dar și de cel în numele căruia se săvârșea această schimbare. Și această apropiere îi dădea un sentiment de bucurie, de înviorare și de duioșie.

Întorcându-se în salon, unde se aflau opt pătuțuri de copii, Maslova, la porunca infirmierei, începu să facă paturile. Aplecându-se prea mult ca să așeze un cearșaf, aluneca și fu cât pe ce să cadă. Un băiețel convalescent, cu gâtul încă bandajat, izbucni în râs. Maslova, nemaiputându-se stăpâni, se lasă pe pătuțul lui și izbucni și ea într-un hohot de râs molipsitor, care stârni și râsul celorlalți copii. Infirmiera strigă la ea supărată:

— Ce te-a apucat? Crezi că ești tot acolo de unde ai venit? Du-te și adă mîncarea.

Maslova tăcu, luă vasele și porni spre ușa salonului. În drum, îi arunca o privire băiețelului cu gâtul bandajat, care n-avea voie să rîdă, și pufni iar în râs. În ziua aceea, Maslova, cum rămânea singură, trăgea nițel fotografia din plic și se uita la repezeală la ea. Dar abia seara, după ce se isprăvi ziua de muncă și rămase singură în odăița în care dormea cu o altă îngrijitoare, o scoase cu totul din plic și multă vreme o cercetă, mângâind cu privirea fiecare amănunt al fețelor, al îmbrăcăminții, al treptelor de la intrare și al tufișurilor, pe fondul cărora se desprindeau cele patru chipuri: al ei, al lui și al mătușilor sale. Katiușa se tot uita la fotografia veche, îngălbenită și nu se mai sătura să admire mai ales fața ei tânără, frumoasă, cu păr cârlionțat în jurul frunții.

Absorbită de fotografie, nici nu băgă de seamă când tovarășa ei de cameră intră pe ușă.

— Asta ce e? El ți-a dat-o? o întrebă cu blândețe femeia cea grasă și blajină, aplecându-se deasupra fotografiei. Tu ești asta?

— D-apăi cine? spuse Maslova, uitându-se, cu un zâmbet, la ea.

— Dar asta cine e? El? Iar asta-i maică-sa?

— Mătușă-sa. Spune-mi, nu m-ai fi recunoscut? întrebă Maslova.

— Niciodată. Te-ai schimbat foarte mult. Păi, cât să fie de atunci, vreo zece ani, ai?

— Nu zece ani, ci o viață întreagă, spuse Maslova și se întristă deodată. Față i se întuneca și cuta dintre sprâncene se adânci și mai mult.

— De ce vorbești așa? Viața de acolo trebuie să fi fost ușoară.

— Da, ușoară, repetă Maslova, închizând ochii și clătinând din cap. Mai rău ca la ocnă.

— De ce așa?

— Uite așa. De la opt seara și până la patru dimineața, și asta zi de zi.

— Și atunci de ce nu te-ai lăsat de treaba asta?

— Să vrei și nu te poți lăsa. Ce să mai vorbim, spuse Maslova, și se ridica de pe pat, zvârli fotografia în sertarul mesei și, abia stăpânindu-și lacrimile de necaz, o zbughi pe coridor, trântind ușa. Cât timp privise fotografia, se simțise așa cum era acolo, se visase fericită așa cum fusese atunci și cum ar putea să mai fie și de acum înainte alături de el. Vorbele tovarășei sale îi amintiseră de ceea era acum și de ceea ce fusese cu câțva timp în urmă, de toată grozăvia acelei vieți, de care își dădea oarecum seama și pe atunci, dar la care refuza să se gândească. Abia acum își amintea de toate acele nopți îngrozitoare și mai ales de o noapte de lăsata secului, în care-l aștepta pe studentul care-i făgăduise s-o scoată de acolo. Își aduse aminte cum, îmbrăcată într-o rochie decoltată de mătase roșie, pătată cu vin, și cu o fundă roșie în părul ciufulit, obosită, vlăguită și beată, pe la două noaptea, după ce petrecuse niște oaspeți, se așezase între două dansuri lângă pianista slabă, osoasă și plină de bube, care acompania violonistul, și începuse să se plângă de viața ei grea. Pianista îi spusese și ea că e sătulă de viața pe care o duce și că ar vrea să o schimbe. Klara se apropiase de ele și toate trei hotărâseră atunci să înceapă o altă viață. Credeau că noaptea se isprăvisese și erau gata să se ducă pe la odăile lor, când se auziră deodată în antru glasurile zgomotoase ale unor oaspeți beți. Violonistul începuse să cânte o arie vioaie, iar pianista să acompanieze melodia rusească, veselă, de început de cadril. Un bărbat mic de stat, transpirat, duhnind a vin și sughițând, îmbrăcat în frac și cu o cravată albă la gât, pe care și le scosese în timpul dansului, o luase pe Maslova la dans, iar altul gras și bărbos, în frac și el (se întorceau de la un bal), o luase pe Klara și multă vreme se învârtiseră în sunetele muzicii, strigaseră, băuseră... Și așa au mai trecut un an, doi, trei. Cum să nu te schimbi ducând asemenea viață?! Și numai el era vinovat de toate acestea. Și iarăși se aprinse în sufletul ei vechea ură împotriva lui; ar fi vrut să-l ocărăască, să-l copleșească de muștrări, și-i părea rău că scăpase prilejul de a-i fi spus chiar astăzi, încă o dată, că acum îl cunoaște ea bine și nu vrea să se mai lase la cheremul lui, că nu-i va îngădui să se folosească acum de sufletul ei, așa cum s-a folosit cândva de trupul ei, că nu-i va îngădui să facă acum pe seama ei pe mărinimosul. Și ca să scape de acest sentiment chinuitor de milă față de ea însăși și de furie neputincioasă împotriva lui, simți deodată nevoia să bea. Să fi fost la închisoare, și-ar fi călcat cuvântul și ar fi băut rachiu. Aici însă nu putea să facă rost de rachiu decât prin felcer, iar de felcer îi era teamă, pentru că acesta încercase să se lege de ea și fiindcă aceste relații cu bărbații, o scârbeau. Șezu un timp pe banca de pe coridor, apoi se înapoie în odăița ei, și, fără să-i răspundă tovarășei sale, își plânse îndelung viața irosită.

XIV.

La Petersburg, Nehliudov avea de făcut trei lucruri: să vadă la Senat de recursul Maslovei, să urmărească cererea Fedosiei Biriukova la Comisia de grațieri și să facă o intervenție la Direcția jandarmeriei sau la secția a treia pentru eliberarea Șustovei, pentru care îl rugase Vera Bogoduhovskaia, precum și pentru obținerea unei întrevederi între o mamă și fiul ei, deținut în fortăreață, lucru de care îl rugase printr-un bilețel aceeași Vera Bogoduhovskaia. Aceste două chestiuni din urmă el le contopea, socotindu-le drept al treilea lucru pe care-l avea de făcut. Mai era și o a patra chestiune, a sectanților, care urmau să fie deportați în Caucaz, fiindcă citiseră și

tălmăciseră în grup Evanghelia. Mai mult sieși decât lor făgăduise el să facă tot ce-i va sta în putere ca să limpezească această situație.

De când fusese ultima oară la Mastennikov, și mai ales după ultima lui vizita la țară, Nehliudov simțea în toată ființa sa o adâncă repulsie față de mediul în care trăise până atunci și care ascundea cu atâta grijă suferințele a milioane de oameni, îndurate numai pentru a asigura unei minorități un trai comod și de plăceri, în timp ce aceasta nu vedea și nu putea să vadă toată această suferință și deci cruzimea și păcatul vieții pe care o ducea. Acum Nehliudov nu-și mai putea păstra relațiile cu acest mediu, fără să se simtă stingherit și cuprins de muștrări. Pe de altă parte, obiceiurile vieții lui din trecut, legăturile lui de rudenie și de prietenie îl mai trăgeau încă spre această lume, dar mai ales, dorința lui de a veni în ajutorul Maslovei și al celor care se chinuiau în închisoare. Așadar singurul lucru care-l preocupa acum îl silea să ceară sprijinul și serviciile oamenilor din acest mediu, pe care nu numai că nu-i stima, dar care deseori trezeau în el revoltă și dispreț.

Sosind la Petersburg, Nehliudov se opri la mătușa lui din partea mamei, contesa Cearskaia, soția unui fost ministru. Nimeri astfel chiar în inima societății aristocratice de care se înstrăinase atât în ultimul timp. Nu-i făcea deloc plăcere, dar nu se putea altfel. Să tragă la un hotel în loc să stea la mătușă-sa însemna s-o jignească, iar mătușa avea multe relații care-i puteau fi de mare folos în toate chestiunile de care se ocupa.

— Am auzit despre tine fel de fel de minunății, îi spuse contesa Katerina Ivanovna la cafea, îndată după sosirea lui. Vous posez comme un Howard⁵⁴! Îi ajuți pe criminali, umbli pe la închisori, încerci să îndrepti oamenii.

— Nu-i adevărat, nici nu mă gândesc.

— De ce nu? Nu-i nimic rău în toate acestea. Numai că trebuie să fie vreo istorie romanească la mijloc. Haide, povestește-mi și mie.

Nehliudov îi spuse tot adevărul despre relațiile lui cu Maslova.

— Da, da, îmi amintesc. Biata Elen mi-a povestit câte ceva pe atunci, după ce ai locuit la domnișoarele acelea bătrâne. Mi se pare că au vrut să te însoare cu pupila lor. (Contesa Katerina Ivanovna le disprețuise întotdeauna pe mătușile după tată ale lui Nehliudov...) Vasăzică despre ea e vorbă? Elle est encore jolie⁵⁵?

Mătușa Katerina Ivanovna era o femeie de șaiszeci de ani, sănătoasă, veselă, energică și guralivă. Era înaltă, grasă și avea o umbră de mustața neagră deasupra gurii. Nehliudov o iubea și încă din copilărie era obișnuit să găsească în ea un izvor de energie și de veselie.

— Nu, ma tante. Povestea aceasta s-a sfârșit. Aș vrea numai s-o ajut, în primul rând pentru că e condamnată pe nedrept, lucru de care eu sunt vinovat, cum sunt vinovat de toată soarta ei. Mă simt obligat să fac tot ce pot pentru ea.

— Mi s-a spus însă că vrei să te căsătorești cu ea.

— Da, am vrut, dar nu vrea ea.

Ridicându-și fruntea a uimire, Katerina Ivanovna își privi nepotul de sus în jos, în tăcere. Apoi fața i se schimba deodată, luminându-se de mulțumire.

— Ei, e mai deșteaptă decât tine. Mare prostănac ești! Chiar te-ai fi căsătorit cu ea?

— Nici vorbă că da.

— Știind chiar ce a fost ea?

— Cu atât mai mult. Gândește-te că numai eu port toată vina.

— Nu, tu nu ești decât un netot, spuse mătușa, stăpânindu-și un zâmbet. Mare netot, dar tocmai de aceea te iubesc, pentru că ești așa de netot, repetă ea, încântată pesemne de epitetul pe care-l găsisese și care i se părea că exprimă foarte bine starea morală și mentală în care se găsea nepotul său. Nici nu știi ce bine s-au potrivit lucrurile, urmă ea. Aline a organizat un minunat azil pentru aceste Magdalene. Am fost și eu o dată pe acolo. Sunt din cale-afară de dezgustătoare. În ziua aceea m-am spălat nu știu de câte ori. Aline însă s-a devotat corps et ame⁵⁶ operei sale. Așa ca o vom trimite acolo și pe protejata ta. Dacă cineva poate s-o îndrepte, apoi numai Aline e în stare s-o facă.

— Dar ea e condamnată la ocnă. Tocmai de aceea am venit: ca să intervin să se schimbe sentința. Aceasta este prima mea rugămintă la dumneata.

— Așa! Unde a ajuns procesul ei?

— La Senat.

— La Senat? Da, scumpul meu cousin Levușka e la Senat. Numai că el e la departamentul nătarărilor, adică la cel heraldic, iar dintre cei de astăzi nu cunosc pe niciunul. Dumnezeu știe de unde au fost adunați... Niște nemți: Ghe, Fe, De – tout l'alphabet⁵⁷, sau fel de fel de Ivanovi, Semionovi, Nikitini, sau Ivanenko, Simonenko, Nikitenko pour varier. Des gens de l'autre monde⁵⁸

Totuși am să-i spun bărbatului meu. El îi știe. Cunoaște fel de fel de oameni. Eu am să-i spun, iar tu ai să-i explici miezul chestiunii, pentru că pe mine nu mă înțelege niciodată. Orice i-aș spune eu, el susține totdeauna că nu înțelege nimic. C'est un idee fausse⁵⁹

Toți mă înțeleg, numai el nu.

În clipa aceea, un lacheu cu ciorapi lungi aduse o scrisoare pe o tavă de argint.

— E chiar de la Aline. Iacătă, ai să ai ocazia să-l auzi și pe Kieseweter.

— Cine e acest Kieseweter?

— Kieseweter? Vino deseară și ai să afli cine e. Are un fel de a vorbi, că până și criminalii cei mai înrăiți cad în genunchi, plâng și se căiesc.

Contesa Katerina Ivanovna, oricât de ciudat și de nepotrivit era aceasta cu firea ei, era o adeptă înflăcărată a învățaturii care socotea că esența creștinismului stă în pocăință. Se ducea pe la întrunirile unde se propovăduia aceasta învățătură, la modă pe atunci, și-i aduna pe adepții ei acasă la ea. Cu toate că aceasta învățătură nu recunoștea nici un fel de rit, nici icoanele și nici chiar sfintele taine, în casă la Ekaterina Ivanovna în fiecare odaie era câte o icoană și una atârna chiar deasupra patului ei. Contesa îndeplinea toate cele cerute de biserică, nevăzând nici o contradicție între acestea și doctrina ei favorită.

— Uite, dacă l-ar auzi Magdalena ta, îndată s-ar pocăi, spuse contesa. Neapărat să rămâi acasă astă-seară, să-l auzi. Este un om extraordinar.

— Nu mă interesează, ma tante.

— Eu te asigur că e foarte interesant și te rog să vii neapărat. Ei, spune mai departe, ce mai vrei de la mine? Videz votre sac⁶⁰

— Mai am o chestiune la fortăreață.

— Fortăreață? Acolo pot să-ți dau un bilețel pentru baronul Kriegsmuth.

C'est un tres brave homme⁶¹

De altfel, îl cunoști și tu. A fost prieten cu taică-tu. Il donne dans le spiritisme⁶²

Dar asta n-are importanță. E un om bun. Și ce treabă ai acolo?

— Aș vrea să capăt o autorizație pentru o mamă, ca să-și poată vedea fiul închis acolo. Numai că mi s-a spus că aceasta n-ar depinde de Kriegsmuth, ci de Cerveanski.

— Nu-mi place Cerveanski, însă el e bărbatul Mariettei, așa că avem s-o rugăm pe ea. Face ea asta pentru mine. Elle est tres gentile.

— Trebuie să mai intervin și pentru o femeie care e închisă de câteva luni fără să știe nimeni pentru ce.

— Nu te teme, știe ea foarte bine. Toate știu perfect; tunsele astea își merită soarta.

— Nu se știe dacă și-o merită sau nu. Ele însă pătimesc. Dumneata, care ești creștină și crezi în Evanghelie, poți fi totuși atât de crudă...?

— N-are nici o legătură una cu alta. Evanghelia e Evanghelie, iar lucrurile dezgustătoare sunt lucruri dezgustătoare. N-ar fi mai rău dacă m-aș prefăca că îi iubesc pe nihiști, și mai ales pe nihilistele astea tunse, pe care nu pot să le sufăr?

— Și de ce nu poți să le suferi?

— Mă mai întrebi de ce, după acel 1 martie⁶³

— Doar n-au luat parte toate la 1 martie.

— Totuna, de ce se amestecă unde nu e treaba lor? Asta nu-i treabă de femei.

— Totuși, uite, de pildă, Mariette, găsești că poate să se ocupe de unele chestiuni, îi răspunse Nehliudov.

— Mariette? Mariette e Mariette, astea-s Dumnezeu știe cine. Vine câte o Haltiupkina și vrea să fie mai deșteaptă decât toată lumea și să-i învețe pe ceilalți.

— Nu să învețe, ci să ajute poporul.

— Las' că știu cei mari pe cine trebuie să ajute și pe cine nu.

— Gândește-te că poporul trăiește în mizerie. Chiar acum mă întorc de la țară. E bine oare ca țăranii să muncească din răspuțeri și să n-aibă ce mânca, iar noi să trăim într-un lux nebun? Întrebă Nehliudov, îndemnat fără voie de bunăvoința mătușii sale să-i spună tot ce avea pe suflet.

— Și tu ce-ai vrea, să muncesc eu și să nu mănânc?

— Nu, eu nu vreau să nu mănânci dumneata, răspunse Nehliudov, zâmbind fără să vrea, vreau numai să muncim cu toții și să mâncăm cu toții.

Mătușa își privi iar nepotul pe sub sprâncene, curioasă.

— Mon cher, vous finirez mal⁶⁴

— De ce?

În clipa aceea intră în odaie un general înalt, lat în umeri. Era bărbatul contesei, fostul ministru.

— A, Dmitri, bună ziua, zise el, întinzându-și obrazul proaspăt ras. Când ai venit?

Își sărută în tăcere soția pe frunte.

— Non, il est impayable⁶⁵, spuse contesa Katerina Ivanovna soțului sau. Mă trimite la râu să spăl rufe și să mănânc numai cartofi. E un prost fără pereche. Cu toate astea, fă, te rog, ce ți-o cere. Un netot fără pereche,

se corectă ea. Ai auzit, se zice că doamna Kamenskaia e atât de disperată, încât lumea se teme pentru viața ei, îi spuse contesa soțului său, ar fi bine să te duci s-o vezi.

— Da, e îngrozitor, spuse generalul.

— Ei, acum du-te și vorbește cu el, iar eu m-apuc să-mi fac corespondența.

Abia intră Nehliudov în odaia de lângă salon, că ea îi și strigă de dincolo:

— Atunci să-i scriu Mariettei?

— Te rog, ma tante.

— Am să las atunci en blanc⁶⁶ ce vrei să adaugi tu despre tunsă ta, iar ea o să-i transmită bărbatului său și el o să facă. Să nu crezi că sunt rea. Sunt cam dezgustătoare aceste protegees ale tale, dar je ne leur veux pas de mal⁶⁷ Dumnezeu cu ele! Ei, haide, du-te, iar diseară să fii neapărat acasă. Ai să-l auzi pe Kieseweter și-o să ne rugăm și noi. Și dacă nu te împotrivești, ca vous fera beaucoup de bien⁶⁸

Știu eu ca și Elen, și tu ați rămas în urmă cu lucrurile astea. Și acum, la revedere.

XV.

Contele Ivan Mihailovici, fost ministru, era un om cu convingeri ferme.

Încă din tinerețe, contele avea convingerea că, după cum este firesc ca păsările să mănânce viermi, să fie îmbrăcate în pene și puf și să zboare în văzduh, tot astfel era foarte natural ca el însuși să mănânce bucate alese, pregătite de bucătari scump plătiți, să poarte hainele cele mai scumpe și mai comode, să fie tras de caii cei mai blânzi și mai iuți totodată și, prin urmare, toate acestea să fie puse la dispoziția lui. Pe lângă acestea, socotea contele Ivan Mihailovici, cu cât va primi mai mulți bani din vistieria statului, cu cât va avea mai multe decorații, până la insigne cu diamante, și cu cât va avea mai multe legături cu persoane sus-puse de ambe sexe, cu atât va fi mai bine. Tot ce era în afară de aceste principii fundamentale îi părea contelui Ivan Mihailovici neînsemnat și lipsit de interes. Îi era perfect indiferent dacă lucrurile mergeau așa ori altminterea. Conformându-se acestor principii, contele Ivan Mihailovici trăise și ocupase diferite funcții la Petersburg timp de patruzeci de ani, după care fusese numit ministru.

Calitățile principale ale contelui Ivan Mihailovici, datorită cărora ajunsese la acest înalt post, erau următoarele: mai întâi, știa să priceapă rostul diferitelor hârtii și legi, știa să întocmească hârtii și documente, într-un stil dacă nu prea frumos, cel puțin limpede și fără greșeli de ortografie; în al doilea rând, avea o înfățișare foarte prezentabilă și putea să se arate, după împrejurări, când mândru, când măreț și distant, ba chiar inaccesibil și impunător, iar la nevoie slugarnic și supus. În al treilea rând, era lipsit de orice principii de moralitate atât personală, cât și socială, și drept urmare putea foarte ușor să cadă la învoială cu oricine sau, dimpotrivă, să se opună tuturor, după cerința momentului. Lucrând astfel, singura lui grijă era de a păstra cea mai perfectă politețe și de a nu fi în prea vădită contradicție cu el însuși; iar dacă faptele lui erau sau nu morale, dacă aveau să pricinuiască un bine sau cel mai mare rău imperiului rus, sau chiar întregii omeniri, de asta prea puțin îi păsa.

Când ajunsese ministru, nu numai cei care depindeau de el – și erau foarte mulți – dar toate cunoștințele lui, chiar oamenii străini, precum și el însuși erau încredințați că este un om de stat dintre cei mai deștepți. După un timp însă, în care el nu făcu absolut nimic și în care, în baza legii luptei pentru existență, alți oameni care știau să înțeleagă și să întocmească hârtii și documente oficiale, funcționari tot atât de prezentabili și de lipsiți de principii ca și el, îi luară locul, atunci deveni limpede pentru toată lumea, nu numai că nu era un om deosebit de inteligent, dar că era chiar foarte mărginit și incult, deși peste măsură de încrezut, și că părerile lui nu depășeau nivelul articolelor de fond ale ziarelor conservatoare celor mai mediocre. Se văzu că n-avea nimic care să-l deosebească de funcționarii inculți și încrezuți care îl înlăturaseră, și până și el însuși își dăduse seama de aceasta, ceea ce nu-i zdruncina câtuși de puțin convingerea că are dreptul să primească mai departe sume mari din vistieria statului și noi decorații, pentru a-și împodobi uniforma de gală. Această convingere era atât de puternică, încât nimeni nu îndrăznea să-i stea împotrivă, și el primea câteva zeci de mii de ruble pe an, parte sub formă de pensie, parte ca membru al unei instituții superioare de stat și fiindcă prezida diferite comisii și comitete. Pe deasupra, mai primea în fiecare an și dreptul, foarte prețuit de el, de a-și adăuga noi galoane pe umeri sau la pantaloni sau de a-și agăța pe frac mereu alte panglici și alte stele smălțuite. Drept urmare, contele Ivan Mihailovici avea relații în sferele cele mai înalte.

Contele îl ascultă pe Nehliudov, așa cum asculta altădată rapoartele șefului său de cabinet, apoi îi spuse că are să-i dea două bilețele: unul către senatorul Wolf de la Departamentul de casație.

— Multe se spun despre el, dar dans tous les cas, c'est un homme tres comme il faut⁶⁹, adăugă el. Îmi este obligat și o să facă tot ce o să poată.

Celălalt bilețel era adresat unui om cu trecere de la Comisia de grațieri. Chestiunea Fedosiei Biriukova, așa cum i-o povesti Nehliudov, îl interesa foarte mult. Când Nehliudov îi spuse că are de gând să-i scrie o scrisoare împărătesei, acesta îi răspunse că într-adevăr este o poveste foarte înduioșătoare și cu vreun prilej s-ar putea să vorbească despre ea la curte; dar că nu poate să-i făgăduiască nimic, așa că e bine că petiția să meargă pe calea ei obișnuită. Dacă se ivește însă vreo ocazie, dacă este chemat joi en petit comite⁷⁰, poate că va povesti el cazul.

Înarmat cu cele două bilețele de la conte și cu un bilețel către Mariette de la mătușă-sa, Nehliudov porni îndată la adresele respective.

Întâi se duse la Mariette. O cunoștea de copilă, era dintr-o familie aristocratică nu prea bogată și știa că între timp se măritase cu un om care făcuse carieră și despre care se spuneau lucruri nu prea măgulitoare; auzise în special că era lipsit de orice milă față de sutele și miile de deținuți politici, pe care era de datoria lui să-i chinuiască. Lui Nehliudov, ca întotdeauna, îi venea greu și i se părea cumplit de apăsător gândul că, pentru a-i ajuta pe cei oprimați, era nevoit să treacă de partea celor care oprimă, părând că recunoaște astfel legitimitatea activității lor, prin faptul că le cerea să-și mai domolească nițel, măcar față de unele persoane, cruzimea obișnuită pentru ei și de care, poate, nici nu-și dădeau seama. În asemenea împrejurări simțea întotdeauna o frământare lăuntrică, o nemulțumire de sine, și se întreba dacă trebuie sau nu să stăruie pe lângă ei, și până la urmă hotăra întotdeauna că trebuie s-o facă. Știa că-i va fi

neplăcut, că se va simți rușinat și stânjenit la această Mariette și la soțul ei, dar în schimb poate că femeia aceea nenorocită din temniță și rudele ei vor înceta să sufere. În afară de faptul că simțea cât de falsă era situația lui când căuta sprijinul acestor oameni, pe care nu-i mai socotea de-ai lui, dar care îl socoteau pe el ca făcând parte din cercul lor, fără să vrea, reintra în societatea lor pe făgașul vechi, luând acel ton ușuratic și imoral, caracteristic cercului său. Lucrul acesta îl simțise chiar și față de mătușă-sa, Ekaterina Ivanovna. Chiar în dimineața aceasta, vorbise cu ea despre lucrurile cele mai serioase pe un ton de glumă și zeflemea.

Petersburgul, unde nu mai fusese de multă vreme, îi dădea, ca de obicei, pe de o parte o înviorare fizică, pe de alta, o tocire a simțului moral; totul era atât de curat, de comod, de bine organizat, și oamenii erau atât de lipsiți de exigențe morale, încât viața părea deosebit de ușoară.

Un birjar curat și respectuos îl duse până la locuința Mariettei, a cărei fațadă dădea spre chei, trecând prin fața sergenților la fel de curați și de respectuoși, pe o stradă curată și ea și bine stropită, prin fața caselor curate și impunătoare.

La intrare aștepta o trăsură cu doi cai englezești, cu obraze la ochi și hamuri englezești, și un vizitiu în livrea, care semăna și el cu un englez, cu favoriți până la jumătatea feței, stând mândru pe capră cu un bici în mână.

Portarul, într-o uniformă sclipitor de curată, îi deschise ușa vestibulului, unde aștepta un lacheu cu favoriți frumos pieptănați, îmbrăcat într-o livrea galonată, și mai strălucitoare, apoi o ordonanță într-o uniformă nouă, neatinsă, cu baioneta la armă.

— Domnul general nu primește și nici doamna. Ies chiar acum în oraș.

Nehliudov îi dădu lacheului scrisoarea contesei Ekaterina Ivanovna, apoi scoase din buzunar o carte de vizită, se apropie de măsuta pe care era registrul de înscriere a vizitatorilor și tocmai se pregătea să scrie că-i pare foarte rău că n-a găsit pe nimeni acasă, când lacheul se apropie de scară, portarul se repezi spre treptele de la intrare, strigând: „Trăsura!”, iar ordonanța, în poziție de drepti, încremenit cu brațele întinse de-a lungul trupului, își aținti privirea asupra unei doamne nu prea înalte și subțiri care tocmai cobora scara cu pași iuți, nepotriviți cu demnitatea rangului ei.

Mariette, cu o pălărie mare cu pene și o pelerină neagră pe umeri, purta o rochie neagră și mănuși noi, tot negre; fața îi era acoperită cu o voaletă.

Văzându-l pe Nehliudov, ea își ridică voaleta, lăsând să i se vadă față drăgălașă și ochii strălucitori cu privirea întrebătoare.

— A-a, prințul Dmitri Ivanovici! spuse ea cu un glas vesel și plăcut. Te-aș fi recunoscut...

— Cum, vă mai amintiți de numele meu?

— Cum să nu. Soră mea și cu mine am fost chiar îndrăgostite de dumneata, spuse ea pe franțuzește. Dar cum te-ai schimbat! Ah, ce rău îmi pare că trebuie să plec de acasă! Ce-ar fi să ne întoarcem puțin înăuntru, spuse ea, oprindu-se nehotărâtă și uitându-se la ceasul din perete, dar nu, nu se poate! Mă duc la slujba pentru mort, la doamna Kamenskaia. E desperată săraca.

— Dar ce i s-a întâmplat?

— Cum, n-ai auzit? Fiul ei a fost ucis în duel. S-a bătut cu Posen.

Singurul ei fiu. E îngrozitor. Mama e disperată.

— Da, am auzit.

— Așa că trebuie să mă duc. Iar dumneata vino mâine, sau chiar astă-seară, spuse ea și cu pași iuți și ușori se îndreptă spre ieșire.

— Astă-seară nu pot, spuse el, ieșind împreună cu ea din casă. Venisem cu o rugămintă, adăugă el, uitându-se la perechea de roibi, care tocmai trăgeau la scară.

— Despre ce anume?

— Bilețelul acesta din partea mătușii mele vă va lamuri, spuse Nehliudov, întinzându-i un plic îngust cu blazon.

— Contesa Katerina Ivanovna își închipuie că am trecere la soțul meu în chestiuni de afaceri, dar se înșală. N-am nici o influență asupra lui și nici nu vreau să mă amestec. Bineînțeles, însă, că pentru contesă și pentru dumneata am să fac o excepție. Despre ce este vorba? întrebă ea, căutându-și cu mâna mică, înmănușată, buzunarul.

— O tânără fată, bolnavă și fără nici o vină, este închisă în fortăreață.

— Cum o cheamă?

— Șustova, Lidia Șustova. Numele ei e trecut în bilețel.

— Bine, am să încerc să fac tot ce pot, spuse ea și se sui sprinten în trăsura capitonată, moale, ale cărei aripi lăcuite străluceau în soare. Se așeză, își deschise umbreluța, iar lacheul se urcă pe capră și făcu semn vizitiului să pornească. Trăsura se puse în mișcare, dar în aceeași clipă ea atinse umărul vizitiului cu vârful umbreluței și iepele zvelte și frumoase, pursânge, se opriră încovoindu-și capetele, scurt strunite, jucând în loc cu picioarele lor subțiri.

— Te rog să mai vii să ne vezi, de data asta fără nici un interes, spuse ea cu un zâmbet al cărui farmec îl cunoștea prea bine și, ca și cum ar fi socotit că s-a sfârșit reprezentația, lăsă în jos cortina, își coborî voaleta pe față. Să mergem, spuse ea, atingând din nou vizitiul cu vârful umbreluței.

Nehliudov își scoase pălăria, iepele pursânge porniră fornăind, lovind caldarâmul cu potcoavele, și trăsura lunecă iute cu roțile ei moi de cauciuc, săltând din când în când ușurel pe câte o denivelare a străzii pietruite.

XVI.

Nehliudov, aducându-și aminte de zâmbetul pe care-l schimbase cu Mariette, clătină din cap, dojenindu-se.

„Nici n-ai să apuci să-ți dai seama și iar ai să te întorci la deprinderile vieții acesteia”, se gândi el, cuprins de îndoieli și de acea dedublare lăuntrică, pe care o simțea de câte ori era nevoit să măgulească oameni pe care nu-i stima. Chibzuind cum să-și organizeze drumurile, ca să economisească timp, Nehliudov se îndreptă spre Senat. Acolo fu poftit într-un birou, în care lucrau o mulțime de funcționari cât se poate de respectuoși și de spilcuiți.

Aceștia îl informară că cererea Maslovei fusese primită și înaintată spre cercetare senatorului Wolf, cel către care îi dăduse unchiu-său un bilet.

— Senatul va ține ședință chiar în cursul săptămânii, dar nu se știe dacă dosarul Maslovei se va pune în discuție în această ședință. Dacă veți stărui însă, s-ar putea să aveți norocul să între chiar miercurea asta, îi

spuse unul dintre funcționari.

În timpul cât aștepta în biroul Senatului, Nehliudov auzi vorbindu-se iarăși despre duel. Astfel află cum fusese ucis tânărul Kamenski și toate amănuntele acestei nefericite întâmplări, despre care vuia Petersburgul. Lucrurile se petrecuseră cam așa: într-un local, mai mulți ofițeri mâncau stridii și beau vârtos, după cum le era obiceiul. Unul dintre ei a spus ceva jignitor despre regimentul din care făcea parte Kamenski. Kamenski l-a făcut mincinos. Ofițerul l-a pălmuit pe Kamenski. A doua zi a avut loc duelul și Kamenski, lovit de un glonț în pânțece, a murit după două ceasuri. Posen și martorii au fost prinși, dar, cu toate că se mai aflau încă la arest, circula zvonul că urmează să li se dea drumul peste două săptămâni.

De la Senat, Nehliudov se duse la Comisia de grațieri, la un înalt funcționar cu mare trecere, baronul Vorobiov, care locuia într-un apartament luxos dintr-o clădire a statului. Portarul și lacheul îl înștiințară cu un aer sever că baronul nu acceptă vizitatori în afara zilelor sale de audiență, că acum e la împărat și mâine se va duce iarăși acolo la raport. Nehliudov îi lăsă scrisoarea și plecă spre senatorul Wolf.

Wolf de abia mâncase și tocmai își făcea tabietul, fumând o țigară de foi și plimbându-se prin cameră, când îl primi pe Nehliudov. Acest Vladimir Vasilievici Wolf era desigur un homme tres comme il faut. Și această însușire și-o prețuia mai mult ca orice și de la înălțimea ei îi privea pe toți ceilalți. Și cum ar fi putut să nu și-o prețuiască când numai datorită ei izbutise să facă o carieră strălucită, tocmai cea pe care și-o dorise, intrase adică prin căsătorie în posesia unei averi care-i aducea optsprezece mii venit anual, iar prin munca sa dobândise un post de senator. Wolf nu numai că se socotea un homme tres comme il faut, dar și un om de o cinste exemplară. Înțelegea prin aceasta meritul de a nu lua mită în taină de la persoane particulare. Dar să cerșească de la stat tot felul de cheltuieli de deplasare, de diurne, să se folosească de o moșie a statului luată în arendă, îndeplinind în schimb, slugarnic, tot ceea ce îi cerea guvernul, nu socotea că ar fi necinstit. Pentru el, să ruineze, să deporteze, să tină întemnițați sute de oameni nevinovați numai pentru că își prețuiau neamul și doar credința strămoșească – așa cum făcuse cândva, ca guvernator al unei gubernii din regatul polon – nu numai că nu era necinstit, dar era, dimpotrivă, o dovadă de noblețe, bărbăție și patriotism. Tot astfel, nu-i părea deloc necinstit faptul că-și însușise toată averea nevastei sale, foarte îndrăgostită de el, precum și averea cumnatei sale. Dimpotrivă, socotea că a găsit cea mai cuminte cale de a orândui treburile familiei.

Familia lui Vladimir Vasilievici era alcătuită din soția lui, lipsită de orice personalitate, cumnată sa, pe a cărei avere pusese mâna, vânzându-i moșia și depunând banii pe numele său, și o fiică, urâțică, sfioasă și blajină, care ducea o viață singuratică și tristă și care își găsise în ultima vreme o mângâiere în evanghelistism – la adunările de la Aline și de la contesa Ekaterina Ivanovna.

Vladimir Vasilievici mai avea și un fiu, blajin și el, căruia la cincisprezece ani începuse să-i crească barbă și care tot pe atunci se apucase să bea și să duca o viață dezmățată, și o dusesese așa până la douăzeci de ani când fusese izgonit de acasă, pentru că nu-și terminase studiile, se înhăitase cu niște neisprăviți și făcea datorii peste datorii, compromițându-și părintele. Tată-său plătise o dată pentru el o datorie de

două sute treizeci de ruble, apoi altă dată o datorie de șase sute de ruble, punându-i însă în vedere că e ultima oară când mai plătește și că, dacă nu se îndreaptă, îl alungă de acasă și nu vrea să mai știe de el. Fiul nu numai că nu s-a îndreptat, dar a mai făcut încă o datorie, de o mie de ruble, și și-a permis să-i spună tatălui său că pentru el e un chin să trăiască acasă. Ca răspuns, Vladimir Vasilievici îi declară feciorului său că poate să se ducă unde vrea și că se leapădă de el.

De atunci, Vladimiri Vasilievici se purta ca și cum ar fi uitat că a avut vreodată un fiu, cei de acasă nu îndrăzneau să-i pomenească despre el, iar senatorul era încredințat că a știut să-și orânduiască viața de familie cât se poate de bine.

Wolf îl primi pe Nehliudov, oprindu-se o clipă din plimbarea sa prin cameră și salutându-l cu zâmbetul său obișnuit, binevoitor și puțin ironic prin care-și exprima involuntar superioritatea de om comme il faut față de ceilalți muritori. Apoi luă biletul de la Nehliudov și îl citi.

— Vă rog să luați loc, iar pe mine să mă iertați: am să continuu să umblu, dacă-mi permiteți, spuse el, vârându-și o mână în buzunarul vestonului și călcând cu pași mărunți și ușori prin odaia mare, mobilată sobru. Sunt foarte bucuroși să fac cunoștință cu dumneavoastră și, bineînțeles, să-i fac un serviciu contelui Ivan Mihailovici, adăugă el, scoțând pe gură rotocoale de fum parfumat și albăstrui și ținând cu multă grijă trabucul între degete, ca să nu pice pe jos scrumul.

— Aș vrea să vă rog, dacă se poate, să se judece procesul cât mai curând, așa încât, dacă acuzata rămâne condamnată la deportare în Siberia, să nu se întârzie prea mult plecarea, zise Nehliudov.

— Da, da. Cu primele vapoare de la Nijni, știu, răspunse Wolf cu zâmbetul lui condescendent pe buze, ca unul care știe întotdeauna dinainte ceea ce vor ceilalți să-i spună. Cum o cheamă pe condamnată?

— Maslova.

Wolf se apropie de masă și se uită la foaia de hârtie care se afla pe un dosar cu acte.

— Da, da, Maslova. Bine, am să vorbesc cu ceilalți colegi ai mei. Se va judeca procesul miercuri.

— Pot să-i telegrafiez avocatului meu acest termen?

— Aveți un avocat? Ce nevoie? Dar, în sfârșit, faceți cum credeți.

— Motivele de recurs s-ar putea să fie insuficiente, spuse Nehliudov, din dosar însă cred că reiese clar că sentința se datorează unei scăpări din vedere.

— Da, da, se poate. Senatul însă nu are cum să cerceteze fondul procesului, spuse Vladimir Vasilievici cu severitate, privind scrumul țigării sale. Senatul nu face decât să urmărească aplicarea dreaptă a legii și interpretarea ei corectă.

— Dar cazul acesta mi se pare că este un caz cu totul excepțional.

— Știu, știu, toate cazurile sunt excepționale. Ne vom face datoria, și atâta tot. Scrumul se mai ținea încă pe țigară, dar avea o mică fisură și era în primejdie să cadă. Veniți rar pe la Petersburg? Întrebă Wolf, ținând țigara în așa fel încât să nu cadă scrumul. Acesta prinse totuși a se clătina și Wolf duse cu grijă țigara la scrumieră, scuturând-o acolo. Ce întâmplare îngrozitoare cu Kamenski, urmă el. Un tânăr plin de calitate. Singurul fiu. Mama lui era disperată, spuse el, repetând aproape cuvânt cu cuvânt ceea ce spunea fiecare la Petersburg în

acel moment despre Kamenski.

Mai vorbiră un timp despre contesa Ekaterina Ivanovna și despre entuziasmul ei pentru nouă doctrină religioasă, pe care Vladimir Vasilievici nici n-o aproba și nici n-o dezaproba, dar care pentru el, omul comme il faut, era desigur ceva cu totul de prisos. Apoi Vladimir Vasilievici sună și Nehliudov își luă rămas-bun.

— Dacă vă face plăcere, poftiți la noi la masă, miercuri bunăoară, spuse Wolf, strângându-i mâna. Am să vă dau totodată și răspunsul definitiv.

Era târziu și Nehliudov se întoarse acasă, adică la mătușa lui.

XVII.

La contesa Katerina Ivanovna se lua masa la șapte și jumătate, într-un fel cu totul nou, necunoscut încă de Nehliudov. Lacheii puneau bucatele pe masă, apoi se retrăgeau, așa că mesenii trebuiau să se servească singuri. Bărbații nu le îngăduiau doamnelor să se obosească și, ca reprezentanți ai sexului tare, luau cu bărbăție asupra lor sarcina de a le servi pe doamne cu bucate și băuturi. Când un fel era terminat, contesa apăsa pe butonul unei sonerii electrice ce se afla pe masă și lacheii intrau fără zgomot, schimbau tacâmurile și aduceau felul următor. Mâncărurile ca și băuturile erau dintre cele mai alese. În bucătăria mare și luminoasă lucrau un șef-bucătar franțuz și două ajutoare, îmbrăcate în alb. Fură șase persoane la masă: contele și contesa, fiul lor, un tânăr ofițer din garda imperială, cu o mutră ursuză, care- și ținea coatele pe masă, Nehliudov, o damă de companie franțuzoaica și administratorul-șef al contelui, care sosise de la țară.

Și aici se vorbea despre duel. Se comenta atitudinea suveranului în aceasta chestiune. Se știa că împăratului îi era foarte milă de mama defunctului și de aceea toată lumea era plină de milă pentru ea. Cum se știa însă că împăratul, cu toate că împărtășea durerea familiei Kamenski, nu voia totuși să se arate prea sever cu ucigașul, care apăraseră onoarea uniforme, toată lumea era de asemenea îngăduitoare față de acesta. Numai contesa Katerina Ivanovna, cu felul ei liber și ușuratic de a privi lucrurile, se exprimă foarte aspru cu privire la ucigaș.

— Se îmbată și ucid oameni tineri și cumsecade – eu n-aș ierta asta pentru nimic în lume, spuse ea.

— Nu te înțeleg, interveni contele.

— Tu nu înțelegi niciodată ce spun eu, zise contesa, și, întorcându-se către Nehliudov, urmă: Toată lumea mă înțelege, numai bărbatul meu nu. Eu spun că mi-e milă de mamă și nu înțeleg ca un om care a ucis să-și vadă de viață mai departe, mulțumit și nestingherit de nimeni.

Atunci fiul contesei, care tăcuse până în clipa aceea, îi luă apărarea ucigașului, răspunzându-i maică-sii într-un chip destul de grosolan că un ofițer nu putea să procedeze altfel, căci altminteri l-ar fi judecat ceilalți ofițeri și ar fi fost dat afară din regiment. Nehliudov asculta fără să se amestece în vorbă. Ca fost ofițer înțelegea, deși nu le admitea, argumentele tânărului Cearski, dar pe de altă parte acest tânăr ofițer care-și omorâse un camarad îi amintea, fără să vrea, de un tânăr pușcăriaș, un flăcău chipeș pe care-l văzuse la închisoare și care fusese condamnat la muncă silnică, pentru ca omorâse un om în cursul unei bătăi. Amândoi ajunseseră ucigași

din pricina beției. Țăranul ucisese într-o clipă când își pierduse mințile și acum era despărțit de nevestă, de familie, de rude, și, cu cătușe la picioare și cu capul ras, avea să fie trimis la ocnă; iar celălalt, ofițerul, sta la arest într-o cameră frumoasă, mânca bucate alese, bea vin de soi, citea cărți și de la o zi la alta avea să fie eliberat și avea să-și ducă viața ca și mai înainte, devenind prin fapta sa chiar mai interesant pentru ceilalți.

Nehliudov spuse cu glas tare ceea ce gândea. La început, contesa Katerina Ivanovna încuviințase spusele nepotului său, apoi însă tăcu și ea ca și ceilalți și Nehliudov înțelese că prin cele spuse făcuse un fel de necuviință.

Seara, curând după masă, în salonul cel mare unde fuseseră așezate ca pentru o conferință mai multe rânduri de scaune cu speteze înalte, sculptate, și o măsuță cu o carafă de apă și cu un fotoliu pentru predicator, lumea începu să se adune pentru întrunirea la care trebuia să predice Kieseweter, de curând sosit din străinătate.

În fața intrării principale se opreau tot mai multe trăsuri elegante. În salonul bogat mobilat stăteau așezate doamne îmbrăcate în rochii cu turnură de mătase, catifea, dantele, cu bucle false pe cap și cu mijlocul strâns în corset. Printre ele luaseră loc și o seamă de bărbați, militari și civili, și vreo cinci oameni de rând; doi rândași, un băcan, un lacheu și un vizitiu.

Kieseweter, un bărbat voinic, cu părul ușor încăruntit, vorbea pe englezește, iar o fată tânără, slabă, cu pince-nez, traducea predica repede și curgător.

El spunea că păcatele noastre sunt atât de mari și pedeapsa pe care o merităm atât de cumplită și de neînălțurată, încât e cu neputință să mai trăim în așteptarea ei.

— Iubite surori și iubiți frați, gândiți-vă numai la viața noastră, la faptele noastre, la felul în care trăim și-l mâniem pe bunul și milostivul Dumnezeu și-l facem să sufere pe Christos și veți înțelege că nu poate fi iertare pentru noi, că nu este nici o scăpare și că suntem cu toții sortiți pieirii. Ne așteaptă pieirea cea mai îngrozitoare și chinurile veșnice, spunea el cu glas tremurător și înlăcrimat. Cum să ne salvăm, fraților? Cum să scăpăm din acest foc înspăimântător? El ne-a și cuprins casa și nu mai avem nici o ieșire.

Predicatorul tăcu o clipă și lacrimi adevărate i se prelinseră pe obraji. De opt ani de când predica, ori de câte ori ajungea la punctul acesta, care îi plăcea în chip deosebit, simțea un nod în gât, o gâdilare în nas și lacrimile începeau să-i curgă șiroaie din ochi, și aceste lacrimi îl înduioșau și mai mult. În odaie se auzeau suspine și hohote de plâns. Contesa Ekaterina Ivanovna, așezată în fața unei măsuțe de lemn încrustat, sta cu coatele rezemate de ea și cu capul în palme și umerii ei grași erau scuturați de un tremur ușor. Vizitiul se uita la neamț cu uimire și groază, ca și cum ar fi fost cât pe ce să-l calce cu trăsura și acesta nu s-ar fi ferit. Cei mai mulți ședeau cam în aceeași atitudine ca și contesa Ekaterina Ivanovna. Fiica lui Wolf, care semăna leit cu tatăl său, îmbrăcată într-o rochie elegantă, la modă, stătea în genunchi, cu obrazul ascuns în palme.

Dar deodată oratorul își descoperi fața și un zâmbet, asemenea zâmbetului prin care actorii își exprimă bucuria, îi înflori pe buze și el urmă cu glas dulce și duios:

— Totuși, există mântuire. E și ușoară, și aducătoare de bucurie. Această mântuire este sângele vărsat pentru noi de unicul Fiu al lui Dumnezeu, care s-a jertfit pentru noi. Chinurile și sângele Lui sunt mântuirea noastră. Frați și surori, spuse el iarăși cu lacrimi în ochi, să-i mulțumim lui Dumnezeu care și-a jertfit unicul Fiu spre mântuirea omenirii. Sângele Lui sfânt...

Nehliudov se simți cuprins de un dezgust de neînvins. Se ridică încetîșor și, încruntându-se și stăpânindu-și un icnet de rușine, ieși în vârful picioarelor și se duse în odaia lui.

XVIII.

A doua zi, Nehliudov, gata îmbrăcat, se pregătea să coboare, când feciorul îi aduse cartea de vizită a avocatului său de la Moscova. Acesta venise pentru niște treburi de-ale lui și totodată să ia parte și la procesul Maslovei, dacă s-ar fi judecat curând în Senat. Telegrama trimisă de Nehliudov se încrucișase cu el pe drum. Aflând de la Nehliudov când se va judeca procesul și cine vor fi senatorii, avocatul zâmbi.

— Cele trei tipuri de senatori! spuse el. Wolf e funcționarul petersburghez, Skovorodnikov – juristul savant și Be – juristul practic, adică cel mai vioi dintre ei. În el trebuie să ne punem toată nădejdea. Ei, dar ce se aude cu Comisia de grațieri?

— Chiar astăzi mă duc la baronul Vorobiov, ieri n-am putut obține audiența.

— Știți cum a ajuns Vorobiov baron? spuse avocatul, care prinsese tonul nițel ironic cu care Nehliudov rostise titlul acesta străin alături de un nume neaoș rusesc. Titlul i-a fost acordat bunicului său de către țarul Pavel, căruia-i fusese, pare-mi-se, valet, sau așa ceva. Îi făcuse pesemne unele servicii deosebite, pentru care împăratul l-a răsplătit cu titlul de baron, după bunul său plac. Și de atunci Vorobiovii sunt baroni și-s foarte mândri de acest lucru. De altfel, Vorobiov ăsta e un mareșmecher.

— Chiar la el mă duc acum, spuse Nehliudov.

— Foarte bine. Mergem împreună, vă duc cu trăsura mea. În vestibul, feciorul îi aduse lui Nehliudov un bilețel de la Mariette: „Pour vous faire plaisir, j'ai agi tout a fait contre mes principes, et j'ai intercede aupres de mon mari pour votre protegee. Il se trouve que cette personne peut etre relachee immediatement. Mon mari a ecrit au commandant. Venez donc nous voir de data asta dezinteresat. Je vous attend. M.71

— Ce spui de asta? îl întrebă Nehliudov pe avocat. Nu-i îngrozitor? O femeie pe care o țin de șapte luni închisă într-o celulă acum se dovedește a fi cu totul nevinovată și a fost de ajuns un singur cuvânt ca să fie eliberată!

— Așa se întâmplă întotdeauna. E bine cel puțin că ați reușit.

— Da, numai că succesul acesta mă mâhnește. Îți dai seama cum se petrec lucrurile acolo? De ce au ținut femeia închisă atâta vreme?

— E mai bine să nu cercetați prea mult aceste chestiuni. Așadar, vă duc cu trăsura mea, zise avocatul când ieșiră din casă.

Un cupeu elegant trase la scară.

— Vă duceți la baronul Vorobiov, nu?

Avocatul îi spuse vizitiului unde să meargă și caii iuți îl duseră repede pe Nehliudov la locuința baronului. Acesta era acasă. Un tânăr funcționar

în uniformă, cu un gât foarte lung, cu mărul lui Adam ieșit în afară și cu un mers neobișnuit de ușor, se afla în prima cameră, împreună cu două doamne.

— Numele dumneavoastră? întrebă tânărul funcționar cu mărul lui Adam ieșit în afară, lăsând doamnele și înaintând cu pași ușori și grațioși spre Nehliudov.

Nehliudov își spuse numele.

— Baronul mi-a vorbit despre dumneavoastră. Îndată! Tânărul funcționar trecu în odaia de alături, de unde ieși după câteva clipe, însoțind o doamnă în doliu cu ochii plânși. Doamna își trăgea în jos cu degetele slabe vâlul, ca să-și ascundă fața înlăcrimată.

— Pofțiți, îi spuse tânărul funcționar lui Nehliudov și înaintă cu pași ușori spre ușa biroului, în pragul căreia se opri, lăsându-l să treacă.

Intrând în birou, Nehliudov dădu cu ochii de un bărbat de statură mijlocie, îndesat, cu părul tuns scurt, îmbrăcat într-o redingotă, care ședea într-un fotoliu la o masă mare de scris și se uita vesel spre ușă. Fața lui blândă, cu obrazii foarte rumeni contrastând cu mustața și barba lui albe, se luminează de un zâmbet prietenos la vederea lui Nehliudov.

— Mă bucur să vă văd. Am fost bun prieten cu mama dumneavoastră. Vă știu de când erați copil și apoi tânăr ofițer. Ei, luați loc și spuneți-mi cu ce vă pot fi de folos. Da, da, spunea el, clătinând din capul său cărunț, în timp ce Nehliudov îi povestea istoria Fedosiei. Spuneți, spuneți, am înțeles tot. Da, da, într-adevăr e o poveste foarte înduioșătoare. Și ce-ați făcut? Ați înaintat o cerere de grațiere?

— O am la mine, răspunse Nehliudov, scoțând cererea din buzunar. Dar aș fi vrut să vă rog s-o înaintați dumneavoastră. Sper că așa i se va acorda mai mare atenție.

— Foarte bine ați făcut. Am să fac personal raportul, spuse baronul, încercând zadarnic să dea feței sale joviale o expresie de compătimire. E foarte înduioșător. Se vede bine că era un copil, brutalitatea bărbatului ei a speriat-o, pesemne, a scos-o din minți, iar după ce a mai trecut un timp, a început și ea să-l iubească... Da, da, voi face eu raportul.

— Conte Ivan Mihailovici mi-a spus ca o va ruga personal pe împărăteasă...

Cum rosti Nehliudov aceste cuvinte, expresia feței baronului se schimbă.

— De altfel, depuneți cererea la cancelarie, iar eu am să fac tot ce am să pot, îi spuse el lui Nehliudov.

În clipa aceea intră în odaie funcționarul cel tânăr, vădit mândru de mersul său grațios.

— Doamna de adineauri vă roagă să-i îngăduiți să vă mai spună două cuvinte.

— Bine, poștește-o înăuntru. Ah, mon cher, câte lacrimi vezi aici. De am putea să le ștergem pe toate! Facem și noi ce putem.

Intră doamna.

— Am uitat să vă rog să nu permiteți să dea față, că altfel el e în stare...

— Doar v-am spus că am să fac tot ce-i cu putință.

— Baroane, pentru numele lui Dumnezeu, veți salva o mamă. Doamna

luă mâna baronului și o sărută.

— Totul se va face.

După ce ieși doamna, se ridica și Nehliudov să-și ia rămas-bun.

— Vom face tot ce se va putea. Vom lua legătura cu Ministerul Justiției. Ministerul ne va răspunde și atunci vom face tot ce se va putea.

Nehliudov ieși și se îndreptă spre cancelarie. Ca și la Senat, găsi într-o încăpere foarte impunătoare funcționari eleganți, curați, Politicoși, corecți la îmbrăcăminte și la vorbă, importanți și distinși.

„Cât de mulți sunt, Doamne, cât de mulți și ce bine hrăniți sunt, ce curat îmbrăcați, cu cămășile și mâinile albe, cu cizmele strălucitoare! Cine face toate acestea pentru ei? Ce bine le merge la toți, nu numai în comparație cu cei de la închisoare, dar chiar și cu cei de la țară!” gândea iarăși Nehliudov, fără să vrea.

XIX.

Omul de care depindea îmbunătățirea situației deținuților din Petersburg era un bătrân general care se trăgea dintr-o familie de baroni germani, plin de merite, dar, după spusele oamenilor, cam ramolit. Primise o sumedenie de decorații, nu purta însă decât o cruce albă la butonieră.

Căpătase aceasta decorație, care-l măgulea în chip deosebit, pe timpul când făcea serviciul în Caucaz, unde sub comanda lui niște țărani ruși, tunși, îmbrăcați în uniforme și înarmați cu puști și baionete, uciseseră peste o mie de locuitori, care-și apărau libertatea, căminul și familia. Apoi făcuse serviciul în Polonia, unde la fel îi silise pe țăranii ruși să săvârșească multe și felurite crime, pentru care primise noi ordine și decorații; după aceea, fusese trimis și în alte părți, iar acum, bătrân, neputincios, primise postul în care se afla astăzi și care îi dădea dreptul la o locuință frumoasă, la un salariu bun și la onoruri. Îndeplinea cu strictețe ordinele primite de sus, lucru de care era foarte mândru, căci le acorda o însemnătate deosebită și credea ca orice se poate schimba pe lume, afară de ordinele cu pricina. Datoria lui era să țină în cazemate și în celule de o singură persoană, deținuți și deținute politice.

Aceștia trăiau în niște condiții atât de îngrozitoare, încât, în decurs de zece ani, jumătate din ei mureau, parte înnebuneau, parte se stingeau de oftică sau se sinucideau, fie prin foame, fie tăindu-și venele cu cioburi de sticlă, fie spânzurindu-se ori dându-și foc de vii.

Bătrânul general știa toate acestea, dat fiind că se petreceau chiar sub ochii lui, dar ele nu-l mișcau și nu-i tulburau conștiința cum nu-i tulburau conștiința accidente pricinuite de furtuni, de inundații și așa mai departe. Toate acestea se întâmplau în urma executării ordinelor primite de sus, în numele suveranului. Aceste ordine trebuiau îndeplinite fără șovăire, așa că n-avea nici un rost să te mai gândești la urmările lor. De aceea bătrânul general nici nu-și îngăduia să-și bată capul cu asemenea griji, socotind că datoria lui de ostaș și patriot era de a nu se gândi la asemenea lucruri, pentru a nu șovăi în îndeplinirea îndatoririlor sale, care îi păreau atât de importante.

O dată pe săptămână, bătrânul general avea obligația să inspecteze toate cazematele și să-i întrebe pe deținuți dacă nu au vreo rugămintă de făcut. Aceștia aveau multe și felurite rugăminți. Generalul le asculta liniștit,

fără să scoată o vorbă, dar niciodată nu le îndeplinea, socotindu-le neconforme cu regulamentul.

Pe când Nehliudov se apropia de clădirea în care locuia bătrânul general, se auzi răsunând la ceasul din turn melodia imnului „Slavă ție, Doamne”, apoi bătăură orele două. Aceste sunete îi amintiră deodată lui Nehliudov de ceea ce citise cândva în însemnările decembriștilor despre impresia pe care o făcea aceasta muzică dulce care răsuna ceas de ceas în sufletele celor osândiți pe viață. În timp ce Nehliudov trăgea la scara locuinței bătrânului general, acesta ședea aproape pe întuneric în salon, în fața unei măsuțe cu incrustații și, împreună cu un pictor tânăr, fratele unui subaltern al său, învârtea pe o foaie de hârtie un păhăruț răsturnat. Degetele subțiri, slabe și umede ale pictorului atingeau degetele aspre, zbârcite și noduroase ale bătrânului general și mâinile lor astfel împreunate se mișcau o dată cu păhăruțul răsturnat pe foaia de hârtie, pe care erau scrise toate literele alfabetului. Păhăruțul tocmai răspundea la întrebarea pe care o pusese generalul spiritului, și anume: cum se vor recunoaște sufletele unele pe altele după moarte.

Când ordonanța, care îndeplinea serviciul de valet în casa generalului, intră în odaie cu cartea de vizită a lui Nehliudov, spiritul Ioanei d’Arc vorbea prin intermediul păhăruțului. Spiritul spusese litera cu litera: „Se vor recunoaște unul pe altul”, lucru care fusese însemnat pe hârtie. În clipa în care intra ordonanța, păhăruțul se opri pe litera „d”, apoi pe litera „u”, după aceea pe litera „p”, iar când ajunse la litera „a” începu să se miște smucit când la dreapta, când la stânga. După părerea generalului, litera următoare trebuia să fie „p” adică spiritul Ioanei d’Arc voia să spună că sufletele se vor recunoaște unul pe altul numai după purificarea lor de tot ce este pământesc sau ceva asemănător, și de aceea litera următoare trebuia să fie „p”. Pictorul însă pretindea că litera următoare trebuia să fie „l” și că spiritul vrea să spună că sufletele se vor recunoaște după lumina ce se va răspândi din trupul lor eteric. Generalul, întunecat la față, cu sprâncenele cărunte și stufoase, încrețite și ochii ațintiți la mâna lui, convins că păhăruțul se mișca singur, îl împingea el însuși spre litera „p”. Tânărul pictor, pe de altă parte, palid la față și cu părul rar, pieptănat pe după urechi, se uita cu ochii lui albaștri fără vlagă într-un colț al salonului și, mișcându-și nervos buzele, trăgea păhăruțul spre litera „l”. Generalul se încruntă, nemulțumit de faptul că fusese întrerupt, luă cartea de vizită, își puse ochelarii, și, mormăind împotriva durerii lui de șale, se ridică cât era de lung, frecându-și degetele amorțite.

— Poftește-l în birou.

— Dacă îmi îngăduiți, Excelență, am să isprăvesc singur, zise pictorul, ridicându-se. Simt prezența spiritului.

— Bine, isprăvește, răspunse cu asprime generalul și se îndreptă cu pași mari, măsurăți și siguri spre biroul său.

— Îmi pare bine că vă văd, rosti generalul, cu glas brutal, câteva cuvinte prietenoase, arătându-i lui Nehliudov un fotoliu lângă biroul său. Sunteți de mult la Pelersburg?

Nehliudov îi răspunse că abia a sosit.

— Prințesa, mama dumneavoastră, e sănătoasă?

— Mama a murit.

— Iertați-mă, îmi pare foarte rău. Fiul meu mi-a spus că v-a întâlnit în

oraș.

Fiul generalului urma aceeași carieră ca și tatăl său. După ce isprăvisese Academia Militară, intrase în slujbă la departamentul de informații și era foarte mândru de atribuțiile pe care le îndeplinea acolo: conducerea serviciului de spionaj.

— Da, da... Am fost coleg cu tatăl dumitale. Am fost prieteni și camarazi. Și dumneata ești ofițer, nu?

— Nu, nu sunt.

Generalul își plecă nemulțumit capul într-o parte.

— Domnule general, am venit cu o rugămintă la dumneavoastră, zise Nehliudov.

— Bucuros să te pot servi.

— Dacă rugămintea mea nu e tocmai la locul ei, am să vă rog să mă iertați – îndrăznesc totuși s-o fac.

— Despre ce este vorba?

— La dumneavoastră în fortăreață este deținut un oarecare Gurkevici. Mama lui vă roagă să-i îngăduiți să-l vadă sau cel puțin să-i trimită niște cărți.

Generalul nu arată nici mulțumire, nici nemulțumire față de aceasta rugămintă a lui Nehliudov; își plecă numai capul într-o parte și strânse din ochi, ca și cum ar fi cumpănit lucrul în gând. De fapt, nu se gândea la nimic și nici nu-l interesa rugămintea lui Nehliudov, știind foarte bine că n-avea să-i răspundă decât conform regulamentului. Nu făcea decât să-și odihnească mintea, fără să se gândească la nimic.

— Vedeți, lucrul acesta nu depinde de mine, spuse el, după un răstimp de tăcere. Este un regulament ratificat de împărat cu privire la întrevederi și noi nu putem trece peste acest regulament. Iar în ce privește cărțile, avem o bibliotecă aici la noi în fortăreață și deținuților li se dau acelea care sunt permise.

— Da, dar el are nevoie de cărți de știință, vrea să studieze.

— Nu-l crede. N-are el chef de studii. Vrea numai să necăjească oamenii degeaba.

— Totuși, gândiți-vă, oamenii aceștia trebuie să-și treacă și ei timpul cu ceva, în situația grea în care se află, zise Nehliudov.

— Aștia se plâng întotdeauna, răspunse generalul. Îi știm noi. Vorbea întotdeauna despre ei ca despre un soi de oameni aparte și răi. Aici la noi au condiții atât de bune, cum rar întâlnești în închisori, urmă generalul.

Și, dezvinovățându-se parcă, începu să descrie condițiile minunate în care trăiau deținuții, de parcă scopul acestei instituții ar fi fost să le ofere acestora o reședință plăcută.

— Înainte vreme, într-adevăr, ne purtam cu ei destul de aspru, acum însă o duc minunat. Au la masă trei feluri de mâncare, dintre care unul întotdeauna cu carne – chiftele sau antricoate. Duminica au și desert. Să dea Dumnezeu să poată mânca orice rus așa bine ca ei.

Generalul, ca orice om bătrân, repeta de nenumărate ori fiecare vorbă, ca să arate cât de pretențioși și nerecunoscători sunt deținuții.

— Au la dispoziție cărți religioase și tot felul de reviste vechi. Avem o bibliotecă specială, cu cărți potrivite pentru ei, numai că ei nu le prea citesc. La început se prefac că îi interesează, dar după aceea cărțile noi rămân cu paginile tăiate numai până la jumătate, iar cele vechi nu sunt

nici măcar răsfoite. Am încercat chiar să punem câte o hârtie între pagini. O găseam acolo neatinsă, spuse generalul cu o părere de zâmbet pe buze. Li se dă voie să și scrie. Li se dau câte o tăbliță și câte un condei și pot scrie cât vor, ca să se distreze. Să scrie și iar să șteargă. Dar credeți că scriu? Nu. De altfel, se liniștesc în scurt timp. La început se zbuciumă ei cât se zbuciumă, iar după aceea încep să se îngrășe și sunt din ce în ce mai liniștiți, spuse generalul, fără să-și dea seama de groaznicul înțeles al vorbelor sale.

Nehliudov asculta glasul acesta răgușit de bătrân, se uita la membrele lui țepene, la ochii stinși, care-l priveau de sub sprâncenele cărunte, la obrajii fleșcăiți și rași, care atârnavă peste gulerul tunicii, la crucea albă cu care se mândrea omul acesta și pe care o primise fiindcă măcelărise cu cruzime atâtea suflete, și-și dădea seama că era de prisos să încerce să-l contrazică sau să-i explice ceva. Totuși, își călcă pe inimă și-l mai întrebă și despre arestata Șustova, despre care aflase chiar în ziua aceea că urma să fie eliberată.

— Șustova? Șustova... Nu-i țin minte pe toți după nume. Sunt așa de mulți, zise el, nemulțumit, se vede treaba că erau atâția oameni în închisoare. Apoi sună și porunci să fie chemat șeful său de cabinet. Până să vină acesta, îl îndemna pe Nehliudov să intre iar în armată, spunându-i ca de oameni cinstiți și nobili (printre care se număra și el, bineînțeles) avea nevoie în chip deosebit împăratul și... „patria”, adăugă pentru a-și rotunji fraza.

— Iaca, eu sunt bătrân și tot mai caut să fiu de folos, atât cât mă mai ajută puterile.

Șeful de cabinet, un om slab, uscățiv, cu ochi iscoditori și vii, veni să aducă la cunoștință că Șustova era deținută într-una dintre fortărețe și că nu se primise nici o hârtie cu privire la ea.

— Când o să primim ordinul, îi dăm drumul, chiar în aceeași zi. Nu avem de ce să-i oprim, nu ținem chiar atât de mult să-i avem aici, spuse generalul, încercând iar să zâmbească glumeț, neizbutind însă decât să-și schimonosească fața bătrână.

Nehliudov se ridică în picioare, stăpânindu-și cu greu sentimentul de dezgust și de milă pe care i-l trezea acest bătrân îngrozitor. Generalul găsi de cuviință că trebuie să fie ceva mai îngăduitor cu ușuraticul și rătăcitul fiu al prietenului său și că ar fi bine să-i dea unele povețe.

— La revedere, dragul meu, și să nu-mi iei în nume de rău cele ce-ți spun. O fac numai din dragoste. Să nu ai de-a face cu oamenii ăștia, care sunt deținuți la noi. Să știi că nu este unul care să nu fie vinovat. Toți oamenii ăștia sunt dintre cei mai ticăloși. Noi îi cunoaștem foarte bine, spuse el cu un ton în care nu încăpea cea mai mică îndoială. Și cu adevărat nu se îndoia de spusele sale, căci, dacă ar fi făcut-o, nu s-ar fi putut socoti un erou respectat și onorat, care-și încheie cu demnitate o viață cinstită, ci un ticălos care și-a vândut conștiința toată viața și încă și-o mai vinde și la bătrânețe. Cel mai bun lucru e să intri iar în armată. Țarul are nevoie de oameni cinstiți... Și patria, adăugă el. Ia spune-mi, ce s-ar întâmpla dacă toți, eu și alții, ar face ca dumneata și n-ar mai vrea să servească interesele patriei? Cine ar rămâne atunci? Condamnăm cu toții rânduielile de astăzi, dar nu vrem să ajutăm guvernul.

Nehliudov oftă din fundul sufletului, se înclină adânc, strânse

palma mare și osoasă, întinsă cu condescendență spre el, și ieși din birou.

Generalul clătină din cap, nemulțumit și, frecându-și șalele, se întoarse în salon, unde îl aștepta pictorul, care însemnase pe hârtie răspunsul primit de la spiritul Ioanei d'Arc. Generalul își puse ochelarii și citi: „Se vor recunoaște unul pe altul prin lumina pe care o vor răspândi trupurile lor eterice”.

— Aha, aproba generalul, strângându-și pleoapele. Dar cum să le recunoști, dacă toate răspândesc aceeași lumină? întrebă el și, încrucișându-și iar degetele cu ale pictorului, se așază în fața măsuței.

Trăsura lui Nehliudov ieși pe poartă.

— Da' zău că te-apucă urâtul aici, boierule, îi zise birjarul lui Nehliudov. Era cât p-aci să plec, fără să vă mai aștept.

— Așa e, te-apucă urâtul, încuviință Nehliudov, trăgând adânc aerul în piept și ațintindu-și ușurat privirea spre norii fumurii ce pluteau pe cer și spre suprafața încrețită a Nevei, pe care lunecau bărci și vapoare.

XX.

A doua zi trebuia să se judece procesul Maslovei și Nehliudov se duse la Senat. În fața intrării impunătoare a clădirii, unde așteptau câteva trăsuri, se întâlni cu avocatul său. Urcară scara superbă și maiestuoasă până la etaj, unde avocatul, care cunoștea toate intrările, se îndreptă spre stânga, către o ușă pe care era scrisă data când au fost promulgate codurile judiciare. Își scoaseră paltoanele în prima odaie și aflară acolo de la ușier că senatorii s-au și adunat, până la ultimul. Fanarin, în frac și cravată albă, cu un aer vesel și sigur pe el, intră în camera de alături, unde la dreapta se afla un dulap și o masă, iar în partea stângă o scară în spirală, pe care tocmai cobora un funcționar elegant în uniformă, cu servieta sub braț. În această odaie îți atrăgea luarea-aminte un bătrânel cu înfățișare patriarhală, cu părul lung și alb, cu haină și cu pantaloni cenușii, pe lângă care stăteau doi funcționari într-o atitudine deosebit de respectuoasă. Bătrânul cu părul alb trecu spre dulap și nu se mai văzu, de parcă ar fi intrat înăuntru. Fanarin, zărind un coleg, în frac și cravată albă ca și dânsul, începu îndată o discuție însuflețită. Nehliudov îi cercetă din ochi pe cei care se aflau în încăpere. Erau în totul vreo cincisprezece persoane, printre care două doamne, una tânără cu pince- nez și alta mai în vârstă, cu părul cărunt. Tocmai se judeca un proces de calomnie prin presă, la care se adunase mai multă lume ca de obicei și mai cu seamă ziariști.

Potărelul, un bărbat chipeș, rumen la față, îmbrăcat într-o uniformă superbă, se apropie cu o hârtie în mână de Fanarin să-l întrebe în ce proces va pleda; aflând că în procesul Maslovei, își notă numele și se îndepărtă. În clipa aceea ușa dulapului se deschise și se ivi din el bătrânelul cu înfățișare patriarhală, îmbrăcat de data aceasta într-o uniformă cu galoane și decorații pe piept, în care arăta ca o pasăre. Această îmbrăcăminte caraghioasă parcă îl făcea și pe bătrânel să se rușineze, deoarece, cu pas mult mai iute ca de obicei, grăbi spre ușa opusă celei de la intrare și trecu dincolo.

— Acesta este Be, un om foarte respectabil, îl informă Fanarin pe Nehliudov. Apoi i-l prezintă pe colegul său și vorbi despre procesul, foarte

interesant după părerea lui, care tocmai urma să se judece.

Procesul începu și Nehliudov, împreună cu ceilalți, intră pe ușa din stânga în sala de ședințe. Trecură cu toții, și Fanarin dimpreună cu ei, după balustrada care împărțea încăperea în două, spre locurile rezervate publicului. Numai avocatul petersburghez trecu în față și se așeză la un pupitru de partea cealaltă a balustradei.

Sala de ședințe a Senatului era mai mică și mai simplu împodobită decât sala tribunalului. Doar masa la care stăteau senatorii, în loc de postav verde, era acoperită cu catifea purpurie, tivită cu un galon de aur. Nu-i lipsea însă niciunul dintre atributele obișnuite locurilor de judecată: o piramidă pe care se afla prins ucazul cu privire la instanțele judecătorești, o icoană și portretul împăratului. La fel de solemn anunță grefierul: „Curtea!”, la fel se ridică lumea în picioare, la fel intrară în sală senatorii îmbrăcați în uniformă, la fel se așezară în jilțuri cu speteze înalte și la fel se rezemară cu coatele pe masă, căutând să pară cât mai naturali.

Erau patru senatori: președintele Nikitin, ras în cap, cu o față prelungă și ochi ca oțelul; Wolf, cu buzele strânse și cu mâini mici și albe, cu care răsfoia dosarul procesului, apoi Skovorodnikov, gras și greoi, ciupit de vărsat, jurist-savant, și Be, acel bătrânel cu înfățișare patriarhală, care venise cel din urmă la Senat. O dată cu senatorii intrară în sala de ședințe și secretarul general și substitutul procurorului general, un om tânăr, de statura mijlocie, uscățiv, ras și smeard la față, cu niște ochi negri și triști. Cu toate că acesta purta o uniformă ciudată și cu toate că nu-l mai văzuse de vreo șase ani, Nehliudov îl recunoscuse numaidecât: era unul dintre cei mai buni prieteni ai lui de pe vremea studenției.

— Substitutul procurorului general e Selenin, nu? îl întreba el pe Fanarin.

— Da, de ce?

— Îl cunosc foarte bine, e un om minunat...

— E și un bun procuror, un om foarte priceput. Cu el ar fi bine să vorbiți.

— În orice caz el, nu va face decât ce-i dictează conștiința, spuse Nehliudov, amintindu-și de strânsa lor prietenie și de corectitudinea, cinstea și loialitatea de care dăduse dovadă de pe vremea aceea Selenin.

— Da, de altminteri, acum e prea târziu să mai vorbiți cu el, spuse Fanarin, ascultând raportul care se citea. Era vorba de o plângere împotriva Curții de Apel, care confirmase o sentință dată de tribunal.

Nehliudov asculta și se străduia să pătrundă înțelesul celor ce se petreceau înaintea lui, dar, ca și la tribunal, ceea ce îl împiedica să înțeleagă era faptul că nu se vorbea despre fondul chestiunii, adică despre lucrul cel mai însemnat, ci despre amănunte cu totul secundare. Era vorba despre un articol de ziar care dăduse în vileag escrocheriile președintelui consiliului de administrație al unei societăți pe acțiuni. Era de așteptat ca singurul lucru important să fie: dacă e adevărat că președintele îi fură pe acționari și în cazul acesta ce anume trebuie făcut ca el să nu-i mai fure. Dar despre aceasta nici un cuvânt. Se punea în discuție numai dacă directorul ziarului avea sau nu dreptul să publice un asemenea articol, scris de un redactor, și ce anume delict săvârșise prin publicarea lui – defăimare sau calomnie – și în ce măsură defăimarea cuprinde în ea calomnie, iar calomnia defăimare și multe altele greu de înțeles pentru profani, despre tot felul de articole și

hotărâri ale unui oarecare departament general.

Singurul lucru pe care îl înțelegea Nehliudov era că Wolf, care citea raportul și care în ajun îi spusese cu atâta severitate că Senatul nu poate să judece fondul unui proces, prezentă acum raportul cu vădită părtinire, străduindu-se să obțină casarea sentinței Curții de Apel, iar Selenin, îndeobște atât de stăpânit, izbucnea cu patimă împotriva părerii lui Wolf. Înfierbântarea lui Selenin, uimitoare pentru Nehliudov, care îl cunoștea drept un om cu mult sânge rece, se datora faptului că acesta știa că președintele consiliului de administrație al societății cu pricina este un om necinstit în chestiuni bănești, și, pe deasupra, aflase întâmplător că Wolf fusese invitat cu câteva zile înainte de proces la o masă mare oferită de acest escroc. Văzând că Wolf a pregătit raportul cu vădită părtinire, deși cu multă prudență, Selenin se aprinse și-și spuse și el părerea cu mai multă înflăcărare decât s-ar fi convenit într-un proces fără prea mare importanță. Rechizitoriul lui îl jigni pe Wolf: acesta roși, fața începu să-i tremure nervos, și, fără să spună un cuvânt, exprimându-și surprinderea numai prin câteva gesturi elocvente, se retrase cu un aer foarte demn și jignit, împreună cu ceilalți senatori, în camera de deliberare.

— Pentru care proces ați venit? îl întreabă din nou portărelul pe Fanarin după plecarea senatorilor.

— V-am mai spus că pentru procesul Maslovei, răspunse Fanarin.

— Da. Procesul se va judeca astăzi, dar...

— Dar ce? întreabă avocatul.

— Vedeți, se presupunea că la procesul acesta nu se va prezenta niciuna dintre părți, de aceea nu cred că domnii senatori să mai iasă după pronunțarea acestei sentințe. Am să-i anunț, totuși...

— Cum așa?

— Am să-i anunț eu, am să-i anunț. Și portărelul însemnă ceva pe foaia de hârtie pe care o ținea în mână.

În adevăr, senatorii aveau de gând, după pronunțarea sentinței în procesul de calomniere, să lichideze și celelalte procese, printre care și al Maslovei, bând ceai și fumând, fără să mai iasă din camera de deliberare.

XXI.

De cum se așezară senatorii în jurul mesei în camera de deliberare, Wolf începu să expună cu multă însuflețire motivele pentru care procesul respectiv trebuia să fie casat.

Președintele, un om puțin binevoitor de felul lui, era în ziua aceea mai rău dispus ca oricând. În timpul procesului, el își făcuse deja o părere, așa că nu-l mai asculta pe Wolf, ci se gândea la ale lui. Se străduia să-și amintească tot ce scrisese în ajun în memoriile sale cu privire la numirea lui Vileanov într-un post foarte important, pe care-l râvnea de multă vreme pentru el însuși.

Președintele Nikitin era sincer convins că părerea lui despre înalții funcționarii publici, cu care avea relații de serviciu, putea alcătui un document istoric foarte important. Scrisese în ajun un capitol în care ataca câțiva astfel de înalți funcționari, pentru că îl împiedicaseră la vremea potrivită, după spusele lui, să scape Rusia de la pieirea spre care o duceau

actualii ei cârmuitori – de fapt, îl împiedicaseră numai să capete o leafă mai mare de la stat. Și acum se gândea ce lumină nouă pentru posteritate va arunca acest capitol asupra evenimentului.

— Da, bineînțeles, răspunse el la întrebarea lui Wolf, pe care, de fapt, n-o auzise.

Be îl asculta pe Wolf cu o figură tristă, desenând ghirlande de flori pe o hârtie din fața lui. Be avea convingeri sincer liberale. Păstra cu sfințenie tradițiile deceniului al șaptelea și, dacă se abătea cumva de la principiile lui de severă obiectivitate, n-o făcea decât de hatârul liberalismului. La fel și în cazul de față, pe lângă faptul că magnatul care făcuse plângerea de calomniere era un om necinstit, urmărirea în defăimare a unui ziarist însemna pentru el un atentat la libertatea presei și de aceea Be era împotriva casării sentinței. Când Wolf isprăvi cu expunerea argumentelor, Be, lăsându-și ghirlanda de flori neterminată, începu să vorbească plin de tristețe – tristețea de a fi nevoit să demonstreze lucruri atât de evidente. Cu glas blând și plăcut arată lipsa de temei a plângerii; iar după ce-și isprăvi argumentarea concisă, simplă și convingătoare, își lăsă capul cărunt în jos și desenă mai departe ghirlanda lui de flori.

Skovorodnikov, care ședea în fața lui Wolf și își tot vâra cu degetele lui groase, barba și mustățile în gură, încetă să le mai morfolească de îndată ce sfârși Be de vorbit și cu glas ascuțit și sfredelitor spuse că, deși președintele consiliului de administrație al societății pe acțiuni este o mare canalie, el ar fi fost totuși pentru casarea sentinței, dacă ar fi existat motive legale, dar întrucât asemenea motive nu există, el se alătura părerii lui Ivan Semionovici Be. Și era bucuros c-a izbutit să-i pună bețe în roate lui Wolf. Președintele se alătură și el părerii lui Skovorodnikov și astfel recursul fu respins.

Wolf era foarte nemulțumit, mai ales din pricină că părea să fie bănuیت de părtinire și rea-credință; de aceea, cu prefăcută nepăsare, deschise dosarul următor, cel care cuprindea procesul Maslovei, și se adânci în el. Între timp, senatorii sunară să li se aducă ceaiul și începură să vorbească despre evenimentul care, ca și duelul lui Kamenski, preocupa la vremea aceea tot Petersburgul.

Era cazul unui director de departament, care fusese dovedit vinovat de un delict prevăzut în articolul 995.

— Ce murdărie, spuse Be cudezgust.

— Ce rău așa de mare vedeți în asta? Pot să vă arăt chiar în literatura noastră proiectul unui scriitor neamț, care propune în mod deschis ca aceasta să nu mai fie socotită o crimă împotriva moralității și chiar să se legitimizeze căsătoria între bărbați, spuse Skovorodnikov, izbucnind în hohote de râs și trăgând cu lăcomie în piept fumul țigării mototolite pe care o tot strivea între degete.

— Nu se poate, sări Be.

— Pot să vă arăt unde scrie, răspunse Skovorodnikov, și le cită titlul lucrării și chiar anul și locul apariției.

— Am auzit că va fi numit guvernator al unui oraș din Siberia, spuse Nikitin.

— Foarte bine. Arhiereul o să-l înlămpine cu crucea. Ar trebui găsit un arhiereu de același fel cu el. Aș putea să le recomand eu unul, spuse Skovorodnikov, zvârlind mucusul de țigară pe o farfurioară; apoi își vârî iarăși

în gură cât putu mai mult din barbă și mustață și începu să le morfolească.

În clipa aceea intră portărelul și le anunță senatorilor dorința avocatului și a lui Nehliudov de a asista la dezbaterile procesului Maslovei.

— Mare dandana și cu procesul ăsta, spuse Wolf, un adevărat roman, și începu să le istorisească tot ce știa despre relațiile dintre Nehliudov și Maslova.

Senatorii comentară un timp cele auzite, și, îndată ce-și isprăviră ceaiul și țigările, trecură în sala de ședințe, unde se pronunță hotărârea în procesul precedent, apoi se trecu la procesul Maslovei.

Wolf cu glasul lui subțirel expuse în amănunt cererea de recurs depusă de Maslova, trădându-și și de data aceasta dorința că Senatul să caseze hotărârea tribunalului.

— Aveți ceva de adăugat? întrebă președintele adresându-i-se lui Fanarin.

Fanarin se ridică în picioare și, scoțându-și înainte pieptul lat, în cămașa albă bine scrobită, începu să demonstreze, punct cu punct, în cuvinte deosebit de convingătoare și precise, că tribunalul s-a abătut în șase puncte de la înțelesul exact al legii; apoi își îngădui să atingă pe scurt și fondul procesului și să amintească sentința revoltător de nedreaptă a curții cu juri.

Fanarin își rostea pledoaria, scurtă, dar convingătoare, pe un ton de scuză parcă, fiindcă era nevoit să stăruiască asupra unor fapte pe care domnii senatori cu înțelepciunea și pregătirea lor juridică le înțelegeau mult mai bine decât el, dar dacă o făcea era numai pentru că așa i-o impune datoria lui.

După pledoaria lui Fanarin, părea neîndoielnic că Senatul va casa hotărârea dată de tribunal. Încheindu-și pledoaria, Fanarin se uită în jurul lui cu un zâmbet biruitor. Nehliudov, privind-și avocatul și surprinzând acest zâmbet, era sigur că procesul e câștigat. Dar de îndată ce-și întoarse privirea la senatori, își dădu seama că Fanarin era singurul care zâmbea și triumfa.

Senatorii și substitutul procurorului general nu zâmbeau, nici nu triumfau, ci dimpotrivă, aveau înfățișarea unor oameni plictisiți, care păreau să spună:

„Am mai auzit noi și pe alții că ține, degeaba te ostenești”. Se arătară mulțumiți numai când avocatul își sfârși cuvântarea, încetând să le mai răpească timpul în zadar. Îndată ce tăcu avocatul, președintele dădu cuvântul substitutului procurorului general. Selenin, în cuvinte puține, dar limpezi, ceru menținerea sentinței tribunalului, întrucât toate motivele de casare erau neîntemeiate. Apoi senatorii se ridicară în picioare și se retraseră în camera de deliberare. Aici părerile erau împărțite. Wolf era pentru casare, Be, înțelegând bine cazul, stăruia și el cu căldură pentru casarea sentinței, arătându-le cu înflăcărare felul în care s-a desfășurat judecata și greșeala pe care au făcut-o jurații; Nikitin, totdeauna de partea severității și formalist de felul lui, se opunea casării.

Totul depindea de părerea lui Skovorodnikov. Acesta fu împotriva casării, mai ales pentru că hotărârea lui Nehliudov de a se căsători cu această femeie în numele unor principii morale i se părea deosebit de respingătoare.

Skovorodnikov era un materialist, un darwinist și socotea orice

manifestare de morală, abstractă sau, și mai rău, de religiozitate nu numai ca pe o nebunie demnă de dispreț, dar ca pe o jignire personală. Toată povestea asta cu o prostituată și prezența aici la Senat a unui avocat celebru și a lui Nehliudov însuși îl dezgustau în cel mai înalt grad. Morfolindu-și mai departe barba și strâmbându-se, Skovorodnikov, cu un aer cât se poate de firesc și prefăcându-se că nu știe nimic despre acest proces în afară de faptul că motivele de casare sunt insuficiente, declară că este de părerea președintelui ca recursul să fie respins.

Astfel, cererea Maslovei fu respinsă. XXII

— Îngrozitor! spuse Nehliudov, ieșind în sala de așteptare împreună cu avocatul care își așeza hârtiile în geantă. Într-o chestiune atât de limpede ei se leagă de formă și resping o cerere dreaptă. Îngrozitor!

— Procesul a fost greșit condus la tribunal, zise avocatul.

— Și Selenin a fost împotriva! E îngrozitor, îngrozitor! repetă el. Și ce-i de făcut acum?

— Să facem o cerere către Maiestatea sa, cât sunteți încă aici, s-o prezentați personal. Am să vă întocmesc eu cererea.

În clipa aceea, micul Wolf, în uniformă lui strălucind de stele și de decorații, intră în sala de așteptare și se apropie de Nehliudov.

— N-avem ce face, dragă prințe! Motivele au fost insuficiente, spuse el și, închizând ochii și ridicându-și umerii înguști, trecu mai departe.

După Wolf intră Selenin, care aflase de la senatori că Nehliudov, vechiul lui prieten, se afla aici.

— Nu mă așteptam să te întâlnesc aici, spuse Selenin, apropiindu-se de Nehliudov și zâmbind numai din buze, în timp ce ochii îi rămâneau mai departe triști. N-am știut că ești la Petersburg.

— Iar eu n-am știut că ești procuror general.

— Substitut, adică, îl corectă Selenin. Ce cauți aici la Senat? întrebă el, privindu-l abătut pe Nehliudov. Am aflat că ești la Petersburg, dar mă întreb ce vânt te-a adus la Senat.

— Am venit aici, nădăjduind să găsesc dreptate și să pot salva o femeie condamnată pe nedrept.

— Care femeie?

— Cea în al cărei proces s-a dat chiar acum sentința.

— A, procesul Maslovei, făcu Selenin. Cererea ei era cu totul neîntemeiată.

— Nu-i vorba de cerere, ci de femeia care trebuie să ispășească o pedeapsă grea, fără să aibă nici o vină.

Selenin scoase un oftat.

— Se prea poate, dar...

— Nu se poate, ci sigur...

— De unde știi?

— Știu pentru că am fost jurat la procesul ei și știu foarte bine greșeala pe care am făcut-o noi, jurații.

— Trebuia să declarî chiar atunci pe loc.

— Am declarat.

— Trebuia să consemnați faptul acesta într-un proces-verbal. Dacă ar fi fost anexat la cererea de recurs ar fi ajutat mult...

Era vădit că Selenin, fiind foarte ocupat și ieșind prea puțin în lume, nu auzise nimic despre romanul lui Nehliudov. Acesta își dădu seama și

socoti că n-are rost să-i povestească despre relațiile lui personale cu Maslova.

— Dar și fără asta era evident că sentința tribunalului a fost absurdă.

— Senatul nu are dreptul să susțină așa ceva, spuse Selenin. Dacă Senatul și-ar îngădui să caseze sentințele date de tribunal, întemeindu-se pe punctul său de vedere cu privire la corectitudinea acestor sentințe, continuă el, gândindu-se la procesul de mai înainte, nu numai ca și-ar pierde orice punct de sprijin, dar ar risca chiar să calce dreptatea, în loc s-o restabilească. Nu mai vorbesc de faptul că hotărârile juraților nu ar mai avea nici o valoare.

— Eu nu știu decât un lucru: că femeia aceasta este cu totul nevinovată și că cea din urmă nădejde de a o scăpa de la o pedeapsă nemeritată s-a spulberat. Instanța supremă a confirmat nedreptatea care i s-a făcut.

— Nu se poate spune că „a confirmat-o”, deoarece aceasta instanță n-a dezbătut și nici nu poate dezbate fondul procesului, spuse Selenin, strângând din ochi. Probabil că ai tras la mătușa ta, adăugă el, vrând să schimbe vorba. Am aflat ieri de la ea că ești aici. Contesa mă invitase să asist împreună cu tine la conferința unui predicator venit de curând în oraș, spuse Selenin, zâmbind iarăși numai din buze.

— Da, am fost acolo, dar am plecat dezgustat, răspunse pe un ton ursuz Nehliudov, supărat că Selenin schimbase vorba.

— De ce dezgustat? La urma urmei, este manifestarea unui sentiment religios, deși unilateral, sectar, spuse Selenin.

— Nu-i decât o ineptie absurdă, făcu Nehliudov.

— Nu găsesc. Ciudat este numai că noi cunoaștem atât de puțin învățătura bisericii noastre, încât luăm drept ceva nou până și dogmele noastre de bază, spuse Selenin, grăbit parca să-i expună prietenului său de altădată ideile sale noi, pe care acesta nu i le cunoștea încă.

Nehliudov se uită la Selenin cu atenție și mirare. Iar acesta îl privi drept în față, cu ochi în care se citea tristețe și chiar animozitate.

— Și tu crezi în dogmele bisericii? îl întreabă Nehliudov.

— Desigur, răspunse Selenin, uitându-se în ochii lui Nehliudov cu o privire stinsă.

Nehliudov oftă.

— Ciudat.

— De altfel, o să mai vorbim despre asta altă dată, adăugă Selenin. Vin, îi spuse el portărelului, care tocmai se apropiase de el respectuos, și urmă, oftând: Trebuie să ne vedem neapărat. Numai nu știu când te pot întâlni. Pe mine mă găsești întotdeauna la ora șapte acasă. Strada Nadejdinskaia, și îi spuse și numărul. Multă apă a curs pe gârlă de când ne-am văzut ultima oară, spuse el, îndepărtându-se și zâmbind iarăși numai din buze.

— Am să trec, dacă am timp, răspunse Nehliudov, simțind ca omul apropiat și drag de altădată, în urmă acestei scurte convorbiri, ajunsese să-i fie străin, de neînțeles, dacă nu chiar vrăjmaș.

XXIII.

Pe vremea studenției, când Nehliudov îl cunoscuse pe Selenin, acesta era un bun fiu, un prieten credincios și la anii lui un om de lume, cult, cu mult tact, întotdeauna elegant și frumos, și, pe lângă asta, foarte sincer și

cinstit. Învăța foarte bine, fără multă trudă și fără pic de pedanterie, și lua întotdeauna medalii de aur pentru tezele sale.

De tânăr încă, își propusese că scop în viață să fie de folos oamenilor, și asta nu doar în vorbe, ci cu fapte. Și nu vedea altă cale de a fi folositor oamenilor decât luându-și o slujbă la stat; de aceea, îndată ce-și termină studiile, începu să cerceteze cu multă atenție toate ramurile de activitate cărora ar fi putut să se consacre, și hotărî că ar putea fi mai de folos ca oriunde la secția a II-a a cancelariei personale imperiale, unde se întocmeau legile. Intră deci acolo. Dar, cu toate că-și îndeplinea slujba cu multă conștiinciozitate și grijă, nu simțea mulțumirea de a fi folositor oamenilor, așa cum dorise, și nici nu izbutea să se convingă că face ceea ce trebuie să facă. Această nemulțumire sporise și mai mult cu timpul din pricina deselor ciocniri cu șeful său direct, un om meschin și înfumurat, încât până la urmă Selenin își dădu demisia și intră la Senat.

La Senat se simți mai bine. Totuși, sentimentul de nemulțumire nu-l părăsi nici aici.

Simțea mereu că face cu totul altceva decât ceea ce se așteptase să facă, decât ceea ce trebuia să facă. În timp ce era la Senat, rudele sale obținură pentru el rangul de kammerjunker, lucru pentru care se văzu nevoit să meargă, într-o uniformă cusută cu fir, în cupeu, cu învelitoare din pânza albă pentru picioare, să le mulțumească celor care îl sprijiniseră și îl ridicaseră la rangul de „lacheu”. Oricât se strădui, nu fu în stare să găsească o explicație logică a acestei funcții, simțind de data aceasta, și mai mult decât până acum, că nu este „ceea ce ar fi trebuit să fie”. Cu toate acestea, nu se putea să nu primească numirea, pe de o parte ca să nu-i jignească pe cei care erau convinși că-i făcuseră o deosebită plăcere numindu-l, iar pe de altă parte pentru că această numire îi măgulea instinctele inferioare – îi făcea plăcere să se vadă în oglindă într-o uniformă cusută cu fir și să se bucure de respectul pe care-l trezea în unii oameni funcția lui.

Cam același lucru i se întâmplă și cu căsătoria. I se oferă o partidă strălucită și el se căsătorii mai ales ca să n-o jignească și să n-o supere pe tânăra fată care dorea această căsătorie și pe cei care o puseseră la cale, și apoi pentru că a se însura cu o fată tânără, frumoșica și de neam bun îi măgulea vanitatea și-i făcea plăcere. În curând însă, căsătoria lui, și mai mult poate decât slujba, se dovedi a nu fi „ceea ce ar fi trebuit să fie”. După primul copil, soția lui nu mai vru nici să audă de alții și se aruncă într-o viață mondenă de mare lux, la care, vrând-nevrând, trebui și el să ia parte. Nefiind deosebit de frumoasă și fiind și credincioasă soțului său, viața aceasta nu-i aducea decât o mare oboseală și mari cheltuieli, pe lângă faptul că otrăvea zilele bărbatului ei, și totuși ea nu înceta să o ducă. Orice încercări din partea lui de a schimba acest fel de viață se izbeau ca de un zid de piatră de convingerea ei – care era de altfel și a tuturor rudelor și cunoștințelor sale – că așa se cuvine.

Copilul lor, o fetiță cu zuluși de aur și cu pulpele goale, era o ființă cu totul străină de tatăl său, mai ales pentru că fusese crescută altfel decât ar fi vrut el. Între cei doi soți se stabili obișnuita lipsă de înțelegere și chiar lipsa dorinței de a se înțelege unul pe altul și stăruia o luptă tăcută, ascunsă de ochi străini și temperată de buna-cuviință, care făcea viața căminului lor foarte apăsătoare. Astfel că viața de familie pentru Selenin era

și mai puțin decât „ceea ce ar fi trebuit să fie”, chiar decât slujba și numirea lui la curte.

Dar mai cu seamă atitudinea lui față de religie nu era „ceea ce ar fi trebuit să fie”. Ca toți oamenii din societatea lui și din vremea aceea, rupsese și el, fără cel mai mic efort, pe măsura evoluției intelectuale, cătușele superstițiilor religioase în care fusese crescut. Se eliberase de ele fără să știe nici el prea bine când și cum. Când era tânăr, pe vremea studenției și a prieteniei sale cu Nehliudov, fiind un om serios și cinstit, nu ascunsese aceasta eliberare de superstițiile religiei oficiale. Pe măsură însă ce treceau anii și el înainta în grad în slujbă, dar mai ales din pricina ofensivei conservatorismului în societate, această libertate spirituală începuse să-l cam încurce. Pe de o parte, acasă trebuia să asiste la slujba de înmormântare și la parastasele făcute la moartea tatălui său și să postească după dorința mamei sale, iar pe de altă parte, la serviciu era nevoit să ia parte la tedeumuri, sfeștanii și diferite alte slujbe – rar trecea o zi fără să vină în contact cu manifestările exterioare ale religiei, pe care nu avea cum să le ocolească. Așa că ar fi trebuit să aleagă una din două: ori să se prefacă a crede în ceea ce nu credea – iar el fiind un om cinstit, nu putea s-o facă – ori, socotind toate aceste manifestări drept minciună, să-și organizeze viața în așa fel, încât să nu fie nevoit să participe la aceasta minciună. Dar pentru a face un asemenea lucru atât de ușor la prima vedere, i se cerea foarte mult: nu doar ar fi avut mereu de înfruntat împotrivirea celor apropiați, ar fi trebuit să renunțe la întreaga lui situație, să demisioneze din slujbă și să sacrifice acel folos pe care credea că-l aducea oamenilor prin serviciul său și pe care nădăjduia să-l sporească în viitor. Ca să se hotărască la asta, ar fi trebuit să fie adânc convins de dreptatea sa. Convins era, cum nu se poate să nu fie convins orice om cu bun-simț din vremea noastră, care are unele noțiuni de istorie, care cunoaște originea religiilor, în genere, și originea și scindarea bisericii creștine îndeosebi. El nu putea să nu știe că are dreptate în a nu recunoaște doctrina bisericească oficială.

Dar sub presiunea condițiilor de viață, acest om cinstit își îngăduise numai o mică minciună. Își spusese că, pentru a susține că ceea ce este lipsit de logică, este într-adevăr așa, trebuie mai întâi să studieze acest illogic. Era o mică minciună, care-l târâse însă până la marea minciună în care se vedea împotmolit acum.

Punându-și întrebarea dacă ortodoxia, credința în care se născuse și crescuse, în care toți cei din jurul lui îi cereau să creadă și fără de care nu și-ar fi putut îndeplini mai departe slujba prin care se simțea folositor oamenilor, dacă deci această credință era sau nu dreaptă, Selenin hotărâse dinainte răspunsul. De aceea, pentru a-și lămuri problema, nu se îndreptase spre Voltaire, Schopenhauer, Spencer sau Comte⁷², ci spre cărțile de filosofie ale lui Hegel și spre operele religioase ale lui Vinet⁷³ și Homiakov⁷⁴

— și, firește, găsisse în ele răspunsul de care avea nevoie. Un răspuns care-l liniștea și care justifica doctrina religioasă în care fusese crescut, pe care mintea lui n-o mai recunoștea de mult ca adevărată, dar fără de care toată viața lui ar fi fost un șir de neplăceri, ce puteau fi înlăturate toate în cazul când o accepta. Își însușise toate sofismele obișnuite, care susțineau că rațiunea unui singur om nu poate pătrunde adevărul, că adevărul nu poate fi descoperit decât totalității oamenilor, că singurul mijloc al cunoașterii lui este revelația, care revelație este păstrată de biserică și așa

mai departe. Astfel putu să ia parte liniștit, fără să conștientizeze propria minciună, la tedeumuri, parastase, liturghii, să postească, să se închine la icoane și să-și vadă mai departe de serviciul care-i dădea iluzia că este de folos omenirii și-i aducea o mângâiere în viața de familie, lipsită de bucurii. Se socotea credincios și totuși simțea cu toată ființa că aceasta credință, mai mult decât orice altceva, nu era „ceea ce ar fi trebuit să fie”.

De aceea ochii îi erau totdeauna triști. De aceea, văzându-l pe Nehliudov, pe care-l cunoscuse pe vremea când toate minciunile acestea nu se cuibăriseră încă în el, își aminti cum fusese cândva și simți, mai mult decât oricând – mai ales după acea aluzie la convingerile sale religioase – că toate acestea nu erau „ceea ce ar fi trebuit să fie” și îl cuprinse o chinuitoare tristețe.

Același lucru îl simți și Nehliudov, după ce se risipi cea dintâi impresie de bucurie la revederea unui vechi prieten. De aceea, cu toate că-și făgăduiseră să se vadă, niciunul, nici celălalt nu făcură nici o încercare să se întâlnească și nici nu se mai revăzură în tot timpul șederii lui Nehliudov la Petersburg.

XXIV.

Ieșind de la Senat, Nehliudov porni pe jos împreună cu avocatul de-a lungul străzii. Avocatul îi porunci vizitiului său să meargă cu trăsura în urma lor și începu să-i povestească lui Nehliudov istoria acelui director de departament, prins în flagrant delict, despre care vorbiseră senatorii și care, în loc să fie trimis la ocnă, cum se cuvenea după lege, era numit guvernator în Siberia. După ce isprăvi de povestit această întâmplare murdară, mai istorisi, cu vădită plăcere, cum diferite persoane de vază furaseră fondul adunat pentru ridicarea unui monument, rămas neterminat, pe lângă care trecuseră în dimineața aceea; apoi cum amanta cutăruia a câștigat milioane la bursă; cum cutare și-a vândut nevasta, iar altul a cumpărat-o; și încă multe alte escrocherii și crime, săvârșite de diferiți înalți demnitari ai statului, care nu numai că nu se găseau la închisoare, dar ședeau în fotoliile prezidențiale ale diferitelor instituții. Aceste istorioare, din care părea să știe un număr nesfârșit, îi făceau multă plăcere avocatului, fiindcă arătau limpede că mijlocul pe care-l folosea el însuși pentru a câștiga bani era drept și nevinovat, față de mijloacele pe care le foloseau în același scop persoanele cele mai de vază din Petersburg. Tocmai de aceea fu foarte mirat când Nehliudov, fără să mai asculte până la capăt istoria matrapazlăcurilor unor persoane sus-puse, își luă rămas-bun de la el și, urcându-se într-o birjă, porni spre casă.

Nehliudov se simțea foarte mâhnit. Era mâhnit mai ales pentru că Senatul respinsese recursul și confirmase chinul fără noimă al nevinovatei Maslova, și pentru că această respingere îngreua îndeplinirea hotărârii sale neclintite de a-și uni soarta cu a ei. Îi sporeau mâhnirea și îngrozitoarele povestiri despre răul care domnea pretutindeni, pe care le istorisea avocatul cu atâta plăcere, precum și privirea rece și chiar ostilă a lui Selenin, altădată atât de apropiat, atât de sincer și de nobil.

Când Nehliudov se întoarse acasă, portarul îi întinse cu o mutră parcă disprețuitoare un bilet, pe care o femeie oarecare, după expresia lui, îl scrisese în antreu. Era un bilet de la mama Șustovei. Îi scria că venise

să-i mulțumească binefăcătorului, salvatorului fiicei sale și să-l roage, să-l implore să vină la ele pe ostrovul Vasilievski, strada a cincea, locuința cutare. Îi scria că trebuie să-l vadă neapărat în interesul Verei Efremovna. Și să nu se teamă că-l vor copleși cu recunoștința lor – ele ar fi bucuroase numai să-l vadă și atât. Îl ruga să vină, dacă se poate, a doua zi dimineață.

Îl mai aștepta un bilet de la un fost camarad al său, Bogatâriov, aghiotant imperial, pe care Nehliudov îl rugase să-i înmâneze personal împăratului cererea din partea sectanților. Acesta îi scria, cu scrisul lui mare și energic, că va da cererea în mână împăratului, după cum i-a făgăduit, dar că s-a gândit între timp că poate ar fi mai bine ca Nehliudov să se ducă întâi să vorbească chiar cu persoana de care depindea această chestiune.

După impresiile din ultimele zile, Nehliudov pierduse orice nădejde de a izbuti să realizeze ceva la Petersburg. Planurile pe care și le făcuse la Moscova i se păreau acum asemenea visurilor din tinerețe – totdeauna urmate de deziluzii, când oamenii dau piept cu viața. Cu toate acestea, socotea de datoria lui, cât timp mai stă la Petersburg, să facă tot ceea ce își pusese în gând să facă și hotărî să se ducă chiar a doua zi la Bogatâriov, apoi, după sfatul lui, la persoana de care depindea chestiunea sectanților.

Tocmai scosese din geantă cererea sectanților și o recitea, când auzi o bătaie la ușă și un fecior intră în odaie, anunțându-l că mătușa sa îl poartă sus la ceai.

Nehliudov îi spuse că va veni îndată și, după ce-și adună toate hârtiile în geantă, porni spre mătușa sa. Când să urce scara, zări pe fereastră, în stradă, perechea de cai roibi ai Mariettei și deodată își simți inima plină de bucurie și îi veni să zâmbescă.

Mariette, cu pălăria pe cap, îmbrăcată de data aceasta nu în negru, ci într-o rochie de culoare deschisă, era așezată cu o ceașcă în mână lângă fotoliul contesei; povestea ceva și-i străluceau de veselie ochii frumoși. În clipa în care Nehliudov intră în odaie, Mariette tocmai spusese ceva foarte comic și nu prea cuviincios – Nehliudov ghici aceasta după felul în care râdea buna și mustăcioasa contesă Katerina Ivanovna, cu tot trupul mare și gras scuturat de râs, în timp ce Mariette, cu o expresie mischievous⁷⁵ pe față, cu gura-i zâmbitoare puțin strâmbată și chipul energic și vesel ușor aplecat într-o parte, își privea în tăcere prietena.

Nehliudov înțelese din cele câteva cuvinte prinse de el că vorbeau despre cea de-a doua noutate a Petersburgului, despre pățania noului guvernator din Siberia, și că Mariette spusese în legătură cu aceasta ceva atât de hazliu, încât contesa nu izbutea să-și stăpânească râsul.

— Ai să mă faci să mor de râs, spuse ea și începu să tușească. Nehliudov le dădu buna ziua și se așeza alături de ele. Se și pregătea s-o judece în gând pe Mariette pentru superficialitatea ei, când aceasta, băgând de seamă privirea lui serioasă și oarecum nemulțumită, își schimbă numaidecât nu numai expresia de pe chip, dar chiar și dispoziția sufletească; o făcea anume ca să-i placă – lucru pe care-l dorise din prima clipă când îl revăzuse. Fu dintr-o dată serioasă, nemulțumită de viața ei, căutând parcă și năzuind spre ceva nelămurit, și asta cu toată sinceritatea, fără să se prefacă; intrase cu totul în starea sufletească a lui Nehliudov, pe care, de altminteri, n- ar fi putut s-o definească prin cuvinte.

Îl întrebă ce rezultate a obținut prin demersurile lui. Nehliudov îi vorbi

despre insuccesul de la Senat și despre întâlnirea cu Selenin.

— O, ce suflet curat! Un adevărat chevalier sans peur et sans reproche⁷⁶

Ce suflet curat! – exclamă cele două doamne, repetând epitetul sub care era cunoscut Selenin în societate.

— Cum e nevasta lui? întrebă Nehliudov.

— Nevasta? N-aș vrea s-o vorbesc de rău, dar ea nu-l înțelege deloc. Și, cum se poate? Până și el a fost pentru respingerea recursului? întrebă Mariette cu sinceră compătimire în glas. E îngrozitor! Îmi pare foarte rău pentru dânsa! adăugă ea, oftând.

Nehliudov se încruntă și, vrând să schimbe vorba, începu să-i povestească despre Șustova, care, datorită Mariettei, fusese eliberată din fortăreață. Îi mulțumi pentru intervenția ei pe lângă bărbatul său și se pregătea să-i spună cât de îngrozitor este să te gândești că această femeie și toată familia ei au suferit atât, numai pentru că nu s-a găsit nimeni care să se intereseze de ea, când Mariette îl întrerupse, exprimându-și toată indignarea:

— Te rog nici nu-mi vorbi de asta, spuse ea. Cum mi-a spus bărbatul meu că poate fi eliberată, tocmai asta m-a izbit: de ce au ținut-o înmormântată, dacă e nevinovată? spuse ea, ghicând parcă gândul lui Nehliudov. E revoltător, revoltător!

Contesa Katerina Ivanovna își dădea seama că Mariette cochetează cu nepotul ei și asta o amuza.

— Știi ce? spuse ea, profitând de o pauză în discuție. Vino mâine seară la Aline. Vine și Kieseweter. Vino și tu, se întoarce ea spre Mariette. Il vous a remarque⁷⁷, îi spuse ea nepotului. El spune că ceea ce spui tu (i-am povestit tot) e un semn bun și că ai să revii neapărat la Chrâstos. Vino negreșit.

Mariette, spune-i să vină, și vino și tu.

— Mai întâi, contesă, n-am nici un drept să-i dau prințului sfaturi, spuse Mariette, schimbând cu Nehliudov o privire care stabilea o deplină înțelegere între ei amândoi în privința felului cum trebuiau interpretate vorbele contesei și evangheliismul în genere, și apoi, știți că eu nu prea țin...

— Tu întotdeauna faci totul pe dos și după capul tău.

— Cum așa, după capul meu? Eu cred în Dumnezeu ca și cea mai simplă femeie de la țară, spuse ea, zâmbind. Iar în al treilea rând, urmă ea, mâine mă duc la Teatrul Francez.

— Aa! Ai văzut-o pe... Ah, cum îi zice? îl întrebă pe Nehliudov contesa Katerina Ivanovna.

Mariette rosti numele unei celebre artiste franceze.

— Să te duci neapărat s-o vezi, e extraordinară!

— La cine să mă duc mai întâi, ma tante, la actriță sau la predicator? întrebă Nehliudov, surâzând.

— Te rog foarte mult să nu mă necăjești!

— Eu aș zice: mai întâi la predicator, și apoi la actriță, ca să nu-mi piară chiar tot gustul pentru predică, adăugă Nehliudov.

— După părerea mea, e mai bine să începi cu Teatrul Francez și apoi să te pocăiești, spuse Mariette.

— Ia, vă rog, să nu mă luați în râs. Predicatorul e predicator și teatrul e teatru. Ca să-ți mântuiești sufletul nu-i deloc nevoie să-ți iei o mutră

spășită și să plângi întruna. E destul să crezi, și atunci totul e numai bucurie.

— Ma tante, vād că propovăduiești mai bine decât orice predicator.

— Știi ce, spuse Mariette, după ce se gândi puțin, vino mâine în loja mea.

— Mi-e teama că n-am să pot...

— Conversația fu întreruptă de un lacheu, care anunță sosirea unui

— musafir; era secretarul unei societăți de binefacere a cărei președintă era contesa.

— O, este omul cel mai plicticos din lume! Mai bine îl primesc dincolo și apoi mă întorc la voi. Toarnă-i un ceai, Mariette, spuse contesa, ieșind în camera de alături cu mersul ei iute și legănat.

Mariette își scoase mânușa, dezvelindu-și mâna mică, energică, destul de plată, cu degetul inelar încărcat de inele:

— Vrei un ceai? întrebă ea, apucând ceainicul de argint sub care ardea o lampă cu spirt. Îl ținea cu degetul cel mic ridicat în sus.

Fața ei luă o expresie serioasă și tristă.

— E foarte dureros pentru mine, foarte dureros, să mă gândesc că unii oameni la a căror părere țin foarte mult mă judecă după situația pe care o am.

Ai fi zis că era gata să plângă, rostind ultimele cuvinte. Cu toate că, analizându-le mai îndeaproape, aceste cuvinte nu aveau nici o semnificație sau una foarte nelămurită, ele îi păsură lui Nehliudov deosebit de profunde, sincere și pline de bunătate, atât de tare îl atrăgea privirea ochilor strălucitori care însoțea cuvintele acestei tinere, frumoase și elegante femei.

Nehliudov o privea în tăcere, fără să-și poată lua ochii de la fața ei.

— Poate îți închipui că nu te înțeleg, că nu înțeleg tot ce se petrece în dumneata? Gândește-te că ceea ce ai făcut e știut de toată lumea. C' est le secret de Polichinelle⁷⁸

Iar eu te admir și te aprob.

— Nu ai de ce să mă admiri. Am făcut încă atât de puțin.

— Asta nu are importanță. Eu înțeleg ce-i în sufletul dumitale și o înțeleg și pe ea. Ei, bine, bine, n-am să mai vorbesc despre asta, spuse ea, văzând o oarecare nemulțumire pe fața lui. Mai înțeleg și că, văzând de aproape toate chinurile și toată grozăviile ce se petrec în închisori – adăugă Mariette, dorind un singur lucru: să-l atragă spre ea, ghicând cu intuiția ei de femeie tot ce era însemnat și de preț pentru el – vre-i să-i ajuți pe cei care suferă din pricina nepăsării și a cruzimii oamenilor... Înțeleg că pentru asta poți să-ți dai și viața, și mi-aș da-o și eu. Numai că fiecare își are soarta lui...

— Și nu ești mulțumită de soarta dumitale?

— Eu? întrebă ea, speriată parcă de o asemenea întrebare. Eu trebuie să fiu mulțumită și sunt mulțumită. Este însă un glăscior care se trezește din când în când...

— Și acest glas nu trebuie lăsat să adoarmă, trebuie să-l asculți, spuse Nehliudov, căzând în capcană.

De multe ori după aceea Nehliudov își amintea cu rușine de această conversație cu Mariette; își aducea aminte de vorbele ei nu atât mincinoase, cât alese anume pentru el, precum și de fața ei – numai luare-aminte și înduioșare cu care asculta ceea ce-i povestea el despre grozăviile

de la închisoare și despre impresiile culese la țară.

Când se întoarse contesa, ei vorbeau nu numai ca doi prieteni vechi, dar ca prietenii cei mai intimi, care se înțelegeau de minune unul pe altul, în mijlocul oamenilor care nu izbuteau să-i înțeleagă.

Vorbeau despre nedreptatea celor puternici, despre chinurile celor slabi, despre mizeria poporului, în realitate însă ochii lor, cu privirile ațintite unul la altul, se întrebau: „Ai putea să mă iubești?” și răspundeau: „Da”, și dorința sexuală, înveșmântându-se în formele cele mai neașteptate și ademenitoare, îi atrăgea unul spre celălalt.

La plecare, ea îi spuse că va fi fericită ori de câte ori îi va putea fi de folos și că îl roagă să vină neapărat mâine seară la teatru, măcar pentru o clipă, căci avea să-i spună ceva foarte însemnat.

— Cine știe când am să te mai văd? adăugă ea, oftând, și începu să-și tragă mânușa pe mâna plină de inele. Așadar, spune-mi că ai să vii.

Nehliudov îi făgădui.

În noaptea aceea, rămas singur în odaia sa, Nehliudov se întinse pe pat, stinse lumina și multă vreme nu putu să adoarmă. Se gândea la Maslova, la sentința Senatului, la hotărârea lui de a o urma orice s-ar întâmpla, la renunțarea la proprietățile sale și, drept răspuns la toate aceste probleme, îi răsări în minte chipul Mariettei. Revăzu atât de limpede privirea și zâmbetul ei, când îi spusese oftând: „Cine știe când am să te mai văd”, încât îi zâmbi și el, ca și cum ar fi avut-o alături de el. „Oare fac bine că plec în Siberia? Oare am făcut bine, renunțând la toată averea mea?”

Dar la aceste întrebări nu-i veneau în minte decât răspunsuri nelămurite, în această noapte luminoasă de Petersburg, care pătrundea prin fereastra deschisă, cu storul tras pe jumătate. Toate se încurcau în capul lui. Căută să reînvie în sufletul său sentimentele de mai înainte și să-și amintească de gândurile care-l frământaseră mai deunăzi; aceste gânduri însă nu mai aveau puterea de convingere de altădată.

„Dar dacă toate acestea nu sunt decât niște născociri de-ale închipuirii mele și în realitate n-am să fiu în stare să trăiesc noua viață care mă așteaptă, dacă am să mă căiesc de ce am făcut?” se întrebă el și, neizbutind să-și dea un răspuns, îl cuprinse un sentiment de groază și de deznădejde atât de mare, cum nu mai simțise de mult. Încurcându-se tot mai tare în hățișul acestor gânduri, căzu într-un somn greu, cum i se întâmpla să doarmă pe vremuri, când pierdea sume mari la cărți.

XXV.

Nehliudov se trezi a doua zi dimineață cu impresia că făcuse în ajun ceva josnic.

Căută să-și reamintească toate întâmplările zilei trecute. Nu-și amintea să fi făcut nimic rău, nimic josnic, dar îl încercaseră gânduri rele în legătură cu hotărârile lui cele noi: căsătoria cu Katiușa, împărțirea pământului la țărani

– își spusese că toate acestea nu sunt decât visuri irealizabile, că n-o să poată îndura tot ce-l așteaptă, că planurile lui nu sunt în firea lucrurilor și că trebuie să trăiască așa cum a trăit până acum.

Nu făcuse nici o faptă urâtă, ci un lucru și mai rău: se lăsase stăpânit de gândurile din care se nasc faptele urâte. De o faptă rea te poți

lepăda și căi, pe când gândurile rele generează întotdeauna fapte urâte.

Fapta rea nu face decât să deschidă calea spre alte fapte rele, gândurile rele însă te trag pe această cale cu o putere căreia nu i te poți împotrivi.

Aducându-și aminte de gândurile sale din ajun, Nehliudov se miră cum de putuse măcar o clipă să le dea crezare. Oricât de nou și de greu era ceea ce se pregătea să facă, știa că acesta era singurul fel de viață cu puțință de acum înainte pentru el și că oricât de ușor și de firesc i s-ar fi părut să se întoarcă la viața de odinioară, aceasta ar fi însemnat pentru el moartea. Ispita de ieri o asemena cu ceea ce se întâmplă unui om care a dormit bine, dar care, trezindu-se, ar vrea să mai lenevească nițel în pat, deși știe că-l așteaptă o treabă însemnată și plăcută și că e timpul să se scoale.

Fiind ultima lui zi de ședere la Petersburg, se duse de dimineață pe ostrovul Vasilevski s-o vadă pe Șustova.

Aceasta locuia la etajul întâi. Nehliudov, după indicațiile portarului, nimeri la intrarea de serviciu, urcă o scară abruptă și intră de-a dreptul într-o bucătărie, unde mirosea puternic a mâncare. O femeie în vârstă, cu mânecile suflecate, cu șorț și cu ochelari pe nas, stătea în fața plitei și amesteca ceva într-o cratiță aburindă.

— Pe cine căutați? întrebă ea cu glas aspru, privindu-l peste ochelari pe vizitator.

Cum își spusese Nehliudov numele, fața femeii luă o expresie de spaimă și de bucurie totodată.

— Aa, prințul! exclamă ea, ștergându-și mâinile de șorț. De ce ați venit pe scara din dos? Binefăcătorul nostru! Eu sunt mama Șustovei. Era să piară fetița mea. Ne-ați salvat, spunea ea, încercând să ia mâna lui Nehliudov s-o sărute. Ieri am fost la dumneavoastră. M-a rugat sora mea mult. E și ea la noi. Pe aici, pe aici, poftiți după mine, spuse mama Șustovei, conducându-l pe Nehliudov printr-o ușă strimțată într-o săliță întunecoasă și tot potrivindu-și din mers când rochia, când părul. Sora mea, Kornilova, ați auzit poate de ea, a fost amestecată în niște chestiuni politice, adăugă ea în șoaptă, oprindu-se în fața unei uși închise. E o femeie foarte deșteaptă.

Deschise ușa și-l pofti pe Nehliudov într-o odaie mică, unde stătea așezată pe un divan, lângă o masă, o fată scundă, grasuță, cu păr blond cârlionțat, îmbrăcată într-o bluză de stambă în dungi. Obrazul ei rotund și palid semăna cu al maică-sii. În fața ei, într-un fotoliu, ședea încovoiat un tânăr, îmbrăcat într-o cămașă rusească cu gulerul brodat. Purta o mustăcioară mică, neagră, și barbă. Erau atât de cufundați în discuția lor, încât întoarseră capul spre ușă abia după ce intră Nehliudov în odaie.

— Lidia, e prințul Nehliudov, acela care...

Fata cea palidă sări nervos în picioare, își potrivește șuvița de păr căzută peste ureche și își aținti, speriată, ochii ei mari, cenușii asupra celui care intrase.

— Vasăzică, dumneata ești femeia aceea periculoasă, pentru care m-a rugat Vera Efremovna să intervin? spuse Nehliudov, zâmbind și întinzându-i mâna.

— Da, chiar eu, răspunse Lidia și zâmbi larg, dezvelind un șir de dinți minunați. Era un zâmbet blând, ca de copil.

— Mătușa mea a ținut mult să vă vadă. Mătușică, strigă ea din ușă cu glas dulce și plăcut.

— Vera Efremovna era foarte mâhnită de arestarea dumitale, spuse Nehliudov.

— Așezați-vă aici, sau mai bine aici, spuse Lidia, arătând spre fotoliul cam șubred, de pe care se ridicase tânărul. Vărul meu, Zaharov, spuse ea, observând privirea cu care îl cerceta Nehliudov.

Tânărul, zâmbind tot așa de blând ca și Lidia, îi dădu buna ziua oaspetelui și, după ce Nehliudov se așează în fotoliu, își luă un scaun de lângă fereastră și se așează alături de el. Din odaia vecina intră un licean de vreo șaisprezece ani, cu părul bălai și, fără să spună o vorbă, se așează pe pervazul ferestrei.

— Vera Efremovna e bună prietenă cu mătușa mea, eu aproape nu o cunosc, spuse Lidia.

În clipa aceea o femeie cu o față foarte plăcută și inteligentă, îmbrăcată cu o bluză albă și încinsă cu un cordon de piele, intră din odaia vecină.

— Buna ziua, vă mulțumim că ați venit, spuse ea, așezându-se pe divan alături de Lidia. Ce face Verocika? Ați văzut-o? Cu soarta ei cum se împacă?

— Nu se plânge de nimic, răspunse Nehliudov, susține că e de un calm olimpian.

— Da, asta e Verocika, spuse mătușa zâmbind, și clătinând din cap. Trebuie să o cunoști, pentru ca să-ți dai seama ce om minunat este. Totul pentru alții, nimic pentru ea.

— Da, pentru ea nu mi-a cerut nimic, singura ei grijă era pentru situația nepoatei dumitale. O durea mai ales faptul că a fost închisă fără să fie vinovată.

— Asta e adevărat, zise mătușa. E un lucru îngrozitor! La drept vorbind, a suferit din pricina mea.

— Nu-i adevărat, mătușă! spuse Lidia. Aș fi luat hârtiile și fără dumneata.

— Știu eu mai bine decât tine cum s-au petrecut lucrurile, răspunse mătușa. Vedeți, urmă ea către Nehliudov, totul s-a întâmplat numai pentru că cineva m-a rugat să-i păstrez câțva timp niște acte, iar eu, neavând o locuință, i le-am încredințat nepoatei mele. Chiar în aceeași noapte s-a făcut aici o percheziție, au găsit hârtiile, au ridicat fata și au ținut-o până acum la închisoare, cerându-i să le spună de la cine le-a primit.

— Eu însă nu le-am spus, vorbi repede Lidia, tot potrivindu-și nervos o șuviță de păr, care, de fapt, n-o supăra deloc.

— Nici n-am spus asta, răspunse mătușa.

— Dacă l-au ridicat pe Mitin, nu-i deloc vina mea, urmă Lidia, roșind și uitându-se neliniștit înjur.

— Nu mai vorbi despre asta, Lidocika, spuse maică-sa.

— De ce? Tocmai despre asta vreau să vorbesc, spuse Lidia, fără să mai zâmbească de data asta, înroșindu-se, învârtindu-și pe deget șuvița de păr și uitându-se înjur.

— Ai uitat ce a fost ieri când ai început să vorbești despre asta?

— N-am uitat... Lasă, mamă. Eu n-am spus acolo nimic, am tăcut și atâta tot. Când m-au întrebat în două rânduri despre mătușa și despre Mitin, le-am răspuns că nu știu nimic. Atunci ăla... Petrov...

— Petrov e un agent, un jandarm și un mare ticălos, o întrerupse mătușa, ca să-i explice lui Nehliudov vorbele nepoatei sale.

— Atunci el, urmă Lidia grăbită și tulburată, a încercat să mă convingă: „Tot ce ai să-mi spui n-o să facă nimănui nici un rău, ci dimpotrivă... Dacă ai să mărturisești adevărul, o să eliberez niște nevinovați, pe care poate îi chinuim degeaba”. Eu totuși i-am răspuns că nu știu nimic. Atunci el a urmat:

„Bine, nu-mi spune nimic, dar măcar nu tăgădui ceea ce am să-ți spun eu”. Și atunci a început să înșire mai multe nume, printre care și numele lui Mitin.

— Lasă mai bine asta, o întrerupse iar mătușa.

— Ah, mătușă, lasă-mă să vorbesc... urmă fata, tot uitându-se împrejur și trăgându-se de șuvița de păr. Și închipuiți-vă că a doua zi am aflat – mi s-a transmis prin băta în zid – că Mitin a fost arestat. M-am gândit numaidecât că eu l-am dat în vileag și lucrul acesta a început să mă chinuie atât de cumplit, încât era cât pe ce să-mi pierd mințile.

— S-a dovedit doar că a fost ridicat din cu totul altă pricină, spuse mătușa.

— Da, dar eu n-am avut de unde s-o știu. Credeam că eu l-am trădat. Umblam de colo-colo în celula mea și nu mă gândeam decât la asta. Mă culcam, mă acopeream și atunci parcă auzeam cum îmi șoptește cineva la ureche: l-ai trădat, l-ai trădat pe Mitin, l-ai trădat pe Mitin. Știam că era o halucinație, totuși glasul acela îmi răsuna mai departe în urechi. Nu puteam să adorm, nu puteam să nu mă gândesc mereu la asta. A fost îngrozitor! povestea Lidia tot mai tulburată, învârtind mereu pe deget șuvița ei de păr.

— Lidocika, liniștește-te, îi șopti maică-sa, punându-i mâna pe umăr. Dar Lidocika nu se putea opri.

— Și era cu atât mai îngrozitor, cu cât... începu ea, dar deodată izbucni în plâns, sări de pe divan și fugi din odaie, izbindu-se în treacăt de fotoliu.

Maică-sa se duse după ea.

— Ar trebui spânzurați, ticăloșii, spuse liceanul, care ședea pe pervazul ferestrei.

— Ce te apucă? îl întrebă maică-sa.

— Nimic... Am spus și eu așa, răspunse liceanul, apoi luă de pe masă o țigară și o aprinse.

XXVI

— Da, pentru tineri celula e un lucru îngrozitor, spuse mătușa, clătinând din cap și aprinzându-și și ea o țigară.

— Cred că pentru toți, spuse Nehliudov.

— Nu, nu pentru toți, răspunse mătușa. Pentru adevărații revoluționari mi s-a povestit că ar fi un prilej de odihnă, de liniștire. Un om urmărit o duce într-un zbulium neîncetat, fără să mai vorbim de lipsurile materiale, temându-se mereu pentru el și pentru alții, pentru cauza în numele căreia luptă, iar când într-o bună zi este arestat, atunci scapă de orice răspundere, poate să stea jos și să se odihnescă. Mi s-a spus că unii se bucură chiar când sunt arestați. Ei, dar pentru cei tineri, nevinovați – și de multe ori se întâmplă să ridice oameni nevinovați ca Lidocika – pentru ei primul șoc este îngrozitor. Și nu atât pentru că li se răpește libertatea, se

poartă grosolan cu ei, îi hrănesc prost, îi țin într-un aer viciat și-i fac să îndure tot felul de lipsuri. Asta n-ar fi nimic. Chiar dacă ar fi de trei ori mai multe lipsuri, ei le-ar răbda destul de ușor, dacă n-ar fi acea lovitură morală pe care o primești când ești arestat pentru prima oară.

— Ai încercat-o și dumneata?

— Eu? Am fost închisă de două ori, răspunse mătușa cu un zâmbet trist și blând. Când m-au închis pentru întâia oară, fără să am vreo vină, urmă ea, eram de douăzeci și doi de ani, aveam un copil și eram însărcinată cu al doilea. Și oricât de greu mi-a fost să-mi pierd libertatea, să mă despart de copil, de bărbat, toate acestea n-au fost nimic față de ceea ce am simțit când am înțeles că am încetat de a mai fi un om și am devenit un simplu obiect.

Am vrut să-mi iau rămas-bun de la fetița mea, dar mi s-a spus să urc imediat în trăsură. Am întrebat unde sunt dusă și mi s-a răspuns că am să aflu când o să ajung. Am întrebat de ce anume sunt învinuită și nu mi s-a răspuns nimic. Când după interogatoriu m-au dezbrăcat de hainele mele și m-au îmbrăcat în haine de pușcăriașă, m-au dus pe sub niște bolți, au deschis o ușă, m-au împins într-o chilie și apoi m-au încuiat și m-au lăsat singură, numai cu santinela cu arma la umăr, care se plimba în tăcere prin fața ușii și se uita din când în când prin ferestruica zăbreliată în celula mea, m-a copleșit deodată tot amarul de pe lume. Țin minte că ceea ce m-a izbit în chip deosebit a fost faptul că ofițerul de jandarmi care m-a interogat mi-a oferit o țigară. Deci, m-am gândit, știe că le place oamenilor să fumeze și trebuie să știe și că le plac libertatea, lumina, că mamele își adoră copiii și copiii mama. Atunci cum de-au fost în stare să mă rupă fără milă de tot ce mi-era drag și să mă închidă ca pe o sălbăticiune? Asemenea lucruri nu se pot trăi fără să lase urme. Dacă ai crezut în Dumnezeu și în oameni, dacă ai crezut în dragostea oamenilor față de semenii lor, după o întâmplare ca asta, încetezi să mai crezi. Eu de atunci nu mai cred în oameni și m-am înrăit, încheie ea cu un zâmbet.

În odaie, pe aceeași ușă pe care ieșise Lidia, intra mama ei, care își anunță oaspeții că fata e prea tulburată și nu mai poate veni.

— Te întrebi pentru ce au distrus o viața tânără, fără nici o vină? spuse mătușa. Mă doare îngrozitor faptul acesta, pentru că s-a întâmplat, fără să vreau, din pricina mea.

— Cu ajutorul lui Dumnezeu, la aer, la țară, o să se îndrepte ea, zise mama, o s-o trimitem la taică-său.

— Să nu fi fost dumneavoastră, se prăpădea, adăugă mătușa. Vă mulțumim. Doream să vă întâlnesc ca să vă rog să-i transmiteți o scrisoare Verei Efremovna, spuse ea, scoțând un plic din buzunar. Nu-i închisă, puteți s-o citiți și apoi s-o rupeți sau să i-o înmânați, după cum vă îndeamnă convingerile dumneavoastră. Nu conține nimic compromițător.

Nehliudov luă scrisoarea, îi făgădui s-o transmită, apoi se ridică în picioare, își lua rămas-bun și plecă.

Lipi plicul fără să citească scrisoarea, hotărât s-o transmită persoanei căreia îi era adresat.

XXVII.

Ultima chestiune care îl mai reținea pe Nehliudov la Petersburg era cea

a sectanților, a căror cerere către împărat avea de gând s-o înainteze prin fostul său camarad de regiment, aghiotantul Bogatâriov. Dimineața se duse la Bogatâriov acasă și-l găsi luându-și gustarea de dimineață, gata de plecare. Bogatâriov era un bărbat de statură mijlocie, îndesat, înzestrat cu o putere fizică neobișnuită – putea îndoi cu mâinile o potcoavă – om bun, cinstit, sincer și chiar cu vederi liberale. Cu toate aceste calități ale sale, avea trecere la curte, îl iubea pe împărat și toată familia imperială și izbutea, trăind în aceste înalte sfere, să nu vadă decât părțile bune și să nu ia parte la nimic rău sau necinstit. Niciodată nu critica pe nimeni, nici oamenii, nici măsurile luate de ei, tăcea sau spunea cu glas tare și îndrăzneț, aproape strigând, ceea ce simțea nevoia să spună, însoțindu-și adesea vorbele cu un râs tot atât de tare și de zgomotos. Și nu făcea aceasta din diplomație, ci pentru că așa îi era firea.

— Bine ai făcut că ai venit. Nu vrei să iei o gustare? Ia loc. Să știi că biftecul e minunat. Întotdeauna îmi place să încep cu ceva substanțial și să sfârșesc tot așa! Ha! Ha! Ha! Atunci toarnă-ți un păhărel de vin, spuse el arătând spre carafa cu vin roșu. Tocmai mă gândeam la tine. Cererea ta am s-o dau eu, am s-o dau chiar în mâna împăratului, poți să te bizui pe mine, m-am gândit numai că n-ar fi rău să treci mai întâi pe la Toporov.

La auzul acestui nume, Nehliudov se încruntă.

— Totul depinde de el. Oricum i se va cere să-și dea părerea. Și, cine știe, s-ar putea să-ți aprobe cererea chiar el personal.

— Dacă mă sfătuiești tu, o să mă duc.

— Foarte bine. Ei, ia zi, ce efect are vinul asupra ta? întrebă cu același glas tare Bogatâriov.

— Mă simt hipnotizat, răspunse Nehliudov.

— Hipnotizat? repetă Bogatâriov și răsă cu poftă. Vasăzică, nu vrei să guști nimic? Bine, cum vrei. Își șterse mustățile cu șervetul. Așadar, te duci? Dacă el nu-ți face treaba, să-mi aduci înapoi cererea mie și o dau eu chiar mâine, adăugă el, apoi se ridică de la masă, făcu cu un gest larg semnul crucii, și începu să se încingă cu centironul și cu sabia. Și acum la revedere, trebuie s-o iau dinloc.

— Ieșim împreună, spuse Nehliudov, strângând cu plăcere mâna lată și puternică a lui Bogatâriov și se despărți de el pe treptele casei, rămânând ca întotdeauna cu impresia plăcută de ceva sănătos, sincer și plin de prospețime.

Cu toate că nu se aștepta la vreun rezultat bun, Nehliudov, urmând sfatul lui Bogatâriov, se duse la Toporov, de care depindea chestiunea sectanților.

Funcția pe care o ocupa Toporov cuprindea în însăși menirea ei o contradicție, pe care putea să n-o vadă doar un om mărginit la minte și lipsit de orice simț moral. Toporov avea amândouă aceste însușiri negative. Contradicția pe care o cuprindea funcția lui Toporov era următoarea: menirea ei era să susțină și să apere prin mijloace din afară, inclusiv prin silnicie, instituția bisericii, care pretinde că este întemeiată de însuși Dumnezeu și deci nu poate fi subminată nici de puterile iadului și de nici o putere omenească. Aceasta instituție sfântă, dumnezeiască și cu neputință de clintit trebuia să fie susținută și apărată de acea instituție omenească în fruntea căreia se afla Toporov împreună cu funcționarii săi. Toporov nu-și dădea seama de această contradicție sau nu voia să-și dea seama și de

aceea era foarte îngrijorat ca nu cumva vreun preot catolic, vreun pastor sau vreun sectant să distrugă această biserică, pe care n-o puteau cînta nici puterile iadului. Toporov, ca toți oamenii lipsiți de adevăratul sentiment religios, întemeiat pe conștiința egalității și a frăției între oameni, era foarte convins că poporul e alcătuit din ființe cu totul diferite de el însuși și că are neapărat nevoie de lucrul de care el se poate foarte bine lipsi. În fundul sufletului său nu credea în nimic și găsea acest fapt foarte comod și plăcut, dar se temea ca nu cumva poporul să ajungă în aceeași stare de spirit și socotea ca pe o datorie sfântă – după expresia lui – să păzească poporul de una ca asta.

După cum în cărțile de bucate se spune că racilor le place să fie fierți de vii, el era deplin convins că poporului îi place – nu la figurat, ca în cărțile de bucate, ci la propriu – să fie superstițios.

Poziția lui față de religia pe care o sprijinea era aidoma cu a unui crescător de găini față de mortăciunile cu care-și hrănește păsările: mortăciunile sunt dezgustătoare, dar găinilor le plac și de aceea trebuie hrănite cu mortăciuni.

Toți sfinții aceștia din Iver, din Kazan și din Smolensk nu sunt bineînțeles decât dovezi de grosolană idolatrie, dar poporul îi iubește și crede în ei și de aceea aceste superstiții trebuie întreținute. Astfel gândea Toporov, fără să-și dea seamă că, dacă poporului îi plac superstițiile, este numai fiindcă s-au găsit întotdeauna și se găsesc și acum oameni cruzi ca el, care nu-și folosesc cultura dobândită cum ar trebui, adică ajutând poporul să iasă din bezna ignoranței, ci, dimpotrivă, îl înfundă și mai tare în ea.

Când Nehliudov intră în sala de așteptare a lui Toporov, acesta stătea de vorbă în biroul său cu o stareță de mănăstire, o aristocrată, femeie foarte energică, care răspândea și susținea ortodoxia în ținuturile de vest, printre uniții readuși cu forța la credința pravoslavnică.

Funcționarul pe care Nehliudov îl găsi în sala de așteptare îl întrebă în ce chestiune a venit și, aflând că acesta avea de gând să înmâneze cererea sectanților împăratului, îi ceru voie s-o vadă și el. Nehliudov i-o întinse și funcționarul intră cu cererea în mână în biroul lui Toporov. Călugărița cu comă, vâl lung și trenă neagră fluturând în urma ei, ieși din cabinet ținând în mâinile ei albe cu unghii îngrijite niște mătănii de topaz și se îndreptă spre ieșire. Nehliudov avu de așteptat până să fie poftit înăuntru. Toporov citea cererea, și clătina din cap, neplăcut surprins de cele scrise atât de limpede și hotărât.

„Dacă această cerere cade în mâinile împăratului, ar putea să ridice unele probleme neplăcute și să dea naștere la încurcături”, își spuse el după ce termina de citit. Puse cererea pe masă, sună și dădu ordin să fie poftit Nehliudov.

Își amintea de povestea acestor sectanți – îi mai trecuse prin mână o cerere de-a lor. Cu acești creștini care se depărtaseră de la ortodoxie se făcuse mai întâi o încercare de a-i readuce în sânul ei, apoi fuseseră judecați, dar tribunalul îi achitase. Atunci arhiereul și guvernatorul, sub cuvânt că toate căsătoriile încheiate după ritul lor ar fi ilegite, hotărâseră să-i deporteze în locuri diferite, despărțindu-i pe soți de soții și pe părinți de copii. Acești soți și părinți cereau acum să nu fie despărțiți. Toporov își aminti când anume îi căzuse în mână pentru prima oară această chestiune.

Și atunci șovăise dacă nu-i mai bine să închidă dosarul. Dar nu văzuse nici un rău în a confirma ordinul de deportare în diferite ținuturi a membrilor acestor familii de țărani, pe când a-i lăsa pe loc putea să aibă o înrăurire rea asupra restului populației, îndemnând-o la îndepărtarea de ortodoxie. Și cum, pe lângă asta, chestiunea vădea râvna arhiereului, Toporov o lăsase să-și urmeze cursul.

Acum însă, cu un apărător ca Nehliudov, care avea relații la Petersburg, afacerea putea fi înfățișată suveranului ca un act de cruzime sau putea ajunge în paginile ziarelor străine; de aceea Toporov luă o hotărâre neașteptată.

— Bună ziua, spuse el, cu aerul unui om foarte ocupat, întâmpinându-l pe Nehliudov în picioare și trecând de-a dreptul la miezul chestiunii. Cunosc această afacere. Îndată ce mi-am aruncat o privire asupra numelor, mi-am și adus aminte de această poveste nenorocită, spuse el, luând în mână cererea de pe masă. Vă sunt foarte recunoscător că mi-ați reamintit de ea.

Autoritățile guberniale au fost prea zeloase...

Nehliudov tăcea, privind cu un sentiment de dușmănie față palidă și neclintită ca o mască a lui Toporov.

— Am să dau ordin ca această măsură să fie anulată, iar oamenii să se întoarcă la casele lor.

— Atunci nu mai e nevoie să înaintez cererea mai departe? întrebă Nehliudov.

— Sigur că nu. Vă făgăduiesc s-o rezolv eu, spuse el apăsând pe acel eu, pe deplin convins că cinstea, cuvântul lui sunt cea mai bună cheazășie. De altfel, cel mai bun lucru ar fi să scriu chiar acum. Luați loc, vă rog.

Toporov se așeză la masă și începu să scrie. Nehliudov, rămas în picioare, se uita de sus la țeasta aceea pleșuvă, la mâna cu vene groase și albastre care mânua cu repeziciune condeiul și se mira de ce omul acesta nepăsător față de tot și de toate s-a apucat cu atâta râvnă să scrie dispoziția. Oare de ce...?

— Așa! spuse Toporov, lipind plicul, puteți să-i înștiințați de aceasta pe clienții dumneavoastră, adăugă el, strâmbându-și buzele într-un fel de zâmbet.

— Mă întreb atunci pentru ce au suferit oamenii aceștia? întrebă Nehliudov, luând plicul.

Toporov își ridică, zâmbind, capul, ca și cum întrebarea i-ar fi făcut o deosebită plăcere.

— La asta nu vă pot răspunde. Pot să vă spun că interesele poporului, pe care noi le ocrotim, sunt atât de însemnate, încât zelul exagerat uneori în problemele credinței e mai puțin grav și primejdios decât nepăsarea exagerată, care domnește astăzi, față de ele.

— Dar cum se poate să calci în numele religiei cele mai de seamă principii ale binelui și să desparți membrii unei familii...?

Toporov zâmbea cu aceeași îngăduință, găsim pesemne drăguț ceea ce-i spunea Nehliudov, dar orice ar fi spus Nehliudov i-ar fi părut lui Toporov, care-l privea de la înălțimea situației sale de om de stat, capabil să cuprindă lucrurile în ansamblu, că are haz, deși cam mărginit.

— Din punctul de vedere al unui individ particular, ar putea să pară așa, din punctul de vedere al statului însă, lucrurile stau oarecum altfel;

dar respectele mele, adăugă Toporov, plecându-și capul și întinzându-i mâna.

Nehliudov i-o strânse în tăcere și ieși repede, cu părerea de rău că fusese nevoit să strângă acea mână.

„Interesele poporului, repetă el în gând cuvintele lui Toporov, interesele tale, numai ale tale”, își spunea Nehliudov, ieșind din birou.

Îi trecură o clipă prin minte toate acele persoane asupra cărora se exercita activitatea instituțiilor care restabilesc dreptatea, apără credința și educă poporul: țărancă pedepsită pentru că a vândut fără autorizație rachiu, flăcăul pedepsit pentru furt, vagabondul pentru vagabondaj, incendiatorul pentru că a pus foc, bancherul pentru delapidare, nenorocita aceea de Lidia, arestată numai pentru a-i smulge informații folositoare, sectanții închiși pentru încălcarea dogmelor ortodoxiei, Gurkievici, care-și dorise o constituție

– și Nehliudov își dădu seama într-un chip deosebit de limpede că toți oamenii aceștia erau ridicați, închiși sau deportați nu pentru că ar fi încălcat legea, săvârșind delikte grave, ci numai pentru că îi împiedicau pe funcționari și pe bogătași să se bucure în tihnă de bogățiile pe care le adunau în dauna poporului.

Atât țărancă aceea care făcea negoț cu băuturi spirtoase fără autorizație, cât și hoțul care colinda orașul, precum și Lidia cu manifestele ei, și sectanții care luptau împotriva superstițiilor, și Gurkievici cu constituția lui, toți îi stânjeneau pe acești funcționari sau bogătași. Nehliudov vedea cât se poate de limpede că toți acești funcționari, începând cu bărbatul mătușii lui, cu senatorii și cu Toporov, până la acei domni curăței și cuviincioși de la birourile din ministere nu se gândeau cătuși de puțin că suferă niște oameni care nu au nici o vină pentru starea de lucruri existentă, ci erau preocupați numai cum să-i îndepărteze pe cei care le păreau primejdioși.

Așadar, nu numai că nu se respecta principiul care spune că-i mai bine să ierți zece vinovați, decât să osândești un singur nevinovat, ci dimpotrivă – se pedepseau zece oameni pașnici, pentru unul singur cu adevărat primejdios, întocmai cum pentru a îndepărta o cangrenă, e nevoie să tai și țesut sănătos.

Această explicație îi părea lui Nehliudov foarte simplă și clară, dar tocmai simplitatea și claritatea îl făceau să se îndoiască de corectitudinea ei. Nu era cu puțință ca un fenomen atât de complicat să aibă o explicație atât de simplă și de înspăimântătoare; era cu neputință ca toate vorbele acelea despre dreptate, bunătate, despre lege, credința, Dumnezeu etc., să nu fie decât vorbe, care să ascundă cea mai grosolană cupiditate și cruzime.

XXVIII.

Nehliudov ar fi plecat chiar în seara aceea, dacă nu i-ar fi făgăduit Mariettei să treacă pe la teatru. Deși își dădea seama că n-ar fi trebuit să meargă, se duse, înșelându-se pe sine însuși că e dator să-și respecte cuvântul.

„Pot să mă împotrivesc acestei ispite? se întrebă el, fără a fi prea sincer. Am să încerc să văd pentru ultimă oară.”

Își puse fracul și ajunse la teatru la actul al doilea al veșnicei Dame aux camelias⁷⁹, în care o actriță venită dintr-o altă țară arăta încă o dată publicului într-un chip nou cum mor femeile tuberculoase. Teatrul era ticsit de lume. Nehliudov fu îndreptat numaidecât, cu deosebit respect, spre loja de rangul întâi a Mariettei.

Pe culoar stătea un lacheu în livrea, care îl salută pe Nehliudov ca pe o persoană cunoscută și-i deschise ușa lojei.

Spectatorii din lojile de vis-a-vis, cei de la parter, așezați sau în picioare, toate acele capete cărunte, abia surite, chele, pomădate sau ondulate – toți erau cu ochii ațintiți asupra unei actrițe slabe, numai piele și os, foarte elegant îmbrăcată în mătăsuri și dantele, care rostea un monolog cu glas și gesturi nefirești. Când se deschise ușa lojii, se auzi în sală un ssst! Un curent de aer rece și altul de aer cald îl izbiră în față pe Nehliudov.

În lojă se aflau Mariette, o doamnă necunoscută, cu o pelerină roșie pe umeri și cu o pieptănătură înaltă și complicată, și doi bărbați: un general, bărbatul Mariettei, înalt și arătos, cu față severă și neclintită, cu nas acvilin, cu pieptul scos în afară, bine căptușit cu vată, ca la militari, și un domn blond, chel, cu gropița în bărbia rasă, între favoriții lungi și impunători.

Mariette, grațioasă, zveltă, elegantă, într-o rochie decoltată care lăsa să i se vadă umerii plini și frumos modelați, coborând lin de la gât la brațe și cu o aluniță la ceafă, își întoarse numaidecât capul spre Nehliudov, îi arătă cu evantaiul scaunul din spatele ei, și îl salută recunoscătoare cu un zâmbet care lui îi păru plin de subînțelesuri. Bărbatul ei, cu calmu-i obișnuit, se uită la Nehliudov, salutându-l cu o ușoară înclinare a capului. Din privirea pe care o schimbă cu nevastă-sa, din întreaga lui ținută, se vedea numaidecât că era stăpânul și mândrul posesor al unei femei frumoase.

Cum se sfârși monologul, teatrul răsună de un ropot de aplauze. Mariette se sculă în picioare și, ridicându-și ușor cu mâna fusta foșnitoare de mătase, trecu în fundul lojii și i-l prezentă pe Nehliudov bărbatului ei. Generalul spuse, zâmbind din ochi, că e bucuros de cunoștință, apoi, calm și nepătruns, se cufundă în tăcere.

— Trebuia să plec astă-seară, dar v-am făgăduit că vin... spuse Nehliudov, uitându-se la Mariette.

— Dacă nu ții să mă vezi pe mine, ai să vezi cel puțin o artistă deosebită, răspunse ea la subînțelesul vorbelor lui. Nu-i așa că a fost minunată în ultimă scenă? se întoarse ea către bărbatul său.

Acesta încuviință din cap.

— Pe mine nu mă mai mișcă, spuse Nehliudov. Am văzut în ultimul timp atâtea suferințe reale, încât...

— Dar ia loc și povestește-ne.

Generalul asculta și ochii îi zâmbeau din ce în ce mai ironic.

— Am fost s-o văd pe femeia aceea, căreia după atâta amar de vreme i s-a dat drumul din temniță; e o ființă distrusă.

— E femeia despre care ți-am vorbit, îi spuse Mariette soțului ei.

— Da, sunt foarte bucuros că a putut fi eliberată, spuse el liniștit, clătinând din cap și zâmbind pe sub mustață, de-a dreptul ironic, după cum îi păru lui Nehliudov. Mă duc să fumez.

Nehliudov așteptă ca Mariette să-i spună acel ceva pe care avea să i-l

spună, dar ea nu făcea decât să glumească și să vorbească despre piesa care, după părerea ei, ar fi trebuit să-l impresioneze în chip deosebit pe Nehliudov.

Nehliudov înțelese repede că Mariette nu avea să-i spună nimic, că voise numai să i se arate în toată splendoarea toaletei de seară, cu umerii goi și cu alunița de pe ceafă, lucru care îi făcea plăcere și-l dezgusta totodată.

Valul acela de vrajă care acoperea toate acestea nu dispăruse cu totul pentru Nehliudov, dar el începuse să întrezărească tot ceea ce se ascundea sub acest vâl. Se uită la Mariette și o admiră, dar știa că era o mincinoasă, că trăiește cu un bărbat care-și face carieră cu prețul lacrimilor și al vieții a sute și sute de oameni și că ea nu se sinchisea de asta; că tot ce îi spusese ieri nu era decât o minciună, că ea dorea numai, fără să știe prea bine de ce, să-l facă s-o iubească, ceea ce îl atrăgea și-l degusta totodată. De câteva ori vru să plece, puse mâna pe pălărie și totuși n-o făcu. În sfârșit, când bărbatul ei se înapoie în lojă, cu mustățile lui dese îmbâcsite cu miros de tutun, și se uită cu un dispreț ocrotitor la Nehliudov, nemairecunoscându-l parcă, Nehliudov se grăbi să iasă pe ușă, pe culoar, își luă paltonul și părăsi teatrul.

În drum spre casă, pe Nevski Prospekt, Nehliudov observă fără să vrea o femeie înaltă, foarte bine făcută, excentric și elegant îmbrăcată, care mergea cu pas măsurat pe trotuar înaintea lui. Toți trecătorii se întorceau spre ea și o priveau. Din expresia feței și din întreaga ei înfățișare se vedea că e perfect conștientă de nefasta ei putere. Nehliudov, care mergea mai repede, o ajunse și fără să vrea o privi și el în față. Obrazul ei, ușor fardat, probabil era frumos și femeia îl străfulgeră cu ochii ei strălucitori și îi zâmbi. Și, ciudat lucru, Nehliudov își aminti numaidecât de Mariette, fiindcă și de data aceasta încercase acel sentiment de atracție și de dezgust pe care-l simțise la teatru. Trecu repede înainte, furios pe el însuși, coti pe Morskaja și ieși pe chei, unde începu să se plimbe încolo și înapoi, spre mirarea gardianului.

„La fel mi-a zâmbit și cea de la teatru în clipa când am intrat în lojă. Și amândouă zâmbetele au același înțeles. Singura diferență este că aceasta spune de-a dreptul și deschis: «Dacă ai nevoie de mine, ia-mă, iar dacă nu, vezi-ți de drum», iar cealaltă se preface că se gândește la cu totul altceva, că e frământată de sentimente înalte și alese, când, de fapt, nu urmărește decât același lucru. Cea dintâi măcar e sinceră, pe când cealaltă minte. Ba mai mult, pe prima nevoia a împins-o să facă ceea ce face, pe când cealaltă se joacă, se distrează cu această minunată, dezgustătoare și înspăimântătoare patimă. Asta e o femeie de stradă – o apă murdară, urât mirositoare, care se oferă acelor a căror sete întrece dezgustul; cealaltă, de la teatru, e otrava care înveninează pe nesimțite tot ce atinge.»

Își aduse aminte de legătura lui cu soția mareșalului nobilimii și-l năpădiră amintiri rușinoase. „Dezgustător este animalul din om! se gândi el, dar cât timp cel puțin se arată pe față așa cum este, poți de la înălțimea vieții tale spirituale să-l vezi și să-l disprețuiești; dacă îi rezisti sau nu, rămâi totuși ceea ce ai fost. Când însă animalul acesta se ascunde sub o mască pseudoestetică și aparent poetică și-ți câștigă admirația, divinizând animalul, atunci nu mai ești în stare să deosebești binele de rău. Atunci este într-adevăr îngrozitor.»

Nehliudov vedea acum aceasta tot atât de limpede cum vedea în fața lui palatele, santinelele, fortăreața, fluviul, bărcile, bursa.

Și așa cum în noaptea aceea nu domnea întunericul odihnitor, aducător de liniște, ci stăruia o lumină tulbure, stranie, tristă, al cărei izvor nu se vedea, tot astfel în sufletul lui Nehliudov nu mai era acel odihnitor întuneric al necunoașterii. Totul ieșise la lumină. Era limpede că tot ce este superficial socotit însemnat și bun nu are nici o valoare sau e dezgustător și că toată strălucirea aceasta, tot luxul acesta acoperă crime străvechi, intrate în obișnuință, care nu numai că nu sunt pedepsite, dar care triumfă, poleite cu tot farmecul pe care sunt în stare să-l născocească oamenii.

Nehliudov ar fi vrut să uite toate acestea, să nu le vadă, dar nu mai era cu putință. Cu toate că nu vedea izvorul de lumină care-i dezvăluia totul în minte, așa cum nu vedea nici izvorul luminii răspândite asupra Petersburgului, și deși lumina aceasta îi părea tulbure, tristă și stranie, nu putea să nu vadă ceea ce i se dezvăluise în această lumină și se simțea bucuros și neliniștit în același timp.

XXIX.

Cum se întoarse la Moscova, Nehliudov se duse numaidecât la spitalul închisorii să-i dea Maslovei trista veste că Senatul a confirmat sentința tribunalului și că trebuie deci să se pregătească să plece în Siberia.

Avea foarte puțină nădejde în cererea către împărat, pe care i-o făcuse avocatul și pe care o ducea acum la închisoare, s-o semneze Maslova. De fapt, oricât de ciudat s-ar părea, nici nu mai dorea să izbutească. Se obișnuise cu gândul plecării în Siberia, al traiului printre deportați și ocnași și- i era greu să-și închipuie cum ar fi orânduit viața lui și a Maslovei în cazul unei achitări. Își aminti de cuvintele scriitorului american Thoreau care, pe vremea când în America exista încă sclavia, susținea că într-un stat în care sclavia este admisă de lege și chiar ocrotită, singurul loc potrivit pentru un cetățean cinstit este închisoarea. La fel gândea și Nehliudov, mai ales după vizita lui la Petersburg, după tot ce văzuse și descoperise acolo.

„Da, astăzi în Rusia singurul loc potrivit pentru un om cinstit este închisoarea!” își spunea el și chiar simțea lucrul acesta în timp ce se apropia de închisoare. Portarul infirmeriei, recunoscându-l pe Nehliudov, îi spuse că Maslova nu se mai află acolo.

— Dar unde e?

— Iar la închisoare.

— De ce au mutat-o? întrebă Nehliudov.

— Nu știți ce soi de oameni îs femeile astea, Excelență? spuse portarul zâmbind disprețuitor. S-a încurcat cu felcerul, și doctorul-șef a trimis-o înapoi.

Niciodată n-ar fi crezut Nehliudov că Maslova și sentimentele ei ar putea să însemne atât de mult pentru el. Această veste îl ului. Simți ceea ce simte un om când afla de o mare și neașteptată nenorocire. Inima i se strânse de durere. Primul sentiment pe care îl încercă la această veste fu rușinea. Mai înainte de toate se socoti un caraghios, fiindcă fusese în stare să-și închipuie și să se bucure că s-a petrecut o schimbare în starea sufletească a Maslovei. Toate vorbele ei că n-ar vrea să-i primească jertfa,

toate lacrimile și muștrările ei, se gândi el, nu erau decât vicleniile unei femei stricate, care nu dorea decât să scoată cât mai mult de la el. I se părea acum că la ultima vizită chiar întrevăzuse în ea unele semne, care arătau limpede neputința unei schimbări și care acum se adevereau. Toate aceste îi trecură fulgerător prin minte, în timp ce mașinal își puse pălăria pe cap și părăsi infirmeria.

„Ce să fac acum? se întrebă el. Sunt oare legat de ea? Nu m-a eliberat această purtare a ei?”

Dar cum își puse această întrebare, își dădu numaidecât seama că, părăsind-o pe Maslova și socotindu-se liber, n-ar pedepsi-o pe ea, lucru pe care îl dorea, ci pe el însuși și simți că-l cuprinde frica.

„Nu! Ceea ce s-a întâmplat nu poate să schimbe, ci doar să-mi întărească hotărârea. N-are decât să facă ce vrea – să se încurce cu felcerul dacă vrea – o privește... Eu sunt dator să fac ceea ce îmi cere conștiința, își spuse el. Iar conștiința mea cere să-mi sacrific libertatea pentru ispășirea păcatului meu și hotărârea mea de a mă căsători cu ea, fie și numai de formă, și de a pleca cu ea acolo unde va fi trimisă rămâne neschimbată”, își spuse el cu îndârjită încăpățănare, părăsind infirmeria și pornind cu pas hotărât spre porțile mari ale închisorii. La poartă îl ruga pe gardianul de serviciu să-i comunice directorului că ar vrea s-o vadă pe Maslova. Gardianul îl știa pe Nehliudov și, ca unei cunoștințe, îi spuse noutatea cea mare a închisorii: căpitanul își dăduse demisia și în locul lui venise un alt director, foarte aspru.

— Acum e mare severitate la noi! E jale! spuse gardianul. Directorul e aici. O să i se raporteze imediat.

Într-adevăr, directorul era în închisoare și după scurt timp ieși să-l întâlnească pe Nehliudov. Noul comandant era un bărbat înalt, slab, cu umerii obrajilor ieșiți, posac și încet în mișcări.

— Întrevederile cu deținuții nu sunt îngăduite decât în anumite zile, în vorbitor, spuse el, fără să se uite la Nehliudov.

— Da, dar deținuta pe care vreau s-o văd trebuie să iscălească o cerere către împărat.

— Puteți să mi-o dați mie.

— Trebuie s-o văd personal. Mi se dădea întotdeauna voie înainte.

— Asta a fost înainte, spuse directorul, aruncându-i o privire iute lui Nehliudov.

— Am o autorizație de la guvernator, stăruie Nehliudov scoțând portofelul din buzunar.

— Să văd, făcu directorul, tot fără să-l privească în față și, luând hârtia cu degetele lui lungi, albe și osoase, cu arătătorul împodobit cu un inel de aur, începu s-o citească. Pofțiți în cancelarie, spuse el.

De data aceasta nu era nimeni în cancelarie. Directorul se așeză la o masă și începu să răsfoiască niște hârtii, cu vădita intenție de a fi de față la întâlnire. Când Nehliudov îl întrebă dacă n-o poate vedea și pe deținuta politică Bogoduhovskaia, directorul îi răspunse scurt că asta nu se poate.

— Întrevederile cu deținuții politici sunt interzise, spuse el și iar se adânci în citirea hârtiilor.

Nehliudov, având în buzunar scrisoarea adresată Bogoduhovskăi, se simți ca un făcător de rele, ale cărui planuri sunt descoperite și zădărnicate.

Când Maslova intră în cancelarie, directorul își ridică capul și, fără să se uite nici la Maslova, nici la Nehliudov, rosti:

— Puteți sta de vorbă! și iar se cufundă în cercetarea hârliilor.

Maslova era iarăși îmbrăcată în fustă și bluză albă, cu basma pe cap, ca celelalte deținute. Apropiindu-se de Nehliudov și văzându-i fața rece, supărată, se înroși toată și, răsucându-și marginea bluzei, își plecă ochii în pământ. Tulburarea ei era pentru Nehliudov, confirmarea celor spuse de portarul infirmeriei.

Nehliudov ar fi vrut să se poarte cu ea ca și înainte, dar nu fu în stare să-i întindă mâna: atât îi era acum de silă de ea.

— Ți-am adus o veste proastă, spuse el cu un glas rece, fără s-o privească și fără să-i dea mâna. Senatul a respins cererea.

— M-am așteptat la asta, răspunse ea cu un glas ciudat, sufocându-se parcă.

Înainte, Nehliudov ar fi întrebat-o de ce vorbește așa, acum însă îi aruncă doar o privire. Ochii ei erau plini de lacrimi. Lucrul acesta însă nu numai că nu-l înduioșă, ci dimpotrivă îl îndârji și mai mult împotriva ei.

Directorul se ridică în picioare și începu să se plimbe prin odaie.

Cu tot dezgustul pe care-l simțea acum pentru Maslova, Nehliudov găsi de cuviință să-și arate părerea de rău față de hotărârea Senatului.

— Nu trebuie să-ți pierzi nădejdea, spuse el. Cererea către Maiestatea sa s-ar putea să...

— Nu mă gândeam la asta... spuse ea, privindu-l trist cu ochii ei sașii, înlăcrimați.

— Dar la ce?

— Ai fost pesemne la infirmerie și ți s-a spus despre mine...

— Mă rog, asta-i treabă dumitale, răspunse Nehliudov, rece, încruntându-se.

Sentimentul mândriei jignite, care se liniștise oarecum în el, se redeştepă cu și mai multă putere, când o auzi vorbindu-i despre infirmerie.

„Eu, un om din înalta societate, cu care orice fată de familie bună ar fi fost fericită să se mărite, m-am oferit ca soț acestei femei și ea n-a fost în stare să mă aștepte și s-a încurcat cu un felcer”, se gândea el, privind-o cu ură.

— Semnează, te rog, cererea asta, spuse el și scoțând din buzunar un plic mare îl puse pe masă.

Ea își șterse lacrimile cu capătul basmalei, se așeză la masă și întrebă ce anume trebuie să scrie și unde.

El îi arătă și ea se aplecă deasupra mesei, și-și sumese mâneca dreaptă cu mâna stângă. El stătea în picioare și se uita în tăcere la spinarea ei îndoită, care tresărea din când în când în hohote de plâns stăpânite și în sufletul lui se dădea o luptă între două sentimente – unul bun și unul rău: cel al mândriei jignite și cel de milă pentru ea, care suferea, și acest din urmă sentiment, birui.

Nu putea să-și dea seama dacă mai întâi îl cuprinsese mila, sau dacă își adusese aminte de propriile lui păcate, de ticăloșiile sale de altădată, aceleași pe care i le reproșa ei acum, dar dintr-o dată se simți vinovat și plin de compătimire față de ea.

După ce iscăli cererea, ea își șterse degetul murdar de cerneală pe

fustă, apoi se ridică în picioare și se uită la el.

— Orice s-ar întâmpla, nimic nu-mi va schimba hotărârea, spuse Nehliudov.

Gândul că a iertat-o spori în el sentimentul de milă și duioșie pentru ea și simți nevoia s-o mângâie.

— Voi face așa cum am spus. Te voi urma, oriunde te-ar trimite, spuse Nehliudov.

— Ce rost are? îl întrerupse ea grăbit și se luminează toată la față.

— Să te gândești la cele ce-ți vor trebui pentru drum.

— Nu cred să am nevoie de ceva deosebit. Mulțumesc. Directorul se apropie de ei și Nehliudov, fără să mai aștepte să-l poftască, își luă rămas-bun și ieși cu inima plină de un sentiment de liniște, de bucurie și de dragoste pentru toți oamenii, cum nu mai avusese niciodată. Conștiința faptului că nici o faptă de-a Maslovei nu putea să-i schimbe dragostea pentru ea îl bucura, și-l ridică pe Nehliudov la o înălțime neatinsă până acum. N-avea decât să se încurce cu felcerul, dacă voia, era treaba ei. El o iubește nu pentru sine, ci pentru ea și pentru Dumnezeu.

De fapt, relațiile Maslovei cu felcerul, pentru care fusese izgonită de la infirmerie și în care crezuse Nehliudov, se mărgineau numai la atât: ducându-se din ordinul felceriței după un sirop de tuse la farmacia aflată în fundul culoarului, Maslova dăduse acolo peste felcerul Ustinov, un bărbat înalt, cu fața plină de coșuri, care de multă vreme se tot lega de ea. Felcerul încercase s-o strângă în brațe, Maslova se smulsese din mâinile lui și-l împinsese atât de tare, încât el căzuse peste un raft de pe care se răsturnaseră două flacoane, făcându-se țândări.

Medicul-șef, care tocmai trecea pe coridor, auzi zgomotul de sticlă spartă și, văzând-o pe Maslova, care, roșie la față, ieșea în fugă din farmacie, strigă supărat la ea:

— Ei, fato, dacă începi și aici să te ții de prostii, te trimit înapoi. Ce s-a întâmplat? îl întreabă pe felcer, privindu-l cu severitate pe deasupra ochelarilor.

Felcerul zâmbi și începu să se dezvinovățească. Doctorul, fără să-l mai asculte până la capăt, își ridică sever capul, îl privi de data asta prin ochelari, apoi se depărtă, dar în aceeași zi îi spuse directorului să-i trimită în locul Maslovei o altă îngrijitoare, o fată mai potolită. Astea erau „relațiile” Maslovei cu felcerul. Izgonirea aceasta de la infirmerie, sub pretextul unei legături amoroase, o mână grozav pe Maslova, mai ales fiindcă, după ce-l regăsise pe Nehliudov, legăturile cu bărbatii, care de altfel începuseră s-o scârbească mai de mult, ajunseră pentru ea de nesuferit. Faptul că bărbatii, printre care și felcerul cel bubos, se simțeau în drept s-o jignească din pricina trecutului ei și a situației sale de acum și erau foarte mirați de împotrivirea ei o durea grozav și o făcea să-i fie milă de ea însăși și să plângă. De aceea, acum, când venise Nehliudov s-o vadă, ea voise să se dezvinovățească în fața lui de acuzația nedreaptă ce i se aducea și despre care desigur avea să aibă și el cunoștință, dar de la primele cuvinte simțise că el n-o crede și că toate dezvinovățirile ei n-ar face decât să-i întărească bănuielile, și atunci i se pusese un nod în gât și nu mai spusese nimic.

Maslova credea și ea și căuta să se convingă că nu l-a iertat pe Nehliudov și că-l urăște, așa cum îi spusese la a doua lor întrevvedere; de fapt, însă, începuse de mult să-l iubească iarăși și cu o dragoste atât de

puternică, încât, fără să vrea, făcea tot ce dorea el: se lăsase de băutură, de fumat, se dezbatase de cochetărie și intrase ca îngrijitoare la infirmerie, numai pentru că știa că e dorința lui. Și dacă nu înceta totuși să-i spună că nu va primi jertfa lui, ori de câte ori el îi amintea că vrea să se căsătorească cu ea, o făcea numai pentru că-i plăcea să repete vorbele acelea pline de mândrie pe care i le spusese odată, și mai ales pentru că știa că aceasta căsătorie ar fi fost o nenorocire pentru el. Hotărâse cu tărie să nu primească jertfa lui, dar o chinuia gândul că el o disprețuiește, crede că ea este în continuare ceea ce a fost și nu-și da seama de schimbarea care s-a petrecut în ea. Gândul că el o credea în stare să se fi purtat urât la spital o durea cu mult mai mult decât vestea condamnării definitive la munca silnică.

XXX.

Maslova putea să fie trimisă cu primul convoi care pornea spre Siberia și de aceea Nehliudov se pregătea de plecare. Avea însă de pus la punct atâtea treburi, încât i se părea că, oricât timp ar mai avea, îi va fi cu neputință să le isprăvească pe toate. Acum viața lui era cu totul alta decât înainte vreme. Înainte trebuia să nascocască mereu câte o ocupație, al cărei fel era întotdeauna unul și același – interesul lui Dmitri Ivanovici Nehliudov. Și cu toate astea, cu toate că sensul vieții se reducea atunci numai la Dmitri Ivanovici, tot ce făcea era nespus de plicticos. Acum toate treburile lui îi priveau pe alți oameni și toate îl interesau și-l pasionau, și erau atâtea, de nu se mai sfârșeau.

Ba mai mult, înainte vreme ocupațiile și treburile lui Dmitri Ivanovici îl iritau și-l enervau; acum, dimpotrivă, treburile lui, care nu-l priveau de cele mai multe ori pe el, îi dădeau o stare de mulțumire lăuntrică.

Treburile din această perioadă se putea împărți în trei categorii. El însuși le împărți astfel, cu pedanteria-i obișnuită, și le așezase în trei dosare diferite.

Prima chestiune o privea pe Maslova și mijloacele de a-i veni în ajutor. În clipă de față avea de făcut demersuri pentru susținerea cererii de grațiere către țară și pregătiri pentru plecarea în Siberia.

A doua chestiune era noua orânduire a moșiilor sale. La Panovo pământul fusese dat țăranilor în schimbul unei rente plătibile la comun. Dar, pentru a desăvârși această tranzacție, trebuia să conceapă și să semneze contractul și actul de donație. La Kuzminskoie lucrurile rămăseseră așa cum le rânduisese el când fusese acolo, adică venitul pământului trebuia să i se plătească lui personal. Urma însă să stabilească termenele și să decidă cât să-și oprească din banii aceștia pentru el și cât să lase în folosul țăranilor.

Neștiind încă ce cheltuieli îi cerea călătoria în Siberia, nu putea să se lipsească deocamdată de acest venit, și așa redus la jumătate.

A treia chestiune era ajutorarea deținuților, care acum îi cereau sprijinul tot mai des.

La început, de îndată ce deținuții îi solicitau sprijinul, se grăbea să facă demersurile trebuitoare pentru a le ușura situația; mai târziu însă, solicitorii se înmulțiseră așa de mult, încât își dădu seama că i-ar fi peste puteri să-i ajute pe toți și, fără să vrea, ajunsese la o a patra chestiune care îl pasiona mai tare decât toate celelalte.

Această a patra chestiune era răspunsul la întrebarea: ce este anume și cum de a luat ființă această stranie instituție, denumită judecătorie, ale cărei urmări directe erau închisoarea, cu locatarii căreia se familiarizase oarecum, și toate celelalte locuri de detenție, începând cu fortăreața Petropavlovsk, până la insula Sahalin, în care lăncezeau sute și mii de victime ale legii penale atât de uluitoare pentru el.

Din relațiile sale personale cu deținuții, din întrebările puse avocatului, preotului închisorii, directorului, și din lista deținuților, Nehliudov ajunsese la concluzia că acești așa-zisi criminali se împart în cinci categorii.

Primă categorie era alcătuită din oameni cu totul nevinovați, victimele erorilor judiciare, ca bunăoară Menșov, învinuit de incendiere, ca Maslova și alții. Din această categorie nu făceau parte prea mulți oameni, după părerea preotului, cam șapte la sută, dar situația lor stârnea un interes deosebit.

A doua categorie o alcătuiau oamenii condamnați pentru fapte săvârșite în împrejurări neobișnuite, ca: furie, gelozie, beție etc, fapte pe care le-ar fi săvârșit desigur și judecătorii lor, dacă s-ar fi aflat în aceleași circumstanțe. În această categorie intrau, după socoteala lui Nehliudov, aproape jumătate din totalul deținuților.

A treia categorie o alcătuiau oamenii condamnați pentru că săvârșiseră faptele cele mai obișnuite și chiar bune, după părerea lor, dar care, în opinia celor care scriau legile constituiau, de fapt, crime. Din această categorie făceau parte cei care vindeau băuturi fără autorizație, contrabandiștii, cei care rupeau iarba sau adunau lemne în pădurile marilor latifundii sau ale statului. Tot din această categorie mai făceau parte unii munteni deprinși cu hoția la drumul mare și necredincioșii care prădau bisericile.

A patra categorie îi cuprindea pe cei socotiți răufăcători numai din pricină că valoarea lor morală era superioară față de majoritatea celorlalți oameni. Astfel erau sectanții, polonezii și cerchezii răzvrățiți, care luptau să-și apere independența, astfel erau și deținuții politici, socialiștii sau greviștii, condamnați pentru vina de a se fi împotrivit autorităților. După observațiile lui Nehliudov, numărul acestor oameni, cei mai buni membri ai societății, era foarte mare.

În a cincea categorie intrau oamenii față de care societatea era cu mult mai vinovată decât ei față de societate. Erau oameni părăsiți, buimăciți de o neîncetată oprimare, și supuși mereu la tot felul de ispite, ca flăcăul acela care furase preșurile și ca alte sute, pe care Nehliudov îi văzuse în închisoare și în afara ei, și pe care condițiile de viață aproape îi silesc să săvârșească acele fapte numite crime. Din această categorie, după constatările lui Nehliudov, făceau parte foarte mulți hoți și ucigași. Pe câțiva îi cunoscuse în ultima vreme. Venind în contact mai de aproape cu ei, Nehliudov ajunsese să- i treacă în această categorie și pe cei desfrânați și stricați, pe care școala nouă îi dă drept exemple ale tipului criminal și a căror existență în societate servește de argument principal în favoarea necesității legilor penale și a pedepselor. După părerea lui Nehliudov, aceste așa-zise tipuri de perversi, de criminali, de anormali nu erau decât oameni de felul celor față de care societatea era mai vinovată decât ei față de ea, numai că de data asta, societatea se făcuse vinovată față de ei nu atât

acum, cât de mult, față de părinții și străbunii lor.

Nehliudov îl cunoscuse pe unul dintre aceștia, care-l impresionase în chip deosebit; era un hoț recidivist, Ohotin, fiul nelegitim al unei prostituate, crescut într-un azil de noapte, care în mod sigur nu întâlnise până la vârsta de treizeci de ani oameni de o moralitate mai înaltă decât a sergenților de stradă și care intrase de tânăr într-o bandă de hoți; era totodată înzestrat cu un mare talent comic, prin care își câștiga simpatia tuturor. În timp ce-i cerea lui Nehliudov sprijinul, nu se putea opri de a-și bate joc de el însuși, de judecători, de închisoare, de toate legile, nu numai penale, dar și divine. Un altul era chipeșul Fiodorov, care, fiind capul unei bande de tâlhari, jefuise și ucisese un bătrân funcționar. Era fiul unui țăran, căruia i se luase nelegal casa, iar el făcându-și serviciul militar ca soldat, avusese mult de pățimit, fiindcă se îndrăgostise de ibovnica unui ofițer. Era un om cu o fire pătimasă, dar plăcută, lacomă de plăceri; niciodată nu întâlnise în viață oameni care să-și stăpânească poftetele și niciodată nu auzise pe nimeni spunând că viața ar avea și alt scop decât plăcerea. Nehliudov își dădea foarte bine seama că amândoi erau oameni înzestrați de natură, dar care au crescut ca niște bălării, neîngrijiți de nimeni, și s-au schilodit sufletește. Nehliudov mai întâlnise și un vagabond și o femeie, respingători prin prostie și printr-o anume cruzime, dar în care nu izbutea să vadă tipul acela de criminal despre care vorbește școala italiană. Nu vedea în ei decât oameni de care îi era silă lui personal, în aceeași măsură ca și de alții, pe care îi vedea liberi, purtând frac, epoleți sau dantele.

Tocmai această problemă: cauzele pentru care unii stau zăvorâți în închisoare, iar alții, întru totul asemănători acestora, sunt liberi, ba chiar îi judecă pe primii, alcătuia cea de-a patra chestiune, care-l preocupa atât de mult în ultima vreme pe Nehliudov.

La început, Nehliudov nădăjduse să găsească un răspuns la această întrebare în cărți și își cumpărase operele lui Lombroso, Harofalo, Ferry, Liszt, Maudsley și Tarde și le citise cu foarte multă atenție. Dar pe măsură ce le citea, îi sporea dezamăgirea. Se întâmpla cu el ceea ce li se întâmplă întotdeauna celor care se adresează științei nu pentru a juca un rol în ea, a căpăta un titlu de savant, a scrie, a discuta în contradictoriu, a-i învăța pe alții, ci pentru a găsi în ea răspuns la unele probleme simple, pe care le ridică viața. Știința îi răspundea la mii de probleme subtile și încâlcite, în legătură cu legea penală, dar la întrebarea care îl interesa nu avea răspuns. El voia să afle un lucru foarte simplu: de ce și în virtutea cărui drept unii oameni închid, chinuiesc, deportează, bat și ucid pe alții, când ei înșiși sunt la fel cu cei pe care-i chinuiesc, îi bat și-i omoară. I se răspundea cu raționamente lungi în jurul problemei dacă omul are liber-arbitru; dacă poate fi recunoscut un criminal după forma craniului; ce rol joacă ereditatea în crimă; dacă există o imoralitate înăscută; ce este moralitatea; ce este nebunia; ce este degenerarea; ce este temperamentul; ce influență au asupra crimei clima, hrana, ignoranța, spiritul de imitație, sugestia, patimile; ce este societatea; care sunt îndatoririle ei etc, etc.

Toate aceste raționamente îi aminteau lui Nehliudov răspunsul pe care i-l dăduse odată un băiețel care se întorcea de la școală. Nehliudov îl întrebase dacă a învățat să silabisească. „Am învățat”, îi răspunsese băiatul.

„Bine, atunci silabisește-mi cuvântul «labă».” „Ce fel de labă, labă de câine?”

întrebase cu șiretenie băiețelul. Tot astfel, în cărțile de știință, Nehliudov nu găsea drept răspuns la întrebarea care-l preocupa, decât alte întrebări.

Erau multă înțelepciune, știință, lucruri interesante, în cărțile acelea, dar nici urmă de răspuns la întrebarea de căpetenie: în virtutea cărui drept unii îi pedepsesc pe ceilalți? Nu numai că nu găsea răspuns, dar toate raționamentele tindeau să explice și să justifice pedeapsa, a cărei necesitate era privită ca o axiomă. Nehliudov citea mult, dar pe apucate, și socotea că nu izbutește să afle un răspuns tocmai din pricina acestui studiu superficial, sperând totuși să-l găsească în viitor. De aceea nu voia încă să creadă în adevărul răspunsului care îi venea în minte în ultimul timp tot mai des.

XXXI.

Pornirea convoiului din care trebuia să facă parte Maslova era fixată pentru cinci iulie. Nehliudov hotărî s-o urmeze, plecând în aceeași zi. În ajunul plecării lui, sora sa împreună cu bărbatul ei veniră la oraș să-l vadă.

Sora lui Nehliudov, Natalia Ivanovna Ragojinskaia, era mai mare decât fratele ei cu zece ani. Nehliudov crescuse în parte sub influența ei. Ea îl iubise foarte mult pe când era copil, iar cu câțva timp înainte de căsătoria ei începuseră să se înțeleagă ca doi buni prieteni de aceeași vârstă, cu toate că ea avea douăzeci și cinci de ani și el numai cincisprezece. Pe atunci fusese îndrăgostită de prietenul lui, Nikolenka Irteniev, care mai târziu murise.

Amândoi îl iubeau pe Nikolenka, iubeau în el și în ei înșiși tot ce este bun și-i unește pe oameni.

De atunci se stricaseră amândoi, el la militarie și ducând o viață dezmătată, ea prin căsătoria cu un om pentru care avea o atracție senzuală și care nu numai că nu iubea tot ceea ce pentru ea și pentru Dmitri fusese odinioară scump și sfânt, dar nici măcar nu era în stare să înțeleagă aspirația spre desăvârșirea morală pusă în slujba aproapelui; toate acestea Ragojinski le punea pe seama vanității și a dorinței de a atrage atenția oamenilor, singura explicație de înțeles pentru el.

Ragojinski n-avea nici nume, nici avere, dar era un slujbaș foarte dibaci, care știa să se strecoare între liberalism și conservatorism, folosind când unul, când celălalt curent, după împrejurări, având întotdeauna în vedere foloasele pe care le putea trage. Datorită acestor însușiri și mai ales datorită unui farmec personal care atrăgea femeile, făcuse o carieră de magistrat, relativ strălucită. Nu mai era foarte tânăr când făcuse cunoștință în străinătate cu familia Nehliudov și izbutise să se facă iubit de Natașa, care nici ea nu mai era chiar așa de tânără, și chiar s-o hotărască să se mărite cu el, oarecum împotriva dorinței mamei sale, care privea această căsătorie ca pe o mesalliance. Nehliudov nu putea să-l sufere pe cumnatul său, cu toate că nu și-o mărturisea nici lui însuși și încerca din toate puterile să lupte împotriva acestui sentiment. Cumnatul său îi era antipatic din pricina vulgarității sufletești și a obtuzității înfumurate, dar mai ales fiindcă sora lui îi putea purta unui om atât de sărac spiritual o dragoste pătimășă, egoistă și senzuală, în numele căreia înăbușea în ea tot ce era mai bun. Lui Nehliudov i se strângea întotdeauna inima la gândul că Natașa e nevasta acestui om îngâmfat, păros ca o maimuță și cu țeasta pleșuvă. Îi

era silă până și de copiii lui. De fiecare dată când afla că Natașa așteaptă un copil, simțea un fel de compătimire față de ea, ca și cum s-ar fi molipsit încă o dată de ceva rău de la acest om, atât de străin de ei toți.

Sora și cumnatul său veniseră singuri, fără copii – aveau un băiat și o fetiță – și trăsese la cel mai bun hotel, unde li se dădu cea mai bună cameră. Cum sosi în oraș, Natalia Ivanovna se duse la locuința mamei sale, dar nu-și găsi acolo fratele. Agrafta Petrovna îi spuse că acesta s-a mutat într-o cameră mobilată și Natalia porni la adresa primită, unde, într-un coridor întunecos, cu miros greu, luminat de un bec care ardea și ziua, o întâmpină un servitor murdar, care-i spuse că prințul nu este acasă.

Natalia Ivanovna dori să intre în apartamentul fratelui ei, să-i lase câteva rânduri scrise și servitorul îi dădu drumul înăuntru.

Intrând în cele două odăițe, Natalia Ivanovna le cercetă cu luare-aminte. Regăsi în ele și curățenia și ordinea amănunțită care știa că-i plac lui Nehliudov, dar o izbi mobila neașteptat de modestă pentru el. Pe masa de scris a lui Nehliudov văzu presse-papiers-ul lui împodobit cu un câine de bronz, pe care-l cunoștea bine, niște dosare așezate cu grijă, hârtie de scris, câteva volume ale Codului penal, o carte în limba engleză de Henry George, una în limba franceză de Tarde și între foile ei un cuțit mare de fildeș puțin curbat, care îi era și el binecunoscut.

Se așază la masă și îi scrise un bilețel, în care îl ruga să vină chiar în ziua aceea la ei și, clătînând din cap plină de mirare în fața celor văzute, ieși din odaie și se îndreptă spre hotel.

În privința fratelui său, două chestiuni o interesau în chip deosebit pe Natalia Ivanovna: căsătoria lui cu Katiușa, despre care vorbea toată lumea în orașul în care locuia și împărțirea pământului lui la țărani, lucru de asemenea cunoscut tuturor și privit de mulți ca un act politic, și chiar unul foarte primejdios. Căsătoria cu Katiușa îi plăcea pe de o parte Nataliei Ivanovna.

Admira hotărârea lui Nehliudov, regăsind în aceasta pe fratele ei întreg și pe ea însăși, așa cum fuseseră amândoi odinioară, în vremurile acelea frumoase dinaintea căsătoriei ei; pe de altă parte, o îngrozea gândul căsătoriei fratelui ei cu o femeie atât de decăzută. Cel de-al doilea sentiment fiind mai tare decât cel dintâi, hotărî să facă tot ce va putea pentru a-l convinge să-și schimbe gândul, cu toate că știa că va fi foarte greu.

Cealaltă chestiune, împărțirea pământului la țărani, o impresiona mai puțin; bărbatul ei însă era foarte indignat și îi ceruse stăruitor să se folosească de toată influența ei împotriva acestui lucru. Ignati Nikiforovici spunea că o asemenea hotărâre este culmea neseriozității, și a superficialității, și a trufiei și că singura explicație a unei asemenea fapte – dacă se poate găsi vreo explicație – nu e decât dorința de a părea original, de a se grozăvi și de a face să se vorbească despre el.

— Ce rost are să dai pământ țăranilor, silindu-i să plătească pentru ei înșiși? spunea el. Dacă tot voia s-o facă, putea să le vândă pământul prin banca țărănească. Asta ar fi avut măcar un sens. Întru totul, e o faptă vecină cu nebunia, spunea Ignati Nikiforovici, gândindu-se de pe acum la o tutelă, și i cerea nevastei sale să discute cu fratele ei cât se poate de serios despre ciudata lui hotărâre.

Întorcându-se acasă și găsim pe masă biletul surorii sale, Nehliudov se duse numaidecât la ea. Era seară. Ignati Nikiforovici se odihnea în odaia de alături și Natalia Ivanovna își primi singură fratele. Purta o rochie de mătase neagră, strânsă în talie, cu o fundă roșie pe piept, iar părul ei negru era pieptănat după ultima modă. Se vedea bine că se străduia să pară cât mai tânără ca să-i placă bărbatului ei, care era de aceeași vârstă cu ea. Când intră Nehliudov, sări de pe divan și cu pași grăbiți veni în întâmpinarea lui, foșnind din fusta de mătase. Cei doi frați se sărutară și, zâmbind, se uitară unul la celălalt. Era un schimb de priviri tainice, pline de înțelesuri și de adevăruri, pe care nu le puteau exprima prin cuvinte; trecură apoi la vorbe, care însă nu mai cuprindeau aceleași adevăruri. Nu se mai văzuseră de la moartea mamei lor.

— Te-ai îngrășat și ai întinerit, îi spuse el. Buzele ei se strânseseră de plăcere.

— Iar tu ai slăbit.

— Ce mai face Ignati Nikiforovici? întrebă Nehliudov.

— Se odihnește puțin, n-a dormit toată noaptea.

Aveau multe să-și spună, dar nu-și spuseră prin vorbe; numai în priviri li se putea citi cum ceea ce ar fi trebuit spus a rămas neexprimat.

— Am fost la tine.

— Da, știu. Am plecat din casa părintească, pentru că era prea mare locuința pentru mine, mă simțeam prea singur și mă plictiseam în ea. Nu am nevoie de nimic de acolo, așa că mai bine ia tu tot ce este, adică mobila și toate lucrurile din casă.

— Da, mi-a spus Agrafena Petrovna. Am fost acolo. Ți mulțumesc foarte mult, dar...

În clipa aceea, un lacheu al hotelului aduse ceaiul și un serviciu de argint.

Cât timp feciorul așeză serviciul pe masă, tăcură amândoi. Natalia Ivanovna se așeză în fotoliul din fața măsutei, și în tăcere pregăti ceaiul. Nehliudov o urmărea, fără să rostească nici el o vorbă.

— Ei, Dmitri, știu tot, îi spuse cu hotărâre în glas Natașa, uitându-se la el.

— Foarte bine. Sunt bucuros că știi.

— Mai poți spera s-o îndrepti pe femeia aceea, după viața pe care a dus-o? întrebă Natalia Ivanovna.

El stătea așezat foarte drept pe scaun și o ascultă cu atenție, căutând s-o înțeleagă bine și să-i răspundă cum trebuie. Bucuria liniștită pe care o încercase după ultimă întrevedere cu Maslova îi umplea încă sufletul, și făcea să fie binevoitor cu toți oamenii.

— Nu pe ea vreau s-o îndrept, ci pe mine însumi. Natalia Ivanovna oftă.

— Mai sunt și alte mijloace în afara căsătoriei.

— Eu cred că acesta e cel mai bun; și în plus, mă ajută să pătrund într-o lume în care pot fi de folos.

— Nu cred să poți fi fericit, spuse Natalia Ivanovna.

— Nu-i vorbă de fericirea mea.

— Desigur, dar dacă ea este o femeie cu inimă, nu poate să fie fericită, nu poate măcar să dorească această căsătorie.

— Ea nici n-o dorește.

— Înțeleg, viața însă...

— Ce-i cu viața?

— Cere altceva.

— Nu cere nimic altceva decât să ne facem datoria, răspunse Nehliudov, uitându-se la fața ei frumoasă încă, deși cu ușoare crețuri în jurul ochilor și gurii.

— Nu te înțeleg, zise ea oftând.

„Draga de ea, sărăcuța de ea! Cum de a putut să se schimbe într-atât?” se gândea Nehliudov, amintindu-și de Natașa cea de odinioară, când era nemăritată, și simțind pentru ea o mare duioșie, împletită dintr-o sumedenie de amintiri din copilărie.

În clipa aceea intra în odaie Ignati Nikiforovici, ținându-și ca de obicei capul sus și scoțându-și pieptul mult în afară, călcând ușor și zâmbind; ochelarii, chelia și barba lui neagră străluceau toate deopotrivă.

— Bună ziua, bună ziua! Ce mai faci dumneata? zise el pe un ton forțat. (Cu toate că după căsătoria Natașei încercaseră să-și spună, tu” rămăseseră în cele din urmă la „dumneata”.)

Își strânseseră mâna și Ignati Nikiforovici se lăsă încet într-un fotoliu.

— Sper că prezența mea nu vă deranjează?

— Nu, nu am de gând să ascund de nimeni ceea ce spun și ce fac.

De cum îi revăzu fața, mâinile păroase și-i auzi glasul încrezut și îngăduitor, dispoziția binevoitoare a lui Nehliudov pieri ca prin farmec.

— Da, vorbeam despre intențiile lui, spuse Natalia Ivanovna. Vrei un ceai? întrebă ea cu mâna pe ceainic.

— Da, mulțumesc. Și ce intenții are?

— De a pleca în Siberia cu acel convoi de deținuți în care se află și femeia față de care mă socotesc vinovat, spuse Nehliudov.

— Am auzit că n-ai de gând numai s-o însoțești, ci că ar fi vorba de ceva mai mult.

— Da, să mă căsătoresc cu ea, bineînțeles, dacă ea își dorește asta.

— Așa! Te-aș ruga, dacă nu-ți este neplăcut, să-mi explici și mie motivele dumitale. Eu unul nu le înțeleg.

— Motivele mele sunt că femeia aceasta... că primul ei pas pe calea desfrâului... Nehliudov se înfurie că nu-și găsea cuvintele potrivite. Motivele sunt acestea: că eu sunt vinovat, iar ea e cea pedepsită.

— Dacă e pedepsită, probabil că este și ea vinovată.

— Este cu totul nevinovată.

Nehliudov, înfierbântându-se prea tare, le povesti toată istoria.

— Senatul a respins recursul.

— Dacă l-a respins, înseamnă că nu au fost motive întemeiate pentru

un recurs, spuse Ignati Nikiforovici, fiind pe deplin convins, ca mulți alții, că adevărul este un rezultat al dezbaterilor judiciare. Senatul nu poate cerceta fondul unui proces, dar, dacă a fost totuși o greșeală a tribunalului, trebuia făcută o cerere de grațiere către Maiestatea sa.

— S-a făcut cererea. Dar nu prea sunt sorți de izbândă. Se vor cere informații de la minister, ministerul va întreba Senatul, Senatul își va repeta hotărârea dată și, cum se întâmplă de obicei, nevinovatul va fi pedepsit.

— În primul rând, ministerul nu va întreba Senatul, spuse Ignati Nikiforovici, zâmbind cu condescendență, ci va cere dosarul procesului de la tribunal și, dacă va găsi că s-a făcut o greșeală, va face un referat în acest sens, iar în al doilea rând, nevinovații nu se pedepsesc niciodată sau în orice caz foarte rar. Numai cei vinovați sunt pedepsiți, spuse Ignati Nikiforovici, rostind rar cuvintele și zâmbind mulțumit de sine.

— Iar eu m-am convins de contrariul, spuse Nehliudov cu un sentiment de vrăjmășie împotriva cumnatului său, m-am convins că mai mult de jumătate din cei condamnați de justiție sunt nevinovați.

— Cum așa?

— Nevinovați în sensul cel mai adevărat îl cuvântului, așa cum femeia aceasta e nevinovată de otrăvire, așa cum un țăran pe care l-am cunoscut de curând e nevinovat de crima pentru care este condamnat și pe care n-a săvârșit-o, așa cum un fiu și mama sa erau cât pe ce să fie condamnați pentru vina de a fi pus pe foc, vină pe care, de fapt, o purta însuși omul a cărui gospodărie arsese.

— Da, nici vorbă, întotdeauna au fost și vor exista erori judiciare. Nici o instituție omenească nu poate fi desăvârșită.

— În afară de aceasta, cea mai mare parte dintre cei condamnați sunt nevinovați, deoarece, crescuți într-un anumit mediu, nu socotesc că faptele săvârșite de ei ar fi crime.

— Iartă-mă, dar nu ai dreptate; fiecare hoț știe că hoția e un rău și că nu trebuie să fure, că hoția nu este un lucru moral, spuse Ignati Nikiforovici, cu același zâmbet liniștit, încrezut și oarecum disprețuitor, care-l enerva în mod deosebit pe Nehliudov.

— Nu, nu știe; i se spune: nu fura, dar el vede și știe că fabricantul îi fură munca, oprindu-i din leafă, că guvernul, împreună cu toți funcționarii lui, îl fură neîncetat sub formă de impozite.

— Asta e deja anarhism, hotărî liniștit Ignati Nikiforovici, referindu-se la vorbele cumnatului său.

— Nu știu ce este asta. Spun numai cum se petrec lucrurile în realitate, urmă Nehliudov; deci, el știe că guvernul îl fură, știe că noi, moșierii, l-am furat încă de mult, luându-i pământul care trebuie să fie un drept comun; iar când omul acesta adună de pe pământul furat de la el câteva vreascuri să-și facă focul, noi îl băgăm la temniță și vrem să-l convingem că e hoț. El știe însă bine că nu el e hoțul, ci acela care i-a furat pământul, și că e de datoria lui față de propria familie să-și ia orice restitution⁸⁰ din ce i s-a luat.

— Nu înțeleg, iar dacă înțeleg, nu sunt de acord cu dumneata. Pământul nu poate să nu fie proprietatea cuiva. Dacă ai să-l împarți, începu Ignati Nikiforovici liniștit și pe deplin convins că Nehliudov este socialist, că teoriile socialiste susțin că pământul trebuie să fie împărțit în

mod egal și că această împărțire este o absurditate, pe care o poate combate cu multă ușurință, dacă ai să-l împarți în mod egal astăzi, mâine el o să treacă din nou în mâinile celor mai harnici și mai pricepuți.

— Nimeni nu are de gând să împartă pământul în mod egal; pământul nu trebuie să fie proprietatea nimănui, nu trebuie să fie un lucru care se vinde, se cumpără sau se arendează.

— Dreptul de proprietate este înăscut în om. Dacă n-ar exista, n-ar mai avea nimeni nici un fel de interes pentru cultivarea pământului. A desființa acest drept înseamnă să ne întoarcem iarăși la starea de sălbăticie, spuse Ignati Nikiforovici cu autoritate, repetând obișnuitul argument, socotit imbatabil, în favoarea dreptului de proprietate asupra pământului și care consta în afirmația că lăcomia față de proprietatea agrară este o dovadă a necesității acesteia din urmă.

— Dimpotrivă, numai când pământul nu va mai fi proprietatea nimănui, numai atunci va înceta de a mai fi nelucrat, cum se vede acum, când proprietarul de pământ, ca un câine sătul care-și păzește osul, nefiind în stare să-l lucreze el însuși cum trebuie, nu lasă nici pe cei care se pricep la asta să-l lucreze.

— Ascultă, Dmitri Ivanovici, ceea ce susții dumneata e o adevărată nebunie! E cu puțință în zilele noastre să se desființeze dreptul de proprietate asupra pământului? Știu că asta este vechea dumitale monomanie⁸¹, dă-mi totuși voie să-ți spun deschis... Ignati Nikiforovici păli și glasul începu să-i tremure; se vedea bine că chestiunea asta îl interesa îndeaproape. Eu te-aș sfătui să te gândești bine la problema aceasta înainte de a o pune în practică.

— Vorbești despre treburile mele personale?

— Da. După părerea mea, noi toți cei care avem o oarecare situație suntem datori să luăm asupra noastră și îndatoririle care decurg din aceasta; trebuie să păstrăm aceleași condiții de viață în care ne-am născut, pe care le-am moștenit de la strămoșii noștri și pe care la rândul nostru trebuie să le transmitem urmașilor noștri.

— Eu socot însă că datoria mea este...

— Dă-mi voie, urmă Ignati Nikiforovici, nelăsându-se întrerupt, eu nu vorbesc pentru mine, nici pentru copiii mei. Avere copiii mei este asigurată, iar eu câștig destul ca să trăiesc în belșug și cred că și copiii mei vor trăi altfel, de aceea protestul meu față de faptele dumitale, nu destul de bine gândite – permite-mi să ți-o spun – nu se întemeiază pe motive personale, și din principiu nu pot fi de acord cu dumneata. Sfatul meu ar fi să te gândești mai bine, să citești...

— Te-aș ruga să-mi lași libertatea să hotărâsc eu singur în privința treburilor mele personale și să aleg singur ce anume trebuie să citesc și ce nu, spuse Nehliudov, pândind. Și, simțind că i se răcesc mâinile și că își pierde stăpânirea de sine, tăcu și începu să bea ceai.

XXXIII

— Ce-ți mai fac copiii? o întrebă Nehliudov pe Natașa, după ce se mai liniști puțin. Sora lui îi spusese că au rămas cu bunica lor, mama soțului ei, și, bucuroasă că discuția în contradictoriu se sfârșise, începu să povestească

despre cât de mult le place copiilor ei să se joace de-a călătoria, așa cum îi plăcea și lui când era mic să se joace cu cele două păpuși ale lui: Arapul și Franțuzaica.

— Mai ții minte și acum? spuse Nehliudov, zâmbind.

— Da, și închipuie-ți că și ei se joacă exact la fel. Discuția neplăcută luase sfârșit. Natașa se liniștise, dar, nevrând să vorbească în fața bărbatului ei despre lucruri pe care nu le puteau înțelege decât ea și fratele ei și ca să înjghebe o conversație generală, aduse vorba despre noutatea venită de la Petersburg, despre nenorocirea care o lovise pe doamna Kamenskaia prin pierderea unicului ei fiu, ucis în duel.

Ignati Nikiforovici se declară împotriva rânduielilor care exclud duelul din rândul crimelor de drept comun.

Această observație a lui fu contrazisă de Nehliudov și iarăși se încinse o discuție, în care cei doi adversari nu-și puteau spune tot ce gândeau, rămânând fiecare la părerea lui.

Ignati Nikiforovici simțea că Nehliudov îl dezaprobă și disprețuiește întreaga lui activitate și ar fi vrut să-i arate cât de greșit îl judecă. Nehliudov însă, pe lângă ciuda pe care o simțea împotriva cumnatului său pentru că se amesteca în treburile lui personale, privitoare la pământ (în adâncul sufletului își dădea seama că și cumnatul și sora lui cu copiii lor, ca moștenitori ai săi, aveau dreptul s-o facă), era mai ales indignat de calmul și convingerea cu care acest om mărginit și încrezut susținea unele principii, pe care el le socotea acum absurde și criminale. Această încredere în sine a cumnatului său îl scotea din sărite.

— Și atunci, după părerea dumitale, ce ar fi trebuit să facă tribunalul? întrebă Nehliudov.

— Să-l condamne pe unul dintre cei doi participanți la duel la ocnă, ca pe un ucigaș de rând.

Nehliudov simți iarăși că i se răcesc mâinile și-i răspunse cu patimă:

— Ei, și la ce s-ar fi ajuns atunci?

— S-ar fi făcut dreptate.

— Vorbești așa ca și cum dreptatea ar fi scopul justiției, spuse Nehliudov.

— Dar ce alt scop urmărește ea?

— Susținerea intereselor de castă. Justiția este, după părerea mea, o unealtă administrativă, care sprijină rânduielele existente ce convin clasei noastre sociale.

— E un punct de vedere cu totul nou, răspunse Ignati Nikiforovici, zâmbind liniștit. Îndeobște știu că justiției i se atribuie un alt rol.

— Da, în teorie, dar am constatat că nu și în practică. Justiția nu urmărește decât să păstreze societatea în forma ei de astăzi și de aceea îi persecută și îi pedepsește atât pe cei care depășesc nivelul superior celui obișnuit și vor să ridice nivelul mediu – așa-ziii criminali politici – cât și pe cei care se află sub acest nivel, așa-zisele tipuri criminale.

— Nu pot fi de părerea dumitale că așa-numiții criminali politici sunt

condamnați pentru că s-ar afla deasupra nivelului obișnuit. De cele mai multe ori sunt niște lepădături, indivizi tot atât de pervertiți, cu toate că în alt sens, ca și acele tipuri criminale pe care dumneata le socotești sub nivel mijlociu.

— Eu cunosc totuși oameni care sunt cu mult superiori celor care i-au judecat. De pildă, toți sectanții sunt oameni profund morali, tari...

Ignati Nikiforovici, obișnuit să nu fie întrerupt când vorbește, nu-l asculta pe Nehliudov, ci continua să vorbească în același timp cu el, enervându-l prin aceasta și mai tare.

— Nu pot să admit nici părerea că rolul sau scopul justiției este să mențină rânduiala existentă. Justiția își are scopurile ei, sau să îndrepte...

— Frumoasă îndreptare se face prin închisori, interveni Nehliudov.

— Sau să-i îndepărteze, urmă cu încăpățănare Ignati Nikiforovici, pe cei pervertiți și pe bestiile care amenință existența societății.

— Tocmai asta-i cheștiunea: justiția nu face niciuna, nici alta. Societatea nu are mijloacele trebuitoare ca s-o poată face.

— Cum așa? Nu înțeleg, întrebă Ignati Nikiforovici, zâmbind în silă.

— Vreau să spun că numai două pedepse ar fi, de fapt, înțelepte și anume acelea care se foloseau în vechime: pedeapsa corporală și pedeapsa cu moartea. Din pricina îndulcirii moravurilor însă, și una, și cealaltă sunt tot mai puțin folosite, spuse Nehliudov.

— E un lucru cu totul nou și mă miră să-l aud de la dumneata.

— Da, e foarte logic să-i produci unui om durere, pentru ca pe viitor să nu mai facă ceea ce i-a adus această pedeapsă, și tot atât de logic este să tai capul unui membru al societății primejdios pentru obște. Ambele pedepse au un sens foarte logic. Ce sens are însă să arunci în temniță un om pervertit de trândăvie și de exemplele rele din jurul lui, să-l ții în condiții de inactivitate forțată și în societatea unor oameni dintre cei mai pervertiți? Sau să-l duci pe cheltuiala statului, fără nici un rost – pentru fiecare ins se cheltuiesc peste cinci sute de ruble – din gubernia Tuia în gubernia Irkutsk sau din gubernia Kursk...

— Numai că oamenii se tem de aceste călătorii pe cheltuiala statului, și, dacă n-ar fi aceste călătorii și închisorile, noi doi n-am sta acum liniștiți aici, așa cum stăm.

— Nu pot închisorile să ne asigure securitatea, deoarece oamenii nu stau veșnic acolo, la un moment dat li se dă totuși drumul. Dimpotrivă, tocmai în aceste instituții oamenii ajung până la treapta cea mai de jos a viciului și a desfrâului, adică devin și mai primejdioși.

— Vrei să spui că sistemul penitenciarelor ar trebui să fie perfecționat?

— Nu poate fi perfecționat. Închisorile perfecționate ar costa mai mult decât ceea ce se cheltuiește cu instrucțiunea publică și ar deveni o nouă povară pe spinarea poporului.

— Neajunsurile sistemului penitenciar nu invalidează totuși justiția, spuse mai departe Ignati Nikiforovici, fără să-și asculte cumnatul.

— Aceste neajunsuri nu pot fi îndreptate, își urmă gândul Nehliudov pe un ton ridicat.

— Și atunci? Ce să facem, să-i omorâm? Sau, cum a propus un om de stat, să le scoatem ochii? întrebă Ignati Nikiforovici cu un zâmbet biruitor pe buze.

— Da, ar fi crud, dar cel puțin potrivit scopului. Pe când ceea ce se face acum nu e numai crud și cu totul nepotrivit scopului urmărit, dar e atât de absurd, încât nici nu poți pricepe cum pot oamenii cu mintea sănătoasă să facă parte dintr-o instituție atât de barbară și de stupidă ca o instanță corecțională.

— Uite că eu fac parte, spuse Ignati Nikiforovici pälind.

— Te privește. Eu însă nu pot înțelege lucrul acesta.

— Cred că multe lucruri nu înțelegi dumneata, spuse Ignati Nikiforovici cu glas tremurător.

— Am văzut la tribunal cum un substitut de procuror caută din răspuțeri să acuze un flăcău nenorocit, care oricărui om nepervers nu i-ar fi inspirat decât milă. Iar un alt procuror interoga un sectant și se străduia să încadreze citirea Evangheliei în legea penală; de altfel, toată activitatea justiției se reduce la asemenea acte stupide și pline de cruzime.

— Dacă aș gândi ca dumneata, mi-aș da demisia, spuse Ignati Nikiforovici și se ridică în picioare.

Nehliudov zări ceva ciudat strălucind sub ochelarii cumnatului său. „Să fie lacrimi?” se întrebă el. Da, într-adevăr erau lacrimi, lacrimi de jignire.

Ignati Nikiforovici se duse la fereastră, își scoase batista din buzunar și, tușind ușor, începu să-și șteargă cu ea ochelarii, apoi și ochii; după aceea se așeză pe divan, își aprinse o țigară de foi și nu mai scoase o vorbă.

Nehliudov se simți mâhnit și rușinat de a-și fi jignit atât de tare cumnatul și sora, mai ales că avea să plece a doua zi pentru cine știe cât timp. Tulburat și stânjenit, își luă rămas-bun de la ei și se duse acasă.

„Toi ce i-am spus poate să fie adevărat – în orice caz el n-a avut ce să-mi răspundă – dar nu trebuia să-i vorbesc astfel. Se vede că m-am schimbat foarte puțin, dacă am fost în stare să mă las îndemnat de un sentiment urât, și să-l jignesc în halul acesta pe cumnatul meu și s-o măhnesc atât de tare pe sărmana Nalașa”, se gândi Nehliudov.

XXXIV.

Convoiul cu care trebuia să plece Maslova urma să pornească din gară la ora trei, și de aceea, ca să-l poată prinde când iese din închisoare și să-l poată însoți până la gară, Nehliudov avea de gând să fie la închisoare înainte de oră douăsprezece.

Strângându-și lucrurile și hârtiile, Nehliudov se opri asupra jurnalului său intim, reciti unele pasaje, printre care și ultimele note scrise înainte de plecarea lui la Petersburg. Scria: „Katiușa nu vrea să primească sacrificiul meu, ci vrea să se jertfească ea. A învins ea, dar am învins și eu. Mă bucur de schimbarea lăuntrică, care-mi pare (mi-e și frică s-o cred) că se petrece în ea. Mi-e frică să cred, dar mi se pare că ea renaște!” Imediat după acestea urmă:

„Am trăit clipe foarte grele, dar și foarte fericite. Am aflat că ar fi avut purtări rele la infirmerie, lucru care m-a îndurerat nespun. Nici nu m-am așteptat să sufăr atât. I-am vorbit cu dezgust și ură, apoi, deodată mi-am amintit de câte ori m-am făcut eu însumi vinovat, fie și numai cu gândul, chiar și acum de curând, de același lucru pentru care o uram pe ea și am simțit că

mi-e silă de mine și totodată milă de ea, și mi s-a ușurat sufletul. De-am putea vedea întotdeauna la timp bârna din ochiul nostru, am fi cu siguranță mai buni”. În acea zi Nehliudov notă: „Am fost la Natașa și, tocmai fiindcă eram prea mulțumit de mine, m-am purtat ca un om rău, ceea ce mi-a lăsat o greutate pe suflet. Dar ce pot să fac? De mâine încep o viață nouă. Adio, viața mea de până acum și pentru totdeauna. S-au adunat în mine în ultimul timp o sumedenie de impresii, dar n-am izbutit încă să le încheg într-un singur tot”.

A doua zi de dimineață, la scolare, cel dintâi sentiment pe care-l încercă Nehliudov fu o vie părere de rău pentru ceea ce se petrecuse între el și cumnatul său.

„Nu pot să plec așa, gândi el, trebuie să mă duc la ei și să caut să-mi îndrept greșeala.”

Uitându-se însă la ceas, văzu că e târziu și trebuie să se grăbească spre a nu întârzia la închisoare. Își împachetă lucrurile în grabă, trimise tot bagajul de-a dreptul la gară cu portarul și cu Târâș, bărbatul Fedosiei, care pleca împreună cu dânsul, iar el se urcă în primă birja care-i ieși în cale și porni către închisoare. Trenul deținuților pornea cu două ceasuri înaintea celui de pasageri cu care urma să plece Nehliudov, așa că el achita tot ce avea de plătit la pensiune, nemaivând de gând să se întoarcă acolo.

Veniseră căldurile mari de iulie. Pietrele caldarâmului, zidurile caselor și acoperișurile de tablă, care nu mai apucau să se răcească peste noapte, își răspândeau căldura în văzduhul încins și nemișcat. Nu era pic de vânt, iar dacă venea o adiere fierbinte când și când, aducea praf și miros greu de vopsea de ulei. Pe străzi erau oameni puțini și acei rari trecători se strecurau pe sub umbra caselor. Numai țăranii care lucrau la pavarea străzilor stăteau în mijlocul drumului, arși de soare, încălțați cu opinci, și izbeau cu ciocanele în bolovanii pe care îi așezau în nisipul fierbinte; în mijlocul uliței, sergenții, posomorâți, în vestoane albe, murdare, cu revolverul în buzunar prins de un șnur portocaliu, se lăsau plictisiți când pe un picior, când pe celălalt; tramvaiele cu cai – cu perdelele trase în partea unde bătea soarele și caii purtând glugi de pânză albă pe cap, găurită astfel încât le ieșeau afară urechile – străbăteau străzile în sus și în jos, sunând din clopot.

Când sosi Nehliudov la închisoare, convoiul era încă în curte. De la patru dimineața între zidurile temniței se desfășura o activitate febrilă în legătură cu predarea și luarea în primire a deținuților care urmau să plece. Convoiul era format din șase sute douăzeci și trei de bărbați și șaiszeci și patru de femei: toți acești oameni trebuiau controlați după numărul matricol, cei bolnavi urmau să fie aleși la o parte de cei sănătoși, și apoi cu toții predați escortei. Noul director al închisorii cu două ajutoare, doctorul, felcerul, comandantul escortei și pisarul ședeau la o masă încărcată cu hârtii și cu cele trebuincioase pentru scris, așezate afară, în umbra zidului, și strigau pe nume, examinau, interogau și înscriau deținuții, care se apropiau unul câte unul.

Razele soarelui ajunseseră treptat să acopere cam jumătate din masă. Se făcea tot mai cald și aerul era tot mai înăbușitor din pricina lipsei de vânt și a respirației mulțimii de deținuți adunați în curte.

— Nu se mai isprăvește odată? vorbi comandantul escortei, un bărbat înalt, voinic, roșu la față, cu umerii dreپți și brațele scurte, care fuma

întruna pe sub mustața ce-i acoperea buzele. M-au dat gata. De unde naiba ați adunat atâția? Mai sunt mulți?

Pisarul cerceta lista.

— Încă douăzeci și patru de bărbați și femeile.

— Ei, ce v-ați oprit, apropiați-vă!... strigă șeful escortei, către deținuții care, înghesuiți unii în alții, așteptau să treacă la control.

Deținuții stăteau în curte de mai bine de trei ceasuri, așteptându-și rândul nu la umbră, ci în plin soare.

În timp ce în curtea închisorii erau examinați deținuții, afară, la poartă, stătea ca de obicei o santinelă cu arma la umăr și vreo douăzeci de căruțe pentru transportul lucrurilor acestora și pentru cei mai slabi dintre ei, care nu puteau merge pe jos, iar într-un colț un grup de rude și prieteni așteptau să iasă pușcărișii care plecau, să-i vadă, dacă s-o putea, să schimbe cu ei câteva vorbe și să le dea câte ceva drum. Nehliudov se alătură acestui grup.

Trecu aproape un ceas. În cele din urmă, se auzi în dosul porții un zăngănit de lanțuri, zgomot de pași, glasurile șefilor și murmurul nedeslușit al unei mulțimi de oameni. Asta ținu vreo cinci minute, în care vreme intrau și ieșeau tot timpul pe poartă diferiți gardieni. În sfârșit, se auzi răsunând o comandă.

Porțile se dădură în lături cu zgomot, zăngănitul de lanțuri se auzi mai puternic și soldații din escortă, îmbrăcați cu vestoane albe și cu arma la umăr, ieșiră în stradă și se așezară în cerc în fața porții – era o manevră desigur obișnuită, pe care o cunoșteau cu toții. Urmă apoi o altă comandă și deținuții, cu niște șepci turtite pe capetele rase, cu câte un sac pe umeri, târându-și picioarele încătușate și legănându-și în mers brațul liber, începură să iasă doi câte doi. Întâi veneau bărbații ocnași, toți îmbrăcați la fel, în pantaloni cenușii și halate cu un anumit semn pe spate. Toți – tineri, bătrâni, slabi, grași, palizi, roșii, negricioși, cu barbă sau fără, ruși, tătari, evrei – ieșeau pe poartă, zăngănind din lanțuri și mișcându-și cu vioiciune brațul liber, de parcă s-ar fi pregătit să meargă undeva departe, dar, după vreo zece pași se opreau locului și se așezau supuși în rânduri de câte patru, unii în spatele celorlalți. După ei începură să iasă pe poartă alții, doi câte doi, și aceștia la fel îmbrăcați și la fel rași pe cap, dar fără lanțuri la picioare, ci cu mâinile prinse în cătușe. Erau deportații... Ieșeau cu aceeași vioiciune, apoi se opreau și se așezau și ei în rând, câte patru. După ei urmau deținuții politici, apoi femeile în aceeași ordine: întâi ocnașele în halate cenușii de închisoare și cu basmale pe cap, apoi deportatele și la urmă de tot cele care urmau convoiul de bunăvoie, îmbrăcate în hainele lor de oraș sau de țară.

Unele dintre femei își duceau sugarii la sân, vârâți pe sub halat.

Alături de femei mergeau copiii lor, băieți și fete, care, ca niște mânji într-o herghelie, se înghesuiau printre deținute. Bărbații se așezau în ordine, tăcuți, tușind din când în când sau făcând câte o scurtă observație. Femeile însă vorbeau întruna. Lui Nehliudov i se păru că o recunoaște pe Maslova, dar apoi o pierdu din vedere în mulțimea de femei în cenușiu, toate la fel, despuiate parcă de chip omenesc și mai ales de orice feminitate – nu mai erau decât o gloată de ființe cu copii în brațe și cu saci pe umăr, care se rânduiau în urma bărbaților.

Cu toate că toți deținuții fuseseră numărați în curtea închisorii,

soldații din escortă începură să-i numere din nou, verificând lista. Operația aceasta ținu mult, mai ales pentru că unii dintre deținuți se tot foiau, trecând dintr-un loc în altul și-i încurcau în felul acesta pe soldați. Aceștia îi înjurau și-i îmbrânceau pe deținuți, care se supuneau închiuși, și îi numărau din nou.

După ce se isprăvi numărătoarea, comandantul de escortă dădu o comandă, și mulțimea începu să se îmbulzească. Bărbații mai slabi, femeile și copiii se repeziră întrecându-se unii pe alții spre căruțe, unde începură să-și așeze sacii, iar apoi să se cațere și ei. Se urcau femei, ținând în brațe copii mici care țipau ca din gură de șarpe, copii mai mari, veseli, care se certau pentru locuri, și pușcăriași triști și posomorâți.

Câțiva deținuți își scoaseră șepcile și se apropiară de comandantul de escortă, rugându-l peșemne ceva. Nehliudov află mai târziu că îl rugau să-i lase și pe ei să se urce în căruță. Ofițerul tăcea, fără să ridice ochii la cei ce-i vorbeau, trăgea în piept din țigară, apoi dintr-o dată își ridică brațul scurt asupra unui deținut, care, ferindu-se de lovitură, își trase capul între umeri și sări în lături.

— Ți-arăt eu ție boierie, de o să mă ții minte toată viața! Pe jos ai s-ajungi! strigă ofițerul.

Îi fu permis să meargă în căruță numai unui bătrân înalt, care abia se ținea pe picioarele lui cu cătușe. Nehliudov îl văzu cum își scoase șapca turtită și, făcându-și cruce, se îndreptă spre căruțe, cum multă vreme lanțurile îl împiedicaseră să-și ridice piciorul bătrân, fără vlagă, și cum îl ajută o femeie cocoțată sus, trăgându-l de mână.

Când toate căruțele se umplură cu saci și se așezară pe saci cei cărora le fusese îngăduit să se suie, comandantul de escortă își scoase chipiul, își șterse cu batista fruntea, chelia și gâtul gros și roșu, și își făcu semnul crucii.

— Convoi, înainte marș! dădu el comanda.

Soldații zăngăniră din arme, deținuții se descoperiră și-și făcură cruce, unii cu mâna stângă, cei care veniseră să-i conducă le strigară ceva, la care deținuții răspunseră și ei strigând, femeile începură să bocească și convoiul înconjurat de soldați în vestoane albe se puse în mișcare, stârnind un nor de praf. În frunte mergeau soldații, după ei ocașii cu picioarele în lanțuri, în rânduri de câte patru, apoi deportații, apoi deținuții politici cu mâinile încătușate, prinși doi câte doi, și la urmă de tot femeile. După convoi, urmau căruțele încărcate cu saci și cu cei socotiți mai slabi. Într-una dintre căruțe ședea cocoțată o femeie înfăolită, care hohotea de plâns și scotea fără încetare țipete scurte și ascutite.

XXXV.

Convoiul era atât de lung, încât când se puseră în mișcare căruțele, capul coloanei dispăruse din văz. După ce se urniră și carele, Nehliudov se urcă în trăsură care-l aștepta și-i porunci birjarului să treacă înaintea convoiului, voind să vadă dacă printre bărbați este vreun deținut pe care-l cunoaște, și s-o descopere pe Maslova printre femei, s-o întrebe dacă a primit lucrurile pe care i le trimisese. Se făcuse foarte cald. Nu era pic de vânt și praful stârnit de o mie de picioare plutea ca un nor deasupra deținuților, care înaintau pe mijlocul străzii. Deținuții mergeau repede și căluțul care

trăgea trăsura lui Nehliudov izbutea cu greu să-i întreacă. Treceau, rânduri-rânduri, tot oameni necunoscuți, cu înfățișare ciudată și fioroasă, încălțați și îmbrăcați la fel, legănându-și în ritmul pașilor brațele rămase libere, de parcă voiau să se mai îmbărbăteze. Erau atât de mulți, semănau atât de tare unul cu altul și se aflau cu toții într-o situație atât de stranie, încât lui Nehliudov i se părea că nu sunt oameni, ci niște făpturi ciudate, înfricoșătoare. Această impresie nu se șterse decât când îl recunoscă în mulțimea de pușcăriași pe ucigașul Fiodorov, iar printre deportați pe comediantul Ohotin și pe încă un vagabond, care-l rugase cândva să-i facă nu știu ce serviciu. Aproape toți deținuții întorceau pe rând capul spre trăsura care trecea pe lângă ei, uitându-se pieziș la domnul așezat în ea și care-i cerceta cu luare-aminte. Fiodorov dădu din cap în semn că l-a recunoscut, iar Ohotin îi făcu cu ochiul. Niciunul și nici altul nu-l salutară însă, socotind că ar fi un lucru neîngăduit. Cum ajunse în dreptul femeilor, Nehliudov o zări pe Maslova. Era în rândul al doilea din față. În marginea convoiului, mergea o femeie urâtă, roșie la față, cu ochi negri și picioarele scurte, cu poalele halatului prinse în brâu; era Cilibia. Apoi venea o femeie însărcinată, abia târându-și picioarele, și lângă ea Maslova. Își ducea sacul în spinare și se uita drept înainte. Fața îi era liniștită și hotărâtă. A patra femeie din rând, una tânără și frumoasă, care mergea cu pas viori, îmbrăcată într-un halat scurt și cu basmaua legată țărănește pe sub bărbie, era Fedosia. Nehliudov coborî din trăsură și se apropie de convoi, vrând s-o întrebe pe Maslova despre lucruri și despre cum se simte, dar plutonierul din escortă, care mergea pe partea aceea a convoiului, îl observă numaidecât și veni fuga spre el.

— Nu se poate, domnule, să vă apropiați de convoi, nu este voie, strigă el încă din mers.

Venind mai aproape și recunoscându-l pe Nehliudov (aproape toți îl știau la închisoare), plutonierul își duse mâna la șapcă și, oprându-se lângă el, spuse:

— Acum nu se poate. La gară puteți vorbi cu ele, aici însă nu e voie. Hei, nu rămâneți în urmă, înainte marș! strigă el către deținuți, și, luându-și un aer semeț, porni în pas alergător, cu toată arșița de afară, în cizmele-i noi și elegante.

Nehliudov se sui pe trotuar, îi porunci birjarului să vină în urma lui și începu să meargă și el pe lângă convoi. Trecerea convoiului stârnea curiozitatea trecătorilor, care-l priveau cu o compătimire amestecată cu groază. Cei care mergeau cu trăsura își scoteau capul afară și-i petreceau cu privirea pe deținuți, până ce se depărtau. Trecătorii se opreau și se uitau mirați și speriați la priveliștea aceasta cumplită. Câte unii se apropiau și le dădeau deținuților câțiva bani de pomană. Îi luau soldații din escortă. Alții, ca hipnotizați, se luau după convoi, dar după un timp se opreau și-l petreceau numai cu ochii, clătinând din cap. Oamenii ieșeau în pragul ușilor și al porților, chemându-se unii pe alții, suu se aplecau la fereastră și, încremeniți, se uitau în tăcere la convoiul acela înspăimântător. La o răscruce de drumuri, coloana opri o trăsură elegantă. Pe capră ședea un vizitiu cu fața lucioasă și dinapoiul mare și cu rânduri de nasturi la spate. În trăsură se aflau un domn cu soția lui: ea, slabă și palidă, cu o pălărioară de culoare deschisă pe cap și cu o umbrelă pestriță la umăr, iar el cu joben și pardesiu elegant, tot de culoare deschisă. Pe banchetă ședeau copiii lor, o

fetiță cu părul lung și bălai, frumos îmbrăcată și proaspătă ca o floare, care ținea și ea în mână o umbreluță de culoare aprinsă, și un băiețel de vreo opt ani, cu un gât slab și lung și claviculele ieșite în afară, purtând o beretă de marinar pe cap, împodobită cu două panglici lungi. Domnul îl dojenea, supărat, pe vizitiu că n- a ocolit la vreme convoiul, iar doamna se strâmba cu dezgust, închizându-și pe jumătate ochii și ascunzându-și obrazul după umbrela ei de mătase, ca să se ferească de praf și de soare. Vizitiul cu dinapoiul mare se încruntă, supărat, ascultând muștrările nedrepte ale stăpânului său, care-i poruncise chiar el s-o ia pe strada asta, și abia izbutea să-i țină în frâu pe cei doi armăsari, negri pana-corbului, plini de spume, care jucau în loc, nerăbdători să pornească din nou.

Gardianul ar fi vrut bucuros să-i facă pe plac proprietarului elegantei trăsură și să-l lase să treacă, oprind deținuții; simțea însă că acest convoi era ceva solemn și trist, ce nu putea fi tulburat nici chiar pentru un domn atât de bogat. El se mulțumi să ducă mâna la cozoroc în semn de respect față de bogăție, și să privească sever spre deținuți, făgăduindu-le parcă celor din trăsură să-i apere la nevoie. Așa că trăsura trebui să aștepte să treacă tot convoiul și se urni din loc abia după ce trecu ultima căruță încărcată cu saci și cu deținute, printre care și femeia cea plângăreată, care se mai liniștise, dar care, văzând trăsura bogată, începuse iar să plângă și să țipe. Abia atunci vizitiul trase ușor hățurile și cei doi trăpași negri, pocnind din potcoave pe caldarâm, porniră cu trăsura, care sălta ușor pe roțile ei de cauciuc, spre conacul de la țară, unde soțul, soția, fetița și băiatul cel cu gâtul slab și claviculele ieșite în afară mergeau să petreacă.

Nici tatăl, nici mama nu le dădură copiilor vreo explicație despre acest convoi, așa că ei fură nevoiți să deslușească singuri semnificația acestei străni priveliști. Fetița, judecând după expresia fețelor părinților ei, pricepu că acești oameni erau cu totul diferiți de tatăl și de mama ei și de toți cunoscuții lor și că trebuiau să fie niște oameni răi, de aceea era bine ca ceilalți să se poarte cu ei astfel. O apucase frica de ei și era foarte mulțumită că nu-i mai vede.

Băiețelul însă, cel cu gâtul lung și slab, care nu-și luase ochii de la convoi, își explică lucrurile cu totul altfel. El știa sigur, fără cea mai mică îndoială, de la însuși Dumnezeu, că oamenii aceștia erau într-un fel cu el și cu ceilalți oameni; prin urmare, li se făcuse un rău, care nu trebuia să li se facă, și îi era milă de ei și totodată teamă și de acești oameni încâtușați și rași, și de cei care i-au încâtușat și i-au ras. De aceea buzele băiatului tremurau din ce în ce mai tare și el făcea mari eforturi să nu izbucnească în plâns, gândind că e rușinos să plângi pentru asemenea lucru.

XXXVI.

Nehliudov mergea în același pas iute cu deținuții și, deși era îmbrăcat ușor, îi era îngrozitor de cald, simțea mai ales că-l înăbușă aerul fierbinte, imobil, încărcat de praf, care umplea străzile. După vreun sfert de verstă se urcă în birjă, dar în mijlocul străzii, în trăsură, i se păru că e și mai cald.

Încercă să-și reamintească discuția avută în ajun cu cumnatul său, dar ea nu-l mai tulbură ca de dimineață. Impresiile ieșirii din închisoare și ale

marșului convoiului îi umbriseră aceste gânduri. Ceea ce era mai supărător acum era căldura înăbușitoare. Lângă un gard, la umbra pomilor, stăteau doi liceeni cu capul gol și un negustor de înghețată așezat pe vine în fața lor. Unul dintre ei se desfăta lingând de zor cornețelul de înghețată, celălalt aștepta să i se adauge garnitura galbenă din vârf.

— Unde aş putea să beau ceva pe aici? îl întrebă Nehliudov pe birjar, simțind o nevoie irezistibilă de a se răcori.

— Chiar aici e o cârciumă bună, spuse birjarul, și, cotind după colț, trase în fața intrării, deasupra căreia atârna o firmă mare.

Patronul gras, în cămașă, în picioare după tejghea, și doi chelneri, în halate cândva albe, care din lipsă de mușterii ședeau la o masă, îl cercetară cu curiozitate pe clientul neobișnuit și se ridicară să-l servească. Nehliudov ceru sifon și se așeză ceva mai departe de fereastră, la o măsuță acoperită cu o față de masă murdară.

La o altă masă ședeau doi bărbați în fața unui serviciu de ceai și a unei sticle albe; își ștergeau mereu nădușeala de pe frunte și își făceau liniștit niște socoteli. Unul dintre ei era oacheș și chel, cu o cunună de păr negru deasupra cefei, cum avea și Ignati Nikiforovici. Această asemănare îi aminti din nou lui Nehliudov de discuția avută cu cumnatul său și de dorința de a-i revedea, pe el și pe sora sa, înainte de plecare. „Nu mai am timp până la plecarea trenului, se gândi el. Mai bine să le scriu o scrisoare.” Ceru hârtie, plic și un timbru și, sorbind din apa gazoasă rece, se gândea ce să le scrie.

Dar gândurile nu se lăsau adunate și nu izbutea deloc să le aștearnă pe hârtie.

„Dragă Natașa, nu pot să plec cu impresia apăsătoare a convorbirii pe care am avut-o aseară cu Ignati Nikiforovici...” începu el. „Și mai departe? Să le cer iertare pentru ceea ce le-am spus ieri? Nu le-am spus decât ceea ce gândeam. Or să creadă că-mi retrag cuvintele. Și apoi, el a fost acela care s-a amestecat în treburile mele... Nu, nu sunt în stare.” Și simțind că se redeșteaptă în el ura față de acest om încrezut, străin de el și care nu putea să-l înțeleagă, Nehliudov puse scrisoarea neterminată în buzunar, plăti, ieși în stradă și se urcă în trăsură, ca să ajungă din urmă convoiul.

Afară căldura sporise parcă. Caldărâmul și zidurile caselor răspândeau și ele aerul dogoritor. Ți se părea că pietrele caldarâmului îți frig tălpile, iar când Nehliudov atinse cu mâna aripa lăcuită a trăsurii, avu senzația unei adevărate arsuri.

Calul mergea alene, tăcănind cu copitele pe pietrele neregulate și prăfoase ale caldarâmului, iar birjarul moțăia pe capră; Nehliudov se uită drept înainte, nepăsător, fără să se gândească la nimic. La un povârniș al străzii, în fața porții unei case mari, se adunase o grămadă de oameni, printre care se zărea un soldat înarmat din escorta. Nehliudov opri trăsura.

— Ce este? îl întrebă el pe portar.

— S-a întâmplat ceva cu un deținut.

Nehliudov coborî din trăsură și se apropie de mulțime. Pe caldarâm, aproape de trotuar, zăcea cu capul mai jos decât picioarele un deținut în vârstă, lat în umeri, cu o barbă roșcată, față stacojie, nasul turtit, îmbrăcat în halat și pantaloni cenușii. Întins pe spate, cu palmele mâinilor sale pistruiate lipite de pământ, cu ochii injectați ațintiți la cer, încremeniți parcă, sughița de plâns în răstimpuri și răsufla sacadat din pieptul său larg

și puternic. Un sergent cu sprâncenele încrețite, un negustor ambulant, un poștaş, un băiat de prăvălie, o femeie bătrână cu o umbrelă și un băiețandru cu părul tuns, cu un paneraș gol în mână, stăteau roată în jurul lui.

— Sunt slăbiți de atâta stat la închisoare, vlăguiți, și-i mai și poartă acum pe zăpușeala asta, zise băiatul de prăvălie cu mustrare în glas, adresându-se lui Nehliudov, care tocmai se apropiase.

— Te pomenești că moare, zise plângăreț femeia cu umbrela.

— Desfaceți-i cămașa, spuse poștaşul.

Sergentul se apucă să dezlege cu degetele lui groase și tremurătoare șireturile de la gâtul vânos și roșu al deținutului. Deși era tulburat și stânjenit, găsi totuși de cuviință că trebuie să strige la mulțime:

— Ce v-ați adunat în jurul lui? Și așa e destul de cald. Nu lăsați să-i vină pic de aer.

— Ar fi trebuit să-i vadă înainte un doctor și să-i oprească pe cei slabi. Omul abia mai suflă și ei îl târăsc cine știe unde, spuse iarăși băiatul de prăvălie, vădit încântat de cât de bine cunoaște regulamentul.

După ce-i desfăcu șireturile cămășii, sergentul se îndreptă din șale și privi în jurul lui.

— Plecați de aici, v-am spus. Vedeți-vă de treburile voastre, ce căscați gura? spuse el, căutând cu ochii o expresie de aprobare pe figura lui Nehliudov. Fiindcă n-o găsi, își mută privirea asupra soldatului din escortă. Acesta însă stătea deoparte și-și cerceta tocul scâlciat de la cizmă, cu totul nepăsător față de îngrijorarea sergentului.

— Celor care ar trebui să ducă grija, puțin le pasă. Drept e să omori oamenii cu zile?

— Pușcăriaș, pușcăriaș, dar tot om e, se auziră glasuri în mulțime.

— Culcați-l cu capul mai sus și dați-i puțină apă, se amestecă Nehliudov.

— S-a dus careva după apă, răspunse sergentul și, apucându-l pe deținut de subsuori, îi trase cu greu trupul mai sus.

— Ce-i gloata asta? răsună deodată un glas autoritar de șef și de mulțimea adunată se apropie cu pași repezi un subcomisar, îmbrăcat cu un veston strălucind de albeață și cu cizme și mai strălucitoare încă. La o parte! N-aveți ce căuta aici! strigă el, fără să știe măcar despre ce era vorba.

Apropiindu-se mai mult și văzându-l pe deținutul care trăgea să moară, încuviință din cap, de parcă s-ar fi așteptat la asta, și-i spuse sergentului:

— Cum de s-a întâmplat?

Sergentul îi raportă că a trecut un convoi de deținuți și că acest pușcăriaș a căzut, iar soldatul din escortă a poruncit să fie lăsat acolo.

— Bine! Atunci trebuie dus la secție. Să vină o trăsură.

— S-a dus portarul după trăsură, răspunse sergentul cu mâna la cozoroc.

Băiatul de prăvălie începu să spună ceva despre căldură.

— Astă nu-i treaba ta, ai auzit? Vezi-ți de drum, îl repezi subcomisarul și-l privi atât de sever, încât băiatul nu mai scoase o vorbă.

— Trebuie să-i dați puțină apă, interveni iarăși Nehliudov. Subcomisarul îl privi și pe Nehliudov cu severitate, dar nu spuse nimic, iar când portarul aduse o cană cu apă, îi porunci sergentului să-i dea să bea deținutului.

Sergentul îi ridică nițel capul și încercă să-i dea apă în gură. Deținutul nu putea însă înghiți și apa i se prelingea pe barbă, pe haină și pe cămașa de pânză, plină de praf.

— Toarnă-i-o pe cap! porunci subcomisarul și sergentul îi scoase șapca turtită și-i turnă apă pe părul cârlionțat și pe creștetul gol.

Deținutul deschise ochii mari, speriați parcă, dar nu făcu nici o mișcare. Pe fața lui se prelingea apă amestecată cu praf și el sughița mai departe și se cutremura.

— Ce-i cu ăsta? Să-l ducă el la secție, îi spuse subcomisarul sergentului, arătând spre birjarul cu care venise Nehliudov. Trage încoa! Măi, tu!

— Sunt ocupat, răspunse ursuz birjarul, fără să-și ridice ochii.

— E trăsura mea, spuse Nehliudov, dar puteți s-o luați. Am să-ți plătesc, adăugă el către birjar.

— Ei, ce stați cu gura căscată? strigă subcomisarul. Puneți mâna! Sergentul, portarul și soldatul din escortă ridicară muribundul, îl duseră la trăsura și-l așezară pe pernele din fund. Acesta însă nu se putea ține, capul îi cădea pe spate și trupul îi luneca în jos.

— Culcă-l! porunci subcomisarul.

— Lăsați, domnule comisar, îl duc eu și așa, răspunse sergentul, așezându-se alături de muribund și cuprinzându-l de subsuori cu brațul drept, vânjos.

Soldatul din escortă ridică picioarele cu cipici ale deținutului și le întinse pe banchetă. Subcomisarul se uită în jur și, zărind pe caldarâm șapca turtită a deținutului, o ridică și o puse pe capul ud și prăvălit al acestuia.

— Înainte marș! Porunci el.

Birjarul se uită supărat înapoi, clătinând din cap și, însoțit de soldatul din escortă, porni la pas spre secție.

Sergentul, așezat alături de deținut, ridica mereu trupul acestuia, care luneca de pe canapea, în timp ce capul i se bălăbănea în toate părțile. Soldatul din escortă mergea alături de trăsura și îi tot îndrepta picioarele. Nehliudov porni în urma lor.

XXXVII.

Ajungând la secție, în fața căreia era de gardă un pompier, trăsura intră în curte și se opri la una dintre intrări.

În curte, niște pompieri cu mânecile suflecate, vorbind și râzând tare, spălau un fel de căruță.

Cum se opri trăsura, câțiva sergenți o înconjurară, luară pe sus trupul fără viață al deținutului și-l traseră din trăsura care scârțâia sub greutatea lor.

Sergentul care-l adusese coborî și el, își scutură de câteva ori brațul amorțit, își scoase șapca și își făcu semnul crucii. Mortul fu dus înăuntru, la etaj. Nehliudov îl urmă. În odaia mică și murdară, unde duseră cadavrul, erau patru paturi. Pe două dintre ele ședea doi bolnavi în halate, unul cu gura strâmbă și cu gâtul oblojit, altul ofticos. Celelalte două paturi erau libere. Pe unul dintre ele îl puseseră pe deținut. Un omuleț cu ochi sticloși și cu niște sprâncene care se mișcau întruna, numai în cămașă, izmene și

ciorapi, se apropie grăbit, cu pași ușori, de deținut, se uită la el, apoi la Nehliudov și izbucni în hohote de râs. Era un nebun ținut la dispensarul secției.

— Vor să mă sperie, spuse el. Dar n-o să le meargă.

În urma sergenților care aduseseră trupul neînsuflețit intrară subcomisarul și un felcer.

Acesta, apropiindu-se de deținut, îi pipăi mâna rece, îngălbenită, pistruiată, moale încă, dar care căpătase deja o paloare cadaverică, o ridică puțin, apoi îi dădu drumul; mâna căzu țeapănă pe burta mortului.

— S-a sfârșit cu el, spuse felcerul, dând din cap, dar, ca să fie toate după regulament, desfăcu cămașa udă, din pânză groasă, a mortului și, dându-și la o parte părul creț de pe ureche, își lipi capul de pieptul lui galben și nemișcat. Toată lumea tăcea. Felcerul se ridică, clătină încă o dată din cap și coborî cu degetul, pe rând, pleoapele peste ochii albaștri încremeniți.

— Nu mă puteți speria, nu mă puteți speria, striga mereu nebunul, scuipând înspre felcer.

— Ei? întrebă subcomisarul.

— Ei? repetă felcerul. Trebuie dus la camera mortuară.

— Sunteți sigur că-i mort? întrebă subcomisarul.

— Atâta lucru oi ști și eu, făcu felcerul, acoperând la loc pieptul mortului. În orice caz, trimit după Matei Ivanovici, să constate și el. Petrov, ia da o fugă, spuse felcerul și se depărtă de cadavru.

— Să fie dus la camera mortuară, porunci subcomisarul. Iar tu să vii la cancelarie, să semnezi, adăugă el către soldatul din escortă, care rămăsese toată vremea în picioare lângă deținut.

— Am înțeles, să trăiți, răspunse soldatul.

Sergenții ridicară cadavrul și-l coborâră iarăși pe scară. Nehliudov vru să-i urmeze, dar nebunul îl opri.

— Dumneată nu faci parte din complot, așa că dă-mi o țigară, spuse el.

Nehliudov își scoase tabachera și îi oferă o țigară. Nebunul, mișcând iute din sprâncene și vorbind cu repeziciune, începu să-i povestească cum îi chinuiesc aici cu ședințele de sugestie.

— Toți sunt împotriva mea și mă chinuie, mă canonesc cu mediumurile astea ale lor...

— Iartă-mă, te rog, spuse Nehliudov și, fără să-l mai asculte până la capăt, ieși în curte, vrând să știe unde or să depună cadavrul.

Sergenții cu povara lor, străbătuseră curtea și treceau tocmai pe ușa care ducea spre subsol. Nehliudov vru să se apropie de ei, însă subcomisarul îl opri.

— Dumneavoastră ce doriți?

— Nimic, spuse Nehliudov.

— Dacă nimic, atunci vedeți-vă dedrum.

Nehliudov se supuse și porni spre trăsura lui. Birjarul moțăia. Nehliudov îl trezi și-i spuse să-l ducă la gară.

Nu făcuseră nici o sută de pași, când se întâlniră cu o căruță, însoțită de un alt soldat din escortă cu arma la umăr. În căruță se afla un alt deținut, care se vedea numaidecât că era mort. Zăcea pe spate, șapca turtită îi alunecase pe față până peste nas și capul ras i se clătina la fiecare zdruncinătură a căruței. Căruțașul mâna calul, mergând alături de căruță,

cu cizmele lui butucănoase. În urma lor venea un sergent. Nehliudov atinse pe umăr birjarul.

— Iacătă-i ce fac! spuse birjarul, oprind calul.

Nehliudov coborî din trăsură și, trecând iarăși pe lângă pompierul de serviciu, intră în curtea secției. Pompierii isprăviseră de spălat căruța și acum în același loc stătea șeful lor, un maior înalt, osos, cu o banda albastră la șapcă, care-și ținea mâinile în buzunare și se uita sever la un armăsar șarg, cu gâtul ros, pe care-l plimba un pompier prin fața lui. Armăsarul schiopăta cu unul dintre picioarele dinainte și maiorul vorbea, supărat, cu veterinarul de lângă el.

Comisarul era și el acolo. Văzând un alt mort, se apropie de căruță.

— Unde l-ați găsit? întrebă el, dând nemulțumit din cap.

— Pe Staraia Gorbatovskaia, răspunse sergentul.

— Deținut? întrebă maiorul.

— Da, să trăiți.

— Al doilea pe ziua de azi, spuse subcomisarul.

— Ei, poftim! Bună rânduială! Și-i o căldură! făcu maiorul, apoi, întorcându-se către pompierul care ducea armăsarul șarg, îi strigă: Să-l duci în boxa din colț! Te învăț eu minte, netrebnice, să mai schilodești caii, care fac mai multe parale decât tine, ticălosule!

Sergenții ridicară mortul din căruță și, ca și pe cel dintâi, îl duseră la infirmerie. Nehliudov, ca hipnotizat, îi urmă.

— Dumneavoastră ce doriți? îl întrebă un sergent. Fără să răspundă, Nehliudov merse înainte după mort.

Nebunul, așezat pe pat, fuma cu lăcomie țigara căpătată de la Nehliudov.

— Aa, v-ați înlors! spuse el și izbucni în râs. Văzând mortul, se strâmbă. Iarăși! M-ați plictisit. Ce-s eu, copil? spuse el către Nehliudov, zâmbind.

Nehliudov se uita în timpul acesta la cadavrul pe care-l putea vedea acum bine și a cărui față, acoperită înainte de șapcă, era acum vizibilă în întregime. Pe cât de urât fusese celălalt deținut, pe atât de frumos era acesta, atât la față, cât și la trup. Era un bărbat în toată puterea și, cu toate că avea capul urâțit, ras pe jumătate, fruntea lui dreaptă nu prea înaltă și boltită deasupra ochilor negri, fără viață acum, și nasul mic, ușor acvilin, deasupra mustăților subțiri și negre erau foarte frumoase. Buzele-i învinețite zâmbeau; o bărbuță scurtă abia îi umbrea bărbia, iar pe partea rasă a capului se zărea o ureche frumos modelată și nu prea mare. Fața lui era liniștită, austeră și blândă totodată. Nu doar privind această față îți dădeai seama ce potențial spiritual se pierdea o dată cu acest om, dar încheieturile subțiri ale mâinilor și picioarelor încătușate, mușchii tari ai trupului bine proporționat arătau ce exemplar uman frumos, puternic și îndemânatic fusese, mai desăvârșit, în felul lui, decât armăsarul șarg, pentru a cărui meteahnă se necăjise așa de tare șeful pompierilor. Și totuși, acest om fusese chinuit până la moarte și nu numai că nu-i părea nimănui rău de el ca om, dar nici ca de un bun animal de muncă, pierdut în zadar. Singurul sentiment pe care-l trezea moartea lui în toți acești oameni era ciuda pentru grijile pricinuite de cadavrul său, care amenința să se descompună și trebuia îndepărtat.

Doctorul, însoțit de felcer și de comisarul-șef, intră în odaie. Doctorul era un bărbat voinic, îmbrăcat într-o haină de vară de șantung, cu

pantalonii din același material, strimți pe picior, care se lipeau ca turnați pe coapsele lui musculoase. Comisarul-șef era mic și gras, cu o față roșie și bucălată care se rotunjea și mai tare, datorită obiceiului de a-și umfla obrajii cu aer și de a-i da apoi drumul încetișor. Doctorul se așeză pe marginea patului pe care era întins mortul, și, ca și felcerul, îi pipăi mâinile, îi ascultă inima, apoi se ridică, îndreptându-și pantalonii.

— Mai mort decât atât nici că se poate, spuse el. Comisarul-șef își umplu obrajii cu aer, apoi începu să-i dea drumul încetișor.

— De la ce închisoare? îl întrebă el pe soldatul din escortă. Soldatul îi răspunse și-i atrase atenția asupra cătușelor de la picioarele mortului.

— Am să dau ordin să i le scoată; slavă Domnului, avem fierari destui, zise comisarul-șef și, după ce își umflă iarăși obrajii, se îndreptă spre ușă dând drumul aerului încetișor.

— De ce s-a întâmplat asta? îl întrebă Nehliudov pe medic. Doctorul îl privi prin ochelari.

— Ce anume? De ce mor de insolație? Foarte simplu: toată iarna stau închiși fără mișcare, fără lumină, și deodată sunt scoși la soare, și încă pe o zi ca asta, și merg și îngrămădiți, fără pic de aer. Gata insolația!

— Atunci de ce sunt trimiși în asemenea condiții?

— Asta întrebați-i pe ei. Dar dumnevoastră de fapt cine sunteți?

— Sunt un străin...

— A-a! Respectele mele, n-am vreme de pierdut, făcu doctorul, potrivit-și, inciudat, pantalonii și porni spre paturile bolnavilor.

— Ei, cum merge? îl întrebă el pe bolnavul cel galben la față, cu gura strâmbă și gâtul oblojit.

Nebunul ședea pe patul lui, încetase de a mai fuma și tot scuipa în direcția doctorului. Nehliudov coborî în curte, trecu pe lângă caii pompierilor, pe lângă niște orătănii și pe lângă santinela cu casca de alamă pe cap și ieși pe poartă. Se urcă în trăsură, trezi birjarul care moțăia pe capră și porni spre gară.

XXXVIII.

Când sosi Nehliudov la gară, deținuții erau toți instalați în vagoanele cu ferestre zăbreuite. Pe peron se mai vedeau câteva persoane care veniseră să-i conducă. Nu li se îngăduia să se apropie de tren. Soldații escortei erau destul de îngrijorați: pe drumul de la închisoare până la gară muriseră de insolație, în afară de cei doi pe care-i văzuse Nehliudov, încă trei oameni; unul fusese dus la secția cea mai apropiată, iar ceilalți doi se prăbușiră chiar în gară⁸²

Ceea ce-i îngrijora pe soldații din escortă nu era faptul că muriseră cinci oameni care ar fi putut să mai trăiască. Asta nu-i preocupa. Aveau numai grijă să nu le scape ceva din formalitățile pe care trebuiau să le îndeplinească într-un asemenea caz: să predea morții în seama autorităților cuvenite, împreună cu hârtiile și lucrurile lor și să-i șteargă de pe lista celor care trebuiau duși la Nijni, lucru care cerea destulă bătaie de cap, mai ales pe o asemenea căldură.

Aceasta îi preocupa pe soldați și, până să îndeplinească tot ce aveau de făcut, nu voiau să-i lase pe Nehliudov și pe ceilalți care-i rugau să se apropie de vagoane. Nehliudov fu totuși lăsat până la urmă, pentru că dăduse bani unui subofițer din escortă. Acesta îi dădu voie să treacă rugându-l să spună cât mai repede ce avea de spus, ca să nu-l observe șeful. Erau în totul

optsprezece vagoane și, afară de vagonul rezervat pentru șefi, toate erau ticsite de oameni. Trecând prin fața ferestrelor, Nehliudov căuta să prindă cu urechea ce se petrecea înăuntru. Peste tot se auzeau zăngănit de lanțuri, larmă, forfotă, înjurături aruncate la întâmplare, dar împotriva așteptărilor lui Nehliudov, nicăieri nici o vorbă despre tovarășii morți pe drum. Uitându-se pe o fereastră, Nehliudov văzu cum, în locul de trecere din mijlocul vagonului, soldații le scoteau cătușele deținuților. Aceștia își întindeau pe rând mâinile și un soldat descuria cu o cheie cătușele și le scotea, iar un alt soldat le aduna.

Nehliudov trecu de vagoanele bărbaților și ajunse în dreptul celor în care se aflau femeile. Din cel de-al doilea vagon se auzeu un glas de femeie, gemând și văitându-se: „O-o-o! Doamne! O-o-o! Doamne!”

Nehliudov trecu mai departe și după îndrumarea unui soldat din escortă se apropie de fereastra celui de-al treilea vagon. Îl izbi în față o duhoare fierbinte de transpirație și-i sună în urechi larma glasurilor ascuțite de femei. Roșii la față, nădușite, în halate și în bluze, femeile ședeau pe bănci și vorbeau tare între ele. Nehliudov, apropiindu-se de zăbrelele ferestrei, stărni atenția deținuților. Cele de lângă fereastră tăcură și se apropiară și mai mult de geam. Maslova, numai în bluză și cu capul gol, ședea la fereastra din capătul celălalt; mai aproape era Fedosia, cu fața albă și zâmbitoare.

Recunoscându-l pe Nehliudov, îi dădu un ghiont Maslovei, arătându-i cu mâna spre fereastră. Maslova se ridică repede în picioare, își arunca basmaua pe părul negru și, cu un zâmbet pe fața roșie, transpirată și brusc înviorată, se apropie de fereastră și se apucă cu degetele de gratii.

— Ce căldură! spuse ea, zâmbind bucuroasă.

— Ai primit lucrurile?

— Le-am primit, mulțumesc.

— Nu mai ai nevoie de nimic? întrebă Nehliudov, simțind căldura care venea din vagon ca de la o sobă încinsă.

— Nu mai am nevoie de nimic, mulțumesc.

— Dacă ar fi ceva de băut, spuse Fedosia.

— Da, dacă s-ar putea ceva de băut, repetă Maslova.

— Cum, n-aveți apă?

— Ni s-a adus, dar s-a băut toată.

— Îndată, spuse Nehliudov, am să-l rog pe un soldat din escortă. N-o să ne mai vedem până la Nijni.

— Vii și dumneata? îl întrebă Maslova, privind-l, fericită, ca și cum n-ar fi știut până acum.

— Plec cu trenul următor.

Maslova nu răspunse nimic și numai după un scurt răstimp oftă din fundul inimii.

— E adevărat, boierule, că au murit pe drum doisprezece deținuți? întrebă cu glas gros de bărbat o bătrână. Era Korabliova.

— N-am auzit de doisprezece. Eu am văzut doi, răspunse Nehliudov.

— Se zice că au fost doisprezece. Oare n-are să le facă nimic pentru asta? Afurisiții!

— Dintre femei nu s-a îmbolnăvit nimeni? întrebă Nehliudov.

— Femeile sunt mai tari, zise, râzând, o altă deținută, mică de stat, numai că, uite, s-a găsit una să nască tocmai acum. I-auzi-o cum țipă,

urmă ea, arătând spre vagonul de alături, de unde se auzeau mereu aceleași gemete.

— Ai întrebat dacă n-am nevoie de ceva, spuse Maslova, căutând să-și stăpânească zâmbetul de bucurie. Nu s-ar putea să fie oprită aici nenorocita asta, că prea se chinuiește? Poate că ai putea vorbi cu șefii?

— Da, am să încerc.

— Și încă ceva. N-ar putea să-și vadă bărbatul, pe Târâș? adăugă Maslova, arătând spre Fedosia și zâmbind. Că vine și el cu dumneata, nu-i așa?

— Domnule, n-aveți voie să vorbiți cu deținuții, se auzi glasul unui plutonier din escortă. Nu era cel care-l lăsase pe Nehliudov să se apropie de vagoane.

Nehliudov se îndepărtă și se duse să-l caute pe comandant, să intervină pentru femeia care năștea și pentru Târâș, dar multă vreme nu putu să-l găsească și nici să capete vreo îndrumare de la soldații escortei. Erau toți în mare zarvă – unii duceau cine știe unde un deținut, alții alergau să-și cumpere alimente și să-și așeze lucrurile în vagoane, alții se învârteau în jurul unei doamne care-l însoțea pe comandantul escortei, așa că abia îi răspundeau lui Nehliudov. Acesta îl descoperi pe comandantul escortei abia după ce clopotul sună a doua oară. Ofițerul își ștergea cu mâna mustățile care-i acopereau gura și, ridicând din umeri, îl dojenea pe unul dintre plutonieri.

— Ce doriți dumneavoastră? îl întreabă el pe Nehliudov.

— Într-unul dintre vagoane e o femeie care naște și mă gândeam că ar fi bine...

— N-are decât să nască. Om vedea noi după aceea, răspunse ofițerul, pornind repede spre vagonul lui și dând vioi din brațele scurte.

În clipa aceea, trecu pe lângă el conductorul cu fluierul în mână; se auzi ultimă bătaie de clopot, un fluierat, și din grupul celor care așteptau pe peron, și din vagoanele femeilor se ridicară plânsete și vaiete. Nehliudov stătea pe peron cu Târâș lângă el și se uită la vagoanele zăbrelite, care treceau prin fața lui unul după altul, și la capetele rase ale bărbaților ce se zăreau printre gratii. Apoi trecu primul vagon al femeilor, la fereastra căruia se vedeau câteva femei, unele cu capul gol, altele legate cu basmale, apoi urmă al doilea vagon din care răzbăteau aceleași vaiete stridente, apoi cel de-al treilea, în care era Maslova. Stătea și ea la fereastră, împreună cu alte câteva femei, și se uită la Nehliudov, zâmbindu-i trist.

XXXIX.

Mai erau două ceasuri până la plecarea trenului de pasageri, pe care-l aștepta Nehliudov. La început, se gândise că ar mai avea timp să treacă pe la sora lui, dar toate impresiile din dimineața aceasta îl tulburaseră și-l obosiseră într-atât, încât, așezându-se pe o canapeluță în sala de așteptare clasa întâi, se simți dintr-o dată toropit de somn – se răsuci pe o parte, își puse palma sub obraz și adormi îndată.

Fu deșteptat de un chelner în frac cu număr la butonieră și cu șervet pe braț.

— Domnule, domnule, nu sunteți cumva dumneavoastră prințul

Nehliudov? Vă caută odoamnă.

Nehjiudov sări în sus, se frecă la ochi și-și aminti numaidecât unde se afla și tot ce s-a petrecut în dimineața aceea.

Revedea în minte convoiul deținuților, morții, vagoanele zăbrelite, ticsite de femei, dintre care una se chinuia să nască fără nici un ajutor, iar alta îi zâmbea trist de după gratiile de fier ale ferestrei. Realitatea pe care o avea în fața ochilor era însă cu totul altă: o masă încărcată de tacâmuri, sticle, vase și candelabre, în jurul căreia se învâртеau zoriți chelneri. În fundul sălii se zărea bufetierul, în dosul tejghelei încărcate cu sticle și vase cu fructe, și spinările călătorilor care se apropiau de bufet.

În timp ce Nehliudov, se ridică și se așează, trezindu-se treptat, își dădu seama că toți cei din sală se uitau cu curiozitate la ceea ce se petrecea pe peron. Aruncă și el o privire într-acolo și văzu câțiva oameni care purtau pe brațe un fotoliu în care ședea o doamnă cu un voal subțire pe cap. În față mergea un fecior care i se părea cunoscut lui Nehliudov, iar în spate un portar cu galoane la chipiu, tot o figură familiară. În urma fotoliului pășea o camerista dichisită, cu părul cărlionțat și cu șorț, ducând o valiză, un obiect rotund într-un toc de piele și niște umbrele. În urma ei venea prințul Korceaghin, cu o șapcă de călătorie pe cap, cu buzele lui groase, gâtul apoplectic și cu pieptul scos în afară, iar la urmă de tot – Missi, Mișa, vărul ei, și diplomatul Osten, pe care Nehliudov îl cunoștea, un bărbat cu gâtul lung și cu mărul lui Adam ieșit mult în afară, totdeauna vesel și bine dispus. Cu un aer foarte serios, dar evident prefăcut, îi povestea în mers ceva lui Missi, care îl asculta, zâmbind. Doctorul, morocănos și cu țigara în gură, încheia procesiunea.

Korceaghinii plecau de la moșia lor de lângă oraș la moșia surorii prințesei, care se afla pe drumul spre Nijni-Novgorod.

Tot alaiul cu cei care purtau fotoliul, cu jupâneasa și cu doctorul, trecu în salonul doamnelor, stârnind curiozitatea și respectul celor din local. Bătrânul prinț însă se așează la o masă, chemă un chelner și comandă ceva. Missi și Osten se opriră și ei și voiau tocmai să se așeze, când zăriră la intrare o cunoștință și se îndreptară către ea. Era Natalia Ivanovna. Însoțită de Agrafta Petrovna, ea intră în restaurant, căutând din ochi pe cineva în toată sala. Aproape în același timp o zări și pe Missi și își văzu și fratele. Se apropie întâi de Missi, abia salutându-l din cap pe Nehliudov, dar, după ce o sărută, se îndreptă îndată către fratele său.

— În sfârșit, te-am găsit, spuse ea.

Nehliudov se ridică în picioare, îi salută pe Missi, pe Mișa și pe Osten și schimbă câteva vorbe cu ei. Missi îi povesti cum a ars casa lor de la țară, din care pricină erau nevoiți să se mute acum la mătușa ei. Osten, bucuros de prilej, povesti o anecdotă despre un incendiu.

Nehliudov, fără să-l asculte, se întoarse către sora lui:

— Grozav mă bucur că ai venit.

— Am venit de mult, răspunse ea. Împreună cu Agrafta Petrovna, adăugă ea, arătând spre însoțitoarea ei. Aceasta, îmbrăcată cu o manta de ploaie și cu o pălărie pe cap, cu un aer demn, prietenos și timid totodată, îl salută de departe pe Nehliudov, nevrând să-l stingherească.

— Te-am căutat peste tot, spuse Natalia Ivanovna.

— Iar eu dormeam aici. Mă bucur grozav că ai venit, repetă Nehliudov. Începusem să-ți scriu o scrisoare, adăugă el.

— Da? făcu ea speriată. Despre ce?

Missi și însoțitorii ei, văzând că fratele și sora începuseră o convorbire intimă, se depărtară. Nehliudov se așeză cu sora lui pe o canapeluță de catifea de lângă fereastră, alături de bagajele cuiva – un pled și niște cutii de carton.

— Ieri, după ce am plecat de la voi, voiam să mă întorc și să-mi cer scuze, dar nu știam cum o să le primească bărbatul tău. N-am vorbit frumos cu el și asta mă frământa, spuse Nehliudov.

— Știam eu, eram sigură de asta, spuse sora lui, știam că n-ai făcut-o cu gând rău. Tu știi că...

Ochii i se umplură de lacrimi și ea îi atinse mâna. Cuvintele ei erau cam nedeslușite, el însă le pricepu pe de-a-ntregul și fu mișcat de înțelesul lor.

Aceste cuvinte ale ei voiau să spună că, în afară de dragostea pe care o purta bărbatului ei, era tot atât de importantă și scumpă pentru ea dragostea pe care i-o purta lui, fratelui ei, și că orice neînțelegere între ei o făcea să sufere.

— Îți mulțumesc, îți mulțumesc... Ah, de-ai ști ce-am văzut astăzi, adăugă el, amintindu-și deodată de al doilea deținut, pe care îl văzuse mort. Doi dintre deținuți au fost omorâți.

— Cum așa?

— Uite așa. Au fost scoși în căldura asta și doi s-au prăpădit de insolație.

— Nu se poate! Cum? Astăzi, adineauri?

— Da, astăzi. Le-am văzut cadavrele.

— Cum omorâți? Cine i-a omorât? întrebă Natalia Ivanovna.

— Cei care i-au silit să facă acest drum pe jos, spuse Nehliudov enervat, simțind că ea privește aceste lucruri cu aceeași ochi ca și bărbatul ei.

— O, Doamne! spuse Agrafena Petrovna, care se apropiase de ei.

— Da, noi habar n-avem de ceea ce se petrece cu nenorociții ăștia. Și totuși, ar trebui s-o știm, adăugă Nehliudov, uitându-se la bătrânul prinț care, cu șervetul la gât, sta la masă în fața unui pahar de crușon și care în clipa aceea îl zări pe Nehliudov.

— Nehliudov! strigă el, nu vrei să te răcorești? Nu-i rău înainte de drum. Nehliudov îl refuză și își întoarse capul.

— Ei, și ce ai să faci acum? întrebă Natalia Ivanovna.

— Ce voi putea. Nu știu nici eu încă, simt însă că trebuie să fac ceva. Și am să fac tot ce voi putea.

— Da, da, înțeleg. Ei, dar cu ei, adăugă ea, zâmbind și arătând cu ochii spre Korceaghin, totul s-a sfârșit cu adevărat?

— Pentru totdeauna, și cred că și de o parte, și de alta fără păreri de rău.

— Păcat. Mie uneia îmi pare rău. Mi-e dragă Missi. Dar, să zicem că ai dreptate. Mă întreb totuși pentru ce vrei să te legi iar? De ce pleci? adăugă ea cu sfială.

— Plec pentru că așa trebuie, răspunse Nehliudov grav și scurt, vrând parcă să curme această discuție.

Dar numaidecât îi păru rău că fusese rece cu soră sa. „De ce nu i-aș spune tot ce gândesc? se gândi Nehliudov. Să audă și Agrafena Petrovna”, își spuse el, uitându-se la bătrâna menajeră. Prezența Agrafenei Petrovna îl

îndemna să-și spună încă o dată hotărârea în fața surorii sale.

— Vorbești despre intenția mea de a mă căsători cu Katiușa? E adevărat, sunt hotărât s-o iau de nevastă, ea însă m-a refuzat cu toată tăria, spuse el cu un tremur în glas, ca întotdeauna când vorbea despre asta. Ea nu vrea să primească sacrificiul meu, jertfindu-se ea însăși, ceea ce în situația ei înseamnă foarte mult, și eu nu pot să primesc acest sacrificiu, dacă el e făcut numai sub impresia momentului. De aceea plec cu ea, voi fi acolo unde va fi și ea și voi căuta din toate puterile mele să-i ușurez soarta pe cât voi putea.

Natalia Ivanovna nu spuse nimic. Agrafena Petrovna o privea întrebător, clătinând din cap. În clipa aceea, din salonul doamnelor ieși aceeași procesiune: Filipp, feciorul cel chipeș, și portarul duceau fotoliul în care era așezată prințesa. Ea îi opri, îl chemă pe Nehliudov și cu un aer suferind îi întinse mâna ei albă, acoperită de inele, îngrozindu-se că ar putea fi strânsă prea tare.

— Epouvantable⁸³

! spuse ea, referindu-se la căldură. Nu pot s-o suport. Ce climat me tue⁸⁴

Mai rosti câteva vorbe despre clima rusească, îl pofti pe Nehliudov să treacă pe la ei, apoi le făcu semn celor care o purtau. Să vii neapărat, adăugă ea din mers, întorcându-și fața prelungă spre el.

Nehliudov ieși pe peron. Alaiul prințesei o luă la dreapta, spre clasa întâi. Nehliudov, urmat de hamalul care-i ducea bagajele și de Taraș cu sacul pe umăr, se îndreptă spre stânga.

— Acesta-i tovarășul meu de drum, îl spuse Nehliudov surorii sale, arătându-i-l pe Târâș, a cărui poveste i-o istorisise cândva.

— Mergi cu clasa a treia? întrebă Natalia Ivanovna, când Nehliudov se opri în fața unui vagon de a treia, iar hamalul și Taraș se urcară cu bagajele înăuntru.

— Da, mi-e mai comod, am să fiu împreună cu Târâș, răspunse el. Și încă ceva: până acum n-am dat încă țăranilor pământul de la Kuzminskoie, așa că, dacă mor cumva, o să-l moștenească copiii tăi.

— Dmitri, încetează... spuse Natalia Ivanovna.

— Și chiar dacă am să-l dau țăranilor, pot să-ți spun un singur lucru: tot ce mai rămâne va fi al copiilor tăi, pentru că nu cred să mă însor, iar dacă mă însor, n-o să am copii... Deci...

— Dmitri, te rog, nu vorbi așa, spuse Natalia Ivanovna. Nehliudov simțea însă că era mulțumită de ceea ce-i spusese.

Mai încolo, în fața clasei întâi, se adunase un mic grup de curioși, care se uitau la vagonul în care fusese urcată prințesa Korceaghina. Călătorii se așezaseră toți la locurile lor și numai câțiva, care întârziaseră, alergau grăbiți, tropăind pe scândurile peronului. Conducătorii închideau ușile, invitându-i pe cei care plecau să se urce, iar pe cei veniți să-i petreacă, să coboare din vagoane.

Nehliudov se urcă în vagonul încins de soare și urât mirositor, dar ieși numaidecât pe platformă.

Natalia Ivanovna, cu pălăria ei la modă și cu pelerina pe umeri, stătea în fața vagonului, alături de Agrafena Petrovna, și, cu toată strădania ei, nu găsea ce să-i spună lui Nehliudov. Nu-i putea spune fratelui său nici măcar: „Ecrivez”, pentru că de multă vreme își băteau joc amândoi de această

vorba banala, pe care si-o spun de obicei cei ce se despart. Cele cateva cuvinte rostite adineauri despre bani si despre moștenire spulberaseră dintr-o dată atmosfera aceea duioasă care se infiripase între frați; acum se simțeau străini unul de altul și Natalia Ivanovna fu mulțumită când trenul se puse în mișcare și ea putu să-i facă doar un semn din cap și să-i spună cu o privire tristă și prietenoasă: „Cu bine, cu bine, Dmitri!” însă îndată ce vagonul se îndepărtă, ea se gândi cum să-i istorisească bărbatului său convorbirea avută cu fratele ei la gară, și fața îi căpătă o expresie serioasă și îngrijorată.

Nehliudov, la rândul lui, cu toate că nu avea pentru sora lui decât sentimentele cele mai frumoase și nu-i ascundea nimic, se simțise și el adineauri stânjenit și grăbit să se despartă de ea. Simțea că din Natașa aceea, atât de apropiată sufletește de el cândva, nu mai rămăsese nimic și că acum nu mai era decât roaba unui soț negricios și păros, atât de străin și de antipatic lui. Înțelesese foarte limpede acest lucru, când îi văzuse fața înviorându-se în chip deosebit numai în clipa când el îi vorbise despre ceea ce-l interesa pe bărbatul ei – despre împărțirea pământului la țărani și despre moștenire. Și faptul acesta îl întristă.

XL.

Căldura era atât de înăbușitoare în vagonul de clasa a treia, încins de soare și ticsit de lume, încât Nehliudov ramase pe platformă. Dar nici acolo nu era pic de aer și, abia după ce trenul depăși toate casele și se simți puțin curent, Nehliudov putu să sufle mai în voie. „Da, i-au omorât”, repetă el cuvintele pe care i le spusese surorii.

În închipuirea lui se ivi, umbrind parcă toate celelalte impresii din acea zi, frumosul chip al celui de-al doilea deținut mort, cu zâmbetul lui pe buze, cu expresia severă a frunții, cu urechea mică pe craniul ras, vinețiu. „Și ceea ce-i mai groaznic e că l-au omorât și că nimeni nu știe cine l-a omorât. Și cu toate astea a fost omorât. A fost purtat pe străzi, împreună cu ceilalți deținuți, din ordinul lui Mastennikov. Fără îndoială că Mastennikov a dat un ordin, ca de obicei, a semnat cu parafa lui caraghioasă o hârtie cu antet și sigur că nici nu-i trece prin minte să se socotească vinovat. Și mai puțin se poate socoti vinovat doctorul închisorii, care i-a examinat pe deținuți. El și-a făcut datoria cu multă grijă, i-a dat deoparte pe cei mai slabi, fără să poată prevedea nici căldura toridă, nici că oamenii vor fi duși atât de târziu și așa mulți deodată. Directorul?... El n-a făcut decât să execute ordinul de a trimite în cutare zi atâția ocnași și deportați, bărbați și femei. Nu poate fi învinuit nici comandantul escortei, a cărui îndatorire era să primească aici atâția deținuți și să predea tot atâția dincolo. El și-a condus convoiul ca de obicei, după cum e rânduiala, și nu putea să-i dea prin cap că niște oameni atât de vânjoși ca cei doi pe care-i văzuse Nehliudov n-or să reziste și or să moară. Nimeni nu-i vinovat, și cu toate astea ei au fost omorâți, uciși chiar de acești oameni care nu sunt vinovați de moartea lor.

„Toate acestea s-au întâmplat – își spunea Nehliudov – pentru că toți oamenii aceștia: guvernatori, directori, subcomisari, gardieni, socotesc că există în viață împrejurări în care omul nu este dator să se poarte omenește cu semenii lui. Toți acești oameni – și Mastennikov, și directorul, și

comandantul escortei – dacă n-ar fi fost guvernatori, directori sau comandanți de escortă, s-ar fi gândit de douăzeci de ori dacă se pot trimite oamenii pe o asemenea căldură și într-o îngheșuală așa de mare, s-ar fi oprit de douăzeci de ori pe drum și, văzând că unul se simte moleșit și se înăbușă, l-ar fi scos din mulțime, l-ar fi dus la umbră, i-ar fi dat apă și l-ar fi lăsat să se odihnească, iar dacă s-ar fi întâmplat vreo nenorocire cu vreunul dintre ei, le-ar fi fost milă de el. Dar n-au făcut nimic din toate acestea, ba chiar i-au împiedicat pe alții s-o facă, numai pentru că nu vedeau în fața lor oameni și obligațiile lor față de dâșii, ci slujba cu îndatoririle ei, pe care le puneau mai presus de cele pe care le are un om față de un semen de-al lui. Aici stă tot răul, își spunea Nehliudov. Dacă măcar pentru un ceas și chiar numai o dată, într-un caz excepțional, admitem că există ceva mai important decât sentimentul de iubire față de oameni, atunci nu există crimă care să nu poată fi săvârșită împotriva lor, fără ca nimeni să se socotească vinovat de ea.”

Nehliudov era atât de cufundat în gândurile lui, încât nici nu-și dădu seama că s-a schimbat vremea: soarele fusese acoperit de un nor zdrențuit, care coborâse foarte jos, iar dinspre apus se apropia un alt nor cenușiu-deschis, care se revărsa deja pe undeva, departe, desupra câmpiilor și pădurilor într-o ploaie piezișă și repede. O dată cu venirea norului, se simți în aer o răcoare umedă. Din când în când norul era străpuns de fulgere și huruitul trenului era tot mai des acoperit de bubuiturile tunetelor. Norul se apropia din ce în ce mai mult și picături mari, piezișe, de ploaie, bătute de vânt, începură să păteze platforma și pardesiul lui Nehliudov. Acesta trecu în partea cealaltă, trase adânc în piept răcoarea umedă, mirosul de grâne al pământului însetat de ploaie de atâta vreme, și privirea îi alerga peste grădinile și pădurile care se perindau prin fața lui, peste holdele galbene de secară, peste fâșiile verzi de ovăz și peste brazdele negre, acoperite cu tufe de cartofi de un verde-închis și stropite cu flori albe. Părea că totul fusese deodată acoperit cu lac – verdele se făcuse mai verde, galbenul mai galben și negrul mai negru.

— Mai multă, mai multă ploaie! șoptea Nehliudov, uitându-se cu bucurie la câmpiile, livezile și grădinile de zarzavat, înviorate sub ploaia binefăcătoare.

Suvoiul de ploaie nu ținu mult. Norul se scutură în parte de apă, în parte se risipi și în curând căzură ultimele picături mici, rare și drepte pe pământul umed. Soarele se ivi iarăși, totul începu să strălucească, iar la răsărit, puțin deasupra orizontului, se arătă pe cer un curcubeu luminos, frânt la unul din capete, în care predominavioletul.

„Da, la ce mă gândeam? se întrebă Nehliudov când toate aceste schimbări din natură luară sfârșit și când trenul coborî într-un defileu străjuit de coaste înalte, pietruite. Da, mă gândeam că toți oameni aceștia: directorul, soldații din escortă, toți slujbașii aceștia, în cea mai mare parte oameni buni și cumsecade, s-au făcut răi numai din pricina slujbei lor.”

Își aminti de nepăsarea lui Mastennikov, când îi vorbise despre ce se petrece în închisoare; de severitatea directorului, de cruzimea comandantului de escortă, care îi respinsese pe cei ce-l rugaseră să-i lase în căruță și care nu dăduse nici o atenție faptului că în tren o femeie năștea în chinuri. „Toți oameni aceștia erau impermeabili la cel mai elementar sentiment de milă numai pentru că erau slujbași. Ca slujbași, ei nu lăsau

să pătrundă în sufletul lor iubirea față de oameni, așa cum nu lăsa acest pământ pietros al defileului să pătrundă în el ploaia, se gândea Nehliudov, privind coastele pietruite cu bolovani de toate culorile, peste care apa se prelingea în pârlăiașe mici. Poate e nevoie ca povârnișurile defileului să fie acoperite cu pietre, e trist însă să vezi acest pământ lipsit de vegetație, care ar putea să rodească grâne, iarbă, pomi și tufișuri, precum cele care se văd acolo, sus, pe culme. Același lucru și cu oamenii, își spunea Nehliudov. Poate o fi nevoie de acești guvernatori, directori, gardieni, dar e îngrozitor să vezi oameni lipsiți de cea mai de seamă însușire umană: iubirea și compasiunea pentru semenii lor.

Fapt este, își spunea Nehliudov, că acești oameni recunosc drept lege ceea ce nu este lege, și nu recunosc legea eternă, ce nu se poate schimba, înscrisă de Dumnezeu însuși în inima omului. De aceea îmi și vine atât de greu să stau printre ei, își urmă Nehliudov firul gândurilor. Mi-e pur și simplu teamă de ei. Și, într-adevăr, oamenii aceștia sunt înspăimântători. Mai înspăimântători decât tâlharii. Tâlharului i se face uneori milă, lor însă niciodată. Sunt feriți de milă, ca aceste pietre de vegetație. Tocmai de aceea sunt atât de înspăimântători. Se spune că Pugaciov și Razin au fost cumpliți, dar aceștilalți sunt de o mie de ori mai cumpliți. Dacă s-ar pune vreodată următoarea problemă psihologică: ce ar trebui făcut, pentru ca oamenii din vremea noastră, omenoși, cu frica lui Dumnezeu, pur și simplu oameni buni la suflet, să săvârșească cele mai îngrozitoare fărâdelegi, fără să se simtă vinovați, n-ar fi decât o singură soluție – să se instaureze tocmai ceea ce există acum, adică să se creeze funcții de guvernatori, directori, ofițeri, polițiști; iar aceștia să fie în primul rând convinși că exista ceva, numit slujbă de stat, care le dă dreptul să se poarte cu oamenii precum cu niște lucruri, fără sentimente omenеști sau frățești; în al doilea rând, să se facă în așa fel ca legăturile dintre slujbași să fie astfel alcătuite, încât răspunderea pentru urmările faptelor lor să nu poată cădea pe niciunul dintre ei separat. În afara acestor condiții, în vremea noastră n-ar fi cu putință săvârșirea unor fapte atât de înspăimântătoare, ca acelea pe care le-am văzut astăzi. Tot răul vine de acolo că oamenii își închipuie că sunt împrejurări în care se pot purta cu semenii lor fără iubire, în timp ce asemenea împrejurări de fapt nu există. Cu lucrurile te poți purta fără iubire, poți să tai copaci, să faci cărămizi, să bați fierul fără iubire, față de oameni însă nu se poate, așa cum nu se poate să te porți fără fereală cu albinele. Dacă te porți cu ele neglijent, le faci rău și lor, și ție însuși. La fel se întâmplă și cu oamenii. Și nici nu poate fi altfel, deoarece iubirea reciprocă dintre oameni este legea fundamentală a vieții omenеști. E adevărat că omul nu poate să se constrângă să iubească, așa cum se constrânge să muncească, de aici însă nu urmează că poate să se poarte cu ceilalți oameni fără iubire, mai ales dacă cere ceva de la ei. Dacă n-ai iubire față de oameni, stai liniștit, gândea Nehliudov, vorbind cu el însuși, ocupă-te de tine, de lucruri, de ce vrei, numai de oameni nu. După cum nu poți mânca cu folos și fără să-ți faci rău decât atunci când ți-e foame, tot așa și cu oamenii nu te poți purta cu folos și fără să le faci rău decât numai dacă-i iubești. Dacă îți îngădui să te porți cu ei fără iubire, așa cum am făcut eu ieri cu cumnatul meu, cruzimea și sălbăticia ta nu vor avea margini, așa cum am văzut eu astăzi, iar suferința îți va fi nesfârșită, așa cum am aflat eu din toată viața mea de până acum. Da, da, așa-i, se gândea Nehliudov. E adevărat, e

adevărat!” repeta el, simțind o îndoită plăcere, a răcorii care se lăsase după căldura copleșitoare, și a limpezimii de vedere, la care ajunsese în problema ce-l frământă de atâta vreme.

XLI.

Vagonul în care se afla Nehliudov era pe jumătate plin cu călători: servitori, meșteșugari, muncitori de la fabrici, măcelari, evrei, băieți de prăvălie, femei, neveste de muncitori; mai erau un soldat, două cucoane, una tânără și alta în vârstă, cu brațări pe brațul gol, și un domn cu înfățișare severă, cu o cocardă la șapca neagră. Toți oamenii aceștia ședeau liniștiți la locurile lor, care mâncând semințe, care fumând, care vorbind cu însuflețire cu vecinii.

Târâș, cu un aer fericit, ședea pe banca din dreapta, păzind locul lui Nehliudov, și vorbea plin de însuflețire cu un bărbat voinic, vânjos, îmbrăcat într-o podiovcă de postav, descheiată, așezat în fața lui; era un grădinar, după cum află Nehliudov mai târziu, care mergea să-și ia în primire slujba în care se tocmise de curând. În drum spre Târâș, Nehliudov se opri pe locul de trecere dintre bănci, lângă un bătrân cu barba albă, cu înfățișare respectabilă, în podiovcă de nanchin, care stătea de vorbă cu o femeie tânără în straie țărănești. Alături de femeie ședea o fetiță de vreo șapte ani, cu picioarele atârându-i în aer, îmbrăcată cu un sarafan nou; avea o cosiță bălaie, aproape albă, pe piept și ronțăia întruna semințe. Văzându-l pe Nehliudov, bătrânul își strânse poalele podiovcii de pe banca lucioasă pe care ședea singur și îi spuse cu blândețe:

— Pofțiți, luați loc.

Nehliudov îi mulțumi și se așeză lângă el. Femeia își urmă mai departe povestirea din care se oprise. Istorisese cum o întâmpinase la oraș bărbatul ei, de la care se întorcea acum.

— Am mai fost la el de câșlegi și cu ajutorul lui Dumnezeu m-am mai dus și acum, spuse ea. Dacă mi-o ajuta Domnul, m-oi mai duce și de Crăciun.

— Foarte bine, spuse bătrânul, cătând spre Nehliudov, să te mai duci pe la el, altminteri, un bărbat tânăr mai ușor se strică la oraș.

— Nu, nene, bărbatul meu nu-i din aceia. E ca o fată mare. Toți bănișorii îi trimite acasă. Ce s-a mai bucurat când și-a văzut fata. Nici nu pot să-ți spun, povestea zâmbind femeia.

Fetița, care asculta, tot ronțăind la semințe, își ridică ochii liniștiți și inteligenți spre bătrân și spre Nehliudov, întărind parcă vorbele maică-sii.

— Dacă-i om cu scaun la cap, cu atât mai bine, urmă bătrânul, dar de treburi d-astea nu se ține? întrebă el, arătând din ochi spre o pereche, soț și soție, lucrători pesemne, care ședeau de partea cealaltă a trecerii.

Lucrătorul dusese la gură o sticlă cu votcă și, cu capul lăsat pe spate, trăgea din ea, iar nevastă-sa, ținând în mână sacul din care scosese sticla, nu-l slăbea din ochi.

— Nu, omul meu nici nu bea, nici nu fumează, răspunse femeia, bucuroasă că are prilejul să-și mai laude o dată bărbatul. Oameni ca el, nene, nu sunt mulți pe pământul ăsta. Da, da, adăugă ea, uitându-se la Nehliudov.

— Cu atât mai bine, repetă bătrânul, uitându-se la lucrătorul cu sticla la gură.

După ce bău, lucrătorul îi dădu sticla nevesti-sii. Femeia o luă, râzând, clătină din cap și o duse și ea la gură. Observând privirea lui Nehliudov și a moșului, lucrătorul spuse către ei:

— Ce-i, boierule? Te uiți că bem? Când muncim, nimeni nu ne vede, da' când bem, toată lumea-i cu ochii pe noi. Am câștigat și acum beau și-o cinstesc pe nevastă-mea, și asta-i.

— Da, da, făcu Nehliudov, neștiind ce să-i răspundă.

— Nu-i drept, boierule? Nevastă-mea e o femeie dârză! Eu îs mulțumit de ea, pentru că are grija de mine. Așa e, Mavra?

— Ei, haide, ia-o, nu-mi trebuie mai mult, spuse nevastă-sa, dându-i sticla. Și ce tot trăncănești acolo? adăugă ea.

— Așa e ea, urmă lucrătorul. Bună, bună, da' când se pornește, scârțâie ca o căruță neunsă. Așa-i, Mavra?

Mavra râse și dădu din mână a lehamite. Se vedea că-i amețită.

— Ei, haide, haide...

— Iaca așa-i. Bună, bună, până-i sare țandăra, iar dacă ferească sfântul o calci pe coadă, apăi atunci țin' te, frate... Așa e cum spun. Să mă ierți, boierule. Am băut și eu și acum ce să fac... spuse lucrătorul și se întinse să doarmă, punându-și capul în poala nevesti-sii, care râdea.

Nehliudov mai șezu puțin cu bătrânul, care-i povesti că este sobar și muncește de cincizeci și trei de ani, că a făcut atâtea sobe la viața lui, de nici nu le mai știe socoteala, și ar vrea să se odihnească acum, dar tot n-are vreme. Deunăzi fusese la oraș să-și bage flăcăii la muncă, iar acum se duce la țară să-i vadă pe cei de acasă. După ce isprăvi de vorbit bătrânul, Nehliudov se ridică și se duse la locul pe care i-l păstrase Târâș.

— Stai jos, boierule, uite că punem sacul în partea astalaltă, zise prietenos grădinarul, care ședea în fața lui Târâș, uitându-se în ochii lui Nehliudov.

— Unde-i loc pentru unul, e loc și pentru doi, spuse cu glas cântat Târâș și zâmbi, apoi cu mâinile lui vânjoase ridică ca pe un fulg sacul cam de vreo două puduri și-l mută la fereastră. E loc destul, și în picioare, și sub bancă, acolo-i mai liniște ca oriunde. N-avem de ce ne certa, spuse el cu față plină de blândețe și prietenie.

Târâș spunea despre el însuși că, dacă nu bea, nu știe să vorbească și că nu i se dezleagă limba decât după un păhărel. Într-adevăr, îndeobște Târâș mai mult tăcea, dar când bea ceva, lucru care i se întâmpla rar și numai cu prilejuri neobișnuite, era foarte guraliv. Atunci vorbea mult și frumos, simplu și sincer, și mai ales cu o blândețe care se răsfrângea din privirea ochilor lui albaștri și buni și din zâmbetul prietenos, care-i stăruia pe buze.

Într-o astfel de stare era și astăzi. La apropierea lui Nehliudov, el tăcu o clipă, dar, cum găsi un loc potrivit pentru sac, se așeză din nou cât mai comod și, punându-și brațele vânjoase pe genunchi, își urmă vorba, uitându-se drept în ochii grădinarului. Îi povestea noii sale cunoștințe, de-a fir a păr, istoria soției sale, de ce era deportată și de ce o urma și el acum în Siberia.

Nehliudov nu auzise niciodată toate amănuntele acestei întâmplări și de aceea, asculta cu multă luare-aminte. Târâș ajunsese cu povestirea la clipa când familia aflase că Fedosia a fost aceea care a încercat să-l otrăvească.

— Îmi povestesc necazurile, îi spuse Taraș cu glas prietenos lui Nehliudov. Am întâlnit un om cu suflet, am intrat în vorbă și acum îi povestesc ce mă doare.

— Da, da, spuse Nehliudov.

— Vasăzică, cum îți spuneam, frate dragă, așa au ieșit lucrurile în vileag. Maică-mea a luat lipia aceea și mi-a zis: „Mă duc, maică, la ureadnic”. Taică-meu, om bătrân și drept, zice: „Stai, muierea asta e încă o copilă, nici ea singură n-a știut ce face, ar trebui să ne fie milă de ea. Poate că or să-i vină mințile la cap”. Maică-mea nici n-a vrut să audă. „Cât o ținem aici în casă, zice ea, ne omoară pe toți ca pe gândaci.” Și, frățioare, a fugit la ureadnic. Iar el, cât ai zice peste, s-a și înființat la noi... A adus și martori.

— Și tu ce-ai făcut? Întrebă grădinarul.

— Eu, frate dragă, mă tăvăleam de durere de burtă și vărsam întruna. Mi se întorceau măruntaiele pe dos, de nu eram în stare să scot nici o vorbă. Taică-meu a înhămat caii la căruță, au suit-o în ea pe Fedosia, au dus-o la pretură și de acolo la judecătorul de instrucție. Ea, frățioare, i-a mărturisit judecătorului tot ce a făcut. A spus și de unde a luat șoricioaică și cum a copt lipiile. „Și de ce ai făcut asta, fată?”, De-aia am făcut-o, că nu pot să-l sufăr.

Mai bine mă duc în Siberia decât să trăiesc cu el”, cu mine adică, spuse, zâmbind, Târâș. Și, cum zic, a mărturisit totul. Sigur că au dus-o la închisoare. Taică-meu s-a întors singur acasă. Tocmai era vremea muncilor de câmp și maică-mea era singura muiere din casă, slăbită și ea de bătrânețe. Ne gândeam noi cum să facem s-o scoatem pe cauțiune pe Fedosia din închisoare. S-a dus taică-meu la unul dintre șefi, s-a dus la altul, apoi la încă unul, pe la vreo cinci a fost, dar n-a făcut nimic. Voiam chiar să ne lăsăm păgubași, când am dat de unul, un cinovnic, mare șmecher: „Dați-mi, zice, cinci ruble și v-o scot”. Până la urmă, ne-am înțeles cu trei. Ce să zic, frățioare, am dat zălog pânzeturile ei de zestre și am făcut rost de bani. Cum ne-a ticluit el hârtia cu pricina, spuse Târâș, lungând vorbele, am și mers la țință. Mă făcusem și eu bine între timp, așa că m-am dus chiar eu la oraș s-o duc. Cum zic, frățioare, am sosit la oraș. Am tras la un han, unde am lăsat iapa, și cu hârtia ceea în buzunar m-am dus la închisoare. „Ce vrei?” m-au întrebat. Iacă așa și așa, zic, nevastă-mea e aici închisă la voi. „Hârtie la mână ai?” zice. Am scos hârtia din buzunar și i-am dat-o. S-a uitat omul și mi-a zis să aștept. M-am așezat și eu pe o bancă. Soarele trecuse de amiază.

Când văd că vine unul dintre șefi: „Tu ești Vargușov?” mă întrebă el. „Chiar eu.” „Ei, ia-ți femeia în primire”, zice el. Mă uit, au deschis poarta și mi-au adus-o afară, îmbrăcată cu straiele ei, așa cum se cuvenea. „Ei, hai să mergem.” „Ai venit pe jos?” „Nu, sunt cu căruța.” Ne-am dus la han, am plătit ce trebuia să plătesc, am înhămat iapa, am pus fânul ce mi-a mai rămas sub rogojină. S-a așezat femeia mea și s-a înfășurat în broboadă și am pornit la drum. Ea tăcea, tăceam și eu. Când am început să ne apropiem de casă, mi-a spus: „Ce face mama, trăiește?” „Trăiește”, zic. „Da' tata trăiește?” „Trăiește.” „Iartă-mă, zice, Târâș, pentru prostia mea. N-am știut eu singură ce fac.” Eu i-am răspuns: „Să nu mai vorbim despre asta – te-am iertat de mult”. Și cu asta am isprăvit. De cum am venit acasă, s-a aruncat la picioarele maică-mii. „Dumnezeu să te ierte”, i-a spus maică-mea. Iar tata îi

dă bună ziua și-i zice: „Ce a fost a trecut, trăiește sănătoasă și să ne vedem de treabă. E vremea să adunam recolta. Pe câmp, pe unde a fost gunoiat și grăpat, a dat Domnul-Dumnezeu de s-a făcut o secară că nici nu intră secera în ea. S-a culcat la pământ de mare ce-i. E vremea s-o secerăm. Vă duceți voi doi mâine, tu și cu Târâș”. Și s-a pus femeia mea, frățioare, pe muncă și a muncit de-ți era mai mare dragul. Luasem atunci trei deseatine în arendă și, slavă Domnului, rodiseră și secara, și ovăzul, ca niciodată. Eu coseam, ea lega snopii, sau seceram amândoi. Eu îs îndemânatic la treabă. Dar ea era și mai și. Pe ce punea mâna mergea strună. O femeiușcă tânără, aprigă și plină de vlagă. Când o vedeam așa de inimoasă la treabă, măi, frate dragă, mai că n-o dojeneam. Când veneam acasă, aveam degetele amorțite și mâinile ne tremurau de durere, dar ea, în loc să se odihnească, alerga la șopron și pregătea legăturile de tei pentru a doua zi. Mă uitam la ea și mă minunam.

— Ei, da' cu tine se arăta mai prietenoasă? întrebă grădinarul.

— Ce să-ți spun, se lipise de mine, de parcă aveam un singur suflet. Era destul să mă gândesc la ceva, că ea mă și ghicea. Până și maică-mea, care fusese așa de supărată, mi-a spus: „Parcă-i alta Fedosia noastră, parcă ne-au dat alta în loc”. Într-o zi, când ne duceam după snopi și stăteam amândoi în față în căruță, i-am spus: „Cum de ți-a dat prin minte să faci o treabă ca aceea?” „Iaca așa, mi-a dat prin minte, pentru că nu voiam să trăiesc cu tine. M-am gândit că mai bine mor, decât să te am de bărbat.” „Ei, și acum?” zic eu. „Acum, zice, ești în inima mea.” Târâș se opri din povestit și, zâmbind vesel, clătină a mirare din cap. Într-o zi, după ce strânsesem de pe câmp, m-am dus să moi cânepa la râu. Și când mă întorc acasă... Tăcu un răstimp, apoi urmă mai departe: găsesc o citație pentru judecată. Noi și uitaserăm cu toții c-o așteaptă așa ceva.

— Chiar că dracul și-a vârat coada, spuse grădinarul. Fără el i-ar fi dat omului prin cap să omoare? Așa era și la noi unul... Grădinarul dădu să povestească o întâmplare de la el din sat, când trenul tocmai își încetini mersul.

— Pare-mi-se că e o stație, spuse el, ar li bine să bem oleacă de apă.

Convorbirea se întrerupse și Nehliudov coborî în urma grădinarului pe scândurile ude ale peronului.

XLII.

Încă înainte de a coborî din vagon, Nehliudov zări în fața gării câteva trăsuri elegante, la care erau înhămați câte trei sau patru cai bine hrăniți, cu zurgălăi la hamuri. Când coborî pe peronul ud de ploaie, văzu în fața vagoanelor de clasa întâi un grup de oameni, printre care atrăgeau atenția o doamnă grasă și înaltă, în mantă de ploaie, cu o pălărie cu pene scumpe pe cap și un tânăr înalt, cu niște picioare subțiri, îmbrăcat într-un costum de biciclist, care ducea după el un câine mare și gras, cu o zgardă de preț la gât. În spatele lor stăteau câțiva lachei cu mantale de ploaie și cu umbrele și vizitiul, așteptând cu toții să primească pe cineva. Tot grupul acesta, începând cu doamna cea grasă și până la vizitiul care-și ținea cu mâna poalele caftanului, dădea o impresie de mulțumire de sine, de belșug și de lipsă de griji. În jurul lor se adunară numaidecât roată mai mulți curioși și câțiva dintre cei cărora le place să-i lingusească pe bogătași: șeful gării cu

șapca lui roșie, jandarmul, o fată slabă, în costum național rusesc, cu mărgele la gât, care în timpul verii venea întotdeauna la gară când sosea trenul, telegrafistul și niște călători, bărbați și femei.

În tânărul însoțit de câine, Nehliudov îl recunoscuse îndată pe liceanul Korceaghin. Doamna cea grasă era sora prințesei, la moșia căreia trebuiau să ajungă Korceaghinii. Conducătorul-șef al trenului, cu galoane și cizme strălucitoare, deschise ușa vagonului și în semn de respect o ținu cu mâna, în timp ce Filipp și un hamal cu șorț alb coborâră cu băgare de seamă jilțul în care ședea prințesa cu fața prelungă. Surorile își dădură bună ziua, urmă o mică discuție în franțuzește, despre cum va merge prințesa, în cupeu sau în trăsură, și alaiul pe care-l încheia jupâneasa cu cărlionți, încărcată cu umbrele și cu un toc de piele, se puse în mișcare spre ieșirea din gară.

Nehliudov, nedorind să se mai întâlnească cu ei, ca să nu fie nevoit să-și mai ia încă o dată rămas-bun, se opri ceva mai departe de intrarea gării, așteptând trecerea alaiului. Prințesa cu fiul ei, Missi, doctorul și jupâneasa trecură înainte, în timp ce bătrânul prinț mai rămase în urmă cu cumnata lui. Nehliudov se ținea deoparte, dar răzbătură până la el câteva frânturi de frază în limba franceză. Și cum se întâmplă deseori, fără să-ți poți explica de ce, una dintre aceste fraze rostite de prinț se întipări în mintea lui Nehliudov, cu toate intonațiile și cu timbrul glasului său:

— Oh! Il est du vrai grand monde, du vrai grand monde⁸⁵, zicea prințul despre cineva cu glasul său puternic și plin de încredere de sine, trecând mai departe împreună cu cumnata lui, urmat de conducătorii respectuoși și de hamali.

În aceeași clipă, de după colțul gării se iviră pe peron un grup de lucrători cu bundițe și opinci și cu saci în spinare. Călcând fără zgomot, cu pas hotărât, lucrătorii se îndreptară spre cel dintâi vagon, vrând să se urce în el. Dar conducătorul se grăbi să-i îndepărteze. Fără să se oprească, muncitorii porniră grăbiți, călcându-se unii pe alții pe picioare, mai departe, spre vagonul următor. Începuseră deja să se urce în el, lovându-se cu sacii de ușa vagonului, când un alt conducător de pe peron îi zări și începu să strige cu asprime la ei. Lucrătorii se grăbiră să coboare și cu același pas ușor și hotărât porniră mai departe către vagonul următor, acela în care își avea locul Nehliudov. Conducătorul îi opri și de data aceasta. Ei porniseră deja mai departe, când Nehliudov le spusese că mai sunt locuri libere în vagon, așa că se pot urca. Supuși, oamenii intrară în vagon și în urma lor urcă și Nehliudov. Lucrătorii voiau tocmai să se așeze, când domnul cu cocardă și cele două doamne, luând aceasta ca pe o insultă personală, se împotriviră cu hotărâre și începură să-i gonească. Lucrătorii – erau vreo douăzeci de oameni, unii bătrâni, alții foarte tineri, cu fețele arse de soare și obosite, – se grăbiră, izbindu-se cu sacii lor de bănci, de uși și de pereți, ca și cum s-ar fi simțit vinovați, să treacă în partea cealaltă a vagonului, gata să meargă până la capătul lumii și să se așeze oriunde li s-ar porunci, chiar și pe cuie.

— Unde vă băgați, diavolilor! Așezați-vă aici, le strigă conducătorul, care le ieșise înainte.

— Voila encore des nouvelles⁸⁶! spuse doamna cea tânără, convinsă că prin franțuzeasca ei corectă îi va atrage atenția lui Nehliudov. Doamna cu brățări tot strâmba din nas, spunând ceva despre plăcerea de a sta la un loc cu niște țărani împuțiți.

Muncitorii, fericiți și liniștiți, ca oamenii care scapă de o mare primejdie, se opriră și începură să se așeze, coborând cu o mișcare a umărului sacii grei din spinare și băgându-i pe sub bănci.

Grădinarul, care șezuse în fața lui Târâș ca să stea cu el de vorbă, se ridică să meargă la locul lui. Așa că rămaseră lângă Taraș și în fața lui trei locuri libere. Trei dintre lucrători se așezară pe aceste locuri. Însă când Nehliudov se apropie de ei, înfățișarea lui de boier îi tulbură atât de tare, încât se ridicară în picioare să plece. Nehliudov îi rugă să rămână, iar el se așeză pe brațul unei bănci, la capătul dinspre culoar.

Unul dintre lucrători, în vârstă de vreo cincizeci de ani, schimbă o privire de nedumerire și chiar de teamă cu altul mai tânăr. Faptul că Nehliudov, în loc să-i repeadă și să-i gonească, cum obișnuiau să facă boierii, le făcuse loc îi mira și le dădea de gândit. Le era teamă chiar să nu li se tragă vreun rău din treaba asta. Încredințându-se însă că nu e la mijloc nici o viclenie și că Nehliudov sta pașnic de vorbă cu Târâș, cei doi muncitori se liniștiră; îi porunci celui mai tânăr să se așeze pe sac, rugându-l pe Nehliudov să ia loc pe bancă. La început, lucrătorul cel în vârstă, care ședea în fața lui Nehliudov, se tot zgribulea, ținându-și capul vârat între umeri și strângându-și cu grijă sub el picioarele încălțate cu opinci, nu cumva să-l atingă pe boier. Dar în curând prinse inimă și începu să vorbească atât de prietenos cu Taraș și cu Nehliudov, încât îl bătu de câteva ori cu dosul palmei pe Nehliudov pe genunchi, subliniind anumite pasaje din istorisirea lui, asupra cărora voia să-i atragă în chip deosebit atenția. Le povesti despre toate treburile lui, despre turbăria unde lucrau și de unde se întorceau acum după două luni și jumătate, aducând fiecare acasă vreo zece ruble de om, căci o parte din câștig o primiseră la început. Munceau, după cum povestea el, în apă până la genunchi, din zori și până în noapte, cu o întrerupere de două ceasuri la prânz.

— Pentru cei care nu-s deprinși e greu, nici vorbă, spunea el, dar dacă te înveți, merge. Numai să ai hrană bună. La început nu prea era, dar oamenii s-au burzului și atunci au început să ne hrănească mai ca lumea. Și treabă a mers mai cu spor.

Apoi le povesti cum de douăzeci și opt de ani tot pleacă și se tocmește la lucru, iar câștigul îl trimite totdeauna acasă – la început îl trimitea lui taică- său, apoi lui frate-său mai mare, iar acum nepotului, care vede de gospodărie. Pentru el, din cele cincizeci sau șaizeci de ruble pe care le câștigă într-un an, își oprește numai vreo două-trei ruble pentru plăcerile lui: țigări și chibrituri.

— Mai păcătuiești din când în când și cu un păhărel de votcă, dacă-ți mai rămâne vreun ban, adăugă el, zâmbind vinovat.

Le mai povesti cum gospodăresc singure femeile în lipsa bărbaților, cum i-a cinstit antreprenorul înainte de plecare cu o jumătate de vadră de vodcă, cum unul dintre ei a murit, iar altul s-a îmbolnăvit și e dus acum acasă. Bolnavul despre care vorbea ședea într-un colț, în același vagon. Era un flăcău palid la față, pământiu, cu buzele vinete. Suferea, se vede, de friguri. Nehliudov se apropie de el, flăcăul însă îl privi cu o căutătură atât de severă și de plină de suferință, încât Nehliudov nu îndrăzni să-l tulbure cu întrebările lui și-l sfătui numai pe lucrătorul cel bătrân să-i cumpere chinină și scrise pe un bilețel numele medicamentului. Vru să-i dea și bani. Lucrătorul cel bătrân nu primi însă, spunând că-i dă de la el.

— Cât n-am umblat în lumea asta, dar asemenea boier n-am mai întâlnit. Nu numai că nu te zvârle afară, dar îți mai face și loc. Se vede că sunt pe lume boieri și boieri, încheie el, vorbind către Târâș.

„Da, o lume nouă, cu totul nouă”, gândi Nehliudov, privind mâinile și picioarele uscate și vânjoase ale lucrătorilor, îmbrăcămintea lor grosolană, țesută în casă, și fețele lor obosite, prietenoase, arse de soare. Se simțea înconjurat de oameni noi, cu preocupări serioase, cu bucuriile și durerile unei vieți de muncă.

„Iată le vrai grand monde”, se gândi Nehliudov, aducându-și aminte de fraza spusă de prințul Korceaghin și de lumea lor trândavă, cu traiul de lux și interesele ei josnice și meschine. Și simțea în sufletul lui, bucuria călătorului care descoperă o lume nouă, necunoscută și minunată.

Sfârșitul părții a doua PARTEA A TREIA. I

Convoiul în care se afla și Maslova străbătuse aproape cinci mii de verste. Până la Perm, Maslova călători cu trenul și cu vaporul împreună cu deținuții de drept comun și abia la Perm, Nehliudov izbuti să obțină mutarea ei în grupul deținuților politici, după cum îl sfătuisese Bogoduhovskaia, care venea cu același convoi.

Călătoria până la Perm fusese foarte grea pentru Maslova, atât fizicește, cât și moralicește. Fizicește – din pricina înghesuiei, a murdăriei și a insectelor dezgustătoare, care nu-i dădeau răgaz, iar moralicește – din pricina bărbaților la fel de dezgustători, care, ca și insectele, erau sâcâitori, plicticoși și nu-i dădeau pace, cu toate că la fiecare etapă se schimbau cu alții noi. Printre deținuți, deținute, gardieni și soldații din escortă se dezlănțuiseră dezmățul cel mai cinic, așa încât orice femeie, mai ales tânără, dacă nu voia să ia parte la el, trebuia să fie tot timpul cu ochii în patru. Iar Maslova era mai urmărită decât orice altă femeie din pricina înfățișării sale atrăgătoare și a trecutului ei, pe care-l știa toată lumea. Împotrivirea ei îndârjită acum față de bărbații care se legau de ea li se părea acestora o jignire și-i întărâta și mai mult. Îi ușura nițel situația prietenia cu Fedosia și cu Târâș, care, aflând de atacurile la care era supusă nevastă-sa, ceruse să fie arestat ca s-o poată apăra, și de la Nijni călătorea împreună cu deținuții.

Trecerea Maslovei în secția deținuților politici îi îmbunătăți situația în toate privințele. Deținuții politici erau mai bine cazați, li se dădea o hrană mai bună și erau tratați mai puțin grosolan; în mijlocul lor, Maslova nu mai era urmărită de bărbați și putea trăi fără să i se mai amintească clipă de clipă de trecutul ei, pe care ar fi vrut acum atât de mult să-l uite. Apoi, acolo i se ivi prilejul să cunoască oameni care avură asupra ei o influență hotărâtoare și benefică.

La etape, Maslova avea voie să locuiască împreună cu deținuții politici. Când pornea convoiul la drum însă, fiind o femeie sănătoasă, trebuia să meargă cu cei de drept comun. Așa a mers începând de la Tomsk. Împreună cu ea mai mergeau pe jos încă o deținută și un deținut politic: Maria Pavlovna Șcetinina, fata aceea frumoasă cu ochii puțin bulbucați, care îi atrăsese atenția lui Nehliudov când venise s-o vadă pe Bogoduhovskaia, și un oarecare Simonson, care urma să fie deportat în regiunea Iakuției, un bărbat negricios, cu plete și cu ochii adânciți sub frunte, pe care Nehliudov îl observase de asemenea la întâlnirea aceea cu Bogoduhovskaia. Maria Pavlovna mergea pe jos, pentru că își cedase locul din căruță unei deținute de drept comun, care era însărcinată, iar Simonson pentru că socotea că ar

fi nedrept să se bucure de unele privilegii de clasă. Aceștia trei, spre deosebire de ceilalți deținuți politici, care plecau mai târziu cu căruțele, porneau în zori de zi cu deținuții de drept comun. Așa se întâmplă și în cea din urmă etapă, înainte de a ajunge la un oraș mare, unde convoiul trebuia să fie luat în primire de un nou comandant de escortă.

Era o dimineața posomorâtă de septembrie, când ba ploua, ba ninge și bătea un vânt rece. Deținuții, vreo patru sute de bărbați și vreo cincizeci de femei, se aflau în curtea etapei; o parte dintre ei se îngheșuiau în jurul șefului convoiului, care le împărțea șefilor de grupe bani de hrană pentru patruzeci și opt de ore. Unii deținuți cumpărau de-ale gurii chiar de la precupețele lăsate să intre în curte. Răsunau glasurile deținuților, care-și numărau banii sau își cumpărau merinde, și glasurile stridente ale negustoreselor.

Katiușa și Maria Pavlovna, amândouă în scurte îmblănite și cu cizme în picioare, legate cu broboade la cap, ieșiră din clădirea etapei în curte și se îndreptară spre precupețele care se așezaseră lângă zidul de miazănoapte al clădirii, ca să fie mai apărute de vânt; își ademeneau clienții strigându-și în gura mare mărfurile de vândut: pâine proaspătă, plăcinte, pește, tăiței, cașă de hrișcă, ficat, carne, ouă, lapte; una dintre ele avea chiar un purcel fript.

Simonson, cu o scurtă de ploaie și cu galoși în picioare, trași peste niște ciorapi de lână și legați cu sfoară (era vegetarian și nu suferea să poarte piei de animale), era și el în curte, așteptând plecarea convoiului. Stătea în fața scării și-și nota în carnet un gând care-i venise în minte: „Dacă microbul ar putea studia și cerceta unghia omului, scria el, ar trage concluzia că unghia face parte din lumea anorganică. Noi am făcut același lucru, studiind numai scoarța pământului: susținem că globul pământesc face parte din lumea anorganică, ceea ce este inexact”.

Maslova târguise ouă, o legătură de covrigi, pește și pâine proaspătă de grâu, și acum așeza toate acestea în desagă, iar Maria Pavlovna îi plătea precupeței, când deodată printre deținuți se iscă forfotă. Se făcu liniște și oamenii începură să se așeze în rând. Ieși comandantul, dând cele din urmă instrucțiuni înainte de plecare.

Totul se petrecea ca de obicei: se făcea numărătoarea, se cercetau lanțurile de la picioare, iar cei care aveau cătușe la mâini erau prinși doi câte doi. Deodată se auziră glasul mânios și autoritar al comandantului, sunetul unei lovituri pe un trup de om și scâncetul unui copil. Într-o clipă se făcu iarăși liniște, apoi se stârni un murmur înăbușit în mulțime. Maslova și Maria Pavlovna se îndreptară spre locul de unde venea zarva.

II.

Apropiindu-se de locul cu pricina, Maria Pavlovna și Katiușa văzură cum comandantul, un bărbat voinic, cu niște mustați lungi și blonde, încruntat, își freca îndesat, cu mâna stângă, mâna dreaptă, care-l durea din pricina palmei grozave pe care o dăduse unui deținut, și înjura grosolan, fără încetare. În fața lui stătea un deținut slab și lung, cu jumătate de cap ras, îmbrăcat într-un halat de pușcăriaș prea scurt și cu niște pantaloni și mai scurți, care-și ștergea cu o mână fața plină de sânge, iar cu cealaltă ținea o fetiță înfășurată într-un șal; fetița plângea în hohote.

— Las' că te învăț eu (o înjurătură grosolană) s-o faci pe deșteptul (iarăși înjurătură grosolană). S-o dai numaidecât femeilor! Pune-i-le, striga comandantul.

Comandantul ținea morțiș să i se pună cătușe la mâini unui deținut politic, osândit la deportare, care de la Tomsk, unde îi murise nevasta de tifos, își ducea fetița în brațe. Motivul invocat de omul acesta, cum că, dacă i se pun cătușele, nu va putea ține în brațe fetița, îl înfuriase pe comandantul prost dispus, care-l lovise sălbatic pe deținut, fiindcă îndrăznise să se împotrivească.⁸⁷

În fața deținutului bătut stăteau un soldat și un alt deținut voinic, cu barbă neagră, cu o mână prinsă în cătușe, care, posac, se uita pe sub sprâncene când la ofițer, când la deținutul pălmuit și la fetiță. Ofițerul îi repetă soldatului porunca de a lua fetița. În mulțime murmurul creștea din ce în ce.

— De la Tomsk nu i s-au mai pus cătușe, spuse cineva cu glas răgușit din rândurile din spate.

— E copil, nu câine.

— Și cu fetița ce să facă?

— Asta nu-i după lege, se auzi un alt glas.

— Cine a spus asta? sări ofițerul ca ars, aruncându-se în mijlocul mulțimii. Îți dau eu ție lege. Cine a spus asta? Tu? Tu?

— Toți spun asta, pentru că... dădu glas un deținut scund și cu fața lată.

Nu apucă omul să-și isprăvească vorba, că ofițerul îl și pălmui cu amândouă mâinile.

— Vi s-a făcut de răzvrătire? Vă arăt eu răzvrătire. Vă împușc ca pe niște câini. Și-o să primesc și mulțumiri de la șefi. Ia fata!

Mulțimea tăcu. Un soldat luă fata care țipa cu deznădejde, iar altul începu să-i pună cătușele deținutului, care-și întinse supus mâna.

— Du-o femeilor, strigă ofițerul soldatului, îndreptându-și centironul la care purta sabia.

Fetița, cu fața aprinsă și roșie, încerca să-și scoată mânuțele din broboadă și plângea sfâșietor. Maria Pavlovna ieși din mulțime și se apropie de soldat.

— Domnule ofițer, dacă-mi dați voie, duc eu fetița. Soldatul cu fetița în brațe se opri.

— Tu cine ești? întrebă ofițerul.

— Sunt deținută politică.

Se vede că fața frumoasă a Mariei Pavlovna cu ochii ei mari, ușor bulbucați (care-l impresionaseră încă din clipa când luase convoiul în primire), îl mișcă pe ofițer. O privi în tăcere, cântărind parcă un gând.

— Mi-e totuna. Dacă vrei, n-ai decât s-o duci. Dumitale îți dă mâna să faci pe miloasa, dar dacă fuge vreunul, cine răspunde?

— Cum să fugă cu copilul în brațe? spuse Maria Pavlovna.

— N-am eu timp de vorbă. Ia-o dacă vrei.

— Ordonăți să i-o dau? întrebă soldatul.

— Dă-i-o.

— Vino la mine, spuse Maria Pavlovna, încercând s-o atragă pe fetiță.

Fetița se împotrivea însă și, ținând mai departe, se trăgea din brațele soldatului spre taică-său.

— Așteaptă puțin, Maria Pavlovna, la mine are să vină, spuse Maslova,

scoțând un covrig din sac.

Fetița o știa pe Maslova și, văzând și covrigul, se întinse către ea.

Mulțimea se liniști. Se deschiseră porțile și convoiul ieși afară, unde se încolonă. Soldații mai numărară încă o dată deținuții, legară sacii și-i așezară în căruțe, o dată cu cei mai slabi dintre deținuți. Maslova se așeză printre femei, cu fetița în brațe, lângă Fedosia. Simonson, care urmărise tot timpul cele petrecute, se îndreptă cu pași mari și hotărâți spre comandantul care isprăvisese de dat ordine și tocmai se pregătea să se suie în trăsură.

— N-ați făcut bine, domnule ofițer, îi spuse Simonson.

— Șterge-o la locul tău. Nu-i treaba ta.

— Ba e treaba mea să vă spun că n-ați procedat bine, spuse Simonson, privindu-l țință pe ofițer, pe sub sprâncenele sale stufoase.

— Gata convoiul? Înainte marș! strigă ofițerul, fără să-l mai bage în seamă pe Simonson și, sprijinindu-se de umărul soldatului care mână caii, se urca în trăsură.

Convoiul porni de-a lungul drumului noroios, mărginit de două șanțuri înguste, care trecea printr-o pădure deasă.

III.

Katiușa Maslova, după șase ani de viață destrăbălată, de lux și trândăvie la oraș, și după două luni de închisoare în mijlocul deținuților de drept comun, găsea că viața ei de acum, printre deținuții politici, cu toate condițiile ei grele, era foarte bună. Drumurile de douăzeci până la treizeci de verste pe zi, cu hrană bună și cu o zi de odihnă după două zile de mers, o întăriră fizicește, iar legăturile cu noii ei tovarăși treziră în ea interese, cărora nici nu le bănuise existența. Oameni atât de minunați, cum spunea ea, precum cei cu care era acum, nu numai că nu cunoscuse, dar nici măcar nu-și putuse închipui că există pe lume.

— Am plâns că m-au condamnat, spuse ea, dar ar trebui să-i mulțumesc lui Dumnezeu pentru asta toată viața, căci am învățat lucruri pe care nu le-aș fi învățat altfel niciodată.

Înțelesese ușor, fără nici o efortare, ce principii îi călăuzeau pe oamenii aceștia în viață și, fiind și ea din popor, era de partea lor cu tot sufletul. Înțelesese că ei luptă pentru popor, împotriva boierilor, iar faptul că oamenii aceștia erau ei înșiși boieri, care își jertfeau privilegiile, libertatea și chiar viața pentru popor, o făcea să-i prețuiască și să-i admire și mai mult.

Îi admira pe toți noii săi tovarăși, dar mai ales pe Maria Pavlovna, pe care nu numai că o admira, dar începuse chiar s-o iubescă cu o dragoste plină de respect și entuziasm. Se mira nespus că fata aceasta frumoasă, născută într-o casă bogată de general, care vorbea trei limbi, le împărțea celorlalți tot ceea ce îi trimitea fratele ei bogat, se comporta ca cea mai simplă lucrătoare, purta haine și încălțăminte nu numai simple, dar chiar sărăcăcioase, fără să dea nici o însemnătate înfățișării sale. Mai ales această trăsătură – lipsa totală de orice cochetărie – o mira pe Maslova și o atrăgea. Katiușa își dădea seama că Maria Pavlovna știe că e frumoasă și că îi face plăcere, însă nu numai că nu se bucura de impresia pe care o face asupra bărbaților, dar chiar se teme de ea și pare să-i fie frică și se ferește să nu se îndrăgostească careva de ea. Tovarășii ei, știind lucrul acesta, chiar dacă se simțeau atrași de ea, nu-și îngăduiau să i-o arate și se purtau cu ea ca și cum ar fi fost un camarad-bărbat. Ceilalți, care n-o cunoșteau, se legau

deseori de ea și, după cum povestea chiar ea, scăpa de ei numai mulțumită forței sale fizice, de care era foarte mândră. Odată, povestea ea râzând, un domn s-a legat de mine pe stradă și nu voia cu nici un chip să mă lase în pace. Atunci l-am scuturat așa de zdravăn, că s-a speriat și-a luat-o la fugă.”

Spunea că se făcuse revoluționară pentru că din copilărie încă, simțise o repulsie pentru viața boierească și-i iubea pe oamenii din popor: era totdeauna certată pentru că își petrecea timpul în odaia servitorilor, la bucătărie, în grajd, numai în salon nu.

— Mă simțeam mai veselă cu bucătărelele și cu vizitiii, pe când cu doamnele și cu domnii noștri mă plictiseam groaznic, povestea ea. Mai târziu, când am început să înțeleg, mi-am dat seama că viața noastră nu are nimic bun. Nu aveam mamă, iar pe tată nu l-am iubit, așa că la vârsta de nouăsprezece ani am plecat de acasă, împreună cu o prietenă, și m-am tocmnit lucrătoare într-o fabrică.

După fabrică, locuise la țară, apoi se întorsese iar la oraș și stătuse într-o casă unde se găsea o tiparniță clandestină; fusese arestată și condamnată la ocnă. Maria Pavlovna nu vorbea niciodată despre asta. Katiușa aflase însă de la alții că fusese condamnată la ocnă pentru că luase asupra sa vina de a fi tras într-un polițist – pe întuneric, în timpul unei percheziții la tipografie – lucru pe care-l făcuse, de fapt, unul dintre revoluționari.

De când Katiușa o cunoștea mai îndeaproape, își dădu seama că Maria Pavlovna, oriunde și în orice împrejurare se găsea, nu se gândea niciodată la ea, ci se îngrijea numai cum să-i ajute pe alții în lucruri mari sau mici. Unul dintre tovarășii ei de acum, Novodvorov, spunea în glumă că se consacră sportului binefacerilor. Și era adevărat. Așa cum vânătorul caută să găsească vânat, preocuparea vieții ei era să găsească un prilej de a servi pe cineva.

Sportul acesta ajunsese o deprindere și era țelul vieții ei. Și făcea atât de firesc lucrul acesta, încât toți cei care o cunoșteau nici nu-i mai prețuiau serviciile, primindu-le ca și cum ar fi fost de datoria ei să le facă.

Când Maslova fusese mutată la ei, la început ea îi inspirase Mariei Pavlovna, scârbă și dezgust. Katiușa simțise lucrul acesta. Mai târziu însă băgase de seamă că Maria Pavlovna, călcându-și pe inimă, se arătă față de ea deosebit de bună și de binevoitoare. Această bunătate și bunăvoință din partea unei ființe excepționale o mișcă pe Maslova într-atât, încât i se dăruie cu toată inima, însușindu-și inconștient toate ideile ei și imitând-o în toate.

Această dragoste devotată o înduioșase pe Maria Pavlovna care, la rândul ei, începu s-o iubească pe Katiușa. Le mai apropie și dezgustul pe care-l simțeau amândouă pentru dragostea trupească. Una ura această dragoste pentru că o gustase în toată urâciunea ei, cealaltă pentru că, necunoscând-o, o privea ca pe ceva de neînțeles și în același timp dezgustător și jignitor pentru demnitatea umană.

IV.

Una dintre influențele cărora i se supusese Maslova era cea a Mariei

Pavlovna, și aceasta fiindcă Maslova o iubea. Iar alta era influența lui Simonson, care se datora faptului că Simonson o iubea pe Maslova.

Toți oamenii trăiesc și se poartă în parte după propriile lor idei, în parte după ideile altora. Măsura în care oamenii trăiesc după ideile lor sau, dimpotrivă, după ideile altora, e o deosebire de căpetenie dintre ei. Unii oameni se folosesc, în majoritatea cazurilor, de ideile lor ca de un joc intelectual, pentru ei propria lor rațiune este asemeni unei roți motrice fără curea de transmisie, iar faptele lor se supun ideilor altora, obiceiurilor, tradițiilor, legilor; alții, dimpotrivă, socotesc ideile proprii ca fiind motoarele principale ale întregii lor activități: ei ascultă aproape întotdeauna de cerințele rațiunii lor și i se supun, și numai rareori și după o atentă cercetare critică îi urmează pe alții. Un astfel de om era Simonson. El lua și verifica toate deciziile pe calea rațiunii și făcea numai ceea ce îi dicta ea.

Socotind încă de pe vremea când era elev de liceu că averea agonisită de tatăl său, funcționar de intendență, a fost câștigată pe căi necinstite, îi ceru acestuia într-o bună zi să restituie toată averea poporului. Iar când taică- său nu numai că nu-l ascultă, dar îl mai și ocări, plecă de acasă și începu să trăiască din propriile sale mijloace. Socotind că tot răul existent se trage din lipsă de cultura a poporului, îndată ce absolvi universitatea, intră în legătură cu narodnicii și se făcu învățător într-un sat, unde propovădui cu îndrăzneală elevilor săi și țăranilor tot ceea ce considera drept, osândind pe față tot ceea ce-i părea greșit. Fusesse arestat și judecat.

În timpul procesului, socotind că judecătorii nu au dreptul să-l judece, le spusese ritos acest lucru. Magistrații, neținând seamă de părerea lui, îl judecară mai departe; atunci el hotărî să nu le mai răspundă la toate întrebările lor și rămase mut. Fu condamnat la deportare în gubernia Arhanghelsk. Acolo își încheagă o concepție religioasă, care avea să-i călăuzească întreaga activitate. Această concepție prezumă că tot ce există pe lume este viu, că nimic nu este mort și că toate lucrurile pe care noi le credem moarte, anorganice, nu sunt decât părțile unui corp organic uriaș, pe care nu-l putem cuprinde; prin urmare, misiunea omului, care este și el o părticică din marele organism, este de a păstra viața acestui organism și a tuturor părților lui vii. De aceea socotea drept crimă nimicirea oricărei ființe vii: era împotriva războiului, a pedepsei capitale și a oricărui fel de omorâre, nu numai a oamenilor, dar și a animalelor. Avea și o teorie a lui cu privire la căsătorie, care vedea în procreare o funcțiune inferioară a omului, cea superioară fiind aceea de a sluji ființele vii deja existente pe pământ. Găsea confirmarea acestei idei în existența fagocitelor în sânge. Celibatarii, după părerea lui, se puteau asemui cu aceste fagocite, a căror menire e să ajute părțile slabe sau bolnave ale organismului. Și din clipa când se convinsese de adevărul teoriei sale, începu să trăiască în conformitate cu principiile ei, deși în tinerețe dusesse o viață desfrânată. Acum credea că el și Maria Pavlovna sunt un soi de fagocite sociale.

Dragostea lui pentru Katiușa nu venea în contradicție cu teoria sa, deoarece el o iubea platonice și socotea că o asemenea dragoste nu numai că nu slăbește activitatea fagocitară, a sprijinirii celor slabi, ci, dimpotrivă, o stimulează.

Pe lângă faptul că rezolva problemele morale într-un mod personal, Simonson soluționa în felul său propriu și majoritatea chestiunilor practice. Avea pentru toate teorii personale: câte ore trebuie să lucreze,

câte să se odihnească, cum să se hrănească, cum să se îmbrace, cum să facă focul în sobă, cum să lumineze casa.

Cu toate acestea, Simonson era foarte sfios cu oamenii și modest. Când lua însă o hotărâre, nimic nu-l mai putea opri.

Omul acesta avea o influență hotărâtoare asupra Maslovei, prin dragostea față de ea. Maslova, cu intuiția ei de femeie, înțelesese repede lucrul acesta și gândul că putuse inspira dragoste unui om atât de neobișnuit o ridică în propriii săi ochi. Nehliudov îi propunea s-o ia în căsătorie din mărinimie și pentru ceea ce fusese în trecut între ei; Simonson o iubea așa cum era ea astăzi și numai pentru faptul că îi era dragă. În afară de asta, ea simțea că Simonson o socotește o femeie extraordinară, deosebită de toate celelalte femei, înzestrată cu înalte și neobișnuite calități morale. Nu-și dădea prea bine seama ce anume calități îi atribuie el, dar, ca să nu-l dezamăgească, se străduia din răspuțeri să trezească în ea cele mai nobile însușiri pe care și le putea închipui. Și asta o făcea să devină cu încetul bună așa cum numai ea putea fi. Totul începuse la închisoare, într-o zi de vizită, în vorbitorul comun, când Maslova zărise sub fruntea boltită și sprâncenele stufoase ale lui Simonson ochii lui de un albastru-închis, buni și nevinovați, care o priveau ținută. Încă de atunci își dăduse seama că este un om neobișnuit și că se uită la ea în chip deosebit; o izbise contrastul dintre severitatea feței, pe care o sporeau părul stufos și sprâncenele încruntate, și bunătatea din privirea lui nevinovată, ca de copil. Îl revăzuse apoi, mai târziu, la Tomsk, când fusese mutată la deținuții politici. Cu toate că nu-și spusese niciodată vreun cuvânt, privirile pe care și le-au schimbat atunci mărturiseau că se țin minte și se prețuiesc reciproc. Nici mai târziu nu vorbiseră prea mult, dar Maslova își dădea seama că de câte ori el vorbea de față cu ea, i se adresa de fapt ei, căutând să se exprime cât mai limpede. Se apropiaseră și mai mult unul de altul de când mergeau împreună pe jos cu delincvenții de drept comun.

V.

De la Nijni până la Perm, Nehliudov nu izbutise s-o vadă pe Katiușa decât de două ori; o dată la Nijni, înainte de imbarcarea deținuților pe un șlep împrejmuit cu o plasă de sârmă, și a doua oară la Perm, în cancelaria închisorii. La fiecare dintre aceste întâlniri o găsisese închisă și mohorâtă. La întrebările lui dacă se simte bine și dacă nu are nevoie de ceva, ea îi răspundea în doi peri, stânjenită și cu același sentiment ostil de mustrare pe care și-l manifestase și altă dată. Aceasta dispoziție mohorâtă, pricinuită de fapt numai de stăruințele bărbaților care se legau atunci de ea, îl frământa pe Nehliudov. Îi era teamă ca sub influența condițiilor grele și nesănătoase ale acestei călătorii ea să nu recadă din nou în acea stare de neîmpăcare cu sine și de deznădejde, care o făceau să se înfurie pe el sau să bea și să fumeze cu patimă, ca să uite. Iar el nu putea s-o ajute prin nimic, deoarece în prima parte a călătoriei era cu neputință s-o vadă. Abia după mutarea ei la deținuții politici, Nehliudov se încredință că temerile lui erau nefondate; ba mai mult, la fiecare întrevvedere cu ea observa afirmându-se din ce în ce mai mult acea schimbare lăuntrică ce se petrecea în sufletul ei și pe care el o dorise atât de mult. Chiar de la prima lor întâlnire la Tomsk, Katiușa fusese iar ca înainte de plecare. Nu se încruntase, nici nu se simțise

tulburată văzându-l, ci dimpotrivă, îl întâmpinase foarte firesc și cu bucurie, mulțumindu-i pentru tot ce a făcut în ajutorul ei, și mai ales pentru faptul că a mutat-o printre oamenii cu care era acum.

Schimbarea petrecută în ea în cele două luni de mers din post în post se vedea și în înfățișarea ei. Slăbise, prinsese culoare și parcă îmbătrânise puțin. I se iviseră mici cute la tâmpile și în jurul gurii; nu-și mai trăgea părul pe frunte, ci și-l acoperea cu o basma și nu se mai vedea nici urmă din cochetăria ei de altădată nici în îmbrăcăminte, nici în pieptănătură și nici în purtarea ei. Această schimbare, încă în curs de înfăptuire, trezea în Nehliudov o bucurie aparte.

Nutrea pentru Katiușa un sentiment pe care nu-l mai încercase niciodată. Acest sentiment n-avea nimic comun nici cu acea încântare romantică de la începutul cunoștinței lor, nici cu atracția senzuală care-l chinuise mai târziu și nici chiar cu conștiința datoriei îndeplinite, îmbinată cu admirație față de sine însuși, fiindcă luase după proces hotărârea de a se căsători cu ea. Acest sentiment era cât se poate de simplu, împletit din milă și duioșie. Îl încercase la prima lor întâlnire în închisoare și îl simțise mai târziu cu și mai multă putere, când, învingându-și dezgustul, o iertase pentru acea aventură imaginară, avută cu felcerul la infirmerie (a cărei netemeinicie se dovedise mai târziu); acum încerca același sentiment, cu singura deosebire că atunci fusese vremelnice, iar acum se statornicise definitiv în inima lui. La orice s-ar fi gândit și orice ar fi făcut, sentimentul acesta de milă și de duioșie, nu numai pentru ea, dar pentru toți oamenii, nu-l mai părăsea.

Sentimentul acesta deschisese parcă în sufletul lui Nehliudov un izvor de iubire, zăgăzuit până atunci, și care acum se revărsa asupra tuturor oamenilor pe care-i întâlnea.

În tot timpul călătoriei se simți într-o stare de surescitare, care-l făcea să fie atent, fără să vrea, față de toți oamenii, de la surugiii și soldații din escortă, până la directorul închisorii și guvernatorul cu care avea de-a face.

În perioada aceasta, în urma mutării Maslovei la deținuții politici, Nehliudov avusese prilejul să facă cunoștință mai îndeaproape cu mulți dintre ei; la început la Ekaterinburg, unde erau toți cazați într-o cameră mare, încăpătoare, și apoi pe drum, cu cei cinci bărbați și cu cele patru femei, în grupul cărora se afla Maslova. Această apropiere a lui Nehliudov de deținuții politici îi schimbă cu totul părerea despre ei.

Încă de la începutul mișcării revoluționare în Rusia și mai ales după acel 1 martie, Nehliudov îi privise cu dispreț și dezaprobare pe revoluționari. Îi repugnau în primul rând cruzimea și urzelile lor misterioase, folosite în lupta împotriva guvernului, și mai ales ferocitatea omorurilor pe care le săvârșeau; apoi, îl mai dezgustau și aerele de importanță exagerată pe care și le dădeau. Cunosându-i însă mai îndeaproape și aflând de câte ori suferiseră pe nedrept din partea guvernului, pricepuse că nu puteau să fie altfel decât erau.

Oricât de îngrozitoare și lipsite de noimă ar fi fost chinurile la care erau supuși delincvenții de drept comun, totuși, înainte și după condamnare, exista în purtarea față de ei un oarecare simulacru de legalitate; în purtarea față de deținuții politici însă nu exista nici urmă de așa ceva, după cum putuse să-și dea seama Nehliudov, în cazul Șustovei, de pildă, și în cazul multora dintre noii lui cunoscuți. Cu aceștia se petrecea

ceea ce se petrece la pescuitul peștilor cu năvodul: se trage la mal tot ce nimerește în năvod, apoi se aleg peștii mari, prada propriu-zisă, iar cei mărunți sunt lăsați să piară, uscându-se pe mal. Tot așa, sute de oameni, nu numai nevinovați, dar care nu puteau fi în nici un fel periculoși pentru stat, erau ținuți uneori ani întregi în închisoare, unde se oftigeau, înnebuneau ori se sinucideau; și asta numai pentru că nu exista nici un motiv urgent să li se dea drumul, pe când avându- i la îndemână în închisoare puteau prinde bine uneori la câte o anchetă, pentru lămurirea vreunei chestiuni. Soarta tuturor acestor oameni, nevinovați chiar și din punctul de vedere al guvernului, atârna deseori de bunul-plac, de timpul liber sau de dispoziția ofițerului de jandarmi, de poliție sau a spionului, a procurorului, a judecătorului de instrucție, a guvernatorului ori a ministrului. Dacă vreun asemenea funcționar al statului se plictisea sau voia să se arate zelos, făcea arestări și, după dispoziția sa sau a șefilor săi, îi ținea pe acești nenorociți în temniță sau le dădea drumul. Apoi, șeful ierarhic superior, doritor și el să se distingă sau aflat în cine știe ce relații cu ministrul, îi deporta la capătul lumii, îi ținea în temniță sau îi condamna la ocnă ori la moarte, dacă nu cumva le dădea drumul la rugămintea vreunei doamne.

Se purtau cu ei ca la război, și atunci firește și ei foloseau aceleași mijloace. Și așa cum militarii trăiesc în atmosfera creată de opinia publică, care nu numai că ascunde crimele săvârșite de ei, dar le înfățișează ca pe niște acte de vitejie, tot astfel și deținuții politici trăiau în atmosfera creată de grupul din care făceau parte, datorită căreia faptele crude, săvârșite de ei cu riscul de a-și pierde libertatea, chiar viața și tot ce este scump omului, erau privite ca niște acte de eroism, și nicidecum ca niște fapte rele. Așa își explică Nehliudov fenomenul uimitor care făcea ca oamenii cei mai blânzi, care nu numai că n-ar fi fost în stare să facă un rău cuiva, dar nici măcar să vadă suferind o ființă vie, se pregăteau în liniște să ucidă semeni de-ai lor și socoteau aproape toți că în anumite cazuri omorul este drept și legitim, fie ca armă de apărare, fie ca mijloc de atingere a țelului celui mai înalt – binele obștesc. Cât despre înalta părere pe care o aveau despre cauza lor și, ca urmare, și despre ei înșiși, ea se trăgea în chip firesc din importanța pe care le-o atribuia guvernul și din cruzimea pedepselor la care îi supunea. Ca să poată îndura ceea ce îndurau, aveau neapărat nevoie să aibă această foarte bună părere despre ei înșiși.

Cunoscându-i mai îndeaproape, Nehliudov se convinsese că nu erau toți niște răufăcători, după cum își închipuiau unii, dar nici toți eroi, după cum îi socoteau alții, ci erau niște oameni obișnuiți, printre care, ca pretutindeni, se aflau și oameni buni, și oameni răi, și oameni de mijloc. Erau printre ei unii care se făcuseră revoluționari pentru că socoteau foarte sincer că sunt datori să lupte împotriva răului existent, dar mai erau și alții care își aleseseră această activitate din egoism și mândrie deșartă. Cei mai mulți însă erau atrași spre revoluție de dorința, pe care o încercase și Nehliudov în timpul războiului, de a înfrunța primejdia și riscurile, de a-și pune viața în joc, dorința caracteristică oamenilor tineri și plini de energie. Îi depășeau pe ceilalți oameni însă prin concepția lor morală superioară. La ei erau lege nu numai stăpânirea de sine, traiul simplu, sinceritatea și altruismul, dar chiar și jertfirea vieții pentru cauza comună. Din această pricină, aceia dintre ei care erau peste nivelul mijlociu păreau a fi cu mult

superiori și constituiau o pildă de înălțime morală; și dimpotrivă, cei care erau sub nivelul mijlociu se arătau cu mult inferiori și păreau nesinceri, fățarnici și, în același timp, încrezuți și lăudăroși. Așa că Nehliudov pe unii dintre noii lui cunoscuți îi stima, ba chiar îi iubea din tot sufletul, iar față de alții era mai mult decât indiferent.

VI.

Nehliudov îl îndrăgise mai ales pe Krâlțov, un tânăr tuberculos, condamnat la ocnă, care mergea în același convoi cu Katiușa. Îl cunoscuse încă de la Ekaterinburg, apoi în timpul drumului îl văzuse de mai multe ori și vorbise cu el. Vara, la un popas, Nehliudov petrecuse cu el aproape o zi întreagă și Krâlțov îi povestise toată viața lui și cum ajunsese revoluționar. Până să intre la închisoare, povestea lui era foarte scurtă. De copil îi murise tatăl, un moșier bogat dintr-o gubernie din sudul țării. Era singurul fiu și-l crescuse maică-sa. Învățase cu multă ușurință, atât în liceu, cât și la universitate, și absolvise facultatea de matematici primul în seria lui. I se propusese să rămână pe lângă facultate și să plece în străinătate pentru studii. El însă șovăia. Era îndrăgostit de o fată și se gândea să se însoare și să lucreze la zemstvă. Multe ar fi vrut să facă, dar nu se putea hotărî la nimic. Între timp, niște colegi de la universitate îi cerură bani cu împrumut pentru o treabă în comun. El știa că e vorba o acțiune revoluționară, care pe atunci nu-l interesa deloc, dar dintr-un sentiment de camaraderie și de amor propriu, ca să nu se creadă cumva că se teme, le dădu banii. Cei care luaseră banii fură prinși și se găsiseră la ei un bilețel, prin care se dovedi că banii au fost dați de Krâlțov; așa l-au arestat; l-au luat întâi la secție, iar apoi l-au dus la închisoare.

— În închisoarea în care m-au dus, îi povestea Krâlțov lui Nehliudov (ședea pe un pat de scânduri, cu pieptul scobit și cu coatele sprijinite de genunchi și ridica din când în când spre Nehliudov ochii lui frumoși, inteligenți și buni, strălucind de febră), în această închisoare nu era prea mare severitate; nu numai că puteam să comunicăm între noi bătând în perete, dar chiar să ieșim pe coridor, să stăm de vorbă, să ne împărțim proviziile și tutunul, iar seara să cântăm în cor. Eu am avut glas frumos. Da. Să nu fi fost maică-mea, care suferea mult din pricina mea, m-aș fi simțit bine la închisoare; chiar îmi plăcea și mă interesa; acolo l-am cunoscut pe vestitul Petrov (care s-a omorât mai târziu, tăindu-și venele cu un ciob de sticlă) și pe încă alții. Eu însă nu eram revoluționar. Tot acolo am făcut cunoștință cu doi vecini de celulă, care fuseseră amândoi arestați în legătură cu niște proclamații poloneze și fuseseră judecați pentru încercarea de a evada de sub escortă în timp ce-i duceau la gară. Unul era polonez, Lozinski, iar altul evreu, îl chema Rozovski. Da. Acest Rozovski era aproape un copil. Spunea că are șaptesprezece ani, dar nu-i dădeai mai mult de cincisprezece. Era mic, subțirel, cu ochi negri strălucitori, plini de viață și, ca mai toți evreii, foarte muzical. Cânta minunat, cu toate că vocea îi era încă în schimbare. Da. Eram încă la închisoare, când au fost duși amândoi la proces. I-au luat într-o dimineață. S-au întors seara și mi-au povestit că au fost condamnați la moarte. Nimeni nu se așteptase la asta. Nu se făcuseră vinovați de un lucru prea grav – încercaseră numai să fugă de sub escortă, fără să rănească pe nimeni. Și apoi, părea atât de nefiresc să

condamni la moarte un copil ca Rozovski. Noi, toți cei din închisoare, ne-am gândit că au vrut numai să-i sperie și că sentința nu va fi confirmată. De aceea, după un timp, ne-am liniștit și viața își urma cursul ei normal. Da. Într-o seară, un gardian s-a apropiat de ușa mea și mi-a spus în taină că au venit tâmplarii să ridice o spânzurătoare. La început n-am înțeles despre ce spânzurătoare poate fi vorba. Dar văzând tulburarea bătrânului paznic, am înțeles că trebuie să fie pentru cei doi tovarăși ai noștri. Am vrut să ciocănesc în zid, să le spun și celorlalți știrea, dar mi-era teamă să nu mă audă cei doi. Ceilalți tăceau și ei. Pesemne că aflaseră. În seara aceea pe coridor și în celule a domnit o tăcere mormântală. Nici n-am cântat, nici nu ne-am bătut în perete. Pe la nouă seara iar s-a apropiat de mine paznicul și mi-a spus că s-a adus un călău de la Moscova. Mi-a spus doar și s-a îndepărtat. L-am chemat să vină înapoi. În aceeași clipă îl aud pe Rozovski strigând din celula lui: „Ce s-a întâmplat? De ce îl chemi?” Am răspuns ceva într-o doară, că mi-ar fi cerut tutun, dar el presimțind parcă, a început să mă întrebe pentru ce n-am cântat și n-am ciocănit în perete. Nu mai țin minte ce i-am răspuns și m-am îndepărtat repede, ca să nu stau de vorbă cu el. Da. A fost o noapte îngrozitoare! Toată noaptea am stat la pândă, trăgând cu urechea la cel mai mic zgomot. Spre dimineață am auzit deschizându-se ușa din coridor și răsunând niște pași – erau mulți. M-am apropiat de ferestruica din ușa celulei. O lampă ardea pe coridor. Primul care a trecut a fost directorul. Era un om gras și părea întotdeauna foarte hotărât și dârz. Nu l-am recunoscut, era alb ca varul, cu capul plecat, înspăimântat parcă. În urma lui venea subdirectorul, posomorât, cu o expresie hotărâtă. În spatele lor venea garda. Au trecut pe lângă celula mea și s-au oprit în fața ușii vecine. L-am auzit apoi pe subdirector strigând cu glas ciudat: „Lozinski, scoală-te și pune-ți rufe curate”. Da. Apoi am auzit scârțâind ușa și pe ei intrând în celulă, iar puțin mai târziu am auzit pașii lui Lozinski – trecuse în celălalt capăt al coridorului. Prin ferestruică nu-l puteam vedea decât pe director; palid și strângând din umeri, își tot descheia și încheia un nasture de la vestonul de uniformă. Apoi deodată, ca speriat de ceva, s-a dat în lături: Lozinski a trecut pe lângă el și s-a apropiat de ușa mea. Era un băiat frumos, un tip de polonez cu fruntea înaltă, dreaptă, o claie de păr bălai, cârlionțat, și niște ochi albaștri, minunați. Un tânăr plin de viață, sănătos, în floare. S-a oprit în față ferestruicii mele, așa că-i vedeam toată fața – avea o față trasă, cenușie, înspăimântătoare. „Krâțov, ai țigări?” Tocmai voiam să-i dau, când subdirectorul, parcă temându-se să nu întârzie, și-a scos tabachera și i-a întins-o. Băiatul a luat o țigară, iar subdirectorul i-a aprins și un chibrit. Lozinski a început să fumeze, îngândurat parcă, apoi, ca și cum și-ar fi amintit ceea ce voia să spună, a zis: „E crud și nedrept. N-am făcut nici o crimă. Am... „ și pe gâtul lui alb, de la care nu-mi puteam lua ochii, am văzut trecând un tremur și a tăcut. Da. În clipa aceea, Rozovski a strigat ceva pe coridor cu glasul lui subțire de evreu. Lozinski și-a aruncat mukul de țigară și s-a îndepărtat de ușa mea. Prin ferestruică l-am zărit pe Rozovski. Chipul lui de copil, cu ochi negri și umezi, era roșu și transpirat. Era și el îmbrăcat cu rufe curate și își tot trăgea în sus cu amândouă mâinile pantalonii prea largi și tremura ca varga. Și-a apropiat fața nenorocită de ferestruica mea și mi-a spus: „Anatoli Petrovici, nu-i așa că doctorul mi-a spus să beau ceai de tuse, nu-i așa? Sunt bolnav și aș vrea să mai beau un ceai de tuse”. Nimeni nu i-a răspuns

și el se uita întrebător când la mine, când la director. N-am priceput niciodată ce a vrut să spună cu vorbele astea. Da.

Deodată subdirectorul și-a luat un aer sever și a strigat cu glas ascutit: „Ce fel de glume sunt astea? Să mergem”. Rozovski, se vedea bine, nu era în stare să priceapă ce-l aștepta și s-a repezit aproape alergând înaintea tuturor spre capătul coridorului. Și deodată s-a dat înapoi și n-a vrut să se mai urnească din loc. I-am auzit glasul pițigăiat și plânsul, un tropăit de pași și o luptă. El striga și plângea. Apoi zgomotele s-au îndepărtat, stingându-se încet, s-a auzit pocnind ușa coridorului și s-a făcut liniște. Da. Și i-au spânzurat. I-au sugrumat pe amândoi cu frânghiile. Paznicul, un alt paznic, a văzut și mi-a povestit că Lozinski nu s-a împotrivit, dar că Rozovski multă vreme s-a zbatut și l-au tras cu forța pe eșafod și i-au băgat capul în laț. Da. Paznicul acela era cam prostălău. Zicea: „Mie-mi spuneau, boierule, că-i înspăimântător. Da' nici vorbă să fie așa groaznic. Numai de două ori au dat din umeri – și-mi arată cum le tresăriseră umerii – apoi călăul a tras nițel de ei, ca să se strângă mai bine lațul, și gata, n-au mai mișcat deloc”. „Nici vorbă să fie așa groaznic”, repeta Krâlțov cuvintele paznicului și vru să zâmbească, dar, în loc să zâmbească, izbucni într-un hohot de plâns.

Multă vreme după aceea tăcu, gâfîind și stăpânindu-și plânsul care-l sugruma.

— De atunci m-am făcut revoluționar. Da, spuse el și, liniștindu-se, isprăvi pe scurt istoria vieții lui.

Făcuse parte din „Narodnaia volia” și fusese chiar șeful unui grup de dezorganizare, a cărui misiune era să terorizeze guvernul, până ce acesta va renunța de bunăvoie la putere și va apela la popor. În scopul acesta, pleca mereu când la Petersburg, când la Kiev, când la Odesa, și pretutindeni izbutea să-și ducă treburile la bun sfârșit. Îl trădase un om în care avea cea mai deplină încredere. Fusese arestat, judecat, ținut apoi doi ani în închisoare și condamnat la moarte, sentința care i se schimbase apoi în muncă silnică pe viață.

La închisoare se îmbolnăvise de tuberculoză și, în condițiile de viață în care se afla, mai avea vreo câteva luni de trăit; știa lucrul acesta, totuși nu-i părea deloc rău de ceea ce făcuse, ba chiar spunea că, dacă ar mai avea o viață, și-ar închina-o aceluiași scop – nimicirea rânduiei care îngăduia să se petreacă ceea ce văzuse.

Povestea acestui om și apropierea de el îi lămuriră lui Nehliudov multe lucruri pe care nu le înțelesese până atunci.

VII.

În ziua când avusese loc ciocnirea dintre comandantul escortei și deținutul cu fetița, Nehliudov, care trăsesse la un han, se trezise târziu, pierduse mult timp scriind scrisorile pe care trebuia să le trimită în următoarea capitală de gubernie, așa că, pornind din curtea hanului mai târziu ca de obicei, nu mai putuse ajunge convoiul pe drum, ca altădată, ci sosise abia spre seară în satul unde urma să se facă popasul. Nehliudov trase la un han ținut de o văduvă în vârstă, grasă, cu un gât alb, neobișnuit de gros, unde, într-o odăiță curată, împodobită cu multe icoane și tablouri, își bău ceaiul, își uscă hainele, apoi se grăbi să meargă să-i ceară comandantului o autorizație de întrevvedere cu Maslova.

La ultimele șase etape, comandanții de escortă, cu toate că se

schimbau mereu, nu-i dăduseră voie lui Nehliudov să intre în localul etapei, așa că n-o mai văzuse pe Katiușa de mai bine de o săptămână. Se purtau atât de sever din pricină că așteptau sosirea unui șef al închisorilor. Dar acest șef trecuse pe acolo fără să se oprească să viziteze etapele, așa că Nehliudov spera să obțină – de la ofițerul care în dimineața aceea luase în primire convoiul – permisiunea de a-i vedea pe deținuți, cum i-o dăduseră mai înainte alți ofițeri.

Hangița îl îndemnă pe Nehliudov să ia o brișcă până la locul popasului, care era tocmai la capătul satului. Nehliudov însă preferă să meargă pe jos. Un flăcău voinic, lat în umeri, argat la han, cu niște cizme uriașe în picioare, proaspăt unse cu catran, îi propuse să-l călăuzească. Se lăsase o ceață deasă și se făcuse atât de întuneric, încât Nehliudov nu-și mai vedea însoțitorul la trei pași de el – în locurile unde nu venea nici o lumină de la ferestre îi auzea numai lipăitul cizmelor prin noroiul adânc și clisos. Nehliudov, urmărindu-și călăuza, trecu prin piața bisericii, străbătu o uliță lungă cu ferestrele caselor luminate și ajunse la capătul satului, cufundat în beznă. În curând însă zări răsărind din întuneric luminile felinarelor de la locul popasului. Petele roșietice ale luminilor se făceau tot mai mari și mai strălucitoare; începură să se întrezărească parii gardului, umbra neagră a santinelei care se plimba de colo-colo, stâlpul vărgat și ghereta de la intrare. Santinela strigă spre cei care se apropiau obișnuitul: „Cine-i?” și aflând că-s oameni străini, nu vru să-i lase nici măcar să aștepte lângă gard. Călăuza lui Nehliudov însă nu se tulbură de severitatea soldatului.

— Ia te uită, că iute mai ești, nene! îi spuse el santinelei. Cheamă mai bine plutonierul de serviciu, iar noi om aștepta aici.

Soldatul, fără să răspundă, strigă ceva prin portiță, apoi rămase cu ochii la flăcăul cel voinic care, cu un băț, curăța de noroi cizmele lui Nehliudov, la lumina unui felinar. Dincolo de gard se auzea larmă de glasuri de bărbați și de femei. Peste câteva clipe se auzi un zăngănit de fiare, portița se dădu în lături și din întuneric răsări la lumina felinarului plutonierul cu mantaua pe umeri, care-i întrebă pe cei doi vizitatori ce doresc. Nehliudov îi întinse cartea de vizită pregătită din vreme, împreună cu un bilet, în care ruga să fie primit într-o chestiune personală, și ceru să-i fie înmânate comandantului. Plutonierul de serviciu era mai puțin sever decât santinela, în schimb era grozav de curios. Voia să știe cu orice preț cine e Nehliudov și de ce avea nevoie să-l vadă pe ofițer, simțind pesemne că-i căzuse o pradă bună în mână și nevrând s-o scape. Nehliudov îi spuse că are o chestiune importantă, că are să-i mulțumească, și-l roagă să transmită biletul.

Plutonierul luă biletul și plecă, dând aprobator din cap. După câțva timp se auzi din nou zăngănind portița și din curte începură să iasă femei cu coșulețe, străchini, saci și donițe din coajă de mesteacăn, sporovăind voios într-un dialect siberian. Erau îmbrăcate nu țărănește, ci ca la oraș, cu paltoane și scurte îmblănite; aveau fustele suflecate și basmale pe cap. Se uitau curioase la Nehliudov și la călăuza lui, cercetându-i la lumina felinarelor. Una dintre ele, vădit bucuroasă că-l întâlnește pe flăcăul cel voinic, îi aruncă cu glas prietenos o sudalmă siberiană.

— Ce faci, diavole, pe aici? îl întrebă ea.

— Uite, însoțesc un călător, răspunse flăcăul. Dar tu, cu ce ai fost pe aici?

— Cu de-ale gurii. Mi-au cerut să vin și mâine.
— Da' să-nnoptezi aici nu ți-au cerut? întrebă flăcăul.
— Pușchea pe limbă-ți, flecarule! strigă ea, râzând. Hai și vino cu noi până în sat.

Călăuza le mai strigă o năzbâtie, de pufniră în răs nu numai femeile, dar și santinela, apoi se întoarce către Nehliudov:

— Credeți că o să vă puteți întoarce singur? Nu vă rătăciți?

— Nu, nu.

— Cum treceți de biserică, după casa cu două caturi, a doua la dreapta. Luați și bâta, spuse el, întinzându-i bățul cu care venise, mare cât omul, apoi se mistui în întuneric împreună cu femeile, lipăind cu cizmele lui uriașe prin noroi.

Glasul lui, amestecat cu al femeilor se mai auzea încă prin ceață, când poarta zăngăni din nou și plutonierul de serviciu se arată și-l pofti pe Nehliudov să-l urmeze la ofițer.

VIII.

Clădirea semietapei era la fel cu toate celelalte etape și semietape de pe drumul Siberiei: într-o curte împrejmuată cu uluci ascuțite la vârf se vedeau trei clădiri mari, cu un singur cat. Într-una dintre ele, în cea mai mare, cu ferestre zăbrelite, se aflau deținuții, în a doua, escorta și în cea de-a treia comandantul și birourile. Cele trei clădiri aveau acum ferestrele luminate, care, amăgitoare ca întotdeauna noaptea și mai ales aici, între asemenea ziduri, păreau să făgăduiască un adăpost plăcut și comod. În fața ușilor de la intrare erau aprinse niște felinare și alte cinci se înșirau de-a lungul zidului, luminând curtea. Plutonierul îl duse pe Nehliudov pe o punte de scânduri la intrarea clădirii celei mai mici. Urcă trei trepte, apoi îi făcu loc lui Nehliudov să treacă înaintea lui într-o sală mică, îmbâcsită și mirosind înăbușitor a fum. Lângă sobă, un soldat, îmbrăcat într-o cămașă groasă, cu cravată și în pantaloni negri, încălțat cu o singură cizmă cu carâmbul galben, stătea chircit și făcea vânt cu cealaltă cizmă deasupra unui samovar, străduindu-se să atâțe focul. Zărându-l pe Nehliudov, lăsă samovarul, îl ajută să-și scoată scurta de piele, apoi intră în odaia de alături.

— A sosit, înălțimea voastră.

— Să vină încoa', se auzi un glas supărat.

— Intrați, spuse soldatul și se întoarce iarăși la samovar.

În odăița în care intră Nehliudov, luminată de o lampă agățată de tavan, la o masă pe care se vedeau resturile unui prânz și două sticle, ședea un ofițer roșu la față, cu mustați mari și blonde, îmbrăcat într-o tunică austriacă, strâns lipită de pieptu-i lat. În odaia prea încălzită, în afară de tutun, mirosea foarte tare și a parfum de proastă calitate. Văzându-l pe Nehliudov, ofițerul se ridică puțin de pe scaun și-și aținti asupra vizitatorului o privire ironică și bănuitoare totodată.

— Ce doriți? întrebă el și, fără să aștepte răspunsul, strigă spre ușă: Bernov! Ce-i cu samovarul ăla? E gata ori ba?

— Acușica.

— Îți dau eu un acușica, de-o să mă ții minte! strigă ofițerul, scăpărând din ochi. Îl aduc îndată! răspunse soldatul și intră pe ușă cu samovarul în

brațe.

Nehliudov așteaptă până ce soldatul așeză samovarul (ofițerul îl urmărea cu ochii lui mici și răi, țintind parcă unde să-l lovească). Când samovarul fu așezat pe masă, ofițerul opări ceaiul, scoase din dulăpior o carafă cu coniac și niște biscuiți Albert.

După ce le puse pe fața de masă, spuse către Nehliudov:

— Cu ce vă pot fi de folos?

— Aș vrea să-mi dați voie să văd o deținută, răspunse Nehliudov, stând tot în picioare.

— Deținută politică? E oprit prin lege, spuse ofițerul. Nehliudov se așeză.

— Nu-i deținută politică, repetă el, dar la cererea mea i s-a îngăduit să facă drumul împreună cu deținuții politici...

— Aa, știu, îl întrerupse ofițerul. Una mică, oacheșă? Da, asta se poate. Nu doriți o țigară?

Întinse cutia de țigări spre Nehliudov, umplu două pahare cu ceai și pe unul îl împinse mai aproape de vizitator.

— Vă rog, spuse el.

— Vă mulțumesc, aș fi vrut s-o văd...

— Seara e lungă. Aveți tot timpul. Am să poruncesc să fie chemată.

— Nu s-ar putea să mă duc eu la ea? întrebă Nehliudov.

— La deținuții politici legea nu îngăduie așa ceva.

— Am mai fost de câteva ori. Gândiți-vă că, dacă aș vrea să transmit ceva, aș putea s-o fac și prin ea.

— Asta nu, deoarece ea va fi percheziționată, spuse ofițerul și râse cu un râs neplăcut.

— Bine, atunci percheziționați-mă pe mine.

— Nu-i nevoie, răspunse ofițerul, apropiind carafa destupată de paharul lui Nehliudov. Îmi dați voie? Mă rog, cum doriți. Aici, în Siberia asta, ești bucuros când întâlnești un om mai subțire. Știți și dumneavoastră că slujba noastră e dintre cele mai triste; mai ales dacă ești deprins cu altceva, îți vine greu de tot. Toți își închipuie că un comandant de escortă trebuie să fie neapărat un necioplit, un neșcolit și nu-i trece prin cap nimănui că poate s-a născut și el pentru altceva în viața asta.

Fața roșie, parfumul, inelul și mai ales râsul neplăcut al ofițerului îl dezgustau pe musafir. Dar și acum, ca în tot timpul călătoriei, el se găsea în acea stare de seriozitate și atenție în care nu-și îngăduia să se poarte ușuratic sau disprețuitor cu nimeni, oricine ar fi fost. Socotea că se cade să vorbească cu fiecare „din tot sufletul”, cum numea el acest nou fel de a fi. După ce-l ascultă pe ofițer până la capăt, luând starea lui sufletească drept un sentiment de apăsare din pricina faptului că ia parte la chinuirea unor oameni aflați în puterea lui, Nehliudov îi spuse grav:

— Eu cred că și într-o slujbă ca a dumatăle poți găsi o mângâiere, alinând suferințele oamenilor.

— Ce fel de suferințe? Ăștia-s niște oameni...

— Ce fel de oameni? întrebă Nehliudov. Sunt oameni la fel ca toți ceilalți, iar unii dintre ei sunt chiar nevinovați.

— Nici vorbă, sunt și din ăștia, nici vorbă că ți-e milă de ei. Eu, unul, spre deosebire de alții, caut să le ușurez soarta pe cât pot. Mai bine să sufăr eu decât ei. Alții se țin numai de litera legii, iar dacă cumva se

întâmplă cea mai mică neorânduială, sunt gata să și tragă în ei. Mie însă mi-e milă. Mai doriți? Mai luați, vă rog, spuse el, turnându-i încă un pahar cu ceai. De fapt, cine e femeia pe care doriți să o vedeți?

— E o femeie nenorocită, care a ajuns într-o casă de toleranță și acolo a fost învinovățită pe nedrept de otrăvire. Deși, de fapt, ea este o femeie foarte cumsecade, răspunse Nehliudov.

Ofițerul clătină din cap.

— Da, se întâmplă. Să vă povestesc, era una la Kazan, o chema Emma. Era unguroaică de felul ei, dar avea niște ochi de persană, nu altceva, urmă el, zâmbind fără voie la această amintire. Avea atâta șic, o adevărată contesă...

Nehliudov îl întrerupse pe ofițer și reveni la discuția dinainte.

— Eu cred că le puteți ușura mult soarta acestor oameni, atâta timp cât se află sub conducerea dumneavoastră. Și sunt sigur că, făcând lucrul acesta, ați simți o mare bucurie, spuse Nehliudov, căutând să rostească fiecare vorbă cât mai limpede, așa cum vorbești cu copiii sau cu străinii, care nu cunosc bine limba.

Ofițerul se uită la Nehliudov cu ochi strălucitori și așteptă cu nerăbdare să isprăvească de vorbit, ca să-și poată urma el povestirea cu unguroaica Emma, cea cu ochii de persană, care reînviase în amintirea lui și-i stăpânea toată închipuirea.

— Da, asta așa e, cred că aveți dreptate, spuse el. Mie chiar mi-e milă de ei. Voiam însă să vă povestesc de Emma. Să vedeți numai ce făcea...

— Asta nu mă interesează, spuse Nehliudov, și-am să vă spun sincer că, deși înainte am fost cu totul altul, astăzi nu mai pot suferi acest fel de a privi femeile.

Ofițerul, nedumerit, se uită la Nehliudov.

— Nu mai doriți un păhărel de ceai?

— Nu, mulțumesc.

— Bernov! strigă ofițerul, du-l pe dumnealui până la Vakulov și spune-i să-l lase în odaia politicilor. Poate să rămână acolo până la apel.

IX.

Nehliudov, însoțit de ordonanță, ieși iarăși în curtea întunecată, slab luminată de razele roșietice ale felinarelor.

— Încotro? îl întrebă un soldat din escortă pe însoțitorul lui Nehliudov.

— La camera nr. 5.

— Pe aici nu poți trece, că-i încuiat. Du-te prin intrarea cealaltă.

— Cine a încuiat?

— Do' n plutonier a încuiat și a plecat în sat.

— Ei, atunci haidem pe aici.

Soldatul îl călăuzi pe Nehliudov spre cealaltă intrare în fața căreia erau așternute niște scânduri. Dinăuntru răzbătea până în curte larma glasurilor și forfota din încăpere, ca dintr-un stup care se pregătește să roiască. Când Nehliudov se apropie mai mult și se deschise ușa, zgomotul spori, preschimbându-se într-un vuiet de glasuri care se strigau, se înjurau și râdeau. Auzi zăngănitul lanțurilor și simți binecunoscutul miros greu de catran și de murdărie.

Larma glasurilor, zăngănitul lanțurilor și acest miros îngrozitor se îmbinau întotdeauna pentru Nehliudov într-un fel de dezgust moral, care mergea până la greață fizică. Și toate aceste senzații se împleteau, sporindu-

se una pe alta.

Intrând în tindă, unde se afla un hârdău mare și puturos, primul lucru pe care-l văzu Nehliudov fu o femeie care ședea pe marginea lui. În fața ei stătea un bărbat, cu o șapcă turtită, pusă cam pe-o ureche pe capul lui ras, și vorbea cu ea. Zărindu-l pe Nehliudov, deținutul îi făcu cu ochiul și îi spuse:

— Nici țarul nu-și poate ține burta.

Femeia își coborî poalele halatului și-și plecă ochii.

Din tindă trecură într-un coridor, în care dădeau ușile camerelor-celule.

Prima încăpere era destinată familiștilor, după ea urma o altă sală mare pentru cei necăsătoriți, iar la capăt erau două odăi mai mici pentru deținuții politici. Clădirea aceasta, construită pentru o sută cincizeci de oameni, cuprindea acum patru sute cincizeci, și era atât de ticsită, încât deținuții care nu mai încăpeau în săli stăteau pe coridor. Unii erau așezați sau culcați pe jos, alții treceau încolo și înapoi, cu ceainicele goale sau pline cu apă clocotită. Printre aceștia din urmă era și Târâș, care îl ajunsese pe Nehliudov și-i dădu prietenos bună seara. Fața blândă a lui Târâș era plină de vânătăi pe nas și pe sub ochi.

— Ce-ai pățit? întrebă Nehliudov.

— S-a iscat o dandana, răspunse Târâș, zâmbind.

— Toată ziua se bat, interveni cu dispreț soldatul.

— Din pricina femeii, adăugă un deținut, care tocmai venea în urma lor.

S-a încăierat cu Fedka Chiorul.

— Dar Fedosia ce face? întrebă Nehliudov.

— Mulțumesc, e sănătoasă, uite, îi duc niște apă clocotită pentru ceai, spuse Târâș, intrând în sala pentru familiști.

Nehliudov aruncă o privire prin ușa deschisă. Sala era ticsită de femei și bărbați, așezați pe paturi sau pe jos. În aer pluteau aburi de la hainele ude care se uscau și stăruia o larmă de glasuri femeiești. Ușa următoare dădea în sala celor neînsurați. Aici era o înghesuială și mai mare. În ușă și pe coridor se îmbulzeau o mulțime de deținuți în haine încă ude, care vorbeau aprins între ei. Soldatul îi explică lui Nehliudov că șeful camerei împărțea banii de merinde, ținuți în păstrare de el, posesorilor sau celor care îi câștigaseră la cărți, în schimbul unor bilețele anume făcute de ei din niște cărți de joc.

Deținuții, văzându-l pe soldat și pe vizitatorul străin, tăcură, cercetându-i cu o privire neprietenoasă. Printre cei care luau parte la împărțeală, Nehliudov îl zări pe Fiodorov, un ocnaș pe care-l știa și care avea întotdeauna în preajma lui un flăcău tinerel, cu o înfățișare jalnică, palid la față și cu sprâncenele ridicate, și pe un vagabond respingător, ciupit de vărsat și fără nas, despre care toată lumea spunea că în timpul unei evadări, și-ar fi omorât în taiga tovarășul și s-ar fi hrănit cu carnea lui. Vagabondul stătea pe coridor, cu halatul ud aruncat pe un umăr, și se uită batjocoritor și cu obrăznicie la Nehliudov, fără să se dea la o parte din drum. Nehliudov îl ocoli.

Oricât de cunoscut îi era lui Nehliudov acest spectacol, de trei luni de zile de când îi vedea pe cei patru sute de delincvenți de drept comun în cele mai felurite împrejurări: pe arșiță, în norul de praf stărnit de picioarele încătușate în lanțuri, la popasurile de-a lungul drumului, la etapele din zilele calde, sub cerul liber, unde se petreceau fără rușine cele mai

îngrozitoare scene de desfrâu, totuși, de fiecare dată când se vedea printre ei, simțind ca acum atenția lor îndreptată asupra lui, încercă un sentiment chinuitor de rușine și de vinovăție față de ei. Și acest sentiment de rușine și de vinovăție era cu atât mai chinuitor pentru el, cu cât i se adăuga și un sentiment de groază și dezgust de neînvins. Știa că în situația lor nu puteau fi altfel decât erau și totuși nu-și putea înăbuși dezgustul față de ei.

— Lor ce le pasă, trântorilor, auzi Nehliudov, în clipa când se apropia de ușa deținuților politici, n-au nici pe dracu', pe ei nu-i doare niciodată burta, urmă același glas răgușit, adăugând și o înjurătură murdară. Apoi se auzi un hohot de râs batjocoritor.

X.

După ce trecură de camera burlacilor, soldatul care-l însoțea pe Nehliudov se despărți de el, spunându-i că va veni să-l ia înainte de apel. Cum se îndepărtă soldatul, se apropie de Nehliudov, cu pași repezi și târșiți, un deținut cu picioarele goale, care-și ținea cu mână lanțurile, ca să nu facă prea mult zgomot, și, răspândind o duhoare grea și acră de sudoare, îi spuse în șoaptă:

— Luați-i apărarea, boierule! L-au dat gata pe flăcău. L-au îndobitocit cu băutură. Astăzi la apel zicea că-l cheamă Karmanov. Luați-i apărarea, că noi nu putem, ne omoară, spuse deținutul, uitându-se neliniștit în jur, apoi se îndepărtă repede de Nehliudov.

Iată despre ce era vorba: ocnașul Karmanov îl convinsese pe un flăcău, care semăna cu el la chip și care era condamnat numai la deportare, să-și schimbe numele cu el – să meargă în locul lui la ocnă, iar ocnașul să fie numai deportat.

Nehliudov mai auzise despre această chestiune de la același deținut. Îi făcu un semn din cap că a înțeles și că o să facă tot ce va putea și trecu mai departe, fără să se mai uite înapoi.

Nehliudov îl știa pe deținutul acesta încă de la Ekaterinburg, unde fusese rugat de el să intervină pentru a i se îngădui nevastei sale să-l urmeze. Fapta lui îl miră. Era un bărbat de vreo treizeci de ani, de statură potrivită, cu cea mai comună înfățișare de țăran, condamnat la ocnă pentru tentativă de omor cu tâlhărie. Îl chema Makar Devkin. Crima lui era foarte ciudată – chiar el îi povestise lui Nehliudov că nu dânsul a fost cel care a săvârșit fapta, ci necuratul, care sălășluia în el. Un călător, povestea deținutul, trecuse pe la tatăl lui și închiriasse de la acesta cu două ruble o căruță, care să-l ducă într-un alt sat, la patruzeci de verste depărtare. Taică- său îi poruncise lui Makar să-l ducă pe călător până acolo. Makar înhămasse calul, se îmbrăcase și împreună cu călătorul se așezase să bea ceai. Omul îi povestise că merge să se însoare și că are la el cinci sute de ruble, câștigate la Moscova. Auzind acestea, Makar ieșise în curte și pusese în sanie, sub paie, un topor.

— Nici eu nu știu de ce am luat toporul, spunea el. „Ia toporul”, mi-a spus, și eu l-am luat. Ne-am așezat și am pornit la drum. Mergeam liniștiți și eu uitasem cu totul de topor. Tocmai începuserăm să ne apropiem de sat – mai aveam vreo șase verste. Am cotit de pe drumeag pe șleaul cel mare și am început să urcăm la deal. Eu m-am dat jos și mergeam după sanie, iar el îmi șoptea: „Ce ai de gând? Dacă ajungeți sus, pe drumul mare forfotește

lumea, iar apoi începe satul și-ți scapă omul cu banii lui; dacă vrei s-o faci, apăi trebuie s-o faci acum, n-ai timp să te codești”. M-am aplecat deasupra saniei, chipurile, să potrivesc paiele, și toporul mi-a sărit parcă singur în mână. S-a uitat omul la mine. „Ce faci?” zice el. Am avântat toporul să-l lovesc, dar el, om iute, a sărit din sanie și m-a apucat de mâini. „Ce vrei să faci, tâlharule?” M-a trântit în zăpadă și eu m-am lăsat fără să mă împotrivesc. Mi-a legat mâinile cu cureaua și m-a aruncat în sanie. M-a dus de-a dreptul la post. M-au întemnițat, m-au judecat. Obștea a pus mărturie că-s om bun și că n-am dat niciodată dovadă de purtare rea. Stăpânii la care lucrasem au spus și ei vorbe bune despre mine. N-am avut însă bani să tocmesc un avocat, spunea Makar, așa că m-au osândit la patru ani de ocnă. Și iată că acum omul acesta, ca să scape pe un consătean, își pune viața în primejdie, spunându-i lui Nehliudov un secret al deținuților, căci, dacă s-ar fi aflat ce a făcut, ceilalți cu siguranță l-ar fi gătit.

XI.

Deținuții politici ocupau două încăperi mici, ale căror uși dădeau pe o parte din coridor, despărțită printr-un paravan de lemn. Intrând în această săliță, primul om pe care-l întâlnește Nehliudov fu Simonson; stătea chircit în fața sobei care duduia de căldură, îmbrăcat într-o bluză și ținând în mână o scurtătură de brad.

Văzându-l pe Nehliudov, îi întinse mâna fără să se ridice în picioare și-l privi de jos în sus pe sub sprâncenele lui stufoase.

— Mă bucur că ați venit. Am nevoie de dumneavoastră, spuse el cu tâlc, privindu-l drept în ochi pe Nehliudov.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Nehliudov.

— Am să vă spun mai târziu. Acum sunt ocupat.

Și Simonson își văzu mai departe de sobă, în care făcea focul după metoda lui personală, în așa fel ca să se piardă cât mai puțină energie calorică.

Nehliudov se pregătea să intre pe prima ușă, când pe ușa cealaltă apăru Maslova, cu o mătură în mână, cu care împingea spre sobă o grămadă mare de gunoi și de praf. Era îmbrăcată cu o bluză albă, o fustă cu poalele suflecate și avea ciorapi în picioare. Ca să se apere de praf se legase cu o basma albă până aproape de sprâncene. Văzându-l pe Nehliudov, se îndreptă din șale, roșie și înviorată, puse mătura jos, își șterse mâinile de fustă și se opri în fața lui.

— Deretici? întrebă Nehliudov, dându-i mâna.

— Da, vechea mea ocupație, spuse ea și-i zâmbi. E o murdărie aici de neînchipuit. Nu mai sfârșim de curățat. Ce-i cu pătura, s-a zvântat? îl întrebă ea pe Simonson.

— Aproape, răspunse Simonson, aruncându-i o privire deosebită, care-l miră pe Nehliudov.

— Atunci vin s-o iau și am să aduc șubele la uscat. Toți ai noștri sunt aici, îi spuse ea lui Nehliudov, arătându-i prima ușă, în timp ce ea se îndreptă spre cea de-a doua.

Nehliudov deschise ușa și intră într-o încăpere nu prea mare, zgârcit luminată de o lampă mică de metal, așezată pe unul dintre paturi. Era frig

în odaie și mirosea a praf ridicat, a umezeală și tutun. Lampa de tablă arunca o lumină puternică pe cei din jurul ei, paturile însă rămâneau în întuneric, iar pe pereți se legăneau umbre negre.

Erau toți adunați în micuța încăpere, afară de doi bărbați însărcinați cu aprovizionarea, care se duseseră după ceai și alimente. Aici era și Vera Efremovna, vechea cunoștință a lui Nehliudov, mai slabă și mai palidă ca oricând, cu ochii ei imenși, speriați, cu o vână îngroșată pe frunte, cu părul tuns scurt și îmbrăcată într-o bluză cenușie. Ședea în fața unui ziar desfăcut, pe care era întins niște tutun, și cu mișcări sacadate umplea tuburi goale de țigări.

Tot aici se afla și deținuta politică Emilia Raņeva, pentru care Nehliudov avea o deosebită simpatie. Avea ca îndatorire îngrijirea gospodăriei și chiar în condițiile cele mai grele izbutea să dea locului în care se aflau o înfățișare plăcută și familiară. Ședea lângă lampă cu mânecile suflecate pe brațele ei frumoase, arse de soare, și cu mișcări îndemânate, ștergea și așeza cămile pe un șervet întins pe patul de scânduri. Raņeva era o femeie tânără, cu o față inteligentă și blândă, care, fără să fie frumoasă, avea darul de a se transfigura când zâmbea și atunci era deodată veselă, însuflețită și fermecătoare. Cu un astfel de zâmbet îl întâmpină acum pe Nehliudov.

— Credeam că v-ați întors înapoi în Rusia, spuse ea. Într-un colț mai îndepărtat și mai întunecos se afla și Maria Pavlovna, ocupată cu fetița cea cu părul bălai, care ciripea întruna cu glăsciorul ei plăcut de copil.

— Ce bine că ați venit! Ați văzut-o pe Katia? îl întreabă ea pe Nehliudov. Uitați ce oaspete avem noi! adăugă ea, arătând spre fetiță.

Anatoli Krâlțov era și el acolo. Ședea pe pat, în colțul cel mai îndepărtat al odăii, slab, palid, cu picioarele încălțate în pâslari, vârate sub el; gârbovit, cu mâinile băgate în mânecile cojocului, tremura din tot trupul și-l privea pe Nehliudov cu ochi înfrigurați. Nehliudov voi să se apropie de el, când îl zări în dreapta ușii pe vestitul revoluționar Novodvorov, un bărbat roșcovan, cu părul creț, cu o haină de ploaie pe el, care scotocea într-un sac și vorbea cu drăgălașa și zâmbitoarea Grabeț. Nehliudov se grăbi să-i dea bună seara, mai cu seamă pentru că din tot grupul deținuților politici acesta era singurul om care nu-i era simpatic. Novodvorov îi aruncă peste ochelari lui Nehliudov o căutătură din ochii săi albaștri și, încruntându-se, îi întinse mâna.

— Ei, cum găsiți călătoria, plăcută? întreabă el, cu vădită ironie în glas.

— Da, sunt multe lucruri interesante, răspunse Nehliudov, prefăcându-se că n-a simțit ironia și că ia întrebarea drept o amabilitate, apoi se apropie de Krâlțov.

Nehliudov se arătase indiferent față de vorbele lui Novodvorov. În fundul sufletului însă nu era deloc astfel. Dorința vădită a lui Novodvorov de a-l înțepa îi tulburase buna dispoziție și Nehliudov se întristă și se simți mâhnit.

— Cum îți merge cu sănătatea? întreabă el, strângând mâna rece și tremurândă a lui Krâlțov.

— Ar merge ea, numai că nu mă pot încălzi deloc, sunt ud tot, răspunse Krâlțov, băgând înapoi mâna în mâneca cojocului. E un frig aici, cu geamurile astea sparte, adăugă el, arătând spre geamurile ciocnite în două locuri dincolo de zăbrelele de fier. Ce-i cu dumneata? De ce n-ai mai dat pe la noi?

— Nu m-au lăsat șefii, s-au făcut foarte severi. Abia astăzi am dat de un

ofițer mai cumsecade.

— Da, foarte cumsecade! spuse Krâlțov. Întreab-o pe Mașa ce-a făcut azi de dimineață.

Maria Pavlovna, fără să se ridice de la locul ei, îi povesti lui Nehliudov cele ce se întâmplaseră în dimineața aceea cu fetița, la plecare.

— După părerea mea, ar trebui să facem un protest colectiv, spuse cu glas hotărât Vera Efremovna, mutându-și însă privirea speriată și șovăielnică de la unul la altul. Vladimir a protestat, dar e prea puțin.

— Ce fel de protest? spuse Krâlțov, strâmbându-se înciudat. Se vedea că îl enervează de mult tonul nefiresc și nervozitatea Verei Efremovna. O căutați pe Katia? îl întrebă apoi pe Nehliudov. Tot deretică și nu mai prididește. A curățat odaia noastră, a bărbaților, și acum o curăță pe cealaltă, a femeilor. Numai că de purici tot nu-i chip să scapi, ne mănâncă de vii. Dar Mașa ce tot face acolo? întrebă el, arătând cu capul spre ungherul în care se afla Maria Pavlovna.

— Își piaptână fiica adoptivă, răspunse Ranțeva.

— Numai de n-ar veni păduchii până la noi, făcu Krâlțov.

— Nu, nu, am eu grijă. E curată fetița acum, spuse Maria Pavlovna. Ia-o, te rog, îi spuse ea Ranțevei, iar eu mă duc s-o ajut pe Katia. Îi aduc și lui o pătură.

Ranțeva luă fetița și, strângându-i cu dragoste maternă mânuțele goale și plinuțe, o așază pe genunchii ei și-i dădu o bucată de zahăr.

Maria Pavlovna ieși din odaie și tot atunci intrară pe ușă doi bărbați cu ceainice și alimente.

XII.

Unul dintre cei doi nou-veniți era un tânăr scund, uscățiv, îmbrăcat cu un cojoc scurt și cu cizme înalte în picioare. Mergea cu pași repezi și ușori, ducând două ceainice mari, aburinde și o pâine învelită într-un șervet la subsuoară.

— Uite c-a venit și prințul nostru, spuse el, punând ceainicul pe pat, printre câni, și întinzând pâinea Maslovei. Am cumpărat niște bunătăți grozave, adăugă el, scoțându-și cojocul și aruncându-l într-un colț pe un pat. Markel a făcut rost de lapte și ouă. O să avem un adevărat ospăț. Și Kirilovna care toate le rânduiește cu curățenia ei estetică, spuse el, zâmbind și uitându-se la Ranțeva. Lasă acum asta și fă bine de ne pregătește ceaiul.

Toată ființa acestui om, mișcările, glasul și privirea lui emanau veselie și energie. Celălalt bărbat, mic și el de stat și slab, cu fața trasă și palidă, cu umerii obrajilor ieșiți în afară, cu ochi minunați, verzi, cam depărtați de nas și cu niște buze subțiri, avea dimpotrivă o înfățișare întunecată și tristă. Purta un palton vechi, iar în picioare ghete cu galoși. Aducea două oale și două coșuri. Le puse în fața Ranțevei, apoi îl salută din cap pe Nehliudov, fără să-și ia ochii de la el și, după ce-i întinse, parcă în silă mâna asudată, începu să scoată încet merindele din coș.

Acești doi deținuți politici erau oameni din popor. Primul, Nabatov, era țăran, iar cel de-al doilea, Markel Kondratiev, muncitor într-o fabrică. Markel intrase în mișcarea revoluționară la vârsta de treizeci și cinci de ani, iar Nabatov la optsprezece. Acest Nabatov, băiat înzestrat, după ce

terminase școala din sat, trecuse la liceu, întreținându-se tot timpul singur, din lecții, și absolvise liceul cu medalie de aur. La universitate nu intrase însă, deoarece încă din clasa a șaptea se hotărâse să se întoarcă în popor, din rândurile căruia ieșise, ca să-și lumineze frații uitați de toți. Și așa și făcuse: își luase la început o slujbă de pisar într-un sat mai mare, dar nu trecuse mult și fusese arestat pentru că le citea țăranilor diferite cărți și organizase în sat o tovărășie de consum și de producție. Prima oară fusese ținut opt luni la închisoare, apoi i se dăduse drumul, fiind mai departe supravegheat de poliție. Cum se văzuse liber, Nabatov plecase într-un sat dintr-o altă gubernie, ca învățător, și începuse să facă și acolo același lucru. Fusese iarăși arestat și de data aceasta ținut în temniță un an și două luni, în care timp convingerile lui de până atunci se întăriseră și mai mult.

După cea de-a doua arestare, fusese deportat în gubernia Perm, de unde evadase. Îl arestaseră din nou și după șapte luni de temniță îl deportaseră în gubernia Arhanghelsk. De acolo, pentru că refuzase să depună jurământ de credință noului țar, fusese deportat în Iakuția. Astfel că își petrecuse jumătate din viața de om matur în închisori și în deportări. Lucrul acesta însă nici nu-l înrăise, nici nu-i slăbise energia, ci mai curând i-o căluse. Era un om iute, sănătos, activ, vesel și plin de viață. Niciodată nu-i părea rău de nimic, nu-și făcea planuri prea îndepărtate, ci-și punea toate forțele, toată dibăcia, mintea și simțul practic în slujba clipei prezente. În libertate lucra pentru țelul pe care și-l propusese, adică pentru instruirea poporului, pentru unirea muncitorilor și mai ales a țăranilor. În închisoare lucra cu aceeași energie și cu același simț practic pentru păstrarea legăturii cu lumea din afară și pentru orânduirea unei vieți cât mai bune în condițiile în care se aflau, nu doar pentru el, ci și pentru cei care-l înconjurau. Era mai presus de toate un membru al comunității. Pentru el însuși nu avea nevoie mai de nimic, se mulțumea cu puțin, pentru tovarășii lui însă cerea mult și la nevoie era în stare să muncească pentru asta, fie cu brațele, fie cu mintea, zi și noapte, fără să doarmă și fără să mănânce, ca un adevărat țăran, era harnic, îndemânat, cu mintea ageră, cumpătat din fire, politicos și atent nu numai față de sentimentele altora, dar și față de părerile lor. Bătrâna lui mamă, țarancă și ea, fără carte, cu capul îmbuibat de superstiții, era văduvă, și Nabatov, când era în libertate, o ajuta și se ducea mereu s-o vadă. De câte ori mergea acasă, se interesa îndeaproape de viața ei, o ajuta la gospodărie și păstra legătura cu foștii săi tovarăși, fii de țărani, fuma cu ei mahorcă în foaie de ziar, se lua cu ei la trântă și le explica, de câte ori avea prilejul că sunt înșelați de cei care-i cârmuiesc și ce trebuie să facă ca să scape din mânciuna în care erau ținuți. Când vorbea și se gândea la ce va aduce oamenilor revoluția, își închipuia întotdeauna că poporul din rândurile căruia ieșise va rămâne să trăiască aproape în aceleași condiții de viață, numai că va avea pământ și va scăpa de boieri și funcționari. Revoluția, după părerea lui, nu trebuia să schimbe formele fundamentale ale vieții poporului – acesta era un punct în care nu se putea înțelege cu Novodvorov și cu adeptul acestuia, Markel Kondratiev; după el, revoluția nu trebuia să dărâme din temelii, ci doar să schimbe rânduiala internă a acestui edificiu vechi, trainic, uriaș și minunat, pe care-l iubea cu înflăcărare.

Și în privința religiei era un adevărat țăran: nu-și punea niciodată probleme metafizice, despre începutul tuturor începuturilor și despre viața

de apoi. Dumnezeu era pentru el, ca și pentru Arago, o ipoteză de care nu i se întâmplase încă să aibă nevoie. Puțin îi păsa dacă lumea s-a format după cum spune Moise sau după cum spune Darwin, iar darwinismul, care avea o însemnătate atât de mare pentru tovarășii lui, pentru el era un joc al închipuirii, ca și facerea lumii în șase zile.

Nu-l preocupa întrebarea cum s-a creat lumea, tocmai pentru că era mereu preocupat de cum se poate trăi cât mai bine în această lume. Nici la viața viitoare nu se gândea niciodată, pentru că în fundul sufletului lui păstra credința nestrămutată, moștenită de la strămoși și comună tuturor lucrătorilor pământului, că, după cum în lumea animalelor și a plantelor nimic nu se pierde, ci totul se preface, trecând mereu dintr-o formă într-alta – bălegarul în grâne, grânele în găină, mormolocul în broască, viermele în fluture, ghinda în stejar – tot așa și omul nu pierde, ci numai se preschimbă. Era convins de aceasta și de aceea privea totdeauna moartea în față cu bărbăție, ba chiar cu veselie și îndura fără să crâcnească suferințele care-l duc spre ea. Nu-i plăcea însă și nici nu se pricepea să vorbească despre acest lucru. Îi plăcea să muncească, să se ocupe de lucruri practice, și-i îndemna și pe tovarășii lui să facă la fel.

Celălalt deținut din acest grup, ieșit și el din popor, Markel Kondratiev, avea cu totul altă structură sufletească. De la cincisprezece ani se angajase și tot atunci începuse să bea și să fumeze, ca să-și înăbușe sentimentul nelămurit de obidă. Avusese prima oară acest sentiment la un pom de Crăciun, în casa fabricantului, unde fusese adus cu alți câțiva copii de muncitori, și unde el și cu tovarășii săi căpătaseră câte un fluier de o copeică, câte o smochină, un măr și o nucă poleită, iar copiii fabricantului – niște jucării ca din basme, care costaseră, după cum aflase el mai târziu, peste cincizeci de ruble. Era în vârstă de douăzeci de ani, când în fabrica lor intrase ca muncitoare o vestită revoluționară, care, dându-și seama de însușirile lui Kondratiev, începuse să-i dea cărți și broșuri, să-i explice situația lui și cauzele acestei situații, să-i vorbească despre mijloacele prin care ar fi putut-o îmbunătăți. Când Kondratiev își dădu limpede seama că ar putea să se elibereze pe el și pe alții din starea de asuprire în care se aflau, nedreptatea din jurul lui i se păru și mai crudă, și mai îngrozitoare și începu să dorească aprig nu numai eliberarea, dar și pedepsirea celor care săvârșeau și sprijineau această nedreptate. I se explică atunci că posibilitatea aceasta ți-o pune la îndemână cultura și Kondratiev începu să învețe cu pasiune. Nu-și dădea seama prea limpede cum s-ar putea realiza idealul socialist prin cultură, credea însă că, așa cum noile cunoștințe căpătate îi dezvăluiseră nedreptatea situației în care se afla, tot astfel aceste cunoștințe vor putea să înlăture și nedreptatea. Afară de aceasta, cultura, după părerea lui, îl ridica deasupra celorlalți oameni. De aceea, lăsându-se de fumat și de băut își dedică tot timpul liber (avea mai mult de când fusese numit magaziner) studiilor.

Revoluționara aceea îl ajuta să învețe și se mira de uimitoarea ușurință cu care își însușea orice cunoștință. În doi ani învățase algebra, geometria, istoria, care-i plăcea în chip deosebit, și citise nenumărate cărți de literatură, de critică și mai ales cărți cu conținut socialist.

Revoluționara și Kondratiev fuseseră arestați pentru că la el se găsiseră cărți interzise. Fuseseră închiși în temniță, iar apoi deportați în gubernia Vologda. Acolo el îl cunoscuse pe Novodvorov, mai citise o sumedenie de

cărți revoluționare, pe care le ținuse bine minte, și-și întărise convingerile socialiste. După ce fusese eliberat, condusesse o mare grevă a muncitorilor, încheiată cu devastarea fabricii și uciderea directorului. Fusese din nou arestat și condamnat la pierderea drepturilor și iarăși la deportare.

Atitudinea pe care o avea față de orânduirea economică existentă o avea și față de religie. Înțelegând absurditatea credinței în care fusese crescut și eliberându-se de ea, la început cu greu și cu teamă, iar apoi cu înflăcărare, vrând parcă să se răzbune pentru minciuna în care fuseseră ținuti el și strămoșii lui, își bătea joc cu răutate și venin de popi și de dogmele religioase, ori de câte ori avea prilejul.

Avea deprinderi de ascet, se mulțumea cu foarte puțin și, ca orice om obișnuit din copilărie cu munca, înzestrat cu putere fizică, putea cu ușurință și îndemănare să muncească oricât de mult. Prețuia totuși în chip deosebit timpul liber, pe care îl închina studiilor, atât în închisoare, cât și pe drumul din post în post. Studia acum volumul întâi din operele lui Marx, pe care-l păstra cu multă grijă în sacul lui, ca pe o comoară de preț. Cu ceilalți tovarăși se purta rezervat și cu indiferență, cu excepția lui Novodvorov, căruia îi era deosebit de devotat și ale cărui păreri în orice problemă le privea ca pe niște adevăruri de netăgăduit.

Pentru femei, pe care le socotea o piedică în orice, avea un mare dispreț. De Maslova însă îi era milă și se purta întotdeauna blând cu ea, văzând în femeia aceasta un exemplu de exploatare a clasei de jos de către cea de sus. Din același motiv nu-l putea suferi pe Nehliudov, vorbea foarte puțin cu el și, când acesta îi întindea mâna, i-o întindea pe a lui mai mult în silă, fără să i-o strângă.

XIII.

Lemnele arseseră în sobă, soba se încălzise, ceaiul pregătit era turnat în cești, în pahare, și dres cu lapte; pe un ștergar, pe pat, erau puși covrigii, pâinea proaspătă de grâu și de secară, ouăle răscapte, untul, un cap și niște picioare de vițel. Toți se apropiaseră de patul care înlocuia masa și beau, mâncau și vorbeau între ei. Rațeva stătea pe o ladă și turna ceaiul. Toți se adunaseră în jurul ei, în afară de Krâlțov, care își scosese jocul ud, se învelise într-o pătură uscată și, întins pe pat, vorbea cu Nehliudov.

După frigul și umezeala din timpul drumului, după murdăria și dezordinea pe care o găsiseră aici, după osteneala pe care și-o dăduseră ca să curețe și să deretice locul, după mâncarea și ceaiul cald, toți se simțeau veseli și bine dispuși.

Faptul că din odaia vecină răzbăteau prin perete, țipetele și înjurăturile deținuților de drept comun, vrând parcă să le amintească de tot ce-i înconjoară, nu făcea decât să sporească și mai mult acel sentiment de intimitate. Ca pe o insulă în mijlocul mării, oamenii aceștia se simțeau la adăpost de umilințele și suferințele ce-i înconjurau de obicei și asta le ridica moralul și îi stimula. Vorbeau despre orice, fără să pomenească însă despre situația lor și despre ceea ce îi aștepta în viitor. Afară de aceasta, cum se întâmpla întotdeauna între bărbați și femei tinere, siliți să stea la un loc, între ei se nășteau diferite simpatii, sentimente și legături sufletești. Aproape toți erau îndrăgostiți. De pildă, Novodvorov era îndrăgostit de drăgălașa și mereu zâmbitoare Grabeț. Această Grabeț era o studentă

tinerică, care nu-și muncea prea mult mintea și era cu totul nepăsătoare la problemele revoluției. Suferise de fapt influența timpului în care trăia, se compromisese într-un fel oarecare și fusese deportată. Și precum în libertate preocuparea de căpetenie a vieții ei fusese de a plăcea bărbaților, tot așa rămăsese și mai târziu, la interogatorii, în închisoare și deportare. Acum, pe drum, se mângâia cu faptul că Novodvorov era îndrăgostit de ea și că ea la rândul ei se îndrăgostise de el. Vera Efremovna, care se aprindea foarte repede, dar care nu inspira dragoste nimănui, nădăjduia mereu o iubire împărtășită și se îndrăgostea când de Nabatov, când de Novodvorov. Krâțov, la rândul lui, era într-un fel îndrăgostit de Maria Pavlovna. O iubea așa cum iubesc bărbații femeile, dar, știind cum privea ea această dragoste, își ascundea sentimentul sub masca prieteniei și a recunoștinței pentru deosebita duioșie cu care îl îngrijea. Nabatov și Ranțeva erau și ei legați printr-un sentiment de dragoste cât se poate de complicat. Așa cum Maria Pavlovna era o fată de o castitate desăvârșită, tot astfel, Ranțeva, ca soție, era de-o virtute desăvârșită.

De la șaisprezece ani, fiind încă la liceu, se îndrăgostise de Ranțev, student la universitatea din Petersburg, și la nouăsprezece ani se căsătorise cu el, înainte ca acesta să-și fi terminat studiile. În anul al patrulea, bărbatul ei, amestecat într-o mișcare studențească, fusese surghiunit din Petersburg și se făcuse revoluționar. Ea părăsise cursurile facultății de medicină pe care le urma, plecase după el și devenise și ea revoluționară. Dacă nu și-ar fi socotit bărbatul ca fiind cel mai bun și cel mai deștept om din lume, nu s-ar fi îndrăgostit de el, iar dacă nu s-ar fi îndrăgostit de el, nu l-ar fi luat de bărbat. Dar, odată îndrăgostită și căsătorită cu cel mai bun și cel mai deștept om din lume, după părerea ei, era foarte firesc să privească viața și scopul ei, întocmai cum le privea omul cel mai bun și cel mai deștept din lume. La început, el credea că scopul vieții este studiul, deci așa crezuse și ea. Când el se făcuse revoluționar, se făcu și ea îndată revoluționară. Ar fi putut oricând să argumenteze că rânduiala existentă este de neîndurat și că datoria fiecărui om este să lupte împotriva acestei rânduiei și să caute s-o înlocuiască cu altă rânduială, atât politică, cât și economică, în care omul să se poată dezvolta în voie și libertate, etc. Își închipuia că într-adevăr gândește și simte așa, în realitate însă ea credea numai că ceea ce gândește bărbatul ei este adevărul curat și căuta un singur lucru – desăvârșită înțelegere sufletească cu soțul ei, singurul lucru care îi dădea o deplină satisfacție morală.

Îi fusese foarte greu să se despartă de bărbatul și de copilul ei, pe care-l luase maică-sa. Totuși suporta această despărțire cu tărie și cu calm, știind că suferă pentru bărbatul ei și pentru o cauză fără îndoială dreaptă, de vreme ce el luptă pentru ea. Tot timpul se gândea numai la el și, cum înaintea lui nu iubise pe nimeni, nici acum n-ar fi fost în stare să se îndrăgostească de altcineva. Totuși, dragostea curată și plină de devotament pe care i-o purta Nabatov o mișca și o tulbura. Acest om moral și ferm, prieten cu bărbatul ei, căuta să se poarte cu ea așa cum s-ar fi purtat cu o soră, dar în gesturile lui se simțea ceva mai mult, și acest ceva îi speria pe amândoi și în același timp înfrumuseța viața atât de grea.

Așa că în grupul lor numai Maria Pavlovna și Kondratiev erau liberi cu totul de orice gând de dragoste.

XIV.

Așteptând să poată sta de vorbă cu Katiușa între patru ochi, ca de obicei, după ceai, Nehliudov stătea așezat lângă Krâlțov și vorbea cu el.

Îi povesti printre altele ceea ce îi comunicase Makar și istoria omorului pe care-l săvârșise acesta. Krâlțov îl asculta cu luare-aminte, ținându-l cu ochii lui înfrigurați.

— Da, spuse el deodată. Deseori mă frământă gândul că mergem împreună cu ei, alături de ei, și cine sunt acești „ei”? Sunt tocmai oamenii pentru care noi mergem acolo unde mergem, și totuși, nu numai că nu-i cunoaștem, dar nici nu căutăm să-i cunoaștem; iar ei, ceea ce este și mai rău, ne urăsc și ne socotesc dușmani. E îngrozitor!

— Nu-i nimic îngrozitor spuse, spuse Novodvorov, care fusese atent la discuția lor. Masele se ploconesc întotdeauna numai în fața puterii, spuse el cu glasul lui sonor. Guvernul este la putere și i se închină lui, iar pe noi ne urăsc; dacă mâine vom fi noi la putere, se vor ploconi în fața noastră...

În clipa aceea, dincolo de perete se auziră niște înjurături, izbituri în perete, zăngănit de lanțuri, strigăte și țipete. Cineva era bătut și striga: „Ajutor!”.

— Îi auzi, bestiile! Ce fel de legătură poate exista între ei și noi? spuse liniștit Novodvorov.

— Bestii, spui tu? Și totuși, uite, Nehliudov mi-a povestit chiar acum despre o întâmplare, răspunse Krâlțov, iritat, și povesti cum Makar și-a pus viața în primejdie ca să-și scape un consătean. Asta nu mai este bestialitate, ci, dimpotrivă, eroism.

— Sentimentalism! spuse cu ironie Novodvorov. Este greu pentru noi să înțelegem gândurile acestor oameni și mobilul faptelor lor. Tu vezi în asta mărinimie, dar s-ar putea să nu fie decât invidie față de acel ocnaș.

— De ce nu vrei tu să vezi în altul nimic bun? spuse dintr-o dată Maria Pavlovna (ea le spunea tuturor „tu”).

— Nu pot să văd ceva ce nu există.

— Cum nu există, când omul riscă să aibă parte de o moarte îngrozitoare?

— Părerea mea este, zise Novodvorov, că, dacă vrem să luptăm pentru cauza noastră, primă condiție este (Kondratiev lăsă din mână cartea, pe care o citea la lampă și începu să-și asculte cu atenție magistrul) să nu lăsăm fantezia să lucreze, ci să privim lucrurile așa cum sunt. Trebuie să facem totul pentru masele populare și să nu așteptăm nimic de la ele; masele sunt obiectivul activității noastre, ele însă nu pot merge alături de noi atâta vreme cât sunt inerte ca acum, începu el sentențios, de parcă ar fi rostit o conferință. De aceea, este cu totul iluzoriu să așteptăm vreun ajutor din partea maselor, atâta timp cât nu se produce acel proces de dezvoltare, pentru care le pregătim noi.

— Ce fel de proces de dezvoltare? sări Krâlțov, aprinzându-se la față. Noi susținem că suntem împotriva samavolniciei și a despotismului, dar nu e asta oare cel mai îngrozitor despotism?

— Nu văd nici un despotism în asta, răspunse liniștit Novodvorov. Eu spun numai că știu drumul pe care trebuie să meargă poporul și pot să i-l arăt.

— Dar de unde știi așa de sigur că drumul pe care i-l arăți tu este cel

adevărat? Nu-i ăsta același despotism care a dus la Inchiziție și la execuțiile marii revoluții? Aveau și ei învățătura lor, care le arăta singurul drum adevărat.

— Faptul că ei s-au înșelat nu-i o dovadă că trebuie să mă înșel și eu. Și apoi, e o mare deosebire între fanteziile ideologilor și datele științei economice pozitive.

Glasul lui Novodvorov răsuna în toată odăia. El era singurul care vorbea, iar toți ceilalți ascultau.

— Totdeauna se dondănesc așa, spuse Maria Pavlovna, când fuse o clipă de tăcere.

— Dar dumneata ce părere ai în privința asta? o întrebă Nehliudov pe Maria Pavlovna.

— Cred că Anatoli are dreptate când susține că n-avem dreptul să impunem părerile noastre poporului.

— Dar dumneata, Katiușa, ce crezi? întrebă Nehliudov, zâmbind cu sfială, temându-se ca ea să nu răspundă ceva nepotrivit.

— Eu cred că poporul de rând este obidit, spuse ea, aprinzându-se la față, e tare obidit poporul de rând.

— Așa e, Mihailovna, așa-i, strigă Nabatov, tare-i obidit poporul. Asta n-ar trebui să se mai întâmple și asta e misiunea noastră.

— Stranie concepție despre sarcinile revoluției, spuse Novodvorov și, supărat, începu să fumeze în tăcere.

— Nu pot sta de vorbă cu el, spuse în șoaptă Krâlțov și tăcu și el.

— E mai bine să nici nu stați de vorbă, spuse Nehliudov.

XV.

Cu toate că Novodvorov era foarte stimat de toți revoluționarii, cu toate că era învățat și socotit foarte inteligent, Nehliudov îl puneă printre revoluționarii care, fiind din punct de vedere moral sub nivelul mediu, erau mult sub el. Puterile intelectuale ale acestui om – numărătorul lui – erau mari, dar părerea lui despre el însuși – numitorul lui – era incomparabil mai mare, încât de multă vreme îi depășise posibilitățile intelectuale.

Era un om de o cu totul altă structură spirituală decât Simonson. Acesta din urmă era unul dintre oamenii, preponderent de gen masculin, ale căror fapte decurg în mod firesc din procesul rațional și sunt determinate de el.

Novodvorov, însă, făcea parte dintre cei preponderent de gen feminin, la care activitatea este îndreptată, pe de o parte, spre îndeplinirea țelurilor cerute de sentiment, pe de alta, spre justificarea actelor săvârșite sub imperiul sentimentelor.

Toată activitatea revoluționară a lui Novodvorov, în ciuda faptului că se pricepea s-o explice cu multă elocință și cu argumente foarte convingătoare, i se părea lui Nehliudov întemeiată doar pe ambiție și pe dorința de a se ridica deasupra celorlalți. Mulțumită capacității de a-și însuși ideile altora și de a le reda întocmai, la început, în timpul studiilor, în rândul profesorilor și studenților, unde această capacitate este foarte prețuită (liceu, universitate, perioada doctoratului), Novodvorov era socotit printre primii și se simțea satisfăcut. După ce-și terminase însă studiile și-și primise diploma, această întâietate luase sfârșit, și atunci, precum îi povestea lui Nehliudov, Krâlțov, căruia Novodvorov îi era antipatic, ca să fie iarăși primul într-o nouă sferă de activitate, dintr-o dată își schimbase cu

totul opiniile și din liberal, adept al schimbărilor lente, devenise roșu, membru al mișcării „Narodnaia volia”.

Datorită caracterului lipsit de calități morale și estetice, din care se nasc de obicei îndoielile și șovăielile, el dobândi în foarte scurt timp în lumea revoluționară rolul de conducător de partid, situație care-i satisfăcea amorul propriu. O dată ce-și alegea o cale, nu se mai îndoia de ea și nu mai șovăia și de aceea era convins că nu greșește niciodată. Totul îi părea foarte simplu, limpede și indiscutabil. Privit din unghiul său de vedere îngust și unilateral, totul era într-adevăr foarte simplu și limpede și nu mai era nevoie decât să fii logic, după cum spunea chiar el. Încrederea lui în sine era atât de mare, încât ori respingea oamenii, ori îi supunea. Cum activitatea lui se desfășura între oameni foarte tineri, care luau siguranța lui drept înțelepciune și profunzime de gândire, majoritatea i se supuneau și el se bucura de mult succes în cercurile revoluționare. Activitatea lui consta în pregătirea insurecției, prin care el trebuia să preia puterea și să convoace adunarea populară; acestei adunări populare urma să i se propună planul alcătuit de el și el era deplin convins că acest program soluționa toate problemele și că nu exista nici un motiv ca să nu fie realizat.

Tovarășii îl stimau pentru curajul și dârzenia lui, dar nu-l iubeau. Iar el nu iubea pe nimeni; pe toți oamenii deosebiți îi socotea drept rivali și, dacă ar fi putut, s-ar fi purtat bucuros cu ei așa cum se poartă maimuțoi bătrâni cu cei tineri. Ar fi fost în stare să anihileze toată inteligența și toate calitățile celorlalți oameni, numai ca să nu-l stânjenească în manifestarea însușirilor lui personale. Avea sentimente bune numai față de oamenii care i se închinau.

Astfel erau acum muncitorul Kondratiev, aflat sub influența ideilor sale, Vera Efremovna și drăgălașa Grabeț, care erau amândouă îndrăgostite de el. Cu toate că, în principiu, apăra mișcarea femeilor, în fundul sufletului le socotea pe toate niște ființe proaste și de nimic, afară de cele de care se îndrăgostea (ceea ce i se întâmpla destul de des), așa cum se îndrăgostise acum de Grabeț. Atunci le socotea femei superioare, ale căror însușiri numai el știa să le vadă.

Problema relațiilor dintre sexe i se părea, ca și toate celelalte probleme, foarte simplă, limpede și deplin rezolvată prin recunoașterea amorului liber.

Avusese o nevastă fictivă și una legitimă, de care se despărțise, ajungând la concluzia că între ei nu există dragoste adevărată, și acum avea de gând să înceapă o conviețuire liberă cu Grabeț.

Pe Nehliudov îl disprețuia pentru că se „fandosea” în problema Maslovei, după expresia lui, și mai ales pentru că își permitea să se gândească la neajunsurile orânduirii sociale existente și la mijloacele de a o îndrepta, nu numai altfel decât gândea el, Novodvorov, ci într-un fel al lui personal, „boieresc”, adică prostesc. Nehliudov cunoștea sentimentele lui Novodvorov față de el, și, cu părere de rău, își dădea seama că, în ciuda bunăvoinței lui din ultima vreme și mai ales din timpul călătoriei, îi plătește cu aceeași monedă, nefiind în stare să-și învingă puternica antipatie față de acest om.

XVI.

În sala de alături se auziră glasurile șefilor. Apoi se făcu liniște și

plutonierul cu doi soldați din escortă își făcură apariția în odaie. Urma să se facă apelul. Plutonierul îi numără pe toți, arătându-i pe fiecare cu degetul. Când ajunse la Nehliudov, îi spuse pe un ton prietenos și familiar:

— Nu mai puteți rămâne după apel, prințe. Trebuie să plecați.

Nehliudov, știind ce înseamnă asta, se apropie de el și-i strecură trei ruble, pregătite dinainte.

— Ce să mă fac cu dumneavoastră? Fie, mai rămâneți puțin.

Plutonierul tocmai voia să plece, când intră în odaie alt plutonier, urmat de un deținut înalt și slab, cu un ochi învinețit și cu barbă rară.

— Am venit pentru fetița mea, spuse deținutul.

— Uite, a venit tatuca, se auzi un glăscior subțirel și căpșorul bălai al fetiței se ivi în spatele Ranțevei, care împreună cu Maria Pavlovna și cu Katiușa îi coseau o rochiță nouă dintr-o fustă a Ranțevei.

— Eu sunt, fata tatii, eu, spuse cu duioșie Buzovkin.

— Copila se simte bine aici, zise Maria Pavlovna, uitându-se cu milă la fața plină de vânătăi a lui Buzovkin. Las-o la noi.

— Tanti îmi coase o lopoti88 nouă, spuse fetița, arătând spre lucrul din mâna Ranțevei. Frumoasă, ro-o-șie, ciripi fetița.

— Vrei să dormi la noi? întrebă Ranțeva, mângâind fetița.

— Vreau, și cu tatuca.

Fața Ranțevei se luminează de un zâmbet.

— Tatuca nu poate rămâne aici, spuse ea. Apoi, întorcându-se către el, adăugă: așa că las-o la noi.

— Cred că poți s-o lași, interveni majurul, oprindu-se în prag, apoi ieși cu celălalt majur.

Cum ieșiră cei doi ostași din escortă, Nabatov se apropie de Buzovkin și, atingându-l pe umăr, îl întrebă:

— Ce-i, frate, e adevărat că la voi Karmanov vrea să se schimbe cu altul?

Fața bună și blândă a lui Buzovkin se întristă deodată și ochii i se întunecară.

— Noi n-am auzit nimic despre așa ceva. Nu cred, răspunse el cu aceeași ochi întunecați, apoi adăugă: Ei, Aksiutka, te las cu cucoanele, că după cum văd te simți aici ca o prințesă, și se grăbi să plece.

— Știa și el. Și e adevărat că s-au schimbat între ei, spuse Nabatov. Ce aveți de gând să faceți?

— Am să înștiințez autoritățile de la oraș. Îi cunosc pe amândoi din vedere, răspunse Nehliudov.

Toată lumea tăcea, temându-se pesemne să nu reînceapă discuția în contradictoriu.

Simonson, care stătuse tot timpul culcat, cu mâinile sub cap și nu scosese nici un cuvânt, se ridică deodată hotărât și, ocolindu-i pe ceilalți, se apropie de Nehliudov.

— Aș putea să stau acum de vorbă cu dumneata?

— Sigur că da, spuse Nehliudov și se ridică să-l urmeze.

Katiușa se uită la Nehliudov care se ridicase în picioare și, întâlnindu-i privirea, se aprinse la față și clătină din cap cu nedumerire.

— Uite despre ce am vrut să-ți vorbesc, începu Simonson, după ce ieșiră împreună pe coridor. Aici se auzea și mai tare larma de glasuri din sala deținuților de drept comun. Nehliudov se încruntă la acest zgomot, pe

Simonson însă păru să nu-l tulbure deloc. Cunosând sentimentele dumitale față de Katerina Mihailova, începu el din nou, privindu-l cu ochii săi buni, drept în față pe Nehliudov, mă socot dator, urmă el, dar fu nevoit să se oprească, deoarece chiar lângă ei, în spatele ușii, se auziră deodată răcnind mânios două glasuri bărbătești, a ceartă pesemne:

— Ți-am spus, nătărăule, că nu-s ai mei! strigă un glas.

— Să-ți stea în gât, diavole! hârâi celălalt glas. În clipa aceea ieși pe coridor și Maria Pavlovna.

— Nu se poate vorbi aici, spuse ea. Duceți-vă mai bine dincolo, nu-i decât Verocika, și trecu înainte, spre ușa vecină, care dădea într-o odăiță mică, o celuță de o persoană, pusă acum la dispoziția deținuților politici. Pe priciul de scânduri era culcată Vera Efremovna cu pătura trasă peste cap.

— Are o migrenă, așa că doarme și nu aude nimic, iar eu vă las! spuse Maria Pavlovna.

— Ba ar fi foarte bine să rămâi, spuse Simonson, nu am secrete față de nimeni, mai ales față de tine.

— Bine, rămân, spuse Maria Pavlovna, și se săltă pe prici, încercând să se tragă cât mai în fundul lui, cum fac copiii când vor să se așeze cât mai bine, gata să asculte, cu ochii săi frumoși, ușor bulbucați, ațintiți undeva în gol.

— Așadar, voiam să-ți spun, repetă Simonson, că, știind ce sentimente ai față de Katerina Mihailova, socot de datoria mea să-ți vorbesc de sentimentele mele față de ea.

— Adică, nu înțeleg? întrebă Nehliudov, admirând fără să vrea simplitatea și sinceritatea cu care-i vorbea Simonson.

— Adică, să-ți spun că aș vrea să mă căsătoresc cu Katerina Mihailova.

— Extraordinar! spuse Maria Pavlovna, pironindu-și ochii asupra lui Simonson.

— și m-am hotărât s-o rog să fie nevasta mea, urmă Simonson.

— Și ce pot face eu? Asta nu depinde decât de ea, răspunse Nehliudov.

— Da, numai că ea n-o să hotărască nimic fără dumneata.

— De ce?

— Pentru că, atâta timp cât legăturile dintre ea și dumneata nu sunt definitiv lămurite, ea nu poate să facă nici o alegere.

— În ceea ce mă privește, lucrurile sunt hotărâte. Am vrut să fac ceea ce socot că e de datoria mea și afară de aceasta să-i ușurez situația. Dar în nici un caz n-aș vrea s-o încurc.

— Da, numai că ea nu vrea să primească sacrificiul dumitale.

— Nu-i vorba de nici un sacrificiu.

— Și eu știu că hotărârea ei e categorică.

— Atunci ce rost mai are să vorbești cu mine? întrebă Nehliudov.

— Ea vrea să încuviințezi și dumneata hotărârea ei.

— Cum pot să admit să nu fac un lucru pe care-l socotesc o datorie a mea? Ceea ce pot să-ți spun este că eu nu mă consider liber, pe când ea se poate considera liberă.

Simonson tăcu un timp și se gândi.

— Bine, am să-i spun asta și ei. Să nu crezi că sunt îndrăgostit de ea, urmă el. O iubesc ca pe o ființă minunată, rară, și care a suferit mult în viața ei. Nu cer nimic de la ea. Doresc un singur lucru: s-o ajut, să-i ușurez situa...

Nehliudov observă cu mirare tremurul din glasul lui Simonson.

— Să-i ușurez situația, urmă Simonson. Dacă nu vrea să primească ajutorul dumitale, să-l primească cel puțin pe-al meu. Dacă ea s-ar învoi, aş cere să fiu trimis și eu în același loc cu ea. Patru ani nu-s o veșnicie. Aș trăi pe lângă ea și poate i-aș mai ușura viața... spuse el și iarăși emoția îi curmă glasul.

— Ce-aș putea să-ți spun? răspunse Nehliudov. Sunt mulțumit că și-a găsit un protector ca dumneata...

— Tocmai asta am vrut să știu, urmă Simonson. Am vrut să știu dacă dumneata, care o iubești și-i dorești binele, socotești căsătoria ei cu mine un bine pentru ea.

— Fără îndoială că da! răspunse hotărât Nehliudov.

— E vorba numai și numai despre ea. Vreau ca ființa aceasta, care a suferit atât, să-și găsească puțină odihnă, spuse Simonson, uitându-se la Nehliudov cu o duioșie de copil, la care nu te-ai fi așteptat de la un om atât de posac ca el.

Simonson se ridică în picioare, luă mâna lui Nehliudov, își ridică fața spre el și, zâmbind sfios, îl sărută.

— Am să-i spun toate acestea și ei, spuse el și ieși din odaie.

XVII.

Maria Pavlovna, se dădu jos de pe prici, și-i spuse lui Nehliudov:

— Simonson s-a purtat ca un adolescent. E uluitor! Și, drept să-ți spun, mă și întristează, încheie ea oftând.

— Dar ea, Katia? Cum crezi că-i răspunde ea la această dragoste? întrebă Nehliudov.

— Ea? întrebă Maria Pavlovna și se opri puțin, vrând pesemne să răspundă cât mai exact lui Nehliudov. Ea? Vezi, ea, cu tot trecutul ei, este din fire una dintre ființele cele mai morale... Și cu sentimentele cele mai delicate... Te iubește pe dumneata cu o dragoste frumoasă și e fericită că poate să-ți facă un bine, fie și în maniera aceasta negativă, împiedicându-te să te însori cu ea. Pentru ea, căsătoria cu dumneata ar fi un dezastru; ar fi mai rău decât tot ce a fost în trecut și de aceea n-o să primească niciodată. Și totuși, prezența dumitale o tulbură.

— Și atunci ce să fac, să dispar? întrebă Nehliudov. Maria Pavlovna zâmbi cu zâmbetul ei plăcut, copilăresc.

— Da, în parte.

— Cum să dispar în parte?

— Nu m-am exprimat bine... Despre ea însă am vrut să-ți spun că sunt convinsă că-și dă seamă de absurditatea iubirii exaltate a lui Simonson (deși el nu i-a spus încă nimic), și că este și măgulită, și speriată. Dumneată știi că eu nu sunt prea competentă în astfel de lucruri, dar cred că în ceea ce îl privește pe Simonson este vorba de cel mai firesc sentiment de bărbat, deși bine mascat. El pretinde că dragostea lui e platonicească și că ea îi stimulează energia. Eu știu însă că, oricât de neobișnuită ar fi dragostea, la baza ei stă totuși o murdărie... Cum e și la Novodvorov cu Liubocika.

Maria Pavlovna se depărta de subiect, lunecând spre tema ei favorită.

— Și ce crezi că ar trebui să fac? întrebă Nehliudov.

— Cred că ar trebui să vorbești cu ea. Totdeauna e bine că lucrurile să

fie limpezite. Explică-te cu ea. Am s-o chem, vrei? spuse Maria Pavlovna.

— Te rog, răspunse Nehliudov. Maria Pavlovna ieși din odaie.

Nehliudov se simți cuprins de un sentiment ciudat când rămase singur în odaie, ascultând răsuflarea liniștită, întretăiată uneori de gemete, a Verei Efremovna, și vuietul care răzbătea din sala delincvenților de drept comun.

Ceea ce îi spusese Simonson îl dezlega de obligația pe care și-o luase asupra lui și care în clipele de slăbiciune îi părea stranie și grea, și totuși, ceea ce aflase acum îi era nu numai neplăcut, dar, într-un fel, și dureros. Simțea că propunerea lui Simonson nimicește caracterul excepțional al purtării lui și coboară în ochii lui și în ai celorlalți prețul sacrificiului pe care era gata să-l facă. Dacă un om atât de bun și care nu e prin nimic legat de ea vrea să-și unească soarta cu a ei înseamnă că sacrificiul lui, al lui Nehliudov, nu era așa de mare. Afară de aceasta, încerca poate și un simplu sentiment de gelozie: se obișnuise atât de mult cu dragostea ei pentru el, încât nu putea să admită ca ea să se îndrăgostească de un altul. Apoi, i se năruia și planul pe care și-l făcuse de a trăi pe lângă ea până ce-și va ispăși pedeapsa. Acum, dacă ea s-ar căsători cu Simonson, prezența lui ar fi de prisos și s-ar vedea nevoit să-și facă un alt plan de viitor. Nu apucă să se descurce în sentimentele lui, când pe ușa care se deschise năvăli în cameră vuietul glasurilor ocnașilor, și mai puternic acum (se petrecea la ei ceva neobișnuit), și în odaie intră Katiușa.

Se apropie de el cu pași repezi.

— M-a trimis Maria Pavlovna, spuse ea, oprindu-se în fața lui.

— Da, vreau să vorbesc cu dumneata. Ia loc. Am vorbit cu Vladimir Ivanovici.

Ea se așeză și își puse mâinile pe genunchi, părând foarte liniștită. Când auzi însă numele lui Simonson, se aprinse la față.

— Și ce v-a spus? întrebă ea.

— Mi-a spus că vrea să se însoare cu dumneata.

Fața ei se strânse deodată, ca de o suferință, dar nu spuse nimic și-și lăsă ochii în jos.

— Mi-a cerut consimțământul sau mai bine zis sfatul. I-am răspuns că totul depinde de dumneata și că dumneata singură poți hotărî.

— O, Doamne, pentru ce toate astea? întrebă ea, fixându-l pe Nehliudov cu privirea aceea ciudată a ochilor ei puțin sașii, care-l tulbura întotdeauna pe Nehliudov.

Tăcură câteva clipe, uitându-se unul în ochii celuilalt. Și privirea lor spunea multe.

— Dumneata trebuie să hotărăști, repetă Nehliudov.

— Ce să hotărâsc? spuse ea. Toate au fost hotărâte de mult.

— Nu, trebuie să hotărăști dacă primești sau nu propunerea lui Vladimir Ivanovici, spuse Nehliudov.

— Ce fel de nevastă pot fi eu, o ocnașă? De ce să-l mai nenorocesc și pe Vladimir Ivanovici? spuse ea, încruntându-se.

— Da, dar dacă s-ar obține grațierea dumitale? întrebă Nehliudov.

— Ah, lasă-mă. Nu mai am nimic de spus, răspunse ea, ridicându-se în picioare, și ieși din odaie.

Când Nehliudov se întoarse după Katiușa în camera bărbaților, îi găsi pe toți foarte tulburați. Nabatov, care umbla peste tot, observa totul și intra în legătură cu toți, adusesse o veste neașteptată, și anume că pe un perete se găsiseră câteva vorbe scrise de revoluționarul Petlin, condamnat la muncă silnică. Toți credeau că Petlin se află de mult la Kara și se descoperi deodată că trecuse de curând pe drumul acesta, singur printre deținuții de drept comun.

„La șaptesprezece august, era scris, am fost trimis singur cu deținuții de drept comun. A fost și Neverov cu mine și s-a spânzurat la Kazan, într-un ospiciu. Sunt sănătos, optimist și sper într-un viitor mai bun.”

Toți discutau despre situația lui Petlin și despre cauzele sinuciderii lui Neverov. Krâlțov tăcea, îngândurat, cu ochii lui strălucind de febră ațintiți în gol.

— Mi-a spus bărbatul meu că Neverov încă la Petropavlovka⁸⁹ începuse să aibă halucinații, spuse Ranțeva.

— Da, un poet, un trăsnit; asemenea oameni îndură greu singurătatea, interveni Novodvorov. Iată, eu, când eram închis în celulă separată, nu-mi lăsam imaginația să lucreze și îmi împărțeam timpul în modul cel mai sistematic posibil; de aceea am îndurat singurătatea destul de bine.

— Cum să n-o înduri? De multe ori eu chiar mă bucuram când mă închideau, spuse Nabatov cu glas vioi, vrând vădit să alunge tristețea apăsătoare din odaie. Când ești liber, mereu ți-e teamă de ceva: să nu fii prins cumva, să nu-i tragi și pe ceilalți după tine, să nu faci vreo prostie, iar când ești închis – s-a isprăvit cu orice răspundere, nu mai ai altă grijă decât să le odihnești. Stai și fumezi.

— Îl cunoșteai mai îndeaproape? întrebă Maria Pavlovna, uitându-se, îngrijorată, la fața dintr-o dată schimbată, răvășită, a lui Krâlțov.

— Neverov, un trăsnit? spuse deodată Krâlțov, înăbușindu-se, de parcă ar fi cântat prea mult sau ar fi răcnit prea tare. Neverov a fost un om cum puțini se nasc pe pământ, cum spunea un portar de-al nostru... Da... A fost un om limpede ca și cleștarul, puteai să vezi prin el... Da... Nu numai că nu era în stare să mintă, dar nu știa nici măcar să se prefacă. Puțin spus un om sensibil, cu pielea subțire, mai curând ai fi zis că era jupuit de piele și cu toți nervii pe din afară. Da... O natură complicată, bogată, nu ca... Ei, dar ce să mai vorbim!... Tăcu un răstimp. Noi tot discutăm ce-i mai bine să facem, urmă el, încruntându-se supărat, dacă-i mai bine să învățăm întâi poporul și numai după aceea să-i schimbăm felul de viață, sau invers, iar apoi ne întrebăm cum să luptăm: printr-o propagandă pașnică, prin teroare? Da, discutăm mereu. Pe când ei nu discută atât pentru că știu ce au de făcut și le este totuna dacă o să piară zeci și sute de oameni, și ce oameni! Dimpotrivă, ei au nevoie ca cei mai buni să piară. Da, Herzen spunea că, atunci când decembriștii au fost scoși din circulație, a scăzut și nivelul general. Cred și eu! Pe urmă l-au scos din circulație pe însuși Herzen și pe cei din aceeași generație cu el. Acum pe Neverovi...

— N-au să-i nimicească pe toți! spuse Nabatov cu glasul lui energic. Tot au să mai rămână de sămânță.

— Nu, n-or să mai rămână dacă o să ne fie milă de ăia, spuse Krâlțov pe un ton ridicat, nelăsându-se întrerupt. Dă-mi o țigară.

— Anatoli, interveni Maria Pavlovna, nu fuma, nu-ți face bine.

— Ah, lasă-mă, spuse el mânios și-și aprinse țigara, dar îndată începu să tușească. Îi venea parcă să și verse; scuipă și vorbi mai departe: Nu, n-am făcut ceea ce trebuia. Nu, nu. Nu e nevoie să discutăm, ci să ne unim cu toții... Și să-i distrugem. Asta-i.

— Gândește-te că și ei sunt oameni, spuse Nehliudov.

— Nu, nu sunt oameni – cei care pot face ceea ce fac ei... Uite, se vorbește că au născocit bombe și baloane. Da, ar trebui să te ridici cu balonul și să-i toci cu bombele, ca pe niște ploșnițe, până îi stârpești pe toți... Da, pentru că... începuse el, dar deodată se înroși, izbucni într-o tuse și mai rea și un val se sânge îi țâșni pe gură.

Nabatov alergă după zăpadă. Maria Pavlovna scoase picături de valeriană și vru să-i dea să bea, dar el, închizând ochii, o îndepărtă cu mâna lui slabă și albă, răsuflând greu și des. După ce zăpada și apa rece îl mai liniștiră puțin și se lasă culcat pentru noapte, Nehliudov își luă rămas-bun de la toată lumea și porni spre ieșire împreună cu majurul care venise după el și- l aștepta de multă vreme.

Deținuții de drept comun se liniștiseră și ei între timp și cei mai mulți dormeau. Cu toate că mulți erau culcați și pe sub paturi, și pe locurile dintre ele, nu încăpuseră toți în sală, așa că unii erau nevoiți să se întindă pe jos în coridor – stăteau tolăniți cu capul pe saci, acoperiți cu halatele umede.

Prin săli și pe coridor se auzeau sforăituri, gemete și glasuri vorbind prin somn. Peste tot se zăreau trupuri acoperite cu halate. Numai în odaia burlacilor nu dormeau încă toți – câțiva erau adunați într-un colț, în jurul unui muc de lumânare, pe care-l stinseseră, zărindu-l pe majur; în coridor, sub lampă, stătea așezat un bătrân gol și-și curăța cămașa de păduchi. În comparație cu duhoarea irespirabilă de aici, aerul destul de stricat din odăile deținuților politici părea curat și proaspăt. Lampa fumegândă se zărea ca prin ceață. Ca să poți trece prin coridor fără să atingi sau să calci pe cineva trebuia să dibui cu piciorul un spațiu gol, iar apoi cu celălalt să-ți cauți alt locșor pentru pasul următor. Trei oameni, care nu găsiseră nici pe coridor un loc unde să se aciuiască, se culcaseră în tindă lângă hârdăul cel puturos, al cărui conținut se prelingea printre doage. Unul dintre cei trei era un bătrân cam țicnit, pe care Nehliudov îl văzuse deseori pe drum. Al doilea era un băiețuș de vreo zece ani, care se strecurase între ceilalți doi deținuți și dormea pe piciorul unuia dintre ei și cu mâna sub cap.

După ce ieși pe poartă, Nehliudov se opri și trase adânc în piept, cu lăcomie, aerul geros de afară.

XIX.

Pe cerul limpezit se aprinseseră stelele. Nehliudov străbătu drumul înghețat, noroios numai pe alocuri și, ajuns la han, bătu într-o fereastrăică întunecată. Argatul cel lat în umeri ieși afară desculț, îi deschise ușa și-l lăsă să intre în tindă. La dreapta era sala comună, din care răzbătea sforăitul surugiilor. În față, prin ușa ce dădea în curte, se auzea ronțăitul cailor mestecând ovăzul. La stânga era ușa odăii mari unde erau găzduiți călătorii, înăuntru mirosea a pelin și a transpirație, sub icoane ardea o candelă roșie, iar de după o despărțitură se auzea un sforăit puternic și regulat al cuiva cu plămâni zdraveni. Nehliudov se dezbracă, își întinse

pătura peste divanul îmbrăcat cu mușama, își luă perna de piele și se întinse, rememorând impresiile culese peste zi. Dintre toate, cel mai îngrozitor lucru îi părea băiatul culcat pe zeama ce se scurgea din hârdăul puturos.

Deși convorbirile din seara aceea cu Simonson și cu Katiușa fuseseră atât de neașteptate și de importante, nu-și opri totuși gândul asupra lor.

Poziția lui față de această chestiune era atât de complicată și de nelămurită încă, încât căuta să-și alunge din cap orice gând despre ea. Cu atât mai vie îi stăruia însă în minte priveliștea din casa etapei, cu acei nenorociți care se înăbușeau în aerul greu, cu cei trei deținuți culcați lângă hârdăul puturos, și-l obseda mai ales imaginea băiețelului cu față nevinovată, care dormea cu capul pe piciorul unuia dintre deținuți.

Una este să știi că undeva, departe, unii oameni îi chinuiesc pe alții, supunându-i la tot soiul de degradări, umilințe și suferințe neomenești, și cu totul altceva este să vezi zi de zi, timp de trei luni, această degradare și chinuire a unora de către alții. Nehliudov își dădea seama de asta acum. Nu o dată în decursul acestor trei luni se întrebase: „Oare eu sunt nebun de văd ceea ce nu văd alții sau nebuni sunt cei care fac ceea ce văd eu?”. Dar acești oameni (și erau mulți) săvârșeau fapte atât de uluitoare și de groaznice cu atâta siguranță și liniște, cu atâta convingere că nu se poate altfel, ba chiar cu convingerea că fac un lucru foarte important și folositor, încât era greu să- i socotești pe toți nebuni. Pe de altă parte, nici pe el însuși nu se putea socoti nebun, căci își dădea seama că avea mintea limpede. De aceea era mereu într-o stare de nedumerire.

Tot ceea ce văzuse Nehliudov în decursul acestor trei luni i se înfățișa cam așa: dintre oamenii care trăiesc în libertate, se aleg cu ajutorul tribunalelor și al serviciilor administrative cei mai nervoși, cei mai înflăcărați, cei mai simțitori, mai înzestrați și mai puternici, mai puțin șmecheri și prudenți decât alții, și acești oameni, cu toate că nu sunt întru nimic mai vinovați sau mai primejdioși pentru societate decât cei care rămân mai departe liberi, sunt închiși în temnițe, deportați sau trimiși la ocnă și ținuti acolo luni și ani de zile într-o deplină trândăvie, departe de grijile materiale, de natură, de familie, de muncă, cu alte cuvinte în afara oricăror condiții normale și morale de viață. Asta în primul rând. În al doilea rând, oamenii aceștia sunt supuși la tot felul de umilințe fără rost: cătușe, lanțuri, rasul capului, îmbrăcăminte înjositoare, cu alte cuvinte sunt lipsiți de principalul mobil care-i îndeamnă pe cei slabi din fire la o viață cumsecade: grija de părerea oamenilor, rușinea, conștiința demnității omenești. În al treilea rând, viața lor fiind mereu în primejdie – fără să mai vorbim de cazurile excepționale, de insolație, înec, incendiu – din pricina bolilor molipsitoare, a bățăilor, a inaniției, lucruri atât de obișnuite în locurile de detenție, oamenii aceștia se găsesc tot timpul într-o stare în care omul cel mai bun, cel mai moral poate săvârși, din instinct de conservare, faptele cele mai crude și îngrozitoare și acceptă ca și ceilalți să facă același lucru. În al patrulea rând, oamenii aceștia sunt siliți să trăiască printre indivizi deosebit de pervertiți de viață (și mai ales de către înseși instituțiile statului), printre desfrânați, ucigași și mișei, care acționează asupra celor încă nu pe deplin pervertiți de mijloacele de silnicie folosite împotriva lor întocmai cum lucrează drojdia de bere într-un aluat. În sfârșit, în al cincilea

rând, tuturor oamenilor, supuși influențelor anterioare, li se vâra în cap prin mijloacele cele mai convingătoare, adică prin faptele cele mai neomenoase: prin chinuirea copiilor, a femeilor, a bătrânilor; prin bătaii cu ciomege și biciuiri cu nuiele; prin premiile date celor care aduc un evadat viu sau mort; prin despărțirea soților de soții, și traiul forțat cu bărbații sau cu nevestele altora; prin împușcare și spânzurare – li se vâra deci în cap prin mijloacele cele mai convingătoare că silnicia de orice fel, cruzimea, bestialitatea nu numai că nu sunt oprite, dar sunt chiar permise de guvern atunci când îi convin și prin urmare sunt cu atât mai mult permise celor care se află în stare de robie, de mizerie și suferință.

Ai fi zis că toate aceste instituții fuseseră anume născocite ca să poată cultiva desfrâul și viciul la culme, ceea ce nu s-ar fi putut întâmpla în alte condiții, și pentru a le răspândi apoi cât se poate mai mult, în rândurile întregului popor. „Întocmai ca și cum s-ar fi pus problema găsirii mijlocului celui mai bun și celui mai sigur de a perverti cât mai mulți oameni”, gândea Nehliudov, analizând ceea ce se petrecea în închisori și etape. Sute de mii de oameni erau aduși în fiecare an la cel mai înalt grad de depravare, iar când ajungeau pe deplin pervertiți, erau eliberați, pentru a răspândi în tot poporul depravarea de care se molipsiseră în închisori.

În închisorile de la Tiumen, Ekaterinburg, Tomsk și la etape, Nehliudov văzuse cum scopul acesta, pe care părea să și-l fi propus societatea, era îndeplinit cu succes. Oameni simpli, de rând, pătrunși de morala socială rusească obișnuită, țărănească, creștină, părăseau aceste principii și își însușeau în închisoare altele noi, care prevedeau în esență că orice batjocorire sau silnicie a ființei omenești este îngăduită, dacă îți folosește. Oamenii care-și petreceau un timp în închisoare se încredințau cu toată ființa lor, judecând după câte pătimeau, că toate legile morale ale respectului și milei față de om, propovăduite de biserică și de moraliști, sunt în realitate abrogate și că, prin urmare, n-au de ce să le respecte nici ei. Nehliudov văzuse lucrul acesta la toți deținuții pe care-i cunoștea, la Fiodorov, la Makar și chiar la Târâș, care, după două luni de stat prin etape, îl uimise prin imoralitatea părerilor lui. În timpul călătoriei, Nehliudov aflase cum unii vagabonzi fug în taiga, îi momesc și pe alți tovarăși de-ai lor să-i urmeze, apoi îi omoară și se hrănesc cu carnea lor. Văzuse cu ochii lui un om învinuit de acest lucru și care își mărturisise vina. Și cel mai îngrozitor era că aceste cazuri de canibalism nu erau singulare, ci se repetau mereu.

Numai o deosebită cultivare a viciului, așa cum se practica în aceste instituții, putea să aducă un rus în starea în care ajunseseră vagabonzii, precursori ai învățăturii celei mai noi a lui Nietzsche, care socoteau că totul este îngăduit, că nimic nu este interzis și care răspândeau această învățătură întâi printre deținuți, iar mai apoi în popor.

Singura explicație a tot ceea ce se petrecea era dorința de a curma crimele, de a-i speria, de a îndrepta oamenii sau de a răzbuna legal, după cum scrie în cărți. De fapt însă, nimic din toate acestea nu exista. În loc de a se curma crimele, ele se răspândeau. În loc de a-i speria pe criminali, aceștia erau încurajați – mulți dintre ei, vagabonzii, de pildă, se duceau de bunăvoie la închisoare. În loc ca oamenii să se îndrepte, ei erau sistematic molipsiți de tot felul de vicii. Iar nevoia de răzbunare nu numai că nu slăbea prin pedepsele aplicate de guvern, ci se năștea în popor chiar și acolo unde nu existase niciodată.

„Atunci de ce se fac toate astea?” se întreba Nehliudov, fără să-și poată răspunde.

Ceea ce-l mira cel mai tare era că lucrurile acestea nu se petreceau întâmplător, dintr-o neînțelegere, o dată, ci de totdeauna, de sute de ani încoace, cu singura deosebire că altădată celor vinovați li se tăiau nasul și urechile, erau stigmatizați cu fierul roșu și târați pe grape de fier, iar acum erau puși în lanțuri și cătușe și duși cu mașini cu aburi, iar nu în căruțe.

Argumentul funcționarilor de stat, care spuneau că ceea ce-l revoltă pe Nehliudov se datorește faptului că locurile de detenție și de deportare nu sunt încă perfect organizate și că totul se poate îndrepta prin construirea de închisori de tip nou, nu-l putea satisface pe Nehliudov, deoarece el simțea că ceea ce îl revoltă nu ține de organizarea mai mult sau mai puțin perfectă a locurilor de detenție. Citise și el despre închisorile moderne, cu sonerii electrice, și despre electrocutarea recomandată de Tarde; dar toată această silnicie perfecționată îl indigna și mai mult.

Ce îl indigna mai ales pe Nehliudov era faptul că în tribunale și la ministere erau oameni care primeau o leafă mare, stoarsă de la popor, numai pentru că cercetau diferite texte scrise de niște funcționari ca și ei, încadrau în anumite articole unele fapte care încălcau acele legi scrise tot de ei și în virtutea acestor articole trimiteau oamenii în locuri unde nu mai puteau să-i vadă vreodată și unde oamenii aceștia, lăsați cu totul la bunul-plac al unor directori, gardieni și soldați din escortă cruzi și îndobitociți, piereau cu milioanele trupește și sufletește.

Cunoscând mai îndeaproape închisorile și etapele, Nehliudov înțelese că toate viciile care se dezvoltă printre deținuți: beția, jocurile de noroc, cruzimea, ca și toate crimele îngrozitoare săvârșite de ocnași, și chiar canibalismul, nu sunt o întâmplare sau o manifestare a degenerării de tip criminal, a unei monstruoșități, așa cum pretindeau unii savanți mărginiți, făcând jocul guvernelor, ci sunt urmările fatale ale credinței cu totul de neînțeles că oamenii se pot pedepsi unii pe alții. Nehliudov înțelese că nu în taiga lua naștere canibalismul, ci în ministere, comitete și departamente, iar în taiga el numai se încheia ca proces; înțelese că, de pildă cumnatului său, ca de altfel tuturor magistraților și funcționarilor, începând de la comisari și până la ministru, puțin le păsa de dreptate sau de binele poporului, despre care vorbeau mereu, și că în realitate nu urmăreau decât rublele care le erau plătite tocmai pentru a face acel lucru care pricinuiește atâta pervertire și suferință. Aceasta era cât se poate de limpede.

„E cu puțință oare ca toate astea să se petreacă din pricina unei neînțelegeri? Cum li s-ar putea oare asigura tuturor acestor funcționari leafa și chiar unele premii, pentru ca ei să nu mai facă ceea ce fac?” se întreba Nehliudov. Cu aceste gânduri în minte, în ciuda puricilor care țâșneau în jurul lui la cea mai mică mișcare ca stropii unei fântâni arteziene, Nehliudov adormi adânc, după cel de-al doilea cântat al cocoșilor.

XX.

Când se deșteptă, surugiii plecaseră de mult, hangița își băuse ceaiul și, ștergându-și cu batista sudoarea de pe gâtul gros, veni să-l anunțe că un

soldat din escortă i-a adus un bilet. Biletul era de la Maria Pavlovna, care-i scria că, din nefericire, criza lui Krâlțov era mai serioasă decât crezuseră. „Am vrut la început să-l lăsăm aici și să rămânem și noi cu el, însă nu ni s-a dat voie, așa că o să trebuiască să-l luăm cu noi, dar ne este frică să nu se întâmple ceva rău. Când ajungem la oraș, caută să obții permisiunea ca, dacă va fi lăsat acolo, să rămână cu el una dintre noi. Dacă e nevoie pentru asta să mă căsătoresc cu el, bineînțeles că sunt gata s-o fac.”

Nehliudov trimise flăcăul de la han după cai, la stația de poștă, și începu să-și strângă repede bagajele. Era la al doilea pahar de ceai când troica, în clinchet de clopoței și duruit de roți pe noroiul înghețat ca piatră, se opri la scară. Nehliudov îi plăti hangiței cu gâtul gros, ieși în curte, se sui în căruță și-i porunci surugiului să mână cât mai repede, ca să ajungă din urmă convoiul. Cum trecură de poarta izlazului, îndată ajunseră carele încărcate cu saci și cu bolnavi, care huruiau pe noroiul înghețat al drumului ce începea să se bătătorească. Comandantul însă plecase înainte. Soldații din escortă, care băuseră pesemne, mergeau în urmă căruțelor, vorbind vesel între ei. Erau multe căruțe. În cele din față ședea înghesuți câte șase deținuți de drept comun, iar în ultimele trei câte trei deținuți politici. În cea din urmă erau Novodvorov, Grabeț și Kondratiev; în a doua Raņteva, Nabatov și o femeie slabă, bolnavă de reumatism, căreia Maria Pavlovna îi cedase locul ei. În a treia căruță era culcat pe paie și între perne Krâlțov; lângă el ședea Maria Pavlovna. Nehliudov își opri vizitiul și se duse la Krâlțov. Unul dintre soldații din escortă, beat, îi făcu semn cu mâna, Nehliudov însă nu-l luă în seamă și se apropie de căruță; mergea lângă ea, ținându-se de margine. Krâlțov, în cojoc și căciulă de miel, legat la gură cu o batistă, era mai slab și mai palid ca de obicei. Ochii lui frumoși păreau nespus de mari și strălucitori. Scuturat de car, nu-și dezlipea privirea de Nehliudov și la întrebarea acestuia despre sănătate nu făcu decât să închidă ochii și să clatine supărat din cap. Se vedea că toată energia și-o cheltuia în efortul de a îndura zguduirile căruței. Maria Pavlovna, care ședea în cealaltă parte a căruței, schimbă cu Nehliudov o privire plină de înțeles, care-i vădea toată îngrijorarea pentru starea lui Krâlțov, dar spuse tare, cu glas vesel:

— Se vede că ofițerului i s-a făcut rușine, strigă ea ca să acopere duruitul roților, i-au scos cătușele lui Buzovkin. Își duce singur acum fetița și cu el merg Katia, Simonson și Verocika, în locul meu.

Krâlțov spuse ceva, arătând spre Maria Pavlovna, apoi, încruntându-se și stăpânindu-și se vede un acces de tuse, clătină din cap. Nehliudov își apropie urechea de el ca să-l poată auzi. Krâlțov își dădu la o parte batista de la gură și îi șopti:

— Acum mă simt mult mai bine, numai de n-aș răci. Nehliudov îl aprobă din cap și schimbă iarăși o privire cu Maria Pavlovna.

— Ce-i cu problema celor trei corpuri? adăugă Krâlțov în șoaptă și, făcând o sforțare, zâmbi. E greu de dezlegat?

Nehliudov nu înțelese ce voia să spună, Maria Pavlovna îi explică însă că era vorba de vestită problemă de matematică cu privire la raporturile dintre cele trei corpuri: soarele, luna și pământul, și că Krâlțov comparase în glumă cu această problemă raporturile dintre Nehliudov, Katiușa și Simonson. Krâlțov încuviință din cap explicația dată de Maria Pavlovna.

— Soluționarea problemei nu depinde de mine, spuse Nehliudov.

— Ai primit biletul meu? Ai să încerci să faci ceva? întrebă Maria Pavlovna.

— Neapărat, spuse Nehliudov și, observând expresia de nemulțumire de pe chipul lui Krâlțov, se îndepărtă. Se urcă în căruța sa, ușor aplecată într-o parte, și, ținându-se de amândouă marginile ei, din pricina zdruncinăturilor groaznice ale drumului nebătătorit, căută să întrecă convoiul deținuților, îmbrăcați în halate cenușii și în cojoace, cu lanțuri la picioare sau cu cătușe la mâini, legați doi câte doi, convoi care se întindea pe o lungime de o verstă.

De partea cealaltă a drumului, Nehliudov recunoscuse basmaua albastră a Katiușei, paltonul negru al Verei Efremovna, haina, căciula tricotată, precum și ciorapii albi de lână, legați cu curele ca niște sandale ai lui Simonson.

Mergea alături de femei și le vorbea ceva cu înflăcărare.

Zărindu-l pe Nehliudov, femeile îl salutară, iar Simonson își ridică solemn căciula. Cum Nehliudov nu avea să le spună nimic, trecu mai departe. Ieșind iarăși în mijlocul drumului bătătorit, surugiul o luă mai repede, dar fu mereu nevoit să ocolească convoaiele de căruțe, care se întindeau pe amândouă părțile drumului, și să o ia cu căruța lui pe partea nebătătorită.

Drumul, brăzdat de fâgașuri adânci, trecea printr-o pădure întunecoasă de brazi – de o parte și de alta pe margini creșteau zadă și mesteceni, ale căror frunze galbene ca nisipul nu căzuseră încă. Cam pe la jumătatea drumului, pădurea se sfârși și de o parte și de cealaltă se desfășurară câmpii întinse, deasupra cărora străjuiau crucile de aur și turlele unei mănăstiri. Ziua se înseninase de tot, norii se împrăștiaseră, soarele se înălța deasupra pădurii și frunzele umede, băltoacele de pe drum, cupolele și crucile bisericii străluceau în bătaia soarelui. În depărtare, mai spre dreapta, într-o păclă fumurie se zăreau munții ca niște pete albe. Troica intră într-un sat mare, de la marginea orașului. Ulița satului era ticsită de oameni, ruși și alte neamuri îmbrăcați în caftane și căciuli ciudate. Bărbați și femei, între care și unii beți, vociferau în fața dughenelor, birturilor, a cârciumilor și pe lângă care. Se simțea apropierea orașului.

Surugiul dădu bici și strânse cu hăturile lăturașul din dreapta, apoi se așeză pe capră într-o parte, ca să-i atârne hăturile în partea aceea și, vrând să facă pesemne pe grozavul, porni în goană pe ulița mare și nu-și încetini mersul decât când ajunse la râul pe care urmau să-l treacă cu podul plutitor. Podul plutitor se afla în mijlocul râului cu apă repede și venea spre mal, unde îl așteptau vreo douăzeci de care. Nu trecu mult și podul, care luptase împotriva curentului și era adus acum repede de apă, ajunse la debarcader.

Podarii, niște bărbați voinici, vânjoși, îmbrăcați în bunde și cu cizme în picioare, aruncară în tăcere și cu dibăcie odgonul și-l prinseră de stâlp; ridicară drugul și dădură drumul spre mal căruțelor de pe pod, apoi începură să primească pe pod căruțele de pe mal, ale căror cai fornăiau, speriați de apă. Apa repede a râului bătea în luntrele podului, întinzând odgonul. Când podul se umplu – căruța lui Nehliudov, cu caii deshămați, se afla spre o margine, strânsă de jur împrejur de celelalte căruțe – podarii coborâră drugul, fără să țină seama de mârâielile celor care nu mai

avuseseră loc, dezlegară odgonul și porniră în larg. Pe pod se făcu liniște și nu se auzeau decât tropăitul podarilor și copitele cailor lovind în scândurile podului.

XXI.

Nehliudov stătea la marginea podului, privind apele iuți ale râului mare. În mintea lui două imagini se perindau pe rând: capul hurducat al lui Krâlțov, mereu neîmpăcat, care se lupta cu moartea, și chipul Katiușei, mergând vioi la marginea drumului, alături de Simonson. Imaginea lui Krâlțov, pe moarte și nepregătit să moară, era tristă și grea. Cealaltă, a Katiușei, care câștigase dragostea unui om ca Simonson și care acum pășea fără șovăire pe calea dreaptă a binelui, ar fi trebuit să-l bucure pe Nehliudov, și cu toate astea îl apăsa așa de tare, încât nu putea să-și învingă amărăciunea.

Dinspre oraș veni peste apă dangătul unui clopot de aramă. Surugiul de lângă Nehliudov și toți ceilalți căruțași își descoperiră capetele și-și făcură cruce. Numai un bătrân pletos, scund, care stătea lângă balustradă și pe care Nehliudov nu-l observase până atunci, nu-și făcu semnul crucii și, ridicându-și capul, se uită ținută la Nehliudov. Bătrânul purta un caftan larg, pantaloni de postav, iar în picioare avea niște cizme siberiene, scâlciate și peticite. Îi atârna o traistă pe umeri, iar pe cap avea o căciulă înaltă și ponosită.

— De ce nu te închini, moșule? îl întrebă surugiul lui Nehliudov, punându-și căciula pe cap. Ce, ești păgân?

— La cine să mă închin? răspunse bătrânul pletos, vorbind repede și parcă amenințător.

— La Dumnezeu, la cine altul? spuse pe un ton ironic surugiul.

— Ai putea să-mi arăți unde este acel Dumnezeu?

În înfățișarea bătrânului era ceva atât de serios și de sever, încât surugiul, dându-și seama că are de-a face cu un om dârz, se simți oarecum stânjenit, dar, nevrând să se dea de gol, ca să nu se facă de răs față de ceilalți care-l ascultau cu luare-aminte, răspunse repede:

— Un' să fie? În cer.

— Ai fost tu în cer?

— Am fost, n-am fost, dar toată lumea știe că omul trebuie să se închine lui Dumnezeu.

— Pe Dumnezeu nu l-a văzut încă nimeni nicăieri. El s-a arătat pe pământ întrupat în fiul său, unul născut, care se cuprinde în ființa tatălui, spuse bătrânul cu același fel repede de a vorbi și încruntându-se supărat.

— Se vede treaba că ești păgân, dintre „găurari”. Te închini la o gaură, spuse surugiul, băgându-și biciul pe după brâu și așezând hamurile pe lăturaș.

Cineva râse.

— Da' tu de ce credință ții, moșule? întrebă un om de vârstă mijlocie, care stătea cu căruța lui spre marginea podului.

— Nu țin de nici o credință pentru că nu cred în nimeni, afară de mine însumi, răspunse bătrânul cu aceeași vorbă iute și hotărâtă.

— Cum așa, în tine însuși? întrebă Nehliudov, intrând în vorbă. Să

nu greșești.

— Asta niciodată, răspunse bătrânul, scuturând din cap.

— Atunci de ce sunt pe lume atâtea feluri de credințe? întrebă Nehliudov.

— De aceea sunt multe credințe, pentru că oamenii cred în alții și nu în ei înșiși. Și eu am crezut în alții și m-am rătăcit mai rău ca în taiga și aproape că-mi pierdusem nădejdea să mai ies la liman. Câți nu sunt – și staroveri, și cei de credință nouă, și subotnici, și hliști, și cei cu popi, și cei fără de popi, și lipoveni, și molocani, și scapeți, și fiecare religie nu se laudă decât pe ea; și uite așa s-au împrăștiat oamenii care încotro, ca niște țânci fără vedere.

Credințe-s multe, dar duhul este numai unul singur. Și în tine, și în mine, și în el. Așadar, mai bine să creadă fiecare în duhul care-i în el și așa o să fie uniți cu toții. Fiecare să creadă în sine, și toți vor fi ca unul singur.

Bătrânul vorbea tare, rotindu-și privirea în jur, vrând pesemne să-l audă cât mai mulți.

— De multă vreme propovăduiești credința asta? întrebă Nehliudov.

— Eu? De multă vreme. De douăzeci și trei de ani mă prigonesc.

— Cum așa, te prigonesc?

— Cum l-au prigonit și pe Christos. Mă poartă pe la judecată, pe la popi, pe la cărturari, pe la farisei; m-au închis și în casa de nebuni, dar n-au ce-mi face, pentru că-s slobod. „Cum te cheamă?” mă întreabă ei. Își închipuie că mi-am luat vreun nume. Eu însă n-am nici un nume. M-am lepădat de toate alea: n-am nici nume, n-am nici casă, n-am nici patrie, n-am nimic. Sunt numai eu însumi. Cum mă cheamă? Om. Câți ani am? Nu i-am numărat și nici n-am cum să-i număr, pentru că întotdeauna am fost și voi fi întotdeauna.

„Cine ți-e tată, zic ei, cine ți-e mamă?” „N-am, zic eu, nici tată, nici mamă, afară de Dumnezeu și de pământ. Dumnezeu mi-i tată, pământul mi-e mamă.” „Dar pe țar îl recunoști?” „De ce să nu-l recunosc? El e țar pentru el și eu mi-s țar pentru mine.” „Nu-i chip de vorbit cu tine, zic ei, curată pierdere de vreme.” „Nici nu v-am rugat să vorbești cu mine”, zic eu. Și uite așa mă tot chinuiesc.

— Și încotro te duci acum? întrebă Nehliudov.

— Mă duc și eu unde o da Dumnezeu. Când găsesc de lucru, lucrez, când nu, cerșesc, sfârși bătrânul, privind cum podul trage la mal, apoi se uită biruitor la cei din jur.

Podul trase la mal. Nehliudov își scoase portofelul și-i întinse niște bani bătrânului, dar acesta nu-i primi.

— Așa ceva nu iau. Pâine iau, spuse el.

— Ei, rămâi cu bine, și iartă-mă.

— N-am ce să te iert, nu m-ai jignit cu nimic, pe mine nimeni nu mă poate jigni, spuse bătrânul, luându-și traista de pe jos și săltându-și-o pe umăr. Între timp, căruța lui Nehliudov fu coborâtă pe țarm și caii înhamăți.

— Ce rost are, boierule, să stați de vorbă cu el? spuse surugiul către Nehliudov când acesta se sui în căruță, după ce dădu câte un bacșiș podarilor. E un hoinar fără căpătâi.

După ce urcară dealul, surugiul se întoarse către Nehliudov.

— La care hotel să vă duc?

— Care e cel mai bun?

— Care să fie? „Sibirskaia”. Nici la Diukov nu-i rău.

— Du-mă unde vrei.

Surugiul se așază iarăși într-o parte pe capră și porni mai repejor.

Orașul era la fel ca toate orașele din acele ținuturi: aceleași case cu foișor și cu acoperiș verde, aceeași catedrală, aceleași prăvălii, iar pe strada principală aceleași magazine și chiar aceiași sergenți. Numai atât că toate casele erau de lemn și străzile nepavate. Pe una dintre străzile cele mai forfotitoare, surugiul opri calul în fața unui hotel. Dar nu era nici o cameră liberă, așa că trebuiră să se ducă la un altul. Acolo găsiră o odaie liberă și Nehliudov, pentru întâia oară după două luni, se afla din nou în condițiile obișnuite de relativă curățenie și confort. Oricât de modestă era camera în care fusese dus Nehliudov, după drumul în căruță, după hanurile și etapele prin care trecuse, simți o mare ușurare. Mai înainte de toate, voia să scape de păduchi, de care nu se putuse descotorosi de tot după vizitarea etapelor. Își desfăcu bagajul și se duse îndată la baie, apoi, după ce se schimbă, îmbrăcându-se ca la oraș, cu cămașă scrobită, pantaloni cam boțiți din pricina zăcutului în geamantane, cu haină și palton, porni spre guvernator. Birjarul pe care i-l adusese portarul hotelului îl duse cu trăsura lui hurducată, trasă de un cal kirghiz, vânos și bine hrănit, la o clădire mare și frumoasă, în fața căreia stăteau două santinele și un sergent. În fața casei și în spatele ei se întindea o grădină, în care, printre ramurile desfrunzite ale plopilor și mestecenilor, se zărea ici-colo verdele întunecat al brazilor, pinilor și al molizilor.

Generalul era bolnav și nu primea. Nehliudov îi întinse totuși lacheului cartea sa de vizită și după un răstimp acesta se întoarse cu un răspuns favorabil:

— A poruncit să vă poftesc înăuntru.

Sala de intrare, lacheul, ordonanța, scara, salonul cu parchetul lustruit aminteau de casele din Petersburg, deși aceasta era mai impunătoare și mai puțin curată. Nehliudov fu poftit în cabinetul de lucru. Generalul, un bărbat trupeș, de tip sanguin, cu un nas ca un cartof și cu fruntea brăzdată de niște vene groase, chel și cu pungi sub ochi, îmbrăcat într-un halat tătăresc de mătase și cu o țigară în mână, ședea și bea ceai dintr-un pahar cu suport de argint.

— Bună ziua. Te rog să mă ierți că te primesc în halat, dar tot e mai bine decât să nu te primesc deloc, spuse el, acoperindu-și cu halatul gâtul gros, cu cute la ceafă. Nu prea mă simt bine și nu ies din casă. Ce vânt te aduce în împărăția noastră de peste nouă mări și nouă țări?

— Am însoțit un convoi de deținuți, în care se află o persoană care mă interesează de aproape, spuse Nehliudov, și am venit la Excelența voastră cu o rugămintă în legătură cu această persoană și cu încă un caz.

Generalul trase în piept un fum de țigară, sorbi din paharul cu ceai, apoi își stinse țigara într-o scrumieră de malahit și, privindu-l țintă pe Nehliudov cu ochii săi umflați, strălucitori și oblici, îl ascultă cu atenție. Nu-l întrerupse decât o singură dată, ca să-l întrebe dacă nu vrea să fumeze.

Generalul făcea parte dintre militarii culți, care-și închipuie că profesia

lor se poate armoniza cu vederile liberale și cu umanitarismul. Fiind însă un om inteligent din fire și bun, își dăduse foarte repede seama că aceste două lucruri nu se pot împăca între ele și, ca să nu mai vadă contradicția lăuntrică în care trăia, începuse să bea din ce în ce mai mult, obicei atât de răspândit printre militari. Și deprinderea aceasta pusese atât de tare stăpânire pe el, încât, după treizeci și cinci de ani de serviciu militar, ajunsese să fie ceea ce medicii denumesc un alcoolic. Era îmbibat tot de alcool. Era destul să bea un păhărel ca să se simtă amețit, iar a bea era pentru el o nevoie imperioasă, fără satisfacerea căreia n-ar fi putut trăi, și de aceea, în fiecare zi, spre seară, era cu totul beat, stare cu care de altfel se obișnuise atât de bine, încât nici nu se mai clătina pe picioare și nici nu vorbea aiurea. Iar dacă se întâmpla, ocupa o funcție atât de însemnată și de înaltă, încât orice prostie spusă de el era luată drept vorbă de duh. Numai dimineața, tocmai la ora când îl găsi Nehliudov, mai semăna cu un om cu scaun la cap și pricepea ceea ce i se spunea, îndreptățind cu mai mult sau mai puțin succes proverbul pe care îl repeta cu plăcere: „Beat, beat, dar cu capul pe umeri”. Forurile superioare știau că-i un bețiv, îl numiseră totuși și îl mențineau în postul de răspundere pe care-l ocupa acum pentru că era mai instruit decât alții – deși instruirea lui rămăsese la nivelul la care era când se apucase de beție – era curajos, dibaci, cu prestanță și știa, chiar și beat fiind, să se poarte cu tact.

Nehliudov îi povestește că persoana de care se interesează este o femeie condamnată pe nedrept și pentru care înaintase chiar o petiție către Maiestatea sa.

— Da, și?

— Mi s-a promis la Petersburg că hotărârea privitoare la soarta acestei femei mi se va trimite aici, chiar în luna aceasta.

Fără să-și ia ochii de la Nehliudov, generalul întinse mâna cu degetele lui scurte pe masă și sună, ascultându-l înainte în tăcere, pufăind din țigară și tușind deosebit de zgomotos.

— Deci, v-aș ruga, dacă se poate, să o opriți aici pe această femeie, până se va primi un răspuns la cererea ei.

Un fecior-ordonanță, în uniformă, intră în odaie.

— Întreabă dacă s-a sculat Anna Vasilievna, îi spuse generalul ordonanței, și mai adu ceai. Altceva? îl întreabă el pe Nehliudov.

— A doua mea rugămintă este în legătură cu un deținut politic, care merge cu același convoi.

— Așa! făcu generalul, dând semnificativ din cap.

— Acest om e foarte grav bolnav – e chiar pe moarte. E foarte probabil să fie lăsat aici la spital. Una dintre deținutele politice ar vrea să rămână cu el.

— Sunt neamuri?

— Nu, dar ea e gata să se căsătorească cu el, dacă asta înlesnește acordarea permisiunii de a rămâne bolnavul.

Generalul se uita cu ochii lui strălucitori țintă la Nehliudov și-l asculta în tăcere, fumând, vrând pesemne să-și intimideze interlocutorul cu privirea.

Când Nehliudov isprăvi ce avea de spus, el luă o carte de pe masă și, muindu-și degetul în gură, întoarse repede foile, găsi articolul referitor la căsătorie și-l citi:

— La ce e condamnată această femeie? întreabă el, ridicând ochii de pe

carte.

— La ocnă.

— În cazul ăsta, situația acestor condamnați nu poate fi întru nimic îmbunătățită prin căsătorie.

— Da, dar...

— Dă-mi voie. Dacă s-ar căsători cu ea un om liber, ea ar trebui totuși să-și ispășească pedeapsa. Aici se pune întrebarea care dintre ei are o pedeapsa mai grea: ea sau el?

— Amândoi sunt condamnați la ocnă.

— Așadar, sunt chit, spuse generalul, râzând. Amândoi au aceeași soartă. El fiind bolnav, urmă generalul, poate fi lăsat aici și sigur că o să se facă totul pentru a i se ușura situația; ea însă, chiar dacă s-ar căsători cu el, nu poate rămâne aici...

— Doamna își bea cafeaua, raportă feciorul. Generalul dădu din ca și urmă:

— De altfel, am să mă mai gândesc. Cum se numesc ei? Scrie aici. Nehliudov notă cele două nume.

— Nici asta nu se poate, răspunse generalul la rugămintea lui Nehliudov de a-l vizita pe bolnav. Sigur că nu te bănuiesc, dar vorba e că te interesezi de el și de alții și ai și bani, iar la noi aici orice se poate cumpăra. Ni se tot spune că mita trebuie eradicată, dar cum aș putea s-o fac când toți sunt venali? Și cu cât sunt mai mici în grad, cu atât iau mai mult. Cum să supraveghez oamenii la o depărtare de cinci mii de verste? Fiecare dintre ei este un mic țar acolo la el, așa cum sunt și eu aici, adăugă generalul, râzând. Sunt sigur că până acum i-ai putut vedea pe deținuții politici – ai dat bani și ai fost lăsat să intri la ei – spuse el și zâmbi, nu-i așa?

— Da, e adevărat.

— Înțeleg că ai fost nevoit să te porți așa. Vrei să vezi un deținut politic, ți-e milă de el, iar directorul sau soldatul din escortă ia banul pentru că are o leafă de patruzeci de copeici și are și familie, așa că nu se poate să nu ia. Și eu, în locul dumitale și în locul lor, aș fi făcut la fel. Fiind însă în locul meu,

nu-mi pot îngădui să mă abat de la litera legii, tocmai pentru că sunt om și mă pot lăsa înduplecat. Nu sunt decât un executor, căruia i s-a încredințat o însărcinare, în anumite condiții, și sunt dator să nu înșel încrederea ce mi s-a acordat. Așadar, am încheiat această chestiune. Acum povestește-mi și mie, ce se mai înlămplă pe la voi prin capitală?

Generalul începu să pună întrebări și să povestească la rândul lui, vrând să afle noutăți și totodată să-i arate lui Nehliudov importanța și omenia sa.

XXIII

— Dar unde ai tras? La Diuk? Aa, și acolo e destul de prost. Vino la noi la masă, spuse generalul, luându-și rămas-bun de la Nehliudov, la ora cinci. Vorbești englezește?

— Da, vorbesc.

— Foarte bine. A venit la noi în oraș un călător englez. Studiază locurile de deportare și temnițele din Siberia. O să ia și el masa la noi. Vino și dumneata. Mâncăm la ora cinci și soția mea ține foarte mult la punctualitate. Tot atunci am să-ți dau și răspunsul în privința femeii

aceleia și a bolnavului. Poate se va putea să rămână cineva cu el.

Nehliudov își luă rămas-bun de la general și, simțindu-se deosebit de înviorat și plin de energie, se duse la poștă.

Oficiul poștal se afla într-o odaie joasă, boltită; în dosul ghișeelor ședeau funcționarii și serveau publicul foarte numeros. Un funcționar, cu capul plecat pe un umăr, ștampila cu repeziciune plicurile care i se întindeau. Nehliudov nu fu lăsat să aștepte prea mult – după ce își spusese numele, i se dădu numaidecât corespondența care-l aștepta. Erau bani, câteva scrisori și cărți, și ultimul număr din „Otecestvennie zapiski”⁹⁰. Luându-și scrisorile, Nehliudov se îndreptă spre o bancă de lemn, pe care ședea un soldat cu o cărțuție în mână, așteptând ceva, și se așeză alături de el, cercetându-și corespondența. Printre scrisori era și una recomandată, un plic mare, cu un sigiliu de ceară de un roșu-aprins. Desfăcu plicul și, văzând o scrisoare de la Selenin, însoțită de o hârtie oficială, simți cum îi năvălește sângele în obraz și i se strânge inima. Era răspunsul la cererea de grațiere a Katiușei. Ce fel de răspuns? Poate o respingere? Nehliudov parcurse repede cu privirea scrisul mărunț, încâlcit și energic și răsuflă ușurat. Răspunsul era favorabil.

„Dragă prietene! scria Selenin. Ultimă convorbire dintre noi m-a impresionat adânc. Ai avut dreptate în privința Maslovei. Am cercetat cu atenție dosarul și am constatat că i s-a făcut o nedreptate revoltătoare. Această nedreptate nu mai putea fi îndreptată însă decât de comisia de grațieri, unde ai depus cererea. Am izbutit să ajut la soluționarea cazului și acum îți trimit copia grațierii pe adresa pe care mi-a dat-o Ekaterina Ivanovna. Originalul s-a trimis acolo unde a fost deținută Maslova în timpul procesului și cu siguranță că va fi îndată expediat la direcția generală din Siberia. Mă grăbesc să-ți comunic această veste îmbucurătoare. Îți strâng mâna prietenește. Al tău, Selenin.”

Cuprinsul hârtiei era următorul: „Cancelaria Maiestății sale pentru primirea cererilor adresate suveranului. Dosarul cutare, biroul cutare, data cutare din anul cutare. Din ordinul directorului general al Cancelariei Maiestății sale pentru primirea cererilor adresate suveranului, se comunică prin prezenta târgoveței Ekaterina Maslova că Maiestatea sa, în urma unui raport primit, ținând seama de cererea Maslovei, a binevoit să dea augustul ordin pentru comutarea condamnării la muncă silnică în deportare în locuri mai puțin îndepărtate din Siberia”.

Era o veste îmbucurătoare și de mare însemnătate – îndeplinea pe deplin tot ce Nehliudov își putea dori atât pentru Katiușa, cât și pentru el însuși. E adevărat că schimbarea aceasta aducea noi complicații în legăturile dintre Nehliudov și ea. Cât timp ea era ocnașă, căsătoria pe care i-o propunea el rămânea fictivă și singurul ei scop era să-i ușureze situația. Acum însă, nimic nu mai împiedica conviețuirea lor împreună, lucru pentru care Nehliudov nu se simțea pregătit. Afară de aceasta, mai erau și relațiile ei cu Simonson. Ce însemnau oare cuvintele ei din ajun? Și dacă ea ar primi să se mărite cu Simonson, ar fi spre binele ei sau nu? Neputând răspunde la aceste întrebări, și le alungă din minte. „Toate se vor lămuri mai târziu, își spuse el, acum însă trebuie s-o văd cât mai repede, să-i comunic vestea cea bună și să-i grăbesc eliberarea.” Își închipuia că această copie pe care o avea la el era suficientă. Cum ieși din oficiul poștal, îi porunci birjarului să-l ducă

la închisoare.

Cu toate că generalul nu-i dăduse autorizația să viziteze închisoarea în acea dimineață, Nehliudov, știind din experiența că deseori obții foarte ușor de la cei mici ceea ce nu poți obține de la șefii mari, se hotărî să încerce să pătrundă acum la închisoare, ca să-i comunice Katiușei vestea cea bună, poate chiar s-o elibereze, și totodată să se intereseze de sănătatea lui Krâlțov și să le transmită, lui și Mariei Pavlovna, ceea ce îi spusese generalul.

Directorul închisorii era un om foarte înalt și trupeș, impunător, cu mustăți și favoriți, care-i acopereau colțurile gurii. El îl primi cu severitate pe Nehliudov și-i spuse fără ocol că nu poate îngădui o întrevvedere fără aprobarea șefului. La observația lui Nehliudov că până și în capitală fusese lăsat să intre la deținuți, directorul îi răspunse:

— Se prea poate, eu însă nu permit așa ceva.

Și tonul său voia să spună: „Voi, domnii din capitală, vă închipuiți că ne puteți speria cu aerele voastre; dar noi,ăștia din Siberia răsăriteană, cunoaștem bine regulile și la nevoie vă putem învăța și pe dumneavoastră”.

Nici copia actului de la Cancelaria Maiestății sale nu produse nici o impresie asupra directorului. El refuză categoric să-l lase pe Nehliudov în închisoare. La propunerea naivă a lui Nehliudov ca Maslova să fie eliberată pe baza acestei copii, directorul zâmbi cu dispreț și declară că nu poate elibera pe nimeni dacă nu are dispoziții de la șeful lui direct. Tot ce-i putea făgădui era să-i comunice Maslovei grațierea ei și să nu o rețină nici un ceas mai mult după ce va primi ordinul șefului.

Refuză de asemenea să-i dea vreo informație cu privire la sănătatea lui Krâlțov, spunând că n-are dreptul nici măcar să-i comunice dacă are vreun deținut cu acest nume. Așa că Nehliudov, fără fi obținut nimic, se urcă în trăsură și se duse la hotel.

Severitatea directorului se datora mai ales faptului că în închisoarea în care erau întemnițați de două ori mai mulți deținuți decât putea cuprinde localul în mod normal, bântuia tifosul. Birjarul care-l ducea pe Nehliudov îi povesti pe drum că „în închisoare mor oamenii pe capete. Nu știu ce molimă a dat peste ei. Îngroapă câte douăzeci pe zi”.

XXIV.

Cu tot insuccesul de la închisoare, Nehliudov, în aceeași stare energică și febrilă, se duse la cancelaria guvernatorului, să vadă dacă nu s-a primit acolo vreo hotărâre cu privire la grațierea Maslovei. Nu venise nici o hotărâre, așa încât Nehliudov se întoarse la hotel și le scrisese numaidecât acest lucru lui Selenin și avocatului. După ce-și isprăvi corespondența, se uită la ceas și văzu că era vremea să se ducă la masă la general.

Pe drum îl urmări iarăși gândul cum va primi Katiușa grațierea ei. Unde i se va stabili domiciliul? Cum o să trăiască împreună? Ce o să facă Simonson? Ce simte ea pentru el? Își aduse aminte de schimbarea petrecută în ea, își aduse aminte de asemenea de trecutul ei.

„Trecutul trebuie uitat, trebuie șters”, gândi el și încercă iarăși să alunge asemenea gânduri. „O să vedem atunci”, își spuse el și încercă să se gândească la cele ce urma să-i spună generalului.

Masa generalului, servită cu tot luxul obișnuit oamenilor bogați și funcționarilor superiori, îi făcu o deosebită plăcere lui Nehliudov, învățat și

el cu același fel de viață, după atâta amar de vreme de când era lipsit nu numai de lux, dar chiar și de cel mai elementar confort.

Stăpâna casei, fostă domnișoară de onoare la curtea țarului Nicolae și o „grande dame” de modă veche din Petersburg, vorbea perfect franțuzește și mai puțin bine rusește. Se ținea neobișnuit de dreaptă și, când făcea vreun gest cu mâna, nu-și dezlipea coatele de talie. Soțului ei îi acorda o considerație temperată și oarecum melancolică, iar față de oaspeți, se arăta deosebit de amabilă, cu mici nuanțe după importanța pe care o aveau. Pe Nehliudov îl primi ca pe unul din cercul ei, măgulindu-l cu foarte multă subtilitate, aproape pe nesimțite, făcându-l să-și amintească din nou de toate calitățile sale și să se simtă satisfăcut. Îi dădu a înțelege că este la curent cu motivul lui – deși original, dar foarte cinstit – care l-a adus în Siberia, și că îl socotește un om excepțional. Această măgulire delicată și atmosfera de eleganță și lux din casa generalului îl făcură pe Nehliudov să se lase furat cu totul de plăcerea de a se afla într-o ambianță comodă, de a mânca bucate alese, în societatea unor oameni bine crescuți, din cercul lui obișnuit, printre care se simțea în largul lui, ca și cum tot ce trăise în ultimele luni n-ar fi fost decât un vis din care se trezea acum.

La masă, afară de cei ai casei – fiica generalului, bărbatul ei și aghiotantul – mai erau englezul, un negustor, proprietar de mine de aur, și guvernatorul unui oraș îndepărtat din Siberia. Toate aceste persoane îi părură foarte plăcute lui Nehliudov.

Englezul era un bărbat sănătos, rumen la față, care vorbea foarte prost franțuzește, dar foarte frumos, și chiar cu elocință, englezește, și care văzuse multe în viața lui și povestea lucruri foarte interesante despre America, India, Japonia și Siberia.

Tânărul negustor, proprietar de mine de aur, era fiu de țăran, purta un frac croit la Londra și butoni cu briliante la cămașă; avea o bibliotecă mare, dona foarte mulți bani pentru operele de binefacere și avea păreri liberale, europene. Nehliudov îl găsea foarte plăcut și interesant, un tip nou și reușit, produsul altoiului de cultură europeană pe o mlădiță sălbatică, vâjnoasă, țărănească.

Guvernatorul orașului îndepărtat din Siberia era chiar acel director de departament despre care se vorbea atât de mult la Petersburg. Era un om gras, cu părul rar și ondulat, cu ochi blânzi albaștri, lat în șolduri, cu mâini albe, foarte îngrijite, încărcate de inele și cu un zâmbet ce-i lumina obrazul. Acest guvernator era foarte prețuit de stăpânul casei pentru că, printre toți ceilalți șperțari, era singurul om care nu lua mită. Stăpâna casei, mare amatoare de muzică, ea însăși o pianistă foarte bună, îl prețuia pentru că era un bun muzicant și cânta cu ea la patru mâini. Nehliudov era într-o dispoziție atât de binevoitoare față de toată lumea, încât până și omul acesta nu-i păru neplăcut.

Aghiotantul, vesel, energic, cu bărbia rasă, vineție, gata să-și ofere serviciile tuturor, îi fu și el simpatic.

Cel mai mult îi plăcea însă lui Nehliudov tânăra pereche – fiica generalului și bărbatul ei. Tânăra femeie nu era frumoasă, dar avea ceva gingaș și naiv și părea absorbită cu totul de cei doi copii ai săi. Bărbatul ei, cu care se măritase din dragoste, după o lungă împotrivire a părinților săi, era un liberal, doctorand al Universității din Moscova, un tânăr modest și inteligent, care lucra la statistică și se ocupa mai ales de cei de alt neam din

Rusia, pe care îi studia, îi prețuia și căuta să-i scape de la pieire.

Toată lumea era nu numai binevoitoare și prietenoasă față de Nehliudov, dar erau cu toții vădit bucuroși să aibă printre ei un om nou și interesant. Generalul veni la masă în uniformă militară, cu crucea albă la gât, îi dădu bună ziua lui Nehliudov ca unei vechi cunoștințe și numaidecât îi pofti pe musafiri la gustare și la un păhărel de votcă. La întrebarea generalului ce a mai făcut după plecarea de la el, Nehliudov îi povesti că a fost la poștă și a aflat de grațierea persoanei despre care îi vorbise dimineață și îi ceru iarăși autorizația de a o vizita la închisoare. Generalul, nemulțumit pesemne că i se vorbește la masă despre chestiuni de serviciu, se încruntă și nu-i răspunse nimic.

— Un păhărel de votcă? îl întrebă el în franțuzește pe englez, care tocmai se apropiase de ei. Englezul își bău votca și povesti că vizitase în ziua aceea catedrala și uzina, dar că ar mai vrea să vadă și închisoarea cea mare de tranzit.

— Uite, s-a potrivit foarte bine, spuse generalul, întorcându-se către Nehliudov. Puteți merge împreună. Să le dai o autorizație, îi spuse aghiotantului.

— Când ați vrea să mergeți? îl întrebă Nehliudov pe englez.

— Eu prefer să vizitez închisorile seara, răspunse englezul. Toți deținuții sunt la locurile lor, nu sunt pregătiți pentru vizită, așa că poți vedea toate celea în adevărata lor lumină.

— Aa, vrea s-o vadă în toată splendoarea ei? S-o vadă, îl privește. Eu am tot raportat, dar nimeni nu m-a luat în seamă. Lasă mai bine să le afle din presa străină, spuse generalul, apropiindu-se de masă, unde stăpâna casei le arată musafirilor locurile lor.

Nehliudov fu așezat între amfitrioană și englez. În fața lui ședea fiica generalului și fostul director de departament.

În timpul mesei se vorbi când despre India, despre care povestea englezul, când despre expediția din Tonkin⁹¹, pe care generalul o condamna cu asprime, când despre venalitatea și corupția care domnesc în Siberia.

Toate acestea îl interesau însă prea puțin pe Nehliudov.

Dar, când terminară de mâncat și trecură în salon, la cafea, se porni o discuție foarte interesantă între stăpâna casei și englez despre Gladstone⁹², la care luă parte și Nehliudov și în care îi păru că a spus multe lucruri inteligente care nu trecuseră neobservate de ceilalți interlocutori. Nehliudov, după masa copioasă, cu vin bun, așezat într-un fotoliu moale, în fața cafelei, printre oameni prietenoși și binecrescuți, se simțea din ce în ce mai bine dispus. Iar când, la rugămintea englezului, stăpâna casei se așază la pian împreună cu fostul director de departament și începură să cânte Simfonia a cincea de Beethoven, pe care o știau foarte bine, Nehliudov încercă de mult uitatul sentiment al deplinei mulțumiri de sine, ca și cum abia atunci ar fi aflat despre el însuși ce om de treabă este.

Pianul era excelent și interpretarea fu de asemenea la înălțime. Cel puțin așa îi păru lui Nehliudov, care cunoștea și iubea această simfonie. Ascultând admirabilul andante, simți o ușoară gâdilare în nas și fu cât pe ce să-i dea lacrimile, într-atât se înduioșase gândindu-se la el și la toate virtuțile sale.

După ce-i mulțumi stăpânei casei pentru clipele deosebit de plăcute

petrecute în casa ei, ceea ce de mult nu i se mai întâmplase, Nehliudov se pregătea să-și ia rămas-bun și să plece, când fiica generalului se apropie hotărâtă de el și, roșind, îi spuse:

— M-ați întrebat de copii. Vreți să-i vedeți?

— Își închipuie că toată lumea dorește să-i vadă copiii, spuse soția generalului, zâmbind la înduioșătoarea lipsă de tact a fiicei sale. Nu cred să-l intereseze pe prinț.

— Dimpotrivă, mă interesează foarte, foarte mult, răspunse Nehliudov, mișcat de acest exces de dragoste maternă. Vă rog să mi-i arătați.

— Îl duce pe prinț să-i vadă copiii, strigă râzând generalul de la masa de joc, la care se așezase cu ginerele, cu proprietarul de mine de aur și cu aghiotantul. Du-te, îndeplinește-ți corvoada, n-ai ce-i face.

Tânăra femeie, emoționată la gândul de cum îi va judeca el copiii, mergea înaintea lui Nehliudov cu pași repezi. În a treia odaie, înaltă, cu tapet alb, luminată de o lampă nu prea mare, cu un abajur întunecat, se vedeau două pătuțuri alăturate și lângă ele o dădacă într-o pelerină albă, o siberiană cu fața blândă și cu umerii obrajilor ieșiți în afară. Dădaca se ridică în picioare și-i salută. Mama se aplecă deasupra primului pătuț în care dormea liniștită, cu gurița întredeschisă, o fetiță de doi ani, cu părul lung inelat, răsfirat pe pernă.

— Asta-i Katia, spuse mama, potrivit plăpumioara împletită, cu dungi albastre, de sub care se zărea un picioruș mic, alb. Cum vi se pare? Nu are decât doi ani.

— E adorabilă!

— Iar asta-i Vasiuk, cum l-a poreclit bunicu-său. E cu totul alt gen. Un adevărat siberian, nu-i așa?

— Strașnic băiat, spuse Nehliudov, uitându-se la grăsunul care dormea pe burtă.

— Adevărat? întrebă mama, zâmbind fericită. Nehliudov își aminti de lanțuri, de capete rase, de bătaii și de desfrâu, de Krâlțov pe moarte, de Katiușa cu tot trecutul ei și în clipa aceea, cu invidie, își dori și lui o viață fericită ca aceasta, atât de curată și frumoasă.

După ce-i mai laudă de câteva ori copiii, încântând-o pe mamă, care sorbea cu lăcomie aceste laude, o urmă în salon, unde englezul îl aștepta ca să meargă împreună la închisoare, după cum se înțeleseseră. Luându-și rămas-bun de la gazde, de la cele în vârstă și de la cele tinere, Nehliudov ieși cu englezul pe treptele casei generalului.

Vremea se schimbase. Ninge cu fulgi mari și deși – zăpada acoperise drumul, casa, copacii grădinii, treptele de la intrare, poclitul trăsurii și spinările cailor. Englezul își avea trăsura lui și Nehliudov îi porunci vizitiului acestuia să meargă la închisoare, apoi se așeza singur în birjă și, cu simțământul apăsător că îndeplinește o datorie neplăcută, urmă trăsura englezului, înaintând cu greu prin zăpada moale.

XXV.

Clădirea mohorâtă a închisorii, cu santinelă și cu felinar la poartă, părea în ciuda stratului alb de zăpadă care acoperea acum totul – și treptele, și acoperișul, și zidurile, cu ferestrele de la fațadă luminate – și mai mohorâtă decât dimineața.

Impunătorul director ieși la poartă, citi la lumina felinarului autorizația eliberată lui Nehliudov și englezului, ridică, nedumerit, din umerii săi lați, dar, dând ascultare ordinului șefului, pofti oaspeții să-l urmeze. Îi conduse întâi în curte, apoi la dreapta până la o ușă și o scară care duceau la cancelarie.

Acolo îi rugă să ia loc și îi întrebă cu ce le poate fi de folos; aflând despre dorința lui Nehliudov de a o vedea pe Maslova, trimise un gardian după ea și se pregăti să răspundă la întrebările pe care englezul se grăbea să i le pună, prin intermediul lui Nehliudov.

— Pentru câți oameni e prevăzută închisoarea? întrebă englezul. Câți deținuți aveți? Câți bărbați, câte femei, câți copii? Câți ocnași, câți deportați și câți veniți de bunăvoie? Câți bolnavi?

Nehliudov traducea cuvintele englezului și ale directorului fără să le pătrundă înțelesul, tulburat, spre marea lui mirare, de întâlnirea care-l aștepta. Când, în timpul unei fraze pe care o traducea englezului, auzi niște pași ce se apropiau și ușa se deschise, așa cum se mai întâmplase de atâtea ori, și gardianul intră în odaie urmat de Katiușa, în bluza ei de pușcăriașă, legată cu basma la cap, Nehliudov fu cuprins de un sentiment apăsător.

„Vreau să trăiesc, vreau să am și eu o familie, copii, vreau o viață de om”, îi fulgeră prin minte în clipa când o văzu intrând în odaie cu pași repezi și cu ochii lăsați în pământ. Nehliudov se ridică în picioare, făcând câțiva pași în întâmpinarea ei. Fața Katiușei i se păru aspră și neplăcută, ca în zilele când îi făcea imputări. Se înroșea și pâlea succesiv, degetele ei răsuceau întruna marginile bluzei și ba se uita la el, ba își lăsa privirea în pământ.

— Știi că ți s-a aprobat grațierea? spuse Nehliudov.

— Da, mi-a spus gardianul.

— Așa că, îndată ce se va primi hârtia oficială, vei fi liberă și te vei putea stabili unde vrei. O să ne gândim noi la asta...

Ea îl întrerupse grăbită.

— Ce să ne mai gândim? Unde se va duce Vladimir Ivanovici, acolo mă voi duce și eu.

Cu toată tulburarea ei, spuse aceste vorbe repede și răspicat, ca pe o lecție învățată dinainte, cu ochii ridicați spre Nehliudov.

— Așa! făcu Nehliudov.

— Ce să fac, Dmitri Ivanovici, dacă vrea să trăiesc cu el, ea se opri, speriată, și se corectă, să fiu lângă el. Ce mi-aș putea dori mai bun? Trebuie să socotesc asta o fericire. La ce alt' aș putea năzui...?

„Una din două: ori s-a îndrăgostit de Simonson și nu are nevoie de sacrificiul pe care îmi închipuiam că-l fac pentru ea, ori mă iubește încă și pentru binele meu renunță la mine și se căsătorește cu Simonson, tăindu-și pentru totdeauna orice cale de întoarcere”, gândi Nehliudov și i se făcu rușine. Simți că roșește.

— Dacă îl iubești... spuse el.

— Dacă-l iubesc sau nu-l iubesc, n-are a face. Eu am renunțat de mult la asta, și apoi, Vladimir Ivanovici este un om atât de deosebit...

— Da, desigur, începu Nehliudov. E un om minunat și cred... Ea îl întrerupse iarăși, temându-se parcă să nu-l audă spunând ceva de prisos sau să nu poată spune ea tot ce avea de spus.

— Să mă ierți, Dmitri Ivanovici, dacă nu fac ce ai dorit dumneata, spuse ea, uitându-se în ochii lui cu acea privire a ei, puțin sașie și plină de taină. Se vede că așa a fost să fie. Și dumneata ai dreptul la viață.

Ea îi spunea ceea ce-și spusese și el mai adineauri, acum însă Nehliudov gândea și simțea cu totul altceva. Nu numai că-i era rușine, dar îi părea rău de tot ceea ce pierdea o dată cu ea.

— Nu m-am așteptat la asta, spuse el.

— De ce să trăiești aici și să te chinuiești? Te-ai chinuit destul, spuse ea și zâmbi ciudat.

— Nu m-am chinuit deloc, m-am simțit chiar foarte bine și aș vrea să-ți fiu și mai departe de folos, dacă s-ar putea.

— Noi – și spunând „noi”, se uită la Nehliudov, nu avem nevoie de nimic. Și așa ai făcut prea mult pentru mine. Dacă n-ai fi fost dumneata... Vru să mai spună ceva, dar glasul i se frânse.

— Nu dumneata trebuie să-mi mulțumești.

— Să lăsăm socotelile astea. Socotelile noastre o să le facă Dumnezeu, spuse ea și ochii ei negri străluciră de lacrimi.

— Cât de bună ești! spuse el.

— Eu, bună? întrebă ea printre lacrimi și un zâmbet sfâșietor îi lumină fața.

— Are you ready⁹³? întrebă în clipa aceea englezul.

— Directly⁹⁴, răspunse Nehliudov și o întrebă pe Katiușa de Krâlțov. Ea își reveni din emoția de mai înainte și-i povesti liniștit tot ceea ce știa: drumul îl slăbise de tot pe Krâlțov și fusese dus numaidecât la spital. Maria Pavlovna, foarte neliniștită, se rugase să fie lăsată să-l îngrijească la spital, dar fără succes.

— Atunci să plec? întrebă ea, băgând de seamă că englezul îl așteaptă pe Nehliudov.

— Nu-mi iau rămas-bun, pentru că o să ne mai vedem, spuse Nehliudov.

— Iartă-mă, mai spuse ea abia auzit. Ochii lor se întâlniră și din privirea ei ciudată, puțin sașie, și din zâmbetul sfâșietor, cu care spusese „iartă-mă” în loc de „rămâi cu bine”, Nehliudov înțelesese că din cele două presupuneri ale sale cu privire la hotărârea ei, a doua era cea adevărată: ea îl iubea și credea că, legându-l de ea, îi strică viața, pe când dacă pleca alături de Simonson, îl elibera; și acum era fericită că a făcut ceea ce și-a pus în gând și totodată suferea că trebuie să se despartă de el.

Ea îi strânse mâna, se întoarse repede și ieși.

Nehliudov își îndreptă privirea spre englez, gata să-l urmeze, dar acesta tocmai își nota ceva în carnet. Nevrând să-l întrerupă, Nehliudov se așeză pe o bancă de lemn de lângă zid și simți deodată o grozavă oboseală. Era obosit nu din pricina nopții nedormite, nici a călătoriei și nici a emoțiilor prin care trecuse în ultimul timp, ci se simți obosit de viață. Se rezemă de speteaza băncii, închise ochii și căzu pentru o clipă într-un somn adânc ca moartea.

— Doriți să vizitați acum celulele? întrebă directorul.

Nehliudov se trezi, mirat că se găsește acolo. Englezul terminase de notat în carnețel și voia acum să viziteze celulele. Nehliudov, obosit și

nepăsător la toate, îl urmă.

XXVI.

Directorul, englezul și cu Nehliudov, urmați de gardieni, trecură printr-o sală, prin coridorul cu duhoare grea până la greață, unde, spre marea lor mirare, văzură doi deținuți urinând de-a dreptul pe podea, și intrară apoi în prima cameră. Deținuții se și culcaseră pe priciul de scânduri din mijlocul odăii. Erau vreo șaptezeci de oameni, întinși unul lângă altul. La intrarea vizitatorilor săriră cu toții în picioare, zăngănind din lanțuri, și se așezară lângă paturi, cu capetele lor proaspăt rase pe jumătate strălucind în semiîntuneric. Numai doi rămaseră culcați: un tânăr cu fața aprinsă de friguri și un bătrân care gemea întruna.

Englezul se interesă dacă deținutul cel tânăr e bolnav de multă vreme. Directorul îi răspunse că numai din dimineața aceea, cât despre bătrân, el suferea de mult de stomac, dar n-aveau unde să-l ducă, infirmeria fiind plină până la refuz. Englezul clătină din cap, nemulțumit, și-și exprimă dorința de a spune câteva cuvinte acestor oameni, rugându-l pe Nehliudov să le traducă. Se lămură că englezul venise în Rusia pe de o parte pentru a cunoaște locurile de deportare și de detenție din Siberia, iar pe de alta, ca să propovăduiască mântuirea prin credință și prin ispășire.

— Spune-le că lui Christos i-a fost milă de ei și i-a iubit, spuse el, și a murit pentru ei. Dacă vor crede, se vor mântui. Cât timp vorbi englezul, deținuții rămaseră lângă paturi în tăcere, în poziție de drepti. Spune-le că în această carte sunt scrise toate acestea. Știe cineva carte dintre ei?

Mai mult de douăzeci de inși știau carte. Englezul scoase dintr-un rucsac pe care-l avea la el câteva volume legate din Noul Testament.

Nenumărate mâini vânjoase, cu unghii tari și negre, se întinseră din mânecile cămășilor de pânză aspră spre el. Lăsă în camera aceasta două Evanghelii și trecu în cealaltă.

În camera următoare găsiră același lucru. Domneau aceeași zăpușeală și duhoare grea. Tot așa atârna între ferestre o icoană, iar în stânga ușii se afla hârdăul și tot așa stăteau culcați deținuții unul lângă altul, tot așa săriră în picioare și se așezară în poziție de drepti, iar trei dintre ei rămaseră culcați, doi se ridicară în capul oaselor, iar unul zăcea, fără să se uite măcar la cei intrați. Erau bolnavi. Englezul spuse același lucru și aici și le lăsă două Evanghelii.

În a treia cameră era forfotă și zgomot. Directorul bătău în ușă și strigă: „Liniște!”. Când se dădu ușa în laturi, deținuții se ridicară în picioare lângă pat, afară de câțiva bolnavi. Doi bărbați, cu fețele schimonosite de ură, se luaseră la bătaie, își încheștaseră mâinile, unul în părul, iar altul în barba celuilalt, și nu-și dădură drumul decât când se repezi un gardian la ei. Unul avea nasul zdrobit până la sânge și își tot ștergea, cu o mânecă a caftanului, mucii, saliva și sângele. Celălalt își aduna firele de păr smulse din barbă.

— Șeful camerei! strigă cu severitate directorul. Un bărbat chipeș și puternic ieși dintre ceilalți.

— Nu-i chip să-i desparți, înălțimea voastră, spuse acesta, zâmbind vesel din ochi.

— Lasă că-i despart eu, spuse directorul, încruntându-se.

— What did they fight for⁹⁵? întrebă englezul. Nehliudov îl întrebă pe șeful camerei care este pricina bătăii.

— Pentru furtișag, a șterpelit ceva, răspunse acesta tot zâmbind. Ăsta l-a împins, ălălalt i-a răspuns, și gata bătăia.

Nehliudov îi traduse englezului răspunsul.

— Aș dori să le spun câteva cuvinte, spuse englezul către director.

Nehliudov traduse. Directorul îi răspunse: „Se poate” și atunci englezul își scoase din sac Evanghelia.

— Te rog, tradu următoarele: voi v-ați certat și v-ați bătut, iar Christos care a murit pentru noi ne-a învățat să rezolvăm altfel neînțelegerile dintre noi. Întreabă-i dacă știu cum trebuie, după învățătura lui Christos, să-i răspundem unui om care ne-a jignit.

Nehliudov traduse cele spuse de englez.

— Să ne plângem șefilor și să descurce ei lucrurile? spuse unul cu glas întrebător, uitându-se pieziș la impunătorul director.

— Să-i dai una la cap și se învață el minte să nu te mai jignească a două oară, sări un altul.

Se auziră câteva râsete aprobative. Nehliudov îi traduse englezului răspunsurile deținuților.

— Spune-le că, după învățătura lui Christos, trebuie să se poarte exact invers: dacă ai primit o palmă în obraz, să-l întorci și pe celălalt, spuse englezul cu un gest de parcă era gata să-și întindă el obrazul.

Nehliudov traduse.

— Să facă el așa, se auzi un glas.

— Iar când ți-atinge una și pe celălalt, care obraz îl mai întinzi? întrebă unul dintre bolnavi.

— Așa te face chiseliță.

— Ia să încerce pe pielea lui, spuse cineva mai din spate și râse vesel.

Un hohot de râs răsună în odaie: până și deținutul cu nasul zdrobit râdea cu sângele șiroindu-i mai departe. Râdeau și cei bolnavi.

Englezul nu se tulbură deloc și-l rugă pe Nehliudov să le transmită că ceea ce pare cu neputință devine posibil și ușor de făcut pentru cei cu credință în suflet.

— Întreabă-i, te rog, dacă le place să bea.

— Cum să nu! se auzi un glas, urmat îndată de chicoteli și de râsete.

În această cameră erau patru bolnavi. La întrebarea englezului de ce bolnavii nu sunt puși cu toții într-o încăpere separată, directorul răspunse că ei înșiși nu voiau, că de altminteri acești bolnavi nu erau molipsitori și că îi supraveghea și îi îngrijea felcerul.

— De două săptămâni nu l-am mai văzut la față, spuse cineva.

Directorul nu răspunse nimic și-i conduse pe cei doi vizitatori în camera următoare. Iarăși deschiseră ușa, iarăși săriră în picioare toți deținuții și iarăși englezul împărți Evangheliile. Același lucru se petrecu în a cincea și în a șasea cameră, și tot așa la dreapta și la stânga coridorului, pe amândouă părțile.

De la ocnași trecură la deportați, de la deportați la cei politici și la cei care-i urmau de bunăvoie pe deținuți. Peste tot văzură același lucru: aceiași oameni înghețați, flămânzi, trândavi, bolnavi, umiliți, închiși ca niște fiare sălbatice.

Englezul, care împărțise cantitatea cuvenită de Evanghelii, se liniștise, nu mai împărțea nimic și încetase chiar să le mai țină cuvântări deținuților. Pesemne că priveleştea apăsătoare și mai ales aerul puturos și greu îi domoliseră energia; mergea acum prin camere, spunând doar din când în când, „All right”, la explicațiile directorului cu privire la deținuții din fiecare încăpere. Nehliudov îi urma ca prin vis, neavând puterea să-i părăsească, copleșit de aceeași oboseală și deznădejde.

XXVII.

Într-una dintre camerele deportaților Nehliudov îl zări, spre mirarea lui, pe bătrânul cel ciudat pe care-l întâlnise în aceeași dimineață pe podul plutitor. Bătrânul, pletos și zbârcit, îmbrăcat cu o cămașă murdară, cenușie, ruptă la umăr și cu niște pantaloni tot cenușii, desculț, ședea pe jos lângă pat și se uita aspru și întrebător totodată la cei care intraseră. Trupul lui îmbătrânit, așa cum se zărea prin găurile cămășii murdare, era slab și jalnic, fața însă era acum mai severă și mai concentrată decât pe podul plutitor. Și aici deținuții săriră în picioare și luară poziție de drepti la intrarea directorului. Bătrânul însă nu se urni din loc. Îi străluceau ochii și sprâncenele îi erau mânios încruntate.

— În picioare! strigă directorul către el.

Bătrânul nu se mișcă din loc și zâmbi numai cu dispreț.

— Slugile tale să se ridice în fața ta, eu însă nu ți-s slugă. Tu porți pecetea... spuse bătrânul, arătând spre fruntea directorului.

— Cu-u-u-m? întrebă amenințător directorul, apropiindu-se de el.

— Îl cunosc pe omul acesta, se grăbi să spună Nehliudov. Pentru ce a fost arestat?

— Ni l-a trimis poliția pentru că nu are acte. I-am tot rugat să nu ne mai trimită de ăștia, dar degeaba, spuse directorul, uitându-se pieziș și supărat la bătrân.

— Se vede că și tu ești din oastea lui Antichrist? îi spuse bătrânul lui Nehliudov.

— Nu, eu sunt vizitator, răspunse Nehliudov.

— Atunci ai venit să vezi cum îi chinuie Antichrist pe oameni? Uită-te, uită-te. O oaste întreagă de oameni i-a închis într-o colivie. Oamenii trebuie să muncească cu sudoarea frunții, să-și mănânce pâinea, iar el i-a încuiat aici și îi hrănește ca pe niște porci, ținându-i fără muncă, ca să se sălbăticească.

— Ce spune? întrebă englezul.

Nehliudov îi răspunse că bătrânul îl dojenește pe director că ține oamenii închiși.

— Întreabă-l cum ar trebui, după părerea lui, să te porți cu cei care nu respectă legea? întrebă englezul.

Nehliudov traduse.

— Legea! repetă el cu dispreț. Întâi i-a jefuit pe toți, a luat pământul, a strâns toată bogăția în mâna lui, s-a așezat pe avutul oamenilor, i-a bătut

pe toți cei care i s-au împotrivit, apoi a scris legea care spune să nu jefuiești și să nu omori. Să fi scris întâi legea.

Nehliudov traduse. Englezul zâmbi.

— Totuși, întreabă-l cum trebuie să ne purtăm cu hoții și cu ucigașii.

Nehliudov îi traduse din nou întrebarea. Bătrânul se încruntă supărat.

— Spune-i să-și scoată de pe frunte pecetea lui Antichrist și atunci n-au să mai fie nici hoți, nici ucigași. Așa să-i spui.

— He is crazy⁹⁷, făcu englezul, după ce Nehliudov îi traduse cuvintele bătrânului, și, strângând din umeri, ieși din odaie.

— Tu vezi-ți de treaba ta, iar pe ei lasă-i în pace. Fiecare pentru sine. Dumnezeu știe pe cine trebuie să pedepsească și pe cine să ierte, nu noi, spuse bătrânul. Fii stăpânul tău și atunci n-are să mai fie nevoie de stăpâni. Du-te, du-te, adăugă el, încruntându-se supărat și străfulgerându-l cu privirea pe Nehliudov, care mai întârzia în odaie. Ai privit destul cum slugile lui Antichrist hrănesc păduchii cu sângele oamenilor. Du-te, du-te!

Când Nehliudov ieși pe coridor, englezul și directorul se opriseră în fața unei uși deschise ce dădea într-o încăpere, despre al cărei rost englezul tocmai se interesa. Directorul îl lamuri că era o cameră mortuară.

— Oo, făcu englezul, după ce Nehliudov îi traduse răspunsul directorului, și ceru să intre înăuntru.

Camera mortuară era o odaie obișnuită. Pe un perete ardea o lampă mică, luminând slab câțiva saci și lemne adunate într-un colț, iar în dreapta, pe paturi de scânduri, patru cadavre. Primul dintre ele, îmbrăcat cu o cămașă de pânză groasă și cu pantaloni, era un bărbat voinic, cu o barbă mică și ascuțită și cu capul pe jumătate ras. Trupul îi era țeapăn. Măinile vinete, care- i fuseseră, pesemne, împreunate, îi zăceau acum desfăcute pe piept.

Picioarele desculțe îi stăteau și ele desfăcute, cu tălpile cu degetele rășchirate. Alături de el era culcată o femeie bătrână, desculță și ea și cu capul gol, îmbrăcată cu fustă și bluză albă, cu o față mică, galbenă și zbârcită, nasul ascuțit și o codiță scurtă și subțire de păr. Dincolo de bătrână mai era un cadavru al unui bărbat îmbrăcat în ceva violet. Culoarea aceasta îi aminti ceva lui Nehliudov.

Se apropie și se uită la cadavru.

O barbă mică, ascuțită, ridicată în sus, un nas bărbătesc frumos, o frunte albă, înaltă, un păr rar și ondulat; încetul cu încetul, Nehliudov recunoștea aceste trăsături fără să-și creadă ochilor. Ieri încă văzuse această față însuflețită de revoltă și suferință. Acum era liniștită, nemișcată și cumplit de frumoasă.

Da, era Krâlțov, sau cel puțin urma pe care o lăsase existența lui trupească.

„Pentru ce a suferit? Pentru ce a trăit? Oare a înțeles acum?” se gândea Nehliudov și îi părea că nu există răspuns la această întrebare, că nu există nimic afară de moarte. Simți că i se face rău.

Fără să-și ia rămas-bun de la englez, Nehliudov îl rugă pe unul dintre gardieni să-l ducă în curte, și, simțind nevoia să rămână singur ca să cugete la tot ce trăise în acea zi, se întoarse la hotel.

Nehliudov nu se culcă, ci, până târziu, umblă dintr-un colț în altul al odăii. Povestea lui cu Katiușa luase sfârșit. Ea nu mai avea nevoie de el, ceea ce îl făcea să se simtă trist și rușinat. Nu asta îl chinuia însă acum, o altă problemă, care, departe de a fi fost soluționată, îl frământa mai tare ca oricând și-i cerea să acționeze.

Tot răul cumplit, pe care-l văzuse și-l aflate în ultimul timp și mai ales aici, în această închisoare îngrozitoare, tot răul acesta, care îl distrusese și pe bunul Krâlțov, triumfa, domnea în voie și nu se întrezărea nici o posibilitate nu numai de a-l învinge, dar măcar de a înțelege cum ar putea fi învins.

În mintea lui se iviră din nou sutele și miile de oameni umiliți, închiși în locuri îmbâcsite de duhoare de către generali, procurori și directori nepăsători; îl văzu din nou pe bătrânul acela ciudat, întemnițat și totuși liber, care îl înfiera cu îndrăzneală pe conducător și era socotit de toți nebun; apoi, printre cadavre, chipul frumos, ca de ceară, al lui Krâlțov, care murise neîmpăcat. Și vechea întrebare, dacă el, Nehliudov, este nebun sau nebuni sunt cei care se socot înțelepți și fac toate lucrurile acestea, se ridică iarăși înaintea lui cu o putere nouă, cerând răspuns.

Obosit de atâta umblat și cugetat, Nehliudov se așează pe divan, în fața lămpii și deschise mașinal Evanghelia primită ca amintire de la englez, pe care o pusese pe masă o dată cu toate celelalte lucruri din buzunar. „Se spune că aici se află dezlegarea tuturor lucrurilor”, gândi el și, deschizând Evanghelia la întâmplare, începu să citească:

Matei, cap. XVIII

1. În ceasul acela, au venit ucenicii la Iisus și I-au zis: cine, oare, este mai mare în împărăția cerurilor?

2. Atunci Iisus a chemat la sine un prunc și l-a pus pe el în mijlocul lor.

3. Și le-a zis: Adevăr grăiesc vouă, de nu vă veți întoarce ca să fiți ca pruncii, nu veți intra în împărăția cerurilor.

4. Deci, cel ce se va smeri pe sine ca pruncul acesta, acela este mai mare în împărăția cerurilor.

„Da, da, așa-i”, se gândi Nehliudov, aducându-și aminte de liniștea și de bucuria de a trăi pe care le simțise numai în măsura în care se smerise.

5. Și cine va primi un prunc ca acesta în numele meu, pe mine mă va primi.

6. Iar cine va sminti pe unul dintre aceștia mici, care cred în mine, mai bine ar fi lui să i se atârne de gât o piatră de moară și să fie afundat în adâncul mării.

„Ce înseamnă aceea va primi? Unde să primească? Și ce înseamnă: în numele meu? se întreba Nehliudov, simțind că aceste vorbe nu-i spun nimic. Și de ce această piatră de moară și adâncul mării? Nu, nu înțeleg, e nebulos, neclar”, își spuse el, aducându-și aminte cum de câteva ori în viață se apucase să citească Evanghelia și cum neclaritatea unor asemenea pasaje îl făcuse să renunțe. Mai citi versetele 7,8, 9 și 10 despre smintelile care vor veni asupra oamenilor, despre pedeapsa în focul gheenei unde vor fi aruncați oamenii și despre îngerii-păzitori ai copiilor, care văd chipul Tatălui ceresc. „Ce păcat că sunt atât de confuze, gândi el, se simte totuși că e un sâmbure bun aici.”

11. Căci Fiul omului a venit să caute și să mântuiască pe cel pierdut.

12. Cum vi se pare? Dacă un om ar avea o sută de oi și una dintre ele s-ar rătăci în munți, nu va lăsa oare pe cele nouăzeci și nouă ducându-se s-o caute pe cea rătăcită?

13. Și, dacă s-ar întâmpla s-o găsească, adevăr grăiesc vouă că se va bucura de ea mai mult decât de cele nouăzeci și nouă ce nu s-au rătăcit.

14. Astfel, nu este vrere înaintea Tatălui vostru Celui din ceruri ca să piară vreunul din aceștia mici.

„Da, n-a fost vrerea tatălui ca ei să piară și, totuși, pier cu sutele, cu miile. Și nu există nici un mijloc să-i salvezi”, se gândi Nehliudov.

21. Atunci a venit Petru și I-a zis: Doamne, de câte ori va greși față de mine fratele meu și eu ierta-voi lui? Oare până de șapte ori?

22. Îi răspunde Iisus: Nu zic ție până de șapte ori, ci până de șaptezeci de ori câte șapte.

23. De aceea, asemenea este împărăția cerurilor cu un împărat care a voit să facă socoteală cu servitorii săi.

24. Și începând să facă socoteală, au adus la el un datornic cu zece mii de talanți.

25. Ci neavând cu ce să plătească, porunci domnul său să-l vândă pe el, și pe femeia lui, și pe copiii lui, și tot avutul lui ca să se plătească de datorie.

26. Atunci sluga aceea, căzând în genunchi, i se închină lui și-i zise: Doamne, îngăduiește-mă, și-ți voi plăti ție tot.

27. Iar domnul slugii aceleia, milostivindu-se de el, i-a dat drumul și i-a iertat datoria.

28. Dar când sluga aceea ieși de acolo, găsi pe unul dintre cei ce slujeau cu el și care îi datora o sută de dinari. Și, punând mâna pe el, îl strângea de gât și-i zicea: Plătește-mi dacă ești dator.

29. Atunci cel slugă ca și el, căzând în genunchi, îl ruga și zicea: îngăduiește-mă și îți voi plăti.

30. El, însă, nu voia, ci, mergând, l-a aruncat la închisoare, până ce va plăti datoria.

31. Atunci soții lui de slujbă, văzând cele petrecute, s-au întristat foarte și, venind, au spus stăpânului toate cele ce s-au făcut.

32. Atunci, chemându-l pe el, Domnul său îi zise: Slugă vicleană, toată datoria aceea ți-am iertat-o, fiindcă m-ai rugat.

33. Nu se cădea, oare, ca și tu să ai milă de soțul tău, precum și eu am avut milă de tine?

— Să fie oare numai asta? strigă deodată Nehliudov, după ce citi aceste cuvinte. Și vocea lăuntrică a întregii lui ființe spunea: „Da, numai asta”.

Și se întâmplă cu Nehliudov ceea ce se întâmplă deseori cu oamenii care duc o viață spirituală. Gândul care i se păruse la început ciudat, paradoxal, o glumă chiar, găsindu-și din ce în ce mai des confirmare în viață, i se înfățișă deodată ca adevărul cel mai simplu și neîndoielnic. Astfel i se limpezi dintr-o dată gândul că singurul și cel mai sigur mijloc de a scăpa de răul cumplit de care suferă oamenii este ca oamenii să se recunoască întotdeauna vinovați înaintea lui Dumnezeu și prin urmare nevrednici să-i pedepsească și să-i îndrepte pe alții. I se păru limpede acum că tot răul acela îngrozitor, pe care-l văzuse cu ochii lui în temnițe și închisori, și liniștita încredere în sine a celor care săvârșeau acel rău se datora numai faptului că oamenii voiau să facă un lucru imposibil: fiind ei înșiși răi, voiau să îndrepte

răul. Niște oameni păcătoși voiau să-i îndrepte pe alți oameni păcătoși pe cale mecanică. Și rezultatul era că unii dintre ei, mânați de nevoie și de lăcomie, făcându-și o profesie din pedepsirea și îndreptarea iluzorie a altora, s-au pervertit ei în ultimul grad și-i pervertesc neîncetat pe cei pe care-i chinuiesc. Acum i se păru că vede limpede de unde veneau toate grozăviile pe care le văzuse și ce trebuie făcut pentru a le înlătura. Răspunsul pe care nu-l putuse găsi până acum era același pe care i l-a dat Christos lui Petru: trebuie să-i ierți întotdeauna pe toți, să-i ierți de nenumărate ori, pentru că nu este om care să fie fără de păcat și prin urmare nimeni nu are dreptul să-i pedepsească sau să-i îndrepte pe alții.

„Dar nu se poate să fie chiar atât de simplu!” își spunea Nehliudov și totuși își dădea limpede seama, oricât de ciudat i se păruse acest lucru la început, fiindcă era obișnuit cu contrariul, că aceasta era adevărata soluție nu numai teoretică dar și practică, a problemei. Veșnica obiecție: ce-i de făcut cu răufăcătorii – să fie lăsați nepedepsiți? nu-l mai pune acum în încurcătură. Această obiecție ar fi avut greutate dacă s-ar fi putut dovedi că pedepsirea micșorează numărul fărădelegilor, că-i îndreaptă pe răufăcători; când însă se dovedește cu totul contrariul și se vede limpede că nu este în puterea unora să-i îndrepte pe alții, atunci singurul lucru cuminte care se poate face este de a înceta săvârșirea a ceea ce este nu numai fără de folos, dar chiar dăunător și, pe deasupra, crud și imoral. „De câteva veacuri îi tot pedepsiți pe oamenii pe care-i socotiți răufăcători. Ei și, au dispărut răufăcătorii? Departe de a dispărea, numărul lor s-a înmulțit, adăugându-li-se și cei pervertiți prin pedepsire, și răufăcătorii-judecători, procurori, judecatori de instrucție, temniceri, care se ocupă cu pedepsirea oamenilor.” Nehliudov înțelegea acum că societatea și ordinea în general există nu datorită acestor răufăcători legali, care judecă și pedepsesc alți oameni, ci pentru că, în ciuda depravării, oamenii se iubesc între ei și simt milă unii față de alții.

Sperând să găsească confirmarea acestor gânduri în Evanghelie, Nehliudov se apucă s-o citească. Și după ce citi Predica de pe Munte, care-l mișca întotdeauna, văzu în ea pentru prima oară nu frumoase idei abstracte, cuprinzând în cea mai mare parte cerințe prea grele și cu neputință de împlinit, ci porunci simple, limpezi și ușor de urmat și care, dacă ar fi respectate (lucru întru totul posibil), ar statornici o rânduială cu totul nouă a societății omenești, în care nu numai că silnicia care-l revolta atât pe Nehliudov s-ar desființa de la sine, dar s-ar ajunge la cea mai înaltă fericire pe care o poate atinge omenirea – la împărăția lui Dumnezeu pe pământ.

Aceste porunci erau cinci:

Prima poruncă (Matei, V, 21-26) spunea că omul nu numai că nu trebuie să ucidă, dar nici să se mânie pe fratele său, nici să socoată pe nimeni „râca”, adică netrebnic, iar dacă se ceartă cu cineva, trebuie să se împace înainte de a aduce vreun dar Domnului, adică de a se ruga.

A doua poruncă (Matei, V, 27-32) spunea că omul nu numai că nu trebuie să preacurvească, dar trebuie să se ferească de a râvni la frumusețea femeii, iar o dată ce s-a unit cu o femeie, să n-o înșele niciodată.

A treia poruncă (Matei, V, 33-37) spunea că omul nu trebuie să se lege prin jurământ.

A patra poruncă (Matei, V, 38-42) spunea că omul nu numai că nu

trebuie să plătească ochi pentru ochi, ci dimpotrivă, dacă e lovit pe un obraz, trebuie să-l întoarcă și pe celălalt, trebuie să ierte jignirile și să le îndure cu smerenie și să dea semenilor săi tot ce-i cer.

A cincea poruncă (Matei, V, 43-48) spunea că omul nu numai că nu trebuie să-i urască pe vrăjmașii săi, să lupte împotriva lor, ci, dimpotrivă, trebuie să-i iubească, să-i ajute și să-i slujească.

Nehliudov încremeni cu ochii țintă la lumina lămpii. Amintindu-și de toată urâciunea vieții noastre, își închipui cum ar putea să fie această viață dacă oamenii ar fi educați să respecte aceste porunci. Un entuziasm nemaiîncercat de mult îi cuprinsese sufletul, ca și cum după o lungă tângire și suferință și-ar fi găsit deodată liniștea și libertatea.

Nu dormi toată noaptea și, așa cum li se întâmplă foarte multor oameni care citesc Evanghelia, pe măsură ce citea, înțelegea pentru întâia oară tâlcul cuvintelor pe care le citise de multe ori înainte, fără să le ia în seamă. Așa cum un burete absoarbe apa, la fel absorbea el ideile atât de însemnate, necesare și mângâietoare pentru el ce i se dezvăluiau în această carte. Tot ceea ce citea i se părea cunoscut, părea să-i confirme și să-i limpezească adevăruri pe care le știa de mult, fără să-și dea seama, și în care nu crezuse până atunci.

Și nu numai că își dădea seama și credea că oamenii, îndeplinind aceste porunci, vor ajunge la cea mai înaltă treaptă de fericire, dar înțelegea și credea că datoria fiecărui om este de a îndeplini aceste porunci, fiindcă în ele este cuprins singurul sens al vieții, și că orice abatere de la ele este o greșală care aduce numaidecât după ea pedeapsa. Concluziile acestea decurgeau din toată învățătura Mântuitorului și erau exprimate deosebit de limpede și de expresiv în parabola lucrătorilor din vie. Lucrătorii și-au închipuit că via în care au fost tocmiți să lucreze era proprietatea lor, că tot ce se afla în vie era pentru ei și că n-aveau altceva de făcut decât să se bucure de viață, uitând cu totul de stăpân și omorându-i pe toți cei care le aminteau de acesta și de îndatoririle lor față de el.

„Același lucru facem și noi, își spuse Nehliudov, trăim cu convingerea absurdă că suntem noi înșine stăpâni pe viața noastră și că ne este dată ca să ne desfătăm. Ceea ce este vădit o prostie. Noi am fost trimiși aici din voința cuiva și cu un rost anume. Iar noi ne-am închipuit că trăim numai pentru plăcerea noastră și este de la sine înțeles că de aici ni se trage tot răul, ca și lucrătorilor care n-au îndeplinit voința stăpânului. Or, voința Domnului nostru este cuprinsă în aceste porunci. E destul ca oamenii să le îndeplinească și împărăția lui Dumnezeu se va înscăuna pe pământ și oamenii vor atinge cea mai înaltă treaptă de fericire la care pot năzui.

Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și adevărul Lui, iar toate celelalte se vor adăuga vouă. Noi însă le căutăm pe celelalte și firește că nu le aflăm.

Așadar, aceasta este chemarea vieții mele. Abia am dus la capăt un lucru și începe altul.”

Din acea noapte începu pentru Nehliudov o viață cu totul nouă, nu atât din pricina noilor condiții de viață, cât pentru că tot ce i se întâmplă de atunci căpătă pentru el cu totul alt înțeles decât înainte. Cum se va încheia această nouă perioadă a vieții lui o va dovedi viitorul.

SFÂRȘIT

1 Dacă nu cumva ai de gînd să plătești Curții cu juri amenda de 300 de ruble, bani pe care nu te înduri să-i dai pentru cumpărarea calului (fr.).

2 Mama îți transmite că tacîmul dumitale te va aștepta pînă seara tîrziu. Să vii neapărat, la orice oră scapi (fr.).

3 Să pună umărul (fr.).

4 Spencer Herbert (1820-1903), filosof, sociolog și psiholog englez, fondator al așa-numitei „școli organice” în sociologie.

5 Statica socială (engl.).

6 George Henry (1839-1897), economist american; adversar al marii proprietăți funciare particulare.

7 Un fel de scurtă, încrețită în talie.

8 Pupitru pe care se pun cărțile bisericești.

9 O deseatină = 1,092 ha.

10 Se așezau perechi, una după alta și, pe rînd, cîte o pereche o lua la fugă cu un „prinzător” pe urmele ei, care aștepta momentul stînd în fruntea șirului.

11 Dragul nostru filosof (fr.)

12 Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 71,1 cm.

13 Unitate de măsură egală cu 4,4 cm.

14 Cesare Lombroso (1836-1909), medic antropolog și criminalist italian ale cărui lucrări de psihanaliză au stat la baza teoriilor rasiste ale fascismului.

15 Gabriel Tarde (1843-1904), sociolog și jurist francez.

16 Jean-Martin Charcot (1825-1893), neurolog francez ale cărui cercetări în domeniul psihiatriei se bazează pe teoriile lui Sigmund Freud.

17 În Rusia țaristă, Senatul avea în competența sa controlul justiției, al finanțelor și administrației; în justiție, Senatul avea rolul de instanță superioară.

18 Distinsă.(fr.)

19 Tennis de cîmp.(en.)

20 Joc cu mingea, asemănător cu oina.

21 Cît e de adevărat (fr.).

22 Proastă dispoziție (fr.).

23 Cum mă intrigă asta (fr.).

24 De amor propriu: e prea susceptibil scumpul nostru Mitea (fr.).

25 Mai curînd o chestiune de amor murdar (fr.).

26 Persoană de duh (fr.).

27 Să întoarca o filă nouă (engl.).

28 Altceva nu fac (fr.).

29 E părerea mea neclintită (fr.).

30 Un om cu reputație pătată (fr.).

31 Știu că n-ai să abuzezi (fr.).

32 Protejată. E frumoșică? (fr.).

33 Slută (fr.).

34 Face mult bine (fr.).

35 Să se distreze și să le binecuvînteze Dumnezeu (fr.).

36 Du-te și prezintă-ți omagiile doamnei (fr.).

37 Toate femeile frumoase din oraș (fr.).

- 38 Nu ai decît să-mi ordoni (fr.).
- 39 În sfîrșit! (fr.).
- 40 Missi, vino la masa noastră. O să ți se servească ceaiul aici.
- 41 Sînt delicioase (fr.).
- 42 E de o bunătate. (fr.).
- 43 Îți stau la dispoziție (fr.).
- 44 Niciodată, niciodată n-am s-o cred (fr.).
- 45 E o mucenică (fr.).
- 46 Pe franțuzește (fr.).
- 47 Asta-i ca la zuluși, nicidecum pe franțuzește (fr.).
- 48 Zi stabilită.
- 49 Este primul hoț în sat.
- 50 Băutură răcoritoare, slab alcoolizată, foarte populară la ruși.
- 51 Impozit unic.
- 52 Vechi porțelan de Saxa.
- 53 Subofițer de poliție.
- 54 Îl faci pe Howard! (fr.). Howard John (1726-1790), filantrop englez, care a încercat să ușureze situația deținuților din închisori. În acest scop, a întreprins și o călătorie în Rusia.
- 55 Mai este încă drăguță? (fr.)
- 56 Cu trup și suflet (fr.).
- 57 Tot alfabetul (fr.).
- 58 Pentru variație. Tot oameni din altă lume (fr.).
- 59 Este o idee preconcepută (fr.).
- 60 Golește-ți sacul (fr.).
- 61 E un om foarte cumsecade (fr.).
- 62 A căzut în mania spiritismului (fr.).
- 63 La 1 martie 1881 a fost ucis de narodovolți, țarul Alexandru al II-lea.
- 64 Dragul meu, ai să termini prost (fr.).
- 65 Nu, e grozav (fr.).
- 66 În alb (fr.).
- 67 Nu le vreau răul (fr.).
- 68 Are să-ți facă mult bine (fr.).
- 69 În orice caz, este un om foarte cumsecade.
- 70 În comisii mici
- 71 Pentru a vă face plăcere, mi-am călcat principiile și am intervenit pe lîngă bărbatul meu pentru protejata dumitale. S-a lămurit că persoana poate fi eliberată imediat. Bărbatul meu i-a scris comandantului. Așadar, veniți să ne vedeți. Vă aștept (fr.).
- 72 Comte, Auguste (1798-1857), filosof și sociolog francez, întemeietorul pozitivismului și unul dintre fondatorii sociologiei.
- 73 Vinet, Alexandre Rodolphe (1797-1847), teolog elvețian.
- 74 Homiakov, Alexei Stepanovici (1804-1860), scriitor și filosof rus, unul dintre întemeietorii slavofilismului.
- 75 Poznașă (engl.).
- 76 Cavaler fără de frică și prihană (fr.).
- 77 Te-a remarcat (fr.).
- 78 Secretul lui Polichinelle (fr.).
- 79 Dama cu camelii (fr.).
- 80 Despăgubire (fr.).

81 Idee fixă (fr.).

82 La începutul deceniului al nouălea al secolului al XIX-lea cinci deținuți au murit de insolație într-o singură zi, pe cînd erau transportați de la închisoarea Butîrskaa la gara Nijni-Novgorod (n.a.).

83 Îngrozitor! (fr.).

84 Clima asta mă omoară (fr.).

85 O, face parte din adevărata lume bună, din adevărata lume bună(fr.).(n.a.).

86 Ce mai noutăți! (fr.).

87 Întîmplare reală descrisă în cartea lui D. A. Linev, Din post în post

88 Lopoti, în dialect siberian = îmbrăcăminte (n.a.).

89 Fortăreața Petropavlovsk.

90 Otecestvennie zapiski (Analele patriei), revistă științifică, literară și politică, fondată în 1839, la care au colaborat literații cei mai înaintați ai vremii, în frunte cu V. G. Belinski. După o perioadă de orientare ostilă mișcării democrat-revoluționare (1846-1868), revista trece sub conducerea scriitorilor Nekrasov și Saltîkov-Șcedrin, redevenind un organ al democrației. Revista a fost suspendată de cenzura țaristă.

91 Aventură militară întreprinsă în 1883 de burghezia franceză pentru cucerirea provinciei Tonkin din Indochina.

92 Willkun Gladstone (1809-1898), politician englez, șeful partidului liberal.

93 Sînteți gata? (engl.).

94 Îndată (engl.).

95 Pentru ce s-au bătut? (engl.).

96 Foarte bine (engl.).

97 E nebun (engl.).